

Izdavač: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu

Za izdavača: Nikola Skledar

Recenzenti: Vjeran Katunarić
Nenad Zakošek

© 2005. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica - Zagreb

UDK 327.39(4-67 EU:497.5)(082)
316.644-053.6:327(497.5:4-67 EU)(082)

MLADI Hrvatske i europska integracija / urednica Vlasta Ilišin ; <prijevod
<sažetka> Ivona Mendeš>. - Zagreb : Institut za društvena istraživanja, 2005. -
(Biblioteka Znanost i društvo ; 14)

Bibliografija. - Summary.

ISBN 953-6218-23-2

1. Ilišin, Vlasta
I. Europske integracije -- Mladež -- Hrvatska

451003016

Urednica
Vlasta Ilišin

MLADI HRVATSKE
I
EUROPSKA INTEGRACIJA

INSTITUT ZA DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA U ZAGREBU

Zagreb, 2005.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
-----------------	---

Vlasta Ilišin

MLADI, HRVATSKA I EUROPA: UVOD U ISTRAŽIVANJE	11
1. Hrvatska i proces europske integracije	12
2. Mladi u društvu rizika.....	16
3. Metodologija istraživanja i struktura uzorka	21
Literatura	29

Damir Grubiša

POLITIČKA AKSILOGIJA EUROPSKE UNIJE: CILJEVI I VRIJEDNOSTI EUROPSKE INTEGRACIJE.....	33
1. Proces europske integracije	33
2. “Obrazovni deficit” o europskom integracijskom procesu	34
3. Evolucija europske integracije i različite formulacije ciljeva i vrijednosti tog procesa	37
4. Politička teleologija u procesu europske integracije.....	46
5. Ciljevi i vrijednosti europske integracije u Europskom ustavu	51
Literatura	62

Vlasta Ilišin

POLITIČKE VRIJEDNOSTI, STAVOVI I PARTICIPACIJA MLADIH: KONTINUITET I PROMJENE.....	65
1. Uvodna razmatranja.....	65
2. Stranačka identifikacija	70
3. Demokratske vrijednosti.....	76
4. Percepcija društvenih i političkih problema	100
5. Politička participacija i potencijal mladih	113
6. Zaključna rasprava.....	130
Literatura	136

Dunja Potočnik

LJUDSKA PRAVA KAO ULAZNICA U DEMOKRATSKU EUROPU	141
1. Uvod: neke tendencija razvoja ljudskih prava	141
2. Prihvaćenost pojedinačnih ljudskih prava i sloboda	146
3. Percepcija poštivanja ljudskih prava u Hrvatskoj.....	156
4. Percepcija doprinosa zaštiti ljudskih prava.....	161
5. Zaključak	168
Literatura	170

Furio Radin

NACIONALNA VEZANOST I ODNOS PREMA EUROPI	173
1. Uvod	173
2. Osnovni pojmovi	174
3. Stavovi prema vlastitoj naciji	177
4. Stavovi prema drugim nacijama	188
5. Zaključak	191
Literatura	194

Vlasta Ilišin, Ivona Mendeš

MLADI I EUROPSKA UNIJA: PERCEPCIJA POSLJEDICA INTEGRACIJE	197
1. Uvod	197
2. Prednosti i nedostaci integracije Hrvatske u EU	201
3. Društvene i političke posljedice integracije Hrvatske u EU	214
4. Percepcija posljedica integracije Hrvatske u EU na osobnom planu	232
5. Zaključna razmatranja	246
Literatura	251

Ivona Mendeš

ZNANJE I INFORMIRANOST O EUROPSKOJ UNIJI	253
1. Uvod	253
2. Mladi i informiranje	256
3. Informiranost o Europskoj uniji	263
4. Znanje o Europskoj uniji	274
5. Zaključne napomene	279
Literatura	282

SAŽETAK	285
---------------	-----

SUMMARY	297
---------------	-----

PRILOG – Upitnik	311
------------------------	-----

BILJEŠKE O AUTORIMA	353
---------------------------	-----

PREDGOVOR

U Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu od samog osnutka, odnosno od sredine šezdesetih godina prošloga stoljeća, kontinuirano se provode empirijska istraživanja mladih. Tijekom tog razdoblja realizirani su brojni projekti kojima se nastojao dobiti znanstveni uvid u jednako brojne teme relevantne za proučavanje mladih. Posljednji u nizu takvih znanstveno-istraživačkih projekata – *Mladi i europski integracijski procesi* – čija je provedba započela koncem 2002. godine, realizirali su: Vlasta Ilišin (voditeljica), Josip Županov, Furio Radin, Dejana Bouillet, Helena Štimac Radin, Ivona Mendeš i Dunja Potočnik. Taj se znanstveno-empirijski projekt razlikuje od većine drugih fokusiranih na mlade prije svega po tome što je ispitivanjem obuhvaćen i kontrolni uzorak starijih. Takav obuhvat ispitanika omogućuje analizu eventualnih međugeneracijskih razlika, o kojima se puno nagađa, ali malo toga pouzdano zna.

Ova knjiga je prva od dvije znanstvene monografije koje zajedno predstavljaju cjelovitu interpretaciju rezultata dobivenih u navedenom projektu. Predmet analize u ovoj studiji jest odnos mladih spram europskog integracijskog procesa i njihova, šire gledano, politička pripremljenost za uključivanje u taj proces. U analizu su, uz međugeneracijske usporedbe, uključene komparacije s rezultatima prethodnih istraživanja mladih u Hrvatskoj, kao i s rezultatima europskih istraživanja provedenih na mladima ili općoj populaciji. Knjiga je koncipirana kao istraživačka studija, a strukturirana je u sedam autorskih poglavlja.

Mladi, Hrvatska i Europa: uvod u istraživanje autorice Vlaste Ilišin prvo je, uvodno, poglavlje. U njemu je naznačen konceptualni okvir istraživanja i određen društveni kontekst u kojem se ono provodi, a to su hrvatsko društvo danas, proces europske integracije te rizici koji prate proces tranzicije i globalizacije. Pritom se polazi od opće hipoteze da tendencije i promjene u hrvatskim, europskim i svjetskim okvirima ostavljaju značajan trag na mladu generaciju u Hrvatskoj, odnosno da sve to utječe na formiranje stavova mladih spram ispitivanih pojava. U uvodnom dijelu objašnjeni su i metodologija istraživanja, ciljevi istraživanja, primijenjeni instrument i konstrukcija uzorka. Sastavni dio tog objašnjenja čini i usporedba strukture osnovnog uzorka mladih i kontrolnog uzorka starijih te analiza uzorka mladih kao temelj za razumijevanje kasnijih diferenciranja unutar te populacije.

Europska unija je već nekoliko godina u hrvatskoj javnosti prisutna kao često eksploatirana tema, no to uglavnom nije popraćeno adekvatnim analitičkim uvidima niti argumentiranim i racionalnim raspravama o značenju europskog

integracijskog procesa, kao i europskih ambicija Hrvatske u tom kontekstu. Seriozne rasprave potisnute su u drugi plan pred naletom emocija, predrasuda i stereotipa – a kada do njih i dođe, većinom su koncentrirane na pravne i ekonomske aspekte ujedinjenja Europe. Stoga Damir Grubiša u drugom poglavlju, *Politička aksiologija Europske unije: ciljevi i vrijednosti europske integracije*, analizira genezu i etape razvoja Europske unije s naglaskom na političkoj dimenziji integracijskog procesa. Pritom posebnu pozornost posvećuje vrijednostima na kojima počiva integracijski proces, a koje vode stvaranju jedne nove Europe vrijednosti.

Sljedeća tri poglavlja razmatraju subjektivne političke pretpostavke, odnosno sociopolitičku pripremljenost mladih za integraciju Hrvatske u Europsku uniju. Tako u trećem poglavlju, *Političke vrijednosti, stavovi i participacija mladih: kontinuitet i promjene*, Vlasta Ilišin analizira političke vrijednosti mladih, promjene u percepciji društvenih i političkih problema te oblike participacije mladih u društvenim i političkim procesima i institucijama. U tom je kontekstu poseban akcent stavljen na uvid u demokratski potencijal i socijalni kapital mladih te na analizu percepcije integracije Hrvatske u EU kao političkog cilja, a koja je u indikativnom raskoraku sa službeno proklamiranim prioritetima.

Ljudska prava kao ulaznica u demokratsku Europu naslov je četvrtog poglavlja autorice Dunje Potočnik. Polazeći od teze o važnosti ljudskih prava i sloboda za demokratsku legitimaciju Hrvatske na putu u ujedinjenu Europu, ona analizira vrednovanje pojedinačnih ljudskih prava i sloboda te percepciju mladih o zaštiti tih prava u Hrvatskoj i doprinos raznih društvenih aktera njihovu ostvarivanju, zajedno s promjenama koje su u ispitivanim dimenzijama nastale tijekom posljednjih nekoliko godina.

U petom poglavlju *Nacionalna vezanost i odnos prema Europi* Furio Radin analizira fenomen nacionalne vezanosti i socijalnih distanci, promjene koje su nastale u tom pogledu te njihovu povezanost s odnosom prema Europi i integraciji Hrvatske u Europsku uniju. U svojoj analizi, uz unutargeneracijske, posebnu pozornost posvećuje međugeneracijskim varijacijama u stupnju nacionalne vezanosti, a koje su rezultirale zanimljivim saznanjima.

Šesto i sedmo poglavlje bave se relacijom mladih i procesa europske integracije, osobito percepcijom postojećih i potencijalnih problema u procesu pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji. Vlasta Ilišin i Ivona Mendeš u prilogu *Mladi i Europska unija: percepcija posljedica integracije* analiziraju postojeća pozitivna i negativna očekivanja, kao i percepciju potencijalnih dobitnika i gubitnika nakon što se jednoga dana Hrvatska integrira u Europsku uniju. Podjednaka je pozornost posvećena i percepciji pravaca razvoja i potencijalnih teškoća u samoj Europskoj uniji, kako bi se ustanovilo kakvu sliku o toj žuđenoj

asocijaciji imaju mladi, o kojima će u znatnoj mjeri ovisiti budućnost europske Hrvatske.

Ivona Mendeš u poglavlju *Znanje i informiranost o Europskoj uniji* analizira postojeću i željenu razinu informiranosti o europskoj integraciji i institucijama te znanje o nekim aspektima procesa hrvatskog pridruživanja Europskoj uniji, kao i o institucionalnoj konfiguraciji Unije. Disparitet između samoprocijenjene dobre informiranosti i slabog znanja o ispitivanim dimenzijama znakovit je trend koji potvrđuje da je hrvatskim građanima nužna edukacija o glavnom političkom cilju aktualne političke vlasti i pretežitog dijela hrvatske političke elite.

Sastavni dio knjige čine *Sažetak* i *Summary*, te *Prilog*, koji sadrži integralni upitnik s distribucijom postotaka odgovora mladih i starijih ispitanika.

Uz istraživače i stručne službe u Institutu, za realizaciju znanstveno-istraživačkog projekta *Mladi i europski integracijski procesi* zaslužno je i gotovo stotinu anketara koji su morali uložiti nemali trud da pronađu i animiraju ispitanike na suradnju. Brigu o kvaliteti rada anketara i njihovoj motivaciji da preuzeti posao obave uspješno i u zadanim rokovima, ponajviše su vodile mlade snage na projektu, Dunja Potočnik i Ivona Mendeš. Njihov je angažman na pripremi i provođenju terenskog dijela istraživanja uvelike premašio zahtjeve koji se uobičajeno stavljaju pred mlade asistente, a s posebnim zadovoljstvom treba istaći činjenicu da su se pokazale doraslima svim izazovima s kojima su bile suočene.

Projekt je financiralo Ministarstvo znanosti, tehnologije i športa Republike Hrvatske. No posebnu zahvalnost dugujemo Upravi za obitelj Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti koja je, kao sufinancijer projekta, omogućila da se terensko istraživanje provede u planiranom opsegu.

Na žalost, u posljednjoj fazi realizacije projekta, u studenom 2004. godine, preminuo je član naše istraživačke skupine i dugogodišnji uvaženi suradnik, akademik Josip Županov. Njegov odlazak s društvene i znanstvene scene veliki je gubitak za hrvatske društvene znanosti, posebice sociologiju. Žaleći što nije dospio svoj angažman na zajedničkom projektu privesti kraju u formi pisanog priloga, ostajemo mu trajno zahvalni za sve intrigantne i produktivne ideje koje je podijelio s nama, kao i za nesebične učiteljske savjete, u najboljem smislu te riječi, na koje smo uvijek mogli računati kada bismo zapali u istraživačke dvojbe.

U Zagrebu, rujan 2005.

Vlasta Ilišin

Vlasta Ilišin

MLADI, HRVATSKA I EUROPA: UVOD U ISTRAŽIVANJE

Početak 21. stoljeća u Hrvatskoj obilježen je značajnim promjenama, ali i kontinuitetom društvenih trendova oblikovanih u prvoj dekadi tranzicijskog razdoblja. To je i vrijeme kada se intenziviraju nastojanja Hrvatske da se pridruži Europskoj uniji. Proces europske integracije i Europska unija kao institucionalni izraz ujedinjene Europe postaju najvažnije teme u političkoj i široj javnosti. Građani, pritisnuti nizom problema, naročito onih socioekonomske naravi, uglavnom pasivno promatraju političke poteze koje poduzimaju nositelji vlasti, ali to je dostatno za formiranje njihovih stavova spram europske integracije i mjesta Hrvatske u ujedinjenoj Europi. Otvaraju se konkretne teme, među kojima su i pitanja o pripremljenosti Hrvatske i njezinih građana za ulazak u EU, te o potencijalnim prednostima i nedostacima, odnosno dobitnicima i gubitnicima u procesu pridruživanja Europskoj uniji. U tom se kontekstu mladi pojavljuju kao onaj segment populacije koji je višestruko relevantan predmet istraživanja. Uvid u pripremljenost i odnos građana prema uključivanju Hrvatske u europski integracijski proces, naime, zahtijeva da se posebna pozornost posveti mladima, jer bi upravo oni trebali većinu svojega životnog vijeka provesti u novom i drugačijem socijalnom i političkom okruženju. Stoga njihovi stavovi o europskom integriranju Hrvatske i pripremljenost za adekvatno sudjelovanje u tom procesu postaju, ako ne presudni, a ono svakako vrlo važni za uspjeh toga procesa i sa stajališta Hrvatske i njenih građana i sa stajališta EU. Osim toga, mladi su onaj dio populacije koji je najviše senzibiliziran na različite utjecaje, zbog čega se upravo među njima najranije mogu detektirati promjene koje se zbivaju u suvremenom društvu.

U ovom uvodu naznačit ćemo konceptualni okvir i društveni kontekst unutar kojega se empirijski istražuju društvene značajke mladih kao indikator njihove pripremljenosti za integraciju u europsko okruženje, te odnos mladih prema europskoj integraciji i uključivanju Hrvatske u EU. Također ćemo objasniti korištenu metodologiju i strukturu uzorka, dok će teorijski pristupi odabranim problemima istraživanja biti posebno elaborirani u svakoj pojedinoj istraživačkoj dionici.

1. Hrvatska i proces europske integracije

Prva dekada tranzicije u Hrvatskoj bila je turbulentnija nego u većini postsocijalističkih zemalja. Uz sve teškoće, s kojima su se manje ili više uspješno suočile sve tranzicijske zemlje, Hrvatska je iskusila i višegodišnje oružane sukobe. Rat, koji se vodio na vlastitom tlu, nužno je ostavio dugotrajne ekonomske i socijalne posljedice kojima će se društvene znanosti još zadugo baviti. No, za društvene su znanosti jednako važne i promjene koje je sobom donijela uspostava novog društveno-političkog poretka. Promjene su bile sveobuhvatne, a posebno su zahvatile politički i ekonomski sustav. Novi je politički poredak normativno utemeljen na liberalno-demokratskim vrijednostima, a ekonomski sustav na kapitalističkim postulatima. Time je načelno prihvaćeno da demokratski društveni poredak podrazumijeva politički pluralizam, vladavinu prava, toleranciju, poštivanje ljudskih i manjinskih prava, slobodu medija i slično, dok novi ekonomski sustav zahtijeva nepovredivost privatnog vlasništva, te razvoj poduzetništva i tržišno orijentiranog gospodarstva. Početkom 1990-ih je među hrvatskim građanima zavlada euforija potaknuta državnim osamostaljenjem, nacionalnom afirmacijom i ukidanjem totalitarnog političkog sustava, što je minoriziralo probleme koji su se javljali od samoga početka tranzicije.

Naime, unatoč zadanim normativnim i institucionalno-političkim okvirima, stvarni se procesi u Hrvatskoj nisu uvijek odvijali u skladu s proklamiranim načelima. Tako je uspostavljena etnički homogena država uz dominaciju koncepta nacionalne integracije i obnove tradicionalnih vrijednosti; deset godina je trajao politički monopol jedne stranke čiji je stil vladanja uključivao elemente autoritarnosti i klijentelizma; javni mediji bili su više u službi vladajuće nomenklature nego građana; ljudska prava i prava nacionalnih manjina često su kršena bez odgovarajućih sankcija (Katunarić, 1995; Lalović, 2000; Kasapović, 2001; Zakošek, 2002). Deficitarna demokratizacija hrvatskog društva, uz upletenost Hrvatske vojske u rat u Bosni i Hercegovini, pridonijela je i znatnoj vanjskopolitičkoj izolaciji Hrvatske. Istodobno, u jeku rata provedeno je podržavljenje društvenog vlasništva, a nakon toga privatizacija po modelu koji je omogućio mnoge zloporabe. Pretvorba vlasništva i prestrukturiranje gospodarstva rezultirali su masovnim propadanjem privrednih subjekata i gubitkom radnih mjesta, padom standarda najširih slojeva stanovništva i izrazitim produbljanjem socijalnih razlika. Nastale promjene reflektirale su se i na gubitak socijalne sigurnosti kakvu su poznavale generacije odrasle u socijalizmu, na smanjivanje socijalnih prava i zaštite, produbljanje nejednakosti obrazovnih šansi i općenito pogoršanje kvalitete života. Okončanje rata i iskustvo življenja u novim okolnostima omogućili su da na površinu izbije nezadovoljstvo načinom i dinamikom društvene transformacije, tim prije što su na početku tranzicijskog razdoblja građani imali velika očekivanja u pogledu brzog napretka na individualnoj i društvenoj ravni. Umjesto toga, Hrvatska je svoje komparativne

prednosti s početka tranzicijskog razdoblja razmjerno brzo izgubila i našla se u donjem dijelu ljestvice uspješnosti tranzicijskih zemalja.

Druga dekada tranzicije započela je promjenom vlasti, a koncem 2003. zbilja se i treća, mirna smjena vlasti, što nedvojbeno označava ulazak Hrvatske u razdoblje demokratske konsolidacije. No, zbivale su se i druge promjene političkog predznaka, kao što su demokratizacija društva, liberalizacija medijskog prostora (uz porast kritičnosti medija), veća zaštita ljudskih i manjinskih prava. Ti su trendovi započeli s preuzimanjem vlasti od strane šestoročlane koalicije početkom 2000., a u nizu aspekata su ubrzani i jasnije artikulirani nakon što je HDZ s koalicijskim partnerima osvojio vlast koncem 2003. godine. Dapače, aktualna je vladajuća garnitura učinila nekoliko vrlo važnih simboličkih poteza koji šalju snažnu poruku – prije svega, europskim partnerima – o ustrajavanju Hrvatske na izgradnji demokratskih normi i standarda. Međutim, trendovi koji se tvrdokorno ne mijenjaju jesu oni u ekonomskoj sferi. Nije pokrenut gospodarski razvoj Hrvatske, nije ostvarena propulzivna poduzetnička aktivnost, nije poboljšana konkurentna sposobnost zemlje, nisu ispravljene posljedice loše privatizacije, a nastavljeno je zaduživanje i rasprodaja vrijednih resursa stranom kapitalu. Većina građana ponovno je nezadovoljna, jer njihov standard nije poboljšana, stopa nezaposlenosti je i dalje velika, a s gotovo svakim novim zakonom i državnim proračunom smanjuju se ionako reducirana socijalna prava.

Unutar naznačenog kontinuiteta i promjena posebno mjesto imaju odnosi Hrvatske i EU. Nakon izbora 2000. popušta izolacija Hrvatske i odnosi s EU bilježe stalno poboljšanje, što je 2001. rezultiralo potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, a 2004. dobivanjem avisa, čime je Hrvatska stekla status zemlje kandidata za ulazak u Europsku uniju. No, u ožujku 2005. Hrvatska nije uspjela ishoditi početak željenih pregovora o pridruživanju zbog procjene europskih partnera o njezinoj nezadovoljavajućoj suradnji s Haškim sudom. Ulazak Hrvatske u EU je najveći prioritet aktualne Vlade, oko čega je postignuta suglasnost gotovo svih relevantnih političkih stranaka. Odlaganje početka pregovora s EU reflektira se na političke procese i odnose u zemlji, ali još više na stavove građana spram europske integracije i EU. Pritom se posebno preispituje odnos EU prema Hrvatskoj i potencijalne štete i koristi koje bi Hrvatskoj mogao donijeti ulazak u Uniju. Tako se sve više potiskuje pitanje kakva bi uopće bila perspektiva Hrvatske da se ne pridruži EU.

Iako su osnovne informacije o EU uglavnom poznate, ovdje nije suvišno podsjetiti tek na glavne etape razvoja te asocijacije (Obradović, 2004). Proces europske integracije započeo je 1951. povezivanjem šest europskih zemalja na čelu s Francuskom i Njemačkom. Prvo proširenje zbilo se tek 1973. pridruženjem još tri zemlje, drugo 1981. prijemom Grčke, treće 1986. ulaskom još dvije južnoeuropske zemlje (Portugala i Španjolske), četvrto 1995., kada se pridružuju tri zemlje i na koncu peto i najveće proširenje, kojim je obuhvaćeno čak deset

zemalja, nakon čega EU uključuje ukupno 25 zemalja. Među najnovijim zemljama članicama, osam ih je nekada pripadalo socijalističkom lageru, a njihov ulazak je i simbolički označio brisanje ideološko-političke granice između nekadašnjeg europskog Zapada i Istoka. Paralelno sa zemljopisnim proširenjem EU zbivao se i proces produbljivanja europske integracije. Inicijalni motiv za udruživanje bio je ekonomske naravi, a ti razlozi ostaju trajno važni, o čemu govori uspostava i funkcioniranje zajedničkog tržišta, carinske unije, ekonomsko-monetarne unije... No, istodobno je utvrđena i potreba da integrirane europske zemlje uspostave dublju međusobnu suradnju na političkom planu i izgrade zajednička politička tijela, te reguliraju način odlučivanja kojim bi se prevladao "demokratski deficit", prisutan u EU (Mintas-Hodak, 2004:17). Ta je dimenzija integracijskog procesa kulminirala izradom Europskog ustava 2004., za kojega je upitno da li će i kada stupiti na snagu s obzirom na velike probleme s njegovom ratifikacijom. Ustav regulira institucionalnu strukturu i sastav zajedničkih tijela vlasti te način njihova funkcioniranja i donošenja odluka, ali promovira i vrijednosti na kojima počiva ujedinjena Europa. Neovisno o sudbini Ustava Europe i modifikacijama koje će on vjerojatno pretrpjeti te su vrijednosti neupitne, a one su u ovom projektu onaj aspekt integracije Europe koji nas najviše zanima. Pritom treba podsjetiti da te vrijednosti vuku porijeklo iz Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950., a tijekom vremena dopunjavane su i razrađivane u skladu s društvenim promjenama koje su se događale u demokratskom društvu, da bi na koncu bile uvrštene i u Europski ustav kao temeljni dokument integrirane Europe. Stoga treba znati da se Europska unija na deklarativnoj razini zasniva na vrijednostima ljudskog dostojanstva, slobode, demokracije, jednakosti, vladavine prava i poštivanja ljudskih prava, a koje su povezane s pluralizmom, nediskriminacijom, tolerancijom, pravdom, solidarnošću te jednakošću između žena i muškaraca. U EU se jamči sloboda kretanja ljudi, dobara, usluga i kapitala, a zabranjuje diskriminacija na temelju nacionalne pripadnosti. Iz navedenih vrijednosti proizlaze i ciljevi EU, kao što su očuvanje mira i dobrobiti građana, održivi razvoj, unapređivanje znanstvenog i tehnološkog napretka, promocija pravde i socijalne zaštite, rodne jednakosti, međugeneracijske solidarnosti i zaštite dječjih prava, uz smanjivanje socijalne isključenosti i diskriminacije, te stimuliranje ekonomske, društvene i teritorijalne kohezije i solidarnost među članicama EU (A Constitution for Europe, 2004:8). Navedene vrijednosti i ciljevi europskog integriranja ujedno predstavljaju katalog općih političkih zahtjeva i njima trebaju udovoljiti zemlje koje žele ući u tu asocijaciju.

Kriteriji koje EU određuje za buduće članice potenciraju pitanje utjecaja te asocijacije i na zemlje aspirantice i na zemlje koje već jesu članice. Drugim riječima, u analitičkim uvidima se početna dominantna usmjerenost na istraživanje utjecaja zemalja članica na EU sve više preusmjerava i na proces europeizacije, odnosno na ostvarivanje utjecaja EU na kontinuitet i promjene u pojedinim zemljama. Kako primjećuju S. Hix i K. H. Goetz (2000), politološko proučavanje

europske integracije razvija se paralelno s napredovanjem samog procesa integracije. Ta su istraživanja, naime, godinama bila u procjepu između dvije politološke discipline: komparativne politike (fokussirane poglavito na usporedbu institucija i procesa u različitim zemljama) i međunarodne odnose (orijentirane na izučavanje međunarodnih i regionalnih institucija i odnosa). Kako je dugoročni empirijski utjecaj europske integracije na nacionalne političke institucije i procese bio još netransparentan činio se i malenim, zbog čega je mogao biti i zanemaran. Međutim, s razvojem EU raste i potencijalni utjecaj te asocijacije, odnosno njezinih institucija i odluka, na ekonomski razvoj i politički poredak u pojedinim zemljama, tako da predmet analize postaju obostrani utjecaji. Tako se danas može reći da “europska integracija obuhvaća dva međusobno povezana procesa: prenošenje političkih ovlaštenja na supranacionalnu razinu u svrhu postizanja partikularnih političkih ciljeva, te uspostavljanje novog skupa političkih institucija s izvršnom, zakonodavnom i pravnom moći” (Hix, Goetz, 2000:3). Istodobno, europska se integracija promatra i u kontekstu procesa globalizacije. Pritom se EU shvaća kao subjekt koji pridonosi stvaranju globalizirane ekonomije, ali i kao asocijacija koja svojim institucionalno-političkim rješenjima predstavlja jednu od vodećih snaga u globalnim političkim transformacijama (Hix, Goetz, 2000; Youniss i drugi, 2002).

Utjecaj EU na zemlje članice najviše se ostvaruje na ekonomskom planu kroz tržišnu regulaciju (što uključuje i ujednačavanje postojećih nacionalnih standarda), makroekonomsku stabilizaciju i redistribuciju zajedničkih sredstava (Duch, Taylor, 1997; Gabel, 1998). Ti su utjecaji direktni jer zahtijevaju prilagodbu nacionalnih standarda zajedničkim europskim normama. No, EU ostvaruje i indirektno utjecaje koji jačaju paralelno s proširenjem i produbljivanjem procesa europske integracije (Hix, Goetz, 2000; Davies, 2003). Indirektni se utjecaji mogu prepoznati i na institucionalnoj razini i u obrascima političkog funkcioniranja i ponašanja, pri čemu mogu stimulirati određene promjene ili osnažiti već postojeće procese koji su u skladu sa zahtjevima EU. No, proces europske integracije indirektno može utjecati i na nacionalne izborne procese i političke stranke, i na izbor opcija u javnim politikama, i na strukturu interesne reprezentacije i posredovanja (Hix, Goetz, 2000:11). Istodobno, širenje i razvoj EU i njezinih institucija omogućuje akterima nacionalne politike da uđu u širu političku arenu u kojoj će ostvariti važne informacijske prednosti koje im mogu koristiti u političkom djelovanju na domaćem planu. Potonja konstatacija sugerira da su “političke elite bolje osposobljene da koriste razinu EU za ostvarivanje vlastite prednosti, nego obični članovi stranaka ili masovni elektorat” (Hix, Goetz, 2000:14). Glavni razlog tomu nije to što je projekt europskog ujedinjenja osmislila politička elita, nego to što politički lideri vode taj projekt i neposredno sudjeluju u raspravama i donošenju odluka. Stoga je njihova informiranost znatno bolja, ali i odgovornost veća, ako građani njihovih zemalja nisu dostatno upoznati s relevantnim zbivanjima na razini EU.

Kako EU doživljavaju građani zemalja članica i onih zemalja koje pretendiraju na članstvo vrlo je važno pitanje, jer o građanima, u krajnjoj liniji, ovisi tempo i kvaliteta razvoja europske integracije, pri čemu oni trpe i posljedice odluka koje donosi politička elita. Stoga se istraživanja javnoga mnijenja sustavno provode i već su pokazala da informiranost građana o EU, njenim institucijama i odlukama, kao i percepcija eventualnih prednosti i nedostataka koje članstvo u EU donosi njihovoj zemlji i njima osobno, variraju u funkciji vremena i od zemlje do zemlje. Nalazi tih istraživanja ujedno su jedan od glavnih doprinosa boljem uvidu u političke dimenzije europske integracije i indirektno utjecaje koje EU ostvaruje na razini pojedinih država.

Kada je riječ o Hrvatskoj, u ovom su trenutku nedvojbeno značajniji potencijalni i već djelatni utjecaji EU na domaće ekonomske i, posebno, političke procese, nego obratno (tim prije što Hrvatska tek treba ispuniti uvjete za početak pregovora o pridruživanju). Hrvatska se politička elita opredijelila za ulazak u EU kao glavni strateški cilj, ali različiti društveni i politički događaji stavljaju potporu građana na stalnu kušnju i provjeru. Usponi i padovi u odnosima s EU izravno utječu na oscilacije u podršci pridruživanju Hrvatske toj zajednici zemalja, kao što se mijenja i percepcija potencijalnih gubitaka i dobitaka na nacionalnoj, grupnoj i individualnoj razini nakon ulaska Hrvatske u EU. Isto tako, i EU postavlja pred Hrvatsku zahtjeve koje treba ispuniti da bi pregovori o pridruživanju započeli, a među standardnim kriterijima javljaju se i oni koji se zapravo zasnivaju na nezadovoljavajuće saniranim društvenim i političkim posljedicama ratnih zbivanja. Tako se Hrvatska našla u malobrojnom krugu europskih zemalja koja uz uobičajene prilagodbe treba ispuniti i vrlo konkretan politički uvjet oko čijeg ispunjavanja, što nije nevažno, u zemlji ne postoji konsenzus. Riječ je o suradnji s Haškim sudom oko čega je postignut relativno zadovoljavajući konsenzus među predstavnicima političke elite, dok se veliki dio građana verbalno protivi ispunjavanju tog uvjeta. Hrvatska se tako našla u paradoksalnoj situaciji. Naime, iako je na političkom planu bolje pripremljena za ulazak u EU, nego na ekonomskom području, početak pregovora o pridruživanju EU koči jedan politički uvjet. Usto, u javnosti prevladava mišljenje da je Hrvatska i ekonomski i politički pripremljenija za europsku integraciju od zemalja koje su već započele pregovore za sljedeći krug proširenja (konkretno, Bugarska i Rumunjska), ali i nekih zemalja koje se već postale punopravne članice u posljednjem krugu proširenja EU. Sve to u velikoj mjeri utječe na percepciju EU i potporu hrvatskog javnog mnijenja procesu europske integracije, a istraživanja su već pokazala da promjene gotovo uvijek prvo zahvaćaju mlade.

2. Mladi u društvu rizika

Mladi predstavljaju jedan od onih segmenata europske populacije koje se ističe kao potencijalne dobitnike europskog integracijskog procesa, a čiji se

stavovi, radi njihove (buduće) uloge u razvoju i stabilnosti ujedinjene Europe, prate s posebnom pozornošću. No, pojačani društveni i znanstveni interes za mlade javlja se još sredinom prošloga stoljeća, otprilike u isto vrijeme kada započinje i europski integracijski proces. Početkom 1950-ih godina mladi postaju važan segment populacije zbog svoje uloge koju su imali u obnovi ratom uništenih društvenih resursa te u modernizacijskim procesima poticanih ubrzanim socio-ekonomskim razvojem. Tijekom vremena pojavile su se i empirijski provjeravale različite teorije o mladima, a svaka od njih obogaćivala je saznanja o toj specifičnoj populacijskoj skupini. Sistematiziran pregled dosadašnjih teorijskih i empirijskih nalaza se tako može sažeti u ekstenzivnu definiciju da su “mladi društvena grupa koja je nastala u industrijskom društvu i obuhvaća populaciju u dobi od 15. do 30. godine života, a kojoj društvo, neovisno o njezinoj psihofizičkoj zrelosti i sociokulturnoj raslojenosti, pripisuje zajedničke specifične socijalne značajke, na osnovi kojih joj određuje posebnu društvenu ulogu i podvrgava ju posebnom društvenom tretmanu, posljedica čega je marginalan društveni status mladeži naspram starije populacije” (Ilišin, 1999:69).

U pristupu mladima mogu se prepoznati dvije međusobno komplementarne tradicije (Griffin, 1993; Roche, Tucker, 1997; Ule, 2000; Schizzerotto, Gasperoni, 2001). Jedna polazi od mladih kao resursa, što podrazumijeva da se mlade promatra kao predstavnike poželjne budućnosti, nositelje dominantnih društvenih vrijednosti koje se prenose s generacije na generaciju, ali i potencijalni izvor inovacija i vitalno društveno bogatstvo te kao segment populacije kojem se trebaju osigurati optimalni društveni razvojni uvjeti. U takvom se kontekstu mlade promatra istodobno i kao buduću društvenu snagu i kao važan društveni resurs sadašnjosti. Drugim riječima, društvena važnost mladih proizlazi iz njihovih potencijala koji trebaju biti aktivirani dok su mladi, bez odlaganja za buduća vremena. Osim toga, i stalno smanjivanje demografskog udjela mladih u populaciji razvijenih zemalja sugerira da bi mlade trebalo, ili će uskoro trebati, tretirati kao razmjerno rijedak resurs. Druga tradicija vidi mlade kao problem (odnosno, izvor problema i/ili skupinu koja je u problemima), što znači da ih promatra kao populaciju u osjetljivom stadiju razvoja i prijemljivu za razne oblike devijantnog ponašanja, a koja još nije zadovoljavajuće integrirana u dano društvo i koju to isto društvo treba štiti. S takvim gledištem često je povezana negativna javna slika o mladima i nepovjerenje društva spram mlade generacije. Posljedice se ogledaju u marginaliziranom društvenom statusu mladih i paternalističkom odnosu društva prema njima. Danas egzistiraju oba pristupa, a koji će u određenom trenutku prevladati, ovisi manje o mladima, a više o dinamici društvenih zbivanja i promjena. Indikativno je da pristup mladima kao resursu više dolazi do izražaja u razdobljima društvene stabilnosti i ekonomskog napretka, dok je viđenje mladih kao problema izraženije u društveno nestabilnijim uvjetima praćenim ekonomskom stagnacijom ili nazadovanjem. Ipak,

neovisno o tome koji pristup prevladava, zajednički cilj svih suvremenih društava jest adekvatna društvena integracija mladih, za što treba osigurati odgovarajuće društvene uvjete (Furlong, Guidikova, 2001). Drugim riječima, treba stimulirati razvoj postojećih kapaciteta mladih i u nestabilnim vremenima obilježenim ubrzanim promjenama, jer “kao i uvijek, omladinska je zadaća stvarati povijest, sadašnjost i budućnost, a društvena je obaveza opskrbiti mlade dostatnim resursima i osigurati odgovarajuće temelje za izvršenje te zadaće” (Youniss i drugi, 2002:121).

Mladi su vrlo ranjiv segment populacije iz više razloga, a promjene koje se zbivaju u suvremenom svijetu, gotovo uvijek i svuda, prije i više od drugih pogađaju upravo njih. Osnovni razlog tomu je što se većina mladih nalazi na razmeđu između zaštićenog svijeta djetinjstva i kompeticijskog svijeta odraslih, koji od njih očekuje adekvatnu integraciju kroz preuzimanje trajnih društvenih uloga. Međutim, ta integracija – danas, kao i u drugoj polovici 20. stoljeća – složen je proces, u kojem se mladi često distanciraju od društva kojeg, zbog svoje ranjivosti i specifičnog životnog iskustva, doživljavaju nedovoljno prijateljskim (Furlong, Cartmel, 1997). Sve dulje trajanje institucionaliziranoga obrazovanja, neizvjesne mogućnosti zapošljavanja (naročito na sigurnim i dobro plaćenim poslovima), otežano socioekonomsko osamostaljivanje i odlaganje zasnivanja vlastite obitelji značajke su fenomena nazvanog produženom mladošću (Ule, 1987; Griffin, 1993; Cavalli, Galland, 1995; Roche, Tucker, 1997; Brown, Larson, Saraswathi, 2002). Produžena mladost logično rezultira usporenom društvenom integracijom i zadržava mlade u zavisnom položaju spram društva, odnosno starijih.

Istodobno, suvremeno se društvo ubrzano mijenja, što ga čini rizičnim mjestom odrastanja i okruženjem u kojem se mijenjaju obrasci konstrukcije mladosti kao životne etape prijelaza u odraslost (Beck, 1992; Furlong, Cartmel, 1997; Ingelhart, 1997; Roche, Tucker, 1997; Wyn, White, 1997; Kipke, 1999; Miles, 2000; Mortimer, Larson, 2002). Dalekosežnim promjenama osobito doprinosi globalizacija, praćena ubrzanom razvojem informacijsko-komunikacijske tehnologije, ekonomskim promjenama, povećanim migracijama stanovništva, a što uključuje povećanje rizika i pritiska za modernizacijom, te reducira i transformira dosadašnje oblike socijalne reprodukcije (Larson, 2002; Youniss i drugi, 2002; Ruddick, 2003). Globalni izvori rizika – ne samo za mlade – jesu onečišćenje okoliša, nestabilnost uzrokovana političkim krizama i vojnim sukobima, rušenje bipolarnog svijeta (socijalistički nasuprot kapitalističkom bloku) uz stalno produbljivanje razlika između bogatih i siromašnih dijelova svijeta (Ule, 2000; Ruddick, 2003). Modernizacijski procesi u suvremenom društvu pridonose slabljenju tradicionalnih veza i načina prenošenja vrijednosti i obrazaca ponašanja s generacije na generaciju, pri čemu su mladi prisiljeni na neizvjesnije i tegobnije traganje za identitetom i individualnim strategijama

društvene integracije (Giddens, 1991; Ingelhart, 1997; Wyn, Dwyer, 1999; Ule, 2000).

Rizici kojima su mladi izloženi u suvremenom društvu dodatno se proširuju i produbljuju u tranzicijskim društvima – i u usporedbi s mladima iz razvijenih zemalja i u usporedbi s ranijim generacijama mladih u socijalističkom društvu. Odrastanje u tom jedinstvenom sociopovijesnom razdoblju obilježeno je dvostrukom tranzicijom: prvo, mladi prolaze kroz univerzalno prijelazno razdoblje iz mladosti u odraslost i drugo, taj se proces odvija u društvu koje je i samo u procesu društvene transformacije. Socijalizacija mladih se odvija u uvjetima kada su institucije, procesi i društvene norme koje su usmjeravale prelazak u svijet odraslih nestali, ili se i sami temeljito preobražavaju. Iako se drži da su upravo mladi “prirodni dobitnici tranzicije” (Young People..., 2000:12), jer su prijemljiviji i bolje osposobljeni za prihvaćanje promjena koje donosi društvena transformacija – dosadašnji analitički uvidi pokazali su kako su mladi zasad više izloženi novim i većim rizicima nego što su im se otvorile nove i bolje perspektive. Tako se pokazalo da se širi siromaštvo i produbljuju socijalne razlike, a smanjuje se državna i društvena potpora za socijalnu reprodukciju i promociju; zaoštrava se konkurencija na tržištu rada, uz trajno visoke stope nezaposlenosti mladih; raste socijalna nesigurnost, u što je uključen i porast stope kriminala i raznih oblika devijantnog ponašanja; zdravstvena zaštita postaje manje dostupna, iako raste izloženost raznim oblicima rizičnog ponašanja; povećava se kompeticija i pritisak za stjecanjem što viših razina obrazovanja, uz istodobno smanjivanje obrazovnih šansi mladih iz socijalno depriviranih slojeva; devalvirane su nekadašnje društvene vrijednosti, zbog čega na važnosti gubi međugeneracijska transmisija; usporeno se instaliraju i interioriziraju nove vrijednosti, pa su mladi prepušteni individualnoj potrazi za identitetom i integritetom te snalaženju u izboru životnih ciljeva (Wallace, Kovatcheva, 1998; Tomusk, 2000; Ule, 2000; Young People..., 2000; Kovatcheva, 2001; Roberts, 2003).

Upravo iskustva i istraživanja društvenog statusa i problema mladih u tranzicijskim zemljama, prema sudu K. Roberta (2003:484) zahtijevaju reafirmaciju tradicionalne (konvencionalne) omladinske paradigme u sociološkoj znanosti koja istražuje povezanost socijalnog porijekla, orijentacija i ciljeva mladih. Tranzicijska društva pokazala su, naime, da životne šanse mladih nisu primarno individualno stvorene. Drugim riječima, individualni životni izbori događaju se unutar postojeće društvene strukture i limitirani su dostupnošću potrebnih resursa (Cote, 2002). Uvid u strukturne zadanosti, prije svega, u socioekonomsku i socioklasnu dimenziju, nužna je podloga za analizu kulturne dimenzije života mladih, kao što su vrijednosti, slobodno vrijeme, potrošačko ponašanje, subkulturni obrasci i stilovi života (Wyn, White, 1997; Miles, 1998;

Wyn, Dwyer, 1999; Roberts, 2003). Najkraće rečeno, velike socijalne promjene u svim postsocijalističkim društvima jasno su pokazale kako su postignuća mladih i njihov budući društveni status dominatno uvjetovani startnim pozicijama, koje su, pak, posljedica postojećih socioekonomskih i sociostrukturnih zadanosti.

Promjene koje nastaju u procesu globalizacije i, u novije vrijeme, tranzicije, međutim, ne pogađaju samo mlade. Riječ je o globalnom i epohalnom iskustvu koje mladi dijele sa starijima i koje u određenoj mjeri pridonosi zamagljivanju međugeneracijskih razlika. Već je nakon burnih društvenih previranja 1960-ih primijećeno da se počeo smanjivati jaz između mladih i odraslih/starijih (Keniston, 1971), dok je modernizacija u određenoj mjeri osnažila društvenu poziciju mladih, i tako ublažila razlike u generacijskoj distribuciji moći (Eisenstadt, 1992; Ule, 2000; Ruddick, 2003). U proteklim su desetljećima mladi profitirali od produžavanja obrazovanja, jer ih ono čini pripremljenijim za adekvatnu društvenu integraciju i povećava šanse za kasniji viši socijalni status; specifična znanja kojima više raspolažu mladi, posebice u području novih tehnologija, povećava njihove konkurentske sposobnosti na tržištu rada; zbog ubrzanih promjena stariji su postajali sve manje važni za prenošenje znanja i tradicije na nove generacije, a novi stilovi života koje promoviraju mladi djelomice utječu i na transformaciju životnih obrazaca starijih. Te promjene u odnosima između mladih i starijih dovode u pitanje ekonomski, politički i kulturni monopol starijih (Ule, 2000:23), ali ga ne dokidaju niti se čini da takva ambicija postoji. Naime, nakon što je jedna generacija mladih uzdrmala postojeći poredak i odnose moći, na scenu su stupile pragmatičnije generacije. Kako objašnjava S. Eisenstadt (1992), iako su kritični prema suvremenom društvu, mladi nisu zainteresirani za sukobe s centrima moći i radikalne promjene. Čini se da slabi otpor spram starijih, kao i generacijska homogenizacija mladih, a autor smatra da jača međugeneracijsko udruživanje i solidarnost. Ovome se svakako može dodati da prilike u tranzicijskim zemljama, pa tako i u Hrvatskoj, ne stimuliraju unutargeneracijsko povezivanje. Radi se o tome da novi kompeticijski uvjeti i sociostrukturne promjene potiču izbor individualnih strategija za zauzimanje što boljih društvenih pozicija. U tu se svrhu manje mogu koristiti ustaljeni kanali društvene promocije, jer društvena potpora nije adekvatna, a sve veći značaj dobivaju obiteljski resursi, odnosno socioklasno definirane mogućnosti i ograničenja. Navedena promišljanja o mladima u suvremenom društvu uopće, i tranzicijskim zemljama posebno, okvir su unutar kojega promatramo današnju generaciju mladih u Hrvatskoj. Pritom se istraživanjem društvenih značajki današnje hrvatske mladeži želi steći uvid u njihovu pripremljenost za integriranje u razvijeno europsko okruženje, odnosno koliko ona po svom statusu, stavovima, vrijednostima i obrascima ponašanja korespondira s mladima u Europskoj uniji.

3. Metodologija istraživanja i struktura uzorka

Ciljevi istraživanja

Predmet ovog istraživanja jesu društvene značajke, stavovi i obrasci ponašanja mladih Hrvatske te njihov odnos prema europskim vrijednostima, institucijama i procesu integracije. U sklopu tako određenog predmeta istraživanja provodi se komparativna analiza na dvije razine: usporedba dvije generacije mladih, te mladih i starijih.

U skladu s time je postavljeno pet općih ciljeva istraživanja:

1. ustanoviti, opisati i analizirati socijalna obilježja, probleme, vrijednosti i oblike ponašanja suvremene hrvatske mladeži,
2. ustanoviti, opisati i analizirati odnos mladih spram europskih vrijednosti, institucija i integracijskog procesa,
3. ustanoviti, opisati i interpretirati povezanost ispitivanih dimenzija sa socijalnim značajkama mladih,
4. ustanoviti, opisati i interpretirati promjene koje su u ispitivanim dimenzijama nastale u populaciji mladih od 1999. do 2004. godine,
5. ustanoviti, opisati i interpretirati sličnosti i razlike između mladih i starijih u svim ispitivanim dimenzijama.

Navedeni opći ciljevi istraživanja razrađeni su u veći broj posebnih ciljeva i hipoteza u zasebnim dionicama ovoga istraživačkog projekta.

Upitnik

Instrument za prikupljanje empirijskih podataka konstruiran je kao strukturirani upitnik s pitanjima zatvorenog tipa u obliku nominalnih i intervalnih skala. Upitnik obuhvaća razmjerno veliki broj indikatora, koji su operacionalizirani u setove varijabli kojima se ispituju:

- sociodemografska, sociostrukturalna i sociokulturalna obilježja ispitanika,
- percepcija nekih društvenih pojava i problema te načina njihova rješavanja,
- percepcija problema i potencijala mladih,
- razlozi zadovoljstva i nezadovoljstva raznim područjima života te percepcija budućnosti,
- oblici ponašanja u nekim područjima svakodnevnog života (korištenje novih tehnologija, slobodno vrijeme, interpersonalna komunikacija, korištenje psihoaktivnih supstanci),
- vrijednosne orijentacije, osobine ličnosti i socijalne distance,
- percepcija važnosti i zaštite ljudskih prava i sloboda,

- nacionalna vezanost i distance,
- demokratske vrijednosti te politički stavovi i participacija,
- percepcija različitih dimenzija europske integracije te očekivanja od uključivanja Hrvatske u Europsku uniju,
- znanje i informiranost o europskoj integraciji i institucijama.

U ovoj studiji koristi se dio primijenjenog upitnika, a koji se tiče socijalnih obilježja mladih, percepcije nekih društvenih pojava i problema te načina njihova rješavanja, demokratskih vrijednosti te političkih stavova i participacije, ljudskih prava i sloboda, nacionalne vezanosti, različitih dimenzija europske integracije, očekivanja od ulaska Hrvatske u EU te znanja i informiranosti o europskoj integraciji i institucijama.

Upitnik je dvostruko prilagođen zahtjevima komparativne analize. Prvo, preko polovice varijabli sadržajno i formalno je identično varijablama primijenjenim u ispitivanju mladih 1999. godine, a i većina preostalih varijabli koncipirana je i formulirana tako da omogućuje usporedbu s drugim, prije svega europskim, istraživanjima. Drugo, za ispitivanje mladih i starijih korišten je identičan instrument, odnosno u samo tri pitanja postoje sadržajne razlike, zbog adaptacije na specifičnosti populacije koja je anketirana.

Terensko prikupljanje podataka trajalo je od početka veljače do konca ožujka 2004. godine. Ispitivanje je obavljeno u domaćinstvu ispitanika, a primjena upitnika bila je individualna. Nakon uputa dobivenih od anketara, svaki je ispitanik samostalno ispunjavao upitnik, što je trajalo prosječno oko sat vremena. Ostvarena je dobra suradnja ispitanika, tako da udio onih koji nisu odgovorili na pojedina pitanja ne prelazi 5%. No, ovdje treba primijetiti kako su mladi 2004. godine iskazali manju spremnost da sudjeluju u anketnom ispitivanju nego pet godina ranije. Po procjeni anketara, sve teže je pridobiti građane – kako mlade tako i starije – da izdvoje svoje vrijeme za popunjavanje upitnika. Dio onih koji odbijaju suradnju, osobito u većim gradovima, izjavljuju da su zasićeni stalnim propitivanjem njihova mišljenja o najrazličitijim temama, a što zvuči uvjerljivo s obzirom na procvat raznih istraživačkih agencija, bilo onih za ispitivanje javnog mnijenja, bilo onih marketinškog usmjerenja. Drugi dio je rezigniran i ne želi sudjelovati ni u čemu, ako ne prepoznaju konkretnu osobnu korist, odnosno pozivanje na viši društveni interes izaziva cinične primjedbe da od istraživačkih uvida nema nikakve koristi, jer se oni koji imaju moć ionako ne obaziru na mišljenje građana. Nastave li se ovi trendovi, bit će sve teže provoditi empirijska istraživanja u Hrvatskoj, neovisno jesu li znanstvene ili neke druge naravi. To nije ohrabrujuće za istraživače, ali ni za kreatore društvenih odluka, upravo u vrijeme kada bi trebalo što češće i što ozbiljnije pratiti promjene u javnom mnijenju zemlje koja teži uključenju u integriranu Europu.

Uzorak

U ovom su istraživanju korištena dva uzorka: osnovni uzorak mladih, koji obuhvaća 2000 ispitanika i kontrolni uzorak starijih, koji uključuje 1000 ispitanika. Uzorkom mladih obuhvaćena je populacija od navršene 15. do navršene 29. godine života, a uzorkom starijih populacija starija od 30 godina. Prije objašnjenja konstrukcije uzoraka treba reći da je prema popisu stanovništva iz 2001. godine mladih u Hrvatskoj bilo oko 903.000, što predstavlja 20,6% ukupnog stanovništva. Demografska istraživanja već su pokazala da se u suvremenom društvu “mlado stanovništvo i apsolutno i relativno smanjuje” (Oliveira-Roca, 1993). To se događa i u Hrvatskoj, i to još od 1953., kada je udio mladih iznosio 27,7%, da bi svaki sljedeći popis stanovništva bilježio opadanje udjela mladog stanovništva.

Oba uzorka konstruirana su kao troetapni probabilistički uzorak osoba koje odgovaraju zadanim dobnim segmentima stanovništva, a izabrana su istom metodom i realizirana na istim lokacijama anketiranja.

U prvom koraku izvršen je izbor 250 lokacija anketiranja, od kojih je na svakoj planirano ispitivanje 12 mladih i 6 starijih ispitanika. Odabir lokacija izvršen je sistematskim izborom s liste naselja u Republici Hrvatskoj, svrstanih po županijama i veličini naselja. Vjerojatnost izbora pojedinog naselja kao eventualne lokacije anketiranja bila je proporcionalna broju stanovnika naselja, s mogućnošću da se ponovi izbor istog naselja. Time je postignut zadovoljavajući prostorni raspored i adekvatan odnos urbanog i ruralnog stanovništva. U drugom koraku (etapi) su na izabranim lokacijama izvučene stambene jedinice u kojima će se obaviti anketiranje. Izbor je izvršen s liste telefonskih pretplatnika slučajnim izborom bez povrata. U trećem koraku je obavljan odabir jednog ispitanika unutar izabranog domaćinstva. Od osoba koje žive u domaćinstvu, a koje su u zadanoj dobnj kategoriji, birana je jedna osoba metodom slučajnog izbora Trolldahla i Cartera (1964), čime je postignuto balansiranje po dobi i spolu. Balansiranje uzorka mladih i uzorka starijih obavljeno je na način da je u prva dva domaćinstva anketirana mlada osoba, a zatim je u narednom domaćinstvu anketirana starija osoba. Redoslijed se ponavljao do ispunjenja kvote za danu točku uzorkovanja.

Naknadnim ponderiranjem izvršena je korekcija realiziranog uzorka mladih zbog disproporcija nastalih u pogledu dobnih segmenta i spola, a što je bila posljedica nejednake dostupnosti svih skupina ispitanika dosegu anketara.

Kao što se iz opisa konstrukcije uzoraka¹ vidi, anketiranje je obavljeno u svim županijama i gradu Zagrebu. Preciznije rečeno, ispitivanje je provedeno u

---

¹ Uzorak je konstruirao i opisao dr. sc. Ivan Rimac, viši znanstveni suradnik u Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar iz Zagreba.

ukupno 175 naselja: 56 gradova (četiri makroregionalna centra i 52 ostala grada) i 119 seoskih naselja.

Detaljnije informacije o strukturi realiziranih uzoraka dane su u tablici 1. U toj su tablici prikazana ona sociodemografska, sociostrukturna i sociokulturna obilježja ispitanika koja će se u daljnjim analizama koristiti kao tzv. nezavisne varijable.

Prije nego analiziramo najindikativnije tendencije koje proizlaze iz međugeneracijskih i unutargeneracijskih usporedbi, nužno je nekoliko pojašnjenja prikazane strukture uzoraka. Prvo, nacionalna pripadnost ispitanika nije prikazana, zbog toga što se to obilježje ne koristi u daljnjim analizama. Razlog tomu leži u izrazitoj nacionalnoj homogeniziranosti: među mladima je 94,9% Hrvata, a među starijima 93,1%. Među ostalih 10 registriranih nacionalnosti najbrojniji su Srbi (1,8% u uzorku mladih i 2,8% u uzorku starijih), ali to nije dostatan broj da bi se valjano mogle izračunavati statistički značajne razlike. Drugo, izostavljeno je i obilježje stupnja obrazovanja majki ispitanika – kako postoji velika povezanost sa stupnjem obrazovanja očeva, smatramo da je dostatno obrazovanost oca koristiti kao jedan od indikatora socijalnog porijekla. Treće, dio obilježja prezentiran je u sažetom obliku (prilagođenom za daljnje analize), a izvorna distribucija odgovora navedena je u Upitniku u Prilogu. Međutim, iz upitnika nije vidljivo kako je obavljeno grupiranje županija u šest regija, i stoga ovdje dajemo to objašnjenje. Dakle, grad Zagreb je prikazan kao samostalna regija, a ostalih pet regija komponirano je ovako: Sjeverna Hrvatska (Zagrebačka, Krapinsko-zagorska, Varaždinska, Međimurska, Koprivničko-križevačka i Bjelovarsko-bilogorska županija), Središnja Hrvatska (Sisačko-moslavačka, Karlovačka i Ličko-senjska županija), Istra i Primorje (Istarska i Primorsko-goranska županija), Istočna Hrvatska (Virovitičko-podravska, Požeško-slavonska, Brodsko-posavska, Osječko-baranjska i Vukovarsko-srijemska županija) i Dalmacija (Zadarska, Šibensko-kninska, Splitsko-dalmatinska i Dubrovačko-neretvanska županija).

Usporedba strukture uzorka mladih i starijih ukazuje na neke značajne tendencije. Prije nego što se osvrnemo na njih valja napomenuti da, naravno, nema razlika s obzirom na spol, mjesto stanovanja i regionalnu pripadnost, jer su to obilježja na osnovi kojih su uzorci stratificirani. Nema međugeneracijskih razlika ni s obzirom na religijsku samoidentifikaciju, što je indikator procesa desekularizacije i retradicionalizacije, kojima su poništene nekadašnje razlike između mladih (kao manje religioznih) i starijih.

Tablica 1: Struktura osnovnog (mladi) i kontrolnog uzorka (stariji) – (%)

Obilježja ispitanika	Mladi	Stariji
<i>Spol</i>		
Zene	49,1	51,5
Muškarci	50,9	48,5
<i>Dob</i>		
15 – 19 godina	33,2	–
20 – 24 godine	34,0	–
25 – 29 godina	32,8	–
30 – 39 godina	–	27,6
40 – 49 godina	–	28,7
50 – 59 godina	–	21,0
60 i više godina	–	22,7
<i>Socioprofesionalni status</i>		
Zaposleni	35,5	50,1
Nezaposleni	20,8	20,6
Učenici	22,8	–
Studenti	20,9	–
Umirovljenici	–	29,3
<i>Stupanj obrazovanja oca (školska sprema)</i>		
(Ne)završena osnovna škola	19,0	54,9
Škola za KV/VKV radnike	29,1	19,8
Srednja škola	30,6	16,2
Viša škola, fakultet i više	21,3	9,1
<i>Stupanj obrazovanja ispitanika (školska sprema)</i>		
(Ne)završena osnovna škola	27,0	18,8
Industrijska/zanatska škola	17,7	20,4
Srednja škola	43,8	36,0
Viša škola, fakultet i više	11,5	24,7
<i>Mjesto rođenja</i>		
Selo	43,3	58,0
Mali grad	30,4	22,4
Veliki grad	11,3	9,1
Zagreb	15,0	10,4
<i>Mjesto stanovanja (rezidencijalni status, domicil)</i>		
Selo	43,3	42,9
Mali grad	29,3	29,8
Veliki grad	10,1	10,3
Zagreb	17,4	17,0
<i>Regionalna pripadnost</i>		
Sjeverna Hrvatska	22,8	22,8
Središnja Hrvatska	8,6	8,4
Istra i Primorje	12,2	12,0
Istočna Hrvatska	19,2	19,6
Dalmacija	19,7	19,6
Zagreb	17,6	17,6
<i>Bračni status</i>		
Neoženjeni/neudane	80,8	24,6
Oženjeni/udane	19,2	75,4
<i>Religioznost (religijska samoidentifikacija)</i>		
Religiozni	73,6	75,8
Neodlučni	16,2	12,3
Nereligiozni	10,2	11,9
<i>Stranačka preferencija</i>		
HDZ	27,1	35,1
HNS	7,6	8,3
HSP	7,3	4,6
HSS	5,1	6,4
SDP	14,2	12,0
Neodlučni	38,8	33,6
N (broj ispitanika)	2000	1000

S druge strane, logične su razlike u pogledu dobi, bračnog i socioprofesionalnog statusa mladih i starijih. Izračun pokazuje da je prosječna dob osnovnog uzorka 23,02, a kontrolnog uzorka 50,05 godina. Tako proizlazi da je prosječna dob ispitanika iz kontrolnog uzorka vjerojatno nešto malo viša nego što bi bila prosječna dob roditelja mladih ispitanika, ali razlika nije tolika da ih ne bismo mogli promatrati kao reprezentante roditeljske generacije. Osim toga, treba reći da su poljoprivrednici (kojih među mladima ima 0,9%, a među starijima 3,5%) pribrojani kontingentu zaposlenih, a da se u uzorku starijih domaćice (4,4%) svrstane u kategoriju nezaposlenih. No, indikativno je da je udio nezaposlenih među mladima i starijima identičan, kao i da među starijima ima više umirovljenika nego populacije starije od 60 godina. Ti podaci potvrđuju već dobro poznate posljedice razmjerno brojnih stečajeva koji su rezultirali otpuštanjem zaposlenika, kao i o masovnim prijevremenim umirovljenjem viška zaposlenih. Što se tiče bračnog statusa, očekivano je da su stariji znatno više u braku nego mladi. Pritom, među starijima koji nisu u braku ima po dvije petine onih koji su ili udovci/udovice, ili nikada ni nisu bili u braku, a petina ih je razvedenih.

Razlike između mladih i starijih koje govore o važnim trendovima tiču se obrazovnog statusa ispitanika i njihovih očeva te provenijencije. Vidljivo je da su očevi mladih ispitanika prosječno obrazovaniji od svoje djece, a to je prije svega posljedica dobnih razlika: među mladima je preko petine onih koji još pohađaju srednju školu i dvije trećine onih koji još nisu mogli završiti fakultet, što znači da će obrazovne razlike između mladih i njihovih očeva biti jasno definirane tek kada se mladi približe 30. godini života. Međutim, usporedba stupnja obrazovanja očeva mladih i starijih ispitanika pokazuje stvarnu situaciju u Hrvatskoj (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003:63), a to je da je svaka naredna generacija prosječno obrazovanija od prethodne. Na osnovi toga možemo pretpostaviti da će današnja generacija mladih po okončanju svoga obrazovanja uspjeti postati u prosjeku obrazovanija od generacije svojih očeva, a posebice generacije djedova. No, treba upozoriti da obrazovna struktura starijih ispitanika odstupa od službenih statističkih podataka (Ilišin, Mendeš, Potočnik, 2003:62) i to u smjeru nadzastupljenosti fakultetski obrazovanih ispitanika i podzastupljenosti ispitanika bez ikakvih kvalifikacija. Takvo iskrivljenje uzorka vrlo je često u empirijskim istraživanjima u Hrvatskoj, a posljedica je već odavno poznate činjenice da su niže obrazovani građani manje spremni na suradnju u anketnim ispitivanjima. Sigurno je da tako selekcioniran uzorak starijih utječe na dobivene rezultate anketiranja (u mjeri u kojoj obrazovanje utječe na stavove i obrasce ponašanja) i to vjerojatno u smjeru konvergencije sa stavovima mladih. Na taj se način vjerojatno ublažavaju eventualne međugeneracijske razlike, ali se bitno ne mijenjaju tendencije koje ukazuju na međugeneracijske sličnosti i razlike. Stariji su primjetno češće ruralnog porijekla, što svjedoči o proteklim procesima urbanizacije i modernizacije. S obzirom na razmjerno veliki udio ruralnog stanovništva u ukupnom stanovništvu Hrvatske, a u usporedbi s razvijenim europskim zemljama,

gdje ta populacija čini 10-15% ukupnog stanovništva, može se pretpostaviti da će se ti procesi nastaviti – bilo preseljavanjem ruralnog stanovništva u urbane sredine, bilo intenzivnijom urbanizacijom i modernizacijom ruralnih područja.

Međusobna usporedba promatranih obilježja na osnovnom uzorku (mladima) također je rezultirala uvidima u zanimljive tendencije, a ujedno je korisna da bi se kasnije lakše objasnile razlike koje nastaju pod utjecajem pojedinih obilježja. Ovdje ćemo se osvrnuti samo na najvažnije trendove. Kada su u pitanju mladi, postoji velika međuovisnost dobi, stupnja obrazovanja i socioprofesionalnog statusa. Tako usporedba dobi i stupnja obrazovanja ispitanika ($\chi^2=1036,09$) pokazuje da je od svih mladih koji imaju završeno samo osnovno obrazovanje njih 16,0% starije od 19 godina (što vjerojatno znači da dobar dio njih neće ni steći nekakvu kvalifikaciju), dok je 76% onih koji su stekli neko akademsko obrazovanje ujedno starije od 25 godina. Ili, drukčije gledano, u najmlađoj dobnoj kohorti dvije trećine ima završeno tek osnovno obrazovanje, a isto toliko u kohorti od 20-24 godine ima završeno četverogodišnje obrazovanje. Ovdje su svakako najzanimljiviji stariji od 25 godina, među kojima 8,8% nema nikakvu kvalifikaciju, 22,4% ima završenu trogodišnju, a 42,2% četverogodišnju srednju školu, dok 26,5% ima završenu višu ili visoku školu. Ova najstarija skupina mladih najpouzdaniji je indikator obrazovnih tendencija među mladima, i očito je da se smanjuje broj onih koji ostaju bez kvalifikacija i raste broj visokoobrazovanih (kajih bi vjerojatno bilo i više da je efikasnost studiranja bolja). Kada se dob usporedi sa socioprofesionalnim statusom mladih, dobivaju se također potpuno očekivani rezultati ($\chi^2=1395,10$): među učenicima njih 98,5% je mlađe od 19 godina; 63,9% studenta staro je između 20 i 24 godine (a čak ih je 14,1% u najstarijoj dobnoj kohorti mladih); po dvije petine nezaposlenih u srednjoj su ili najstarijoj dobnoj kohorti mladih; dok je dvije trećine zaposlenih starije od 25 godina, a trećina u srednjoj dobnoj kohorti. Gledano s druge strane, među ispitanicima mlađima od 19 godina dominiraju učenici (67,7%); među starijima od 25 godina zaposleni (64,2%); a srednju dobnu kohortu čine studenti (39,2%), zaposleni (36,4%) i nezaposleni (23,5%). Najveća povezanost registrirana je usporedbom stupnja obrazovanja sa socioprofesionalnim statusom mladih ($\chi^2=1930,10$). Dakako, velika većina (80,8%) onih bez kvalifikacija nalazi se među učenicima, kao što je i podjednak broj onih s fakultetskim obrazovanjem (75,7%) u kategoriji zaposlenih, a među zaposlenima je i 53,8% onih koji su završili trogodišnju srednju školu. Kako su zaposleni i nezaposleni mladi već dovršili obrazovanje, korisno ih je posebno usporediti. Tako obrazovna struktura zaposlenih pokazuje kako je među njima 6,1% onih bez kvalifikacija, 26,8% sa završenom trogodišnjom i 42,7% s četverogodišnjom srednjom školom, te 24,5% s višom ili visokom naobrazbom. Istodobno, među nezaposlenima je 14,4% mladih bez kvalifikacije, 37,5% onih sa završenom industrijskom školom, 39,2% sa srednjom stručnom spremom i 8,9% akademski obrazovanih. Ovi podaci ukazuju na to da je obrazovna struktura zaposlenih bolja od obrazovne strukture

nezaposlenih, kao i to da najveće teškoće u zapošljavanju imaju mladi bez kvalifikacija i oni koji imaju kvalifikacije za neko radničko zanimanje. Trend težeg zapošljavanja nekvalificirane radne snage na snazi je već nekoliko desetljeća, točnije, otkako je došlo da snažnijeg industrijskog razvoja Hrvatske, što je zahtijevalo kvalificiranu radnu snagu. Istodobno, s razvojem tercijarnog sektora opadala je i potražnja za industrijskim i zanatskim kvalifikacijama, ali težem zapošljavanju mladih s tim kvalifikacijama danas zacijelo pridonosi i propadanje industrijske proizvodnje u Hrvatskoj. Svi ovi nalazi jednoznačno pokazuju kako s porastom dobi mladih linearno raste njihov stupanj obrazovanja i zaposlenost. Integralno promatrani podaci ujedno sugeriraju da se na jednom polu nalaze najmlađi ispitanici koji su dominantno učenici i još nisu stekli neku kvalifikaciju, dok je na drugom polu najstarija dobna kohorta mladih koji su značajnom većinom zaposleni i imaju srednje ili visoko obrazovanje (pri čemu je preko četiri petine onih s akademskim obrazovanjem istodobno i zaposlena i najstarija skupina mladih). Ta skupina – posebice kada joj se pridruži urbana populacija mladih višeg socijalnog porijekla – može biti označena sintagmom sociokulturno kompetentnije mladeži, a što je u znatnoj mjeri povezano sa stavovima mladih. U svakom slučaju, naznačene međuovisnosti su trajne u populaciji mladih i o njima valja voditi računa u interpretaciji rezultata.

Dakako, postoje povezanosti i između ostalih obilježja mladih, a osvrnut ćemo se samo na neke. Prvo, i dalje je mladima iz ruralnih sredina obrazovanje manje dostupno ($\chi^2=140,23$): primjerice, među mladima koji žive na selu njih 35,8% ima završenu četverogodišnju srednju školu, a 6,4% fakultet, dok među mladim Zagrepčanima ima 59,1% mladih sa srednjom stručnom spremom i 18,6% s akademskim stupnjem obrazovanja. Drugo, primjetna je tendencija reprodukcije socijalnog statusa promatranog preko usporedbe obrazovanja ispitanika i njihovih očeva ($\chi^2=265,53$), te socioprofesionalnog statusa mladih i obrazovanja oca ($\chi^2=185,48$). Tako 37,4% mladih s visokom stručnom spremom ima oca s istim stupnjem obrazovanja (a još 33,0% potječe iz obitelji gdje otac ima srednju stručnu spremu), dok 42,9% mladih koji su završili trogodišnju srednju školu imaju oca s identičnim stupnjem kvalifikacije, a još 38,0% ima oca bez kvalifikacija. Istodobno, 35,2% studenata porijeklom je od oca koji ima fakultetsko obrazovanje i 36,9% ima oca sa srednjom stručnom spremom, dok je nezaposlena mladež dominantno nižeg socijalnog porijekla (35,4% s ocem bez kvalifikacija i 29,8% s ocem s kvalifikacijom za radničko zanimanje). Buduća će istraživanja pokazati hoće li, paralelno sa socijalnim raslojavanjem hrvatskog društva, dostupnost obrazovnih resursa i odgovarajućeg zaposlenja postajati sve manja za mlade iz nižih slojeva. I treće, povezanost bračnog statusa s dobi i spolom ispitanika ukazuje istodobno i na promjene i na opstojnost tradicije.

Ukratko, analiza strukture uzorka mladih potvrdila je da su među njima prisutne tendencije koje su već potvrđene u dosadašnjim istraživanjima s područja

sociologije mladih, a to je da oni usporeno preuzimaju trajne društvene uloge i da njihov sadašnji, kao i budući, društveni status primarno ovisi o socijalnom porijeklu i strukturnim obilježjima društva u kojem žive.

Obrada podataka

Obrada podataka obavljena je za osnovni uzorak mladih (N=2000) i kontrolni uzorak starijih ispitanika (N=1000).

Na varijablama, priređenim za statističku obradu, obavljene su sljedeće analize i postupci:

1. univarijatna analiza – utvrđivanja distribucije odgovora,
2. bivarijatna analiza – izračunavanje značajnosti razlika upotrebom χ^2 testa,
– izračunavanje značajnosti razlika primjenom analize varijance,
3. multivarijantni postupci – hijerarhijska faktorska analiza pod komponentnim modelom, do broja utvrđenog Kaiser-Guttmanovim kriterijem i primjenom varimax rotacije,
– multidimenzionalno skaliranje.

Komparativne analize na podacima prikupljenim u istraživanjima provedenim u Hrvatskoj, obavljene su na dvije razine: između mladih i starijih 2004., te između generacija mladih 1999. i 2004. godine. Podaci iz 1999. prikupljeni su u sklopu istraživanja *Vrijednosni sustav mladih i društvene promjene u Hrvatskoj*² na identično konstruiranom uzorku od 1700 mladih iz cijele Hrvatske.

Literatura

A Constitution for Europe. Presentation to citizens (2004): http://europa.eu.int/constitution/index_en.htm

Beck, U. (1992): *Risk Society. Towards the New Modernity*. London: Sage.

---

² Istraživanje je u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu proveo istraživački tim u sastavu: Furio Radin (voditelj), Branislava Baranović, Jadranka Goja, Vlasta Ilišin i Helena Štimac Radin.

- Brown, B.; Larson, R.; Saraswathi, T. S. – ur. (2002): *The World's youth: adolescence in eight regions of the globe*. New York: Cambridge University Press.
- Cavalli, A.; Galland, O. (1995): *Youth in Europe*. London: Pinter.
- Cote, J. E. (2002): The role of identity capital in the transition to adulthood: the individualization thesis examined. *Journal of Youth Studies* 5(2): 117-134.
- Davies, P. (2003): Widening Participation and the European Union: direct action – indirect policy?. *European Journal of Education* 38(1): 99-116.
- Duch, R.; Taylor, M. (1997): Economics and the vulnerability of the Pan-European Institutions. *Political Behavior* 19(1): 65-80.
- Eisenstadt, S. N. (1992): Youth in Europe between Modern and PostModern Society, u: Tomasi, L. (ur.): *Young People and Religions in Europe*. Trento: Reverdito Edizioni, 31-41.
- Furlong, A.; Cartmel, F. (1997): *Young People and Social Change*. Buckingham: Open University Press.
- Gabel, M. (1998): Public Support for European Integration: An European Test of Five Theories. *Journal of Politics* 60(2): 333-354.
- Gabel, M.; Whitten, G. D. (1997): Economic Conditions, Economic Perceptions and Public Support for European Integration. *Political Behavior* 19(1): 81-96.
- Giddens, A. (1991): *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Oxford: Blackwell.
- Green, D. M. (1999): *Who are "The Europeans"?* *European Political Identity in the Context of the Post-war Integration Project*. Mimeo: University of Wisconsin.
- Hix, S.; Goetz, K. H. (2000): Introduction: European Integration and National Political Systems. *West European Politics* 23(4): 1-26.
- Ilišin, V. (1999): *Mladi na margini društva i politike*. Zagreb: Alineja.
- Ilišin, V.; Mendeš, I.; Potočnik, D. (2003): Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju. *Politička misao* 40(3): 58-89.
- Ingelhart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Katunarić, V. (1995): O tranziciji i staroj strukturi društvene moći. *Društvena istraživanja* 4(16-17): 265-271
- Keniston, K. (1971): *Youth and dissent. The rise of a new opposition*. New York: Harcourt Brace.
- Kipke, M. – ur. (1999): *Risks and opportunities: Synthesis of studies on adolescence*. Washington DC: National Academy Press.

- Kovatcheva, S. (2001): Flexibilisation of youth transition in Central and Eastern Europe. *Young* 9(1): 41-60.
- Lalović, D. (2003): O totalitarnim značajkama hrvatske države (1990.-1999.). *Politička misao* 37(1): 188-204.
- Larson, R. W. (2002): Globalization, societal change, and new technologies: What they mean for the future of adolescence. *Journal of Research on Adolescence* 12(1): 1-30.
- Miles, S. (1998): *Consumerism as a way of life*. London: Sage.
- Miles, S. (2000): *Youth Lifestyles in a Changing World*. Buckingham: Open University Press.
- Mintas-Hodak, Lj. (2004): Povijest europskih integracija, u: Mintas-Hodak, Lj. (ur.): *Uvod u Europsku uniju*. Zagreb: MATE d.o.o., 3-31.
- Mortimer, R.; Larson, R. – ur. (2002): *The changing adolescent experience: societal trends and the transition to adulthood*. New York: Cambridge University Press.
- Obradović, T. (2004): Širenje europskih integracija, u: Mintas-Hodak, Lj. (ur.): *Uvod u Europsku uniju*. Zagreb: MATE d.o.o., 33-49.
- Oliveira-Roca, M. (1993): Hrvatska mladež u europskom kontekstu. *Sociologija sela*: 65-74.
- Roberts, K. (2003): Change and continuity in youth transitions in Eastern Europe: Lessons for Western sociology. *The Sociological Review* 51(4): 484-499.
- Roche, J.; Tucker, S. – ur. (1997): *Youth in Society: Contemporary Theory, Policy and Practice*. London: Sage Publications.
- Ruddick, S. (2003): The Politics of Aging: Globalization and Restructuring of Youth and Childhood. *Antipode* 35(2): 335-364.
- Schizzerotto, A.; Gasperoni, G. – ur. (2001): *Study on the State of Young People and Youth Policy in Europe*. Milano: IARD.
- Šiber, I. (2001): Političko ponašanje birača u izborima 1990.-2000., u: Kasapović, M. (ur.): *Hrvatska politika 1990-2000*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 65-98.
- Tomusk, V. (2000): Reproduction of the “state nobility” in East Europe: past patterns and new practices. *British Journal of Sociology and Education* 21(3): 269-282.
- Troldahl, C. V.; Carter, R. E. (1964): Random Selection of Respondents within Households in Phone Surveys. *Journal of Marketing Research* 1: 71-76.
- Ule, M. (1987): *Mladina in ideologija*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Ule, M.; Renner, T.; Mencin Čeplak, M.; Tivadar, B. (2000): *Socialna ranjivost mladih*. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za mladino / Šentilj: Založba Aristej.
- Wallace, C. (2002): Household strategies: their conceptual relevance and analytic scope in social research. *Sociology* 36(3): 275-292.

Wallace, C.; Kovatcheva, S. (1998): *The Construction and deconstruction of youth in East and West Europe*. Chippenham: Rowe.

Wyn, J.; Dwyer, P. (1999): New directions in research on youth in transition. *Journal of Youth Studies* 2(1): 5-21.

Wyn, J.; White, R. (1997): *Rethinking Youth*. London: Sage.

Young People in Changing Societies (2000): *Regional Monitoring Reports* No. 7. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.

Youniss, J.; Bales, S.; Christmas-Best, V.; Diversi, M.; McLaughlin, M.; Silbereisen, R. (2002): Youth Civic Engagement in the Twenty-First Century. *Journal of Research on Adolescence* 12(1): 121-148.

Zakošek, N. (2002): *Politički sustav Hrvatske*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Damir Grubiša

POLITIČKA AKSIOLOGIJA EUROPSKE UNIJE: CILJEVI I VRIJEDNOSTI EUROPSKE INTEGRACIJE

1. Proces europske integracije

Proces europske integracije traje već više od pola stoljeća, točnije od 1951. kada je u Parizu potpisan Ugovor o osnivanju Europske zajednice za ugljen i čelik, odnosno od 1952. godine kada je taj Ugovor ratificiralo šest država-osnivača i kada su uspostavljene prve zajedničke institucije te zajednice na čelu s Visokom ovlasti (*High Authority*), pretečom današnje Europske komisije. Današnja Europska unija obuhvaća 25 zemalja s više od 450 milijuna stanovnika s teritorijem koji pokriva više od polovice Europe, dok je njezina ekonomska snaga svrstava u drugu trgovačku silu u svijetu nakon SAD-a. Pa ipak, bez obzira na činjenicu da je Europska unija, zajedno sa svojim predšasnicama – Europskom zajednicom za ugljen i čelik, Europskom zajednicom za atomsku energiju, Europskom ekonomskom zajednicom i Europskom zajednicom jedinstven fenomen ekonomske, političke i socijalne integracije, njezinim građanima, odnosno građanima njezinih država-članica još uvijek nisu u potpunosti jasni niti poznati ciljevi tog procesa, kao ni vrijednosti na kojima se ona zasniva.

Svi se slažu – teoretičari integracije i političari koji sudjeluju u tim procesima kao i javnost koja to prati – da je taj fenomen jedinstven u dosadašnjoj povijesti i da je taj proces doveo do stvaranja jedne nove političke zajednice *sui generis* i do novog poimanja politike. Dosada je, naime, politika uvijek bila vezana za državu, pa je stoga dugo vremena politika bila sinonim za upravljanje državom. S pojavom Europske unije rađaju se i nova iskustva i novi oblici politike koji nisu vezani isključivo za postojanje države, već se pojavljuju kao oblici ljudske djelatnosti na naddržavnoj i međudržavnoj razini. Politika se od vladavine pretvara u mnogo fluidniji proces političkog upravljanja na više razina (*multi-level governance*) i artikulira se kroz sustav javnih politika u čijem procesu koncipiranja, formuliranja, odlučivanja i implementacije ne sudjeluju samo državni akteri, već i mnogobrojni akteri nedržavne provenijencije i hibridnog sastava.

Na taj je način Europska unija doista politički konstrukt, politička zajednica *sui generis* koja ima mnoga obilježja države, ali sama nije država; iskazuje i mnoga obilježja međunarodne organizacije, ali nije ni međunarodna organizacija

sensu stricto. Nije ni federacija, iako ima mnogo obilježja klasičnih federacija; a nije niti konfederacija iako ima, opet, mnoga obilježja klasičnih konfederacija. Na kraju možemo reći da je ona, Europska unija, jedan osebujni hibrid koji se može definirati kao *politeja sui generis*, što otprilike odražava konsenzus među političkim teoretičarima europskih integracija. Kao takva, ona nije samo politički sustav bez države, već je istodobno i veliki laboratorij i eksperiment koji traje, s novim oblicima političkog upravljanja – *governance*, s novim akterima, s novim procesima, a konačno i s novim institucijama. Svi ti elementi jednog političkog sustava (opet, po analogiji – *sui generis*), a to su institucije, procesi i akteri, djeluju u vrijednosnom sustavu koji istodobno prethodi samom početku procesa integracije, ali koji i nastaje i modificira se tijekom odvijanja toga procesa. Ovdje se radi, dakle, o jednom dinamičnom konstrukt, produktu političkog inženjeringa u stalnom nastajanju i promjenama koji generira i novo političko iskustvo, nove ideje i nove ciljeve te stalno preispituje vrijednosti na kojima se zasniva, razvijajući nove ideje i vrijednosti, prilagođujući ih praksi, kao što i samu praksu prilagođuje i nastoji realizirati u skladu s tim vrijednostima i političkim idejama. Zato je Europska unija plodno tlo za političku teoriju i njezino istraživanje. Istodobno je ona i predmet izučavanja ekonomske teorije, pravne teorije i sociološke teorije. A u okviru same političke teorije proces europske integracije prošao je nekoliko faza u kojima se taj proces, kao predmet istraživanja, selio iz jedne discipline u drugu: svoj hod je započeo u okviru irenologije – znanosti o miru, da bi preko teorije međunarodnih odnosa danas našao utočište u disciplini komparativne politike.

No s evolucijom europske integracije evoluirala je i njezina politička aksiologija, tj. politički ciljevi i vrijednosti. Razvijajući se od oblika međunarodne suradnje u ekonomsku, a potom i političku zajednicu, akteri procesa europske integracije usvajali su i razvijali vrijednosti i ciljeve tog zajedničkog pothvata u koji su se upustili. Te su se vrijednosti tijekom vremena modificirale i poprimale oblik političkih ideja i političkih načela s normativnim i preskriptivnim značajem za one koji sudjeluju u tom procesu, artikulirajući se u prihvaćene političke standarde za sudionike procesa i njihove tvorbe. Zajedničko određivanje ciljeva – onoga što se želi postići – rezultiralo je tako postavljanjem isprva ekonomskih, a potom i političkih standarda koji su povratno djelovali na ciljeve, da bi novi ciljevi potaknuli elaboraciju novih standarda (Boniface, 2004).

2. “Obrazovni deficit” o europskom integracijskom procesu

Kao što smo već rekli, proces europske integracije traje već više od pola stoljeća i danas on obuhvaća većinu europskih država i društava što uključuje gotovo pola milijarde stanovnika. Pa ipak, bez obzira koliko se akteri tog procesa trude učiniti ga realnijim stanovnicima tog političkog hibrida i bez

obzira koliko se trude taj proces učiniti što razumljivijim i transparentnijim građanima koji su involvirani u postojeće procese, bilo direktno ili kroz institucije i procese u državama-članicama, ostaje činjenica da je jedan od najvećih, kritičnih problema te politeje što prosječan europski građanin još uvijek malo zna o ciljevima i vrijednostima Europske unije. Isto kao što relativno malo zna i o procesima, akterima i institucijama tog političkog sustava koji se stalno gradi, pregrađuje i dograđuje i koji angažira znatnu energiju donositelja političkih odluka (*policy-makers*), javnosti, znanosti, protagonista pravnog i političkog inženjeringa, idejnog stvaralaštva i drugih oblika ljudske kreativnosti. To je postalo jasno već krajem drugog i početkom trećeg milenija, kada u skladu s tadašnjim prevladavajućim *fin-de-siècle* optimizmom (koji je, uostalom, karakteristika i svih dosadašnjih epoha, ali koji krajem dvadesetog stoljeća crpi posebnu snagu iz činjenice što su iz Europe, kako se misli, definitivno eliminirani recidivi obaju totalitarizama – fašizma i komunizma – koji su imali tragične posljedice i bili uzrokom Drugog svjetskog rata i potom hladnog rata) slijedi i trezvena procjena mogućnosti novog stoljeća, u ovom slučaju i cijelog novog milenija. Izgleda kao da je nakon “mračnog dvadesetog stoljeća”, razdoblja ratova, totalitarizama, destrukcije, holokausta i razaranja kakvih dotada povijest nije vidjela, povijesna Minervina sova doživjela ipak satisfakciju kroz pobjedu ideje mira, prevladavanje podjela, suradnju i solidarnost među ljudima i narodima, a što sve simbolizira baš Europska unija na kraju starog i početku novog milenija. No nedovoljno poznavanje ovog integracijskog procesa, njegovih institucija, aktera i vrijednosti daje nam dovoljno elemenata za konstataciju da jedan od akutnih problema i nedostataka Europske unije nije samo već naširoko konstatirani “demokratski deficit”, već i svojevrsni obrazovni deficit. Taj obrazovni deficit obuhvaća deficit znanja, ali i puke informiranosti o onome što se događa, uslijed čega europska javnost na mnoge pojave unutar Europske unije reagira predrasudama i stereotipima.

Tako je potkraj 2000. godine u redovitom istraživanju Eurobarometra, redovite dvogodišnje aktivnosti Eurostata – Statističkog ureda Europske komisije, postavljeno pitanje europskim građanima koliko oni misle da znaju i poznaju aktualnu Europsku uniju, njezine politike, ciljeve, vrijednosti i institucije. Eurobarometar inače koristi Europska komisija u svojoj planskoj aktivnosti, a istraživanja obuhvaćaju testiranje znanja europskih građana o radu institucija EU kao i pitanja o dostupnosti informacija i poznavanju javnih politika EU. Tom je prigodom zatraženo od ispitanika da svoje znanje i poznavanje EU sami vrednuju ocjenom na ljestvici od 1 do 10, s time da ocjena 10 znači kako o tome znaju najbolje ili najviše, dok ocjena 1 znači da o tome znaju najmanje. I dok je 8% građana priznalo da o svemu tome ne zna baš ništa, ništa manje nego 68% ispitanika dalo je sebi ocjenu 5 ili manje od toga, što je rezultiralo prosječnom ocjenom od 4,51. Samo 7% građana dalo je sebi ocjenu osam ili više. To nas

dovodi do toga da troje od četvero građana EU priznaje kako slabo pozna i razumije Europsku uniju i njezine politike, institucije, procese i vrijednosti (Eurobarometer, 2001; usp. McCormick, 2002)

Kada analiziramo kategorije stanovništva koje imaju najviše znanja o Europskoj uniji, tada dolazimo do toga da je to većinom sveučilišno obrazovana populacija, a među njima se ističu menadžeri, viši dužnosnici državne uprave, novinari, odvjetnici, studenti i sveučilišni nastavnici triju fakulteta: političkih znanosti, prava i ekonomije, dok najmanje znaju manualni radnici, umirovljenici i, općenito, ljudi s nižem stupnjem obrazovanja. Najobrazovanija je, glede Europske unije, skupina europskih građana u dobi od 25 do 54 godine. No kad je riječ o raspodjeli znanja i poznavanju Europske unije među državama-članicama, tada najbolje prolaze građani zemalja s dužom demokratskom tradicijom i kulturom, kao što su to Skandinavci, Nizozemci, Luksemburžani te Nijemci i Austrijanci, dok su najmanje informirani građani Grčke, Španjolske, Portugala i – sasvim atipično – građani Velike Britanije, zemlje koja u političkoj teoriji predstavlja prototip konsolidirane demokracije. Ali i zemlje koja ima jaku tradiciju otočkog izolacionizma, koji je nakon ulaska Ujedinjenog Kraljevstva u Europsku zajednicu 1973. godine prerastao u sporadični pa potom i sustavni euroskepticizam. Početkom trećeg milenija, dakle, neposredno prije najvećeg proširenja Europske unije koje je u EU uvelo osam tranzicijskih i dvije mediteranske zemlje, prema nalazima Eurobarometra, jedna trećina građana nije nikada čula, baš ništa o Vijeću ministara ili Europskom sudu pravde, a petina ispitanika nikada nije čula za Europsku komisiju, najvažnije *policy-making* tijelo EU, ili pak Europsku središnju banku čije posljedice djelovanja građani EU osjećaju svakodnevno u svom osobnom i kućnom budžetu. No to još nije najgore: najgore je to, što uz veliko neznanje o političkoj zajednici koja direktno ili indirektno artikulira čak 75% javnih politika svake države-članice, građani EU čvrsto vjeruju u stereotipe koji nemaju nikakvu realnu osnovu, iako je donekle razumljivo zašto su baš ti stereotipi prisutni u svijesti europskih građana. Čak jedna trećina Europljana misli da je najveća stavka u proračunu EU trošak njezinog briselskog, luksemburškog i strazburškog upravnog aparata, dok činjenice govore da na troškove tog upravnog aparata EU, dakle “briselske birokracije” i njezinog funkcioniranja ide samo 5% proračuna, i da je glavna stavka Europskog proračuna zajednička poljoprivredna politika na koju ide čak 45% proračuna. Neinformiranost i neznanje o EU isprepliću se, tako, s pogrešnim predodžbama i dezinformacijama, a rezultat je negativno raspoloženje spram EU, njezinih institucija i funkcioniranja, alimentirajući tako odbojnost građana prema toj političkoj konstrukciji koja se doživljava kao svojevrsni politički labirint i bunar bez dna, u kojem nestaju doprinosi europskih poreznih obveznika i kontribucije država-članica. Tako se značajnim dijelom alimentiraju euroskepticizam i europesimizam te jača nesklonost integracijskim, političkim i ekonomskim aranžmanima, a Europska unija se, iskrivljeno, doživljava kao

Moloh koji guta novce europskih građana i iz svog nimbusa netransparentnih institucija i procesa nameće im odluke s dalekosežnim negativnim posljedicama, a koje nailaze na kritiku u javnosti kroz skandale koji se s vremena na vrijeme otkrivaju – od korupcije članova Europske komisije do rasipanja enormnih iznosa proračunskih sredstava.

To nisu nimalo ohrabrujući podaci, jer oni svjedoče o realnoj podlozi za stvaranje animoziteta prema Europskoj uniji i, uvjetno, za kritiku i eventualno odbacivanje takvog modela koji se u svijesti ljudi, pogrešno, prikazuje kao nakažan. To ne znači da Europska unija nema institucionalnih i funkcionalnih slabosti i da je ona imuna od birokratskog sindroma koji zahvaća sve političke sustave, kao i da je imuna na fenomen korupcije, lošeg upravljanja (*maladministration*) i zloporaba svih vrsta. No istodobno nepostojanje demokratske legitimacije za većinu institucija Europske unije i ograničeni suverenitet Europskog parlamenta, zajedno s pogrešnim percepcijama o Europskoj uniji, povećava demokratski deficit koji inače djeluje tako, da se odluke donose u užim krugovima europskih elita – eurokrata i suženog kruga nacionalnih elita te političkih vođa koji imaju pristup u europske komore i mehanizme odlučivanja. Nedostatak informiranja i obrazovanja o Europskoj uniji tako, unatoč svim naporima koje čine europska tijela da svoj rad učine što javnijim i transparentnijim, može detonirati dugoročnu lančanu reakciju i domino-efekt u obliku odbacivanja ili usporavanja daljnjeg procesa europske integracije zbog straha od moguće *eurokrature* kao novog oblika nede-mokratskog vladanja bez nužnog demokratskog legitimiteta. Istodobno, takve paušalne reakcije javnosti djeluju negativno na europske i nacionalne elite, koje se sve više zatvaraju iz razloga bojazni pred tom neinformiranom javnošću, čime se uspostavlja zatvoreni krug, *circulus vitiosus*, čiji je krajnji efekt povećanje demokratskog deficita Europske unije.

Zato je, na temelju podataka o neinformiranosti i neobrazovanju europskih građana, koji se potvrđuju svake druge godine od milenijskog Eurobarometrovog istraživanja javnog mnijenja, potrebno rekonstruirati etape razvoja Europske unije i utvrditi evoluciju njezinih ciljeva i vrijednosti radi razumijevanja tijeka i biti europskog integracijskog procesa, bez mistifikacija i izvan stereotipa i pogrešnih predodžbi koje zamagljuju procese i institucije europske integracije. Za to učiniti potrebno je poći, retrospektivno, od prvih ideja i ciljeva koji su odredili početak i prve koraka procesa europske integracije.

3. Evolucija europske integracije i različite formulacije ciljeva i vrijednosti tog procesa

Razaranja tijekom Prvog i napose Drugog svjetskog rata dovela su do toga da su politički vođe europskih naroda počeli ne samo ozbiljno razmišljati nego i

raditi na eliminiranju uzroka koji su doveli do dvaju svjetskih ratova. Još je nakon Prvog svjetskog rata utvrđeno da je jedan od glavnih uzroka izbijanja svjetskog konflikta nacionalizam europskih naroda koji proizlazi iz koncepcije nacionalne države. Grozote Drugog svjetskog rata samo su potvrdile ocjenu da nacionalna država intrinzično na unutarnjem planu rađa sukobe između nacionalnih, etničkih skupina, da bi u međunarodnom sustavu odnosa ti konflikti prerasli u otvorene ratove. No za razliku od Prvog svjetskog rata i analize njegovih uzroka, koje su u krugu demokratskih političara i mislilaca proizvele zaključak da nacionalna država i sustav nacionalnih država neizbježno vode ratovima, tijekom i nakon Drugog svjetskog rata ta se ocjena nadopunila i spoznajom o strahotama nacifašističkih režima i njihove ideologije. Stoga je prvi dokument koji spada u idejne prethodnike europske integracije, *Manifest iz Ventotena* koji je nastao 1941. godine u krilu talijanskog pokreta otpora, a čiji su autori Altiero Spinelli (karizmatički europaist, član Europske komisije od 1970. do 1976. i idejni otac Ugovora o Europskoj uniji) i Giorgio Rosselli, pored nacionalizma kao glavnog uzroka svjetskih ratova konstatirali da tu, među uzročnike spadaju i fašizam, rasizam i ksenofobija. *Manifest iz Ventotena*, koji je bio podloga za *Deklaraciju o Europi* predstavnika europskih pokreta otpora okupljenih u Ženevi 1944. godine, utvrđuje tako potrebu za jednom novom Europom u kojoj će biti izrečena četiri povijesna “ne”: ne fašizmu, ne nacionalizmu, ne rasizmu i ne ksenofobiji. *Manifest iz Ventotena* je dokument u kojem prevladava negativno određenje koje potiče potrebu za stvaranjem jednog sustava trajnog mira u Europi, a koji se neće moći ostvariti dok postoje nacionalne države. Stoga je krajnji cilj *Manifesta iz Ventotena* stvaranje europske federacije kao političke tvorevine koja će prevladati postojanje nacionalnih država, uzročnika svakog budućeg rata u Europi. Ideju o europskoj federaciji preuzeli su i drugi političari i mislioci, poput Winstona Churchilla koji je 1946. u svom govoru na sveučilištu u Zürichu izašao s idejom o potrebi stvaranja Sjedinjenih Europskih Država kao pandana Sjedinjenim Američkim Državama. Ideje iznesene u *Manifestu iz Ventotena* i, kasnije, na kongresu predstavnika pokreta otpora iz okupirane Europe neizbježno su bile natopljene idejom ne samo europske federacije, nego i socijalističkom idejom o stvaranju jednog pravednog društva zasnovanog ne na kapitalu, nego na radu (stoga je, kao recepcija ovih ideja, i prvi članak talijanskog ustava definirao Italiju kao “republiku zasnovanu na radu”), pa su zbog toga bile neprihvatljive predstavnicima europskog demokratskog establishmenta. Alternativa antifašističkoj i socijalističkoj ideji o europskoj federaciji bila je ideja o demokratskoj federaciji Europe s demokratskim institucijama i tržišnom ekonomijom. Churchillova ideja Europske federacije bila je, osim toga, ograničena samo na kontinentalnu Europu koju je doista, po njegovu mišljenju, trebalo dovesti u takvo stanje da ne može ponovno izazvati nove ratove. Zato je potrebno da europske države uđu u jednu demokratsku federaciju i da zajednički

kontroliraju nacije i teritorije zbog kojih se vode ratovi za ostvarenje nacionalnih interesa. Federalistički pokret koji se razbuktao poslije rata, a koji je predvodio autor *Manifesta iz Ventotena* Altiero Spinelli doveo je do sazivanja prvog Kongresa europskih federalista koji je 1949. godine prerastao u prvu europsku organizaciju koja je kao svoj glavni cilj istaknula ostvarenje mira u Europi, a to je Vijeće Europe. Razbuktvavanje hladnog rata nagnalo je europske političare da nasuprot ideji jedne federacije sa socijalističkim obilježjima elaboriraju ideju jedne funkcionalne zajednice kao okvira za suradnju i sigurnost u Europi, koja bi umjesto utopističkih ideja trezveno i pragmatički uputila europske nacije i njihove vođe na potrebu kooperacije, a ne konflikta. Nasuprot pompoznom projektima i oduševljenju za federalističkom formulom, pragmatički političari su se okrenuli zadovoljenju konkretnijih interesa. Umjesto ujedinjavanja Europe odozgo, europski političari su izabrali put izgradnje sustava kooperacije odozdo, počevši od temeljnih potreba za rekonstrukcijom razrušene Europe. Plan što su ga elaborirali Jean Monnet, bivši podtajnik Lige Naroda i direktor francuskog Ureda za plan i Robert Schumann, francuski ministar vanjskih odnosa, predviđao je izgradnju jedne nove Europe kroz mehanizam malih koraka, a kao prvi korak uzeli su zajedničko raspolaganje resursima oko kojih se inače vode nacionalistički ratovi, a to je kontrola strateških sirovina – ugljena i čelika.

Prividno skromniji pristup (tzv. *low-profile* pristup) francuskih tehnokrata, kojima su se pridružili njemački kancelar Konrad Adenauer i talijanski premijer Alcide de Gasperi, bio je usmjeren na ostvarenje mira – drugim sredstvima. Mir će se u Europi ostvariti kroz, prvo, proces mirne rekonstrukcije i zajedničkom kontrolom strateških sirovina; drugo, francuski će i njemački nacionalizam tako izgubiti svoj *raison d'être*, jer će Francuska i Njemačka biti trajno upućene na suradnju i na zajedničku eksploataciju izvora strateških sirovina, što će dovesti do kontrole jedne nacije nad drugom; i. konačno, treće, pozvane su i druge europske zemlje da pristupe ovom dvostranom sporazumu, čime će se stvoriti blok demokratskih zemalja protiv sigurnosne prijetnje iz Istočne Europe i komunističkog bloka. Tako je nastala Europska zajednica za ugljen i čelik, kao labavi sustav suradnje koji je, da bi mogao funkcionirati, uspostavio zajednička tijela koja su zemlje pristupnice ovlastile da odlučuju i u njihovo ime i tako stvorili zametke prvih nadnacionalnih europskih institucija. Taj ograničeni model integracije bio je tek prva stepenica u procesu koji se prelio preko granica postavljenih od strane njegovih osnivača. Zato je i prvi proces, koji je ušao u političku teoriju obogaćujući je novim saznanjima, bio proces “prelijevanja”, tzv. *spillover process* (Dinan, 1999).

Cilj je takve prve stepenice integracije bio mir, a način da se taj mir ostvari bila je suradnja na ograničenom polju, koja se postupno širila metodom *spillovera* i na druga područja. Suradnja na planu zajedničkog iskorištavanja prirodnih resursa postupno je zahtijevala i dogovore na drugim planovima – na

planu ograničavanja ili ukidanja carina, pojednostavljenja transportnih uvjeta, harmonizaciju procesa odlučivanja u nacionalnim okvirima, sve šire pregovaranje o problemima koji se svakodnevno javljaju, uz pritisak i drugih aktera da se uključe u proces.

Prvotni je cilj, dakle, bio ostvarenje mira i eliminiranje uzroka za ratovanje, pa se stoga u okviru politologije europskim integracijama prva počela baviti irenologija, kao politološka disciplina. Vrijednosti koje je isticao *Manifest iz Ventotena* (u negativnom određenju), a to su antifašizam, antinacionalizam, antirasizam i antixenofobija premetnuli su se u *Schumannovoj deklaraciji* u demokratske vrijednosti politike: mir, suradnja, solidarnost. Pored toga, očevo-osnivače europskih institucija povezivala je zajednička ideološka pripadnost demokršćanskom *millieu*. I Schumann i Monnet, kao i De Gasperi i Adenauer prigrlili su ideje kršćanske demokracije i promovirali ih u svojem političkom svjetonazoru i praksi. Kao što je istaknuo Robert Schumann, demokratska ideja od koje je on krenuo usko je bila povezana s kršćanstvom. Kršćanske vrijednosti, kao što su jednakost ljudi, sloboda, dostojanstvo rada, tolerancija i suprotstavljanje totalitarizmu, leže u korijenu kršćanskog poimanja demokracije. Ali demokracija se ne može uvesti odozgo, ona mora proći kroz proces sazrijevanja u glavama ljudi da bi se mogla oživotvoriti u političkoj praksi. Zato se ta buduća europska federacija ne može graditi po jednom unaprijed zamišljenom planu, već će ona, ako do nje dođe, biti rezultat malih koraka i malih pokušaja koji će se u praksi verificirati kao ispravni, a ne u glavama i idejama velikih ljudi: “Europa neće biti stvorena odjednom, ili prema jedinstvenom, općem planu. Ona će se graditi kroz konkretna postignuća, koja će prvo stvoriti jednu solidarnost *de facto*” (Schuman, 2000).

Tako je proces europske integracije krenuo iz početne pozicije teorije i prakse “srednjeg dometa”, kao ograničeni eksperiment koji se tek potvrdom u praksi mogao kasnije preobraziti, kao što se to i dogodilo, u trajniji i ireverzibilni proces.

Osnovni ciljevi takve integracije izneseni su u preambuli *Pariškog ugovora o osnivanju Europske zajednice za ugljen i čelik*. Glavni je cilj ostvarenje mira u Europi i svijetu, a taj se mir može sačuvati samo “kreativnim naporima koji su sumjerljivi s opasnostima koje ga (tj. mir) ugrožavaju”. Stoga su se zemlje potpisnice odlučile da zamijene stare, dugogodišnje i stoljetne rivalitete na način da usuglase i spoje svoje bitne interese. A to će postići, rezolucijskim rječnikom, uspostavljanjem jedne ekonomske zajednice koja će tako postaviti temelje za jednu širu i dublju zajednicu među ljudima koje su dugo vremena razdvajali krvavi konflikti. Uz to, države potpisnice su odlučne da postave temelje institucijama koje će odrediti smjer zajedničkoj sudbini, koju će “odsada svi dijeliti”. Tako je kao glavni cilj postavljeno uspostavljanje mira. No sredstva za

njegovo postizanje i očuvanje proizlaze iz zadovoljenja osnovnih potreba stanovništva, ekonomske ekspanzije, razvitka, zapošljavanja i rasta životnog standarda u državama-članicama. Cilj je zajednice, dakle, mir. Ali se taj mir ne može ostvariti bez razvoja i bez zadovoljenja interesa građana za višim standardom, kao što to piše u osnivačkom Ugovoru EZUČ-a. A instrumentalizacija tog cilja ne ide kroz naprasno ukidanje nacionalnih država, već kroz jedan proces stvaranja nadnacionalnih institucija kao protutegova nacionalnoj državi, nekoj vrsti *checks-and-balances* sustava koji bi morao jamčiti da europske države neće opet otkliznuti natrag u nacionalizam, zakoniti proizvod postojanja nacionalne države. Istodobno s ovim amalgamom utopijsko-pragmatičkog pristupa, kojeg pregnantno ilustrira Jean Monnet kada kaže da Europa (ta nova Europa, za razliku od stare Europe razdrte nacionalnim antagonizmima) neće biti stvorena odmah i u jednom hipu, po jednom unaprijed smišljenom, racionalnom općem planu, već će biti izgrađivana kroz niz konkretnih postignuća, popraćenih procesom sazrijevanja jedne svijesti o novim vrijednostima kojima treba poduprijeti ovaj proces. Tim riječima, ugrađenim u *Schumannovu deklaraciju*, prilično je točno predviđen i način na koji će se razvijati buduća Europska zajednica i tek mnogo kasnije postati Europska unija kakvu danas poznajemo (Schuman, 2000).

Uostalom, taj proces odgovara i političkim idejama o otvorenom društvu koje je baš negdje u to vrijeme formulirao Karl Popper kritizirajući utopijski, apstraktni inženjering koji je svojstven racionalnom dogmatizmu, pretpostavljajući mu pragmatični, korak-po-korak inženjering. “Planovi za korak-po-korak inženjering relativno su jednostavni. To su planovi za pojedinačne institucije.... Ako one funkcioniraju pogrešno, šteta nije tako velika, ni preuređenje tako teško. One su manje riskantne, i zato manje kontroverzne. Ali ako je lakše postići razumnu suglasnost o postojećem zlu i sredstvima borbe protiv njega nego o idealnom dobru i sredstvima za njegovu realizaciju, onda postoji više nade da, koristeći metodu korak-po-korak, možemo prebroditi najveće praktične teškoće svih razumnih političkih reformi, tj. koristeći razum, umjesto strasti i nasilja, u izvršenju ciljeva. Postojat će mogućnost postizanja razumnog kompromisa i, prema tome, ostvarenje poboljšanja demokratskim metodama. ‘Kompromis’ je ružna riječ, ali je važno naučiti njezinu pravilnu uporabu. Institucije su neizbježno rezultat kompromisa s okolnostima, interesima itd” (Popper, 1993).

Tako su se razvijale i institucije europske integracije, korak po korak, sljedeći osjećaj povjerenja koje je postignuto uspjehom prethodno učinjenih koraka. Paralelno s tim procesom ide i proces usvajanja i kodifikacije osnovnih političkih vrijednosti zapadnoeuropske demokracije. Bitan dio tih vrijednosti otjelovljen je u Europskoj konvenciji o ljudskim pravima koju je usvojilo Vijeće Europe 1949. godine. Iako u prvoj fazi integracije ovi procesi teku paralelno – započeti u okviru jedne međunarodne organizacije, kao što je to Vijeće Europe, a potom i u Europskoj zajednici za ugljen i čelik kao ne-više međunarodnoj

organizaciji, već embriju jedne buduće Europske zajednice – i među njima nema prividnog kontakta i interakcije, kasnije će se, prerastanjem Europske zajednice u Europsku uniju, ti procesi sliti u jedan jedini proces izgradnje “Europe vrijednosti” (*l’ Europe de valeurs*), tj. Europe utemeljene na ljudskim, političkim, ekonomskim i socijalnim vrijednostima (Boniface, 2004).

U osnovnom dokumentu EZUČ-a naznačena je i strategija proširenja i produbljenja tog procesa. Ta će strategija postati glavno obilježje procesa, sintetizirajući težnju za produbljenjem integracije, ali i proširenjem na druge aktere – nacionalne države u Europi koje ne spadaju u užu krug osnivača. Tako je, primjerice, Velika Britanija bila pozvana na dogovore šestorice inicijatora (Francuska, Njemačka, Italija i zemlje Beneluxa), ali je odbila priključiti se tom krugu zbog svojih kolonijalnih interesa i transatlantske osovine s najmoćnijim saveznikom na svijetu i bliskim partnerom, SAD-om.

No proces europske integracije postavljen na ovako pragmatične temelje, nije se kretao linearno. Propali su pokušaji stvaranja jedne Europske obrambene zajednice 1952. godine, kao i stvaranje Europske političke zajednice 1953. godine, zbog opiranja država-članica. Ti su eksperimenti ocijenjeni kao preuranjeni i naišli su na otpor rigidnih zagovornika nacionalnih interesa – u prvom slučaju na otpor Francuske, koja se uplašila mogućnosti ponovnog naoružavanja Njemačke, a u drugom slučaju na otpor uzrokovan strahom od gubitka političke autonomije nacionalnih država. Integracionisti, koji su požurivali daljnje korake, morali su se otrijezniti i shvatiti da se Europa ne može graditi pritiskom, već taj proces mora biti postupan i ne smije stvoriti osjećaj nacionalne ugroženosti u državama-članicama. Zbog toga je i Jean Monnet, nezadovoljan, dao ostavku na mjesto predsjednika Visoke ovlasti EZUČ-a i povukao se iz politike. No zamašnjak je integracije već bio pokrenut i nije se mogao zaustaviti. Države-članice postale su svjesne prednosti postupne integracije i ovako zasnovane regionalne suradnje te su u tom procesu prepoznale i svoje interese. Stoga je Monnetova ostavka potaknula europske političare da u fazi blokade koju je uzrokovala Francuska, štafetu preuzmu zemlje iz druge linije bojišnice (naime, osovina Francuska-Njemačka bila je ključna za početak integracije, jer se, konačno, radilo o zajedničkom upravljanju resursima koji su dotada bili pod isključivom suverenom vlašću Francuske i Njemačke), što je dovelo do konferencije ministara vanjskih poslova zemalja EZUČ-a u Messini, 1955. godine. Na toj konferenciji postignut je dogovor da se ponovno lansira europska ideja, tj., u osnovnim konturama, Monnetov i Schumannov plan europske integracije, koji bi prije mogao biti nazvan anti-planom, jer je po karakteru bio suprotan vizionarskim (Popper bi rekao – utopijskim) planovima ujedinjene Europe. Naprotiv, nasuprot deklarativnom vizionarstvu mnogo je efikasnije bilo “pragmatično vizionarstvo” Monneta i Schumanna i njihovih istomišljenika (Dinan, 1999).

No taj je pokušaj “relansiranja Europe” morao biti još pragmatičniji i još ograničeniji po doseg i planiranim dometima da ne odbije europske nacionalne države i njihove političare koji se mogu uplašiti gubitka dijela vlasti i kontrole nad političkim procesima u vlastitim zemljama. Da se to ne bi dogodilo i da se izbjegnu druge moguće opstrukcije, odlučeno je da se težište baci na realno područje ekonomskog života, na stvaranje zajedničkog tržišta i na isticanje ekonomske prednosti od takvog procesa europskog integriranja. Ta je orijentacija dovela do toga da su inicijativu preuzele Italija i Belgija – Italija kao sazivač konferencije u Messini i Belgija u liku njezina ministra vanjskih poslova Paul-Henrija Spaaka, kojeg je Messinska konferencija ovlasila da predloži plan akcije za ponovno oživljavanje ideje “Europskog plana”. Nakon jednogodišnjeg rada Spaak je izašao s konkretnim prijedlogom koji je doveo do potpisivanja Rimskih ugovora 1957. godine. Jednim od tih ugovora osnovana je Europska zajednica za atomsku energiju, koja je trebala biti modernizirana verzija EZUČ-a, jer se temeljila na principima zajedničke eksploatacije atomske energije po uzoru na EZUČ, koja se ograničila na klasične strateške sirovine, dominantne u prvoj fazi poslijeratnog ekonomskog razvoja. Drugim ugovorom osnovana je Europska ekonomska zajednica kojoj je postavljen cilj da, tijekom dvanaest godina, pridonese izgradnji jednog europskog zajedničkog tržišta kroz postupno eliminiranje svih restrikcija na unutarnju trgovinu i postavljajući zajedničku vanjsku carinsku stopu na sva dobra koja ulaze na područje država-članica EEZ-a. Time će se ukloniti barijere za slobodno kretanje ljudi, roba, kapitala i usluga, a akcija – sinonim za integraciju – poduzimat će se samo na onim područjima na kojima vlada suglasnost između država-članica. Tako je prividno okončan idejni sukob između federalista i funkcionalista. Federalisti su ustuknuli pred funkcionalistima, koji su odnijeli prevagu, ali je ta prevaga bila moguća zahvaljujući uvođenju drugog seta vrijednosti – ekonomskih vrijednosti slobodnog tržišta. Tu sintezu nadnacionalnog institucijskog inženjeringa uz istodobno zadržavanje sustava nacionalnih država, kojom se nadnacionalna razina gradi uz stalni kompromis s nacionalnom razinom politike, kroz nacionalne države, i tako uvodi u život novi sustav više-razinske vladavine, najbolje je okarakterizirao Andrew Moravcsik (1998), kreirajući sintagmu “liberalni intergovernmentalizam”.

S područja irenologije i međunarodnih odnosa europska se integracija na neko vrijeme preselila u područje ekonomije. U prvoj fazi rasprava i početnih inicijativa irenološki cilj je odgovarao filozofskom pristupu miru, kakvog je iznio Kant u svojoj koncepciji vječnog mira putem stvaranja jedne svjetske federacije. Takva *pax philosophica*, pošto nije bila realna, zamijenjena je pragmatičnim pristupom koji se može nazvati koncepcijom *pax oeconomica*. To će razdoblje na kraju prerasti, nakon usvajanja Ugovora iz Maastrichta, u doba *pax juridicae*, koje bi se trebalo definitivno konsolidirati usvajanjem, odnosno ratifikacijom Europskog ustava.

No tada, kada su se očitovale prve pukotine u sustavu kojim dominira *pax oeconomica*, trebalo je pronaći izlaz iz krize i učvrstiti tu *pax oeconomicu*. Prevagu je odnio novi pristup koji se rodio u Messini, kasnije nazvan, po Moravcsiku, liberalni intergovernmentalizam. Uz priznanje i afirmaciju ideja liberalnog tržišta s njegovih četiri sloboda – slobode kretanja ljudi, roba, kapitala i usluga – afirmira se i osnovna metoda intergovernmentalnog, međuvladinog odlučivanja koje tako postaje protuteža nadnacionalnim institucijama i mehanizmima, jer bi ono bez protuteža mogle odvesti europsku integraciju na stranputicu federalističke integracije. A kako su europske države, bolje reći njihove nacionalne političke elite, odlučne zadržati svoje prerogative vlasti i moći, pronađena je kompromisna formula – liberalno europsko tržište i međuvladino pregovaranje koje ide sve do one granice kada nadnacionalni način odlučivanja počinje ugrožavati reducirane suverene prerogative nacionalnih političkih klasa. Tako se liberalni intergovernmentalizam i danas smatra vodećom i validnom političkom teorijom europske integracije.

Ugovor o osnivanju Europske ekonomske zajednice iz 1957. godine stavio je u drugi plan glavni cilj europske integracije, ostvarivanje mira. U preambuli ovog dokumenta mir je otklizao u sedmi stavak. Prije mira kao cilja europske integracije pobrojani su drugi, mnogo konkretniji ciljevi te integracije koji odgovaraju pragmatičnom zaokretu prema zadovoljenju ekonomskih interesa. Prvi je cilj Europske ekonomske zajednice sada ostvarivanje zajedničke akcije kojom će se, eliminiranjem barijera koje dijele Europu, osigurati ekonomski i socijalni progres zemalja-članica. Drugi je cilj – ili esencijalni cilj, kako kaže preambula dokumenta – “konstantno poboljšanje uvjeta života i zapošljavanja naroda zemalja-članica”. Kao što vidimo, stanovnici zemalja-članica se ovdje tretiraju još uvijek kao “narodi”. Prijelaz naroda u građane dogodit će se tek u Ugovoru o Europskoj uniji (poznatom, popularnije, kao Ugovor iz Maastrichta), 1992. godine. Treći cilj ovakve zajednice je ostvarivanje stabilnosti u ekonomskoj ekspanziji, ravnoteža razmjene i lojalnost konkurencije. Četvrti cilj je harmonični razvoj gospodarstava zemalja-članica koji će voditi računa o smanjenju dispariteta između različitih regija, smanjujući zaostajanje onih koje su na donjem rubu. Peti je cilj postupno smanjenje restrikcija u međunarodnoj razmjeni, a šesti ostvarivanje solidarnosti koja vezuje Europu s prekomorskim zemljama i deklarativna pomoć u njihovom razvoju i prosperitetu. Mir je tek na sedmom mjestu, što u potpunosti odgovara “ekonomističkom pristupu” koji je promovirao Spaakov radni materijal o otklanjanju zastoja europske integracije (Verilli, 2004).

Ugovor o Europskoj ekonomskoj zajednici u trećem dijelu uvodi četiri tržišne slobode i kao političke “vrijednosti”: to su sloboda kretanja roba, sloboda kretanja osoba, usluga i kapitala koje postaju normativne vrijednosti, čija se provedba razrađuje u preostalom dijelu rimskog Ugovora o EEZ-u.

Ovdje valja učiniti jedan kratki ekskurz: kao što vidimo, izvor iz koje se crpi politička aksiologija Europske unije, odnosno europske integracije u širem značenju, mahom su preambule ugovora o osnivanju europskih zajednica, odnosno Europske unije. Analiza preambula omogućuje nam, kao i u slučaju analize preambula klasičnih ustava, utvrđivanje onih ciljeva i vrijednosti koje prožimaju cijeli konstitutivni akt i koje su u njemu operacionalizirane kroz sustav institucija, procedura i kroz utvrđivanje institucionalnih aktera. Preambule predstavljaju, u pravno-političkom iskustvu, integrativni dio konstitutivnog akta kao njegov uvod, kao neka vrsta incipita djela u kojem su eksplicirane i osnove i dublji razlozi i motivacije akta kojem prethode (Catannaro i Magnani, 2003; usp. Pinelli, 2004). U preambulama se stoga susreću i ideološke opcije i filozofsko-političke ideje s preceptivnim načelima i hermeneutičkim kriterijima, koji zajedno čine onaj *bloc de constitutionalité* bez kojeg je sam tekst pojedinih članaka samo tehnička norma. Stoga, kako kaže Haberle, u ustavnim preambulama prepoznajemo formulaciju vrijednosti, povijesno-političkih ciljeva, visokih ideala i motivacijskih situacija, kao i institucionalne instrumente koji će biti u samom konstitucionalnom tekstu razrađeni na razini tehničkih normi (Haberle, 2002).

Implementacija rimskih ugovora trajala je čitavih trideset godina, dovoljno dugo da u svijesti europskih građana dođe do inverzije ciljeva i vrijednosti i da prevlada percepcija kako je osnovna svrha i cilj europske integracije stvaranje zajedničkog tržišta i da politička akcija na naddržavnoj i međudržavnoj razini samo slijedi ekonomiju. Zahvaljujući uspjesima u postupnom uvođenju zajedničkog tržišta europski je integracijski proces uspio ostvariti *momentum*, to jest novi zamah i polet kojim su tako prevladani svi politički razlozi za zastoj. Projekt eliminiranja barijera trgovini, kapitalu, uslugama i radnoj snazi pokazao se atraktivnim za zemlje koje se u prvom naletu nisu pridružile europskoj šestorici osnivača EZUČ-a. Inzistirajući na odvijanju procesa proširenja i produbljenja, EEZ je pripustila u svoj krug nove članove, Ujedinjeno Kraljevstvo, Irsku i Dansku 1973. godine, a tom krugu bila bi se pridružila i Norveška da njeni građani nisu na referendumu odbili ulazak u EEZ. Pridruženo članstvo u EEZ zatražili su Švedska, Austrija i Švicarska, a potom i Portugal, Španjolska i Malta. EEZ je svojom inverzijom prioriteta i ciljeva postala, doduše sporo i tegobno, ali ipak na kraju s pozitivnim ishodom – *success story* međunarodne politike. Nakon propasti vojne diktature, EEZ-u se pridružila i Grčka 1981., a postfašističke Španjolska i Portugal pridružile su se 1986. godine, čime se od početnih šest zemalja sada Europska zajednica popela na dvanaest država-članica. Proširenja iz osamdesetih godina rezultirala su političkim i ekonomskim konzекvencama: na ekonomskom planu, EEZ je postala najveći ekonomski blok na svijetu. No proširenje na tri nerazvijene zemlje u odnosu na dosadašnje države-članice izmijenilo je unutarnju ekonomsku ravnotežu. Nije bila više moguća repriza irskog slučaja, kada je cijela EEZ

podržala ubrzani razvoj i sanaciju irskog gospodarstva, pretvarajući je u zemlji s najdinamičnijim indeksom razvoja u Europi. Regionalni i kohezivni fondovi EEZ-a sada su se raspodijelili čak na tri korisnika, što znači da ove zemlje nisu mogle računati na tako spektakularan razvoj poput Irske, u čijem su bruto društvenom proizvodu sredstva donirana i investirana iz EEZ-a dostigle visinu od čak 5%. Takvo nešto je sada postalo praktički nemoguće, ali su te tri zemlje ipak ostvarile znatne prednosti na drugim poljima; njihov je oporavak trajao duže, ali je ipak bio osiguran uz pomoć EEZ-a i njenih fondova (Dinan, 1999).

Paralelno s proširenjem tekao je i proces produbljenja, poglavito na ujednačavanju financijskih politika zemalja-članica. Lansirana je nova inicijativa za stvaranje Europskog monetarnog sustava s krajnjim ciljem uvođenja jedinstvene europske valute. Uspostavljanje Mehanizma za razmjenu valuta (*Exchange Rate Mechanism*) stvorio je zonu monetarne stabilnosti i ojačao europsku ekonomiju prema svjetskim tržištima. No udari inflacije i nezaposlenosti, akutizacija naftne krize, prijelaz sa zlatnog tečaja dolara na fluidni tečaj i drugi ekonomski debalansi naveli su europske političare da ožive jednu od glavnih ideja Rimskih ugovora, a to je bilo ostvarenje jedinstvenog tržišta kao korak dalje od zajedničkog tržišta. Istodobno se i sustav institucija koji je opsluživao takvu EEZ pokazao kao nedostatan, zahtijevajući promjene i adaptacije novonastaloj situaciji, proširenoj EEZ. To je značilo i sagledavanje realnosti procesa *spillovera* i stvaranje elastičnih institucija ne samo s ekonomskim, već i s političkim prerogativima. Drugim riječima, epilog toga bilo je jačanje nadnacionalnih institucija uz paralelno jačanje demokratske strukture odlučivanja. Zbog toga je EEZ morala prerasti svoje inicijalne okvire nametnute ekonomskom pragmom i stupiti na tlo političkih prerogativa i kompetencija. To znači da se trebalo vratiti na tlo političkih ciljeva i vrijednosti, što je dovelo do *revivala* starih ideja o “sve tješnjem savezu europskih zemalja”.

4. Politička teleologija u procesu europske integracije

Jedinstveni europski akt iz 1986. godine označio je prijelaz natrag prema politici. Europska ekonomska zajednica je prerasla i imenom u Europsku zajednicu, čime se priznalo da europsko zajedništvo nije više reducirano samo na ekonomsku sferu već i da se širi, polako i postupno, na političku sferu. Jedinstveni europski akt, koji je ratificiran i stupio na snagu 1987. godine, potvrdio je stvaranje jedinstvenog, najvećeg tržišta na svijetu. Poslovna sposobnost ekonomskih subjekata proširena je na područje cijele Zajednice, protekcionizam je postao zakonski kažnjiv, dok su državni i drugi monopoli uništeni podrškom sveopćoj tržišnoj utrci, usvajanjem oštrih sankcija protiv kršenja pravila konkurentnosti. Institucije EZ-a ojačale su u odnosu na institucije EEZ-a: Komisija je dobila nove, šire ovlasti na planu zaštite okoliša,

znanstvenog istraživanja, razvoja i regionalne politike. Ojačale su i sudbene institucije EZ-a, Europski sud pravde, a osnovan je i Prvostupanjski sud koji je rasteretio već preopterećeni Europski sud u Luxembourggu i omogućio mu da se energičnije bavi pitanjima kršenja konkurentnosti i nesmetanim funkcioniranjem tržišta. Jedinstveni europski akt ojačao je prerogative i drugih europskih, naddržavnih institucija: Europsko vijeće, poznato i kao *Europski summit*, legalizirano je kao najviše tijelo koje donosi odluke unutar sustava EZ-a. Vijeće ministara EZ-a dobilo je nove kompetencije na planu Europske političke koordinacije, tj. na planu koordinacije vanjske politike država-članica; konačno, Europski parlament je također dobio veće ovlasti i prešao s razine konzultacije na višu razinu kooperacije kao oblika donošenja odluka, još uvijek bez odlučujuće uloge, ali s ojačanim statusom prema drugim europskim institucijama. Ekonomsko i monetarno jedinstvo postalo je ključna formula koja je zamijenila formulu “ekonomskog i monetarnog zajedništva” (Verilli, 2004).

Novonastala situacija odražavala je i politički optimizam među članstvom EZ-a. To se odrazilo opet u reformuliranju glavnih ciljeva i vrijednosti europske integracije. Već su u preambuli Jedinstvenog europskog akta države-članice izrazile svoju odlučnost da rade zajedno na promicanju demokracije, na temelju fundamentalnih prava priznatih u ustavima i zakonima država-članica, u Konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i Europske socijalne povelje, i to poimence na temelju načela slobode, jednakosti i socijalne pravde. Na velika vrata se vratio i prvotni cilj europskih zemalja s kraja četrdesetih i početka pedesetih godina – a to je međunarodni mir i sigurnost.

Države-članice EZ-a svjesne su, kaže se u preambuli, odgovornosti koja leži na Europi da potiče principe demokracije i poštivanje prava i ljudskih prava kojima su one privržene, tako da zajedno mogu dati vlastiti doprinos očuvanju međunarodnog mira i sigurnosti.

Pad Berlinskog zida i propast komunističkih režima u Istočnoj Europi označio je novu fazu eurooptimizma i euroentuzijazma. Činilo se kao da su prvotni ciljevi Europske unije sve bliže ostvarenju, da je mir na kontinentu svršena stvar i da su pobijedili demokracija i vladavina ljudskih prava, šireći polje slobode na istočni dio kontinenta. Taj euforični optimizam s kraja osamdesetih godina najbolje odražava naslov knjige Francisa Fukuyame, *Kraj povijesti*. Tek će se sada, petnaestak godina nakon pojave epitoma tog razdoblja, pojaviti protuteza u obliku naslova knjige Joschke Fischera, jednog od najvećih pobornika neofederalističke ideje Europe: *Povratak povijesti*.

Iz tadašnjeg optimizma proizašao je i Ugovor iz Maastrichta 1992. godine, kojim se europska integracija iz ekonomske definitivno pretvara u političku integraciju, u kompleksni politički sustav višerazinske vladavine s neprikriivenom političkom ambicijom političkog ujedinjenja Europe. Ugovor o Europskoj uniji,

kako je nazvan, uspostavlja novu arhitekturu Europe koja se temelji na tri stupa, a cijela se konstrukcija Europske unije grafički predočuje kao antički hram. Aluzija na antičku demokraciju učinjena je s umišljajem, a tri stupa koja podržavaju krov hrama čine tri područja koja dijele različite vrste kompetencija. Prvi stup sastoji se od prethodnih triju zajednica – Zajednice za ugljen i čelik, Zajednice za atomsku energiju i Europske zajednice, koja je proizašla iz Europske ekonomske zajednice. Prvi je stup izrazito nadnacionalan i u okviru njega odluke se donose u nadržavnim institucijama, složenom procedurom usuglašavanja, kompromisa i glasovanja kvalificiranom većinom. Drugi stup se sastoji od zajedničke vanjske i sigurnosne politike (ZVSP) i u njemu vrijede načela intergovernmentalne suradnje i odlučivanja, jednako kao i u trećem stupu, koji obuhvaća unutarnju politiku i pravosuđe. Krajnja odgovornost za odluke donesene pod egidom drugog i trećeg stupa leži na državama-članicama. Ugovorom iz Maastrichta utvrđen je i kalendar za uvođenje jedinstvene europske valute, a proširena su i područja javnih politika na zaštitu potrošača, javno zdravstvo, transport, odgoj i obrazovanje te socijalnu politiku (s izuzetkom Ujedinjenog Kraljevstva). Pod firmom trećeg stupa povećana je intergovernmentalna suradnja u pitanjima imigracije i azila, a stvorena je i zajednička policijska agencija, Europol, radi suzbijanja organiziranog kriminala i trgovine drogom. Stvoren je novi Odbor regija, a povećani su regionalni fondovi za potporu siromašnijim članicama EU. U Maastrichtu je lansiran i novi koncept europskog građanstva: građani države-članice postaju automatski građani Europske unije i imaju građanska prava u svim dijelovima EU, kao i pravo da sudjeluju u glasovanju u zemlji nastanjenja. Proširile su se ovlasti Europskog parlamenta i produbljena je procedura suodlučivanja, koja povećava ulogu Parlamenta i daje mu mogućnost trećeg čitanja zakonskih prijedloga prije nego što ih usvoji Vijeće ministara (Verilli, 2004).

Ugovor o Europskoj uniji potvrđuje opredjeljenje i privrženost ovako nastale Unije načelima slobode, demokracije i poštivanju ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i pravnoj državi. Ovdje je po prvi puta ubačeno i opredjeljenje načelima pravne države, što je i razumljivo s obzirom na pritisak novooslobođenih zemalja Istočne Europe da postanu članice EU. Isticanje pravne države dobit će svoj epilog u kriterijima za članstvo novih aplikanata, usvojenim na Summitu EU u Kopenhagenu 1993. godine. To su politički, gospodarski, pravni i, kasnije, na Madridskom summitu usvojeni administrativni kriteriji.

Uz ova opća načela u svom konstitutivnom ugovoru, nova se tvorba, Europska unija, opredjeljuje za daljnje razvijanje demokracije i demokratsko funkcioniranje političkih institucija u državama-članicama, ali i u Uniji kao cjelini. Ekonomski ciljevi svedeni su na konvergenciju gospodarstava država-članica, čiji je najbolji izraz jedinstvena moneta, kao i na isticanje održivog razvoja, socijalne i ekonomske kohezije. Zbog socijalne kohezije, ovoga je puta

u preambuli spomenuta i Europska socijalna povelja a i Povelja EZ-a o osnovnim socijalnim pravima radnika iz 1989. godine. Na taj je način socijalnim elementima korigirana predodžba o jednoj liberističkoj ekonomiji, zbog čega su se i EEZ i EZ nalazile pod udarom kritike socijalnih konstruktivista tijekom godina. Izričito spominjanje socijalnih prava i odgovarajućih povelja skrenula je novu EU prema modelu *socijalne politeje* (pošto ne možemo u ovom slučaju govoriti o socijalnoj državi, jer te države nema).

Mir i sigurnost su u ovom dokumentu relegirani u okvir zajedničke vanjske i sigurnosne politike, ne zbog toga što je to manje značajan cilj, već zato što su i prijetnje miru sve manje u Europi u kojoj su pale barijere između Istoka i Zapada. Politička agenda se mijenja s vremenom, i to je najbolje vidljivo u hijerarhiji ciljeva europske integracije i u njezinim promjenama. U Ugovoru o Europskoj uniji, kojim se stvara politička, a ne samo ekonomska zajednica, ti ciljevi već polaze od općih principa ljudskih prava, demokracije, osnovnih sloboda i pravne države, da bi tek nakon toga bili pobrojani ekonomski ciljevi koji govore o blagostanju, razvoju i progresu. Ovaj Ugovor, kako se ističe i u prvom članku, označava novu etapu jednog sve užeg saveza (*ever closer Union*) između naroda Europe, u kojoj se odluke donose na što transparentniji način i što je moguće bliže građanima, a to znači na što nižim razinama, u skladu s novouvedenim načelom supsidijarnosti. Stoga se u članku 6. Maastrichtskog ugovora ponavlja zasnovanost Unije na načelima slobode, demokracije, poštovanju ljudskih prava i osnovnih sloboda te na načelima pravne države, a koji su zajednički svim državama-članicama.

Ugovorom iz Amsterdama 1997. godine (ratificiranom 1999.), nazvanom i Maastricht II, Europska unija je poduzela prvu reviziju prethodnog Ugovora o Europskoj uniji radi prilagođavanja Europske unije sve skeptičnijim i apatičnijim građanima koji su Maastricht I doživjeli kao korak ka političkoj uniji, ali je takav dokument svojom složenošću i tehničkim jezikom već izazvao prvu reakciju u vidu obrazovnog i informativnog deficita. Ugovor o EU bio je već složeniji ustavni dokument *ante litteram* od svih ostalih ugovora o ekonomskoj zajednici, pa se može reći da je svojom ustavnom složenošću pridonio povećanju obrazovnog deficita. Osim toga, način na koji je nomotehnički izveden cijeli posao bio je zamršen i netransparentan, jer su ostali na snazi svi prijašnji ugovori, kojima se u obliku promjena i dopuna izmijenio tekst, tako da je za njihovo dešifriranje sada bila potrebna pomoć specijaliziranih konverzijskih tablica – a to svakako nije pridonijelo većoj razumljivosti i transparentnosti teksta, kao ni transparentnosti institucija za koje se zalagao Maastricht I. U preambuli Ugovora iz Amsterdama tako se u prvom redu ističe “bitni cilj” u obliku stalnog poboljšanja životnih i radnih uvjeta stanovništva, potvrđuje se solidarnost koja povezuje Europu i prekomorske zemlje te se, kao cilj, utvrđuje i njihov razvoj i prosperitet. Stoga se države-članice obvezuju da će

udružiti svoje resurse kako bi očuvale i ojačale mir i slobodu. Člankom 2. utvrđuje se, pobliže, zadaća promicanja harmoničnog, uravnoteženog i održivog razvoja ekonomskih aktivnosti, visoki stupanj zapošljavanja i socijalne zaštite, jednakost između muškaraca i žena, visoki stupanj konkurentnosti i konvergencije ekonomskih performansi, visoki stupanj zaštite i poboljšanje kvalitete okoliša, podizanje standarda i kvalitete života te ekonomska i socijalna kohezija među državama-članicama.

Ovdje je prvi puta, i to u više navrata, podcrtana obveza zaštite okoliša kao prioritetnog cilja, koji mora biti integriran u javne politike i aktivnosti takve Europske unije kao sastavni dio koncepcije održivog razvoja. I tu se, u ovom trenutku, vraća na pozornicu onaj set vrijednosti iz kovčega idejnih začetnika europske integracije: u Ugovoru se izričito spominju, u obliku isto tako prioritetnih ciljeva, borba protiv diskriminacije zasnovane na spolu, rasnom ili etničkom podrijetlu, vjeri ili mišljenju, životnoj dobi ili spolnoj orijentaciji. Iz tog procesa kao da pomalo izranja jedna sofisticiranija Europa, zasnovana na pluralizmu vrijednosti i okrenuta prema ostvarenju više ciljeva, u skladu s rastućim i mijenjajućim potrebama i prioritetima, *preferencijama* njenih građana (Moeller, 2004).

Ugovor iz Nice 2001. godine imao je za glavni cilj, kao što se ističe u preambuli, pripremiti Europsku uniju za veliko proširenje koje će se zbiti tek 2004. godine. Da bi se Europska unija prilagodila ulasku novih članica – 12 kandidata – bila je potrebna preinaka i prilagodba njezinih institucija: Europske komisije, Vijeća Europske unije, Europskog parlamenta, Odbora regija i Ekonomskog i socijalnog odbora. Institucionalne reforme zahvatile su i Europski sud pravde i mehanizme odlučivanja na svim razinama. Sustav glasovanja kvalificiranom većinom izmijenjen je da bi mogao apsorbirati novu podjelu glasova, ali je to istodobno učinjeno tako da je prekarna ravnoteža u korist malih zemalja korigirana u novu ravnotežu koja vraća velikim zemljama dio izgubljene važnosti i težine, kako je to bilo zacrtano i realizirano Ugovorom iz Maastrichta. Ugovor iz Nice dodatno je zakomplicirao ustavnu konfiguraciju EU, pa stoga i nije čudno da su glasači u Irskoj na referendumu odbili ratificirati taj ugovor, koji je prošao tek na popravnom ispitu u ponovljenom referendumu. Što se tiče ciljeva i vrijednosti EU one nisu dotaknute ovim ugovorom, ali je bitno ono što se događalo paralelno sa zbivanjima oko usvajanja ovog Ugovora.

Također u Nici, ali godinu dana prije, 2000., potpisana je Povelja o osnovnim pravima Europske unije, jedinstven dokument koji je, može se reći, recipirao Europsku konvenciju o ljudskim pravima i slobodama iz 1949., ali ovoga puta u kontekstu procesa stvaranja europskog jedinstva. EU se tako ne mora više pozivati na jedan dokument koji je nastao u drugom forumu (Vijeću Europe), već artikulira svoj sustav vrijednosti i na području ljudskih i osnovnih prava.

U toj se Povelji po prvi put govori, opet u preambuli, o riješenosti naroda Europske unije da, stvarajući sve tješnji, odnosno čvršći savez među sobom, dijele miroljubivu budućnost zasnovanu na zajedničkim vrijednostima. Ta će formulacija poslužiti kasnije za lansiranje ideje o “Europskim vrijednostima”. Ova je okrenutost “zajedničkim vrijednostima” specificirana u složenom iskazu kojim se kaže da je Unija, svjesna svojeg duhovnog i moralnog nasljeđa, zasnovana na nedjeljivim, univerzalnim vrijednostima ljudskog dostojanstva, slobode, jednakosti i solidarnosti; ona je zasnovana na načelima demokracije i vladavine prava, tj. pravne države. Stoga Europska unija postavlja pojedinca u srce svojih aktivnosti, ustanovljujući državljanstvo (građanstvo) Unije i stvarajući područje slobode, sigurnosti i pravde. Ta poruka o “pojedincu u srcu aktivnosti Unije” nije u javnosti bila primljena s dovoljnom pažnjom. Nasuprot tom jasnom opredjeljenju prema vrijednosti pojedinca, opći dojam su, s jedne strane, zamaglile birokratizacija EU, a s druge strane sve brojnije afere korupcije i zlorabe sredstava EU, zbog čega se ova poruka izgubila da bi došla do izražaja tek kasnije, u Ugovoru o Ustavu kojim se uspostavlja Europska unija.

5. Ciljevi i vrijednosti europske integracije u Europskom ustavu

Ugovor o Ustavu za Europu koji su potpisali državni poglavari i predsjednici vlada država-članica 28. listopada 2004. u Rimu konsolidira ciljeve i sustav vrijednosti Europske unije. Jasnije nego ikada prije, Europska unija utvrđuje tim dokumentom svoje ciljeve i vrijednosti ne ostavljajući prostora ambivalentnim interpretacijama kao do sada. Dokument potpisan u Rimu treća je verzija u opticaju: prvu verziju je dogotovila Europska konvencija sastavljena od 108 predstavnika institucija EU, vlada i parlamenata država-članica i istaknutih ličnosti na čelu s bivšim francuskim predsjednikom Valéry Giscard d'Estaingom. Ta je verzija prošla dvije redakteure, a posljednju je verziju utvrdila Međuvladina konferencija u lipnju 2004. godine. Između prve i konačne, treće verzije mijenjao se tekst preambule, dodan je cijeli novi dio tako da je Povelja temeljnih prava Europske unije inkorporirana u tekst Ustava, uneseno je i poglavlje o javnim politikama EU, a promijenjene su i odredbe koje se tiču funkcioniranja institucija EU i načina donošenja odluka u Vijeću EU, što je bilo razlogom nesuglasica između država-članica (Grevi, 2004).

Velika rasprava koja je prethodila konačnom usvajanju treće verzije Europskog ustava vodila se oko pitanja treba li u preambuli spomenuti kršćanstvo kao vrelo inspiracije vrednota na kojima se zasniva Europska unija. U Povelji o temeljnim ljudskim pravima EU se izričito apostrofirao kao prvo i temeljno pravo ljudsko dostojanstvo, operacionalizirano kroz pravo na život, pravo na osobni integritet, zabranu mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja i, konačno, kroz zabranu ropstva i prisilnog rada.

Tema o ljudskom dostojanstvu provlači se kroz cijelu povijest kršćanske filozofije, još otkada je Pico Della Mirandola iznio to pitanje i obradio ga kao fundamentalno pitanje kršćanskog svjetonazora u djelu *De dignitate homini (O ljudskom dostojanstvu)*. Na dostojanstvo čovjeka referirali su se i očevi-osnivači Europske unije: Schumann, Monnet, Adenauer i De Gasperi. No protokom vremena i smjenjivanjem različitih pokušaja eksperimentiranja s izgradnjom europskog jedinstva, ovo se pitanje izgubilo iz vida i držalo se da je dovoljno pozivati se na Europsku konvenciju o ljudskim pravima i slobodama. To se pitanje vratilo, tek na površinu, u Povelji temeljnih ljudskih prava, da bi kroz tu Povelju ušlo u punom sjaju i u tekst Ustava. No kontroverza o kršćanskim idejnim osnovama Europske unije podigla je veliku prašinu: u prvobitnoj su verziji preambule kao glavne idejne zasade Europske unije spomenuti grčko i rimsko nasljeđe, renesansni humanizam i prosvjetiteljstvo, kao i cjelokupno duhovno nasljeđe Europe koje leži u temelju europskog identiteta (Brennan i Hamlin, 2004).

Unatoč jakim pritiscima od strane Katoličke crkve koja je inzistirala na uvrštavanju kršćanstva među idejne zasade europskog identiteta, na kraju je, u nemogućnosti postizanja konsenzusa o tome, prevladao kompromisni i pragmatički stav koji je iz preambule izbrisao pozivanje na renesansni humanizam i prosvjetiteljstvo kao protutežu odbijanju unošenja kršćanstva *expressis verbis* u tekst Ustava. Nova formula “kompromisa na europski način” sročena je tako, da potpisnici Ugovora o Ustavu za Europu izjavljuju da nalaze svoju inspiraciju u kulturnom, vjerskom i humanističkom nasljeđu Europe, koje je razvilo univerzalne i neotuđive vrijednosti ljudske osobe, slobode, demokracije, jednakosti i vladavine prava (Grevi, 2004; Ziller, 2004).

Na taj je način iz preambule ispao *motto* pod kojim je Europa trebala prihvatiti Ustav, a koji je bio citat iz Tukididove *Povijesti Peloponeskih ratova*: “Demokracija je naš ustav, jer se radi o vladavini većine.” Aluzija na antički polis brisana je tako iz Europskog ustava, a s njom je brisano i pozivanje na grčko i rimsko nasljeđe. U raspravama koje su se odvijale tijekom održavanja Konvencije česta su bila pozivanja na tradiciju atenske demokracije, dok je rimska tradicija recipirana kroz instituciju građanstva otvorenog svim stanovnicima rimske imperije, dakle i barbarima – ako prihvate rimske zakone. Dok je grčka tradicija bila neupitna kao izvorište modernih europskih vrijednosti, već su se oko rimske tradicije stala lomiti koplja. Naime, “rimska tradicija”, pored institucije građanstva podrazumijeva i dvije sastavnice rimske povijesti: rani republikanizam koji je i po Machiavellijevu tumačenju bio i uzorom renesansnih političkih ideja građanstva, dok je kasnija sastavnica rimske povijesti, Rimsko Carstvo, ostalo sinonimom nedemokratske vlasti i imperijalizma – politike sile i osvajanja. Na kraju je prevladalo mišljenje da se odbace i grčka i rimska tradicija, koje su pak po ocjeni kritičara iz redova

Katoličke crkve bile nositeljice poganskih vrednota, zajedno s pozivom na specifično “renesansni humanizam” i prosvjetiteljstvo. Sintagma “kulturno, vjersko i humanističko nasljeđe Europe” ocijenjena je kao dovoljno široka da pokrije sve moguće buduće kontroverze. Tako su na međuvladinoj konferenciji glasovi predstavnika Irske, Italije i Poljske, koji su poslušali apel pape Ivana Pavla II. iznesen u papinom pismu *Exhortatio Apostolica Ecclesia in Europa* (Johannes Paulus II, 2003) da se u budući Europski ustav unese pozivanje na kršćansko-židovske vrijednosti, ostali u manjini.

U drugom stavku preambule ističe se vjera da Europa, ponovno ujedinjena nakon “gorkih iskustava” kani nastaviti putem civilizacije, progresa i prosperiteta radi dobra svih svojih stanovnika, uključujući i najslabije i najnemoćnije te da tako želi ostati kontinent otvoren kulturi, učenju i socijalnom progresu. Zbog toga ona želi produbiti demokratsku i transparentnu prirodnu svog javnog života i boriti se za mir, pravdu i solidarnost širom svijeta. Zanimljivo je da je ovdje mir shvaćen kao gotova, svršena stvar za europske stanovnike i da se sada postignuća mira, pravde i solidarnosti šire na cijeli svijet. To bi značilo, da Europa sebi zadaje “misiju” u svijetu – da širi mir, pravdu i solidarnost, dok, za razliku od SAD-a, ne postavlja pitanje širenja demokracije u svijetu kao glavni cilj svoje politike. Demokracija je, sasvim ispravno, namijenjena “javnom životu”, što će reći politici, čija demokratska i transparentna priroda moraju biti produbljeni u okviru cijele Unije, kao i u državama-članicama. Zbog toga potpisnici izražavaju uvjerenje da su narodi Europe odlučni u prevladavanju svojih nekadašnjih podjela i da, ujedinjeni čvršće nego ikad, grade zajedničku sudbinu. Tako se dolazi do novog *motta* Europske unije, koji se nudi u četvrtom stavku preambule: Europa je “ujedinjena u različitosti”. Za razliku od sjeverno-američke politeje, koja kao svoj motto uzima iskaz *e pluribus unus* – iz različitosti jedno, Europa 21. stoljeća izgrađuje se svjesna bogatstva različitosti i ne teži unifikaciji kroz *melting pot* kultura i etničkih zajednica. Poštujući prava svakog pojedinca i svjesna njihove odgovornosti prema budućim generacijama u svijetu, Europa nudi, kako kaže Ustav, najbolju prigodu za ostvarenje velikog pothvata, koji je čini “posebnim područjem ljudske nade”. Time je misionarstvo iz drugog stavka pojašnjeno: ambicije ovakve Europe nisu svedene na ciljeve srednjeg dometa ili tek na ostvarenje jedinstvenog tržišta i blagostanja nje same i njezinih stanovnika, već na jedan ambiciozan plan kojim se ostvaruju “ljudske nade” (Pinelli, 2004).

Sam tekst Ustava, odnosno I. naslov, određuje definiciju i ciljeve Unije. Međutim, iako bi trebalo očekivati da će ciljevi doći na prvo mjesto, članak I.-1. govori o ustanovljenju Unije, o tome da Ustav, koji odražava volju građana i država Europe da grade zajedničku budućnost, ustanovljuje Europsku uniju na koju države-članice prenose ovlasti kako bi ostvarili ciljeve koji su im zajednički. Stoga će Unija koordinirati javne politike kojima države-članice teže

ostvarivanju ovih ciljeva, a te povjerene ovlasti ona će obavljati na “temelju Zajednice”. Ovaj temelj Zajednice znači pozivanje na “metodu Zajednice”, koja je običajnim pravom postala način usklađivanja politika u Europskoj uniji i podrazumijeva proceduru formuliranja javnih politika kroz institucije Europske unije uz pomoć tzv. komitologije – sustava odlučivanja deliberativnom metodom kroz pluralizam odbora, savjetodavnih i regulativnih, i stalnih kompromisa postignutih pregovaranjem i medijacijama.

Ciljevi Europske unije navedeni su tek u članku I.-3., što bi moglo navesti na pomisao da su oni podređeni “zajedničkim ciljevima” i da iz njih izvire, dakle ciljevima koji se sumiraju s nacionalne razine politike. Međutim, oni imaju i svoju autonomnu valenciju: razlog što se o njima govori tek u trećem članku je, opet, rezultat kompromisa postignutog na Konvenciji koja je pisala prvu verziju Ustava. U prvoj verziji su ciljevi EU stajali ispred odredbe o ustanovljenju Unije, jer se držalo da je sama Unija – njezino ustanovljenje i svrha, derivat glavnih ciljeva svih njezinih građana i država-članica. Prvi je i glavni cilj Unije, stoga, da promiče mir, njegove vrijednosti i blagostanje njezinih naroda. Mir je tako pojmljen ne kao stanje odsutnosti rata ili prijetnje ratom, već mu se nužno dodaje i korolar blagostanja, odnosno ljudskog napretka bez čega ne može ni trajnije opstati (Bonde, 2004).

Međutim, da je definitivni tekst Ustava kompromis, dokazuje i drugi stavak članka I.-3., koji kaže da će Unija ponuditi svojim građanima područje slobode, sigurnosti i pravde bez unutarnjih granica, kao i unutarnje tržište na kojemu je tržišno natjecanje slobodno i neiskrivljeno. Tek se u trećem stavku kaže da će Unija raditi u prilog održivog razvoja Europe zasnovanog na uravnoteženom ekonomskom rastu i stabilnosti cijena, na visoko kompetitivnoj društvenoj tržišnoj ekonomiji (gospodarstvu), težeći punom zapošljavanju i socijalnom progresu te visokoj razini zaštite i unapređenja kvalitete okoliša. Ona će, također, po tom deklarativnom opredjeljenju promicati znanstveni i tehnološki napredak, borit će se protiv socijalnog isključivanja i diskriminacije te će promicati socijalnu pravdu i zaštitu, jednakost između žena i muškaraca, solidarnost među generacijama i zaštitu prava djeteta. Promicat će, također, ekonomsku, socijalnu i teritorijalnu koheziju i solidarnost među državama-članicama. Ovdje su pomiješani, u ne baš sasvim logičnom redu, vrijednosti koje odražavaju prijašnje koncepte Europe mira, Europe tržišta i novu, tek odnedavno etabliranu Europu vrijednosti. No ekonomski ciljevi nisu prikazani kao instrumentalni, provedbeni postupci u službi glavnog cilja, mira, već i kao vrijednosti *per se*, naravno u kontekstu ostvarenja blagostanja europskih građana (Brenan i Hamlin, 2004).

Zanimljivo je da se već u prvim člancima Ustava može detektirati kompromisna narav ovog dokumenta. Zbog toga se koncepcija Europe mira,

Europe tržišta i Europe vrijednosti međusobno prepliću i prožimaju u ne baš najsretnijem slijedu. Slično vrijedi i za umetnute odredbe, kao što je to u drugom odlomku trećeg stavka članka I.-3., gdje se odjednom može pročitati obveza Unije da će poštovati bogatu kulturnu i lingvističku raznolikost te da će osigurati da europsko kulturno nasljeđe bude sačuvano i istaknuto (*enhanced*). Taj bi odlomak, očito, logički i sadržajno pripadao Naslovu II., u kojem se raspravlja o fundamentalnim pravima u Europskoj uniji, budući da ta materija spada u kolektivna ljudska prava. No ustavotvorci su očito htjeli pojačati efekt da Unija inzistira na toj različitosti, pa makar i u ovdje nekonzistentnom dodatku nabrojavanja ciljeva Unije.

U svojem odnosu prema “širem svijetu”, Unija će isticati i promicati svoje vrijednosti i interese, što znači da će pridonositi miru, sigurnosti, održivom razvoju svijeta, solidarnosti i uzajamnom poštovanju naroda, slobodnoj i poštenoj trgovini, iskorjenjivanju siromaštva i zaštiti ljudskih prava, osobito prava djeteta, kao i striktnom poštovanju i razvoju međunarodnog prava, uključujući i poštovanje načela Povelje Ujedinjenih nacija. Unija će te svoje ciljeve, kaže se u petom stavku, realizirati odgovarajućim sredstvima u skladu s ovlastima koje su joj povjerene Ustavom (Cremona, 2004).

Na taj je način u Ustavu EU izvršena inverzija odnosa ciljeva i vrijednosti: prvo su istaknute vrijednosti, a potom su nabrojani ciljevi. Europski ustav uvodi vrijednosti koje su nazvane zajedničkim vrijednostima, a koje se Unija obvezuje poštovati. Te vrijednosti su, taksativno navedene, sljedeće:

- ljudsko dostojanstvo
- sloboda
- demokracija
- jednakost
- vladavina prava
- ljudska prava
- prava manjina.

No drugi stavak članka I.-2. kaže da su te vrijednosti zajedničke državama-članicama u društvu u kojem prevladavaju pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost između žena i muškaraca. Što su to, međutim, drugo nego vrijednosti koje su tijesno povezane s taksativno navedenim vrijednostima? Iz ustavnog izričaja dalo bi se zaključiti da su to “dodatne” vrijednosti, kako drži i Jens-Peter Bonde. No je li moguće zamisliti ljudsko dostojanstvo kao vrijednost koju treba njegovati, ako ono istodobno ne uključuje jednakost između žene i muškarca? Naravno, u doba kada je Pico Della Mirandola pisao svoj traktat o ljudskom dostojanstvu pitanje jednakosti žena i

muškaraca nije bilo na dnevnom redu. Kao što je danas nezamisliva demokracija bez pluralizma i tolerancije, tako su i vladavina prava i poštovanje ljudskih prava nezamislivi bez pravde i nediskriminacije, kao i bez jednakosti između žene i muškarca. Tako da korpusu od osnovnih, sedam zajedničkih vrijednosti valja dodati i ovih dodatnih pet vrijednosti da bi se dobila zaokružena cjelina (Bonde, 2004).

Istini za volju, rasprava na Konvenciji kretala se upravo u okvirima te dileme: jesu li to, zapravo, jednakovrijedne vrijednosti ili se među njima može ustanoviti neka hijerarhijska rang lista, po kojoj prvih sedam vrijednosti spadaju u zajedničke vrijednosti, a pet dodatnih su vrijednosti pojedinačnih društava, odnosno “društva” u singularu, kako kaže Europski ustav.

Osebujni pristup vrijednostima Europske unije razvio je Michael Emerson, koji je rezimirao katalog vrijednosti iznesen u Europskom ustavu u obliku dekaloga, tj. *Deset zapovijedi*. On drži da je članak I.-2. naslovljen kao “Vrijednosti Unije” razočaravajući tekst, konfuzan i nekonzistentan. Na konferenciji briselskog Centra za europske političke studije, održanoj u veljači 2005. godine, pod naslovom “Kakve vrijednosti za Europu?”, Emerson je dao svoju analizu vrijednosti EU na temelju kritičkog iščitavanja Europskog ustava, a ne samo početnog eksplicitnog dijela, Naslova I., u kojem se govori o vrijednostima. Valja uzeti u obzir i Naslov II. u kojem se govori o fundamentalnim pravima i građanstvu Unije, osobito članak I.-10. koji govori o instituciji građanstva Europske unije kao komplementarnom nacionalnom građanstvu, kao što treba uzeti u obzir i Naslov III. pod nazivom “Ovlasti Unije”, osobito članak I.-11. u kojem se govori o institutu supsidijarnosti (Emerson, 2005).

A opet, jedna je od osnovnih vrijednosti Unije, kako ju vidi Emerson, inkluzivnost i otvorenost prema drugima, što je predmet Naslova VIII. i Naslova IX., kao što je to formulirano u člancima I.-57. i I.-58. A kako je moguće, opet, govoriti o vrijednostima Europske unije, a prešutjeti osnovne vrijednosti liberalnog društva koje su dugo vremena bile osnovne vrijednosti “Europe tržišta”, kao što su to četiri slobode kretanja: dobara, ljudi, kapitala i usluga? Zbog toga Emerson drži da nije dovoljno ograničiti se na samoproglašene vrijednosti kako to čini Europski ustav, već treba na temelju cijelog teksta izvući jedan “dekalog” – Deset (Božjih) zapovijedi, po uzoru na Mojsijevih Deset zapovijedi sa Sinaja. Tako bi, po Emersonu, ovih deset zapovijedi (upućenih Europskoj uniji kao adresatu!) izgledalo ovako:

1. budi istinski demokratična i poštuju ljudska prava i vladavinu prava;
2. jamči četiri slobode kretanja – dobara, rada, kapitala i usluga;
3. omogućiti i skrbiti za socijalnu koheziju među ljudima, regijama i državama;
4. osiguraj održivi ekonomski razvoj u korist budućih naraštaja;

5. odbaci nacionalizam i potiči višestruki identitet građana;
6. osiguraj federativno više-razinsko upravljanje;
7. osiguraj sekularnu vladavinu i potiči multi-kulturalni pluralizam u društvu;
8. promiči multilateralni poredak u međunarodnim odnosima;
9. suzdrži se od prijetnje ili uporabe sile prema drugima bez pravednog razloga;
10. budi otvorena, inkluzivna i integrativna prema susjedima koji prihvaćaju gornje zapovijedi.

Oblik ovog dekaloga valja, naravno, uzeti s određenom dozom smisla za humor. No kako je sve to izrečeno na ozbiljnom skupu jedne ozbiljne institucije, vodećeg *think-tank* (trusta mozgova) europske politike, valja se kritički osvrnuti na neke od ovih vrijednosti, ovako formulirane i u ovakvom kontekstu. U prvom redu, sporna je vrijednost “federativna” multi-razinska vladavina, odnosno političko upravljanje. Europska unija još nije federacija, a po svoj prilici to neće ni biti u dogledno vrijeme. Višerazinsko upravljanje je specifičnost Europske unije koje valja operacionalizirati bolje nego što je to do sada funkcioniralo, no dobar poticaj tome dalo bi i ratificiranje Ustava i njegovo stupanje na snagu. Na drugom mjestu je “prijetnja ili uporaba sile” prema drugima za što treba imati “pravedan razlog”. Taj je razlog podložan različitim interpretacijama, što je došlo na vidjelo tijekom američke intervencije u Iraku i među samim članicama Europske unije, koje su različito interpretirale opravdanje za sudjelovanje u napadu na Irak. Zbog toga su predstavnici mirovnih pokreta, tijekom rasprave o nacrtu Ustava, tražili da se Europska unija eksplicitno ogradi od rata i da ga deklarativno odbaci kao sredstvo politike, čak i kao sredstvo nužne obrane. U nekim europskim ustavima, kao primjerice u talijanskom, nalazi se formulacija o odbacivanju rata kao sredstva politike, pa je tako analogna formulacija predložena i za Europski ustav. No baš primjer na području bivše Jugoslavije pokazuje kolika je i danas opasnost od ratova, te je stoga njihovo općenito odbacivanje nerealno. Naprotiv, prijetnja uporabom sile može odigrati značajnu ulogu u sprječavanju izbijanja ratova, ali je za to potrebna jedinstvena obrambena politika i mehanizam za artikulaciju takve politike, što će tek omogućiti provedba Europskog ustava nakon njegova stupanja na snagu.

Vraćajući se na ciljeve Europske unije onako kako su oni formulirani u Ugovoru o ustavu za Europu i pobrojani u članku I.-3., može se reći da oni slijede formulacije fiksirane Ugovorom iz Amsterdama. Glavna novost sastoji se u sažimajućoj formulaciji da je svrha Unije “promicanje mira, njegovih vrijednosti i blagostanja naroda”. Mir je univerzalni cilj i nije ekskluzivno cilj samo Europske unije, dok je društveno blagostanje obrađeno u instrumentalnom ključu, kao sredstvo oživotvorenja mira, gdje je stoga umetnut i opširniji paragraf o međunarodnim odnosima. U tom sklopu valja primijetiti kako je istaknuta obveza Unije da doprinosi “rigoroznom poštivanju i razvoju

međunarodnog prava, osobito u odnosu na načela Povelje Ujedinjenih nacija”. U članku I.-3. se ciljevi Europske unije dijele na dva skupa ciljeva: one koji se odnose na samu EU, na njene ciljeve, mogli bismo reći, prema samoj sebi, i na ciljeve koje ona ima u odnosu na afirmaciju vlastitih vrijednosti u svjetskom kontekstu (članak III.-292.). Ove ćemo ciljeve sagledati u usporednom pregledu.

Ciljevi EU u odnosu na “samu sebe” (interni)	Ciljevi EU u odnosu na “vanjski svijet” (eksterni)
<ul style="list-style-type: none"> - promicati mir, njegove vrijednosti i blagostanje njezinih naroda - ostvariti područje slobode, sigurnosti i pravde bez unutarnjih granica - ostvariti jedinstveno tržište u kojemu je natjecanje slobodno i neiskrivljeno - ostvariti održivi razvoj Europe zasnovan na uravnoteženom ekonomskom rastu - ostvariti visoko-kompetitivnu društvenu tržišnu ekonomiju - ostvariti stabilnost cijena - ostvariti puno zapošljavanje i socijalni progres - ostvariti visoki stupanj zaštite i poboljšanje kvalitete okoliša - promicati znanstveni i tehnološki napredak - ostvariti socijalnu pravdu i zaštitu 	<ul style="list-style-type: none"> - pridonositi miru i sigurnosti - pridonositi održivom razvoju svijeta - pridonositi solidarnosti i uzajamnom poštovanju naroda - pridonositi slobodnoj i poštenoj trgovini - pridonositi iskorjenjivanju siromaštva - pridonositi zaštiti ljudskih prava, posebno prava djece - pridonositi striktnom poštovanju i razvoju međunarodnog prava, uključujući i principe Povelje UN-a - pridonositi jednakosti između muškaraca i žena - pridonositi solidarnosti između generacija - pridonositi ekonomskoj, socijalnoj i teritorijalnoj koheziji - pridonositi kulturnoj i lingvističkoj raznolikosti

Kao što vidimo, ovo je dosada najrazvijeniji kodeks ciljeva i vrijednosti Europske unije. Može se debatirati o tome jesu li to doista svi relevantni ciljevi i jesu li doista te vrijednosti sada zaokružene u jednom sustavu “otvorenog društva” za kakvog se zalaže Popper; riječju, je li to doista dovršeni kodeks, ili će se s vremenom pojaviti potreba da se ovim vrijednostima doda pokoja nova. Ove vrijednosti, *prima facie*, doista čine korpus konstitucije, koja je sinonim za demokraciju, kako kaže Periklo. No odmah možemo reći da je imperativ demokracije donekle ograničen klauzulama koje pozivaju na poštivanje postojećih poredaka u državama-članicama. Naime, članak I.-5. posvećen je odnosima

između Europske unije i država-članica. Ovim se člankom Europska unija obvezuje na poštovanje nacionalnog identiteta država-članica, a predmet tog poštovanja su, osim “osnovne strukture, političke i ustavne” država-članica, i sustav autonomija (što će reći oblik vladavine i oblik države), “bitne funkcije” očuvanja teritorijalnog integriteta, javnog poretka i nacionalne sigurnosti. Ove specifikacije nisu nebitne, uzme li se u obzir duga rasprava i polemika između zagovornika intergovernmentalizma i pristaša supranacionalizma. Ovakva formulacija je prekluzivna u odnosu na razvoj demokracije unutar Europske unije. Za pretpostaviti je, primjerice, da dostignuti stupanj demokracije u tranzicijskim zemljama još uvijek zaostaje za kvalitetom demokracije u konsolidiranim demokratskim sustava Zapadne Europe. Jedna je stvar poštovati nacionalne identitete i obvezati Europsku uniju na poticanje afirmacije identiteta država-članica, uključujući i nacionalne, kulturne i lingvističke identitete, a druga je stvar provoditi u život načela demokracije, kao i poštovanja ljudskih prava, koji su ipak nešto univerzalnijeg karaktera, pa bi zadovoljavanje s, primjerice, stupnjem demokratskih prava u jednoj državi-članici moglo značiti i cementiranje unutarnjeg razvoja država-članica i smanjenje učinaka konvergenције politike, prava i ekonomije prema višim, zajedničkim standardima. Isto tako, moglo bi se dogoditi da se ovim ustavnim opredjeljenjima smanji učinak *europaizacije*, kao procesa uzajamnog prožimanja i prenošenja pozitivnih iskustava izgradnje političkog sustava Europske unije na političke sustave država-članica. To bi značilo da se pozitivan efekt “europaizacije”, kako glasi *terminus technicus* kojim se označava ovaj proces, svodi samo na prvotni impuls prilagođavanja demokratskim načelima prigodom ulaska u članstvo EU i usvajanja kopenhaskih kriterija koji prethode ulasku u EU. Naprotiv, proces *europaizacije* se mora nastaviti u slučaju tranzicijskih zemalja koje se, unatoč prvim uspjesima, razlikuju po stupnju stabilnosti demokratskih institucija i procedura, zbog čega nije isključena mogućnost koraka unatrag, tj. *post festum* destabilizacija ovih političkih sustava, nakon ulaska u EU. I to zbog raznih razloga, među kojima ne treba isključiti ni negativne učinke mogućih globalnih recesija i kriza, zaostajanje u razvoju same Europske unije (primjerice, izazivanjem ratifikacijske krize u svezi s Ustavom), krize institucija Unije ili blokade rada tijela Unije od strane jedne ili više država-članica, kao u slučaju krize “prazne stolice” iz 1965. godine, ili nekog kontingentnog stjecaja okolnosti koje zasada ne možemo predvidjeti (Fraile Canton, 2004; Poettering, 2005).

Europski ustav predstavlja kodifikaciju svih temeljnih propisa EU, a ne neki radikalno novi konstitutivni akt. On zadovoljava zahtjeve postavljene Deklaracijom iz Laekena iz 2001. godine, u kojoj se traži bolja definicija i podjela ovlasti u Europskoj uniji, pojednostavljenje osnivačkih ugovora i zakonodavnih procedura kao i kompliciranog sustava glasovanja. Ključni slogan laekenskog impulsa za reformu Unije bio je *transparentnost, otvorenost,*

jasnoća. Istodobno, Laekenskom deklaracijom se traži i uvođenje više demokracije u rad Europske unije, veća transparentnost rada i efikasnost institucija i procedura. Sve će se to postići jednim ugovorom koji će zamijeniti sve dosadašnje i koji će dovršiti započeti proces konstitucionalizacije Europske unije. Rezultat je Ugovor o Ustavu za Europu, koji je doista pojednostavio procedure odlučivanja u EU, proširio ovlasti Europskog parlamenta, jedinog tijela u EU s izbornim legitimitetom, ukinuo tri stupa na koje se oslanjala Europska unija po Maastrichtskom ugovoru tako da su proširene ovlasti koje su dotada pripadale prvom stupu, tj. stupu Europskih zajednica. Šuma legislativnih procedura zamijenjena je jednostavnijom nomenklaturom propisa (dosadašnje uredbe i direktive zamijenjene su općim nazivom “zakoni”), a sudjelovanje u raspravi o propisima koje treba donijeti prošireno je i na nacionalne parlamente država-članica. Europska je unija, između ostaloga, dobila svojstvo pravne osobe, dakle sposobnost nastupanja u međunarodnim odnosima kao subjekt, čime se postiže samostalnost nastupanja EU, a supsidijarnost – načelo da se odluke donose što bliže razini građana, potvrđeno je kao protuteža elaboriranom sustavu prijenosa suverenosti na nadnacionalna tijela Unije u obliku ekskluzivnih, podijeljenih i zajedničkih ovlasti EU. Uvedene su i nove institucije, koje trebaju simbolizirati veće jedinstvo Unije i njegovu zajedničku vanjsku i sigurnosnu politiku, a to su predsjednik Europske unije i ministar vanjskih poslova EU. Konačno, tu su i odredbe o većoj transparentiji i odgovornosti Unije prema državama-članicama i građanima, kao i odredbe o unutarnjoj demokraciji u EU, koje sada uvode po prvi puta i sudioničku, participativnu demokraciju, iako u vrlo suženom obliku (Ziller, 2004).

Odredbe o demokraciji predstavljaju još jedan *novum* u konstitutivnim aktima Europske unije. U Ustavu je “demokratskom životu Unije” posvećen poseban dio, Naslov VI. (članci I.-45. i I.-52.). Polazeći od načela demokratske jednakosti građana, kojeg će “jednakom pažnjom” poštovati institucije, tijela, uredi i agencije Europske unije, u posebnim se člancima obrađuju načela predstavničke i sudioničke (participativne) demokracije. Europska unija je tako, izriječno, utemeljena na predstavničkoj demokraciji, koja se manifestira u neposrednoj predstavljenosti građana na razini Unije u Europskom parlamentu, dok su države-članice predstavljene u Europskom vijeću u liku njihovih državnih poglavara ili predsjednika vlada, dok su u Vijeću Europske unije predstavljene preko svojih vlada koje su demokratski odgovorne ili nacionalnim parlamentima ili svojim građanima. Unatoč tome što su građani Europske unije predstavljeni neposredno i posredno u tijelima i institucijama Unije, svaki građanin ima i pravo sudjelovati u demokratskom životu Unije, a odluke moraju biti donesene na što otvoreniji način i što bliže moguće samom građaninu. Nijednom dosada nije Europska unija tako otvoreno progovorila o predmetu bojazni (i kritike) političke javnosti, a koji se naziva demokratskim deficitom

Unije. Poglavlje o demokratskom životu EU nastoji kompenzirati taj deficit šireći katalog vrijednosti Unije ne samo na demokraciju apstraktno, već ukazujući i na to kako se ona prakticira. Predstavnička demokracija je, uostalom, prvi i rudimentarni oblik demokracije. Stoga Ustav ide korak dalje i izlaže i načelo sudioničke (tj. participativne) demokracije. Institucije i tijela Europske unije obvezuju se na to da će odgovarajućim sredstvima dati građanima i njihovim reprezentativnim organizacijama mogućnost da upoznaju i javno razmjene gledišta o svim područjima aktivnosti koje poduzima Unija. S reprezentativnim asocijacijama i građanskim društvom Unija će održavati otvoreni, transparentni i redovni dijalog, kao što će poduzimati i široke konzultacije s onima kojih se to tiče, baš zato da se time osigura koherentnost i transparentnost političke akcije koju poduzima Unija. Građani se mogu pojavljivati i kao direktni inicijatori akcije, kao akteri “agenda-setting” procesa i pozvati Komisiju da poduzme neku akciju ili donese neki zakonski akt koji je pertinentan implementaciji Ustava. Naravno, s obzirom na veličinu Unije, minimalan broj građana koji je potreban da bi takva inicijativa bila validna je “ne manje od jedan milijun”. U odredbe o demokraciji spadaju i provizije o socijalnim partnerima i autonomnom socijalnom dijalogu. A da bi demokracija u Uniji funkcionirala uvodi se i nova institucija ombudsmana, kojeg izabire Europski parlament i čija je dužnost da prima, ispituje i izvještava o “lošoj upravi” (*maladministration*) u aktivnostima institucija, tijela, ureda i agencija EU, a Ustav jamči potpunu neovisnost takvoj instituciji (Grubiša, 2005).

Demokracija se, međutim, ne može ostvariti bez transparentnosti institucija, tijela, ureda i agencija takve glomazne mašinerije kao što je Europska unija, u kojoj dominiraju birokratske i tehno-kratske procedure na najvišoj razini, ali koje neizbježno teže, upravo zbog visoke razine stručnosti koju zahtijevaju, svojevrsnoj tajnovitosti ili barem skrivenosti od očiju javnosti. Stoga Ustav obvezuje Uniju da promiče “dobru upravu” (*good governance*) i sudjelovanje civilnog društva, a to se može učiniti samo ako sva tijela EU budu vodila svoje poslove što je moguće otvorenije. Tako će zasjedanja Europskog parlamenta biti otvorena, kao što će biti otvorena i zasjedanja Europskog vijeća, kada ono raspravlja i glasuje o nekom zakonskom aktu. A da bi javnost rada bila potpuna, Unija mora jamčiti i dostupnost i otvorenost pristupa dokumentima Europske unije, u prvom redu samim građanima, a svaka pojedina institucija, tijelo, ured ili agencija mora na tom polju donijeti vlastita postupovna pravila koja će regulirati pristup dokumentima. Za takvim odredbama nije bilo potrebe, niti ih je itko do sada osjećao potrebnima: EU je bila adresat kritika radi nedemokratičnosti, a sada se ona pretvara u inicijatora i stimulatora “dobre uprave”, koja tako postaje standard i za države-članice, kao sastavni dio i europeizacije demokracije.

I na kraju možemo zaključiti da ovim ustavom Europska unija postaje u pravom smislu riječi jedna nova Europa vrijednosti: europski identitet se ne

određuje zemljopisnom pripadnošću i granicama, već su granice EU sada granice područja koje prihvaća katalog vrijednosti, pobrojan u Ustavu EU, kao i demokratske standarde političkog uređenja. No usvajanjem i potpisivanjem Ustava otvara se drugi problem, koji nas opet vraća na obrazovni deficit naveden na početku: prema najnovijim podacima Eurobarometra, čak 15% građana EU nije ni čulo za Ustav EU, a preko 60% ne zna točno što u njemu piše. Zbog toga će proces ratifikacije biti mukotrpan i pun prepreka, a i najavljena transparentnost i jasnoća neće tako brzo i lako doprijeti do onoga što nazivamo “prosječni europski građanin”. Edukativna i informativna akcija, kao i diseminacija vrijednosti i ciljeva Europske unije, kao i njezinih demokratskih standarda, bit će posao svake od pojedinačnih država-članica. No bez obzira na probleme koje će taj proces otvoriti i na mnoge efekte-paradokse koji će se manifestirati, ciljevi i vrijednosti EU ostat će zabilježeni zauvijek i bez obzira da li će proces europske integracije doživjeti privremeni zastoj ili krizu, oni će ostati kao putokazi za razvoj ljudskih vrijednosti političkog života u jednoj novoj Europi.

Literatura

- Bonde, J. P. (2004): *The Constitution: the Reader-Friendly Edition*. www.euabc.com.
- Boniface, P. – ur. (2004): *Quelles Valeurs pour l'Union européenne?* Paris: PUF.
- Brennan, G.; Hamlin, A. (2004): *The European Constitution and Peace: Taking the Heat Out of Politics*, u: Blankart, C. B. ; Mueller, D. C. (ur.): *A Constitution for the European Union*. Cambridge-London: The MIT Press.
- Cantanaro, A.; Magnani, C. (2003): *L' ambiguo Preambolo: atto formalmente internazionalistico, dichiarazione sostanzialmente costituzionale*, u: Lucarelli, A. ; Patroni Griffi, A. (ur.): *Studi sulla Costituzione europea: percorsi e ipotesi*. Napoli: Edizioni scientifiche italiane.
- Chavier, A. L. (2004): *Les valeurs de l'Union dans la Constitution européenne*. www.dossierdunet.com/.
- Cremona, M. (2004): *Values in the EU Constitution: the External Dimension*. Stanford: Center on Democracy, Development and the Rule of Law.
- Ciesielska, M.; Venables, T. (2005): *50 pitanja i odgovora o Europskom Ustavu*. Zagreb: Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva.
- Dinan, D. (1999): *Ever Closer Union: An Introduction to European Integration*. London: Macmillan.
- Emerson, M. (2005): *What Values for Europe? The Ten Commandments*. CEPS Policy Brief 65/2005, Bruxelles: Center for European Policy Studies.

- Eurobarometer 2005. http://europa.eu.int/comm/public-opinion/index_en.htm.
- Fraile Canton, J. (2004): Los valores de la Union Europea. www.europa2004.psoe/media/doc/.
- Grevi, G. (2004): Lights and Shade of a Quasi-Constitution: An Assessment. EPC Issue Paper No. 14, www.theepc.net/en.
- Grubiša, D. (2005): "Demokratski deficit" Europske unije. *Le Monde Diplomatique* 6.
- Häberle, P. (2002): *Ustavna država*. Zagreb: Politička kultura.
- Johannes Paulus II (2003): Exhortatio Apostolica Ecclesia in Europa. www.vatican.va/holyfather/johnpaulii/apostexhortations/document/.
- McCormick, J. (2002): *Understanding the European Union*. Basingstoke: Palgrave.
- Moeller, S. (2004): Why Values are Crucial in the EU. www.um.dk/da/menu/EU/DanmarkIEU.
- Moravcsik, A. (1998): *The Choice for Europe: Social Progress and State Power from Messina to Maastricht*. Ithaca: Cornell University Press.
- Pinelli, C. (2004): Il Preambolo, i valori, i obiettivi, u: Bassanini, F. ; Tiberi, G. (ur.): *La Costituzione europea – un primo commento*. Bologna: Il Mulino.
- Poettering, H. G. (2005): Plaidoyer pour les valeurs européennes". *Figaro*, 6 mai 2005.
- Popper, K. (1993): *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*. Beograd: BIGZ.
- Schuman, R. (2000): *Za Europu*. Zagreb: Europski pokret Hrvatska.
- Vajler, Dž. (2002): *Ustav Evrope: ima li novo odelo svoga cara i drugi eseji o evropskoj integraciji*. Beograd: Filip Višnjić.
- Verilli, A. – ur. (2004): *Codice breve dell' Unione europea*. Napoli: Simone.
- Ziller, J. (2004): *La nouvelle Constitution européenne*. Boulogne: Le Moulin.

Vlasta Ilišin

POLITIČKE VRIJEDNOSTI, STAVOVI I PARTICIPACIJA MLADIH: KONTINUITET I PROMJENE

1. Uvodna razmatranja

Integracija u Europsku uniju političko je pitanje i odluka. Drugim riječima, integriranje u tu asocijaciju, uz ekonomsku, socijalnu i kulturnu, ima i svoju političku dimenziju. Pritom nije riječ samo o političkim uvjetima koje EU stavlja pred zemlje aspirantice, niti o odlukama o pristupanju koje donose nositelji vlasti i građani, nego i o političkoj svijesti i ponašanju istih tih političkih dužnosnika i građana. Te su komponente poputbina koju politička elita i građani donose sobom u zajednicu zemalja koja počiva na određenom sustavu demokratskih vrijednosti i pravilima političkog ponašanja.

Raspad socijalističkih sustava na tlu Europe i proširenje EU zemljama koje baštine iskustvo totalitarnog političkog poretka aktualiziraju pitanje demokratskog i integracijskog potencijala građana Europe. To se posebice tiče mladih, od kojih se mnogo očekuje u budućnosti ujedinjene Europe i koje se često promatra kao potencijalno najveće dobitnike integracijskog procesa. Ciljevi i dinamika integracijskog procesa podjednako zahtijevaju propitivanje odnosa mladih spram demokratskih vrijednosti i institucionalne politike i u starim i u novim članicama EU, kao i onima koje se nalaze u različitim fazama priprema za priključivanje Uniji (Ichilov, 1997; Furlong, Guidikova, 2001; Youniss i drugi, 2002; Adnanes, 2004). Može se stoga konstatirati kako je znanstveni interes za političke orijentacije i participaciju mladih u europskim društvima zasnovan na potrebi da se objasne promjene koje nastaju i predvide budućnost suvremene demokracije.

Odnos mladih i politike u ovoj se analizi promatra i interpretira u kontekstu političke kulture koja se shvaća kao odnos pojedinca i političkih vrijednosti, institucija i participacije, pri čemu se naglasak stavlja na građansku (demokratsku) političku kulturu kao tipu političkog odnošenja najprimjerenijeg demokratskom sustavu (Almond, Verba, 2000). Demokratska politička kultura se povezuje s konceptom građanstva koje implicira odnos građana prema društvu – a u tom kontekstu i politici – te inkorporira pripadnost, članstvo, samostalnost,

jednakost, odgovornost i participaciju (Van Steenberg, 1994; Hall, Coffey, Williamson, 1999). Demokratska politička kultura i koncepcija građanstva povezuju se, pak, sa socijalnim kapitalom koji se shvaća kao mreža socijalnih odnosa zasnovanih na povjerenju, reciprocitetu, kooperativnosti i solidarnosti (Matić, 2000; Putnam, 2000), a što pridonosi ukupnom razvoju društva uključujući i demokratizaciju društvenih odnosa. Analitička matrica proučavanja prirode i dinamike odnosa mladih i politike uključuje i oslanjanje na klasične modele teritorijalnih i funkcionalnih strukturnih rascjepa (Lipset, Rokkan, 1967), kao i novije obrasce ideoloških, kulturnih i socioekonomskih polarizacija (Kasapović, 1996; Zakošek, 1998, 2001). Kada je riječ o hrvatskom društvu kao “novoj demokraciji” modificirani interpretacijski model uključuje tri strukturna rascjepa: teritorijalno-kulturni, ideološko-kulturni i socioekonomski (Zakošek, 1998, 2001, 2002)¹. Pritom se u kontekst strukturnih rascjepa može uključiti i dob kao element socijalnog rascjepa s političkim konzekvencijama (Andersen, Heath, 2003). Pretpostavka je, naime, da se postojeći strukturni rascjepi reflektiraju i u skupini mladih, ali istodobno i da dob generira profiliranje i polarizaciju političkih stavova i obrazaca ponašanja. No, pri analizi dobnih efekata treba razdvojiti promjenjivo od nepromjenjivog kako bi se detektirala pojava eventualnih novih generacijskih jedinica i dobili elementi za predviđanje hoće li mlade generacije i u svojoj zreloj dobi biti nositelji istih vrijednosti i obrazaca ponašanja (Neimi, Hepburn, 1995).

Unutar tako zadanih teorijskih okvira mogu se istraživati politička svijest i ponašanje pojedinaca i grupa, a u našem slučaju to su mladi kao društvena

---

¹ N. Zakošek (2001:109) na vrlo sažet način opisuje ta tri rascjepa: “U Hrvatskoj je teritorijalno-kulturni rascjep (ili rascjep centar-periferija) nastao kao posljedica dugotrajnoga povijesnog sukoba oko stvaranja hrvatske države, u kojem su se suprotstavljale opcije usmjerene k uspostavi samostalne hrvatske države i opcije integracije Hrvatske unutar širih državnih cjelina. Ideološko-kulturni rascjep u dugotrajnom se procesu sekularizacije i modernizacije kristalizirao oko opreke religioznih i sekularnih ideoloških i moralnih nazora. Napokon, socioekonomski je rascjep novijeg podrijetla i vezan je uz posljedice tržišno-kapitalističke transformacije hrvatske privrede; u tom se rascjepu manifestira interesna opreka između dobitnika i gubitnika socioekonomske transformacije.” Tome treba dodati da se teritorijalno-kulturni rascjep nakon ostvarenja hrvatske državne samostalnosti javlja u obliku suprotstavljanja nositelja državotvornog projekta (centra) manjinskim i regionalističkim zahtjevima (koji predstavljaju periferiju). Osim državotvorne, rascjep centar-periferija ima i kulturnu komponentu, pri čemu centar zastupa koncepciju “ekskluzivnog hrvatskog nacionalizma, koji je neprijateljski prema manjinskim kulturama, multikulturalizmu i svim oblicima međunarodnih integracija i kulturnih utjecaja izvana”, dok periferiju predstavljaju kulturne (etničke i regionalne) manjine koje “osporavaju hegemoniju ekskluzivne hrvatske nacionalne kulture” kao i akteri koji “danas zagovaraju definiciju nacionalnog identiteta i nacionalne kulture otvorenu za interakciju s drugim kulturama i međunarodnu integraciju Hrvatske” (Zakošek, 2002:89).

grupa. Na stavove i ponašanje mladih, uz utjecaj društvenog i političkog konteksta, djeluje nekoliko specifičnih faktora. Riječ je o kombinaciji utjecaja životnog ciklusa, specifičnog generacijskog iskustva i epohalnih zbivanja pri čemu se mladi tek s vremena na vrijeme pojavljuju kao prepoznatljiv i značajan politički subjekt (Braungart, Braungart, 1989). Dosadašnji analitički uvidi pokazali su, naime, da se mladi u gotovo svim društvima i razdobljima razlikuju od starijih građana po nizu politički relevantnih elemenata, no te razlike najčešće nisu takvog tipa i dosega da bi se moglo govoriti o permanentnom sukobu generacija (Braungart, Braungart, 1989; Ilišin, 1999, 2002; Henn, Weinstein, Wring, 2002).

Što se određenih generacijskih razlika tiče, brojna istraživanja provedena u svijetu suglasna su u svojim nalazima kada se na političkoj dimenziji uspoređuju mladi i stariji. Prvo, mladi su liberalniji (odnosno manje konzervativni) i otvoreniji za promjene političkih stajališta nego stariji (Alwin, Korsnick, 1991; Watts, 1999; Andersen, Heath, 2003). Drugo, mladi iskazuju manji interes za politiku, nešto rjeđe izlaze na izbore, slabije su stranački vezani, a osobito su rjeđe članovi političkih stranaka i tijela vlasti na svim razinama (Griffin, 1993; Bynner, Ashford, 1994; Hackett, 1997; Roche, Tucker, 1997; Ichilov, 1998; Jowell, Park, 1998; Matthews, Limb, Taylor, 1998; Schizzerotto, Gasperoni, 2001; Henn, Weinstein, Wring, 2002). Treće, pokazalo se da su mladi skloniji socijalnom i izvaninstitucionalnom političkom angažmanu, pri čemu se uključivanje u civilne udruge i volonterski rad smatra jednim od najefikasnijih oblika političke socijalizacije mladih za buduću punu i odgovornu građansku (demokratsku) političku participaciju, jer se pretpostavlja da to vodi dugoročnom političkom aktivizmu (Neimi, Hepburn, 1995; Youniss, Yates, 1997; Kluegel, Mason, 1999; Yates, Youniss, 1997; Kluegel, Mason, 1999; Yates, Youniss, 1999; Putnam, 2000; Youniss i drugi, 2002; Frisco, Muller, Dodson, 2004). Četvrto, distanciranost mladih od institucionalne politike najčešće se tumači kroz diskurs teorije životnih ciklusa po kojoj se pretpostavlja da će u zrelijoj dobi mladi biti aktivniji jer će se i njihovi ukupni socijalni uvjeti i značajke promijeniti. No, česta su i objašnjenja koja polaze od promjena nastalih u postmaterijalističkom društvu u kojem se građanska participacija premješta iz tradicionalnih političkih oblika i institucija na područje civilnog društva, a nerijetko se navodi i razočaranost mladih političkim elitama, kao i zaokupljenost rješavanjem elementarnih egzistencijalnih potreba, uz konstataciju da je niža participacija u pravilu koncentrirana u marginaliziranim skupinama, među koje spadaju i mladi (Alwin i Korsnick, 1991; Helve, 1997; Inglehart, 1997; Wuthrow, 1997; Watts, 1999; Henn, Weinstein, Wring, 2002). Pritom treba imati na umu da politička participacija mladih postaje dodatno problematična nakon što je u razvijenim demokracijama zabilježeno i opadanje participacije svih građana u izbornim procesima i političkim strankama paralelno s opadanjem povjerenja u političke aktere (Čular, 2003). Također treba uzeti u obzir da socijalni kapital u

suvremenom društvu slabi paralelno s jačanjem trenda individualizacije i rastom nepovjerenja u institucije sistema (Matić, 2000; Putnam, 2000). No, i postojeća rješenja organiziranja mladih u demokratskim društvima upućuju mlade na institucije u kojima nema odraslih, a što rezultira svojevrsnom “omladinskom getoizacijom” koja ih udaljava od svijeta institucionalne politike u kojoj se donose odluke o njima (Matthews, Limb, Taylor, 1998; Schizzerotto, Gasperoni, 2001). Većina naznačenih procesa izravno i destimulativno utječe na odnos mladih spram politike.

Istraživanja su također registrirala i kolaps omladinskog angažmana u bivšim socijalističkim zemljama, za što se, uz razloge kojima se objašnjava dezangažman mladih u razvijenim demokracijama, pronalaze i novi – kao što su konstatacije da interesi mladih nisu formalno na odgovarajući način reprezentirani u političkoj sferi (tj. da mladi nemaju institucionaliziranu političku ulogu); da je otežana politička socijalizacija jer stariji ne mogu prenijeti svoje vrijednosti i iskustva iz bivšeg poretka; da su mladi suviše opterećeni trkom za postignućima u novom kapitalističkom okruženju, pa naprosto nemaju vremena za bavljenje politikom; da je slaba organiziranost mladih u promicanju svojih interesa reakcija na preorganiziranost u socijalističkom razdoblju; da mladi prihvaćaju novi politički sustav, a što se može promatrati kao latentna spremnost za vlastito aktiviranje, ali tek kada procijene da je to potrebno, pa čak i da je minoran politički angažman mladih zapravo zdrava posljedica normalne politike (Tymowski, 1994; Ule, 1996; Wallace, Kovatcheva, 1998; Yates, Youniss, 1999; Mitev, 2001; Adnanes, 2004). Iako bi se s više prethodno iznesenih hipoteza o političkoj (samo)marginalizaciji mladih u tranzicijskim zemljama moglo polemizirati, potonje je objašnjenje svakako najproblematičnije. Naime, ako ga promatramo iz rakursa opetovanih upozorenja da izrazito slaba participacija mladih u političkim zbivanjima i poslovima, osobito kada traje dulje vrijeme, predstavlja opasnost za reprezentativnu demokraciju i u zemljama s dugom demokratskom tradicijom (Jowell, Park, 1998; Novi poticaji... 2001; Schizzerotto, Gasperoni, 2001; Henn, Weinstein, Wring, 2002; Andersen, Heath, 2003), onda je “normalnost” političke pasivnosti vrlo upitna. Stoga ovdje treba ponovno naglasiti da se u razvijenim europskim zemljama, posebice u dinamičnom razdoblju gospodarskih i političkih promjena na kontinentu koje su otpočele padom socijalizma i nastavljene procesom proširenja EU, osobita pozornost posvećuje upravo mladim građanima o kojima u mnogome ovisi (ne)uspjeh europskog integracijskog projekta. Stoga politički dezangažman mladih ne dovodi u pitanje samo budućnost reprezentativne demokracije, nego i budućnost ujedinjene Europe. Time se ne želi reći da je pasivna mladež najveća prijetnja europskoj demokraciji i integraciji, ali se inzistira na tome da se zanemarivanje problema nedovoljne političke involviranosti mladih može u skorij budućnosti pojaviti kao veći problem nego što se čini u ovom trenutku bremenitom velikim i dalekosežnim promjenama epohalnoga značenja.

Hrvatska se potpuno uklapa u sliku kolabiranog omladinskog političkog angažmana u postsocijalističkim zemljama. O tome neupitno govore rezultati empirijskih istraživanja u posljednjih petnaest godina (Ilišin, 1999, 2002, 2003). Tako i mladi u Hrvatskoj, unatoč razmjerno zadovoljavajućem demokratskom potencijalu identificiranom preko njihovih stavova i vrijednosti, pokazuju manju spremnost za izlazak na izbore, niži stupanj stranačke vezanosti i uključivanja u rad političkih stranaka, dok su u tijelima vlasti prisutni u zanemarivom broju. Ni u organizacijskom smislu situacija nije bolja: razmjerno brojne udruge mladih okupljaju mali broj pripadnika generacije i teško se okupljaju oko zajedničkih interesa. Djelovanje podmladaka političkih stranaka – onoliko koliko ga ima – uglavnom je zatvoreno unutar stranačkih okvira, a međusobna suradnja je slaba. Najkraće rečeno, a na osnovi postojećeg uvida, mladi se danas u Hrvatskoj ne pojavljuju kao relevantan politički subjekt. To znači da omladinski interesi nisu jasno artikulirani niti posredovani u javnu sferu, a postojeće institucije mladih su atomizirane i fragmentirane, što uvelike limitira mogućnosti generacijske političke afirmacije.

Valja napomenuti da je politička marginalizacija mladih u Hrvatskoj, unatoč postojanju vlastite organizacije, bila prisutna i u socijalističkom razdoblju, a dolazila je to više do izražaja kako su prolazile godine nakon Drugog svjetskog rata, kada su tadašnji mladi svoj ratni doprinos kapitalizirali mirnodopskim zaposjedanjem institucija vlasti. Istodobno, mladi su bili ona društvena skupina koja je najviše dovodila u pitanje socijalistički poredak u njegovoj kasnoj fazi (Santrić, 1989) i koja je najprije prigrlila liberalne vrijednosti (Ilišin, 1999). Neovisno o tome što su upravo mladi bili najmanje opterećeni socijalističkim nasljeđem, u vrijeme epohalnog prevrata 1990. godine novi politički akteri na stranačkoj sceni nisu u toj društvenoj skupini tražili političare “novog kova” za nova vremena. Tako su mladi u tranzicijsko razdoblje ušli kao gubitnici, a što su i ostali u svim izbornim ciklusima i promjenama vlasti, i to unatoč zasićenosti javnosti istim licima u hrvatskoj političkoj eliti. Odsutnost mladih iz tijela vlasti povezano je i s činjenicom da su njihovi interesi vrlo rijetko u žarištu zanimanja političkih aktera i institucija vlasti, što njihovu marginalizaciju dodatno učvršćuje. Ipak, takav marginalizirani politički status mladih nije razlog da predmet istraživanja ne bude njihov odnos prema politici, dapače.

Sada i ovdje postoje tri podjednako važna razloga za ispitivanje relacije mladih i politike. Prvi je taj da se Hrvatska nalazi u razdoblju demokratske konsolidacije, pri čemu se pretpostavlja da dinamika i kvaliteta procesa demokratizacije u velikoj mjeri ovisi i o političkoj svijesti i aktivističkom potencijalu mladih. Drugi je razlog činjenica da se Hrvatska (treba da) intenzivno priprema za ravnopravno uključivanje u Europsku uniju. Polazeći od toga da su upravo mladi ti koji će veći dio svoga radnoga i životnoga vijeka provesti u novom gospodarskom, socijalnom, političkom i kulturnom okruženju – zbog čega će o

njima ovisiti i razvoj Hrvatske u novoj zajednici – nužno je dobiti uvid u njihove političke vrijednosti i konvergenciju s dominantnim i proklamiranim vrijednostima u zemljama EU. Treći razlog proizlazi iz činjenice da je jedna od obveza Hrvatske pri ulasku u EU da osigura institucionalne okvire i mehanizme za provođenje politike prema mladima (*youth policy*) sukladne načelima prihvaćenim od strane Vijeća Europe, a među kojima je i poticanje aktivnog sudjelovanja mladih u društvu. Da bi se to uspjelo na optimalan način, svakako je nužno stalno obogaćivati znanstvene spoznaje o političkoj svijesti, participaciji i potencijalima mladih Hrvatske.

U sklopu ovoga istraživanja akcent je stavljen na analizu političkih vrijednosti, stavova i participacije mladih Hrvatske kao indikatora njihove pripremljenosti za europsku integraciju. Te se političke komponente prate u svojoj dinamici (promjene) i specifičnostima (usporedbe sa starijima u Hrvatskoj i djelomice mladima u Europi). Cilj analize jest, dakle, ustanoviti distribuciju, strukturiranost, specifičnosti i promjene političkih vrijednosti, stavova i participacije mladih. Pritom se polazi od tri temeljne hipoteze: 1) mladi u Hrvatskoj se u pogledu političkih vrijednosti, stavova i participacije razlikuju od starijih i od svojih europskih vršnjaka; 2) promjene, koje su se u proteklih pet godina zbivale na društvenom i političkom planu, utjecale su na dinamiku i smjer promjena u političkim vrijednostima, stavovima i participaciji mladih u Hrvatskoj; 3) političke vrijednosti, stavovi i participacija mladih u značajnoj su mjeri određeni njihovim sociodemografskim, sociostrukturnim i sociokulturnim obilježjima. Utjecaji socijalnih i inih značajki mladih na ispitivane fenomene detektirat će se korištenjem obilježja spola, dobi, socioprofessionalnog i rezidencijalnog statusa, provenijencije, regionalne pripadnosti, obrazovanja ispitanika i njihovih očeva, te religijske i stranačke identifikacije. Pritom se tumače one razlike i povezanosti (dobivene hi-kvadrat testom i analizom varijance) koje su značajne na razini .0001 i manje. Komparativna analiza provodi se na tri razine: između mladih i starijih, mladih Hrvatske i Europe, i mladih Hrvatske 1999. i 2004. U tablicama u kojima se prikazuju komparativni podaci rang-ljestvice su izrađene na osnovi distribucije odgovora mladih iz 2004. godine, a kao rezultat faktorske analize navode se i tumače faktori prvoga reda. Radi uštede na prostoru za prikaz dobivenih rezultata reduciran je na način da se koriste uglavnom sumarne tablice, dok se dio relevantnih nalaza niti ne predočava u tabelarnom obliku, nego se o njima na sintetički način referira u samome tekstu.

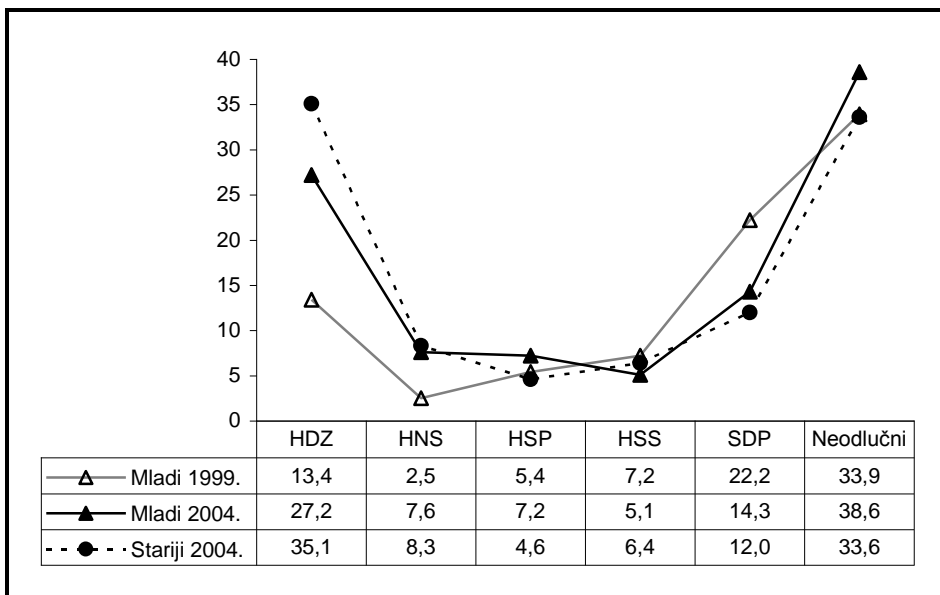
2. Stranačka identifikacija

Od 1990. godine u Hrvatskoj se provode brojna znanstvena istraživanja o izbornom ponašanju građana, ali i medijska ispitivanja javnog mnijenja kojima se mjesečnim ritmom mjeri rejting političkih stranaka. Broj pristaša stranaka

podložan je promjenama i u tom su smislu podaci koji su prikupljeni prije godinu ili dvije zastarjeli. No, u znanstvenom nas istraživanju ovoga tipa ne zanima pitanje koliko koja stranka trenutno ima pristaša, jer je pozornost dominantno usmjerena na propitivanje strukturiranja simpatizera političkih stranaka, odnosno na socijalni profil potencijalnih birača relevantnih stranaka.

Ilustracije radi, ovdje ćemo prikazati podatke o podršci političkim strankama za mlade u 1999. i 2004., te starije u 2004. godini (grafikon 1). Za bolje razumijevanje registriranih promjena treba reći da je prvo istraživanje provedeno početkom 1999. godine (što je bila posljednja od gotovo 10 godina neprekidnog monopola vlasti HDZ-a, odnosno godinu dana prije četvrtih parlamentarnih izbora), a drugo je provedeno početkom 2004., nekoliko mjeseci nakon izborne pobjede HDZ-a u petim parlamentarnim izborima održanima koncem studenoga 2003 godine. Te činjenice svakako eliminiraju mogućnost iznenađenja registriranim promjenama u stranačkoj identifikaciji mladih. Valja napomenuti da su se mladi 2004. opredijelili za ukupno 18 ponuđenih stranaka, te još nekoliko grupiranih u kategoriju “neka druga stranka”, uz znatan broj onih koji eksplicite ne podržavaju nijednu stranku, ili se ne mogu opredijeliti (koji su svrstani u zajedničku skupinu “neodlučni”). Za daljnju analizu odabrano je pet političkih stranaka koje podržava najmanje 5% mladih te skupina neodlučnih ispitanika.

Iz podataka u grafikonu 1 na prvi su pogled vidljivi pomaci promatrani u funkciji vremena kao i razlike promatrane iz međugeneracijske optike. Unutar toga je uočljivo da postoji veća konvergencija u stranačkoj identifikaciji mladih i starijih nego mladih danas i onih pet godina ranije. Iz toga se može zaključiti da su društvene okolnosti podjednako djelovale na mlade i starije, što možemo povezati s tezom da su mladi skloni glasovati kao i njihovi roditelji, osobito očevi (Converse, 1976; Turner, 1989). Međutim, kako se moglo i očekivati, mladi u nešto manjoj mjeri iskazuju stranačku vezanost, a što se može objasniti iz rakursa teorije životnih ciklusa. Drugim riječima, sa sazrijevanjem i stjecanjem iskustva, dio današnje omladine u većoj će se ili manjoj mjeri vezati za određenu stranku, odnosno stranke. Promjene u stranačkoj identifikaciji mladih pokazuju recentnu inklinaciju prema desnom političkom polu (a rezultati izbora govore da se isto dogodilo i sa starijima), što je zacijelo reakcija na iznevjerena očekivanja da će šesteročlana koalicija, koja je osvojila vlast 2000., provesti željene promjene na ekonomskom i socijalnom planu. Tako se čini da se, nakon jačanja socioekonomskog rascjepa koji se ogledao kroz “polarizaciju biračkog tijela na dobitnike i gubitnike ekonomske transformacije” (Zakošek, 2001:121), revitalizirao utjecaj teritorijalno-kulturnog i ideološko-kulturnog rascjepa, vraćajući u hrvatski politički život pitanja koja su se nakratko mogla činiti prevladanima.

Grafikon 1: Stranačka identifikacija mladih i starijih (%)²

Zanimljivo je i to da je među mladima u promatranom razdoblju porastao broj stranački neopredijeljenih, što se može protumačiti kao indikator razočaranja političkim strankama (a može se tek pretpostaviti da se slično dogodilo i sa starijima, među kojima je također razmjerno visok broj onih koji ne podržavaju nijednu stranku). Međutim, stranačke su preferencije ipak dinamična kategorija i ponovno okretanje biračkog tijela opcijama lijevog centra nije isključeno već u skorije vrijeme, iako valja računati s time da većina relevantnih političkih stranaka ima stabilnu biračku jezgru koja ih spašava potpunog izbornog debakla.

Rečeno je već kako je primarni istraživački interes ustanoviti iz kojih se podskupina mladih regrutiraju pristaše promatranih političkih stranaka, odnosno kakav je profil mladih stranačkih pristaša, što pokazuju skupni rezultati u tablici 1.

² Odabir podataka o stranačkoj identifikaciji mladih za potrebe ove usporedbe obavljen je na osnovi rezultata dobivenih 2004. godine. Zbog toga su iz komparativne analize izbačeni pristaše dvije liberalne stranke kojima je potpora u međuvremenu pala ispod praga od 5%. Radi se o HSLŠ-u, kojemu je podrška pala s 12,5% na 1,7%, te o LS-u, kojemu je potpora s 5,4% pala na 0,4%. S druge strane, među relevantne stranke uvršten je HNS, koji je pet godina ranije uživao potporu 2,2% mladih (Ilišin, Radin, 2002:344). Izvorni podaci navedeni su u Upitniku (pitanje 10) u Prilogu na kraju ove knjige.

Tablica 1: Stranačka identifikacija s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	HDZ	HNS	HSP	HSS	SDP	Neod.	UKUPNO
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=60,50$						
Zaposleni	30,5	39,9	26,9	42,6	41,8	36,6	35,5
Nezaposleni	24,1	16,7	18,7	20,2	13,0	24,3	20,8
Učenici	28,7	17,4	25,4	17,0	18,4	22,4	22,8
Studenti	16,7	26,1	29,1	20,2	26,8	16,7	20,9
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=74,92$						
OŠ i manje	24,6	13,1	15,7	31,2	8,6	20,3	19,0
KV/VKV	31,9	21,9	36,6	28,0	26,8	29,4	29,2
Srednja škola	25,9	29,2	29,1	23,7	37,7	32,1	30,5
VŠS, VSS i više	17,6	35,8	18,7	17,2	26,8	18,2	21,3
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=55,30$						
OŠ i manje	35,4	19,3	25,4	27,7	20,7	26,9	27,7
Ind./zanat. škola	19,1	10,7	20,9	19,1	12,3	20,2	18,0
Srednja škola	37,0	52,9	44,0	44,7	53,3	41,9	43,3
VŠS, VSS i više	8,5	17,1	9,7	8,5	13,8	11,1	11,0
<i>Mjesto rođenja</i>	$\chi^2=108,60$						
Selo	48,8	27,0	45,5	57,4	32,4	46,1	44,0
Mali grad	29,9	28,5	26,1	20,2	30,1	32,0	29,9
Veliki grad	7,4	16,8	14,9	4,3	10,4	13,4	11,2
Zagreb	13,9	27,7	13,4	18,1	27,0	8,6	14,9
<i>Mjesto stanovanja</i>	$\chi^2=132,01$						
Selo	51,1	25,2	40,3	55,8	34,1	45,9	43,0
Mali grad	28,7	27,3	27,6	20,0	23,4	32,0	29,4
Veliki grad	5,2	14,4	16,4	4,2	11,5	11,9	10,1
Zagreb	15,0	33,1	15,7	20,0	31,0	10,2	17,5
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=188,98$						
Sjev. Hrvatska	24,4	22,3	15,8	40,0	25,7	23,1	23,4
Sred. Hrvatska	9,2	6,5	12,0	4,2	6,9	9,4	8,7
Istra i Primorje	4,8	7,2	7,5	2,1	11,9	17,6	11,0
Istočna Hrvatska	22,6	10,8	24,8	23,2	13,4	20,4	19,8
Dalmacija	23,6	19,4	23,3	10,5	10,7	21,0	19,8
Zagreb	15,2	33,8	16,5	20,0	31,4	10,2	17,3
<i>Religioznost</i>	$\chi^2=106,78$						
Religiozni	85,9	60,9	79,5	87,1	59,8	71,2	74,2
Neodlučni	10,5	18,1	17,4	8,6	24,1	17,3	16,1
Nereligiozni	3,6	21,0	3,0	4,3	16,1	11,5	9,8
UKUPNO	27,2	7,6	7,2	5,1	14,3	38,6	

Na temelju dobivenih rezultata, a prije rasprave o njihovu značenju, moguće je skicirati socijalni profil mladih pristaša promatranih političkih stranaka.

Pristaše HDZ-a u većoj su mjeri učenici i nezaposleni, mladi koji imaju završenu osnovnu školu i čiji je otac identičnog obrazovanja, oni koji su odrasli i žive na selu, osobito u Dalmaciji i Istočnoj Hrvatskoj, te mladi koji su religiozni. Istodobno, znatno manje potencijalnih glasača HDZ ima među studentima i zaposlenima, mladima koji – kao i njihovi očevi – imaju srednjoškolsku ili akademsku naobrazbu, žiteljima velikih gradova i Istre i Primorja, te nereligioznim ispitanicima.

HNS najveću potporu uživa među studentima i visokoobrazovanima, s akademski obrazovanim očevima, onima koji su odrasli i žive u velikim gradovima i Zagrebu, te među nereligioznima. Potencijalni glasači HNS-a najrjeđe se regrutiraju među učenicima i nezaposlenom mladeži, te onima koji nemaju nikakvih kvalifikacija ili su završili trogodišnju srednju školu (isto vrijedi i za obrazovanje oca), koji su odrasli i nastanjeni na selu, posebice u Istočnoj Hrvatskoj te Istri i Primorju, kao i među onima koji se izjašnjavaju kao religiozni.

HSP je stranka čiji se birači natprosječno regrutiraju iz redova studenata, žitelja velikih gradova, te stanovnika Središnje i Istočne Hrvatske. S druge strane, prosječno najmanje pristaša dolazi iz redova zaposlene mladeži koja živi u Sjevernoj Hrvatskoj i Istri i Primorju te koja nije religiozna.

HSS ponajviše može računati na potporu mladih zaposlenih, onih čiji je otac bez kvalifikacija, kao i onih koji su rođeni i žive na selu, u Zagrebu i Sjevernoj Hrvatskoj, te religioznih ispitanika. Vrlo malo pristaša ta stranka ima među učenicima i stanovnicima velikih gradova, Istre i Primorja, Središnje Hrvatske i Dalmacije te među nereligioznima.

SDP ima više potencijalnih glasača u redovima studenata, mladih sa srednjoškolskim i fakultetskim obrazovanjem (čiji očevi također imaju takvo obrazovanje), nastanjenih u Zagrebu, te onih koji su nereligiozni ili neodlučni u pogledu religijske samoidentifikacije. Primjetno manje pristaša ta stranka ima među nezaposlenima, mladima koji su obrazovani za radničko zanimanje ili su bez kvalifikacije, onima čiji su očevi bez kvalifikacije, žiteljima sela u Istočnoj Hrvatskoj i Dalmaciji te religioznima.

Stranački neopredijeljeni ispitanici natprosječno dolaze iz redova nezaposlene mladeži, onih sa završenom školom za radničko zanimanje, kao i onih koji su odrasli i stanuju u velikim gradovima te Istri i Primorju. Na suprotnom su polu oni koji češće iskazuju stranačku vezanost, a to su studenti, oni čiji su očevi završili višu odnosno visoku školu te koji su odrasli i žive u Zagrebu.

Podaci o socijalnom profilu pristaša pet promatranih političkih stranaka ne odstupaju bitno od onih već do sada ustanovljenih i na uzorku svih punoljetnih građana i na uzorku mladih (Zakošek, 1994, 1998, 2001; Ilišin, 2002). Na osnovi toga može se konstatirati da je socijalna struktura političkih stranaka u osnovnim konturama prepoznatljiva i razmjerno stabilna. No, kako izravna usporedba s

nalazima o mladim simpatizerima stranaka iz 1999. pokazuje (Ilišin, 2002:161), socijalno strukturiranje nije definitivno dovršeno – barem kada su u pitanju mladi. Uostalom, kako se mijenja društveni kontekst, mijenjaju se i stranačke identifikacije, zbog čega taj proces nikada ne završava do kraja (Andersen, Heath, 2003).

U usporedbi recentnih rezultata s onima prije pet godina, zadržat ćemo se na nekoliko najvažnijih nalaza. Prvo, čini se da u minimalnoj mjeri ipak dolazi do homogeniziranja u pogledu stranačkog opredjeljenja: u aktualnoj situaciji spolne i dobne razlike unutar populacije mladih više ne utječu na izbor političke stranke. Iz toga slijedi da se eventualna različita (specifična) iskustva, ovisna o stupnju zrelosti ili spolne pripadnosti, ne reflektiraju na ovoj političkoj razini.

No to može značiti i da mladi u programima i djelovanju stranaka naprosto ne prepoznaju elemente koji se obraćaju, primjerice, ženama ili specifičnim dobnim kohortama. Na stanovitu homogenizaciju upućuju i nalazi o blagom slabljenju diferenciranja mladih s obzirom na socioprofesionalni i obrazovni status te uže socijalno porijeklo (promatrano preko stupnja obrazovanja oca). Međutim, kako je došlo i do produbljivanja razlika s obzirom na rezidencijalni status te na regionalnu i religioznu pripadnost to nas dovodi do druge važne tendencije. Naime, jačanje potonjih polarizacija i unutar populacije mladih upućuje na osnaživanje elemenata teritorijalnog i ideološkog rascjepa uz istodobnu opstojnost ranije već osnaženog socioekonomskog rascjepa. Treće važno saznanje je da su, unatoč tomu što je biračko tijelo mladih kod većine stranaka ostalo uglavnom identičnih karakteristika kao i prije pet godina, registrirani i znakoviti pomaci. Prije svih, to se tiče pristaša HSP-a, koji su se u znatno većoj mjeri počeli regrutirati iz redova studenata i urbane mladeži, dok su ranije toj stranci najskloniji bili nezaposleni mladi ruralnog i nižeg socijalnog porijekla, a i u teritorijalnom smislu došlo je do proširenja biračke osnove te stranke, jer se istoku Hrvatske pridružuje i njezin središnji dio (a vjerojatno nije slučajno da je riječ o područjima koja su početkom devedesetih bila pod kontrolom srpskih pobunjenika). Nemoguće je ne primijetiti da su navedene promjene u socijalnoj strukturi pristaša HSP-a sukladne nastojanjima te stranke da promjenom retorike stvori u javnosti image stranke koja više ne pripada ekstremnom desnom polu, a na kojem je bila smještena od samog osnutka. Povežemo li to s činjenicom da HSP u proteklih 15 godina nije participirao u vlasti na nacionalnoj razini, može se konstatirati da porast potpore toj stranci djelomice proizlazi iz činjenice da ona, naprosto, nije mogla razočarati birače na način kako je to uspjelo i HDZ-u i SDP-u zajedno s partnerima u bivšoj koaliciji. Četvrto, obilježja mladih pristaša promatranih političkih stranaka ukazuju na znatnu konvergenciju simpatizera HNS-a i SDP-a s jedne strane, te nešto slabije međusobne sličnosti potencijalnih birača HDZ-a, HSS-a i HSP-a. Ako HNS (kao što je to u ranijem istraživanju bio LS) i SDP promatramo kao stranke lijevoga centra, a HDZ, HSP i HSS (koji je i ranije bio bliži desnom nego lijevom centru), stječe se dojam da je u proteklih pet godina došlo do stanovite

bipolarizacije hrvatskog stranačkog prostora. Na takvu hipotezu upućuje i potpuna marginalizacija u prvoj dekadi tranzicije relevantnog HSLS-a, koji je ujedno bio predstavnik stranačkog centra. Po recentnim podacima, stranački je centar znatno ispražnjen i birači se, grubo rekavši, svrstavaju u jedan od dva široka politička bloka. Hoće li daljnji razvoj hrvatskog političkog i stranačkog sustava tendencijski voditi bipolarizaciji ili većem pluralizmu, otvoreno je pitanje, koje ovisi o promjenama u društvenom i političkom kontekstu, kako u zemlji, tako i na širem planu. Peti zanimljivi trend proizlazi iz promjena registriranih u skupini stranački nevezanih mladih ispitanika. U tom je kontekstu najintrigantniji izostanak utjecaja dobi i spola, s obzirom da su se prije pet godina kao stranački neopredijeljeni natprosječno izjašnjavali mladi u dobi do 19 godina (i to učenici) te žene. Raniji podaci bili su potpuno u skladu s rezultatima dotadašnjih istraživanja, koja su ustrajno pokazivala stanovitu političku inferiornost najmlađih omladinaca i žena, no aktualna situacija dovodi u pitanje uobičajena tumačenja koja nude teorija životnih ciklusa i feministički pristupi. Što se utjecaja spola tiče, čini se da je u Hrvatskoj, barem u pogledu stranačke identifikacije, došlo do stanovitog izjednačavanja političke zainteresiranosti i upućenosti mladih žena i muškaraca. Odsustvo razlika između dobnih podskupina mladih može upućivati na ranije sazrijevanje najmlađih, ali i na učinak širenja razočaranosti, a ona u većoj mjeri zahvaća mlade koji su već stekli prva glasačka iskustva. Ovdje su intrigantni i rezultati mladih iz Istre i Primorja koji sada u većoj mjeri ne deklariraju svoju stranačku preferenciju, pa bi se moglo spekulirati da je to indikator njihove razočaranosti IDS-om kao strankom koja u toj regiji godinama nije imala dostojnog takmaca – pojednostavljeno rečeno, više ne žele glasati za IDS, ali nijednu drugu stranku ne smatraju prihvatljivom zamjenom. No, činjenica da se mladi, gledajući integralno, ipak nešto rjeđe odlučuju za neku političku stranku nego stariji, upozorava da u ukupnom elektoratu dob još uvijek ostaje dimenzija koja utječe na vezanost za političke stranke (a otuda vjerojatno i na participaciju u izborima).

U daljnjoj analizi stranačka identifikacija mladih koristi se i kao tzv. nezavisna varijabla. Logično je očekivati da će usporedbe političkih vrijednosti pristaša promatranih stranaka, njihovih stavova i participacije, ukazati i na druge dimenzije političkih polarizacija mladih.

3. Demokratske vrijednosti

Govor o mladima kao barem potencijalno relevantnom subjektu u procesima demokratske konsolidacije i približavanja Hrvatske EU nužno zahtijeva uvid u njihove političke vrijednosti i stavove – dakako, s posebnim naglaskom na onima demokratski usmjerenima. Kao indikatori demokratskog potencijala mladih Hrvatske koriste se prihvaćanje ustavnih i demokratskih načela, povjerenje u

institucije, tolerancija određenih društvenih pojava i skupina, te percepcija prioriteta hrvatske politike.

Prije prikaza rezultata o prihvaćenosti ustavnih vrijednosti među mladima Hrvatske, valja napomenuti da to posredno indicira prihvaćenost načela na kojima počiva ujedinjena Europa i njezin Ustav. Kao što je u uvodnom poglavlju pokazano, u tom dokumentu izrijekom se kao europske vrijednosti navode vrijednosti (A Constitution for Europe, 2004:8) koje su u velikoj mjeri kompatibilne s deklariranim načelima u Ustavu Republike Hrvatske (2001). Potonje ustavne vrijednosti preuzete su iz kataloga temeljnih liberalno-demokratskih vrijednosti i u tom smislu, barem na konstitucionalnoj razini, približavaju Hrvatsku Europi. U tablici 2 prikazani su komparativni podaci o prihvaćanju 11 ustavnih načela³ samo na stupnju “vrlo važno” (četverostupanjska ljestvica inače obuhvaća stupnjeve od “vrlo važno” do “potpuno nevažno”).

Tablica 2: Komparativni prikaz prihvaćanja ustavnih vrijednosti (%)

Ustavna načela	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Sloboda	91,2	93,8	94,9
Poštivanje prava čovjeka	87,8	91,9	93,6
Jednakost	74,2	85,9	87,4
Socijalna pravda	75,7	81,9	89,3
Ravnopravnost spolova	–	79,2	79,5
Očuvanje prirode i čovjekova okoliša	72,8	77,9	82,6
Mirotvorstvo	67,4	75,9	80,2
Nepovredivost vlasništva	64,9	73,9	85,8
Nacionalna ravnopravnost	58,1	70,5	74,5
Vladavina prava	55,2	64,1	78,6
Demokratski i višestranački sustav	60,8	58,5	71,9

Gledajući dobivene rezultate integralno, neupitno je da su sva ustavna načela visoko prihvaćena, posebice ako se tome doda da, primjerice, mladih ispitanika koji ta načela smatraju “uglavnom” ili “potpuno” nevažnima ima između 0,5% (sloboda) do najviše 12% (demokratski i višestranački sustav). Visoko prihvaćanje normativno proklamiranih načela nedvojbeno upućuje na

³ Ispitanicima, dakako, nije rečeno da se radi o načelima sadržanima u članku 3. Ustava Republike Hrvatske, jer bi to moglo utjecati na njihove odgovore. Ujedno treba podsjetiti da u Ustavu iz 1990. nije bilo načela “ravnopravnost spolova”, zbog čega je prihvaćanje te vrijednosti mjereno samo 2004. godine.

visok konsenzus građana i kreatora Ustava oko temeljnih liberalno-demokratskih vrijednosti. To je svakako nužna, premda ne i dostatna podloga za demokratski razvoj društva koje ne baštini tradiciju liberalno-demokratskih vrijednosti i standarda.

Vrlo su intrigantne generacijske razlike koje zorno pokazuju da stariji sva načela – a osobito vladavinu prava, demokratski i višestranački sustav, nepovredivost vlasništva i socijalnu pravdu – prihvaćaju još više nego mladi. Ove najizraženije razlike simptomatično prizivaju tumačenje da na stavove starijih znatno utječe iskustvo življenja u socijalizmu (kada je društveno vlasništvo protežirano nauštrb privatnoga i kada nije bilo političkog pluralizma, ali je bilo manje socijalnih razlika i nesigurnosti). No, ovi nalazi dovode u pitanje rezultate ranijih istraživanja u nas i svijetu koja su ukazivala na izraženiju liberalnu i demokratsku svijest mladih u usporedbi sa starijima. Za sada imamo premalo podataka, no moglo bi se pretpostaviti da je to posljedica političke socijalizacije u turbulentnom tranzicijskom razdoblju, zbog čega je mladima bilo teže nositi se s diskrepancijom između proklamiranih načela i često proturječne društvene i političke prakse.

Međutim, istodobno je registriran porast prihvaćenja svih ustavnih načela (osim demokratskog i višestranačkog sustava) među samim mladima. Tako je u proteklih pet godina najviše poraslo prihvaćanje nacionalne ravnopravnosti i jednakosti, te mirotvorstva, nepovredivosti vlasništva i vladavine prava. Na veće vrednovanje tih načela zacijelo je utjecao niz okolnosti, među kojima i demokratizacija i promjena političkih prioriteta i retorike od 2000. do danas. S druge strane, blago opadanje važnosti demokratskog i višestranačkog sustava možda reflektira zasićenost i razočaranost političkim akterima i (ne)funkcioniranjem političkih institucija, a možda je današnjim mladim ljudima politički pluralizam toliko “podrazumijevajući”, da im izmiče važnost njegova razvoja i učvršćivanja.

Kako nas zanima strukturiranje ustavnih vrijednosti, ispitivana načela podvrgnuta su faktorskoj analizi i analizi varijance. Tablica 3 prikazuje dva dobivena faktora (ukupne varijance od 52,4%), koji su po svojoj konfiguraciji gotovo identični onima dobivenim 1999. godine (Ilišin, 2002:184).

Temeljne liberalno-demokratske vrijednosti naziv je prvog faktora jer ga ponajprije konstituiraju klasične vrijednosti jednakosti i poštivanja individualnih prava i sloboda. Kao što se vidi, njima se pridružuju i vrijednosti koje upućuju na specifične jednakosti (ravnopravnost nacija i spolova te socijalna pravda) i osiguranje osnovnih uvjeta za opstanak zajednice i čovjeka uopće (mirotvorstvo i očuvanje okoliša). Analiza varijance pokazala je da se u zastupanju ovih vrijednosti mladi međusobno ne razlikuju ni po jednom promatranom obilježju. Promatramo li integralno općenito visoku prihvaćenost ustavnih načela i odsutnost diferenciranja mladih, može se zaključiti da postoji visoki konsenzus među mladima u prihvaćanju većine temeljnih ustavnih vrijednosti.

Tablica 3: Faktorska struktura ustavnih vrijednosti

Ustavna načela	Faktor 1	Faktor 2
Jednakost	.772	
Poštivanje prava čovjeka	.704	
Sloboda	.678	
Socijalna pravda	.599	.402
Nacionalna ravnopravnost	.590	
Mirotvorstvo	.534	.444
Ravnopravnost spolova	.512	.385
Očuvanje prirode i čovjekova okoliša	.495	.390
Vladavina prava		.842
Demokratski i višestranački sustav		.840
Nepovredivost vlasništva	.371	.614
<i>% zajedničke varijance</i>	29,2	23,2

Drugi je faktor nazvan *vrijednosti demokratskog poretka* zbog činjenice da osnovu konfiguracije čine načela vladavine prava, demokratskog i višestranačkog sustava i nepovredivosti vlasništva. Naime, bez tih načela, odnosno njihova poštivanja, nema demokratskog poretka. U pogledu prihvaćanja ove matrice vrijednosti mladi su nešto manje suglasni – analiza varijance proizvela je četiri značajne razlike, ali s razmjerno niskim F-omjerima (od 32,4 do 4,94). Konkretno, pokazalo se da s rastom dobi i obrazovanja mladih raste i prihvaćanje ovih vrijednosti, kao i to da im veću važnost pridaju zaposleni (nasuprot učenicima) i mladi iz Središnje Hrvatske i Dalmacije (za razliku od ispitanika iz Sjeverne i Istočne Hrvatske). Na osnovi dobivenih rezultata moglo bi se sugerirati da je veća privrženost vrijednostima demokratskog poretka prije svega povezana sa socijalnom kompetencijom mladih, a tek djelomice s eventualnim regionalnim specifičnostima.

Razumijevanje načela demokratskog i višestranačkog sustava moguće je operacionalizirati i ispitati pomoću različitih stavova. U ovoj analizi ponovno koristimo skalu za ispitivanje demokratskih stavova, korištenu i u prethodnom istraživanju mladih (Ilišin, 2002:178). Pitanje je bilo dihotomno, i u tablici 4 navedene su distribucije potvrdnih odgovora (tj. slaganja s navedenim tvrdnjama).

Kao i ranije, rangovi prihvaćenosti međusobno kontradiktornih tvrdnji izazivaju zbuđenost i interpretativne teškoće. S jedne strane, svi ispitanici s visokim postotkom prihvaćaju pravo demokratskog iskazivanja različitih mišljenja – što nužno implicira postojanje različitih interesa, i otuda i neslaganja između pojedinih društvenih skupina, odnosno njihovih političkih reprezentanata – ali podjednako drže da individualne i grupne zahtjeve treba podrediti zajedničkim i općim interesima. Mladi se razlikuju od starijih upravo po manjem

prihvaćanju dominacije kolektivnih i općih nad posebnim interesima, ali istodobno i po tome što manje glorificiraju hrvatski ustav te pridaju manji značaj nužnosti postojanja opozicije. Potonja generacijska razlika možda održava kritički stav mladih prema djelovanju stranaka kada su u opoziciji, a kojima analitičari zamjeraju ili mlakost i kalkulantsvo ili radikalizam, a sve to sračunato isključivo u cilju pridobivanja glasača.

Tablica 4: Komparativni prikaz prihvaćanja demokratskih stavova (%)

Demokratski stavovi	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Svatko ima pravo zastupati svoje mišljenje, premda većina misli drukčije od njega	98,0	98,2	97,4
Svaki građanin ima pravo, u slučaju nužde, izraziti svoje uvjerenje na ulici	79,0	74,4	70,2
Prava demokracija nije zamisliva bez opozicije	80,7	71,1	82,4
Sukobi različitih interesnih skupina u našem društvu škode općem interesu države	57,8	70,0	77,3
Interesi cijelog naroda moraju biti iznad svih posebnih interesa	68,3	69,5	74,8
Svaka politička stranka mora imati šansu da dođe na vlast	74,8	65,1	68,3
Predsjednik Republike, Sabor i Vlada dijelili su vlast u našoj Republici u skladu sa zakonom	33,9	55,8	57,6
Predsjednik Republike je onoliko koliko je zakonski predviđeno kontrolirao ono što je činila Vlada	44,4	54,8	56,4
U dosadašnjem radu Sabor je onoliko koliko je zakonski predviđeno kontrolirao ono što je činila Vlada	38,6	45,6	46,1
Zadaća opozicije nije kritiziranje vlade, nego podržavanje njezina rada	35,2	44,8	46,0
Građani nemaju pravo na štrajk, ako time ugrožavaju javni red	32,0	43,4	48,0
U svakom društvu postoje sukobi koji se moraju riješiti silom	24,7	24,6	22,9
Naš hrvatski ustav ima slabosti, ali je u usporedbi s drugima ipak najbolji	22,1	23,3	38,2

Promjene u stavovima mladih nisu velike, ali su znakovite, jer je izrazitije poraslo slaganje sa stavovima da interesni sukobi štete općem interesu i da treba ograničiti pravo građana na štrajk, pri čemu je poraslo i institucionalno povjerenje, paralelno sa smanjenjem potpore pravu svih političkih opcija na osvajanje vlasti i nužnosti postojanja opozicije u demokratskom sustavu. Te promjene upućuju na blagi pomak prema prihvaćanju autoritarnog modela političkog djelovanja i ponašanja, odnosno na pristajanje na sužavanje

demokratskog manevarskog prostora. Pritom je moguće spekulirati kako porast percepcije da institucije vlasti funkcioniraju u skladu sa zakonom dijelom vodi i stavu da manifestiranje nezadovoljstva građana nije usmjereno samo protiv nekih poteza nositelja vlasti, nego i protiv samih temelja na kojima počiva poredak. S druge strane, moguće je da neka novija zbivanja, koja se mogu doživljavati kao ugroza zacrtanih ili ostvarenih ciljeva, potiču na ponovno zbivanje nacionalnih redova. I jedno i drugo u konačnici vodi sužavanju demokratskog potencijala mladih.

Više elemenata za objašnjenje ustanovljenih promjena i razlika dat će rezultati multivarijatne analize. U ovom slučaju, faktorskom je analizom izlučeno pet faktora prvoga reda (ukupne varijance od 53,2%).

Prvi dobiveni faktor imenovan je kao *institucionalno povjerenje* jer sadrži stavove koje možemo promatrati kao indikatore povjerenja spram najviših institucija vlasti, a već smo vidjeli da oko polovine mladih smatra da se akteri vlasti ponašaju u skladu sa zakonom. Iz ovih odgovora ne znamo da li oni koji drže kako se predsjednik Republike, Hrvatski sabor i Vlada međusobnu ne kontroliraju u skladu sa zakonom pritom misle da te kontrole ima premalo ili previše, odnosno ima li zloupotrebe moći. Analiza varijance pokazala je da su mladi u svom polovičnom povjerenju vrlo homogeni, jer nijedno korišteno obilježje mladih nije povezano s ovom latentnom dimenzijom.

Drugi faktor – *harmonično zajedništvo* – jasno ukazuje na preferiranje harmonije u političkim odnosima, a što implicira i težnju ka beskonfliktnom društvu. Zahtjevi za podređivanjem posebnih interesa kolektivnima svjedoči i o nerazumijevanju političke kompeticije, kao i o nespремnosti da se politika promatra kao umijeće pronalaženja kompromisa. Kako su stavovi sadržani u ovom faktoru vrlo rašireni (i to s tendencijom jačanja), očito je da mladi (kao i stariji) imaju teškoća s razumijevanjem demokracije i njezina funkcioniranja. Pritom ovaj model mišljenja natprosječno zastupaju muškarci (F-omjer=13,65) i mladi iz Središnje Hrvatske nasuprot onima iz Istre i Primorja (F-omjer=5,94).

Demokratska participacija, kako je nazvan treći faktor, sadrži tri stava koja nedvojbeno govore i o prihvaćanju političkog pluralizma i o pravu na slobodu političkog mišljenja i djelovanja. Ti su stavovi najprihvaćeniji u ispitanjoj populaciji mladih, koji su ujedno u tome potpuno suglasni, bez obzira na različita socijalna obilježja koja bi hipotetički mogla utjecati na varijacije u zastupanju ovoga modela mišljenja.

Tablica 5: Faktorska struktura demokratskih stavova

Demokratski stavovi	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5
Predsjednik Republike je onoliko koliko je zakonski predviđeno kontrolirao ono što je činila Vlada.	.806				
U dosadašnjem radu Sabor je onoliko koliko je zakonski predviđeno kontrolirao ono što je činila Vlada.	.795				
Predsjednik Republike, Sabor i Vlada dijelili su vlast u našoj Republici u skladu sa zakonom.	.780				
Sukobi različitih interesnih skupina u našem društvu škode općem interesu države.		.776			
Interesi cijelog naroda moraju biti iznad svih posebnih interesa.		.578			
Svaki građanin ima pravo, u slučaju nužde, izraziti svoje uvjerenje na ulici.			.737		
Svatko ima pravo zastupati svoje mišljenje, premda većina misli drukčije od njega.			.711		
Svaka politička stranka mora imati šansu da dođe na vlast.		.312	.348		
U svakom društvu postoje sukobi koji se moraju riješiti silom.				.814	
Građani nemaju pravo na štrajk, ako time ugrožavaju javni red.				.488	
Naš hrvatski ustav ima slabosti, ali je u usporedbi s drugima ipak najbolji.	.372			.408	
Prava demokracija nije zamisliva bez opozicije.					.765
Zadaća opozicije nije kritiziranje Vlade nego podržavanje njezina rada.		.315			-.656
<i>% zajedničke varijance</i>	<i>16,0</i>	<i>9,8</i>	<i>9,5</i>	<i>9,4</i>	<i>8,5</i>

Četvrti faktor je arbitrarno imenovan kao *razumijevanje sukoba* jer najvišu zasićenost ima stav o postojanju sukoba koji se moraju riješiti silom, a slijedi slaganje s mogućom zabranom štrajka u interesu neugrožavanja javnog reda. Treći stav koji govori o nekritičkom odnosu spram Ustava čini se kao da je zalutao u ovaj model mišljenja, no na neki način povezuje (ne)razumijevanje sukoba s institucionalnim povjerenjem. No, prva dva stava u ovoj latentnoj dimenziji zapravo su najkonzistentniji sa stavovima koji konstituiraju model harmoničnog zajedništva. Na to upućuje i činjenica da se i u ovom slučaju kao utjecajno

obilježje javlja regionalna pripadnost, no ujedno i kao jedino koje je proizvelo statistički značajne povezanosti u postupku analize varijance (F -omjer=7,15). Konkretno, mladi iz Središnje Hrvatske i Dalmacije natprosječno zastupaju stavove koje tumačimo kao pokazatelj nerazumijevanja sukoba, dok su na suprotnom polu mladi iz Istre i Primorja i Zagreba koji najmanje pristaju na taj model mišljenja.

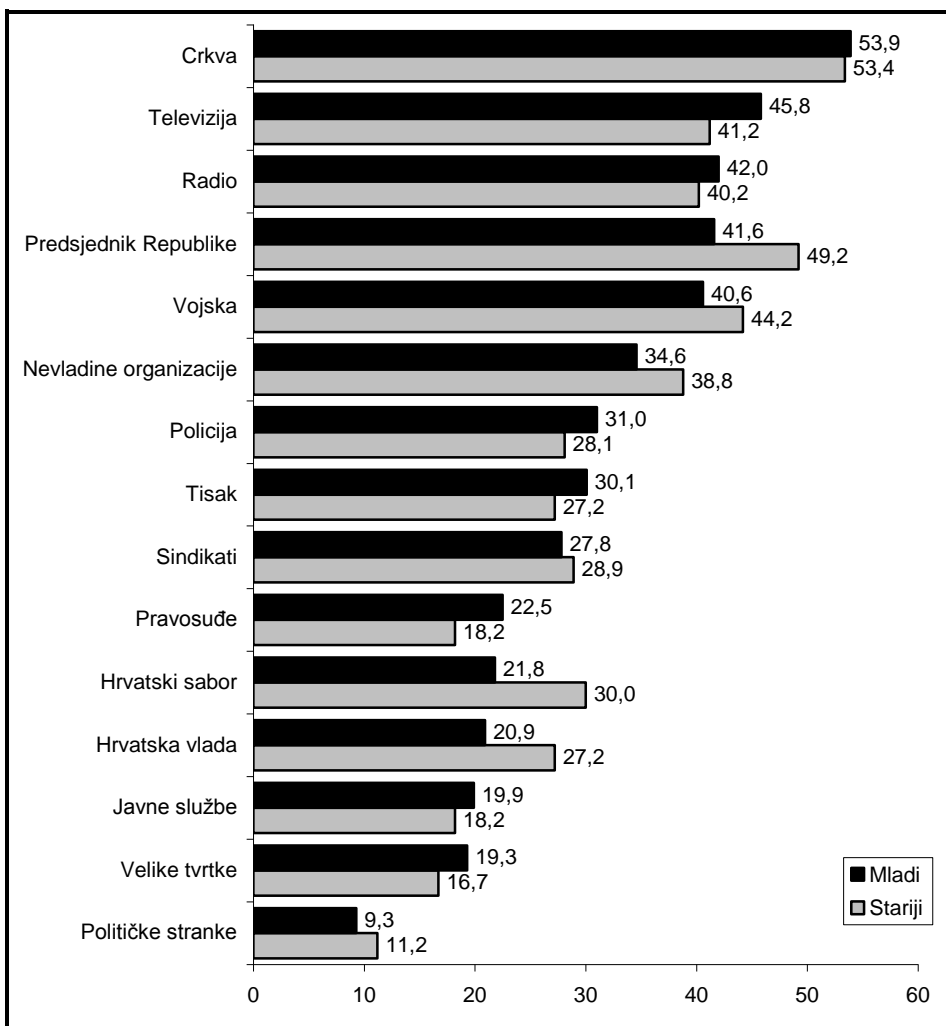
Na koncu, peti faktor – *demokratska pravila* – sadrži varijable koje se tiču viđenja demokratske uloge opozicije, odnosno visoko prihvaćanje stava o nužnosti opozicije u demokraciji i podjednako visoko odbijanje stava da opozicija treba imati “konstruktivnu” ulogu podržavanja nositelja vlasti. I ovdje se može primijetiti da je ovaj faktor blizak jednom drugom modelu – ovoga puta demokratskoj participaciji – no ipak je došlo do njihova razdvajanja što sugerira da su se dogodile značajne promjene u poimanju funkcije opozicije. Međutim, kod tog su najintrigantniji nalazi analize varijance jer ukazuju na značajniju diferencijaciju mladih. Točnije, na ovaj model demokratskog mišljenja utječu obrazovni status ispitanika i njihovih očeva, te dob, socioprofesionalni status, spol i regionalna pripadnost mladih (s F -omjerima od 29,85 do 5,80). Pokazuje se, naime, da prihvaćanje demokratskih pravila (promatranih preko uloge opozicije) raste linearno s obrazovnim stupnjem i ispitanika i njihovih očeva kao i s dobi, a visokoobrazovanima i najstarijoj podskupini mladih pridružuju se muškarci, studenti (nasuprot učenicima), te žitelji Istre i Primorja i Zagreba (za razliku od ispitanika iz Sjeverne i Istočne Hrvatske). Obilježja onih koji više prihvaćaju demokratska pravila nedvojbeno ukazuju na njihovu veću socijalnu kompetenciju, koja očito nadvladava mogući destruktivan utjecaj razočaranja konkretnim ponašanjem opozicijskih stranaka.

Model demokratskog mišljenja koji je označen kao indikator institucionalnog povjerenja dopunjavaju naredni podaci, koji eksplicite govore o stupnju povjerenja u društvene i političke institucije. Ispitanici su odgovarali na ljestvici od pet stupnjeva, a u grafikonu 2 prikazani su odgovori na stupnjevima “potpuno” i “uglavnom vjerujem” (preostali odgovori su u kategorijama “neodlučni” te “uglavnom ne” i “uopće ne vjerujem”).

Odmah je uočljivo da je Crkva jedina institucija koja uživa povjerenje većine građana, a što je u skladu s činjenicom da se preko dvije trećine ispitanika deklarira religioznima. Potonji podatak s druge strane provocira komentar da bi povjerenje u Crkvu trebalo biti i veće, odnosno sukladno postotku religioznih građana. Zanimljiv je razmjerno dobar plasman televizije, koja je inače često kritizirana zbog neobjektivnosti, manipuliranja javnim mnijenjem, podilaženja vladajućim garniturama i slično. Kada se koncentriramo na političke institucije, upada u oči da institucija predsjednika Republike uživa gotovo dvostruko veće povjerenje nego Sabor i Vlada. Taj bolji plasman zacijelo odražava popularnost i

ugled aktualnog predsjednika S. Mesića, dok je lošiji rejting preostale dvije najviše institucije vlasti vjerojatno pokazatelj nezadovoljstva građana njihovim radom.

Grafikon 2: Rang-ljestvica povjerenja u institucije – mladi i stariji (%)

Nisko povjerenje u pravosuđe zacijelo je posljedica nezadovoljstva funkcioniranjem pravosudnih organa koje je opterećeno nizom problema – od sporosti i neučinkovitosti do nestručnosti i pristranosti. Propusti i greške pravosudnih tijela, naime, izazivaju veliku pozornost i brojne prigovore domaće i međunarodne javnosti, što često završava prosudbama o neizgrađenosti pravne

države i dvojbenosti ostvarivanja ustavnog načela vladavine prava. Uvjerljivo posljednje mjesto političkih stranaka nije endemska hrvatska pojava, jer je i u demokratski razvijenim zemljama povjerenje u stranke najniže (Čular, 2003:4). Pogledamo li, pak, povjerenje građana integralno, može se konstatirati da je povjerenje u ispitivane institucije na niskoj razini⁴, a što govori i o deficitu u toj komponenti socijalnog kapitala.

Razlike između mladih i starijih nisu enormne, ali su simptomatične. Najuočljivije je da stariji dosljedno iskazuju veće povjerenje prema političkim institucijama, dok mladi nešto više povjerenja poklanjaju masovnim medijima, a osobito televiziji.⁵ Razlog tomu može djelomično ležati u činjenici da suvremena mladež odrasta uz medije i da ih puno koristi. Također je moguće da povjerenju mladih pridonosi to što se većina medija posljednjih godina trudi da bude javni korektiv vlasti spram koje mladi istodobno iskazuju najmanje povjerenja.

Kako se strukturiraju stavovi mladih, pokazuju rezultati faktorske analize. Dobivena su tri faktora (ukupne varijance 60,0%), dok je analiza varijance najviše razlika pokazala u slučaju drugog faktora.

Prvi faktor imenujemo kao *povjerenje u institucije vlasti i moći* jer je riječ o političkim institucijama i onima koje zbog svoga monopola (javne službe) ili ekonomske snage (velike tvrtke) imaju značajnu moć. U naznačeni kontekst najmanje se uklapaju nevladine organizacije, no možemo pretpostaviti da mladi njihovo djelovanje promatraju kao politički utjecajno (što i jest ambicija tih udruga). Mladi se u ovom obrascu međusobno razlikuju po rezidencijalnom i obrazovnom statusu, provenijenciji i stranačkoj identifikaciji (relativno niski F-omjeri kreću se od 8,89 do 5,93). Ukratko, veće povjerenje u institucije vlasti i moći demonstriraju mladi koji su odrasli i žive u Zagrebu (nasuprot onima nastanjenim u ruralnim područjima), visokoobrazovani (za razliku od mladih bez kvalifikacija) i simpatizeri HNS-a i SDP-a (suprotno glasačima HSS-a i HSP-a). Navedeni nalazi prvenstveno upućuju na utjecaj socijalne kompetencije, dok veće povjerenje pristaša stranaka lijevog centra može biti povezano s obilježjima ispitanika, ali i reflektirati činjenicu da su te stranke obnašale vlast do nedugo prije provođenja ankete. Osim toga, stanoviti utjecaj ima i činjenica da su glasači

---

⁴ Na to upućuje usporedba s nalazom da, primjerice, u Velikoj Britaniji oko tri petine građana vjeruje Crkvi, sindikatima i televiziji (Miller, Timpson, Lessnoff, 1996:202).

⁵ Mladi Hrvatske su u nepovjerenju spram političkih institucija najslabiji svojim vršnjacima u mediteranskim zemljama, u kojima, primjerice, nacionalni parlamenti uživaju povjerenje 30-40% mladih, ali se jako razlikuju od skandinavskih vršnjaka, čije se povjerenje kreće u rasponu od 50 do 60% (Schizzerotto, Gasperoni, 2001:48). S druge strane, povjerenje u političke institucije osobito je bilo nisko u bivšim socijalističkim zemljama u prvim godinama tranzicije (Mitev, Riordan, 1996:87).

tih stranaka koncentrirani u Zagrebu, a da mladi Zagrepčani općenito iskazuju veće povjerenje u institucije vlasti i moći.

Tablica 6: Faktorska struktura povjerenja u institucije

Institucije	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Hrvatski sabor	.825		
Hrvatska vlada	.815	.300	
Nevladine organizacije	.687		
Predsjednik Republike	.670		
Političke stranke	.656	.303	
Javne službe	.603	.380	
Velike tvrtke	.575		
Crkva		.760	
Vojska		.741	
Policija	.323	.709	
Hrvatsko pravosuđe		.548	
Sindikati	.372	.425	
Radio	.407		.901
Tisak			.843
Televizija			.832
% zajedničke varijance	26,1	17,8	16,1

Povjerenje u institucije zaštite, kao drugi faktor, sadržajno je donekle povezan s prvim faktorom. No, u ovom slučaju su grupirane raznorodne institucije, od kojih većina predstavlja segmente sustava vlasti – pri čemu je njihov djelokrug rada zaštita građana – ali tu su i Crkva i sindikati. Više svjetla na značenje ove latentne dimenzije daju rezultati analize varijance. Mladi su izrazito diferencirani u svom povjerenju u institucije zaštite – sva korištena obilježja, osim spola, povezana su sa zastupanjem ovog faktora (vrijednosti F-omjera su od 117,18 do 10,05). Najveća je razlika između religioznih i nereligioznih ispitanika – religiozna mladež znatno više iskazuje povjerenje u institucije zaštite, a što je zacijelo diktirano pozicijom Crkve u promatranom faktoru. Njima se potom pridružuju ispitanici niskog obrazovanja i porijeklom iz obitelji u kojima je otac bez kvalifikacija ili je završio školu za radničko zanimanje (nasuprot mladima koji su, odnosno, čiji su očevi srednje ili visoko obrazovani), mladi koji su socijalizirani i žive u ruralnim naseljima (nasuprot ispitanicima iz Zagreba i velikih gradova) te u Dalmaciji, Središnjoj i Istočnoj Hrvatskoj (za razliku od stanovnika Istre i Primorja i Zagreba), kao i skupine učenika i nezaposlenih (nasuprot studentima), zatim najmlađi ispitanici i oni koji podržavaju HDZ, HSP i HSS (suprotno od glasača HNS-a i SDP-a). Navedeni

nalazi sugeriraju da se radi o stanovitom obliku autoritarne svijesti, povezanom s nižom socijalnom kompetencijom mladih. Ti su mladi više orijentirani na institucije neupitnog autoriteta (barem u njihovim očima), od kojih većina ima ekskluzivno pravo upotrebe prisile i sankcija.

Treći faktor – *povjerenje u medije* – sadržajno je konzistentan i u tom smislu lako interpretabilan. Čini se da mladi medije doživljavaju kao instrument kontrole javnosti, pri čemu su im sve druge institucije unaprijed suspektne. S obzirom da mediji, nakon Crkve, uživaju najveće povjerenje mladih, očekivano je da su i u zastupanju ovoga faktora mladi vrlo homogeni. Jedina slaba, ali statistički značajna razlika (F-omjer=5,29) ustanovljena je s obzirom na regionalnu pripadnost: više povjerenja u medije iskazuju mladi iz Središnje Hrvatske te Istre i Primorja, a ispod prosjeka ispitanici iz Istočne Hrvatske i Dalmacije (gdje, kao što smo vidjeli, natprosječno mnogo mladih vjeruje institucijama zaštite).

Vrijednosti mladih koje imaju političke implikacije mjerili smo i pomoću percepcije (ne)prihvatljivih pojava u suvremenom društvu. U tablici 7 prikazana su zajedno prva dva odgovora (“potpuno” i “uglavnom prihvatljivo”) na četverostupanjskoj ljestvici te, za ilustraciju, podaci o percepciji mladih Europljana o tome koliko njihovi vršnjaci (ne)prihvaćaju neke od ispitanih pojava (*Young Europeans in 2001*:13).⁶

U vrhu ljestvice su pojave prihvaćanje kojih govori o liberalizaciji seksualnog ponašanja i institucije braka, odnosno o značajnom odmaku od tradicionalnog i patrijarhalnog modela odgoja. Natpolovično je prihvaćeno i doniranje organa i obvezni test na AIDS, dok sve ostale pojave većina ispitanika ne prihvaća. Ispitanici osobito odriču pravo homoseksualcima na posvajanje djece kao što odbijaju i homoseksualna iskustva, genetski modificiranu hranu, kloniranje, te mito i korupciju. Za te se pojave može reći da će o njima još zadugo biti javnih debata, te da će, prije ili kasnije, neke od njih biti prihvaćenije nego što je to slučaj u današnjem vremenu.

Generacijska usporedba pokazuje da su mladi dosljedno tolerantniji i liberalniji od starijih, a to se posebice vidi na primjeru prihvaćanja predbračnih seksualnih iskustava, konkubinata, roditeljstva izvan braka, razvoda, eutanazije, dekriminalizacije lakih droga, genetski modificirane hrane, te prava homoseksualaca, uključujući i pravo na brak i posvajanje djece. Očito je, dakle, da u ovom aspektu istraživanja, vrijednosti ustanovljene međugeneracijske razlike potvrđuju nalaze dosadašnjih istraživanja u svijetu.

---

⁶ Istraživanje je provedeno u 18 zapadnoeuropskih zemalja, a uzorak je činilo ukupno 9.760 mladih u dobi od 15 do 24 godine. Taj se uzorak od hrvatskog razlikuje po tome što nije obuhvaćena kohorta mladih od 25 do 29 godina. To je utjecalo na dobivene rezultate, što u usporedbi i interpretaciji treba uzeti u obzir.

Tablica 7: Komparativni prikaz prihvaćanja određenih društvenih pojava (%)

Društvene pojave	Mladi		Stariji
	Europa 2001.	Hrvatska 2004.	Hrvatska 2004.
Seks prije braka	88	92,6	81,8
Seksualno obrazovanje u školi	–	88,9	84,5
Doniranje organa	–	85,4	83,2
Obavezni test na AIDS	61	78,4	76,4
Život u izvanbračnoj zajednici	–	70,4	63,5
Rađanje izvanbračne djece	–	64,9	59,0
Razvod	–	60,7	51,5
Eutanazija	54	48,6	40,2
Dekriminalizacija prostitucije	–	35,7	29,7
Prisilna kirurška operacija pedofila (kastacija)	60	34,2	30,6
Pravo homoseksualaca na brak	59	33,2	19,6
Dekriminalizacija lakih droga	–	32,3	16,9
Siromašni ne smiju imati mnogo djece	30	31,3	32,2
Smrtna kazna	27	30,0	31,3
Pravo homoseksualaca na posvajanje djece	41	17,1	9,7
Homoseksualna iskustva	–	16,6	7,5
Genetski modificirana hrana	13	13,6	7,7
Kloniranje	12	9,7	5,6
Mito i korupcija	–	6,9	3,6

Međutim, komparacija hrvatske mladeži s europskim vršnjacima pokazuje da su mladi u nas ipak još uvijek primjetno pod utjecajem tradicionalnih vrijednosti, a zanimljivo je da su od svojih europskih vršnjaka permissivniji jedino u pogledu predbračnih seksualnih iskustava (možda zbog dobničkih razlika između dva uzorka mladih) te pedofilije. Tradicionalizam hrvatske mladeži osobito pokazuju stavovi o pravima homoseksualaca na zasnivanje potpune obitelji – njihova prihvaćenost dvostruko je manja nego u europske mladeži, koja većinom podržava ova prava. Mladi Hrvatske su također nešto spremniji kršiti ljudska prava obveznim testiranjem na AIDS, a kako je to i među mladima Europe većinski stav, očito je da “moralna panika” oko te bolesti ne jenjava tako brzo i lako. Među europskom mladeži vrlo je izražena i strah zbog pojave pedofilije, jer dvije trećine njih podupiru prisilnu kiruršku operaciju pedofila, što je gotovo dvostruko više nego u Hrvatskoj. U posljednje je vrijeme niz skandala vezanih uz ovu pojavu u Europi senzibilizirao tamošnju javnost u znatno većoj mjeri nego u Hrvatskoj, gdje se o njoj tek počinje javno govoriti, zbog čega možemo pretpostaviti da je to razlog ovako velike razlike u stavovima mladih

Hrvatske i Europe. Istaknimo još da oko trećine ispitanika svakog od tri promatrana uzorka podržava smrtnu kaznu, iako je ona izbačena, kako iz europskog, tako i hrvatskog kaznenog sustava.

Kako je riječ o vrlo raznorodnim pojavama, ne iznenađuje da je faktorskom analizom ekstrahirano čak pet faktora (ukupne varijance 52,3%) i da su neki od njih tako strukturirani da ih je vrlo teško objasniti (tablica 8).

Tablica 8: Faktorska struktura (ne)prihvatljivih društvenih pojava

Društvene pojave	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5
Život u izvanbračnoj zajednici	.718				
Rađanje izvanbračne djece	.714				
Razvod	.707				
Seks prije braka	.658				
Dekriminalizacija prostitucije	.533		-.328		
Eutanazija	.517				
Dekriminalizacija lakih droga	.487		-.375		
Pravo homoseksualaca na brak		.803			
Pravo homoseksualaca na posvajanje djece		.790			
Homoseksualna iskustva		.696			
Obavezni test na AIDS			.613		.360
Seksualno obrazovanje u školi	.381		.605		
Doniranje organa	.444		.484		
Genetski modificirana hrana				.752	
Kloniranje		.301		.619	
Mito i korupcija				.485	
Siromašni ne smiju imati mnogo djece					.638
Prisilna kirurška operacija pedofila (kastacija)					.632
Smrtna kazna				.384	.451
% zajedničke varijance	17,3	11,9	8,0	7,6	7,5

Liberalizacija obiteljskih i seksualnih odnosa naziv je koji se može dati prvom faktoru koji je razmjerno konzistentno strukturiran, a glavninu te latentne dimenzije čine pojave povezane s brakom i seksualnošću. Tome je pridružen permissivniji odnos spram eutanazije i dekriminalizacije prostitucije i lakih droga, što su aktualna pitanja u većini suvremenih društava. Osobito je indikativno da su mladi u pogledu ovog faktora maksimalno diferencirani, tj.

međusobno se razlikuju po svim analiziranim obilježjima (F-omjeri iznose od 52,71 do 11,72). Tako su na jednoj strani oni koji natprosječno prihvaćaju navedene pojave, a to su: nereligiozni ispitanici, prosječno obrazovaniji i s obrazovanijim očevima, urbana mladež (po domicilu i provenijenciji), najstariji omladinci, muškarci, studenti, stanovnici Zagreba te Istre i Primorja, kao i pristaše HNS-a i SDP-a. Na suprotnom su polu oni koji ispod prosjeka podupiru liberalizaciju obiteljskih i seksualnih odnosa: religiozni ispitanici, bez kvalifikacije ili s obrazovanjem za radničko zanimanje (što vrijedi i za njihove očeve), ruralnog porijekla i domicila, djevojke, učenici, najmlađa dobna skupina, stanovnici Sjeverne i Istočne Hrvatske te glasači HDZ-a i HSS-a. Navedeni trendovi tako uvjerljivo ilustriraju polarizaciju mladih na tradicionalistički i modernistički orijentirane da to ne iziskuje dodatni komentar.

Slična je situacija i s drugim faktorom, odnosno *pravima homoseksualaca*. Sadržaj varijabli koje konstituiraju ovu latentnu dimenziju jednoznačno govori o stavu spram homoseksualnosti. Kako je to u Hrvatskoj izrazito prijeporno pitanje, ne čudi da su se i u ovom slučaju mladi podijelili po osnovi svih korištenih obilježja, osim dobi (F-omjeri kreću se od 50,38 do 7,60). Skupina onih koji su tolerantniji prema fenomenu homoseksualnosti u velikoj mjeri po svojim karakteristikama odgovara skupini onih mladih koji imaju liberalniji odnos prema obitelji i seksualnosti. Konkretno, prava homoseksualaca osobito podržavaju žene i nereligiozni ispitanici, studenti i visokoobrazovani, oni koji su odrasli i žive u Zagrebu, te pristaše HNS-a i SDP-a. Pravima homoseksualaca osobito se protive muškarci, religiozni ispitanici, zaposleni, školovani za radnička zanimanja, mladi ruralne provenijencije i domicila, stanovnici Središnje Hrvatske i Dalmacije, te simpatizeri HDZ-a, HSP-a i HSS-a. Dakle, opet je riječ o polarizaciji na skali konzervativno – liberalno, odnosno tradicionalno – moderno. U ovom su slučaju najzanimljivije razlike između spolova jer je već poznato da muškarci iskazuju manje razumijevanja spram homoseksualnosti nego žene, možda i zato što se istospolna seksualna orijentacija češće pripisuje muškarcima nego ženama. No, uzimajući u obzir nalaze povezane s prvim faktorom, možemo konstatirati da je socijalno kompetentnija mladež – što uključuje više socijalno porijeklo, obrazovni i socioprofesionalni status – primjetno tolerantnija prema slobodnom izboru pojedinca kada su u pitanju seksualna orijentacija i ponašanje te obrasci obiteljskog i seksualnog života.

Preostala tri faktora djelomice su rezidualnog karaktera i strukturirani su tako da je teško pronaći unutarnju povezanost grupiranih pojava osim eventualno činjenice da je riječ o pojavama gdje je vrlo moguća zloupotreba moći. Tako je treći faktor arbitrarno određen kao *medicinska i edukacijska intervencija*, jer govori o obveznom testiranju na AIDS i institucionaliziranom učenju o spolnosti. Zašto se baš doniranje organa veže uz prethodne dvije

pojave, teško je dokučiti. U zastupanju ovoga seta varijabli ističu se jedino žene (F-omjer=72,90), što možda upućuje na njihovu veću težnju za sigurnim i kvalitetnim seksualnim životom te izraženiju solidarnost (što sugerira veće prihvaćanje doniranja organa).

Sociobiološko eksperimentiranje (četvrti faktor) sadržajno je, prije svega, određen stavovima spram genetskih manipulacija s (ne)predvidivim društvenim posljedicama. Međutim, kao treća sastavnica javlja se mito i korupcija, što navodi na zaključak da je posrijedi naprosto matematičko povezivanje najmanje prihvaćenih pojava. Također je teško objašnjivo da ove pojave nešto više prihvaćaju mladi iz Istočne Hrvatske, a ispod prosjeka oni iz Dalmacije (F-omjer=5,19). Tek bi se djelomice moglo pretpostaviti da su se mladi iz poljoprivrednih područja rukovodili razmišljanjima o boljim prinosima genetski modificiranih biljaka i iskustvima poljoprivrednika koji su ih uzgajali, pa su i njihovi stavovi nešto blaži.

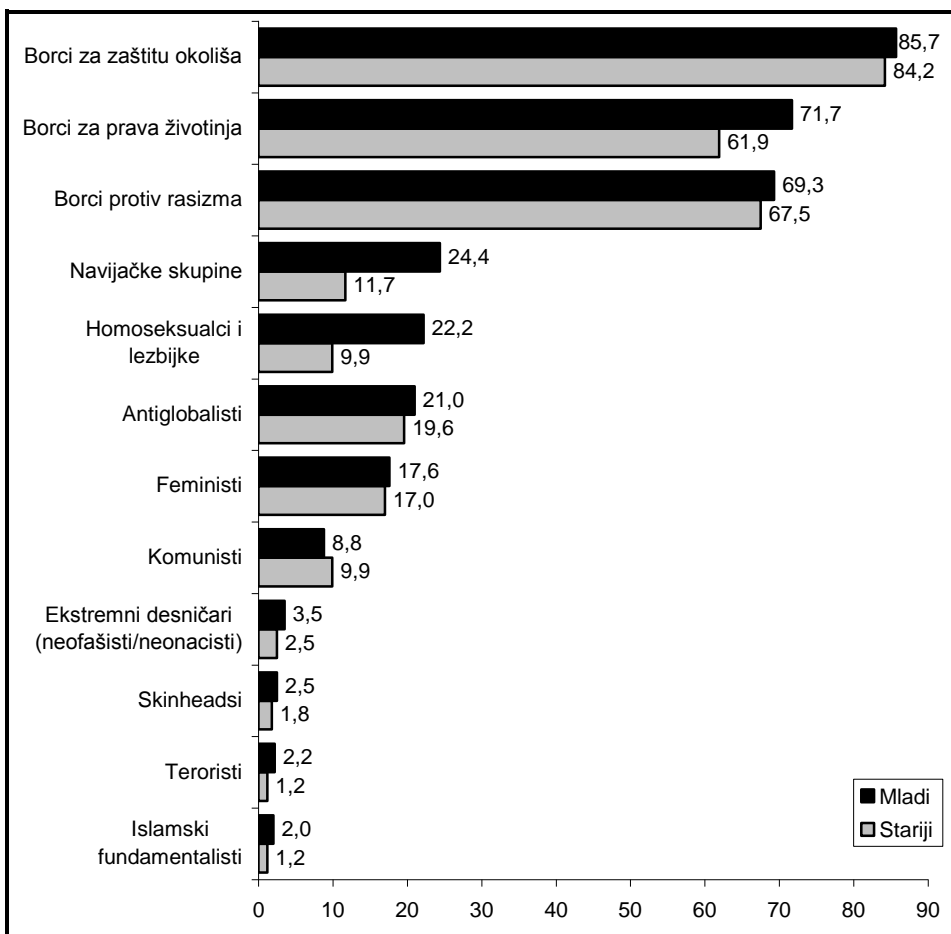
Društvena represija naziv je petog faktora jer uključuje prihvaćanje stavova koji nedvojbeno upućuju na represivne mjere spram određenih društvenih skupina, prije svega počinitelja težih kriminalnih djela. Problem je što se s tim povezuje i stav kako treba ograničiti pravo siromašnima na prokreaciju (dakle, prekršiti njihova ljudska prava), što implicira i stav da su sami krivi za vlastito siromaštvo. Time se ujedno društvena zajednica u znatnoj mjeri abolira odgovornosti za uvjete koji perpetuiraju siromaštvo. Iako ove pojave prihvaća oko trećina mladih – što daje dovoljno prostora za eventualne diferencijacije – analiza varijance pokazala je da su u tom pogledu potpuno homogeni.

O (ne)toleranciji hrvatskih građana govore i podaci o osobnom (ne)prihvaćanju određenih društvenih skupina. Grafikon 3 prikazuje zbirne podatke na dva (“potpuno” i “uglavnom prihvatljivo”) od četiri korištena stupnja.

Kao što se moglo očekivati, većinski su prihvatljive skupine koje se bore za zaštitu okoliša, prava životinja i protiv rasizma. Pritom je indikativno da antirasisti ne uživaju i veću podršku, što može biti indikator postojanja određenog stupnja rasne netrpeljivosti, ali i rezultat situacijskih okolnosti, odnosno činjenice da Hrvatska nije multirasno društvo, pa nije ni osobito senzibilizirana za problem međurasnih odnosa. Većini građana su sve ostale skupine neprihvatljive. Primjerice, manje od petine ispitanika smatra prihvatljivima feministe. To je u usporedbi s već analiziranom visokom podrškom ustavnom načelu ravnopravnosti spolova, kao i s uspjehom koji su u promicanju ženskih prava postigle udruge nastale na feminističkim zasadama, vrlo intrigantno. Možda sam termin “feminizam” izaziva otpor u ispitanika, asociirajući ih na radikalnu kritiku muške dominacije i agresivno promicanje ženskog principa, pri čemu nisu svjesni da svojim drugim stavovima demonstriraju visoko prihvaćanje feminističkih ideja i prakse. Što se skupina sa začelja ljestvice prihvaćenosti tiče, rezultati su također potpuno očekivani, i očito je da hrvatski građani manifestiraju odbojnost spram

društvenih skupina kojima su nasilne metode djelovanja inherentne i koje se i u globalnim razmjerima smatra neprihvatljivima.

Grafikon 3: Rang-ljestvica osobnog prihvaćanja određenih društvenih skupina – mladi i stariji (%)

I u pogledu odnosa spram raznih društvenih skupina, kao i u slučaju društvenih pojava, mladi su tolerantniji od starijih, što se osobito vidi kod prihvaćanja navijačkih skupina te homoseksualaca i lezbijki. Potonji tolerantniji odnos sukladan je prethodno ustanovljenoj većoj potpori pravima homoseksualaca, što sugerira općenito veću toleranciju mladih spram drukčijeg seksualnog opredjeljenja. Navijačke skupine su, pak, fenomen koji je i generacijski obojen, jer glavninu tih skupina čine mladi. Oni su i pripadnici ekstremnih jezgara tih skupina koje učestalo manifestiraju oblike nasilničkog ponašanja. Čini se naprosto da su

mladi snošljiviji spram vršnjaka koji navijačkim ritualima iskazuju potrebu za identifikacijom i društvenom vidljivošću.

Faktorskom analizom 12 promatranih društvenih skupina izlučena su četiri faktora (ukupne varijance 59,8%), prikazana u tablici 9, dok je analiza varijance pokazala značajne diferencijacije mladih (tablica 10).

Tablica 9: Faktorska struktura (ne)prihvatljivih društvenih skupina

Društvene skupine	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Skinheads	.723			
Ekstremni desničari (neofašisti/neonacisti)	.710			
Teroristi	.668			
Islamski fundamentalisti	.640	.450		
Navijačke skupine	.499	-.366		.371
Komunisti		.761		
Feministi		.686		
Homoseksualci i lezbijke		.654		
Borci za prava životinja			.863	
Borci za zaštitu okoliša			.806	
Antiglobalisti				.768
Borci protiv rasizma				.735
% zajedničke varijance	18,4	16,6	13,0	11,8

Nasilničke skupine naziv je prvog faktora jer su u njemu grupirane ekstremne političke i subkulturne skupine kojima su – ili barem većini – imanentni nasilni oblici političke borbe i iskazivanja nezadovoljstva. Iako je većina tih skupina na dnu ljestvice tolerancije, pokazalo se da postoji značajno nesuglasje mladih u tom pogledu. Kako pokazuju podaci u tablici 10, nešto veće prihvaćanje nasilničkih skupina iskazuju najmlađi ispitanici, učenici sa završenom osnovnom školom, muškarci i ispitanici iz Sjeverne Hrvatske, te glasači HDZ-a i HSP-a. Gledano iz suprotnog rakursa, veću odbojnost od prosjeka pokazuju ispitanici s akademskom naobrazbom, socijalizirani i trajno nastanjeni u najurbaniziranijim sredinama, žene, studenti, stanovnici Istre i Primorja i Zagreba, te simpatizeri HNS-a i SDP-a. Ovi nalazi pokazuju da je toleriranje političkog radikalizma i nasilja povezano s nižom socijalnom kompetencijom koja uključuje i društvene uvjete socijalizacije i učinke životnog ciklusa. Naime, istraživanja su već pokazala da je adolescencija životna etapa kada je agresivna politička participacija i spremnost na političko nasilje najizraženija, te da slabi paralelno sa sazrijevanjem i postupnim uključivanjem u zajednicu (Watts, 1999:488).

Tablica 10: Razlike između mladih u prihvaćanju faktora (ne)prihvatljivih društvenih skupina

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
<i>Spol</i>	<i>F-omjer=19,79</i>	<i>F-omjer=29,15</i>	<i>F-omjer=12,92</i>	<i>F-omjer=16,47</i>
Žene	-	+	+	-
Muškarci	+	-	-	+
<i>Dob</i>	<i>F-omjer=25,31</i>	<i>F-omjer=15,85</i>		
15 – 19 godina	+	-		
20 – 24 godine	0	0		
25 – 29 godina	0	+		
<i>Socioprofesionalni status</i>	<i>F-omjer=15,23</i>	<i>F-omjer=15,49</i>		<i>F-omjer=14,02</i>
Zaposleni	0	0		0
Nezaposleni	0	0		-
Učenici	+	-		0
Studenti	-	+		+
<i>Obrazovanje oca</i>		<i>F-omjer=19,03</i>		<i>F-omjer=17,31</i>
OŠ i manje		-		-
KV/VKV		-		0
Srednja škola		0		0
VŠS, VSS i više		+		+
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F-omjer=19,76</i>	<i>F-omjer=23,38</i>		<i>F-omjer=8,50</i>
OŠ i manje	+	-		0
Ind./zanatska škola	0	-		-
Srednja škola	0	0		0
VŠS, VSS i više	-	+		+
<i>Mjesto rođenja</i>	<i>F-omjer=6,84</i>	<i>F-omjer=17,25</i>		<i>F-omjer=5,97</i>
Selo	0	-		-
Mali grad	0	+		0
Veliki grad	-	0		0
Zagreb	-	+		0
<i>Mjesto stanovanja</i>	<i>F-omjer=8,32</i>	<i>F-omjer=16,00</i>		<i>F-omjer=7,37</i>
Selo	0	-		-
Mali grad	0	0		0
Veliki grad	-	0		+
Zagreb	-	+		+
<i>Regionalna pripadnost</i>	<i>F-omjer=7,58</i>	<i>F-omjer=17,17</i>		<i>F-omjer=6,30</i>
Sjeverna Hrvatska	+	0		-
Središnja Hrvatska	0	0		0
Istra i Primorje	-	+		+
Istočna Hrvatska	0	0		0
Dalmacija	0	-		0
Zagreb	-	+		+
<i>Religioznost</i>		<i>F-omjer=64,39</i>		
Religiozni		-		
Neodlučni		+		
Nereligiozni		+		
<i>Stranačka identifikacija</i>	<i>F-omjer=5,72</i>	<i>F-omjer=32,90</i>		<i>F-omjer=5,18</i>
HDZ	+	-		0
HNS	-	+		+
HSP	+	-		0
HSS	0	-		-
SDP	-	+		0
Neodlučni	0	0		0

Legenda: - ispod zajedničkog prosjeka; 0 u zajedničkom prosjeku; + iznad zajedničkog prosjeka

Drugi je faktor nazvan *ideološki obilježene skupine* jer ga u prvom redu čine skupine s jasno artikuliranom ideologijom koje su ujedno i percipirane kao ideologizirane, pri čemu je i sama ta percepcija ideološki predisponirana. Mjesto homoseksualaca i lezbijki u promatranom sklopu teže je objašnjivo, a poveznica bi moglo biti to što se i u ovome slučaju radi o skupinama koje radikalno mijenjaju ustaljeni red stvari. U pogledu toleriranja ideološki obilježenih skupina, mladi su ponovno maksimalno diferencirani (tablica 10): veću toleranciju verbalno iskazuju nereligiozni ispitanici, žene, studenti, oni koji su (odnosno njihovi očevi) akademskog obrazovanja, rođeni i nastanjeni u Zagrebu, žive u Istri i Primorju, najstarija mladež kao i pristaše HNS-a i SDP-a. Znatnu netoleranciju manifestira religiozna mladež, muškarci, najmlađa dobna skupina, učenici, ispitanici ruralne provenijencije odnosno domicila, oni koji su sami, odnosno njihovi očevi, obrazovani za radnička zanimanja ili su bez kvalifikacije, te glasači HDZ-a i HSS-a. Polarizacija mladih u ovom je slučaju identična onoj ustanovljenoj pri ispitivanju (ne)prihvatanja prava homoseksualaca, što svjedoči o dosljednoj (ne)toleranciji spram različitih seksualnih identiteta. Očito je da su ti stavovi duboko pod utjecajem tradicionalnih vrijednosti, koje su ujedno najraširenije u socijalno depriviranim društvenim slojevima i skupinama. Pritom značajnu ulogu imaju i religiozna uvjerenja – kako u Hrvatskoj izrazito dominiraju katolici, nije neočekivana konvergencija stavova vjernika sa stavovima Katoličke crkve (doduše, bliskima i drugim religijama), koja izričito osuđuje homoseksualnost, a ni komunisti ni feministi nisu joj puno prihvatljiviji.

Ekološke skupine, treći dobiveni faktor, sadržajno je jednostavan i svakako najrašireniji među mladima. U njegovu zastupanju javlja se samo jedna razlika, i to u korist žena.

Preostali, četvrti faktor, nazvan je *antiglobalisti i antirasisti* jer je vrlo nezahvalno pokušati tražiti specifičnu poveznicu između te dvije skupine. Moglo bi se reći da ih povezuje aktivistički potencijal, ali to podjednako važi i za, na primjer, ekološke skupine. Možda bi se razlika mogla naći u tome što ekološke skupine pokušavaju zaštititi prirodu, a antiglobalisti i antirasisti društvo, odnosno ljude. No, iako je četvrti faktor sadržajno zbunjujući, mladi ni ovaj puta nisu homogeni u prihvaćanju uključenih skupina. S jedne su strane oni koji ih više prihvaćaju – mladi visokog obrazovanja, s očevima istog stupnja obrazovanja, žitelji Zagreba i Istre i Primorja, žene, studenti i glasači HNS-a. Na drugoj su strani mladi nižeg obrazovanja, s očevima nižeg obrazovanja, ruralnog porijekla i rezidencijalnog statusa, muškarci, nezaposleni, te mladi koji žive u Sjevernoj Hrvatskoj i simpatizeri su HSS-a. Ovakva polarizacija u velikoj je mjeri slična onoj ustanovljenoj kod (ne)tolerancije ideološki obilježenih skupina, no ovoga puta bez religijske komponente.

Posljednja skupina varijabli u ovoj dionici o političkim vrijednostima mladih tiče se percepcije prioriteta hrvatske politike. No, političke ciljeve ili

prioritete moguće je istodobno promatrati i kao indikator percepcije aktualnih problema hrvatskog društva, o čemu će biti riječi u narednoj dionici. Ispitanici su na četverostupanjskoj ljestvici trebali odgovoriti u kojoj se mjeri hrvatska vlada treba usmjeriti na ostvarenje ponuđenih ciljeva. U tablici 11 prikazani su podaci na najvišem stupnju (“puno”) za mlade i starije.⁷

Tablica 11: Rang-ljestvica političkih prioriteta – mladi i stariji (%)

Politički ciljevi	Mladi	Stariji
Smanjenje nezaposlenosti	90,6	95,1
Borba protiv kriminala i korupcije	86,1	94,5
Ekonomski rast i razvoj	81,4	89,2
Osiguranje socijalne pravde i sigurnosti za sve	77,5	84,6
Osiguranje ljudskih prava i sloboda	76,2	79,7
Poboljšanje položaja mladih	76,2	76,3
Očuvanje prirodnog okoliša i prostora	67,6	72,5
Poboljšanje položaja žena	53,2	57,7
Unapređenje odnosa sa susjednim zemljama	52,8	55,9
Razvoj privatnog poduzetništva	47,0	58,7
Poticanje populacijskog rasta	44,2	52,3
Skladan život Hrvata i manjinskih zajednica u Hrvatskoj	42,4	49,7
Zaštita digniteta Domovinskog rata	42,3	55,0
Ulazak Hrvatske u Europsku uniju	41,8	45,3
Razvoj regija i decentralizacija Hrvatske	40,2	47,1
Kažnjavanje ratnih zločina i suradnja s Hagom	29,4	33,0
Jačanje vojne moći i sigurnosti države	21,3	21,1
Potpora Hrvatima u Bosni i Hercegovini	18,7	17,8
Duhovna obnova	18,0	29,7

Kao što se vidi, gotovo polovicu ponuđenih ciljeva većina ispitanika svrstava među prioritete. Među njima se osobito ističu smanjenje nezaposlenosti, borba protiv kriminala i korupcije te ekonomski rast i razvoj. Očito je da hrvatske građane tište egzistencijalni problemi, zbog čega je poboljšanje socioekonomske situacije njima prioritet svih prioriteta. Važnost tih ciljeva podupire i visok plasman osiguranja socijalne pravde i sigurnosti i poboljšanje

⁷ U istraživanju iz 1999. godine također je postavljeno pitanje o političkim ciljevima, no metodološki razlozi ne dopuštaju izravnu usporedbu. Tada pitanje nije bilo konstruirano u obliku intervalne ljestvice, nego kao pitanje s višestrukim odgovorima (od 12 ponuđenih odgovora ispitanici su mogli odabrati najviše 3). Pa ipak se raniji podaci mogu koristiti za ilustraciju promjena ili kontinuiteta.

položaja mladih i žena. Potonji podatak ponovno provocira pitanje zašto su feministi tako slabo rangirani na ljestvici tolerancije društvenih skupina kada je osnovni cilj upravo poboljšanje društvenog položaja žena do čega je ispitanicima nedvojbeno stalo. Začelje ljestvice zanimljivo je jer se radi uglavnom o pitanjima koja izazivaju velike rasprave u političkoj javnosti, dok su u konkurenciji drugih prioriteta građanima očito manje važni. No, u kontekstu ovog istraživanja najzanimljivija je pozicija ulaska Hrvatske u EU kao političkog cilja. U isto vrijeme kada se Hrvatska napokon počela približavati njegovu ostvarenju, i kada su ga nositelji vlasti deklarirali kao neupitni prioritet, manje od polovice ispitanike ističe taj cilj kao najvažniji. Čini se da u vezi pitanja određivanja političkih prioriteta dolazi do razmimoilaženja između građana i vlasti, pa teškoće koje se javljaju u realizaciji ulaska u EU lako mogu utjecati na potporu građana tom cilju.⁸

Međugeneracijska usporedba ponovno pokazuje da mladi gotovo sve političke ciljeve nešto manje ističu od starijih. To posebice dolazi do izražaja u pogledu zaštite digniteta Domovinskog rata i duhovne obnove, razvoja privatnog poduzetništva, ekonomskog razvoja, suzbijanja korupcije, osiguranja socijalne pravde i poticanja populacijskog rasta. Moglo bi se reći da dosljedno veće isticanje gotovo svih predloženih ciljeva od strane starijih svjedoči o njihovoj većoj zainteresiranosti za politička zbivanja i boljem – na iskustvu utemeljenom – razumijevanju problema koji muče hrvatsko društvo. Intrigantno je da mladi primjetno manje ističu potrebu za populacijski rast u pogledu kojega društvo sasvim prirodno najviše računa na mlađu populaciju. Slično je i s duhovnom obnovom kao manje isticanim prioritetom, a koja se drži važnom upravo radi socijalizacije mladih.

Inače, u prioritetima mladih u proteklih pet godina nije došlo do bitnih promjena u rangiranju ciljeva – i tada je gornji dio, a i dobar dio donjeg dijela ljestvice bio sličan. Smanjenje nezaposlenosti, osiguranje socijalne pravde i individualnih prava ostaju konstante među političkim prioritetima, pri čemu je indikativno da su upravo te vrijednosti od početka 1990. godine permanentno rasle (Ilišin, 2002:175). Razlog senzibiliziranja mladih za te probleme zasigurno leži u stalnom rastu nezaposlenosti i socijalne nesigurnosti, kao i eklatantnim primjerima kršenja individualnih prava.

---

⁸ O tome svjedoče i podaci o promjenama važnosti toga cilja, što je od 1990. ispitivano u predizbornim anketama provođenima u okviru projekta *Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj 1990-2000* Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu (istraživački tim: I. Grdešić, M. Kasapović, I. Šiber i N. Zakošek). Uz sve ograde o metodološkim ograničenjima, gruba usporedba pokazuje da je 1990. to bio najprihvaćeniji cilj, čija je važnost sustavno opadala do 1999. godine, kada je nešto porasla (Ilišin, 2002:175), da bi sada opet zabilježila pad.

Faktorska je analiza pokazala da se politički ciljevi strukturiraju u četiri faktora (ukupne varijance 47,2%), prikazana u tablici 12, a analiza varijance pokazala je kako i koliko se mladi međusobno razlikuju u isticanju određenih prioriteta.

Tablica 12: Faktorska struktura političkih prioriteta

Politički ciljevi	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Osiguranje ljudskih prava i sloboda	.727			
Osiguranje socijalne pravde i sigurnosti za sve	.681			
Poboljšanje položaja žena	.639			
Očuvanje prirodnog okoliša i prostora	.620			
Poboljšanje položaja mladih	.590			
Potpora Hrvatima u Bosni i Hercegovini		.749		
Zaštita digniteta Domovinskog rata		.725		
Duhovna obnova		.613		
Jačanje vojne moći i sigurnosti obrane		.591		
Poticanje populacijskog rasta		.588		
Ulazak Hrvatske u Europsku uniju			.689	
Skladan život Hrvata i manjinskih zajednica u Hrvatskoj			.667	
Kažnjavanje ratnih zločina i suradnja s Haagom			.651	
Unapređenje odnosa sa susjednim zemljama			561	
Razvoj regija i decentralizacija Hrvatske			.495	
Ekonomski rast i razvoj				.670
Smanjenje nezaposlenosti	.317			.638
Borba protiv kriminala i korupcije				.530
Razvoj privatnog poduzetništva			.332	.507
% zajedničke varijance	13,3	12,7	11,5	9,7

Prvi faktor – *vrijednosti jednakosti i pravde* – obuhvaća ciljeve koji su primarno usmjereni na osiguranje prava pojedinaca i socijalne pravde uz poboljšanje položaja marginalnih skupina kao što su žene i mladi. To su i inače visoki prioriteti među mladima, pa ne iznenađuje veliki konsenzus među njima. Konkretno, jedino mlade žene više od muškaraca (F-omjer=55,02) zastupaju ovaj sklop vrijednosti čemu je vjerojatno ponajviše pridonio cilj poboljšanja položaja žena.

Nacionalne i tradicionalne vrijednosti naziv je drugog faktora sastavljenog od političkih ciljeva koji reflektiraju nacionalnu vezanost, ponos i brigu za nacionalni opstanak zajedno sa zahtjevom za duhovnom obnovom na osnovi

tradicionalnih vrijednosti (ako je suditi po javnim apelima da je nužna moralna obnova nacije). Uključeni ciljevi su među najmanje ili osrednje isticanima, a kako konstituiraju specifičan model političkog promišljanja, ne čudi da se u zastupanju tih vrijednosti mladi međusobno razlikuju po svim promatranima obilježjima (s F-omjerima od 95,75 do 9,25), osim spola. Ove ciljeve natprosječno ističu religiozni ispitanici (nasuprot nereligioznima), pristaše HDZ-a i HSP-a (za razliku od glasača HNS-a i SDP-a), mladi ruralne provenijencije i domicila (suprotno urbanoj mladeži), koji žive u Istočnoj Hrvatskoj i Dalmaciji (nasuprot stanovnicima Istre i Primorja i Zagreba), ispitanici koji su – poput njihovih očeva – bez kvalifikacija ili su završili školu za radničko zanimanje (suprotno visokoobrazovanima), učenici, nezaposleni i oni koji su u dobi do 19 godina. Iz ovih je trendova jasno da je riječ o onim skupinama mladih među kojima su tradicionalne vrijednosti najdublje ukorijenjene i koje procesi modernizacije rubno zahvaćaju.

Treći faktor može se imenovati kao *vrijednosti integracije i suradnje* jer su gotovo u cijelosti inkorporirani ciljevi koji teže integriranju Hrvatske u šire europsko okruženje i njegovanje suživota unutar i izvan državnih granica. Te su vrijednosti uglavnom osrednje raširene među mladima, ali u takvom njihovom prihvaćanju postoji visok konsenzus. Jedina se razlika javlja s obzirom na stranačku identifikaciju (F-omjer=11,26): do integracije i suradnje najviše je stalo simpatizerima HNS-a i SDP-a, a najmanje glasačima HSP-a. U ovom se slučaju prepoznaje konvergencija stranačke retorike i mišljenja stranačkih pristaša pri čemu bi se moglo pretpostaviti da upravo antieuropski stavovi HSP-a privlače toj stranci nove pristaše koji, po nekim drugim karakteristikama, ne čine njezino “tipično” biračko tijelo.

Četvrti faktor, odnosno *vrijednosti socioekonomskog razvoja*, sadržajno je vrlo konzistentan i vrlo raširen među mladima. No, unatoč tomu, mladi nisu homogeni u prihvaćanju tog sklopa vrijednosti, jer se razlikuju s obzirom na dob, socioprofesionalni i obrazovni status, te regionalnu pripadnost (F-omjeri iznose od 30,04 do 5,97). Konkretnije, prihvaćanje vrijednosti socioekonomskog razvoja linearno raste s godinama života i obrazovanjem mladih, a više ih ističu još i zaposleni te studenti (suprotno učenicima) i stanovnici Središnje Hrvatske i Istre i Primorja (nasuprot žiteljima Istočne Hrvatske). Navedene značajke pokazuju kako su u određenoj mjeri vrijednosti socioekonomskog razvoja antipod nacionalnim i tradicionalnim vrijednostima, jer slične skupine mladih istodobno natprosječno prihvaćaju jedan, a ispod prosjeka drugi sklop vrijednosti. Iza toga se naslućuje latentni sukob modernistički i tradicionalistički orijentirane mladeži, što se reflektira i na njihovo rangiranje političkih ciljeva.

4. Percepcija društvenih i političkih problema

U ovoj dionici analizirat će se percepcija problema hrvatskog društva, opažanje korupcije, viđenje društvenih nejednakosti, te procjena uzroka aktualnih teškoća u hrvatskom društvu i izbor aktera koji najviše mogu pridonijeti prevladavanju postojećih problema.

Uvid u prioritete hrvatske politike kako ih vide mladi, već je naznačio koji bi problemi mogli biti percipirani kao najvažniji. Usporedba pak s rezultatima istraživanja iz 1999. godine pokazat će ima li promjena u percepciji najvažnijih problema hrvatskog društva danas (tablica 13). Pritom treba napomenuti da su ispitanici mogli odabrati najviše tri problema između 17 ponuđenih.

Tablica 13: Komparativni prikaz percepcije najvećih problema hrvatskog društva (%)

Društveni problemi	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Nezaposlenost	59,7	58,7	51,4
Gospodarski problemi	51,4	48,8	54,0
Mito i korupcija	–	28,2	23,1
Kriminal u pretvorbi i privatizaciji	31,6	25,5	32,8
Socijalne razlike	24,4	19,7	24,1
Nerad, nedisciplina i neodgovornost	10,8	19,1	19,9
Loše vrednovanje rada i znanja	15,5	17,0	15,4
Kriza morala	16,5	15,1	20,0
Pojava organiziranog kriminala	11,8	12,8	16,6
Alkoholizam, narkomanija i slično	21,5	11,3	7,0
Školski i obrazovni sustav	6,2	6,4	4,3
Nepoštivanje ljudskih prava i sloboda	14,1	6,2	3,4
Nedovoljna demokratiziranost društva	–	4,5	3,6
Stambeni problemi	7,4	3,9	2,7
Zagađenje ljudske okoline	6,3	3,3	1,3
Međunacionalni odnosi	3,7	2,9	1,3
Vjerski problemi	0,7	0,6	0,5

U vrhu rang-ljestvice društvenih problema su oni socioekonomske naravi, a što je u suglasju s prethodno ustanovljenim rangiranjem prioriteta hrvatske politike. Očito je, dakle, kako hrvatske građane toliko tište egzistencijalni problemi, da svi drugi postaju manje važni, kao što su i svi drugi prioriteti gubili utrku s onima koji se tiču ekonomske i razvojne politike. Novododani problem mita i korupcije visoko se plasirao, a što je u skladu s isticanjem borbe protiv te pojave

kao političkog cilja, kao i s procjenama domaćih i međunarodnih udruga, koje Hrvatskoj dodjeljuju visoko mjesto na rang-ljestvici raširenosti mita i korupcije.

Zanimljivo je da mladi uglavnom nešto više od starijih ističu većinu promatranih problema, a to osobito važi za probleme mita i korupcije, nezaposlenosti te alkoholizma i narkomanije. Odsrkavanje potonjih problema nesumnjivo nosi generacijski pečat, jer je općerašireno mišljenje – što potkrepljuju i službene statistike – da je stopa nezaposlenosti među mladima najviša, kao i da su oni najbrojnije žrtve ovisnosti. Zašto su mladi osjetljiviji na mito i korupciju otvoreno je pitanje, ali moglo bi se spekulirati da nedostatak životnog iskustva u smislu rjeđeg suočavanja s “efikasnošću” i “korisnošću” korupcionaskog ponašanja za one koji nešto trebaju i traže, pridonosi oštrijoj osudi te pojave. Neke probleme mladi ipak percipiraju kao manje važne, no i to se može objasniti iz rakursa generacijskih razlika. Tako stariji češće ističu gospodarske probleme, kriminal u privatizaciji, socijalne razlike i pojavu organiziranog kriminala – dakle, većinu problema novijeg datuma. Pritom nije irelevantno da su gotovo svi stariji socijalizirani u socijalističkom društvu, a većina je dio ili cijeli radni vijek provela u tom sustavu. To zacijelo pridonosi pojačanoj osjetljivosti na uništavanje gospodarskih resursa koje su sami stvarali, a posljedica čega su masovni gubici radnih mjesta, pad životnog standarda i enormno produbljivanje socijalnih razlika. Drugim riječima, njihova neposredna iskustva čine ih kritičnijima spram pojava nastalih u problematičnoj transformaciji planskog u tržišno gospodarstvo.

Što se promjena u percepciji društvene realnosti tiče, u mladih je simptomatično da je tijekom pet godina oslabilo isticanje gotovo svih analiziranih problema, a posebice nepoštivanja ljudskih prava i sloboda, kriminala u pretvorbi i privatizaciji (što sugerira da će u budućim generacijama biti zaboravljeno kako se obogatio dio društvene elite), socijalnih razlika i ovisnosti. Otuda slijedi da mladi na tim područjima primjećuju stanovita poboljšanja ili da su uvjeti “divljeg kapitalizma” (Županov, 2002) – za vrijeme kojega su socijalizirani pa su i jedini za koje imaju neposredni uvid – otupili njihovu kritičku oštricu. No, jedan problem mladi ipak ističu gotovo dvostruko češće nego ranije: nerad, nedisciplinu i neodgovornost. To bi mogao biti zapravo rijedak indikator pozitivne prilagodbe europskom okruženju, u kojemu su radna etika i disciplina stroži.

Analiza s obzirom na promatrana obilježja mladih pokazala je da su oni prilično homogeni u percepciji društvenih problema, jer se samo u isticanju šest problema pojavljuju statistički značajne razlike, a i to uglavnom sporadično. Izuzetak je problem nezaposlenosti, oko kojega ima najviše neslaganja. Istanje tog problema kao najvažnijeg opada linearno s godinama života ($\chi^2=38,38$), stupnjem obrazovanja ispitanika ($\chi^2=21,39$) i njihovih očeva ($\chi^2=25,56$), te urbaniziranošću mjesta stanovanja ($\chi^2=12,25$). Osim skupina mladih s lošijim socijalnim statusom, nezaposlenost kao problem u većoj mjeri doživljavaju

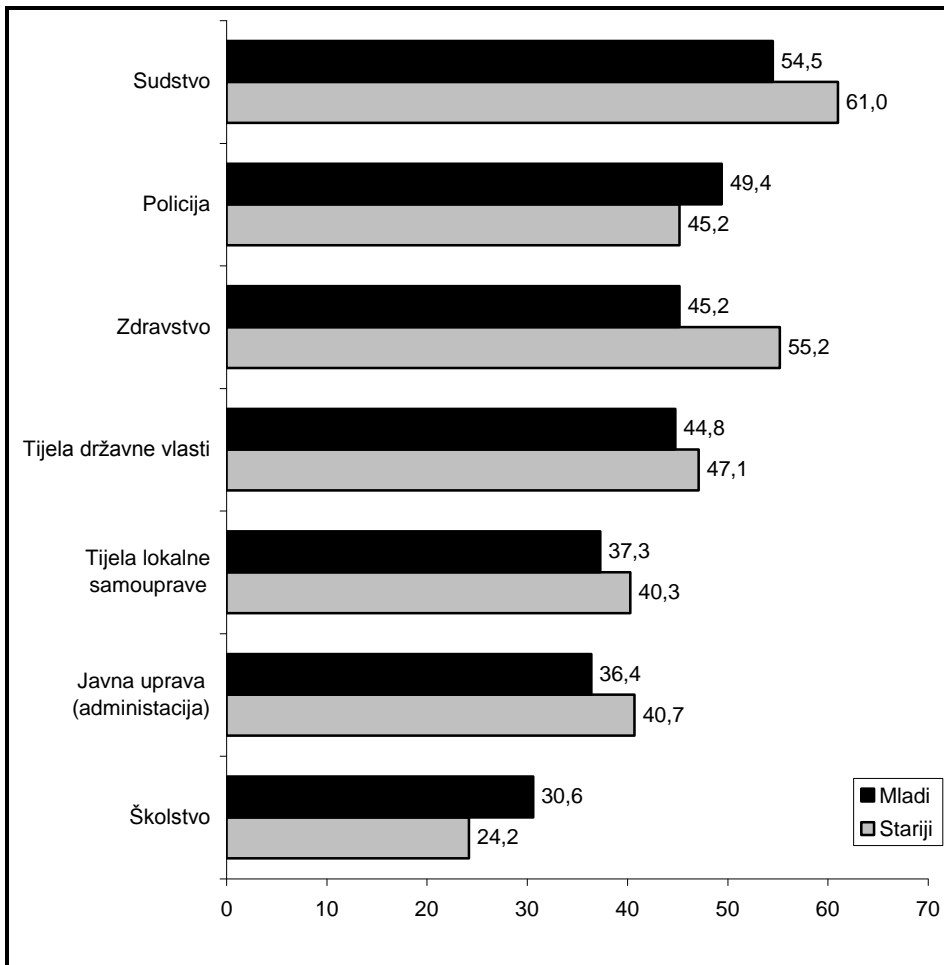
nezaposleni i učenici, nasuprot zaposlenima i studentima ($\chi^2=35,29$), te žene ($\chi^2=12,25$) i religiozni ispitanici ($\chi^2=16,06$). Većina navedenih obilježja ukazuje na to da situacijske okolnosti umnogome diktiraju viđenje nezaposlenosti kao najvažnijeg društvenog problema – taj problem više osjećaju mladi čije su startne pozicije (socijalno porijeklo, razvijenost sredine) i konkurentna moć na tržištu rada (obrazovanje, spol) niže. Pridavanje važnosti kriminalu u pretvorbi i privatizaciji raste linearno s dobi ($\chi^2=22,71$), pri čemu ga zaposleni ističu znatno češće od učenika ($\chi^2=17,74$). Loše vrednovanje rada i znanja ističe se to češće što je stupanj obrazovanja mladih viši ($\chi^2=30,55$), odnosno raste i s višim obrazovanjem oca ($\chi^2=17,84$). Drukčija je situacija s alkoholizmom i narkomanijom: isticanje ovog problema opada s porastom stupnja obrazovanja mladih ($\chi^2=37,25$), a taj problem najčešće ističu učenici, suprotno zaposlenima i studentima ($\chi^2=45,18$). Na koncu, nerad, nedisciplina i neodgovornost nešto je veći problem u očima muškaraca ($\chi^2=12,16$), a kriza morala u očima mladih iz Istre i Primorja, za razliku od njihovih vršnjaka iz Sjeverne Hrvatske ($\chi^2=22,37$). U većini ovih diferencijacija presudnu ulogu imaju situacijske okolnosti, koje, očito, pridonose većem senzibilitetu onih mladih koji su neposrednije involvirani u neki društveni problem ili trpe posljedice njegova nerješavanja.

U istraživanju smo pretpostavili da će se mito i korupcija naći pri vrhu postojećih društvenih problema, zbog čega smo dodatno ispitali u kojim područjima društvenog života ispitanici primjećuju postojanje tog fenomena. Percepcija postojanja korupcije ispitana je za sedam područja, a odgovori su obuhvatili četiri stupnja (od “puno” do “nimalo”). Na potonjem stupnju odgovori su se kretali između 3 i 8%, što pokazuje da ispitanici u svim analiziranim područjima primjećuju postojanje određenog stupnja korupcije. U tom su pogledu naši rezultati potpuno u suglasju s rezultatima dobivenim u drugim istraživanjima o percepciji raširenosti korupcije u Hrvatskoj u kojima je utvrđeno da opažanje korupcije utječe na negativnu dinamiku socijalnog kapitala (Štulhofer, 2004:166).

Grafikon 4 prikazuje odgovore samo na stupnju “puno”, kako bismo dobili uvid u to gdje je korupcija, prema sudu ispitanika, najdublje ukorijenjena.

Navedeni podaci pokazuju da većina građana Hrvatske percipira sudstvo kao područje u kojemu postoji puno korupcije, dok je na drugom polu školstvo, za koje tako misli oko četvrtine ispitanika. Kada se podaci pogledaju integralno, izgledaju poražavajuće i djelomice objašnjavaju ranije ustanovljeno nisko povjerenje u hrvatsko pravosuđe, Vladu i javne službe. U tom je kontekstu svakako najproblematičnije sudstvo, posebice zato što se s velikom sigurnošću može pretpostaviti da dojam (ili saznanja) o raširenosti korupcije među djelatnicima pravde izravno vodi nepovjerenju u institucije sistema, pravnu državu i vladavinu prava.

Grafikon 4: Rang-ljestvica percepcije značajnog postojanja korupcije u određenim društvenim područjima – mladi i stariji (%)

Borbu protiv mita i korupcije kao politički prioritet mladi su češće isticali nego stariji, no kada je riječ o konkretnom opažanju raširenosti korupcije u promatranim područjima pokazalo se da postojanje korupcije mladi percipiraju manje od starijih, osobito kada je riječ o sudstvu i zdravstvu. No, u dva slučaja primjećuju je više: u školstvu i policiji. Ove generacijske razlike vjerno odražavaju razlike u životnom iskustvu, odnosno povezane su s većim neposrednim doticajem s određenim institucijama. Mladi su, naime, u manjoj mjeri nego stariji prisiljeni da se zahtjevima obraćaju određenim službama i institucijama, pa vjerojatno teže mogu procijeniti razmjere korupcije.

Takvu tendenciju potvrđuju i razlike unutar uzorka mladih. Statistički značajne razlike generiraju dob, socioprofesionalni status i stupanj obrazovanja. Percepcija veće korupcije u sudstvu, zdravstvu, tijelima lokalne samouprave i javnoj upravi dosljedno raste s dobi mladih (χ^2 se kreće od 31,54 do 17,61) i stupnjem njihova obrazovanja (χ^2 se kreće od 28,03 do 17,91), a najstarijoj i najobrazovanijoj mladeži pridružuju se zaposleni i studenti, dok učenici ispod prosjeka primjećuju korupciju na navedena četiri područja (χ^2 se kreće od 30,36 do 21,29). Percepcija korupcije, dakle, dominantno ovisi o aktualnom društvenom statusu, s čim je povezan i stupanj zrelosti mladih, a značajnu ulogu ima i kompetencija posredovana višim obrazovanjem. Drugim riječima, konkretni stavovi spram korupcije nisu uvjetovani razlikama u ideološkim opredjeljenjima nego, prije svega, životnom situacijom i iskustvom.

Već je pokazano da ispitanici visoko vrednuju jednakost i socijalnu pravdu (i kao ustavna načela i kao političke prioritete) te da socijalne razlike drže jednim od važnijih društvenih problema. Iako društvene nejednakosti postoje u svim suvremenim društvima, to se pitanje s novim žarom postavlja upravo u tranzicijskim društvima, čiji građani još pamte socijalizam, koji se oficijelno razumijevao i kao društvo socijalnih jednakosti. Ispitanicima je ponuđeno devet parova društvenih skupina da procijene koje su od uspoređenih skupina u lošijem, istom ili boljem položaju. U tablici 14 prikazani su podaci za koje društvene skupine ispitanici procjenjuju da su u lošijem položaju u odnosu na usporednu skupinu.

Tablica 14: Komparativni prikaz percepcije lošijeg položaja društvenih skupina (%)

Društvene skupine u lošijem položaju	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Siromašni u odnosu na bogate	93,1	91,2	91,7
Nezaposleni u odnosu na zaposlene	90,5	87,4	90,2
Neobrazovani u odnosu na obrazovane	64,8	81,4	82,2
Stanovnici sela u odnosu na stanovnike grada	54,2	62,4	59,5
Žene u odnosu na muškarce	28,9	41,2	43,3
Mladi u odnosu na starije	34,2	39,5	43,8
Članovi oporbenih političkih stranaka u odnosu na članove vladajućih stranaka	65,4	38,4	38,8
Pripadnici nacionalnih manjina u odnosu na pripadnike hrvatskog naroda	35,9	33,3	26,6
Ateisti u odnosu na vjernike	27,3	21,2	20,4

Dobiveni rezultati pokazuju da ispitanici bez velikih dilema depriviranim društvenim skupinama smatraju siromašne, nezaposlene, neobrazovane i

stanovnike ruralnih područja. Ti socijalni hendikepi su teški svaki za sebe, a još je gore to što najčešće postoji čvrsta međuzavisnost siromaštva, nekvalificiranosti i nezaposlenosti. Izlazak iz tako definiranog kruga bijede tegoban je i neizvjestan, a vidljivo je da ispitanici nepogrešivo prepoznaju splet okolnosti koji određene skupine građana zadržava na socijalnom dnu.

U opažanju društvenih nejednakosti, mladi i stariji su uglavnom suglasni, što se vidi i po identičnom rangiranju društvenih skupina za koje drže da su u lošijem položaju. Iako mladi inkliniraju tome da u većini slučajeva opažaju malo manje nejednakosti nego stariji, za dva para skupina vrijedi obratno: mladi više ističu lošiji položaj nacionalnih manjina te seoskog stanovništva.

Znatno su indikativnije promjene koje su nastupile među mladima. One pokazuju da se mijenja težište u njihovim predodžbama o društvenim nejednakostima, što bi moglo značiti da na nekim područjima vjerojatno dolazi do njihova produblјivanja, a na drugima do ublažavanja. Drugim riječima, društvene nejednakosti opstaju i transformiraju se sukladno promjenama u danom vremenu i prostoru. U usporedbi s podacima dobivenim prije pet godina, među nejednakostima koje se opažaju u nešto manjoj mjeri osobito dolazi do izražaja smanјivanje percepcije lošijeg položaja članova opozicijskih u odnosu na članove vladajućih stranaka, te u nešto manjoj mjeri ateista naspram vjernika. Percipirano smanјenje političkih nejednakosti najvjerojatnije je uvjetovano time što je u promatranom razdoblju dinamika smjene vlasti pokazala da više nijedna stranka ne može monopolizirati vlast na način kako se to zbivalo u prvoj dekadi tranzicije. Kako je gotovo četiri godine u promatranom petogodištu vlast na nacionalnoj razini obnašala koalicija pet stranaka, zacijelo se dio opaženog smanјivanja političkih nejednakosti može pripisati načinu kako je ranije vladao HDZ i kako je vladala koalicija na čelu sa SDP-om, a moguće je da je utjecala i vrlo raširena paušalna ocjena da su ionako "svi političari isti". Što se smanјivanja opažanja lošijeg položaja ateista tiče, ono je vjerojatno posljedica porasta broja ispitanika koji se deklariraju kao religiozni, zbog čega nejednakosti ovoga tipa ostaju izvan njihova vidokruga.

No, podaci pokazuju da mladi određene nejednakosti opažaju u većoj mjeri nego ranije, što osobito važi za obrazovne i spolne nejednakosti. Moglo bi se pretpostaviti da su zaoštavanje konkurencije na tržištu rada i zahtjevi za što kvalificiranijom radnom snagom u posrnulom hrvatskom gospodarstvu – a nakon što su prošle turbulentne 1990-te, u kojima su društveni status i bogatstvo (pre)često stjecani na osnovi zasluga i podobnosti, a ne na temelju znanja i sposobnosti – utjecali na to da mladi jasnije vide nejednakosti koje postoje između obrazovanih i neobrazovanih. Spomenimo i da ovakvo opažanje obrazovnih nejednakosti aktualizira pitanje nejednakosti obrazovnih šansi, za koje se također može očekivati da će se produblјivati sukladno promjenama u

socijalnoj strukturi i društvenoj stratifikaciji. Veće opažanje lošijeg položaja žena, pak, sugerira da aktivnosti ženskih udruga i tijela vlasti koja su zadužena za promicanje ženskih prava polučuju rezultate. Naime, u proteklih pet godina položaj žena se nije bitno promijenio, svakako ne na gore (nakon što se već bio pogoršao početkom tranzicijskog razdoblja), ali ovi podaci pokazuju da se promijenila javna svijest o postojanju spolno utemeljenih nejednakosti.

Faktorskom analizom (tablica 15) dobivena su tri faktora (ukupne varijance 47,4%), koji su vrlo logično konfigurirani i, u osnovi, identični onima koji su dobiveni u istraživanju prije pet godina (Ilišin, 2002:164).

Tablica 15: Faktorska struktura društvenih nejednakosti

Društvene skupine u lošijem položaju	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Siromašni u odnosu na bogate	.718		
Nezaposleni u odnosu na zaposlene	.619		
Neobrazovani u odnosu na obrazovane	.598		
Pripadnici nacionalnih manjina u odnosu na pripadnike hrvatskog naroda		.670	
Ateisti u odnosu na vjernike		.698	
Članovi oporbenih stranaka u odnosu na članove vladajuće stranke	.328	.464	
Mladi u odnosu na starije			.809
Žene u odnosu na muškarce		.377	.537
Stanovnici sela u odnosu na stanovnike grada	.340		.497
% zajedničke varijance	18,1	14,7	14,6

Prvi faktor možemo nazvati *socijalne nejednakosti* jer obuhvaća općepoznate nejednakosti u svim suvremenim društvima. Sudeći po distribuciji odgovora, riječ je o najraširenijem i postojanom tipu nejednakosti, oko kojega su mladi vrlo suglasni. Analiza varijance pokazuje da samo oni koji su završili školu za radničko zanimanje (F-omjer=8,34) te mladi iz Istre i Primorja – a suprotno stanovnicima Istočne Slavonije (F-omjer=5,80) – manje opažaju socijalne nejednakosti. Regionalne razlike daju se lako objasniti razlikama u razvijenosti, no zašto mladi s trogodišnjim obrazovanjem manje opažaju socijalne nejednakosti, otvoreno je pitanje. Možda činjenica što većina njih već radi pridonosi većem osjećaju socijalne sigurnosti i otupljuje osjetljivost za nejednakosti koje postoje izvan obzora osobnog iskustva.

Političke nejednakosti (drugi faktor) konstituiraju opažene nejednakosti na nacionalnoj, vjerskoj i uže političkoj osnovi. U demokratskom društvu, nejednakosti na osnovi nacionalne pripadnosti i religijske samoidentifikacije ne bi trebale imati političke konotacije, no hrvatsko iskustvo i istraživanja (npr. Vrcan

i drugi, 1995; Zakošek, 1994, 1998, 2001; Šiber, 1998, 2001) pokazali su značajnu povezanost između političkih uvjerenja s religijskom i nacionalnom komponentom. Distribucija odgovora već je pokazala kako je percepcija ovog tipa nejednakosti u opadanju, i da ga mladi smatraju najmanje izraženim, dok analiza varijance pokazuje da su mladi u tom pogledu prilično diferencirani (F-omjeri kreću se između 29,03 i 4,54). Političke nejednakosti najviše opažaju žene, mladi Zagrepčani (po rođenju i mjestu stanovanja), visokoobrazovani (nasuprot onima bez kvalifikacija) te pristaše HNS-a i SDP-a (za razliku od glasača HSP-a). Ovakva diferencijacija ispitanika sugerira da senzibilitet za političke nejednakosti raste paralelno sa stupnjem obrazovanja i razvijenošću sredine te opredjeljenjem za političke stranke lijeve provenijencije.

Treći faktor, *sociokulturne nejednakosti*, konstituiraju opreke mladi–stariji, žene–muškarci i ruralno–urbano, u osnovi kojih su prisutni elementi tradicionalizma i patrijarhalizma s pratećim stereotipima. Kako je distribucija odgovora pokazala, radi se o tipu nejednakosti koji je u usponu, odnosno riječ je o nejednakostima koje se u pravilu više opažaju nakon smirivanja velikih društvenih i političkih previranja. Drugim riječima, dobna stratifikacija i ravnopravnost spolova uglavnom dolaze na dnevni red kada društvo ulazi u stabilniju fazu, pa se tako događa i u Hrvatskoj. O percepciji nejednakosti između stanovnika sela i grada može se reći da je izravna posljedica nastavka zaostajanja i depopulacije ruralnih područja, a nasuprot višoj kvaliteti života u urbanim središtima gdje su koncentrirani gospodarski resursi, obrazovne ustanove i niz drugih pogodnosti.

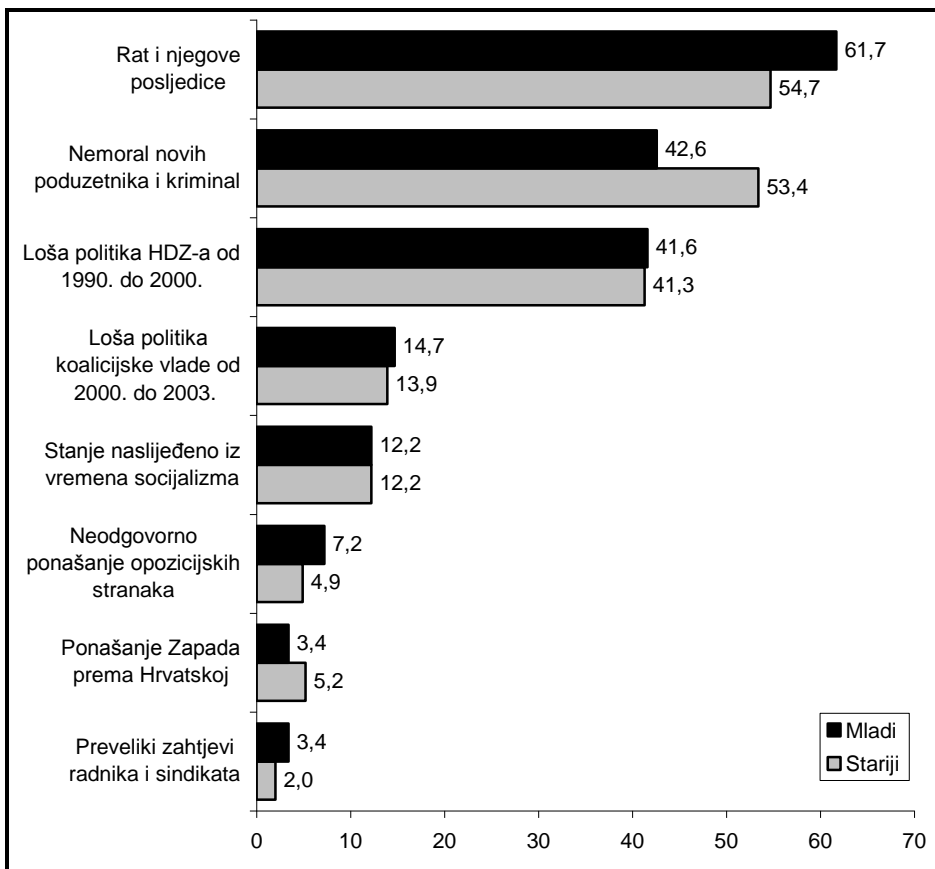
Nije upitno da je tranzicijsko razdoblje u Hrvatskoj obilježeno brojnim teškoćama, a već je pokazano kako mladi rangiraju postojeće probleme. No, zanimalo nas je i na što ili koga ispitanici adresiraju odgovornost za aktualne gospodarske i socijalne probleme. U grafikonu 5 prikazana je distribucija dobivenih rezultata uz napomenu da su ispitanici mogli zaokružiti najviše dva od osam ponuđenih odgovora.

Većina svih ispitanika glavnim uzrokom aktualnih hrvatskih teškoća smatra rat i njegove posljedice. To ne iznenađuje, jer je u javnom govoru često upravo rat apostrofirao kao uzrok hrvatskog socioekonomskog nazadovanja. To barem djelomice jest točno, kao što je točno da je rat utjecao i na dinamiku konsolidacije društvenog i političkog sustava i na političku svijest i ponašanje hrvatskih građana.

Osim rata, ispitanici u velikom broju ističu još dva “krivca” – nemoral novih poduzetnika i kriminal, te lošu politiku HDZ-a od 1990. do 2000 godine. Ni to nije neočekivano, jer je hrvatski model privatizacije doživio brojne kritike i izazvao neželjene posljedice za široke slojeve stanovništva. A novi su poduzetnici stasali upravo u okrilju takvog modela kojega je kreirao HDZ i po njemu provodio politiku prestrukturiranja gospodarstva gotovo cijelo desetljeće.

Zanimljivo je da dva puta manje ispitanika odgovornost za sadašnje teškoće pripisuje koalicijskoj vladi, koja je u izborima u studenom 2003. svejedno doživjela poraz, a HDZ ponovno dobio šansu da pokuša pokrenuti društveni razvoj. Čini se stoga da su se pretjerana očekivanja u pogledu ispravljanja privatizacijskih i inih nepravilnosti i nepravdi, prisutna početkom 2000. godine, nepune četiri godine kasnije preobrazila u jednako veliko razočaranje.

Grafikon 5: Rang-ljestvica uzroka gospodarskih i socijalnih problema u Hrvatskoj – mladi i stariji (%)

Podjednako je intrigantno da tek svaki osmi ispitanik uzrok današnjih problema vidi u socijalističkom nasljeđu, budući da su početkom tranzicijskog razdoblja među građanima postsocijalističkih zemalja upravo oni iz Hrvatske bili najkritičniji prema socijalističkom režimu, odnosno njegovom ekonomskom i političkom sustavu (Županov, 1996; Sekulić, Šporer, 1997). Vjerojatno je iskustvo življenja u novim uvjetima tijekom posljednjih 15 godina – obilježenih

osiromašenjem, socijalnom nesigurnošću, nezaposlenošću, porastom kriminala itd. – skinulo sa socijalizma oznaku “dežurnog krivca” za sve hrvatske nedaće, a i sam protok vremena na mjesto starih nužno dovodi nove uzroke.

Kao što se iz grafikona 5 vidi, mladi više od starijih navode rat i njegove posljedice kao uzrok teškoća, što je razumljivo, jer su oni odrastali u ratnom i poratnom okruženju. Kako je doba sazrijevanja razdoblje velike vulnerabilnosti, za očekivati je da je rat na mlade ostavio dublji trag. S druge strane, mladi manje ističu nemoral novih poduzetnika i kriminal, što je objašnjivo činjenicom da nisu oni bili ti kojima je podržavljenjem društvenog vlasništva uskraćeno pravo upravljanja i koji su ostajali bez posla, nego je to neposredno pogodilo starije.

Mladi se međusobno razlikuju u pogledu isticanja prvih pet uzroka problema, a zbirni rezultati prikazani su u tablici 16.

Dobiveni nalazi su prilično očekivani. Tako je logično da HDZ-ovu odgovornost za probleme ponajviše ističu – nasuprot pristašama HDZ-a – pristaše SDP-a i HNS-a. Njima se pridružuju nereligiozni ispitanici nasuprot religioznima, nastanjeni u velikim gradovima, osobito u Zagrebu te Istri i Primorju, a nasuprot žiteljima Dalmacije i Središnje Hrvatske, te studenti nasuprot nezaposlenima. Uz to, kritičnost spram HDZ-a raste linearno sa stupnjem obrazovanja oca. Obilježja ovih ispitanika vrlo su slična onima koja smo ustanovili u pristaša sadašnjih opozicijskih stranaka (prije svega HNS-a i SDP-a), što je i najbolje objašnjenje ovdje ustanovljenog podvojenog stava mladih o odgovornosti HDZ-a za aktualne hrvatske probleme, a što je ujedno i uzrok teškoća oko kojega pokazuju najmanje suglasja. Gotovo su podjednako podijeljeni i oko viđenja krivnje bivše koalicijske vlade. U ovom su slučaju predznaci suprotni – veću joj odgovornost pripisuju simpatizeri HSP-a i HDZ-a (dakako, za razliku od potencijalnih glasača SDP-a i HNS-a), mladi ruralnog porijekla i domicila, oni koji su stekli kvalifikaciju za radničko zanimanje, a nasuprot akademski obrazovanim ispitanicima. Isto tako, potpora promatranom stavu opada linearno s porastom stupnja obrazovanja oca. I ovdje je uočljiva konvergencija obilježja ispitanika koji ističu krivnju koalicijske vlade s onima koji su inače pristaše HDZ-a. Sve navedeno upućuje na to da je politička polarizacija među mladima konzistentna i prisutna u značajnoj mjeri. Rat i njegove posljedice natprosječno ističu simpatizeri HDZ-a (nasuprot pristašama HNS-a i SDP-a), učenici i nezaposleni, a potpora tom stavu opada s dobi, te ga ispodprosječno zastupaju i nereligiozni ispitanici. Navođenje nemorala novih poduzetnika i kriminala kao uzroka gospodarskih i socijalnih problema raste s dobi i obrazovanjem, a najviše se ističu studenti i zaposleni (nasuprot nezaposlenima i učenicima). Pokazuje se, dakle, da s porastom socijalne kompetencije raste i kritičnost spram modela privatizacije, a opada isticanje negativnog utjecaja rata kao svojevrsne “više sile”.

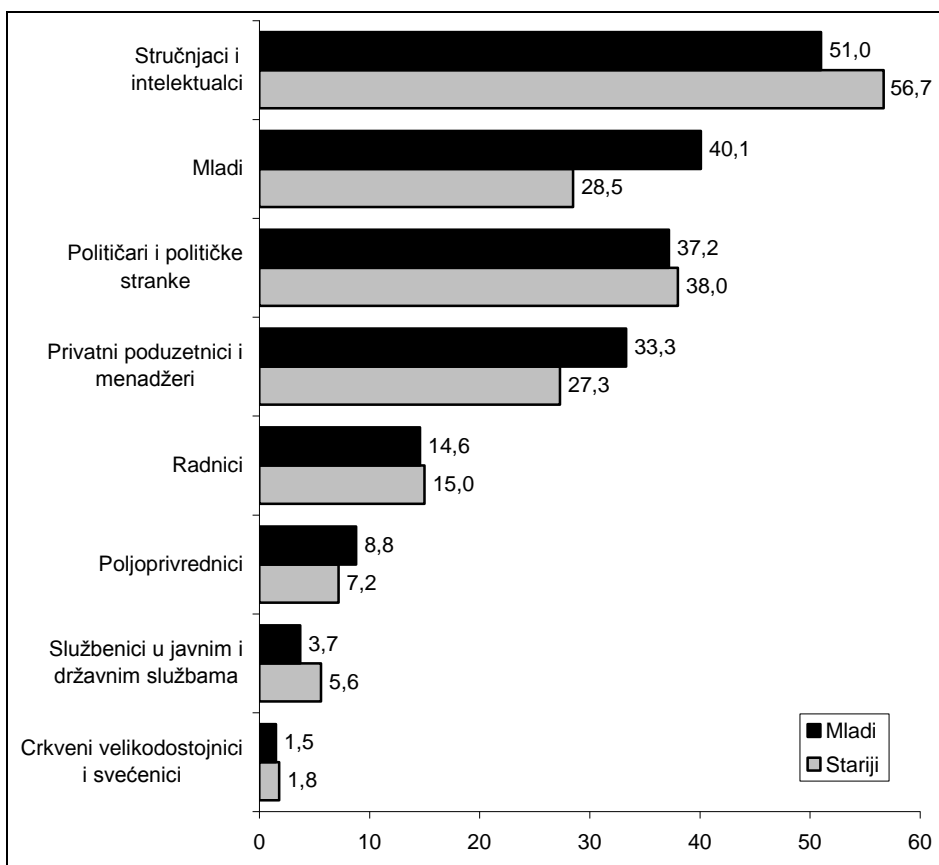
Tablica 16: Percepcija uzroka gospodarskih i socijalnih problema s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Rat i njegove posljedice	Nemoral novih poduzetnika i kriminal	Loša politika HDZ-a 1990.-2000.	Loša politika koalicijske vlade 2000.-2003.	Stanje naslijeđeno iz vremena socijalizma
<i>Dob</i>	$\chi^2=24,48$	$\chi^2=32,19$			
15 – 19 godina	68,2	33,6			
20 – 24 godine	60,4	45,1			
25 – 29 godina	55,0	48,2			
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=30,27$	$\chi^2=25,46$	$\chi^2=21,60$		
Zaposleni	56,3	46,3	44,1		
Nezaposleni	67,1	40,6	34,3		
Učenici	68,9	33,0	37,1		
Studenti	55,5	47,1	48,0		
<i>Obrazovanje oca</i>			$\chi^2=20,96$	$\chi^2=23,61$	
OŠ i manje			34,2	18,8	
KV/VKV			38,1	18,5	
Srednja škola			43,4	12,1	
VŠS, VSS i više			48,7	9,7	
<i>Obrazovanje ispitanika</i>		$\chi^2=22,03$		$\chi^2=20,12$	
OŠ i manje		35,1		15,4	
Ind./zamat. škola		41,0		21,5	
Srednja škola		45,0		12,9	
VŠS, VSS i više		51,3		9,6	
<i>Mjesto rođenja</i>				$\chi^2=23,07$	
Selo				19,1	
Mali grad				11,7	
Veliki grad				12,0	
Zagreb				10,4	
<i>Mjesto stanovanja</i>			$\chi^2=23,29$	$\chi^2=19,68$	
Selo			40,2	18,4	
Mali grad			35,3	11,3	
Veliki grad			48,0	11,9	
Zagreb			49,9	10,1	
<i>Regionalna pripadnost</i>			$\chi^2=35,71$		
Sjeverna Hrvatska			44,1		
Središnja Hrvatska			32,9		
Istra i Primorje			48,1		
Istočna Hrvatska			34,1		
Dalmacija			36,1		
Zagreb			50,4		
<i>Religioznost</i>	$\chi^2=20,65$		$\chi^2=54,62$		
Religiozni	63,6		36,8		
Neodlučni	60,2		50,2		
Nereligiozni	47,0		60,9		
<i>Stranačka identifikacija</i>	$\chi^2=32,88$		$\chi^2=244,22$	$\chi^2=63,38$	$\chi^2=43,27$
HDZ	70,9		18,3	22,5	17,9
HNS	52,5		63,3	6,5	9,4
HSP	59,4		32,8	24,6	21,6
HSS	55,3		55,3	17,0	11,7
SDP	53,1		70,9	4,6	5,4
Neodlučni	61,9		39,7	13,3	9,6
UKUPNO	61,3	42,6	41,6	14,7	12,2

Na koncu, socijalizam u većoj mjeri smatraju odgovornim simpatizeri HSP-a te HDZ-a, dok se s tim stavom ispod prosjeka slažu pristaše SDP-a i HNS-a, te stranački neopredijeljeni ispitanici. Takva polarizacija pristaša apostrofiranih stranaka zapravo je očekivana, jer prilično vjerno odražava stranačke retorike kao i pozicioniranje stranaka na kontinuumu lijevo-desno.

Posljednji ispitivani stavovi u ovoj dionici odnose se na društvene aktere za koje ispitanici smatraju da bi mogli najviše učiniti za izlazak Hrvatske iz sadašnjih teškoća. Ispitanici su ponovno mogli izabrati najviše dva od osam ponuđenih odgovora, a kako su se izjasnili, prikazano je u grafikonu 6.

Grafikon 6: Rang-ljestvica društvenih aktera koji mogu pridonijeti izlasku iz postojećih teškoća u Hrvatskoj – mladi i stariji (%)

Od svih ponuđenih društvenih aktera, stručnjaci i intelektualci su jedini za koje većina ispitanika smatra da bi mogli pridonijeti prevladavanju aktualnih teškoća, a razmjerno dobro kotiraju mladi, političari i političke stranke te privatni

poduzetnici i menadžeri. Čini se da se pri procjenjivanju potencijalnog doprinosa miješaju dva pristupa ispitanika: kako bi bilo u idealnoj situaciji i kako je to zadano realnim odnosima moći. Naime, često je upitno koliko se uvažava znanje stručnjaka i intelektualaca u donošenju razvojnih odluka, a evidentno je da je uključenost mladih minimalna. S druge strane, iako političari – a osobito političke stranke – ne uživaju veliko povjerenje ispitanika, oni u isto vrijeme drže da je u rukama političkih aktera smještena najveća moć u Hrvatskoj u kojoj još žilavo opstaju elementi “političkog kapitalizma” (Županov, 2002). No, istodobno se razvija i poduzetnički kapitalizam, koji objektivno povećava moć privatnih poduzetnika i menadžera, od kojih se istodobno očekuje da osnaže vlastitu ulogu u razvojnim projektima. U radnike, poljoprivrednike i javne službenike ispitanici ne polažu velike nade, a u kler gotovo nikakve. Potonji plasman vjerojatno reflektira poimanje da su ljudi Crkve zaduženi za spiritualna i moralna pitanja, a ne za osiguranje materijalnih uvjeta za život dostojan čovjeka.

Razlike između mladih i starijih su malobrojne, ali više nego indikativne – za onoliko koliko mladi više vjeruju u sposobnosti vlastite generacije stariji su uvjereniji u mogućnosti doprinosa stručnjaka i privatnih poduzetnika. Diskrepancija u viđenju mogućeg društvenog doprinosa mladih nedvojbeno indicira postojanje društvenog nepovjerenja prema mladima, što odgovori starijih ovdje i dokazuju.

Sami mladi međusobno se osrednje, ali simptomatično razlikuju u isticanju potencijalnog doprinosa promatranih aktera u prevladavanju razvojnih teškoća. Za početak treba reći da su u pogledu procjene potencijalnog doprinosa vlastite generacije mladi potpuno homogeni. S druge strane, najviše nesuglasja registrirano je u pogledu procjene doprinosa privatnih poduzetnika i menadžera. Uzdanje u tu skupinu raste linearno sa stupnjem obrazovanja ispitanika ($\chi^2=18,61$), urbaniziranošću mjesta odrastanja ($\chi^2=25,15$) i stanovanja ($\chi^2=25,15$), a obrazovanoj i urbanoj mladeži pridružuju se zaposleni nasuprot učenicima i nezaposlenima ($\chi^2=25,58$), kojima se po manjem povjerenju pridružuju mladi iz Sjeverne i Istočne Hrvatske ($\chi^2=38,69$). Donekle su slične karakteristike onih koji najviše ističu potencijalni doprinos stručnjaka i intelektualaca: to isticanje raste linearno sa stupnjem obrazovanja ispitanika ($\chi^2=73,95$) i njihovih očeva ($\chi^2=36,55$), pri čemu im se pridružuju studenti – za razliku od učenika i nezaposlenih ($\chi^2=43,62$) – te glasači HNS-a nasuprot pristašama HDZ-a ($\chi^2=27,09$). Što se ostalih analiziranih aktera tiče, razlike su sporadične. Tako vjera u doprinos javnih službenika opada linearno s porastom obrazovanja ispitanika ($\chi^2=21,10$) i njihovih očeva ($\chi^2=19,39$), u radnike najviše vjeruju mladi koji su se obrazovali za neko radničko zanimanje, suprotno visokoobrazovanim ispitanicima ($\chi^2=18,13$), dok u poljoprivrednike najviše nade polažu simpatizeri HSS-a i HSP-a, a najmanje simpatizeri HNS-a i SDP-a ($\chi^2=22,77$). Pogledaju li se ustanovljene razlike integralno, uočljivo je da značajan utjecaj imaju trenutni društveni status i uvjeti socijalizacije. Ti su faktori povezani sa stranačkim opredjeljenjima, koja zapravo znatno ovise o navedenim karakteristikama ispitanika.

5. Politička participacija i potencijal mladih

Za bolje razumijevanje relacije mladih i politike, nužan je i uvid u njihovu političku participaciju. Već je dobro poznato da je ta participacija na niskoj razini, kako općenito, tako i u usporedbi sa starijima. Ta pojava zaslužuje pozornost iz barem tri razloga: optimalnost funkcioniranja demokratskog poretka i institucija ovisi o adekvatnosti političke participacije građana; u procesu demokratske konsolidacije potreban je angažman svih segmenata društva (osobito onih koji raspolažu inovacijskim potencijalom); sudjelovanje mladih u političkim procesima motivira ih i osposobljava za donošenje odluka i danas i u budućnosti. U ovoj dionici bit će analizirana zainteresiranost mladih za politiku, njihova percepcija zastupljenosti marginalnih skupina u hrvatskoj politici, participacija u raznim organizacijama, spremnost na osobni angažman, te viđenje optimalnih oblika za politički angažman mladih i aktera koji ih mogu potaknuti na aktivno sudjelovanje u društvu.

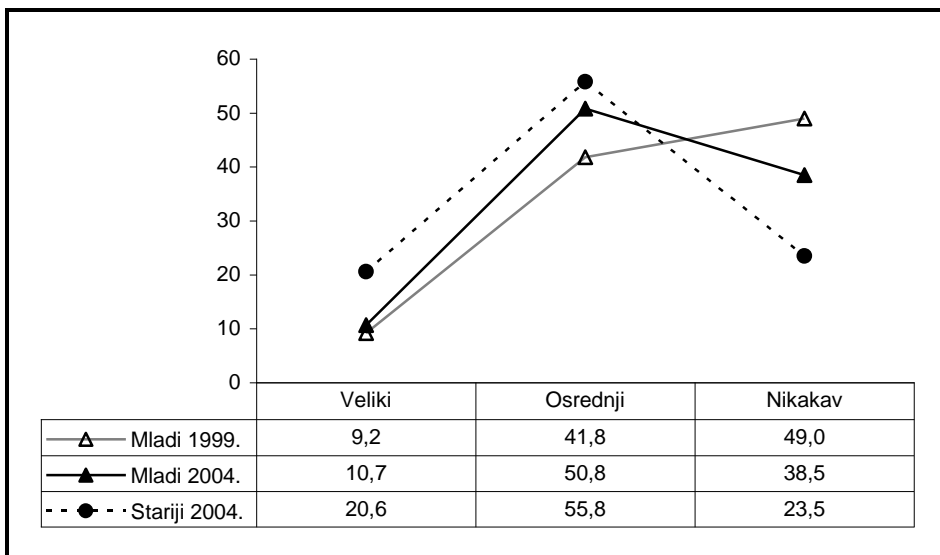
Uvodno je već rečeno da mladi iskazuju manje interesa za politiku od starijih, a ovdje treba dodati da se smatra kako mladi nisu nezainteresirani *per se* nego da je to njihova reakcija na politiku koja je uglavnom nezainteresirana za mlade, tj. njihove probleme i mišljenje (Bynner, Ashford, 1994). U ovom je istraživanju zainteresiranost za politiku mjerena na dva načina: samoprocjenom ispitanika o vlastitom interesu za politiku i politička zbivanja (grafikon 7), te učestalosti razgovora s prijateljima i roditeljima (u slučaju mladih) i samo s prijateljima (u starijih) o politici i društvu (grafikon 8).

Deklarirani interes za politiku je, očekivano, manji među mladima. Ipak, u proteklih pet godina među mladima je došlo do pomaka utoliko što je nauštrb potpuno nezainteresiranih došlo do porasta osrednje zainteresiranih. To je ipak još uvijek ispod razine političke zainteresiranosti mladih u socijalističkom razdoblju koja se kretala u okvirima današnje (ne)zainteresiranosti starijih (Ilišin, 2003:49). I kada je riječ o razgovorima o politici i društvu, pokazuje se da su mladi manje od starijih skloni toj temi, pri čemu općenito više komuniciraju s prijateljima nego s roditeljima. Komunikacija o političkim temama ujedno je veća nego što je deklarirani interes za politiku, vjerojatno i stoga što su u razgovore uključena i društvena zbivanja. Proširenje teme izvan uže shvaćene politike očito povećava zainteresiranost za razmjenjivanje informacija i komentara.⁹

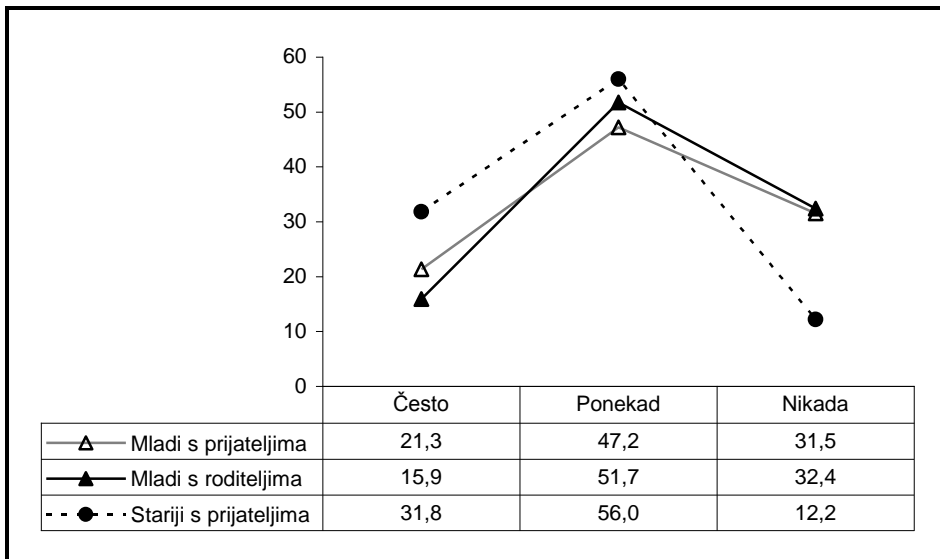
---

⁹ Cjeloviti podaci o interesima mladih i njihovoj komunikaciji s prijateljima i roditeljima nalaze se u pitanjima 77 i 82 u Upitniku u Prilogu. Ovdje treba tek reći da je deklarirani interes za politiku, uz vojsku i vojne stvari, smješten na dnu ljestvice koja uključuje 15 interesa (i u mladih i u starijih), kao što se i razgovor o politici i društvu nalazi na dnu ljestvice učestalosti razgovora mladih i s prijateljima i s roditeljima (uz razgovor o seksu i ljubavi). To znači da, unatoč određenim pomacima, politika u konkurenciji drugih sadržaja svakodnevnoga života trajno ostaje na margini interesa mladih (ali u primjetnoj mjeri i u starijih).

Grafikon 7: Komparativni prikaz deklariranog interesa za politiku (%)

Grafikon 8: Učestalost razgovora o političkim temama – mladi i stariji (%)

Mladi se međusobno znatno razlikuju po zainteresiranosti za politiku, što najviše dolazi do izražaja u razgovorima s prijateljima. Međutim, kako su sva tri ispitana indikatora zanimanja za politiku povezana sa sličnim obilježjima mladih, dobiveni rezultati skupno su prikazani u tablici 17.

Tablica 17: Zainteresiranost za politiku i političke teme s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Interes za politiku			Razgovor s prijateljima			Razgovor s roditeljima		
	Veliki	Srednji	Nikakav	Često	Ponekad	Nikada	Često	Ponekad	Nikada
<i>Spol</i>	$\chi^2=18,74$			$\chi^2=26,74$					
Žene	7,7	52,6	39,7	17,2	46,8	36,0			
Muškarci	13,7	49,1	37,2	25,1	47,6	27,2			
<i>Dob</i>	$\chi^2=27,20$			$\chi^2=101,20$			$\chi^2=71,09$		
15 – 19 godina	10,4	45,2	44,4	17,9	36,3	45,7	13,0	42,6	44,4
20 – 24 godina	10,9	49,3	39,9	22,0	50,1	27,9	17,9	53,1	29,0
25 – 29 godina	10,9	58,1	31,0	23,9	55,3	20,8	16,9	59,5	23,6
<i>Socioprof. status</i>	$\chi^2=27,48$			$\chi^2=100,40$			$\chi^2=64,18$		
Zaposleni	9,5	55,2	35,3	22,0	54,6	23,4	15,0	59,1	25,9
Nezaposleni	7,7	51,4	40,9	19,6	46,2	34,1	14,6	50,9	34,5
Učenici	11,2	44,4	44,4	16,5	34,8	48,7	13,2	41,8	45,1
Studenti	15,3	49,6	35,0	26,9	49,1	24,0	21,9	50,8	27,2
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=25,28$			$\chi^2=27,64$			$\chi^2=55,55$		
OŠ i manje	8,8	53,1	38,1	16,8	45,9	37,3	8,6	52,4	38,9
KV/VKV	9,5	50,6	39,9	18,1	48,7	33,2	14,5	52,5	33,0
Srednja škola	9,7	47,7	42,6	22,5	46,8	30,7	15,1	51,3	33,6
VŠS, VSS i više	15,6	54,3	30,1	28,4	46,9	24,8	25,8	50,9	23,2
<i>Obrazovanje ispitanika</i>				$\chi^2=103,70$			$\chi^2=82,49$		
OŠ i manje				15,5	36,8	47,7	12,2	42,6	45,2
Ind./zanatska škola				18,2	49,4	32,4	11,5	52,7	35,8
Srednja škola				24,5	51,2	24,3	18,2	55,0	26,8
VŠS, VSS i više				27,1	53,3	19,6	23,0	58,8	18,1
<i>Mjesto stanovanja</i>	$\chi^2=27,98$			$\chi^2=38,221$					
Selo	8,9	53,0	38,1	17,8	48,8	33,4			
Mali grad	9,3	50,4	40,3	20,4	45,2	34,2			
Veliki grad	9,9	45,5	44,6	19,8	48,5	31,7			
Zagreb	17,9	49,3	32,9	32,3	45,7	22,0			
<i>Regionalna pripadnost</i>				$\chi^2=47,55$					
Sjeverna Hrvatska				17,3	47,7	35,0			
Središnja Hrvatska				18,5	54,9	26,6			
Istra i Primorje				16,5	48,8	34,7			
Istočna Hrvatska				19,0	44,4	36,5			
Dalmacija				22,7	45,9	31,4			
Zagreb				32,2	46,1	21,7			
<i>Stranačka identifikacija</i>	$\chi^2=37,51$			$\chi^2=49,19$			$\chi^2=45,69$		
HDZ	12,5	53,5	34,0	23,0	45,5	31,5	18,2	50,4	31,4
HNS	15,3	54,0	30,7	32,1	46,7	21,2	18,1	60,1	21,7
HSP	16,4	53,0	30,6	30,1	45,1	24,8	24,2	50,0	25,8
HSS	4,3	56,4	39,4	21,1	43,0	35,8	10,6	46,8	42,6
SDP	11,9	52,3	35,8	21,5	55,0	23,5	20,5	52,5	27,0
Neodlučni	7,2	48,4	44,4	15,3	47,4	37,3	10,8	51,4	37,8
UKUPNO	10,7	50,8	38,5	21,3	47,2	31,5	16,0	51,7	32,4

Iz zbirnih podataka uočljivo je da interes za politiku u sva tri ispitana oblika nije povezan samo s religioznošću i provenijencijom mladih. Također je odmah vidljivo da taj kombinirani politički interes raste usporedno s dobi ispitanika i stupnjem obrazovanja njihovih očeva, te da veći interes iskazuju i pristaše HNS-a i HSP-a te studenti i zaposleni, a nasuprot ispitanicima bez stranačke preferencije te učenicima i nezaposlenima. Deklarirani interes za politiku veći je još u muškaraca i onih nastanjenih u Zagrebu. Komunikacija o političkim temama – i s prijateljima i s roditeljima – također je intenzivnija što su ispitanici obrazovaniji. Što se razgovora s prijateljima tiče, politika je češća tema i među mladim Zagrepčanima (za razliku od mladih iz Sjeverne i Istočne Hrvatske) te među mladim muškarcima. Ovako sažeti nalazi potvrđuju već dobro poznatu tendenciju da sa sazrijevanjem i stjecanjem višeg socijalnog statusa (u što je uključeno i obrazovanje) raste interes za politiku. Za hrvatske je prilike zanimljivo da su stranački simpatizeri HNS-a i HSP-a najpolitiziraniji, a što može biti povezano s činjenicom da značajan udio glasača tih stranaka čine studenti (koji su i inače među najzainteresiranijima), a može biti povezano i s jasnom programskom i retoričkom profiliranošću tih stranaka (koje su ujedno smještene i na suprotnim polovima na dimenziji lijevo-desnih ideoloških orijentacija).

Uvodno je već rečeno da mladi marginalno sudjeluju u politici, a to osobito vrijedi za tijela vlasti. U istraživanju nas je stoga zanimalo kako mladi percipiraju zastupljenost vlastite generacije i drugih marginalnih, ali politički relevantnih društvenih skupina (tablica 18), te smatraju li bi li u Hrvatskom saboru trebalo nekim zakonskim aktom osigurati odgovarajuću zastupljenost tih skupina (tablica 19). U tablicama 18 i 19 prikazani su odgovori “da” i “ne”, dok je odgovor “ne znam” ispušten radi bolje preglednosti rezultata.

Tablica 18: Komparativni prikaz percepcije dovoljne zastupljenosti marginalnih skupina u hrvatskom političkom životu (%)

Marginalne skupine	Mladi 1999.		Mladi 2004.		Stariji 2004.	
	Da	Ne	Da	Ne	Da	Ne
Hrvatska “dijaspora”	–	–	31,0	18,9	39,9	20,2
Nacionalne manjine	21,9	23,6	29,6	23,4	42,6	20,6
Žene	20,7	41,9	15,9	52,3	22,0	56,7
Mladi	8,8	60,6	5,4	73,8	6,7	74,6

Kao što se moglo i očekivati, s većim opažanjem dostatne političke zastupljenosti pojedine marginalne skupine u hrvatskom političkom životu opada percepcija potrebe da joj se zakonski osigura zastupljenost u hrvatskom parlamentu. Podaci pokazuju da ispitanici smatraju kako su u hrvatskom

političkom životu najbolje zastupljene “dijaspora” i nacionalne manjine – pri čemu je najviše onih ispitanika koji o tome nemaju jasnog stava – dok su skupine žena i mladih percipirane kao one koje su politički marginalizirane. Isto tako, većina ispitanika drži kako je potrebna zakonska intervencija radi osiguranja njihove odgovarajuće zastupljenosti, za razliku od nacionalnih manjina i hrvatske “dijaspore” (s tim da najveći broj ispitanika zapravo nema definiran stav). Čini se da po sudu ispitanika političko predstavništvo nacionalnih manjina i “dijaspore” predstavlja ponajprije temu za političare, dok je participacija žena i mladih problem koji je bliži njihovu svakodnevnom iskustvu.

Tablica 19: Procjena potrebe zakonskog osiguranja zastupljenosti marginalnih skupina u Hrvatskom saboru – mladi i stariji (%)

Marginalne skupine	Mladi		Stariji	
	Da	Ne	Da	Ne
Mladi	68,5	10,1	68,7	13,4
Žene	58,9	15,5	56,2	22,9
Nacionalne manjine	35,6	21,0	35,9	27,8
Hrvatska “dijaspora”	27,4	27,0	29,3	33,6

Mladi i stariji gotovo da se ne razlikuju – jedino u pogledu nacionalnih manjina mladi pokazuju nešto više razumijevanja za njihovo pravo na političku reprezentaciju. Iako su ranije stariji pokazali znatnu skepsu u pogledu potencijala mladih da pridonese izlasku Hrvatske iz teškoća, zanimljivo je da ovdje demonstriraju veliku suglasnost s mladima, koji vlastitu generaciju doživljavaju kao politički marginaliziranu i kao onu skupinu kojoj bi najviše trebalo zakonskom regulativom pomoći da se politički afirmira.¹⁰

Promatramo li samo rezultate mladih, pokazuje se da se politički položaj žena i mladih doživljava nepovoljnijim nego prije pet godina. Kako je u tom razdoblju došlo do nekih pozitivnih promjena – barem kada je zastupljenost žena u pitanju – može se ponovno pretpostaviti da konsolidacija društvenog i političkog poretka revitalizira nezadovoljstva i zahtjeve koji su zbog “velikih” političkih tema i ciljeva bili potisnuti u drugi plan. To je zapravo još jedan od

¹⁰ Ovakvi stavovi ispitanika potpuno korespondiraju s realnošću. Naime, analize dobne strukture zastupnika u Hrvatskom saboru pokazale su da je od početka tranzicijskog razdoblja među parlamentarcima mladih od 30 godina bilo najviše 2,6% (dok mladih u biračkom tijelu ima cca 21%), s time da u prvom sazivu parlamenta nije bilo nijednog zastupnika mlađeg od 30 godina (Ilišin, 2003:47). Takva podzastupljenost mladih u parlamentu još je jedan od indikatora kolapsa omladinskog angažmana nakon izlaska iz socijalizma (kada je mladima bilo zajamčeno političko predstavništvo posredstvom tadašnje omladinske organizacije, a što im je osiguravalo 5-9% saborskih mjesta).

indikatora “normalizacije” društvenog i političkog života, odnosno ulaska u stabilnije razdoblje društvenog razvoja.

Mladi su međusobno potpuno polarizirani u pogledu percepcije aktualne zastupljenosti “dijaspore” i potrebe da se osigura njezino političko predstavništvo u Saboru. Naime, stav da je “dijaspore” dovoljno prisutna u političkom životu (hi-kvadrati se kreću od 78,63 do 29,32) i da zakonskim mjerama ne bi trebalo zajamčiti njezino političko predstavništvo u Saboru (s hi-kvadratima od 56,93 do 20,57), ovisi o identičnim obilježjima. Riječ je o mladima iz Zagreba i Istre i Primorja, pri čemu podržavanje tih stavova raste s urbaniziranošću mjesta odrastanja i stanovanja, dobi, stupnjem obrazovanja ispitanika, kao i njihovih očeva, a pridružuju im se studenti, nereligiozni ispitanici i pristaše SDP-a i HNS-a te muškarci. “Dijaspore” kao premalo prisutnu u hrvatskoj politici i kao skupinu čiju zastupljenost u Hrvatskom saboru treba zakonski stimulirati češće navodi ruralna mladež, osobito ona iz Dalmacije, mlađa, niže obrazovana i nižeg socijalnog porijekla, a njima se pridružuju učenici i nezaposleni, religiozni ispitanici, te pristaše HDZ-a i HSS-a. Ovako sažeto navedene značajke jasno upućuju na to da je uloga “dijaspore” u hrvatskom političkom životu nedvojbeno političko pitanje oko kojega nema konsenzusa. No, kako najveći broj mladih nema izgrađen stav u vezi s tim pitanjem, politička kampanja koja bi išla u smjeru jačanja političke uloge “dijaspore” ili njezina isključivanja iz parlamenta pala bi na plodno tlo, odnosno postoji prostor za utjecaj na građane ukoliko se povede ozbiljnija javna rasprava o političkom statusu “dijaspore”. Stanovita indiferentnost spram ovoga pitanja može se dovesti u vezu i s ranije ustanovljenim slabim plasmanom potpore Hrvatima u Bosni i Hercegovini utoliko što politički predstavnici hrvatske “dijaspore” listom dolaze iz susjedne države. Vidljivo je da su, kako vrijeme prolazi i jenjavaju zahtjevi za homogenizacijom Hrvata ma gdje oni bili, hrvatski građani sve manje zainteresirani za sunarodnjake koji u drugoj državi ostvaruju svoja građanska i politička prava i obaveze (primjerice, često isticano plaćanje poreza).

Oko pitanja političke “vidljivosti” i zajamčenog političkog predstavništva nacionalnih manjina mladi se primjetno manje razlikuju. U ovom slučaju postoji tek djelomična sličnost između onih koji procjenjuju da nacionalne manjine dovoljno sudjeluju u hrvatskoj politici (hi-kvadrati se kreću od 61,13 do 21,07), te da im ne treba zakonski osigurati put u Sabor (hi-kvadrati se kreću od 45,31 do 20,34). Tako češće prosuđuju muškarci, prosječno stariji omladinci, te simpatizeri HSP-a, za razliku od pristaša HNS-a i SDP-a. Osim tih podudarnosti, nereligiozni ispitanici češće ističu potrebu zakonske regulacije zastupljenosti predstavnika nacionalnih manjina ($\chi^2=22,57$), a zaposleni češće drže da su nacionalne manjine već dovoljno prisutne u hrvatskoj politici. Ovo je također političko pitanje, no očito je da izaziva manje polarizacija i da je postojeće rješenje prihvaćeno u većoj mjeri nego u slučaju “dijaspore”. Uostalom, i u prethodnoj analizi političkih prioriteta, pokazalo se kako se suživot Hrvata i

manjinskih naroda u zemlji mladima čini važnijim od rješavanja eventualnih problema Hrvata u “dijaspori”.

Očekivano, mlade žene češće procjenjuju da su pripadnice njihova spola marginalizirane u hrvatskoj politici ($\chi^2=91,67$) i da im treba zakonski osigurati participaciju u parlamentu ($\chi^2=81,65$). K tomu, svijest o nedovoljnoj prisutnosti žena na političkoj sceni raste linearno s obrazovanjem ($\chi^2=32,68$). Što se zastupljenosti mladih tiče, iako je gotovo tri četvrtine ispitanika suglasno da je ona na nezadovoljavajućoj razini, zakonsku regulaciju izbora mladih u parlament u većoj mjeri podupiru žene ($\chi^2=30,12$) te ispitanici iz velikih gradova i Zagreba ($\chi^2=28,78$). Na osnovi utvrđenih trendova se može konstatirati da povoljnije šire socijalizacijske okolnosti pridonose osvještavanju osjećaja prikraćenosti što posljedično povećava spremnost da se prihvati društvena intervencija kako bi se stanje popravilo, bez čekanja da spontani razvoj eventualno dovede do ublažavanja ili potiranja postojeće političke diskriminacije na osnovi spola i, osobito, dobi.

Vidjeli smo već da i mladi i stariji smatraju kako su mladi najviše politički marginalizirani, prije svega na planu političke participacije. Toj percepciji u prilog govore i podaci o uključenosti mladih u razne organizacije, odnosno udruge (tablica 20).¹¹

Tablica 20: Komparativni prikaz participacije u organizacijama i udrugama (%)

Organizacija ili udruga	Mladi			Stariji
	Europa 2001.	Hrvatska 1999.	Hrvatska 2004.	Hrvatska 2004.
Sportska udruga ili skupina	28	19,9	15,8	7,5
Kulturna ili umjetnička skupina	13	13,4	6,5	6,3
Politička stranka	–	6,8	5,3	8,7
Udruga mladeži	9	7,5	4,7	0,0
Sindikata	–	9,1	4,1	12,4
Organizacija za zaštitu okoliša	5	5,2	2,4	3,1
Organizacija za zaštitu ljudskih prava	3	3,2	0,6	0,9
Mirotvorna organizacija	–	2,9	0,6	0,9
Organizacija za zaštitu ženskih prava	–	2,2	0,4	0,3
Neka druga udruga	5	4,8	2,3	5,1
Nijedna udruga	50	–	66,7	67,0

¹¹ Podaci o participaciji mladih Europljana preuzeti su iz studije *Young Europeans in 2001* (str. 3). Usporedba je manjkava u pogledu političke participacije, jer u europskom istraživanju nije ispitivana uključenost u političke stranke i sindikate.

Pokazatelji participacije i mladih i starijih u različitim organizacijama i udrugama iznenađujući su utoliko što u obje dobne skupine dvije trećine ispitanika nije uključeno ni u jednu asocijaciju. Moguće je pretpostaviti da među ispitanicima koji formalno nisu članovi nijedne od promatranih organizacija ima i onih koji se barem povremeno uključuju u neke od njihovih aktivnosti, no takvi su zasigurno izrazito malobrojni. Unutar dobivene distribucije uočljivo je da mladi više manifestiraju socijalni aktivizam, a stariji su spremniji na politički angažman (promatran preko članstva u političkim strankama i sindikatima). Najkraće rečeno, te se tendencije mogu promatrati kao još jedan indikator distanciranosti mladih od institucionalne politike.

Donekle je iznenađujuće što je u proteklih pet godina ionako skromna participacija mladih doživjela daljnju redukciju u svim promatranim organizacijama i udrugama.¹² To upućuje na pretpostavku da kolaps omladinskog aktivizma koji je dijagnosticiran početkom tranzicijskog razdoblja, nakon stanovitog poboljšanja opet uzima maha. Otvoreno je pitanje zašto se to događa: moguće je da su se mladi razočarali djelovanjem raznih udruga i svojom ulogom u tome; moguće je da su mnoge udruge i organizacije, nakon pionirskih dana, ušle u fazu etabliranosti, kada u pravilu stariji preuzimaju glavnu ulogu u njima; a vjerojatno je i da se mogućnosti aktivnog sudjelovanja u nekim aktivnostima objektivno smanjuju zbog smanjenja broja odgovarajućih organizacija (što sugerira pad sportskog i kulturno-umjetničkog angažmana). U svakom slučaju, nakon zabilježenog pada participacije, mladi Hrvatske su se još više udaljili od europskih vršnjaka, kojima su bili sličniji prije pet godina. Ova diskrepancija u iskazanom aktivizmu ne podupire tezu koja nisku društvenu participaciju mladih tumači utjecajem društvene stabilnosti – ako Hrvatska i jest ušla u stabilnije razdoblje, sigurno je da mladi Europljani žive u još stabilnijim uvjetima. Dapače, društvena stabilnost načelno pogoduje angažmanu mladih u civilnim inicijativama i aktivnostima za zadovoljavanje specifičnih potreba – dakako, ako su društvo u cjelini i građani kao pojedinci dovoljno senzibilizirani i bogati za financiranje izgradnje i održavanja prostora, rada stručnjaka i slično.

Daljnjoj analizi podvrgli smo participaciju u samo tri najzastupljenije vrste organizacija – točnije, one u kojima participira barem 5% mladih, te odgovor koji pokazuje da mladi nisu uključeni ni u jednu udругu ili organizaciju. Zbirni

---

¹² Posebno je indikativno smanjivanje članstva u sindikatima – s četvrtine zaposlene mladeži (Ilišin, 2002:188) na desetinu. Ovakva minimalna uključenost mladih u sindikate vjerojatno implicira nezadovoljstvo radom postojećih sindikalnih središnjica, ali i pritisak vlasnika i uprava poduzeća s ciljem destimuliranja sindikalnog angažmana. Svijest o solidarnosti i potrebi socijalne akcije za zaštitu interesa zaposlenika očito su na takvoj razini da su preslab poticaj mladima za pokušaj promjene situacije.

podaci prikazani u tablici 21, pokazuju da razlike između pojedinih skupina mladih nisu brojne i velike, ali su znakovite.

Tablica 21: Članstvo u organizacijama s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Sportska udruga ili skupina	Kulturna ili umjetnička skupina	Politička stranka	Nijedna udruga
<i>Spol</i>	$\chi^2=67,01$			$\chi^2=41,41$
Žene	9,0			73,3
Muškarci	22,3			59,7
<i>Socioprof. status</i>	$\chi^2=24,80$			17,93
Zaposleni	13,5			64,1
Nezaposleni	10,6			75,1
Učenicima	21,5			63,6
Studenti	18,5			64,6
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=24,33$	$\chi^2=31,52$		$\chi^2=35,99$
OŠ i manje	9,0	3,4		74,5
KV/VKV	15,7	3,8		68,9
Srednja škola	15,8	7,3		66,5
VŠS, VSS i više	21,7	11,6		55,3
<i>Obrazovanje ispitanika</i>			$\chi^2=27,44$	
OŠ i manje			3,0	
Ind./zanat. škola			9,1	
Srednja škola			4,0	
VŠS, VSS i više			9,6	
<i>Stranačka identifikacija</i>			$\chi^2=52,79$	$\chi^2=35,59$
HDZ			8,2	67,6
HNS			5,0	64,7
HSP			15,7	54,9
HSS			4,3	66,3
SDP			3,8	66,5
Neodlučni			2,1	75,3
UKUPNO	15,8	6,5	5,3	66,7

Ustanovljene su razlike očekivane i potvrđuju već poznate tendencije. Tako ne čudi da su sportski aktivniji muškarci, učenici i studenti te potomci akademski obrazovanih očeva. Očito je da opstaju neke tradicionalne razlike u afinitetima, kao i da su sportski tereni i rekviziti dostupniji mladima koji se nalaze u procesu obrazovanja i čije su obitelji materijalno bolje situirane, a u kojima se bavljenje sportom češće smatra važnim. Potonje važi i za bavljenje

kulturnim i umjetničkim aktivnostima, koje također više stimuliraju obitelji u kojima je otac fakultetski obrazovan. S druge strane, članstvo u političkim strankama ovisi o tome jesu li mladi već završili obrazovanje, što pokazuje natprosječna učlanjenost onih s trogodišnjim ili visokoškolskim obrazovanjem. Veću stranačku participaciju navode i pristaše HSP-a, a djelomično i HDZ-a, iz čega se može posredno zaključiti, kako te stranke imaju najveći udio mladih članova. Zanimljivo je da je cca 2% mladih koji na izborima ne bi podržali nijednu stranku zaokružilo da su istodobno članovi neke stranke (?!). To bi se moglo protumačiti kao indikator samopasivizacije mladih uslijed nezadovoljstva radom vlastite stranke, no ostaje pitanje zašto ostaju njezini članovi. Može biti da je ovdje riječ o začetku kasnijeg instrumentalnog i klijentelističkog ponašanja, odnosno učlanjivanja u političku stranku radi lakšeg ostvarivanja pogodnosti u karijeri ili nekom drugom životnom području.

Obilježja mladih koji najmanje participiraju u društvenom životu također ne iznenađuju, jer se radi o ženama i nezaposlenima, stranački neopredijeljenima, a pasivnost opada kako raste stupanj obrazovanja oca. Socijalni aktivizam mladih očito je pod znatnim utjecajem obiteljske socijalizacije, u koju je inkorporirano stimuliranje mladih da se uključuju u razne aktivnosti i udruge.

Prethodni podaci ukazali su, dakle, na nizak socijalni kapital hrvatskih građana, posebice mladih. Slaba participacija uzrokovana je nizom momenata, a jedan od njih može biti i načelna (ne)spremnost uključivanja u različite akcije u cilju rješavanja određenih problema u društvu. Za ispitivanje potencijalne spremnosti za građanski angažman korištena je četverostupanjska ljestvica (od potpune spremnosti do potpune nespremnosti), a u tablici 22 prikazuju se skupno odgovori “potpuno” i “uglavnom sam spreman”.

Podaci pokazuju da su i mladi i stariji načelno znatno spremniji uključiti se u razne akcije za društveni boljitak, nego što su doista uključeni u rad postojećih organizacija i udruga. U verbalnom iskazivanju spremnosti za konkretan i često neformalan angažman ovaj puta prednjače mladi. To osobito dolazi do izražaja u pogledu izrade letaka (što im je svakako generacijski bliže nego starijima), potpisivanja peticija, organiziranja štrajkova (iako se pokazalo da izbjegavaju sindikalno organiziranje – možda, između ostaloga, zato što smatraju da su sindikati preslabi i previše koncilijantni spram poslodavaca), komunikacije s medijima (što je u skladu s već iskazanim većim povjerenjem u medije) pa čak i uključivanja u rad političkih stranaka.¹³ Istodobno, stariji su nešto spremniji od

---

¹³ Kako ovdje dobiveni iskazi proturječe stvarnom stanju stvari, korisno je reći da su u istraživanju prije pet godina, slabu političku participaciju svoje generacije mladi objašnjavali višestrukim razlozima (Ilišin, 2002:194). S jedne strane, oni se mogu svesti pod egidu kritičke distanciranosti, jer su mladi podjednako navodili nepoštenost politike, zanemarivanje problema mladih od strane političkih aktera i nepovjerenje starijih prema

mladih izlaziti na izbore i sudjelovati u prikupljanju novčanih sredstava za rješenje nekog konkretnog problema.

Tablica 22: Rang-ljestvica osobne spremnosti za sudjelovanje u građanskim aktivnostima s ciljem rješavanja problema u društvu – mladi i stariji (%)

Građanske aktivnosti	Mladi	Stariji
Glasanje na izborima	84,6	90,0
Potpisivanje peticija	68,0	63,2
Prikupljanje novčanih sredstava	44,9	48,1
Uključenje u rad civilnih udruga	42,5	41,3
Organiziranje građanskih akcija	34,5	36,5
Izrada letaka	34,0	17,5
Kontaktiranje međunarodnih institucija i ukazivanje na određeni problem u društvu	32,3	31,6
Pisanje novinama	29,5	23,6
Sudjelovanje u TV-emisijama	26,0	19,8
Osobno kontaktiranje političara	26,0	26,7
Pokretanje novih građanskih inicijativa ili nevladinih udruga	25,4	27,6
Uključenje u rad političkih stranaka	21,4	18,7
Organiziranje štrajka	20,7	15,1
Pisanje političarima	20,7	20,8
Davanje novčanih priloga političkim strankama	6,8	7,7

Kako se vidi iz podataka, većina je mladih spremna sudjelovati u samo dvije aktivnosti, i to one kojima izravno iskazuju svoju političku volju i zahtjeve. Između jedne i dvije petine mladih spremno je da se uključi u najrazličitije akcije formalnog i neformalnog tipa, dok je tek svaki četrnaesti ispitanik iskazao volju da novčano podupre rad političkih stranaka. Takav rezultat logično korepondira s već ustanovljenim nepovjerenjem mladih spram političkih stranaka.

političkom angažmanu mladih. S druge je strane dio mladih razloge pronašao u nekompetentnosti i nezainteresiranosti svojih vršnjaka, koji su zaokupljeni egzistencijalnim problemima te nemaju vremena za politiku, a tome su se pridružili stavovi da je politika dosadna, da se mladi ne osjećaju dovoljno iskusnima i osposobljenima za bavljenje politikom i da stoga smatraju kako je potpuno prirodno da se njome bave samo stariji. Ujedno treba reći da su potonja dva stava bila najmanje prihvaćena među mladima i, uzimajući u obzir prethodno navedene stavove, moglo bi se zaključiti da je politički potencijal mladih znatno veći nego što to pokazuje manifestna razina participacije. Osim toga, razlozi za političku distanciranost očito su kompleksne naravi i ne mogu se rješavati periodičnim kampanjama.

Ispitanih 15 građanskih akcija faktorskom se analizom (tablica 23) grupiralo u tri faktora ukupne varijance 59,1%, dok je analiza varijance pokazala da su mladi prilično homogeni u preferiranju određenih tipova akcija.

Tablica 23: Faktorska struktura građanskih aktivnosti

Građanske aktivnosti	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Organiziranje građanskih akcija	.806		
Pokretanje novih građanskih inicijativa ili nevladinih udruga	.766		
Kontaktiranje međunarodnih institucija i ukazivanje na određeni problem	.703		
Prikupljanje novčanih sredstava za rješenje određenog problema.	.699		
Organiziranje štrajka	.694		
Izrada letaka	.663		
Sudjelovanje u TV-emisijama	.570	.405	
Uključenje u rad civilnih udruga	.540	.351	.303
Pisanje novinama	.477	.420	
Osobno kontaktiranje političara		.781	
Pisanje političarima		.779	
Uključenje u rad političkih stranaka		.724	
Novčani prilozi političkim strankama		.622	
Glasanje na izborima			.813
Potpisivanje peticija			.673
% zajedničke varijance	29,4	19,6	10,1

Prvi faktor možemo nazvati *civilne inicijative* jer uključuje akcije koje podrazumijevaju djelovanje kroz civilne udruge, *ad hoc* samoorganiziranje građana i djelovanje putem masovnih medija. Ovaj tip akcija osrednje je raširen među mladima. U ovom je slučaju izostao utjecaj sociodemografskih obilježja, odnosno mladi su vrlo homogeni u iskazivanju spremnosti da se uključe u neku od razmjerno brojnih civilnih inicijativa.

Političke inicijative naziv je drugog faktora. Njega konstituiraju neformalne i formalne političke akcije, ali svakako s ambicijom djelovanja na političke aktere koji posreduju interese građana u tijela vlasti. Veću spremnost za takve akcije iskazuju muškarci (F-omjer=13,44), simpatizeri HDZ-a nasuprot simpatizerima HNS-a (F-omjer=9,08), mladi iz Sjeverne i Istočne Hrvatske za razliku od žitelja Istre i Primorja te Zagreba (F-omjer=7,83). Čini se očekivanim da su muškarci i pristaše HDZ-a nešto politički poduzetniji – barem verbalno – dok je regionalne razlike teže tumačiti, osim da je očito kako mladi iz najrazvijenijih

regija osjećaju i najmanju potrebu da komuniciraju s političarima ili da se vežu uz političke stranke.

Treći je faktor moguće arbitrarno nazvati *formalne političke akcije* jer ga primarno konstituira spremnost za glasanje na izborima. To je temeljni oblik političke participacije građana, a s tim iskazivanjem političke volje povezano je i potpisivanje peticija kao čin koji također jasno demonstrira politička stajališta potpisnika. Iako je među mladima spremnost za sudjelovanje u tom tipu političkih akcija najraširenija, oni su međusobno i najviše diferencirani u njihovu prihvaćanju. Analiza varijance je pokazala da spremnost na formalne političke akcije raste paralelno s obrazovanjem (F-omjer=24,02) i dobi ispitanika (F-omjer=21,75). Osim toga, veću spremnost iskazuju zaposleni i studenti za razliku od učenika (F-omjer=18,97), pristaše HNS-a, HSP-a i SDP-a nasuprot stranački nepredijeljenim ispitanicima (F-omjer=13,79) te mladi iz Zagreba i Središnje Hrvatske nasuprot onima iz Istočne Hrvatske (F-omjer=4,95). Obilježja onih koji preferiraju formalne političke akcije upućuju na to da je riječ o socijalno kompetentnijoj mladeži. Čini se da ona ima više povjerenja u formalne demokratske oblike političkog utjecaja, dok mladi koji su manje spremni sudjelovati u izborima drže da se efikasnije može djelovati na druge, u pravilu neformalnije načine (kako daju naslutiti trendovi zabilježeni u faktoru političkih inicijativa).¹⁴

Razlika između stvarne društvene i političke participacije mladih i načelne spremnosti da se uključe u različite građanske akcije upozorava na to kako postoje razlozi koji priječe mlade da realiziraju svoj građanski potencijal. Pitanje o njihovu viđenju mjera koje bi mogle potaknuti aktivno sudjelovanje mladih u društvu treba dati elemente za procjenu mogućih razloga koji ih inhibiraju. U tablici 24 prikazani su komparativni podaci za 1999. i 2004. godinu, a ispitanici su za svaku ponuđenu mjeru birali odgovor “da” ili “ne”. Tim su podacima pridruženi i nalazi o stavovima mladih Europljana, premda nisu potpuno usporedivi.¹⁵

---

¹⁴ Podaci o procjeni osobnog utjecaja u različitim područjima svakodnevnoga života navedeni su u pitanju 75 u Upitniku u Prilogu. Ovdje je korisno reći da cca 85% i mladih i starijih svoj utjecaj u društvenom i političkom životu zemlje procjenjuju malim ili nikakvim, dok ga takvim na lokalnoj razini doživljava oko dvije trećine ispitanika. Moguće je pretpostaviti da takvo viđenje vlastitog utjecaja vodi političkoj pasivizaciji. S druge strane, optimistički bi se moglo pretpostaviti da svijest o zanemarivom osobnom utjecaju može motivirati mlade da se politički aktiviraju ne bi li takvo stanje promijenili.

¹⁵ Ispitanici su u europskom istraživanju mogli odabrati najviše dvije mjere, pa su postoci niži nego u našem istraživanju. Podaci su ipak usporedivi na razni rangova, i stoga su prikazani zajedno s hrvatskim podacima.

Tablica 24: Komparativni prikaz prihvaćanja mjera za poticanje aktivnog sudjelovanja mladih u društvu (%)

Poticajne mjere	Mladi			Stariji
	Europa 2001.	Hrvatska 1999.	Hrvatska 2004.	Hrvatska 2004.
Obraćanje mladima i uzimanje u obzir njihova mišljenja pri donošenju odluka	45	–	87,9	88,4
Osnivanje klubova za mlade	28	–	81,8	80,1
Uključenost u razne interesne udruge mladih	–	81,7	81,3	83,5
Uvođenje posebne kampanje informiranja za mlade	45	–	73,2	68,9
Poticanje dobrovoljnog rada (volonterstva)	19	–	72,9	80,6
Uvođenje obaveznih obrazovnih programa o građanskim pravima i demokraciji	37	–	66,2	72,5
Individualna uključenost u nevladine udruge	–	56,0	61,8	70,3
Podmlaci unutar postojećih političkih stranaka (stranačke mladeži)	–	65,7	60,3	63,0
Zakonsko uvođenje obavezne zastupljenosti (tzv. kvote) mladih u tijelima vlasti na svim razinama	–	58,7	58,6	60,8
Samostalne političke stranke mladih	–	71,0	57,7	56,1
Individualna uključenost u postojeće političke stranke	–	59,5	53,6	64,5
Smanjenje dobi potrebne za glasovanje na izborima	13	–	15,0	12,7
Nikakvo političko organiziranje mladih nema smisla	–	18,8	19,4	17,0

Zanimljivo je što većina mladih i starijih drži poticajnim sve predložene mjere, s izuzetkom snižavanja dobne granice za sudjelovanje na izborima.¹⁶ Otuda slijedi da su potrebne mjere i akcije na širokom planu kako bi se poboljšala društvena integracija mladih. Premda se gotovo sve mjere smatraju svrsishodnima, mladi ipak nešto više drže do ciljanih informativnih kampanja, a manje do volontiranja, građanskog obrazovanja i individualnog uključivanja u političke

¹⁶ Ovakav stav ispitanika govori kako je prijedlog iz Nacionalnog programa djelovanja za mlade (2003:63) da se mladima omogući aktivno pravo glasa na lokalnoj razini s navršениh 16 godina, u određenom smislu promašen ili barem preuranjen. S druge strane, u Nacionalnom programu nisu predložene tzv. kvote za mlade, iako ih mladi podržavaju. No, za realizatore politike prema mladima važno je da postoji suglasnost mladih i Nacionalnog programa kada je u pitanju poticanje aktivnog sudjelovanja mladih u društvu, i to u pogledu važnosti obrazovanja za demokraciju. To je ciljani mjeru koju je lakše provesti nego, primjerice, promijeniti dominantnu klimu nepovjerenja društva prema mladima.

stranke. Stariji, pak, nešto više smatraju kako mladima nedostaje znanja o demokraciji te spremnosti da dobrovoljnim radom pridonese društvu u teškoćama.

Kada se stavovi mladih u Hrvatskoj kompariraju s podacima prikupljenima ispitivanjem mladih Europljana, očite su podudarnosti u primarnoj važnosti uključivanja mladih u proces odlučivanja. Sudeći po rangovima, hrvatskoj mladeži je više stalo do klubova za mlade, a mladim Europljanima do obrazovnih programa o građanskim pravima i demokraciji (koje je u Europi zasigurno bolje riješeno nego u Hrvatskoj).

Zanimljivo je također da je među mladima tijekom pet godina nešto poraslo uvažavanje nevladinog sektora, uz istodobno slabljenje vjere u eventualnu učinkovitost samostalnih političkih stranaka mladih. Svakako je indikativno da u aktualnom istraživanju najviše ističu potrebu da se pri odlučivanju njihovo mišljenje uzima u obzir, da se trebaju osnivati klubovi za mlade i da se sami mladi trebaju uključivati u omladinske udruge. Logično je da mladi toliko ističu sudjelovanje u odlučivanju, jer su uglavnom isključeni iz tog procesa – ali intrigantno je što im nije stalo do mogućnosti da ranije sudjeluju u izborima (a što je klasičan i nezamjenjiv oblik neposrednog demokratskog odlučivanja) i moguće je pretpostaviti da smatraju kako njihov glas ionako neće ništa promijeniti. Slično je i s udrugama mladeži – mladi ih smatraju mobilizirajućima, dok su istodobno u zanemarivom broju uključeni u njihov rad. Nedovoljan broj klubova za mlade poznat je problem, a ovdje smo dobili potvrdu da mladi osjećaju taj nedostatak kao vrlo izražen.

Kako se strukturiraju predložene poticajne mjere pokazala je faktorska analiza (tablica 25; ukupna varijanca 42,2%). Analiza varijance pokazala je, pak, kako su mladi vrlo homogeni pri izboru odgovarajućih mjera.

Prvi faktor moguće je nazvati *poticaji za društvenu integraciju* jer većina mjera koje su uključene smjera na stimuliranje društvenog angažmana mladih i njihovo osposobljavanje za ravnopravno sudjelovanje u društvenim poslovima. Kao što je pokazala distribucija odgovora, to su ujedno i mjere koje uživaju najveću podršku među mladima. Sadržaj tih mjera govori kako se mladi ipak ne osjećaju dovoljno kompetentnima za optimalno društveno djelovanje, te kako žele da im društvo prizna posebnost i važnost te omogući da djeluju kao generacija, a ne samo kao mladi pojedinci. Nešto veću potporu ovom faktoru daju mlade žene (F-omjer=31,73) te ispitanici odrasli u malim ili velikim gradovima (F-omjer=6,27).

Drugi je faktor nazvan *poticaji za političku participaciju*. Njega, uz izuzetak uključivanja u nevladine organizacije, konstituiraju razni oblici participacije u političkim institucijama: strankama i tijelima vlasti. I ovdje se radi o većinski prihvaćenim mjerama, no ipak nešto manje nego u slučaju poticaja za društvenu integraciju. Rezultati varijance pokazali su da su mladi iz

Zagreba – nasuprot onima iz Istre i Primorja, Središnje Hrvatske i Dalmacije – najmanje skloni ovom faktoru (F-omjer=6,66).

Tablica 25: Faktorska struktura mjera za poticanje aktivnog sudjelovanja mladih u društvu

Poticajne mjere	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Osnivanje klubova za mlade	.652		
Poticanje dobrovoljnog rada (volonterstva)	.631		
Obraćanje i uzimanje u obzir njihova mišljenja prije donošenja odluka	.604		
Uvođenje posebne kampanje informiranja za mlade	.561		
Uključenost u različite interesne udruge mladeži	.507		-.354
Uvođenje obaveznih obrazovnih programa o građanskim pravima i demokraciji	.474		
Individualna uključenost u postojeće političke stranke		.730	
Podmlaci unutar postojećih političkih stranaka (stranačke mladeži)		.672	
Samostalne političke stranke mladih		.613	
Individualna uključenost u nevladine udruge		.496	
Zakonsko uvođenje obavezne zastupljenosti (tzv. kvote) mladih u tijelima vlasti na svim razinama		.469	
Smanjenje dobi potrebne za glasovanje na izborima			.730
Nikakvo političko organiziranje mladih nema smisla			.613
% zajedničke varijance	16,3	16,2	9,7

Formalne političke mjere arbitrarni je naziv trećeg faktora. On uključuje potporu snižavanju minimalne dobi za dobivanje izbornog prava, ali i suglasnost sa stavom da nikakvo političko organiziranje mladih nema smisla. Ovdje bi se moglo raditi o jednom minimalističkom i defetističkom viđenju političkog angažmana mladih, koji se iscrpljuje u činu glasovanja. Ovi stavovi su najmanje prisutni među mladima, a podrška im opada s porastom obrazovanja (F-omjer=20,73) i dobi ispitanika (F-omjer=18,83). Također su im najviše skloni učenici, a najmanje studenti (F-omjer=16,47). Dakle, mladi koji su pravo glasa već ostvarili više ne smatraju kako spuštanje dobne granice može pridonijeti aktivnom sudjelovanju mladih u društvu. Ostaje pitanje: je li to zato što misle da mlađi od 18 godina ne mogu racionalno odlučivati, ili iz vlastitog iskustva procjenjuju da samo izborni pravo nije dostatan poticaj za veći društveni i politički angažman i utjecaj.

Posljednje pitanje koje se tumači u kontekstu odnosa mladih i politike tiče se prosudbe koji su društveni akteri najvažniji pri poticanju mladih na aktivno

sudjelovanje u društvu. Ispitanici su mogli odabrati samo jedan odgovor od devet ponuđenih. Tablica 26 prikazuje rezultate zajedno s podacima o stavovima mladih Europljana (Young Europeans in 2001:4).¹⁷

Tablica 26: Komparativni prikaz društvenih aktera koji mogu potaknuti mlade na aktivno sudjelovanje u društvu (%)

Društveni akteri	Mladi		Stariji
	Europa 2001.	Hrvatska 2004.	Hrvatska 2004.
Obitelj i prijatelji	20	33,1	38,4
Obrazovni sustav	26	20,1	26,7
Televizija	12	15,1	9,5
Organizacije mladih	20	14,6	9,8
Poznate javne osobe	8	6,7	6,9
Političke stranke	4	6,1	5,8
Internet forumi	3	2,2	1,6
Tisak / novine	1	1,2	0,6
Radio	1	0,9	0,5

Mladi i stariji demonstriraju najviše nesuglasja u pogledu četiri najrelevantnija aktera: mladi manje od starijih respektiraju primarne (obitelj i prijatelje) te najvažniji sekundarni agens socijalizacije (obrazovni sustav), a više vjeruju u učinak televizije i udruga mladih. Radi se o očekivanim, tipično generacijskim razlikama.

Istodobno, mladi Hrvatske više od europskih vršnjaka vjeruju u doprinos obitelji i prijatelja, a manje u obrazovni sustav i udruge mladih. Prvo bi se moglo tumačiti boljom očuvanošću tradicionalnih obiteljskih veza u Hrvatskoj, a što bi, opet, moglo ukazivati na veće pristajanje na paternalistički odnos starijih prema mladima. Što se razlike u percepciji važnosti obrazovnih institucija tiče, možemo pretpostaviti da one u Europi vjerojatno nude više sadržaja koji osposobljavaju za građanstvo, pa su otuda mladim Europljanima najvažniji poticajni faktor. Slično je i s potencijalnim doprinosom organizacija mladih, jer je moguće pretpostaviti da takve organizacije u razvijenijim europskim zemljama, osim što su dugovječnije i aktivnije, djeluju u poticajnijem društvenom miljeu.

Kao što se vidi, usprkos tome što mladi koriste medije i prilično im vjeruju, ne doživljavaju ih kao aktere poticanja društvenog angažmana mladih. Čini se da

¹⁷ U europskom istraživanju ispitanici su mogli odabrati i odgovor "ne znam". Takvih je bilo samo 5%, što dopušta usporedivost s rezultatima našeg istraživanja.

ispravno prosuđuju, jer medija mladih za mlade nema (čija bi jedna od osnovnih funkcija trebala biti njihova društvena promocija i mobilizacija), a postojeći su mediji prije svega komercijalno usmjereni dajući prostor temama i akterima koji izazivaju veću pozornost javnosti. Zbog toga i sami mladi postaju tema tek kada je riječ o ekscesima čije medijsko predimenzioniranje uznemiruje ionako sumnjičavu javnost, ali ju takvom prezentacijom ne senzibilizira za objektivno sagledavanje njihova ukupnog društvenog statusa i stvarnih problema.

Ispitanici su vrlo homogeni u pogledu procjene mogućeg doprinosa raznih aktera društvenoj mobilizaciji mladih: ustanovljene su razlike samo s obzirom na stupanj obrazovanja i spol. Sa stupnjem obrazovanja raste naglašavanje uloge obrazovnog sustava, uz paralelno opadanje važnosti obitelji i prijatelja ($\chi^2=41,95$). Djevojke se također više uzdaju u utjecaj obrazovnog sustava, ali i udruga mladih, dok mladići više ističu mogući pozitivan doprinos televizije ($\chi^2=26,42$).

6. Zaključna rasprava

Razmjerno ekstenzivna analiza političkih vrijednosti, stavova i političke participacije mladih omogućuje da se bolje objasne postojeći trendovi u odnosu mladih spram politike. Tome osobito pomaže usporedba sa starijima, kao i longitudinalno praćenje promjena unutar populacije mladih. Ovdje ćemo se osvrnuti na važnije tendencije i pokušati dokučiti njihove šire i dalekosežnije implikacije.

Kada se svi dobiveni nalazi promatraju integralno, pokazuje se da razlike između mladih i starijih postoje, ali je tek manji dio njih znatnije izražen. Tako rezultati pokazuju da mladi više od starijih iskazuju povjerenje u medije. Nadalje, tolerantniji su spram niza društvenih pojava i skupina koje izazivaju prijepore u hrvatskoj i europskoj javnosti, senzibilniji su spram nacionalnih nejednakosti, zatim rat u većoj mjeri percipiraju kao glavni uzrok aktualnih teškoća, znatno više vjeruju u vlastitu generaciju kao društvenu snagu koja može pokrenuti pozitivne trendove, izražavaju veću spremnost za uključivanje u razne građanske akcije te više vjeruju da ih televizija i udruge mladih mogu pokrenuti za aktivno sudjelovanje u društvenim poslovima. Istodobno, mladi manje od starijih prihvaćaju vrijednosti demokratskog poretka, ali su i manje skloni harmoničnom shvaćanju politike, manje su socijalno osjetljivi, izražavaju manje povjerenja u institucije vlasti, među političkim prioritetima rjeđe ističu socioekonomske ciljeve i očuvanje tradicije, manje izabiru nemoral i kriminal u privatizaciji kao uzrok sadašnjih problema, u manjoj mjeri opažaju korupciju u svim područjima društvenog života (osim školstva), manje vjeruju u pozitivan doprinos stručnjaka i poduzetnika u prevladavanju kriznih trendova, manje su

zainteresirani za politiku i manje participiraju u političkim strankama te manje vjeruju u mobilizatorsku ulogu demokratskog obrazovanja, volontiranja, političkih stranaka i nevladinih udruga, kao i u doprinos obitelji i obrazovnog sustava u stimuliranju društvenog angažmana mladih.

Pobrojane razlike između mladih i starijih primarno se mogu protumačiti iz diskursa teorije životnih ciklusa. To znači da evidentirane razlike uglavnom proizlaze iz različitog ukupnog društvenog statusa mladih i starijih, a koji podrazumijeva da većina mladih još nije preuzela trajne društvene uloge i da su njihova neposredna iskustva ograničena na samo neka društvena područja. Iz toga slijedi da će se s njihovim sazrijevanjem i njihovom punom društvenom integracijom većina razlika naspram starijih izgubiti. Konvergenciji mladih i starijih pridonosi i zajedničko epohalno iskustvo, odnosno život u specifičnom sociopovijesnom razdoblju, što ima tendenciju niveliranja razlika. Eventualne generacijske razlike – koje u pravilu nastaju različitom recepcijom istih događaja i procesa – slabo su uočljive, i bit će ih moguće nedvojbeno detektirati tek kada današnja generacija mladih uđe u svoju zrelu dob i kada njihovi tadašnji stavovi budu uspoređivani sa stavovima novih naraštaja mladih. Tada će biti i jasnije koliko su neke danas postojeće razlike među mladima i starijima posljedica činjenice da većina starijih baštini iskustvo iz drukčijega poretka, što u određenoj mjeri formira njihov sadašnji sustav političkih vrijednosti, a koji se u nekim elementima, posebice vezanim za socijalne dimenzije, razlikuje od sustava političkih vrijednosti mladih. Odsutnost dubokih međugeneracijskih podvojenosti upućuje na to da, unatoč radikalnim promjenama koje su nastale raspadom starog i uspostavom novog društvenog i političkog poretka, mehanizam prenošenja političkih vrijednosti sa starijih generacija na mlađe funkcionira u primjetnoj mjeri zajedno s manjkavostima koje postoje i u izgrađenoj političkoj svijesti starijih. Pritom valja primijetiti da su stariji rezistentniji na moguće nepovoljne utjecaje iz okoline, a što se osobito vidi u njihovu boljem razumijevanju demokratskih pravila. Takva konstatacija ujedno sugerira da je Hrvatska ušla u stabilnije razdoblje društvenog razvoja, što je i za očekivati kada se iz rane faze tranzicije prijeđe u fazu demokratske konsolidacije.

Pokazalo se, dakle, kako mladi u Hrvatskoj nešto manje prihvaćaju tradicionalne vrijednosti nego stariji, ali su na nekim područjima isto toliko konzervativniji od svojih europskih vršnjaka. Na to ukazuje veća orijentiranost mladih Hrvatske na obitelj i manja tolerancija nekih pojava i skupina u suvremenom društvu. Pri tome, socijalna participacija hrvatske mladeži je na nižoj razini, što manje govori o njihovoj nezainteresiranosti, a više o nemogućnosti hrvatskog društva da izađe u susret potrebama mladih za realizacijom njihovih socijalnih potreba.

Treća komparativna razina uključuje praćenje promjena nastalih unutar hrvatske mladeži između 1999. i 2004. godine. Rekapitulacija dobivenih nalaza pokazuje da je u promatranom razdoblju među mladima poraslo, ionako relativno visoko, prihvaćanje gotovo svih ustavnih načela, kao i harmonično viđenje politike i institucionalno povjerenje, dok se nerad, nedisciplina i neodgovornost u većoj mjeri nego ranije percipiraju kao društveni problem. Recentni podaci također pokazuju da mladi danas više opažaju postojanje obrazovnih, spolnih i dobnih razlika, kao i pogoršanje političke zastupljenosti svih marginalnih skupina. S druge strane, oslabilo je razumijevanje sukoba i demokratskih pravila (osobito uloge opozicije), smanjilo se isticanje kriminala u pretvorbi i privatizaciji kao problema, mladi sada manje opažaju postojanje socijalnih i vjerskih razlika, oslabio je i socijalni aktivizam i politička participacija, a smanjilo se i viđenje uključivanja u podmlatke političkih stranaka i osnivanja autonomnih stranaka mladih kao oblika aktivnosti koje bi mogle pridonijeti aktivnijem sudjelovanju mladih u društvu.

Navedene promjene tendencijski vode daljnjoj društvenoj, prvenstveno političkoj, (samo)pasivizaciji i marginalizaciji mladih, a osobito je intrigantno što oni ne razumiju političku kompeticiju u dovoljnoj mjeri, odnosno njezinu važnost. Ako je u prvoj fazi tranzicije to bilo razumljivo – kako s obzirom na ratne prilike, koje potiču homogenizaciju, tako i s obzirom na odsutnost demokratske tradicije i monopolizaciju vlasti od strane jedne političke opcije – nakon 15 godina provedenih u višestranačkom demokratskom sustavu dobiveni rezultati nisu toliko razumljivi. Stoga možemo pretpostaviti da su neki elementi funkcioniranja političkog sustava i ponašanja političkih aktera takve naravi da u mladih stvaraju uvjerenje kako je demokracija, kojoj je sukob političkih interesa imanentan, zapravo tek manje važna forma bez obvezujućih pravila i procedura. To svakako upućuje i na manjkavosti u procesu političke socijalizacije mladih, čime se posebno aktualizira potreba institucionaliziranoga obrazovanja za demokraciju. Drugim riječima, ako starije generacije, socijalizirane u drukčijem političkom poretku, ipak ne mogu u optimalnoj mjeri obaviti prenošenje vrijednosti na nove naraštaje, i ako je funkcioniranje političkih institucija još uvijek obilježeno brojnim “dječjim bolestima” demokracije, onda je obrazovanje, koje će razvijati građansku kompetenciju, nužno. Uostalom, i u zemljama koje ne oskudijevaju demokratskom tradicijom obrazovanje za građanska prava i demokraciju permanentan je proces koji se značajnim dijelom odvija putem primjerenih školskih programa.

Podaci također pokazuju da se u određenoj mjeri smanjila i socijalna osjetljivost mladih, što je zacijelo posljedica socijalizacije u društvu koje teži tržišnoj kompeticiji i maksimalizaciji profita. Popratne posljedice su – osobito uz nepostojanje razvijenih instrumenata socijalne države, a nakon loše provedenog prestrukturiranja gospodarstva – produblјivanje socijalnih nejednakosti i pad

životnog standarda velikog dijela stanovništva. Sazrijevajući tako u društvu u kojem je socijalna osjetljivost potisnuta u drugi plan, mladi također postaju nedovoljno osjetljivi na pitanje socijalne pravde u (re)distribuciji značajno ograničenih resursa. Mladi odrastaju u okruženju u kojem im i posredno i neposredno iskustvo govori kako je važan osobni uspjeh, a za njega, ili njegov izostanak, odgovornost je također osobna. Naglašena orijentacija na kompeticiju i individualizacija postignuća slabi socijalnu osjetljivost i solidarnost s gubitnicima društvene transformacije.

Međutim, tijekom nekoliko posljednjih godina poraslo je prihvaćanje Ustavom zacrtanih temeljnih političkih vrijednosti. To je veoma važan nalaz jer tako visoko, i k tome poraslo vrednovanje liberalno-demokratskih načela, vodi pretpostavci da hrvatsko društvo ipak izlazi iz anomalije u kojoj se našlo ulaskom u tranzicijsko razdoblje. Ostavljajući po strani brojne događaje iz društvene i političke prakse koji svjedoče o čestom kršenju, zanemarivanju ili reduciranom tumačenju ustavnih načela, ostaje izrazito visoka konvergencija sustava političkih vrijednosti mladih (kao i starijih) s oficijelno proklamiranim političkim vrijednostima. To, dakako, ne jamči usklađeno i primjereno ponašanje nositelja vlasti i građana, ali svakako predstavlja nužnu razinu konsenzusa oko načela na kojima treba graditi pluralističko društvo i demokratski politički poredak.

Kontinuitet tendencija ustanovljenih i u prethodnim istraživanjima potvrđuju nalazi da mladi nisu monolitna grupa kada su u pitanju prihvaćanje političkih vrijednosti, iskazivanje političkih stavova i razina političke participacije. Sistematizirani podaci pokazuju, doduše, da mladi teže homogenosti u visokom prihvaćanju ustavnih vrijednosti i demokratskih stavova, raširenom opažanju socijalnih i sociokulturnih nejednakosti, izrazitom doživljavanju političkog statusa kao marginalnog i osrednjoj spremnosti na uključivanje u razne građanske akcije. Istodobno, najveće diferenciranje prisutno je u pogledu ionako ne osobito prisutne tolerancije spram većine promatranih društvenih pojava i skupina, percepciji nezaposlenosti kao najvažnijeg društvenog problema i uzroka postojećih teškoća, osrednjem opažanju postojanja političkih nejednakosti te iskazanom slabom interesu za politiku, kao i viđenju uloge "dijaspora" u hrvatskom političkom životu.

Kada se ti rezultati promatraju integralno, pokazuje se da mlade međusobno ponajviše diferencira stupanj postignutog obrazovanja i socioprofesionalni status. Obrazovni status i inače u svim društvenim istraživanjima zauzima poziciju obilježja koje najviše utječe na stavove ispitanika, a ovdje je zanimljivo ponajviše zato što se takvim pokazuje i u skupini mladih od kojih se mnogi još nalaze u procesu obrazovanja. Dakako, osnovno podvajanje zbiva se između najniže i najviše kvalificiranih, pri čemu dio mladih sa srednjim obrazovanjem teži rezultatima akademski obrazovane mladeži. U tim je

slučajevima ponajprije riječ o studentima, a činjenica je da je obrazovanje u velikoj mjeri povezano upravo sa socioprofesionalnim položajem mladih koji u istom opsegu utječe na njihovu diferencijaciju. Rezultati su pokazali da su na jednoj strani najčešće studenti, a na drugoj učenici i često nezaposleni mladi. I dok kod učenika možemo pretpostaviti da će s maturacijom doći do promjena, ostaje pitanje nezaposlenih, koji se čine kao podskupina mladih koja se trajnije smjestila na društvene i političke margine.

Značajan utjecaj na raslojavanje mladih imaju stranačka identifikacija, spol, dob, regionalna pripadnost i stupanj obrazovanja oca. Ova skupina obilježja ukazuje na utjecaj različitih tipova socijalizacije, uz stupanj (ne)zrelosti mladih. Drugim riječima, odrastanje u obiteljima različitog socijalnog statusa i regijama različitog stupnja razvijenosti i različitih kulturalnih tradicija, rezultira formiranjem različitih stavova mladih. Uz to je očito da na području odnosa spram politike još uvijek djeluju diferencirani modeli socijalizacije žena i muškaraca, pridonoseći opstojnosti već dobro poznatih spolnih razlika. Kao što je i logično kada je riječ o sferi politike, stranačka identifikacija je važan element polarizacije jer u sebi sadrži i različita ideološka opredjeljenja, ali i razlike u socijalnom profilu stranačkih pristaša.

Najmanje utjecajnim obilježjima pokazali su se rezidencijalni status, provenijencija i religijska samoidentifikacija. Ti trendovi ukazuju na stanovito slabljenje utjecaja ruralno-urbanih razlika, a što je i za očekivati u suvremenom društvu, u kojemu mediji premošćuju prometne, infrastrukturne, kulturološke i ine razlike. Slab utjecaj religijske samoidentifikacije posredno govori o slabljenju veze između usvojenosti religijskih vjerovanja i manifestiranja religijske pripadnosti, čime se gube neke razlike između religiozne i nereligiozne mladeži. Međutim, udio vjernika je toliki da njihovi stavovi dominantno određuju glavni smjer opredjeljivanja mladih, a što onda upućuje na jačanje utjecaja religije na općoj ravni. Utoliko je upitno može li se najmanji utjecaj religije na političke stavove mladih promatrati kao indikator slabljenja povezanost politike i religije, koja je na ovim prostorima tradicionalno prisutna.

Sve navedene diferencijacije mladih moguće je sažeti ocrtavanjem dvije velike, razmjerno polarizirane skupine. Jednu skupinu čine mladi višeg obrazovanja i socijalnog porijekla (natprosječno obrazovani otac, urbana sredina, razvijene regije), studenti, prosječno stariji, uglavnom nereligiozni i pristaše HNS-a i SDP-a – dakle, socijalno kompetentnija mladež koja naginje ideološko-političkim opcijama lijevoga centra. Drugu skupinu čine prosječno najmlađi ispitanici, poglavito učenici te nezaposleni nižega postignutog obrazovanja i lošijega socijalnog porijekla (otac nižih kvalifikacija, ruralni milje, slabije razvijene regije), deklarirani vjernici i simpatizeri HDZ-a, ali i HSP-a i HSS-a. U ovom slučaju, dakle, ocrtava se profil socijalno inferiornije mladeži

koja inklinira strankama smještenim na desnom polu ideološko-političkog spektra. Socijalno kompetentnija omladina je liberalnija, kritičnija prema društvenoj realnosti i političkim akterima, pri čemu manifestira i veće uvažavanje demokratskih institucija i procedura, a što je indikator važnosti povoljnijih okolnosti u procesu političke socijalizacije. Kako je neke od tih okolnosti nemoguće mijenjati ciljanim akcijama i kampanjama, opet se obrazovanje nameće kao najprikladniji kanal usvajanja znanja i informacija koje mogu pridonijeti izgrađivanju osviještenih građana, kojima je teže manipulirati i instrumentalizirati ih za neke dvojbene partikularne političke ciljeve.

Promjene u polarizaciji mladih upućuju na to da su se u posljednjih nekoliko godina produbili teritorijalno-kulturalni i ideološko-kulturalni rascjepi, pri čemu postoje indicije da će i socioekonomski rascjep jačati. Nejednak pristup postojećim društvenim resursima današnjih mladih generirat će nejednak društveni status u njihovoj zreloj dobi, odnosno prednosti stečene u startu (mladosti), jamstvo su zauzimanja boljih društvenih pozicija u budućnosti. Otuda se može očekivati širenje i produblivanje procesa socijalnog raslojavanja koje, ako nije korigirano mehanizmima što nastoje, barem u procesu osposobljavanja mladih za preuzimanje trajnih društvenih uloga, osigurati jednakost šansi u pristupu društvenim resursima (ponajprije obrazovanju), može biti pogubno za optimalni razvoj relativno nerazvijenog društva s malim brojem stanovnika. Time se želi reći da je ljudski kapital ono s čim takve zemlje, među kojima je i Hrvatska, trebaju vrlo promišljeno i odgovorno postupati i u što trebaju maksimalno ulagati. Između ostaloga, i na način da se što više građana, posebice mladih, stimulira za aktivno sudjelovanje u društvenom procesima i institucijama.

Na koncu, rezultati dobiveni u ovom istraživanju mogu se sažeti u tendencije i konstatacije šire naravi. Prvo, politička kultura mladih u nizu aspekata svjedoči o približavanju potrebnim demokratskim standardima – posebice u pogledu prihvaćanja temeljnih liberalno-demokratskih vrijednosti i načelne spremnosti na društveni angažman – ali su njihova društvena moć i socijalni kapital na niskoj razini. Drugo, mladi su svjesni svoje društvene i političke marginaliziranosti, te prepoznaju cijeli spektar mjera koje bi mogle pridonijeti tome da zadobiju stanovitu moć i postanu aktivni građani, kako je to i poželjno u demokratskom društvu, ali nedovoljno koriste kanale socijalne i političke promocije koji su im na dispoziciji. I treće, mladi se od starijih ne razlikuju u tolikoj mjeri da bi se moglo govoriti o generacijskom jazu, a još manje sukobu. No, mladi su se ipak pokazali nešto liberalnijima, fleksibilnijima i tolerantnijima, a što je svakako argument da bi trebali dobiti i/ili osvojiti odgovarajući društveni prostor za iskazivanje vlastitih stavova i htijenja. Sličnost sa starijima mogla bi umiriti one društvene strukture koje se pribjavaju da aktiviranje mladih može završiti radikalizacijom političkog života koju je teško kontrolirati. Ista ta međugeneracijska sličnost može biti razočaravajuća za one

društvene strukture koje veliku nadu polažu u inovativni potencijal mladih i njihovu sposobnost da budu nositelji potrebnih promjena. Neovisno o mogućim strahovima i željama starijih, valja pretpostaviti da u populaciji mladih ima dovoljno latentnih potencijala koji bi u povoljnijem društvenom okruženju više došli do izražaja. Nastanku takvog okruženja moglo bi pomoći saznanje da je hrvatskom društvu na putu u Europsku uniju nužno aktiviranje svih društvenih resursa, pa tako i potencijala mladih, kao najvitalnijeg i za promjene najotvorenijeg segmenta društva.

Literatura

- A Constitution for Europe. Presentation to citizens (2004): http://europa.eu.int/constitution/index_en.htm
- Adnanes, M. (2004): Exit and/or Voice? Youth and Post-Communist Citizenship in Bulgaria. *Political Psychology* 25(5): 795-815.
- Almond, G. A.; Verba, S. (2000): *Civilna kultura*. Zagreb: Politička kultura.
- Alwin, D. F.; Korsnick, J. A. (1991): Aging, cohorts, and the stability of sociopolitical orientations over the life span. *American Journal of Sociology* 97(1): 169-195.
- Andersen, R.; Heath, A. (2003): Social identities and political cleavages: the role of political context. *Journal of The Royal Statistical Society* 166(3): 301-318.
- Braungart, R.; Braungart, M. (1989): Political Generations, u: Braungart/Braungart (ur.): *Research in Political Sociology* (4), New York: JAI Press, 281-319.
- Bynner, J.; Ashford, S. (1994): Politics and participation: some antecedents of young people's attitudes to the political system and political activity. *European Journal of Social Psychology* 24(2): 223-236.
- Converse, P. E. (1976): *The dynamics of party support: Cohort analyzing party identification*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Čular, G. (2003): Stranačka identifikacija i potpora demokraciji u Hrvatskoj. *Politička misao* 40(4): 3-24.
- Frisco, M. L.; Muller, C.; Dodson, K. (2004): Participation in Voluntary Youth-serving Associations and Early Adult Voting Behavior. *Social Science Quarterly* 85(3): 660-673.
- Furlong, A.; Guidikova, I. – ur. (2001): *Transitions of Youth Citizenship in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Griffin, C. (1993): *Representations of Youth: the Study of Youth and Adolescence in Britain and America*. Cambridge: Polity Press.

- Hackett, C. (1997): *Young People and Political Participation*, u: Roche, J.; Tucker, S. (ur.): *Youth in Society: contemporary Theory, Policy and Practice*. London: Sage Publications, 81-88.
- Hall, T.; Coffey, A.; Williamson, H. (1999): *Self, space and place: Youth identities and citizenship*. *British Journal of Sociology and Education* 20(4): 501-513.
- Helve, H. (1997): *Perspectives on social exclusion, citizenship and youth*, u: Bynner, J.; Chisholm, L.; Furlong, A. (ur.): *Youth, citizenship and social change in a European context*. Aldershot: Ashgate, 228-233.
- Henn, M.; Weinstein, M.; Wring, D. (2002): *A generation apart? Youth and political participation in Britain*. *British Journal of Politics and International Relations* 42(2): 167-183.
- Ichilov, O. (1998): *Citizenship and citizenship education in a changing world*. London: Woburn.
- Ilišin, V. (1999): *Mladi na margini društva i politike*. Zagreb: Alinea.
- Ilišin, V. (2002): *Mladi i politika*, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.), 2002, 155-202.
- Ilišin, V. (2003): *Politička participacija mladih i politika prema mladima: Hrvatska u europskom kontekstu*. *Politička misao* 40(3): 37-57.
- Ilišin, V.; Radin, F. – ur. (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Ingelhart, R. (1997): *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Jowell, R.; Park, A. (1998): *Young People, Politics and Citizenship: A Disengaged Generation*. London: Citizenship Foundation.
- Kasapović, M. (1996): *Demokratska tranzicija i političke stranke*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Kluegel, J. R.; Mason, D. S. (1999): *Political involvement in transition: Who participated in Central and Eastern Europe?*. *International Journal of Comparative Sociology* 40(1): 41-60.
- Matić, D. (2000): *Demokracija, povjerenje i socijalna pravda*. *Revija za sociologiju* 31(3-4): 183-195.
- Matthews, H.; Limb, M.; Taylor, M. (1998): *Young people's participation and representation in society*. *Geoforum* 30(2): 135-144.
- Miller, W. L.; Timpson, A. M.; Lessnoff, M. (1996): *Political Culture in Contemporary Britain*. Oxford: Clarendon Press.
- Mitev, P. (2001): *Bulgarian transition and the juvenitisation of society*, u: Furlong, A.; Guidikova, I. (ur.), 2001, 235-250.

- Mitev, P.; Riordan, J. – ur. (1996): *Europe. The Young. the Balkans*. Sofia: International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations.
- Nacionalni program djelovanja za mlade* (2003): Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Neimi, R. G.; Hepburn, M. A. (1995): The rebirth of political socialization. *Perspectives on Political Science* 24(1): 7-14.
- Novi poticaji za europsku mladež. Bijela knjiga Europske komisije* (2002): Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Putnam, R. D. (2000): *Bowling Alone: The collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Roche, J.; Tucker, S. – ur. (1997): *Youth in Society: Contemporary Theory, Policy and Practice*. London: Sage Publications.
- Santrić, V. (1989): *Vrijeme odustajanja*. Zagreb: RZ RKSSOH.
- Schizzerotto, A.; Gasperoni, G. – ur. (2001): *Study on the State of Young People and Youth Policy in Europe*. Milano: IARD.
- Sekulić, D.; Šporer, Ž. (1997): Regime Support in Croatia. Determinants of Regime Support in the Past, Present and Future. *Revija za sociologiju* 28(1-2): 35-61.
- Steenbergen van, B. – ur. (1994): *The condition of citizenship*. London: Sage.
- Šiber, I. (1998): Povijesni i etnički rascjepi u hrvatskom društvu, u: Kasapović, M.; Šiber, I.; Zakošek, N.: *Birači i demokracija*. Zagreb: Alinea, 51-94.
- Šiber, I. (2001): Političko ponašanje birača u izborima 1990.-2000., u: Kasapović, M. (ur.): *Hrvatska politika 1990-2000*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 65-98.
- Štulhofer, A. (2004): Percepcija korupcije i erozija društvenog kapitala u Hrvatskoj 1995.-2003. *Politička misao* 41(3): 156-169.
- Turner, B. S. (1989): Aging, status politics and sociological theory. *British Journal of Politics and International Relations* 40(4): 588-606.
- Tymowski, A. W. (1994): Youth activism in the East European transformation. *Communist and Post-Communist Studies* 27: 115-124.
- Ule, M. (1996): Vrednote in življenski stili študentske mladine, u: Ule, M. (ur.): *Predah za študentsko mladino*. Ljubljana: Urad Republike Slovenije za mladino, 85-108.
- Ustav Republike Hrvatske (2001): *Narodne novine* 41.
- Vrcan, S. i drugi (1995): *Pohod na glasače*. Split: Puls.
- Wallace, C.; Kovatcheva, S. (1998): *Youth in Society: The construction and deconstruction of youth in East and West Europe*. Chippenham: Rowe.
- Watts, M. W. (1999): Are There Typical Age Curves in Political Behavior? The “Age Invariance Hypothesis and Political Socialization. *Political Psychology* 20(3): 477-499.

- Wuthnow, R. (1997): *The Changing Character of Social Capital in the United States*. Princeton, NJ: Department of Sociology, Princeton University.
- Yates, M.; Youniss, J. – ur. (1999): *Roots of civic identity: International perspectives on community service and youth activism*. New York: Cambridge University Press.
- Young Europeans in 2001. Results of a European opinion poll (2001): http://europa.eu.int/comm/education/youth/ywp/eurobarometer_youth.htm
- Youniss, J.; Bales, S.; Christmas-Best, V.; Diversi, M.; McLaughlin, M.; Silbereisen, R. (2002): Youth Civic Engagement in the Twenty-First Century. *Journal of Research on Adolescence* 12(1): 121-148.
- Youniss, J.; Yates, M. (1997): *Community service and social responsibility in Youth*. Chicago: University of Chicago Press.
- Zakošek, N. (1994): Struktura i dinamika hrvatskog stranačkog sustava. *Revija za sociologiju* 25(1-2): 23-39.
- Zakošek, N. (1998): Ideološki rascjepi i stranačke preferencije hrvatskih birača, u: Kasapović, M.; Šiber, I.; Zakošek, N.: *Birači i demokracija*. Zagreb: Alinea, 11-50.
- Zakošek, N. (2001): Struktura biračkog tijela i političke promjene u siječanjskim izborima 2000, u: Kasapović, M. (ur.): *Hrvatska politika 1990-2000*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, 99-122.
- Zakošek, N. (2002): *Politički sustav Hrvatske*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Županov, J. (1996): The Social Legacy of Communism. *Društvena istraživanja* 5(2): 425-454.
- Županov, J. (2002): *Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Dunja Potočnik

LJUDSKA PRAVA KAO ULAZNIKA U DEMOKRATSKU EUROPU

1. Uvod: neke tendencije razvoja ljudskih prava

Temeljan razlog regulacije ljudskih prava sadržan je u rečenici Isaiaha Berlina (1978:85): “Potreban je minimum pravila koja će osiguravati uvjete postojanja ljudskog društva.” Sustavnije reguliranje ljudskih prava započelo je krajem Prvog svjetskog rata propisivanjem postupaka prema vojnicima i stanovništvu neprijateljskih država ili strana u sukobu. No, pojedinac kao takav i dalje nije bio predmet interesa međunarodnog prava. Tek su stravične posljedice Drugog svjetskog rata izazvale novo promatranje prava pojedinaca, koja su postala predmet međunarodne brige u kojoj se najviše isticalo mišljenje da država koja ne poštuje prava vlastitih građana predstavlja prijetnju i stanovništvu ostalih država, a time i miru u svijetu (Jurišić, 1999:75). Proces, kojem možemo pridružiti razvoj i širenje koncepta ljudskih prava, najbolje ćemo opisati ako kažemo da je to pomak od temeljnih potreba ka temeljnim pravima. “Razvoj međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava, od vremena Drugog svjetskog rata pa do današnjeg trenutka, najvećim je dijelom obilježen nastojanjima ograničavanja ovlasti države nad pojedincem” (Jurišić, 1999:77).

Pojam ljudskih prava uključuje mehanizme zaštite građana od preopsežnih prava državnog aparata. No, jednako tako, danas se javlja problem multipliciranja ljudskih prava te, posljedično, samog njihova definiranja. Može se reći da su, zasigurno, temeljna ljudska prava oslabljena multipliciranjem interesa u odnosu na situaciju iz 1948. godine kada je donesena Opća deklaracija o ljudskim pravima. Također, postoje mnogi sporovi oko definicije samih prava. Neka prava, nazvana “negativnim pravima”, opisuju se “zonom nedjelovanja” te uključuju prava u koja bi se država trebala miješati vrlo rijetko (kao što su pravo na život i pravo na privatnost). Druga prava, poznata pod nazivom “pozitivna prava”, osiguravaju prava pojedincima, primjerice djeci na obrazovanje. No, iako postoji razgraničenje “negativnih” i “pozitivnih” prava, ipak postoje situacije u kojima nije jasno koja su “pozitivna”, a koja “negativna”. Oba koncepta slobode imaju svoje mjesto i svoje nedostatke u suvremenom poimanju ljudskih prava. Po definiciji, svako liberalno društvo mora pojedincima omogućiti i samoodređenje, tj. “negativnu

slobodu”, a političari imaju značajnu ulogu u koordiniranju akcija pojedinaca koje bi mogle ograničiti druge pojedince u njihovoj slobodi. U suprotnome bi se “negativna sloboda” brzo pretvorila u anarhiju (Berlin, 1978).

Prvobitno ograničena na temeljna (prirodna) prava, prava pojedinca su se reguliranjem njihova sudjelovanja u političkom životu zajednice i kreiranju civilnog društva proširila i na politička i brojna građanska prava (ekonomska, socijalna, kulturna). Proliferacija prava velikim je dijelom, uz individualna, vezana i uz kolektivna prava, a subjekti pravne zaštite više nisu samo ljudi, već se ona proteže i na zaštitu prirode i životinja. Sukladno tome, o današnjem se dobu govori kao o “dobu ljudskih prava”, a o “političkoj kulturi ljudskih prava” kao dominantnom obilježju političke kulture suvremenog društva (Baranović, Ilišin, 2004:341). Analitičari pritom upozoravaju da ovakvo širenje područja ljudskih prava vodi njihovoj fragmentaciji i difuznosti, koja pridonosi banalizaciji tih prava i umanjuje njihovu stvarnu učinkovitost (Kalanj, 1996:58). S druge strane, širenje ljudskih prava konzervativci vide kao prijetnju, jer pothranjuje egoizam pojedinca, što dovodi u pitanje njegovu odgovornost za zajednicu. A. H. Birch govori čak o “kulturama opsjednutima ljudskim pravima”, kao što je, na primjer, američko društvo (Miller; Timpson; Lessnoff, 1996:5). Pa ipak, porast prepoznavanja ljudskih prava njihovim podizanjem na međunarodnu razinu nije istodobno popraćen napretkom u njihovu poštivanju.

Kao jedan od čimbenika proliferacije prava često se navodi i globalizacija¹. Pođemo li od pretpostavke da je osnovna karakteristika svijeta u kojem živimo promjena ustaljenog načina života i njegovih normi, globalizaciju možemo shvatiti kao proces mijenjanja interesa i brige čovječanstva prema teritorijalnosti i tradicionalnom uređenju sustava država (Jurišić, 1999:71). Procesi globalizacije doveli su i do razvoja globalnog civilnog društva i njegovih novih aktera, kao što su međunarodne nevladine organizacije koje se bave promocijom i zaštitom ljudskih prava i koje zauzimaju sve važnije mjesto u ovoj sferi, od međunarodnog plana na razini sistema UN-a, pa do nacionalne i lokalne razine, utječući na širenje kulture poštivanja ljudskih prava, njihovu integraciju u domaće zakonodavstvo i razvoj međunarodnih, regionalnih i nacionalnih mehanizama za njihovu zaštitu (Dokmanović, 1997).

Nova etapa globalizacije, zasnovana na novim financijskim tržištima i globalnim tržištima usluga u porastu, omogućena je naglim razvojem novih

---

¹ Pod globalizacijom u ovom istraživanju podrazumijevamo procese čiji je intenzitet u porastu u posljednja dva desetljeća: kretanje kratkoročnih stranih investicija, dugoročne direktne strane investicije, trgovina na svjetskom nivou s politikom umanjivanja njenih prepreka, rastući udio transnacionalnih korporacija u svjetskoj proizvodnji i trgovini, svjetska međuzavisnost proizvodnje, te kretanje ljudi motivirano trgovinom ili potragom za poslom i razvoj novih oblika komunikacija.

vidova komunikacije i razvojem bržeg i jeftinijeg prometa. Otklanjanje barijera u ekonomiji, trgovini i prometu dovelo je i do rasta broja međunarodnih sporazuma i konvencija u ovoj oblasti, a time do razvoja međunarodnog prava usmjerenog na protumjere globalnog povezivanja društveno nepoželjnih i štetnih aktivnosti, kao što su međunarodni kriminal, međunarodni terorizam, trgovina ženama i djecom, trgovina oružjem i drogama, što sve dovodi do rasta značaja međunarodno usuglašene akcije zaštite ljudskih prava. “U političkom smislu, globalizacija olakšava širenje autoriteta, politike i interesa preko postojećih socijalno stvorenih teritorijalnih granica” (Jurišić, 1999:71). Uvođenjem međunarodnog prava države prenose ovlasti na međunarodna tijela i gube dio svoje suverenosti, iako su liberalne demokratske države još uvijek neovisni akteri u globalnoj zajednici država (Skocpol, 1988).

No, anticipacije procesa globalizacije kao pokretača značajnih pozitivnih socijalnih, političkih i ekonomskih promjena rasplinule su se poput mjehurića od sapunice. “Centri moći”, od kojih se očekivao doprinos pozitivnom učinku globalizacije, u međuvremenu su podbacili u poštivanju ljudskih prava, kako na vlastitom, tako i na teritoriju stranih država (Havidan, 2004). Naime, još “početkom 70-ih godina kao ključni problem pojavilo se pitanje kako integrirati provođenje ljudskih prava u cjelokupni koncept nacionalne sigurnosti” (Jurišić, 1999:79). Primjerice, kada se govori o američkoj vanjskoj politici onda možemo prihvatiti mišljenje kako je pitanje ljudskih prava često puta bilo podređeno višem cilju američke nacionalne sigurnosti: nekada borbi protiv komunizma, a danas borbi protiv terorizma. Još jedan primjer koji delegitimira pozitivan učinak globalizacije možemo naći i u Latinskoj Americi, koja zadnjih godina ponovno prolazi kroz razdoblje ekonomskih recesija i upadanja stanovništva u sve dublje siromaštvo, uz povećanje kršenja ljudskih prava.

Glavni su stupovi globalizacije vezani uz komunikacijske procese. Uloga modernog komunikacijskog sustava bi, pored ostalog, trebala biti usmjerena i na diseminaciju informacija o ljudskim pravima, te sustavno dokumentiranje slučajeva njihova kršenja, s ciljem da se ono spriječi i sankcionira. Zahvaljujući raširenom siromaštvu, većina svjetske populacije još uvijek nema pristup informacijama relevantnim za očuvanje njihovih prava, što možemo nazvati situacijom “digitalne podjele”. Sadašnja ekonomska globalizacija zasnovana na neoliberalizmu potiče i omogućava produbljivanje jaza između bogatih i siromašnih. Zalaganje za tržišne slobode i slobodno kretanje kapitala, investicija i roba stvorili su “tržišni fundamentalizam” koji topi suverenitet nacionalnih država i stvara pogodno tlo za konflikte svih vrsta. Ekonomski prosperitet ima instrumentalnu ulogu u očuvanju ljudskih prava notorna je činjenica da do njihova kršenja u najvećem broju slučajeva dolazi zbog oskudice u resursima i borbe za prevlast nad njima.

Znamenita studija Karla Poppera *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* iz 1945. (u nas prvi put objavljena 1998.) zalaže se za najšire moguće slobode, ali i upozorava da treba stvoriti i društvene institucije radi zaštite ekonomski slabih. No, same institucije nikada nisu dostatne, ako nisu ukorijenjene u tradicijama. Poštivanje tradicija je nužno kako bi se stvorila neka vrsta spona, koja institucije povezuje s namjerama i vrijednosnim poimanjima pojedinaca. Među najvažnije tradicije moramo ubrojiti one koje tvore “moralni okvir” nekog društva i koje utjelovljuju njegov baštinjeni smisao za pravdu i doličnost, te stupanj moralnog osjećanja koji je ono dosegulo (Popper, 2003). Hrvatska se u sociopolitičkom, ali i ekonomskom smislu nalazi na prekretnici – početku pristupnih pregovora Europskoj uniji. Ljudska su prava u temelju aksiologije EU; njihovo je određenje kao društvenih vrijednosti² u preambuli Ustava EU, gdje stoji da su države članice svjesne odgovornosti za očuvanje principa demokracije i poštivanja ljudskih prava, kako bi zajedničkim naporima pridonijele očuvanju svjetskog mira (*A Constitution for Europe*, 2004).

Ostavimo li po strani da niti u članicama EU zaštita ljudskih prava nije na proklamiranoj razini, pred Hrvatskom stoji zahtjev za prilagodbom domaćeg zakonodavstva, no i promjenom svijesti građana o ljudskim pravima. Vrijednosni sustav mladih bitan je pokazatelj kretanja društva u određenom smjeru, jer će oni u budućnosti predstavljati njegovu okosnicu. Odnos mladih Hrvatske prema ljudskim pravima je u žarištu našeg interesa, pored ostalog i zbog očekivanih pristupnih pregovora EU, pri čemu se pozitivno vrednovanje ljudskih prava percipira kao “ulaznica” u Uniju.

---

² Kluckhohn je dao definiciju vrijednosti koja je zbog konciznosti često prihvaćena u sociološkim istraživanjima: “Vrijednosti su eksplicitno ili implicitno shvaćanje (konceptija) svojstveno pojedincu i karakteristično za grupu nečeg poželjnog što utječe na selekciju prikladnih načina, sredstava i ciljeva akcije” (Kluckhohn: 1962: 388-433). Ovdje je, kako Kluckhohn napominje, važno uočiti tri elementa vrijednosti – afektivni (vrijednosti kao poželjno), kognitivno (vrijednosti kao konceptija) i konativni (vrijednosti kao kriterij selekcije). Osim emocionalnog, spoznajnog i voljnog aspekta za definiciju vrijednosti važni su još kultura, grupa i odnos pojedinca prema kulturi te njegov položaj u grupi. D. Pantić (1977: 277) daje definiciju vrijednosti koja predstavlja modifikaciju i proširenje Kluckhohnove: “Vrednosti su relativno stabilne, opšte i hijerarhijski organizovane karakteristike pojedinca (dispozicija) i grupa (elementi društvene svesti), formirane međusobnim delovanjem istorijskih, aktuelno-socijalnih i individualnih činilaca, koje zbog tako propisane poželjnosti, usmjeravaju ponašanje svojih nosilaca ka određenim ciljevima”. “Proširenje što se tiče Kluckhohna sastoji se u tretiranju vrijednosti kao relativno stabilnih karakteristika pojedinaca ili grupa što znači da su one trajnije i teže se mijenjaju od npr. stavova, ali isto tako nisu zauvijek fiksirane, nego se ovisno o određenim utjecajima mogu mijenjati” (Čulig, Fanuko, Jerbić, 1982: 24).

Metodološka objašnjenja

Analiza rezultata istraživanja koja slijedi, nastoji rasvijetliti neke aspekte odnosa mladih u Hrvatskoj prema ljudskim pravima. Predmet ovog istraživanja jesu njihovi stavovi prema nužnosti poštivanja pojedinih ljudskih prava i doprinosu određenih institucija, udruga i značajnih pojedinaca ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj. Pritom percepciju ljudskih prava i sloboda te poštivanja ljudskih prava u Hrvatskoj promatramo kao sastavnicu političke kulture³. Mladi su, kao društvena skupina koja se nalazi u procesu formiranja konceptata i stavova o svim aspektima društva, posebno interesantni za analizu odnosa prema ljudskim pravima i slobodama.⁴ Oni su stoga u središtu pozornosti ovog istraživanja, a na deskriptivnoj se razini njihovi rezultati uspoređuju s rezultatima istraživanja starijih, te, ondje gdje imamo raspoložive podatke, s istraživanjem mladih Hrvatske iz 1999. godine (Ilišin, Radin, 2002), također samo na deskriptivnoj razini.

Ljudska prava možemo definirati kao temeljna prava i slobode svakog čovjeka u koje vlast ima pravo intervencije u vrlo ograničenim slučajevima njihova kršenja od strane fizičkih ili pravnih subjekata. Ciljevi analize odnosa mladih prema tako pojmljenim ljudskim pravima su:

1. ustanoviti kako mladi vrednuju pojedinačna ljudska prava i slobode te kako procjenjuju poštivanje ljudskih prava u Hrvatskoj i doprinos različitim društvenih aktera poštivanju tih prava,
2. ustanoviti promjene koje su nastale u populaciji mladih od 1999. do 2004. godine u njihovoj percepciji poštivanja ljudskih prava i doprinosa promatranih aktera,
3. ustanoviti sličnosti i razlike između mlađe i starije populacije u svim ispitivanim dimenzijama odnosa prema ljudskim pravima,
4. ustanoviti na osnovi kojih obilježja i kako se mladi međusobno diferenciraju u svom odnosu spram ispitivanih dimenzija ljudskih prava i sloboda.

U analizi se polazi od hipoteze prema kojoj postoje razlike među mladima u pogledu stavova o poželjnoj zaštiti ljudskih prava, kao i percipiranom stupnju poštivanja ljudskih prava i doprinosa pojedinih institucija i značajnih pojedinaca njihovom ostvarenju. Drugim riječima, pretpostavljamo da se varijacije stavova o poštivanju ljudskih prava među pojedincima mogu dobrim dijelom objasniti

---

³ Političku kulturu definiramo kao odnos prema politici i ulozi pojedinca u političkom sistemu (Šiber, 1998: 144).

⁴ Termin ljudska prava te sintagmu ljudska prava i slobode koristimo kao sinonime jer smatramo da ljudske slobode također predstavljaju formu prava.

razlikama u njihovim obilježjima. Obilježja mladih u ovom slučaju uključuju spol, dob, socioprofesionalni status, obrazovanje oca, obrazovanje ispitanika, regionalnu pripadnost, stalno mjesto boravka, religijsku samoidentifikaciju i stranačke preferencije.

Instrument sadrži više setova varijabli, koje se mogu razvrstati u četiri osnovne skupine:

1. varijable za ispitivanje obilježja mladih,
2. varijable za ispitivanje stupnja poželjnosti zaštite pojedinih ljudskih prava,
3. varijable za ispitivanje percipiranog stupnja poštivanja ljudskih prava,
4. varijable za ispitivanje percipiranog doprinosa pojedinih institucija i značajnih pojedinaca ostvarenju ljudskih prava u Hrvatskoj.

Pomoću bivarijantne analize, odnosno izračunavanjem značajnosti razlika upotrebom hi-kvadrat testa, izvršena je analiza povezanosti percipiranog stupnja poštivanja ljudskih prava i svih naprijed spomenutih obilježja mladih. Tumačene su samo one razlike koje su značajne na razini .0001 ili manje. U skladu s ciljevima istraživanja, komparativna se analiza provodi na dvije razine: na rezultatima ispitivanja populacije mladih i starijih ispitanika 2004. godine, te na rezultatima populacije mladih u istraživanjima 1999. i 2004. godine. Obavljena je i faktorska analiza, a kao njezin rezultat se navode i tumače faktori prvoga reda. S dobivenim faktorima izvršena je analiza varijance u odnosu na opće zadovoljstvo životom i socijalna obilježja mladih. I u ovom slučaju tumače se razlike koje su značajne na razini .0001 i manje.

2. Prihvaćenost pojedinačnih ljudskih prava i sloboda

Normativnom proklamacijom u međunarodnim konvencijama i deklaracijama, ustavima i zakonima država, programima političkih stranaka i raznim drugim dokumentima, ljudska prava postaju institucionalni mehanizam regulacije političkog, ekonomskog i kulturnog života društva sa značajnim utjecajem na javni i privatni život pojedinca (Baranović, Ilišin, 2004: 342). Pojedinac, zauzvrat, ukoliko ne želi biti ostavljen na margini društva i svrstan u kategoriju pukog objekta, mora graditi participativan odnos, kako prema različitim segmentima vlasti, tako i prema ostalim građanima subjektima. Demokratsko društvo zahtijeva određeni stupanj političke participacije svih (punoljetnih) građana, a mladi su oni koji istodobno sudjeluju u sadašnjosti i nose potencijal za budućnost u kojoj bi trebali postati oni koji odlučuju.

Hrvatski Ustav jamči široki spektar građanskih sloboda, ekonomskih, kulturnih i socijalnih prava, što je temelj za njihovo poštivanje. No jednako

važan element za optimalnu provedbu poštivanja ljudskih prava jest i svijest građana o njihovim pravima i dužnostima kada je riječ o njihovoj osobnoj slobodi, kao i o slobodi drugih pojedinaca. Mladi su, kao karika koja se tek formira u određenom društvenom sustavu, jedan od najznačajnijih elemenata pozitivne recepcije i primjene temeljnih postulata ljudskih prava. No, za oblikovanje svijesti građana o postignutom i optimalnom stupnju zaštite ljudskih prava značajni su i periodični izvještaji međunarodnih organizacija. Primjerice, Freedom House svake godine prati napredak i nazadak u izbornom procesu, građanskom društvu, neovisnosti medija, vladavini i pravosudnom sustavu i njegovoj neovisnosti. Stanje u tim kategorijama ocjenjuje se od 1 do 7, gdje 1 predstavlja najvišu razinu demokratskog razvitka, a 7 najnižu. U novom godišnjem izvješću Freedom Housea (*Freedom in the World 2004 Country Ratings – Croatia*) o zemljama u tranziciji, Hrvatska je za razvijenost demokracije u 2004. dobila ukupnu ocjenu 3,75, što je stanovito poboljšanje u odnosu na prethodnu godinu kada je ostvarila 3,83. Napredak je ostvaren u izbornom procesu i uvođenjem novog zakona tijekom predsjedničke utrke, usmjerenog na povećanje transparentnosti u financiranju kampanje. U odnosu na druge balkanske zemlje među koje je svrstana, Hrvatska se po razvijenosti demokracije nalazi na trećem mjestu zajedno sa Srbijom, a iza Bugarske i Rumunjske koje su na prvom i drugom mjestu.

Prije analize prihvaćenosti odabranih ljudskih prava i sloboda (ukupno 16) među mladima i starijima u Hrvatskoj treba samo podsjetiti kakav je odnos ispitanika spram ljudskih prava i sloboda kao vrijednosti. Naime, u poglavlju o političkim vrijednostima već je ustanovljeno da ustavnu vrijednost “poštivanje prava čovjeka” najvišim stupnjem važnosti označava cca 92% mladih i 94% starijih ispitanika (po čemu se ta vrijednost našla na drugom mjestu iza “slobode”). U isto vrijeme, cca 76% mladih i 80% starijih smatra da se hrvatska vlada u najvećoj mjeri treba posvetiti “ostvarivanju ljudskih prava i sloboda” (što taj politički prioritet smješta na peto mjesto na rang-ljestvici od 19 političkih ciljeva). Citirani podaci nedvojbeno ukazuju na to da za hrvatske građane ljudska prava i slobode predstavljaju jednu od najviših vrijednosti. Takav načelni stav zasigurno određuje i odnos spram pojedinačnih ljudskih prava i sloboda, kao što utječe i na procjene o njihovu stanju u Hrvatskoj.

Prihvaćenost pojedinačnih ljudskih prava i sloboda (tablica 1) ispitali smo pomoću odgovora “treba uvijek štiti”, “to ovisi o situaciji” i “ne znam”. Odlučili smo interpretirati samo odgovore koji se zalažu za neupitnu zaštitu promatranih prava i sloboda⁵.

---

⁵ Cjelovita distribucija odgovora prikazana je u Upitniku (pitanje 59) u Prilogu.

Tablica 1: Komparativni prikaz prihvaćenosti pojedinačnih ljudskih prava i sloboda (%)

Ljudska prava i slobode	Hrvatska 2004.		Hrvatski studenti 1998/99. ⁶
	Mladi	Stariji	
Pravo na obrazovanje	95,4	97,1	96,8
Pravo na rad	94,6	97,4	95,1
Osobna sigurnost	91,6	95,6	94,8
Pravo na privatnost	89,6	93,7	91,4
Socijalna zaštita starih i ugroženih	89,6	95,1	94,9
Jednakost pred zakonom	89,3	92,2	93,9
Prava žena	89,3	91,6	90,8
Pravo na vlasništvo	85,9	91,5	86,2
Sloboda govora	80,4	81,4	84,3
Sloboda informiranja	79,7	85,7	88,3
Sloboda savjesti	76,1	82,2	80,4
Sloboda medija	68,4	77,9	81,6
Kulturna autonomija	66,7	71,2	-
Sloboda udruživanja	60,6	62,2	60,6
Prava nacionalnih manjina	60,5	66,7	67,5
Pravo na azil	44,1	52,2	-

Zanimljivo je da su u prihvaćanju svih prava i sloboda studenti⁷, anketirani prije pet godina, primjetno bliži starijim ispitanicima danas nego mladima. Na temelju usporedbe podataka lako je zaključiti da bezuvjetnu zaštitu svih navedenih prava stariji ispitanici zastupaju u najvećoj mjeri, iza njih slijede studenti ispitani koncem prošlog desetljeće, a tek potom mladi iz našeg uzorka. Izuzetak su sloboda informiranja, sloboda medija i prava nacionalnih manjina, za čiju se zaštitu studenti zalažu u većoj mjeri nego što to čine stariji ispitanici, što ćemo prokomentirati kasnije.

Mladi u najvećem broju prihvaćaju pravo na obrazovanje, pravo na rad, osobnu sigurnost, pravo na privatnost, socijalnu zaštitu starih i ugroženih, jednakost pred zakonom, prava žena te pravo na vlasništvo s postotkom odgovora u rasponu od 91,6 do 85,9%. Tako visoko prihvaćanje prava na obrazovanje

⁶ Istraživanje je provedeno na uzorku od 870 studenata Sveučilišta u Zagrebu i Splitu. Podaci su preuzeti iz V. Vujčić (2001: 384).

⁷ Sve komparacije ispitanika iz našeg uzorka i onih iz istraživanja provedenog 1998/99. uzimamo s rezervom zbog različitih uzoraka, ali usporedba je korisna kao ilustracija stanovite postojanosti vrednovanja ljudskih prava i sloboda.

razumljivo je, jer je riječ o najvažnijem kanalu socijalne promocije čega su ispitanici, očito, vrlo svjesni. Osim toga, “u najširem smislu, obrazovanje je naprosto aspekt socijalizacije: uključuje stjecanje znanja i učenje vještina. Namjerno ili nenamjerno, obrazovanje često utječe i na stvaranje uvjerenja i moralnih vrijednosti” (Haralambos, Holborn, 2002:774).

Pravo na rad, kao nastavak i dio prava na obrazovanje, garantirano je Općom deklaracijom o ljudskim pravima, članak 23: “Svatko ima pravo na rad, na slobodan izbor zaposlenja, pogodne uvjete rada i zaštitu u slučaju nezaposlenosti, na zaradu koja će mu osigurati život dostojan ljudskog bića, ako to nije slučaj, onda da mu se omogući socijalna zaštita. Svatko ima pravo da se udružuje u sindikate i da stupa u štrajk.” Ovo pravo je garantirano i Ustavom i zakonima Republike Hrvatske, iako je velikom dijelu stanovništva ono uskraćeno, manje iz razloga koji su u domeni moći pojedinca (nespremnost na rad), a više iz objektivnih razloga nepovoljne tržišne situacije. Proces tranzicije definiran kao prelazak s planske na tržišnu privredu u globalnom okružju, pored ostalog podrazumijeva i prelazak iz sustava koji zaposlenima jamči puno veću sigurnost zaposlenja u sustav u kojem je prijetnja gubitkom posla sastavni dio privrednog ciklusa, što se u Hrvatskoj odrazilo na cijelu radno sposobnu populaciju, a ponajviše na mlade. Konkretno, najviša stopa nezaposlenosti u Hrvatskoj (33,8%) otpada na građane od 15. do 24. godine, dok dobna skupina od 24 do 29 godina ima stopu nezaposlenosti od 12,7% (*Analitički bilten*, 2004).

Ne iznenađuje visoka rangiranost osobne sigurnosti, jer njenim ugrožavanjem dovodimo u pitanje samu egzistenciju čovjeka. Nešto niže rangirano pravo na privatnost jedno je od temeljnih ljudskih prava, no ono ne može biti apsolutno, pogotovo ako se radi o javnim osobama. Pravo na privatnost možemo definirati kao aspekt sigurnosti kojim se definira zaštita od i sankcioniranje zadiranja u osobna prava pojedinca od strane vlade, korporacija ili drugih pojedinaca. Novi zakoni o privatnosti zahtijevaju zaštitu podataka putem tehničkih rješenja koja dopuštaju pojedincima da koriste svoja prava na privatnost putem osiguranja kvalitete, povjerljivosti i sigurnosti podataka.

Socijalna zaštita starih i ugroženih⁸ koncept je za čiju se bezuvjetnu zaštitu zalaže devet desetina naših ispitanika, a indikativan je nalaz da se za ovo pravo zalaže 6% više starijih od mlađih ispitanika, kao i da je riječ o pravu za čiju se zaštitu zalaže 5% više studenta od mladih općenito. Ovaj nalaz vjerojatno proizlazi iz višeg stupnja svijesti o potrebi međugeneracijske solidarnosti kod studenata i starijih koji znaju da ih čekaju, ako već nisu počeli, tegobni umirovljenički dani. Socijalna zaštita starih i ugroženih, ugrađena u temelje našeg zakonodavstva, u posljednje vrijeme nešto češće nailazi na javnu potporu i

---

⁸ Ova skupina osim građana starije dobi obuhvaća i osobe s invaliditetom.

proklamiranje. Kada je to slučaj, riječ je o apeliranju na savjest građana, koji bi se i sami u jednom trenutku svog života mogli naći u položaju ovih marginaliziranih skupina. Socijalna zaštita starih i ugroženih te njihova inkluzija u društvo lakmus je papir senzibiliziranosti društva i pokazatelj civilizacijskog napretka, koji je iskazan odmakom od pukog preživljavanja i povećanjem kvalitete života.

Argument jednakosti pred zakonom vuče svoje porijeklo daleko u prošlost kada je njegova prvobitna namjena bila izbjegavanje proizvoljnosti vladara u tretiranju podanika. Internalizacija prava na jednakost jedan je od temelja socijalizacije pojedinca u skladu sa načelima demokracije. Kada je riječ o jednakosti pred zakonom vrlo se često navodi i spolna/rodna jednakost. Po sudu devet desetina naših ispitanika potrebno je uvijek štititi prava žena. To pokazuje da je hrvatska javnost zadovoljavajuće senzibilizirana na problem rodne nejednakosti, čime slijedi trend u razvijenim demokratskim društvima. Naime, na međunarodnoj je razini, od razdoblja sufražetkinja došlo do značajnog pomaka u zaštiti i promicanju ženskih prava. Kao najznačajniji pomak možemo navesti Konvenciju o eliminiranju svih oblika diskriminacije žena (1979) – Convention of the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, (CEDAW) – prevedenu prošle godine i u nas (Šimunović, 2004). “Prvo izvješće Republike Hrvatske Odboru za ravnopravnost spolova kao i njegove zaključne preporuke pokazuju gdje smo bili 1994. godine kada je izvješće podneseno te 1998. kada je razmatrano pred Odborom. Od tada do danas napredak je očit. Od usvajanja ustavnog načela o ravnopravnosti spolova kao najviše vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske, Zakona o ravnopravnosti spolova, osnivanja Ureda pravobraniteljice za ravnopravnost spolova i Ureda za ravnopravnost spolova, do Ženske mreže izgrađen je pravni i institucionalni vladin i nevladin okvir za primjenu Konvencije za uklanjanje svih oblika diskriminacije žena” (Šimunović, 2004:10).

Pravo na vlasništvo još je jedno pravo u kojem razlike dvije dobne skupine prelaze 5%. Navedena se razlika može protumačiti nepoznavanjem nekih temeljnih zakona ekonomije od strane mladih, kao i situacijom u kojoj velik broj mladih od 30 godina u Hrvatskoj ne posjeduje privatno vlasništvo poput, primjerice, nekretnina te stoga tom pravu i pridaje manji značaj nego što to čine njihovi stariji sugrađani. U većini je tranzicijskih ekonomija privatizacija i dalje središnji aspekt reforme te kao mogućnost stjecanja nekadašnjeg isključivog društvenog/državnog vlasništva značajno utječe na društvenu stratifikaciju (Arriovich, Carruthers, 2004). Socioekonomska modernizacija društava u tranziciji zbog svoje sporije dinamike odvijanja u odnosu na “modernizaciju” svijesti i načina života nekih njihovih pripadnika (nositelja pretvorbenog kriminala), često za sobom povlači tegobne posljedice za društvo i većinu njegovih članova. Esencijalna je zadaća ekonomije i politike u tranziciji obnova prekinutih civilizacijskih trendova (ako ih je bilo) koji bi trebali pozitivno utjecati

i na ekonomsku efikasnost i na kvalitetu ljudskog življenja. Tendencije sadašnjeg ekonomskog (anti)razvoja bile su zamjetne već početkom tranzicije, jer se vlast odlučila za mješavinu etatizma i slobodnog tržišta. "Pretvorba" ili privatizacija nije postigla "... tri temeljna društvena cilja: a) pravednost; b) pritjecanje svježeg kapitala iz dijaspore i inozemstva te c) tehnološki, ekološki, gospodarski i društveni razvoj" (Letica, 1998:25). Također, *Amnesty International Report 2005* navodi da iako su hrvatske vlasti tvrdile kako će provesti povratak imovine povratnicima srpske nacionalnosti koji su izbjegli za vrijeme Domovinskog rata do kraja 2004. godine, tempo povratka još je uvijek spor. Ovakvo kršenje vlasničkog prava jednog dijela hrvatskog stanovništva jedan je od najvećih kamena spoticanja Hrvatske u očima međunarodne zajednice.

Sljedeću razinu prava po prihvaćenosti (od 80,4 do 66,7%) zauzimaju sloboda govora, sloboda informiranja, sloboda savjesti, sloboda medija te kulturna autonomija, koje redom u većoj mjeri zastupaju stariji od mlađih ispitanika, a u slučaju slobode informiranja i medija studenti odskaču u prihvaćanju bezuvjetne zaštite u odnosu na druge promatrane skupine. Riječ je o specifičnim uvjetima socijalizacije studenata koji zbog brojnosti socijalnih mreža u koje su uključeni te okrenutosti urbanom načinu života i većoj izloženosti informacijama čine skupinu naklonjenu slobodi medija i informiranja. Sloboda govora se često smatra integralnom sastavnicom modernih demokracija, a njezino je ključno mjesto ojačano i zaštitom od strane međunarodnih organizacija, na način na koji je to, primjerice, izrečeno člankom 19. Opće deklaracije o ljudskim pravima. Implementacija postulata slobode govora varira od zemlje do zemlje, ona nije neograničena, države mogu kažnjavati (ali ne i zabraniti) određene štetne oblike izražavanja. Također, ljudi mogu oklijevati u slobodnom izražavanju vlastitih stajališta ne zbog restrikcija od strane vlasti, već i zbog pritiska javnosti. Drugim riječima, pojedinci javnim izražavanjem svog mišljenja mogu postati objekti napada od strane uže zajednice. Ukratko rečeno, sloboda govora jedno je od fundamentalnih ljudskih prava koja svatko može uživati u uvjetima postojanja demokracije i poštivanja ljudskog dostojanstva. No, ujedno je i jedno od "najopasnijih" prava (po opstanak nedemokratskih režima), jer vrlo često znači izražavanje želje za promjenom postojeće situacije.

Za razvijene zemlje sloboda informiranja podrazumijeva mogućnost pristupa sadržajima temeljenim na slobodnom izražavanju u pisanoj ili nekoj drugoj formi. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima navodi da svatko ima pravo na slobodu mišljenja i izražavanja; ovo pravo uključuje slobodu izražavanja mišljenja bez intervencija drugih osoba/organizacija, kao i na traženje, primanje i širenje informacija i ideja putem različitih medija, a bez obzira na granice. Ovo je načelo obično popraćeno legislativom koja osigurava različite stupnjeve slobode znanstvenog istraživanja, izdavanja i tiskanja, kao i slobodan pristup informacijama. Danas su mediji demokratski forum koji nudi nove

oblike i mogućnosti političke komunikacije, te bi ih stoga svaki politički osviješten građanin željan uvažavanja vlastite osobe od strane drugih pojedinaca i organizacija trebao koristiti u svakodnevnom životu. Sloboda informiranja i sloboda medija neraskidivo su vezani, a većina suvremenih prikaza novih medija podrazumijeva mogućnost da njihovi korisnici sudjeluju u demokratskoj aktivnosti. Stoga začuđuje podatak o 11% manjoj sklonosti slobodi medija nego slobodi informiranja kod mladih te 8% kod starijih ispitanika. Ova diskrepancija može biti protumačena kako time da mediji kao nositelji informacija često zlorabe svoj položaj za serviranje informacija koje kod građana ne nailaze na odobravanje, tako i nedostatnom svijješću građana o važnosti medija u liberalnom i demokratskom sustavu. Osim domicilnih vladinih organizacija i državnih ustanova, i neke su međunarodne organizacije razvile kriterije za ocjenjivanje slobode govora i medija. Primjerice *Reporteri bez granica* navode broj ubijenih, protjeranih ili zlostavljanih novinara, te postojanje monopola nad medijima od strane države, postojanje samocenzure i općenito ovisnosti medija kao poteškoća s kojima se današnji novinari gotovo svakodnevno susreću (*The 2003 Global Press Freedom World Tour*, 2004). Slične studije Freedom Housea (*Freedom in the World 2004 Country Ratings*, 2004) kao prilog daju i općenite indikatore političke i ekonomske situacije svake zemlje, a s ciljem određivanja stupnja neovisnosti medija i postojanja slobode izražavanja. Tako je razvijen i *Worldwide Press Freedom* indeks. Svake godine *Reporteri bez granica* daju procjenu slobode medija u državama svijeta. Lista se temelji na odgovorima novinara, znanstvenika, pravnika i boraca za ljudska prava. Kao države s najvećom slobodom medija su 2004. godine navedene Finska, Island, Nizozemska, Norveška, Danska, Irska, Slovačka i Švicarska. Kao zemlje s najmanjim stupnjem slobode medija navedene su Sjeverna Koreja, zatim Kuba, Burma, Turkmenistan, Eritreja, Kina, Vijetnam, Nepal, Saudijska Arabija i Iran. Hrvatska je u tom poretku zauzela ne baš visoko 54. mjesto. Takav nam rezultat, usporedbom s nalazima o prihvaćenosti slobode govora, medija i informiranja, ne pruža temelje za optimizam.

Sloboda savjesti na našoj se skali smjestila između slobode informiranja i slobode medija, s razlikom od 6% između mladih i starijih u Hrvatskoj. Dva su ključna segmenta slobode savjesti kao elementa građanskih sloboda: prigovor savjesti služenju vojnog roka i sloboda vjeroispovijesti i vršenja vjerskih obreda. Kampanja prigovora savjesti u Hrvatskoj je rezultirala zakonskim reguliranjem prava na civilno služenje vojnog roka. Drugi navedeni segment slobode savjesti – vjerska sloboda – može se sažeti na sljedeći način: niti jedna vjerska zajednica ne može biti privilegirana na račun drugih, jer bi to bilo protivno ustavnom načelu ravnopravnosti, a svima treba omogućiti slobodno i autonomno djelovanje. Dakle, pravo i sloboda vjerovanja (i nevjerovanja) spadaju među temeljna ljudska prava i slobode, koja proizlaze iz same naravi i dostojanstva svakog čovjeka kao individue.

U normativno određene slobodnog društva ulazi i kulturna autonomija. Suvremena razvijena društva su multikulturalna. Svaki veći francuski grad ima arapsku zajednicu, svaki njemački tursku, svaki engleski indijsku ili pakistansku. Danas je vrijednost kulturne djelatnosti u svrhu podizanja društvene i gospodarske vitalnosti i održivog razvitka manjih društava i zajednica prepoznata u ključnim dokumentima UNESCO-a i Vijeća Europe. U pravnim je studijama autonomija generalno definirana kao pravo na lokalnu samo-vladavinu, koja se sastoji od dva tipa: regionalne autonomije ili prava na ograničenu suverenost nad određenim teritorijem omeđenim jasnim granicama te kulturalne autonomije, kao neteritorialne samo-vladavine povezane s reprodukcijom grupne kulture. Pritom treba imati na umu da današnji odnos nacionalne kulture i globalno proklamirane multikulturalnosti ne proizlazi samo iz kulturne hegemonije razvijenih, nego i iz unutarnjih navika stvorenih tradicijom kulturnog etatizma i konformizma. Kultura, koja je bila u funkciji politike emancipacije i uspostavljanja nacionalne države, ubrzo postaje disfunkcionalna (Cvjetičanin, Katunarić, 1998: 22), kopiranjem hegemonijskih postupaka tretiranja manjina od svojih "velikih" susjeda. Naši mladi ispitanici u manjoj mjeri zastupaju pravo na kulturnu autonomiju. Nažalost, nemamo podatke za prihvaćenost kulturne autonomije od strane studenata iz 1998/99. no za pretpostaviti je da bi njihovi rezultati bili viši od onih koje su ostvarili mladi iz našeg uzorka.

Sloboda udruživanja i prava nacionalnih manjina po rangu su se smjestile pri dnu naše ljestvice, iako i njih prihvaća većina ispitanika. Sloboda udruživanja odnosi se, kako na ekonomsku sferu, i u tom je dijelu pokrivena ekonomskim pravima, tako i na slobodu udruživanja na razini civilnog društva. Civilno društvo ne postoji kao cjelovit supstrat unutar globalnog društva, već kao mozaik formi i elemenata koji se samo *post-hoc*, u analitičke svrhe, mogu razaznati kao cjelina. Osnovne odlike civilnog udruživanja jesu nepripadanje sferi privrednog života tj. neprofitna orijentacija i autonomnost u odnosu na državu. Ovako određena sloboda udruživanja pruža osnove za pozitivan međuodnos državnog aparata i ekonomske te civilne sfere društva, i bez nje se država niti društvo ne mogu smatrati slobodnima.

Današnji politički kontekst odnosa prema manjinama možemo protumačiti načinom na koji je Hrvatska izišla iz Jugoslavije, a što je pratila i retorika koja je od samog početka bila izrazito nacionalistička. Politička stranka, koja je prije i tijekom Domovinskog rata najuvjerljivije izražavala takvu nacionalističku retoriku, bila je Hrvatska demokratska zajednica. Ideologija, koja je 1990. stupila na scenu ("tisućljetni snovi nacije"), vrlo je uspješno zamijenila dotadašnju ("historijski interesi radničke klase"). U korijenu potrebe za takvom promjenom je, pored ostaloga, ležala i potraga za nacionalnim identitetom. Hrvatski su se građani tada snažno poistovjetili s nacionalnom simbolikom, za što im je "revolucija simbola" (Pusić, 1992) koja je tada bila na djelu, pružila

snažno uporište. “Moderne države su u pravilu države kao reprezentanti zajednice građana (građanske države) i istovremeno odraz nacionalnog identiteta (nacionalne države). Pojam nacionalne države najčešće ima samo deklaratornu vrijednost. U demokratskim državama on ne daje nikakva posebna prava narodu čiji izraz nacionalnog identiteta država predstavlja” (Caratan, 1998: 22). Primarna je uloga patriotizma integracija građana u državu. Iracionalni oblik patriotizma – nacionalizam – ispunjenje ove uloge sprječava već u začetku, jer uvodi raskol među građanima. Država treba manjinama osigurati zaštitu kao kolektivitetima, jer pripadnici manjina diskriminaciju i doživljavaju upravo zato što su članovi manjinske zajednice, pa je licemjerno tvrditi da imaju ista prava kao i ostali građani ukoliko u ustavu ne postoji točka koja obuhvaća i posebna manjinska prava (Caratan, 1998). No, dominacija nacionalne ideologije nije bila ekskluzivno hrvatska odlika, jer su zbivanja u proteklom desetljeću pokazala da je ta ideologija prisutna i u većini drugih postsocijalističkih zemalja u kojima se konstituiranje pluralističke demokracije odvija usporeno (Pogany, 1995). “U slučaju Hrvatske, veliku ulogu u protežiranju etnicizma i etničke homogenizacije imali su ratni sukobi na području bivše Jugoslavije, u koje je Hrvatska bila involvirana boreći se pet godina da ostvari suverenitet na cijelom svom teritoriju. Stoga se načelno pretpostavlja da se politička svijest mladih oblikovala pod utjecajem vrijednosnih sklopova i liberalno-demokratske i nacionalne ideologije” (Baranović, Ilišin, 2004: 343). Ovakva se situacija odrazila i na stavove građana koji prava nacionalnih manjina zastupaju u dvije trećine slučajeva i to najviše studenti, te potom stariji ispitanici s neznatno nižim rezultatom, i na kraju mladi općenito sa 7% manjom prihvaćenošću u odnosu na studente. Ovakav trend nameće zaključak o nužnosti afirmativnih akcija i programa za zaštitu ljudskih i manjinskih prava, osobito putem obrazovnog sustava kao jednog od najvažnijih socijalizacijskih agenasa.

Pravo na azil⁹ po niskoj prihvaćenošću odudara od svih ostalih prava: mladi ga prihvaćaju u 44,1%, a stariji u 52,2% slučajeva, a bilo bi zanimljivo vidjeti stavove studenata, no to pravo 1998/99. nije ispitivano. Ovakav nalaz može biti razočaravajući za prognozu demokratskog razvoja hrvatskog društva. Na međunarodnoj razini, usprkos razlikama, temelji tretmana izbjeglica vezani su uz pravilo da svaka država mora osigurati mogućnost traženja azila, a tražitelje azila ne smije prisilno vratiti u zemlju podrijetla. No, svakodnevna nam politika pruža temelje za konstataciju da su prava azilanata stalno ugrožena, a po tome se

---

⁹ Međunarodno pravo izbjeglicama smatra osobe koje se nalazi izvan države prebivanja; utemeljeno strahuju od proganjanja zbog svoje rase, religije, nacionalnosti, članstva u određenim društvenim grupama ili političkih stavova; te se ne mogu ili ne žele staviti pod zaštitu države iz koje su izbjegli, ili se vratiti u tu državu, a zbog straha od proganjanja. Među onima koji zahtijevaju status izbjeglica ponekad se nalaze i tražitelji azila čije je glavno obilježje kao izbjeglica, ono vezano uz političke ili religijske razloge.

razvijene demokratske zemlje vrlo često ne razlikuju od zemalja iz kojih dolaze tražitelji azila. Nije rijetka ni praksa da se tražitelji azila u zemljama prihvata države u prihvatnim centrima, gdje se uvjeti života bitno ne razlikuju od onih u zatvoru, ili se čak pod optužbama za kriminalne radnje osuđuju na zatvorske kazne. Umjesto kreiranja suportivne okoline u kojoj pojedinci ne bi osjećali pritisak i prijetnju, često se stvara okolina slična onoj iz koje su pojedinci izbjegli. No, pojedini su alternativni pristupi već testirani: primjerice, monitoring uklopljenosti tražitelja azila u život zajednice, smještaj cjelovitih obitelji te privremeni oblici azila. Pokazalo se da je tražiteljima azila najvažnije osigurati uvjete dostojne životu čovjeka, s posebnim naglaskom na osobnim slobodama (Mollica, Silove, Steel, 2001).

U daljnjoj nas je analizi zanimalo strukturiranje pojedinačnih ljudskih prava i sloboda te smo ih podvrgnuli faktorskoj analizi (tablica 2), kojom su dobivena tri faktora (ukupne varijance od 52,0%), i analizi varijance.

Tablica 2: Faktorska struktura pojedinačnih ljudskih prava i sloboda

Prava i slobode	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Pravo na rad	.782		
Pravo na obrazovanje	.712		
Pravo na privatnost	.667		
Osobna sigurnost	.639		
Jednakost pred zakonom	.590		
Socijalna zaštita starih i ugroženih	.589	.352	
Pravo na vlasništvo	.580		
Prava žena	.552		
Prava nacionalnih manjina		.785	
Kulturna autonomija		.693	
Pravo na azil		.692	
Sloboda savjesti		.660	
Sloboda govora			.726
Sloboda medija			.694
Sloboda udruživanja			.642
Sloboda informiranja			.642
% zajedničke varijance	22,4	15,8	13,8

Prvi faktor – *individualna prava* – konstituira klasične vrijednosti jednakosti i poštivanja individualnih prava i sloboda. Promatramo li integralno općenito visoku prihvaćenost individualnih prava i sloboda i odsutnost diferenciranja mladih, može se zaključiti da postoji visoki konsenzus među mladima u prihvaćanju većine temeljnih ljudskih prava.

Drugi faktor – *kulturno-politička prava* – tvore prava nacionalnih manjina, kulturna autonomija, pravo na azil i sloboda savjesti. Mladi su se ponovno pokazali vrlo homogeni, iako ne u mjeri u kojoj je riječ kod ostala dva faktora: na ovom je faktoru analiza varijance pokazala razlike jedino u obrazovanju ispitanika (F -omjer=6,32). Razlike se kreću u jasnom smjeru – ovoj su dimenziji ispitanici s (ne)završenom osnovnom školom, kao i oni s trogodišnjim stručnim obrazovanjem skloni ispod prosjeka, a ostali ispitanici prosječno. Ovaj nalaz jasno upućuje na značajne učinke socijalizacije i važnost uključivanja obrazovanja za ljudska prava u obrazovni sustav. Ovako interpretirane rezultate također možemo shvatiti kao apel službenim institucijama za pokretanje kampanje podizanja javne svijesti o navedenim pravima. U suprotnome, hrvatsko će se društvo vrlo sporo približiti zemljama zapadnog civilizacijskog kruga koje istinski njeguju duh multikulturalnosti. Za sada u taj krug zemalja uistinu spadaju samo skandinavske zemlje, iako je multikulturalnost proklamirano načelo svih značajnijih povelja i zakona na europskom prostoru.

Treći faktor – imenovan *sloboda govora, informiranja i udruživanja* – spada u domenu razvoja civilnog društva. Njime je vanjskim promatračima najlakše ustanoviti pozicioniranost pojedinog društva na skali demokratskog potencijala, s čim u vezi možemo reći da se sve skupine mladih slažu u pogledu ovako definirane dimenzije poštivanje ljudskih prava i sloboda.

3. Percepcija poštivanja ljudskih prava u Hrvatskoj

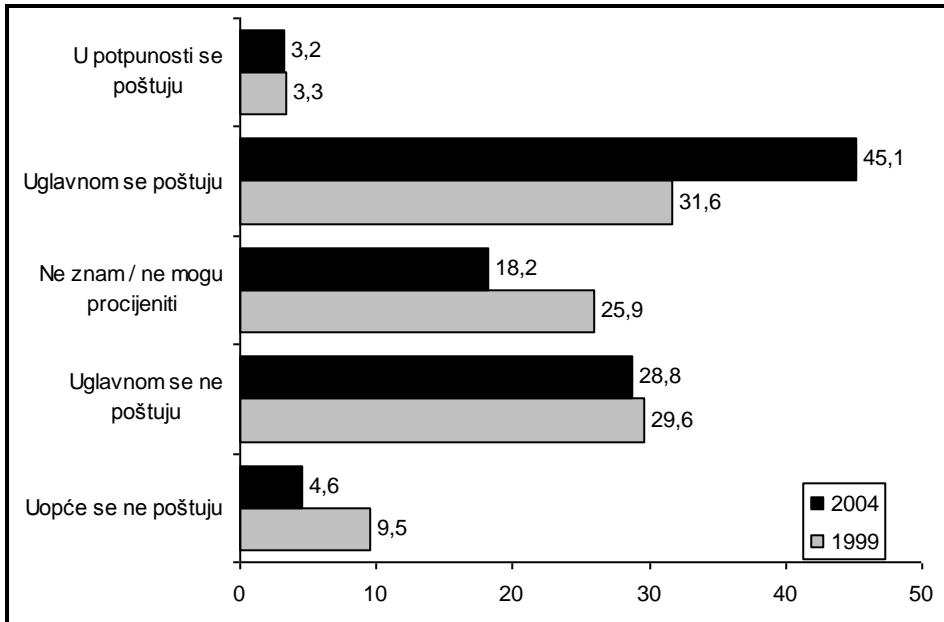
Politički osviješten pojedinac upoznat je sa svojim državljanjskim i građanskim pravima i obvezama, preuzima odgovornost za stanje i razvoj zajednice u kojoj živi, kao i za zbrinjavanje vlastite egzistencije vodeći pritom računa o interesima drugih pojedinaca i cijele zajednice. Razvoj demokratske političke kulture osobitu važnost ima za tranzicijske zemlje, što je posebice naglašeno kada je riječ o mladima koji, i kao integralni dio suvremenog društva i kao nositelji budućnosti, preuzimaju odgovornost za demokratski društveni razvoj (Baranović, Ilišin, 2004: 343). Putnam (1993) naglašava važnost individualnog sudjelovanja u društveno-političkim procesima u društvu za osiguravanje socijalnog kapitala, koji će omogućiti razvoj i održavanje demokratskog potencijala cjelokupnog društva.

Sociopolitički kontekst integriranja mladih u suvremeno hrvatsko društvo obilježen je poratnim i tranzicijskim problemima, što je dovelo do zapostavljanja mladih kao specifične skupine te uzrokovalo održavanje i prenošenje predrasuda, diskriminacije i obrazaca nasilnog ponašanja među njima. Iako je situacija bolja u posljednjih nekoliko godina, u društvu su i dalje uočljive manifestacije ksenofobije, nasilja, rasizma i diskriminacije na raznim osnovama (vjerskoj, nacionalnoj, dobnoj, spolnoj, seksualnoj orijentaciji i drugim). Takvo

okruženje neminovno utječe na formiranje stavova i vrijednosti mladih. Vrlo često su mladi ljudi pod pritiskom latentnog, a ponegdje i eksplicitnog nasilja, predrasuda i stereotipa, prema kojima se ne znaju ili ne mogu afirmativno i adekvatno postaviti (Bačić i drugi, 2004: 69).

U ovom ćemo se segmentu analize ograničiti na procjenu mladih o poštivanju ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj 1999. i 2004. godine. Grafikon 1 donosi prikaz distribucije odgovora mladih na pitanje o percipiranoj razini poštivanja ljudskih prava u Hrvatskoj u navedene dvije vremenske točke.

Grafikon 1: Komparativni prikaz percepcije poštivanja ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj – mladi 1999. i 2004. (%)

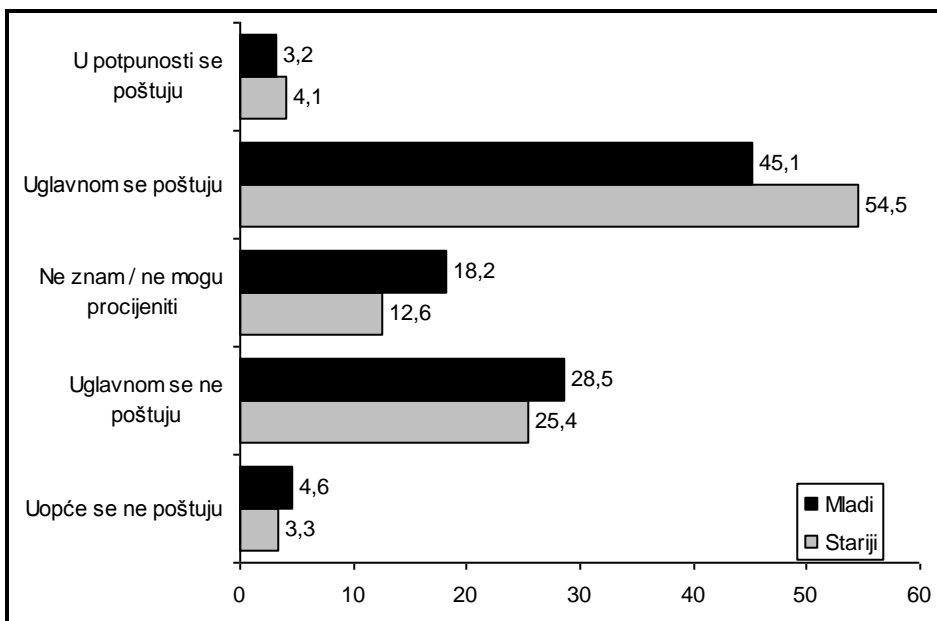

U odnosu na 1999. godinu, 2004. su primjetne razlike u svim kategorijama odgovora osim onih vezanih uz pretežito nepoštivanje te potpuno poštivanje prava. Postotak mladih koji drži da se ljudska prava u Hrvatskoj uopće ne poštuju bio je 1999. godine ispod 10% da bi 2004. pao ispod 5%. U tri je preostale kategorije došlo do zanimljive redistribucije odgovora. Naša srednja kategorija (ne znam/ne mogu procijeniti) okupila je oko 7% manje ispitanika nego 1999. godine. Riječ je o pozitivnom pomaku, ali vrlo ograničenih dometa. Naime, postotak neodlučnih još je uvijek blizu 20%, što indicira nedovoljno znanje mladih o ljudskim pravima i/ili nedovoljnu zainteresiranost za tu problematiku. Ovo možemo ilustrirati i podatkom o samo 6% mladih uključenih u rad organizacija za zaštitu ljudskih prava, što je predmet detaljnije analize u

prethodnom poglavlju ove knjige. No, možemo zaključiti da je potreban veći angažman i bolje strukturiranje pojedinih socijalizacijskih čimbenika, koji mogu na organizirani način pridonijeti podizanju demokratskog potencijala mladih, prvenstveno sustava obrazovanja, koji je za sada minimalno posvećen edukaciji o ljudskim pravima¹⁰. Jer, prema procjeni mladih, škola ima značajan utjecaj na razvoj njihova mišljenja o čovjeku i društvu: nalazi se na trećem mjestu, iza obitelji i prijatelja, a ispred Crkve i televizije, koje se također smatraju razmjerno utjecajnijim socijalizacijskim agensima (Baranović, 2000:15). Zanimljiv je rast od 13% onih koji smatraju da se ljudska prava uglavnom poštuju, čime se njihov broj popeo na skoro 50%. Uvidom u postojeće podatke vidimo da je do najvećeg rasta došlo u dvije suprotstavljene kategorije kod ispitanika koji smatraju da se ljudska prava uglavnom ne poštuju te kod onih koji smatraju da se uglavnom poštuju.

U grafikonu 2 je komparativni prikaz distribucije odgovora mlađe i starije populacije u pogledu percipiranog stupnja poštivanja ljudskih prava 2004. godine.

Grafikon 2: Percepcija poštivanja ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj – mladi i stariji (%)

---

¹⁰ U javnim školama u Hrvatskoj nastavni program iz ljudskih prava, iako napisan (*Nacionalni program odgoja i obrazovanja za ljudska prava*, 1999.), izvodi se tek eksperimentalno u dijelu srednjih škola.

Prvi zaključak koji nam se nameće jest veća kritičnost mladih. Naime, iako je broj mladih i starijih koji se nalaze na suprotnim polovima ove skale (odgovori “uopće se ne poštuju” i “u potpunosti se poštuju”), kao i sklonost odgovoru “uglavnom se ne poštuju” približno isti (razlike se kreću oko +/-4%), veći broj starijih smatra da se ljudska prava poštuju. No, utjecaj dobi je primjetniji kod neodlučnih ispitanika: kod mladih je za oko 5% više neodlučnih, što možemo pripisati većem znanju o pravnoj regulativi i društvenoj situaciji starijih ispitanika. No, zanimljivo je da ova pretpostavljena bolja upućenost starijih ispitanika ide u prilog stavu o pretežitom poštivanju ljudskih prava: 9% više starijih nego mladih iskazuje slaganje s pretežnim poštivanjem prava, tj. stariji ispitanici su već prešli prag od 50%, iako niti mladi nisu značajno udaljeni od njega.

U analizi poštivanja ljudskih prava i sloboda zanima nas i distribucija odgovora mladih s obzirom na njihova obilježja (tablica 3). Radi lakše interpretacije rezultata spojili smo odgovore “uopće se ne poštuju” i “uglavnom se ne poštuju”, kao i “uglavnom se poštuju” i “u potpunosti se poštuju”.

Tablica 3: Percepcija poštivanja ljudskih prava i sloboda s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Uopće se ili uglavnom ne poštuju	Ne mogu procijeniti	Uglavnom se ili u potpunosti poštuju
<i>Spol</i>	$\chi^2=21,54$		
Žene	34,3	21,8	43,9
Muškarci	32,6	14,8	52,6
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=36,04$		
Sjeverna Hrvatska	35,4	18,2	46,4
Središnja Hrvatska	22,7	15,1	62,2
Istra i Primorje	41,2	15,2	43,6
Istočna Hrvatska	33,1	20,1	46,9
Dalmacija	30,9	23,8	45,3
Grad Zagreb	34,2	13,4	52,4
<i>Stranačka identifikacija</i>	$\chi^2=33,78$		
HDZ	24,7	21,7	53,5
HNS	36,0	12,2	51,8
HSP	27,6	17,9	54,5
HSS	40,4	12,8	46,8
SDP	38,1	14,2	47,7
Neodlučni	35,1	20,3	44,6
UKUPNO	33,4	18,2	48,4

Od korištenih devet nezavisnih varijabli, samo tri imaju statistički značajan utjecaj na percepciju poštivanja ljudskih prava i sloboda. Riječ je o spolu, regionalnoj pripadnosti i stranačkim preferencijama. Spolna pripadnost se pokazala kao varijabla s najmanje utjecaja ($\chi^2=21,543$): oba spola iskazuju podjednaku neodlučnost u procjeni poštivanja ljudskih prava – i to čak više od trećine ispitanika svakog spola. No, žene češće navode nepoštivanje ljudskih prava, odnosno kritičnije su od muškaraca. Obratno, muškarci su skloniji ocjeni o pretežitom poštivanju ljudskih prava, a njihov broj prelazi 50%. Ovakve spolne razlike možemo protumačiti još uvijek većom društvenom marginalizacijom žena i širim spektrom kršenja njihovih prava, zbog čega su one, čak i kada njihova prava nisu direktno ugrožena, senzibiliziranije na kršenja ljudskih prava.

Kao najznačajnije obilježje u diskriminiranju mladih pokazala se regionalna pripadnost i to u smjeru pozitivnije ocjene u Središnjoj Hrvatskoj i gradu Zagrebu; čak dvije trećine stanovnika Središnje Hrvatske te polovina ispitanika Zagreba vjeruje da se ljudska prava poštuju uglavnom ili u cijelosti. U ostalim se regijama podaci kreću oko 40-ak posto, a najniži je postotak u Istri i Primorju. Grad Zagreb, Istra i Primorje i Središnja Hrvatska zanimljivi su po još nečemu – najmanjem broju neodlučnih ispitanika (između 13,4 i 15,2%) – dok se u ostalim regijama broj neodlučnih ispitanika kreće od 23,8% u Dalmaciji do 18,2% u Sjevernoj Hrvatskoj. Ovaj bi podatak mogao poslužiti kao pokazatelj naglašenih potreba za ulaganjem u obrazovanje za demokraciju i ljudska prava u županijama s najvećim brojem neodlučnih ispitanika. Što se tiče sklonosti ka kritičkoj ocjeni stanja ljudskih prava, najkritičnija je Istra i Primorje s 40-ak posto, a slijede ju Sjeverna i Istočna Hrvatska, grad Zagreb, Istočna Hrvatska i Dalmacija s 30-ak posto, dok najmanje ispitanika sklonih odgovoru da se ljudska prava uopće ili uglavnom ne poštuju dolazi iz Središnje Hrvatske. Ovakav smjer utjecaja regionalne pripadnosti na stav o stupnju poštivanja ljudskih prava i sloboda odraz je razvojnih tendencija pojedinih regija, kao i iskustava u poštivanju promatranih prava i sloboda.

Postoji jasna veza između ideologije i stranačke preferencije kao jedne od glavnih odrednica političkih stavova i jasnog pokazatelja odnosa prema ljudskim pravima. U našim rezultatima stranačka identifikacija, po jačini svog utjecaja, slijedi regionalnu pripadnost. U našem slučaju to znači da su se najkritičnijima pokazali ispitanici skloni HSS-u, zatim SDP-u, HNS-u i politički neopredijeljeni. Najmanje su kritični ispitanici skloni HDZ-u i HSP-u. Jedan od mogućih zaključaka jest da možemo povući paralelu između proklamiranih ciljeva političkih stranaka i stavova njihovih simpatizera. U ovom bi kontekstu to značilo da je HDZ, kao stranka na vlasti manje sklona kritici vlastitog tretiranja ljudskih prava, dok je HSP stranka koja tradicionalno nema u svom programu široko područje zaštite ljudskih prava osobito kada je riječ o kulturnoj autonomiji i pravima nacionalnih manjina. Distribucija neodlučnih ispitanika po strankama daje sliku veće neodlučnosti kod ispitanika sklonih HDZ-u te politički

neopredijeljenih. Najmanje su neodlučni ispitanici skloni HNS-u i SDP-u, koji se time opet grupiraju u jednu kategoriju. Jedan od mogućih razloga ovakvog grupiranja možemo pronaći u građanskoj opciji koju zastupaju dvije potonje stranke, a time su njoj skloni i njihovi pristaše. Trećoj opciji, koja znači poštivanje ljudskih prava, najskloniji su simpatizeri HDZ-a i HSP-a, a pridružuju im se i ispitanici skloni HNS-u. S druge strane, ispitanici skloni HSS-u, SDP-u te neodlučni manje navode da se u Hrvatskoj poštuju ljudska prava i slobode.

Sumiramo li navedene tendencije možemo zaključiti da je sposobnost procjene i veća kritičnost spram statusa ljudskih prava povezana sa značajkama koje upućuju na žensku populaciju, općenito lijevu ideološko-političku orijentaciju, te na regiju Istra i Primorje, dok su najbenevolentniji žitelji Središnje Hrvatske i grada Zagreba. Općenita usporedba distribucije odgovora navodi na zaključak da je u odnosu na 1999. pet godina kasnije nastupio pomak na bolje u percepciji poštivanja ljudskih prava i sloboda kod mladih. U usporedbi sa starijim ispitanicima, mladi 2004. godine iskazuju veću kritičnost spram sadašnjeg poštivanja ljudskih prava i sloboda, što je ohrabrujući nalaz jer su mladi karika prema poštivanju prava o budućnosti, a kada je o poštivanju ljudskih prava i sloboda riječ, kritičnost nikada nije naodmet.

4. Percepcija doprinosa zaštiti ljudskih prava

Nakon propitivanja percepcije stupnja poštivanja ljudskih prava i sloboda usmjerit ćemo se na činitelje njihova promicanja. Ovo ispitivanje gledamo kroz prizmu i institucionalnog i individualnog doprinosa. Institucije su zastupljene s predstavnicima zakonodavne, izvršne i sudbene vlasti, te nevladinim organizacijama, Crkvom i medijima, dok su pojedinci zastupljeni uglednim političkim osobama. Iz početne smo skale koja je sadržavala opcije od “vrlo pridonosi” do “uopće ne pridonosi”¹¹ za prikaz i interpretaciju ujediniili odgovore “vrlo pridonosi” i “uglavnom pridonosi”.

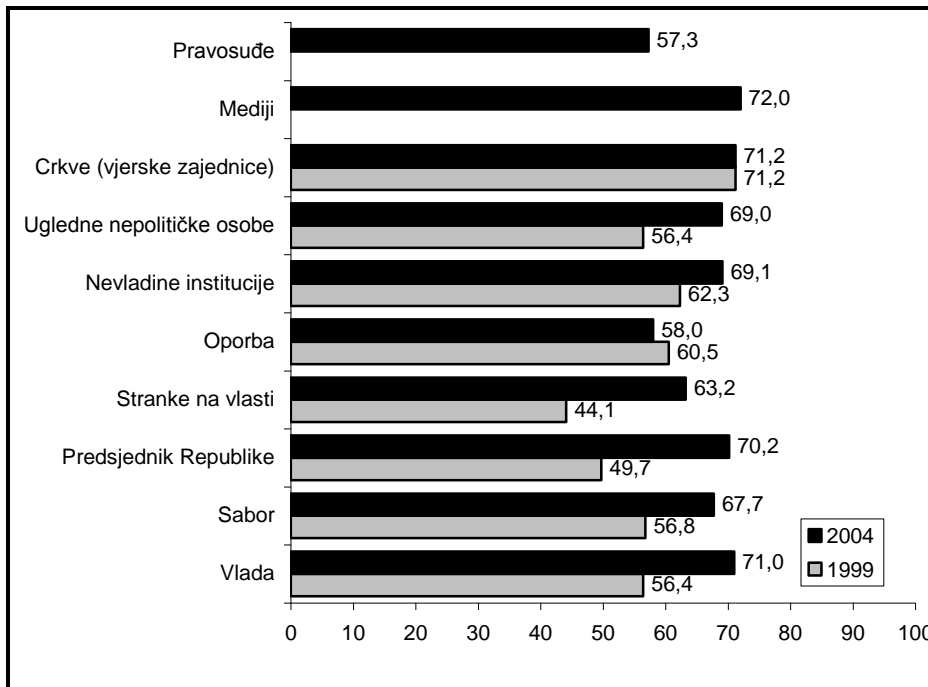
Prvo ćemo pogledati tendencije u percepciji navedenih čimbenika unapređenja ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj na populaciji mladih 1999. i 2004. godine (grafikon 3).

Za većinu aktera, veći dio mladih procjenjuje da potpuno ili uglavnom pridonose ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj. Do rasta u odnosu na 1999. došlo je u svim promatranim kategorijama osim oporbe, koja je zabilježila pad, te Crkve (vjerskih zajednica), koja je ostala na identičnoj razini, dok u slučaju medija i pravosuđa ne možemo govoriti o promjenama jer nemamo podatke za 1999. godinu.

---

¹¹ Integralni podaci nalaze se u Upitniku (pitanje 62) u Prilogu.

Grafikon 3: Rang-ljestvica procjene doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj – mladi 1999. i 2004. (%)

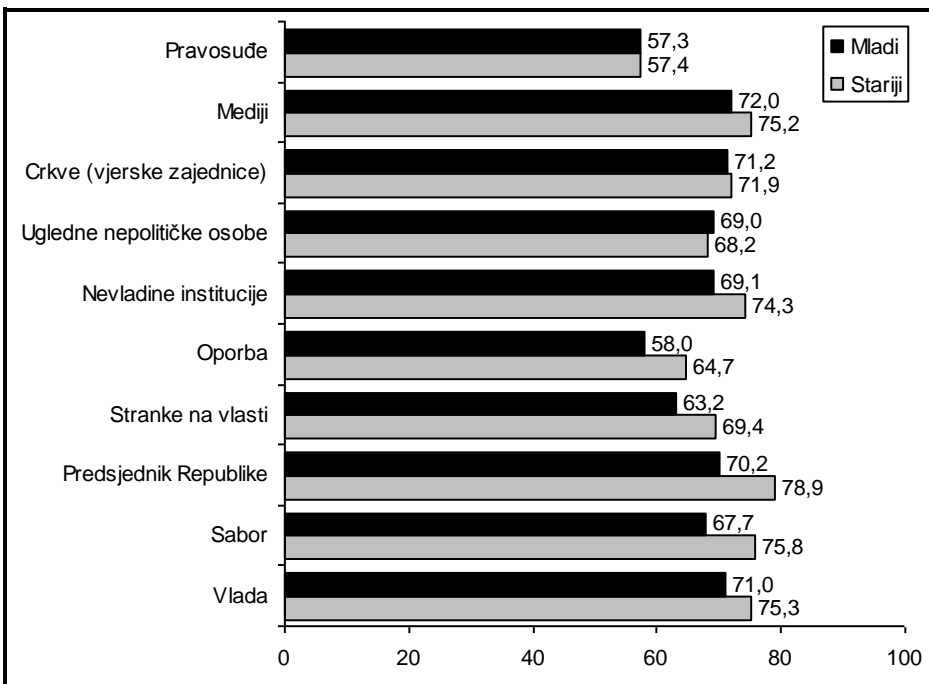
Mladi su 2004. najviše doprinosa zaštiti ljudskih prava pripisali medijima, Crkvi (odnosno vjerskim zajednicama), Vladi i Predsjedniku Republike. Iza navedenih institucija slijede Sabor, ugledne nepolitičke osobe, nevladine institucije te stranke na vlasti. Vrlo je indikativan podatak da mladi najmanje percipiraju doprinos oporbe i pravosuđa. Obje kategorije bi trebale biti, te su kao takve i definirane, temelji “zdravog” demokratskog političkog koncepta. Proaktivna uloga oporbe neophodan je uvjet postojanja demokratskog i pluralističkog političkog procesa. Najjednostavnije rečeno oporba bi trebala igrati ulogu *checks and balance* u političkom životu. Naime, bez nje se odluke i procesi mogu oteći kontroli i ugroziti prava manjine zbog prevlasti većine (stranaka na vlasti). Ulogu pravosuđa na ovom je mjestu nepotrebno apostrofirati, a percipirani nizak stupanj doprinosa pravosuđa u očuvanju ljudskih prava i sloboda ukazuje na, za temelje slobodnog društva, moguće pogibeljne tendencije.

Promjene u percepciji, koje su nastale nakon pet godina, ukazuju na poboljšanje zaštite ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj, ili barem na porast broja ispitanika koji imaju dojam da se to dogodilo. Kako je već spomenuto, mladi su 1999. iskazali znatno niže povjerenje u sposobnosti većine promatranih aktera nego 2004. godine. Najznačajniji porast pokazuju Predsjednik Republike i

stranke na vlasti – sa zadnjih mjesta 1999. izbili su na mjesta blizu vrhu. Kada je riječ je o porastu mišljenja da stranke na vlasti pridonose zaštiti ljudskih prava u prvi je mah taj rezultat začuđujući jer se i 1999. i 2004. radi o HDZ-u. Možemo pretpostaviti da je političko skretanje HDZ-a prema liberalnijim vrijednostima urodilo boljom percepcijom doprinosa te stranke razvoju ljudskih prava. No, možda je to i refleks iskustva kada je vlast obnašala koalicija pet političkih stranaka (do potkraj 2003.) i kada je došlo do demokratizacije društvenog i političkog života. Istodobno, porast vrednovanja doprinosa Predsjednika Republike nedvojbeno je posljedica personalne promjene na čelu države, pri čemu aktualnog predsjednika S. Mesića mladi danas doživljavaju predanijim zaštitnikom ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj nego što je to bio slučaj s njegovim prethodnikom F. Tuđmanom. S druge strane, začuđuju slabiji rezultati oporbe. Čini se da je klackalica oporba – vlast, prebacivanjem većeg doprinosa na stranke na vlasti posljedično umanjila značaj oporbe.

Nakon uvida u procjenu doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca na populaciji mladih 1999. i 2004. pogledat ćemo razlike između mladih i starijih ispitanika 2004. godine (grafikon 4).

Grafikon 4: Rang-ljestvica procjene doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca ostvarivanju ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj – mladi i stariji (%)

Već smo prije ustanovili da stariji ispitanici u većoj mjeri smatraju kako se u Hrvatskoj poštuju ljudska prava i slobode, a tako je i u slučaju percepcije doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca pravima i slobodama. Zapažamo da se sve razlike mladih i starijih kreću u rangu +/- 4-10%, s naglaskom na razlike u slučaju Sabora, Predsjednika Republike, nevladinih organizacija i oporbe. Ove generacijske razlike mogu biti posljedicom većeg stupnja povjerenja kojeg stariji imaju prema političkim institucijama, pa i udrugama, čije je djelovanje također politički konotirano.

Kako nas je zanimalo moguće strukturiranje mladih po percepciji doprinosa pojedinih institucija i udruga ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj, proveli smo faktorsku analizu, čiji su rezultati prikazani u tablici 4. Faktorska analiza je rezultirala s tri latentne strukture (faktora) koji zajedno tumače 66,4% ukupne varijance, od čega su drugi i treći faktor prikupili gotovo istovjetan postotak varijance, dok je prvi prikupio jednako kao posljednja dva zajedno.

Tablica 4: Faktorska struktura doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca ostvarivanju ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj

Pozitivan doprinos	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Sabor	.869		
Vlada	.868		
Stranke na vlasti	.805		
Predsjednik Republike	.663		.328
Oporba	.635		.422
Crkva (vjerska zajednica)		.753	
Mediji		.696	
Pravosuđe/hrvatski pravni sustav	.476	.611	
Nevladine organizacije			.832
Ugledne nepolitičke osobe		.326	.773
<i>% zajedničke varijance</i>	<i>33,0</i>	<i>16,8</i>	<i>16,6</i>

Prvi smo faktor nazvali *političke institucije* zbog prirode institucija koje uključuje. Na faktoru su najjače saturirani Sabor, Vlada te stranke na vlasti, dok su nešto niže Predsjednik Republike i oporba. Ovakva je strukturiranost faktora odraz, kako nekih temeljnih principa djelovanja parlamentarnih demokracija, tako i dnevopolitičke situacije u Hrvatskoj. Naime, gotovo jednaka saturiranost Sabora i Vlade proizlazi iz položaja u kojem se zakonodavna i izvršna vlast nalaze u političkom procesu. Jednako je tako razumljivo da su stranke na vlasti po značaju odmah iza Sabora i Vlade, kao i da je Predsjednik Republike rangiran iza tih političkih institucija, a prije oporbe kao aktera koji u uvjetima hrvatske politike još uvijek ima ograničene domete djelovanja.

Drugi je faktor prilično nesustavan i ne toliko lako protumačiv zbog čega je i nazvan *sakralne, pravosudne i medijske institucije*. Pravosuđe i mediji su jasni korektivni mehanizmi nomenklature na vlasti, no tu se Crkva na prvi pogled ne uklapa. No opet, sjetimo li se da je i Crkva pozivanjem na savjest svojevrsan korektivni mehanizam, pogotovo ako uzmemo u obzir da su ona i religioznost još uvijek često lajtmotivi svakodnevnog života i politike, dolazimo do drukčije perspektive koja, naravno uz ograde, dopušta stavljanje Crkve uz bok medijima i pravosuđu.

Iako je u usporedbi s prethodnim faktorom – *civilni sektor* – kao posljednji faktor prikupio gotovo jednak postotak zajedničke varijance, od prethodnog se razlikuje po homogenosti i lakoj protumačivosti. Naime, treći faktor sadrži samo nevladine organizacije i ugledne nepolitičke osobe, koje su po prirodi stvari vrlo često neraskidivo vezane. Ukoliko ugledne nepolitičke osobe i nisu direktno povezane s nevladinim organizacijama, u percepciji prosječnog građanina ipak zastupaju vrlo slične ciljeve.

Zanimalo nas je na po kojim se obilježjima mladi razlikuju u prihvaćanju tri navedena faktora te smo proveli analizu varijance, čiji su rezultati prikazani u tablici 5.

Prihvaćanje političkih institucija (faktor 1) kao onih koje pridonose zaštiti ljudskih prava varira jedino s obzirom na regionalnu pripadnost. Tako su stanovnici Sjeverne Hrvatske te Istre i Primorja ispodprosječno skloni ocjeni doprinosa političkih institucija, dok Središnja Hrvatska i grad Zagreb bilježe iznadprosječnu sklonost. Istočna Hrvatska i Dalmacija na ovoj su se dimenziji našle u sredini sa prosječnom sklonošću vrednovanja političkih institucija kao značajnog čimbenika poboljšanja ljudskih prava. Intrigantna je činjenica da je na dimenziji političkih institucija jedino varijabla regionalne pripadnosti ostvarila statistički značajan utjecaj, dok su, recimo, stranačke preferencije, iako u mnogim istraživanjima potvrđene kao značajan indikator odnosa spram političkih institucija, u ovom slučaju “podbacile”. Možemo zaključiti, da je u slučaju odnosa spram doprinosa političkih institucija ostvarenju ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj, populacija mladih prilično homogena, uz razliku regionalne pripadnosti kao indikatora razvojno-kulturalnih razlika.

Na sklonost sakralnim, pravosudnim i medijskim institucijama (faktor 2) utjecaj su izvršile religioznost, regionalna pripadnost, obrazovanje oca te stranačka identifikacija.

Tablica 5: Razlike između mladih u prihvaćanju faktora doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca ostvarivanju ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
<i>Dob</i>			<i>F-omjer=12,73</i>
15-19 godina			-
20-24 godine			0
25-29 godina			+
<i>Socioprof. status</i>			<i>F-omjer=8,90</i>
Zaposleni			0
Nezaposleni			-
Učenici			0
Studenti			+
<i>Obrazovanje oca</i>		<i>F-omjer=5,95</i>	<i>F-omjer=6,17</i>
OŠ i manje		+	-
KV/VKV		0	0
Srednja škola		0	0
VŠS, VSS i više		-	+
<i>Obrazov. ispitanika</i>			<i>F-omjer=14,28</i>
OŠ i manje			-
Ind./zanatska škola			-
Srednja škola			0
VŠS, VSS i više			+
<i>Region. pripadnost</i>	<i>F-omjer=10,66</i>	<i>F-omjer=6,65</i>	
Sjeverna Hrvatska	-	0	
Središnja Hrvatska	+	0	
Istra i Primorje	-	-	
Istočna Hrvatska	0	+	
Dalmacija	0	+	
Grad Zagreb	+	-	
<i>Religioznost</i>		<i>F-omjer=49,46</i>	<i>F-omjer=9,51</i>
Religiozni		+	0
Nereligiozni		-	0
Neodlučni		-	+
<i>Stranačka identif.</i>		<i>F-omjer=5,57</i>	<i>F-omjer=10,62</i>
HDZ		+	-
HNS		-	+
HSP		+	-
HSS		0	0
SDP		-	0
Neodlučni		0	0

Legenda: - ispod zajedničkog prosjeka; 0 u zajedničkom prosjeku; + iznad zajedničkog prosjeka

U skladu s nazivom ove dimenzije, religioznost je najjači prediktor, što je lako objašnjivo zbog prožetosti jednog dijela javnog života religijskim sastavnicama, pri čemu "religiozna orijentacija ima najjači utjecaj na izbor stranke u katoličkim i konfesionalno mješovitim zemljama" (Vujčić, 2001: 329). Sveukupno gledano,

ova je dimenzija iznadprosječno privukla ispitanike čiji očevi imaju (ne)završenu osnovnu školu, žitelje Istočne Hrvatske i Dalmacije, religiozne ispitanike te simpatizere HDZ-a i HSP-a. Razmatranjem obilježja prosječno sklonih ovom faktoru dolazimo do profila mladih osoba čiji očevi imaju KV/VKV obrazovanje, koji su stanovnici Sjeverne ili Središnje Hrvatske te simpatizeri HSS-a ili politički neopredijeljeni. Na suprotnom polu od iznadprosječnih zastupnika ove dimenzije nalaze se mladi čiji su očevi akademski obrazovani, stanovnici su Istre i Primorja te grada Zagreba, po religijskom opredjeljenju su nereligiozni ili neodlučni, a po stranačkom skloni HNS-u i SDP-u. Profil ispodprosječno sklonih ovom faktoru donekle je jasan, ako uzmemo u obzir da faktor sadrži sakralne elemente, no poteškoće se javljaju kada imamo na umu povezanost s medijima i pravosuđem. Nepovjerenje u pravosuđe od strane prethodno opisanih ispitanika objašnjivo je nizom skandala u hrvatskom pravosuđu, kao i njegovom niskom učinkovitošću zbog čega brojni slučajevi ostaju godinama neriješeni. No, što se tiče medija kao aktera doprinosa zaštiti ljudskih prava i sloboda, više obrazovanje i nereligioznost trebali bi signalizirati i viši demokratski potencijal povezan s povjerenjem u medije, što se dakako mijenja u uvjetima neslobode medija. Već smo prije naveli da je Hrvatska 2004. godine zauzela 54. mjesto po slobodi medija (*Freedom in the World 2004 Country Ratings, 2004*), što takvim ispitanicima ne pruža temelje za uvjerenost u velik doprinos hrvatskih medija zaštiti ljudskih prava i sloboda.

Treća je latentna dimenzija (civilni sektor) povezana sa svim promatranim obilježjima mladih osim regionalne pripadnosti, i to redom: obrazovanjem ispitanika, dobi ispitanika, stranačkim preferencijama, religioznošću, socioprofesionalnim statusom, te obrazovanjem oca. Mišljenju da je civilni sektor značajan čimbenik poboljšanja stanja ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj iznadprosječno su skloni stariji ispitanici (25-29 godina), studenti, mladi čiji su očevi višeg ili akademskog obrazovanja, koji sami imaju više ili akademsko obrazovanje, neopredijeljeni u smislu religijskog izjašnjavanja, te simpatizeri HNS-a. Sve ove značajke ukazuju na viši demokratski potencijal ispitanika sklonih ovom faktoru. Na drugom su polu najmlađi ispitanici (15-19 godina), nezaposleni, s očevima (ne)završene osnovne škole, te koji i sami imaju (ne)završenu osnovnu ili trogodišnju stručnu školu, kao i simpatizeri HDZ-a i HSP-a. Po jačini svog utjecaja obrazovanje se još jednom pokazalo kao snažan indikator odnosa spram civilnog sektora: pripisivanje zasluga civilnom sektoru raste sa stupnjem obrazovanja. Jednako tako, percepcija učinaka civilnog sektora raste s dobi, pripadnosti liberalnim političkim opcijama, religijskom neopredijeljenošću te obrazovanjem oca. Ove značajke upućuju na viši demokratski potencijal ispitanika sklonih percipiranju civilnog sektora kao čimbenika doprinosa poštivanju ljudskih prava u suvremenoj Hrvatskoj.

Mladi su tek na početku svog životnog i radnog vijeka kada kao pojedinci postaju svjesni nužnosti i mehanizama zaštite ljudskih prava i sloboda. U kojoj će se mjeri njihova politička osviještenost i realizirati, osim o primarnim socijalizacijskim agensima, u najvećoj mjeri ovisi o institucijama koje kreiraju i provode svakodnevnu politiku. Sumirajući gore navedene nalaze zaključujemo da na prepoznatljivost učinkovitosti pojedinih institucija, udruga i pojedinaca na poboljšanje ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj, osim samog objektivnog učinka, utječe i demokratski potencijal mladih – odnosno obrazovanje – te opredjeljenje za pojedine političke opcije.

5. Zaključak

Sustavno proklamiranje ljudskih prava na globalnoj razini, započeto 1948. Općom deklaracijom o ljudskim pravima, a u naše doba, pored ostalog, izraženo i u Milenijskim ciljevima Ujedinjenih nacija (*United Nations Millennium Development Goals by the Year 2015*, 2000), moguće je efikasno implementirati jedino orijentacijom vlada pojedinih država na područja obrazovanja, očuvanja zdravlja i podizanja razine dohotka. Zemlje moraju uspostaviti partnerstva na globalnoj razini, ne toliko s ciljem određivanja političkih i ekonomskih agendi, koliko s ciljem promocije i zaštite ljudskih prava. Opreka između prava-sloboda i prava-potraživanja relativizirala je “izvornu veličinu ljudskih prava, ali je istovremeno proširila polje njihovih vrsta i značenja i uvećala socijalnu masu onih koji su za prava života zainteresirani. Učinila ih je instrumentom razvojne i socijalne dinamike industrijskog društva, argumentom velikih sukoba između demokracije i totalitarizma, razvijenih i nerazvijenih itd.” (Kalanj, 1996: 50). Ove su tendencije produbljene i globalizacijom, iako bi, idealtipski gledano, globalizacija trebala implicirati sve rašireniju primjenu postulata ljudskih prava, tj. njihovu univerzalnost. No, na žalost, svjedoci smo stalnog zastranjivanja u procesu njihove zaštite.

“Institucije su nužne ali ne i dovoljne. Treba ih ispuniti sadržajem, upotrijebiti ih za poboljšanje svih segmenata ljudskih prava. Taj sadržaj i taj put vode Hrvatsku prema Europskoj uniji i njezinim visokim standardima u ukidanju diskriminacije” (Šimunović, 2004: 10). Suvremena razmišljanja o razvoju ljudskih prava idu u smjeru povezivanja društvenog razvoja i povećavanja zaštite ljudskih prava – naglasak je na prevenciji (a ne kasnoj intervenciji), društvenoj participaciji, aktivnostima samoorganiziranja i samopomoći, promicanju autonomije i razvoju društvenih vještina te potrebi za većom transparentnošću javnih politika. U ovom je kontekstu vrlo važno raditi na afirmaciji, promociji i implementaciji vrijednosti i ideja civilnog društva, kulture nenasilja i tolerancije, ljudskih prava, dijaloga, suradnje i povjerenja kao i na osvještavanju mogućnosti društvene promjene. Također je bitno informirati

i poticati mlade da se angažiraju, propituju i educiraju o tim vrijednostima i mogućnostima rada i života baziranog na njima, kako bi ih prenosili i pridonosili ostvarivanju pozitivnih društvenih pomaka. Mlade u našoj analizi percipiramo kao kariku koja se tek formira u određenom društvenom sustavu, te su time jedan od najznačajnijih elemenata pozitivne recepcije i primjene temeljnih postulata ljudskih prava.

Rezultati istraživanja o vrednovanju pojedinačnih ljudskih prava i sloboda pokazuju da mladi u najvećem broju prihvaćaju pravo na obrazovanje, pravo na rad, osobnu sigurnost, pravo na privatnost, socijalnu zaštitu starih i ugroženih, jednakost pred zakonom, prava žena te pravo na vlasništvo. Usporedba prihvaćenosti promatranih ljudskih prava i sloboda na populaciji mladih i starijih ispitanika u Hrvatskoj pokazuje da stariji većinu prava prihvaćaju u većoj mjeri od mladih, što možemo protumačiti boljom društvenom integracijom starijih. Analiza je pokazala da kod mladih Hrvatske preferencija pojedinačnih ljudskih prava i sloboda nije uvjetovana korištenim sociodemografskim i sociostrukturnim obilježjima mladih osim obrazovanjem, što ukazuje na značajnost sustava obrazovanja kao agensa poboljšanja stanja ljudskih prava.

Oko trećine mladih je nezadovoljno poštivanjem ljudskih prava u Hrvatskoj danas kao i prije pet godina, dok je postotak neodlučnih opao, što se vjerojatno može pripisati pozitivnom učinku javnih kampanja i nekim promjenama koje su nastupile tijekom tog razdoblja. Od 1999. do 2004. godine porastao je broj mladih koji drže da se ljudska prava u Hrvatskoj uglavnom ili potpuno poštuju. Mladi u usporedbi sa starijim ispitanicima iskazuju veću kritičnost spram sadašnjeg poštivanja ljudskih prava i sloboda. Rezultati analize po socijalnim obilježjima mladih pokazali su da je sposobnost procjene i veća kritičnost spram statusa ljudskih prava u Hrvatskoj povezana sa življenjem u ekonomski prosperitetnijim regijama, lijevom ideološko-političkom orijentacijom i ženskim spolom.

Uvidom u procjenu doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca na populaciji mladih 1999. i 2004. godine ustanovili smo da današnja generacija mladih u većoj mjeri percipira doprinos svih institucija, udruga i značajnih pojedinaca (osim oporbe) zaštiti ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj. Točnije, većina mladih za sve aktere procjenjuje da potpuno ili uglavnom pridonose ostvarivanju ljudskih prava u zemlji. Do rasta u odnosu na 1999. posebice je došlo u pogledu percepcije doprinosa najviših institucija vlasti. Stariji se od mladih razlikuju po tome što doprinos svih promatranih aktera još više ističu. Na percepciju doprinosa promatranih aktera ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj primjetno utječe regionalna pripadnost, obrazovanje oca, religioznost i stranačka identifikacija mladih.

Sumarno, naša analiza pokazuje da mladi ljudska prava i slobode visoko prihvaćaju kada se o njima govori na načelnoj razini, ali da do stanovitog

nesuglasja dolazi kada je riječ o konkretnim pravima i praksi u Hrvatskoj, što dijelom možemo protumačiti njihovom još nedovoljnom upućenošću u pojedine elemente društvenih i političkih procesa. Kako ljudska prava i slobode danas čine općepriznate međunarodne standarde i kriterije demokratičnosti suvremenog društva i njegovih institucija, odnos mladih prema njima predstavlja indikator njihove društvene svijesti i pretpostavku demokratskog djelovanja. Iako je stupanj prihvaćenosti vrijednosti ljudskih prava i sloboda među mladima visok, pronađena su i odstupanja, koja ukazuju na pojačanu potrebu za dodatnim angažiranjem pojedinih socijalizacijskih agensa, osobito obrazovnog sustava i političkih aktera. Slobode i ljudska prava u Hrvatskoj su normativno regulirani i dana su pojedincu rođenjem. No, sloboda nije samo pravo, nego i permanentan zadatak, koji se stavlja pred svakog mladog čovjeka, i o kojem ovisi hoće li uspjeti iskamčiti ulaznicu u svijet aktivnih građana, sposobnih na najbolji način iskoristiti vlastite i tuđe resurse te tako doprinijeti razvoju svijeta u kojem živimo. Prvi korak u tom ambicioznom stremljenju jest da mladi što je više moguće pridonese demokratizaciji Hrvatske, što će i njih i zemlju pripremiti za ulazak u ujedinjenu Europu.

Literatura

- A Constitution for Europe. Presentation to citizens (2004): http://europa.eu.int/constitution/index_en.htm
- Amnesty International Report* (2005): Amnesty International: <http://web.amnesty.org/report2005/hrv-summary-eng>
- Analitički bilten* (2004): Vol. VII, No 3, Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje.
- Ariovich, L.; Carruthers, B., G. (2004): The Sociology of Property Rights. *The Annual Review of Sociology*. 30: 23-46.
- Bačić, L.; Ofak, L.; Parić, A.; Perasović, B.; Potočnik, D.; Puljić, D.; Šelo Šabić, S.; Tomašević, T. (2004): *Izviješće o društvenom razvoju: Hrvatska 2004*. Zagreb: UNDP.
- Baranović, B. (2000): *“Slika” žene u udžbenicima književnosti*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Baranović, B.; Ilišin, V. (2004): Mladi i ljudska prava u Hrvatskoj. *Sociologija sela* 42(3-4): 339-363.
- Berlin, I. (1978): *Concepts and Categories: Philosophical Essays*. London: Hogarth.
- Caratan, B. (1998): Nacionalni fenomen i akomodacija interesa: pretpostavke postkomunističke tranzicije (II. dio). *Politička misao* 35(3): 212-234.

- Cvjetičanin, B.; Katunarić, V. (1998): *Kulturna politika Republike Hrvatske: nacionalni izvještaj*. Zagreb: Hrvatska tiskara.
- Čulig, B.; Fanuko, N.; Jerbić, V. (1982): *Vrijednosti i vrijednosne orijentacije mladih*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti SSO Hrvatske.
- Dokmanović, M. (1997): Ekonomski razvoj kao osnova ostvarivanja ekonomskih i socijalnih prava. Ženski centar za demokraciju i ljudska prava:* http://www.globalizacija.org.yu/doc_sr/s0011lju.htm
- Freedom in the World 2004 Country Ratings – Croatia* Freedom House: <http://www.freedomhouse.org/research/freeworld/2004/countryratings/croatia.htm>
- Haralambos, M.; Holborn, M. (2002): *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
- Ilišin, V. (2002): Mladi i politika, u: Ilišin, V. i Radin, F. (ur.), 2002, 155-203.
- Ilišin, V.; Radin, F. – ur. (2002): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Ilišin, V.; Mendeš, I.; Potočnik, D. (2003): Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju. *Politička misao* 40 (3): 58-89.
- Jurišić, K. (1999): Globalizacija i ljudska prava. *Politička misao* 36(1): 70-82.
- Kalanj, R. (1996): Moć i nemoć ljudskih prava. *Socijalna ekologija* (5)1: 47-63.
- Kasapović, M.- ur. (2002): *Hrvatska politika 1990-2000*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Kluckhohn, C. (1962): Values and Value Orientations in the Theory of Action, u: Parsons, T.; Sirils, E. (ur.): *Toward a General Theory of Action*. New York: Harper and Row, 388-433.
- Letica, S. (1998): Nužna je vizija druge republike. *Erasmus* 23: 24-27.
- Mendeš, I.; Potočnik, D. (2003): Developing Common Approaches in Vocational Education and Training for Disadvantaged Young People in the Western Balkan Countries. ETF: *Country Report Croatia*.
- Miller, L. William; Timpson, A. M.; Lessnoff, M. (1996): *Political Culture in Contemporary Britain*. Oxford: Clarendon Press.
- Mollica, R. F.; Silove, D.; Steel, Z. (2001): Refugees Detention of asylum seekers: assault on health, human rights, and social development. *Lancet* 357: 1436-1437.
- Nacionalni program djelovanja za mlade* (2003): Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Opća deklaracija o ljudskim pravima*. <http://www.ffzg.hr/hre-edc/Deklaracijaljp.pdf#search='opća%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima'>
- Orloff, A.,S.; Skocpol, T.; Weir, M., (1988): Understanding American Social Politics, u: Weir, M.; Orloff A. S.; Skocpol, T. (ur.): *The Politics of Social Policy in the United States*. Princeton: Princeton University Press, 7-32.

- Pantić, D. (1977): Vrednosti i ideološke orijentacije društvenih slojeva, u: Popović, M. i drugi: *Društveni slojevi i društvena svest*. Beograd: Centar za sociološka istraživanja, 269-406.
- Pogany, I. – ur. (1995): *Human Rights in Eastern Europe*. Aldershot: Edward Elgar Publishing Limited.
- Popper, K., R. (2003): *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*. Zagreb: Kruzak.
- Pusić, V. (1992): *Vladaoci i upravljači*. Zagreb: Novi liber.
- Radin, F. (2002): Vrijednosne hijerarhije i strukture, u: Ilišin, V. i Radin, F. (ur.), 2002, 47-79.
- Rodriguez, H. (2004): A Long Walk to Freedom and Democracy: Human Rights, Globalization, and Social Injustice. *Social Forces* 83(1): 391-412.
- Šiber, I. (1998): *Osnove političke psihologije*. Zagreb: Politička kultura.
- Šimunović, D. (2004): *Kratki vodič kroz CEDAW – Konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena i njezinu primjenu u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova RH.
- The 2003 Global Press Freedom World Tour* (2004): Reporters Without Borders: http://www.rsf.org/IMG/pdf/Tire_a_part_en.pdf
- United Nations Millennium Development Goals by the Year 2015*. United Nations Development Programme (2000): <http://www.undp.org/mdg/abcs.html>
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima*: <http://www.kulturbunt.com/Deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima/Univerzalna%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima.htm>
- Vujčić, V. (2001): *Politička kultura demokracije*. Osijek: Pan liber.

Furio Radin

NACIONALNA VEZANOST I ODNOS PREMA EUROPI

1. Uvod

U ovoj ćemo se dionici pozabaviti pitanjem odnosa prema naciji i nekim stavovima prema europskoj integraciji te razlikama između osnovnih društvenih podskupina mladih u toj relaciji. Tako postavljeno, ovo je pitanje jednostavno i stječe se dojam da će i odgovor biti jednoznačan, ali, kao što to često biva, upravo takvi upiti predstavljaju najveći izazov u znanosti proizvodeći najviše dvojbi i gotovo redovito završavaju, više nego odgovorima, novim setom pitanja.

Zapravo, samo pitanje je prividno jednostavno, jer ne postoje teorijski održivi razlozi koji bi nam dozvolili postavljanje direktivnih hipoteza o utjecaju etnocentrizma ili kozmopolitizma na odnos prema europskim asocijacijama. No, može se pretpostaviti da će europeizam biti pozitivno koreliran s odnosom prema Europskoj uniji, ali tako postavljena hipoteza nema smisla, jer, u ovom političkom trenutku, ta se dva pojma uglavnom podudaraju.

Relacija između nacionalne i “nacionalne” vezanosti s idejom ujedinjene Europe predstavlja jedno od temeljnih pitanja o kojima se raspravlja ne samo tijekom postupka koji prethodi integraciji jedne zemlje u Europsku uniju, nego i kasnije, svaki puta kada dolazi do sukoba između interesa Unije i pojedinih država ili društvenih grupa unutar tih država (ribara, poljoprivrednika, vozača kamiona itd). Možemo pretpostaviti da do promjena ravnoteže takvih odnosa dolazi zbog pritiska konkretnih interesa, mada, kao svaki puta kada su u pitanju stavovi, i afektivna komponenta može imati snažan utjecaj. Sklop emocija proizvedenih etnicitetom duboko zadire u neracionalnu dimenziju ličnosti pojedinca i kolektivnog doživljaja, tako da je često vrlo teško razlučiti utjecaj interesa s jedne, tradicije s druge i, konačno, podsvjesnih faktora s treće strane na snagu ideje nacije u društvenom životu pojedinca i grupe.

Uzvišena i kriminalna djela koja se čine u ime nacije dokaz su utjecaja tog pojma na život pojedinca i funkcioniranje grupa, i možemo pretpostaviti da je na mlade takvo djelovanje još snažnije. Tako nešto, barem u ovom društvenom trenutku, nije moguće kada je u pitanju afektivni odnos prema Europi, gdje je na djelu nešto što možemo nazvati soft power, odnosno moć inkluzije, drugim

riječima veće ili manje involviranje pojedinca u ideju potrebe za nečim što se, uglavnom, smatra vrijednošću. Za Europu se ne umire od mača, ali niti od ljubavi zato što sam proces uključivanja u Europsku uniju podliježe kriterijima koji su pragmatični, a postupak integracije je demokratski. Možda upravo procedura pridruživanja predstavlja najveći razlog averzije određenih političkih opcija prema europskim asocijacijama, jer je nedostatak prisile u integraciji, koja se zamjenjuje s prihvaćanjem pravila igre, nešto što predstavlja svojevrsni obrat u odnosu na nacionalne integracije, koje su gotovo u pravilu bile romantično obojene. I možda prihvaćanje ideje Europe neki shvaćaju isključivo kao odustajanje od nacionalnog suvereniteta, dakle kao oduzimanje, a ne kao dodatnu vrijednost, upravo stoga što se pojam Europske unije ne asocira uz nekakvu snažnu emociju, barem ne onoliku koja se obično posvećuje naciji, regiji ili gradu.

2. Osnovni pojmovi

Potrebno je definirati nekoliko osnovnih pojmova, prije svega zbog sužavanja predmeta istraživanja.

Vratimo se, dakle samom predmetu, kojim smo odredili da ćemo se u ovoj dionici baviti odnosom između nacionalne vezanosti i stava prema europskim integracijama. Budući da će naš pristup biti psihosocijalan, zanemarit ćemo definicije pojmova vezanih uz institucije i koncentrirat ćemo se na raspravu o pojavama koje se odnose na pojedinca ili na grupe.

Pojam nacionalne vezanosti usko je koreliran s fenomenom etničkog identiteta. Središnja važnost takvog pojma za shvaćanje individualnih i interpersonalnih aspekata etničke pripadnosti vidljiva je kod mnogih autora. Phinney i Rotheram (1987) definiraju etnički identitet kao osjećaj pripadnosti jednoj etničkoj skupini, odnosno kao onaj dio mišljenja, vjerovanja, ponašanja, stavova i vrijednosti u svakome od nas, koji se pripisuje takvoj pripadnosti. Autori naglašavaju kako se etnički identitet artikulira u različite komponente i služi pojedincu da bi se prepoznao u svojoj etničkoj skupini, odnosno da bi odredio vrijednost koju njegova izvorna kultura ima za njegov individualni razvoj i funkcioniranje. Stvaranje takvog osjećaja pretpostavlja određeni stupanj međuetničkog dodira. Etnički identitet, naime, poprima svoje pravo značenje tek u kontekstima u kojima je nužan svakodnevni dodir između različitih kultura, dakle u višetetničkim sredinama, posebno kada je riječ o određenom odnosu između većinskog naroda i manjinskih skupina. U takvim slučajevima, etnički identitet postaje faktorom diferencijacije.

Weinrich (1988) drži da etnički identitet nije entitet, nego proces posredstvom kojeg pojedinac gradi svoj etnicitet, odlučuje te procjenjuje važnost koju kultura ima za njegov razvoj. Erikson (1974) smatra da je postizanje

identiteta rezultat razdoblja istraživanja i eksperimentiranja tijekom adolescencije kroz različite opcije i na različitim poljima – religijskom, političkom, interesnom itd. Marcia (1980) smatra da se to odvija na četiri različita načina: bez angažiranja (difuzni identitet), angažmanom bez istraživanja, odnosno na osnovi naslijeđenih vrijednosti (blokada identiteta), istraživanjem bez angažmana (razdoblje iščekivanja) te angažmanom uz istraživanje (potpuni identitet).

Phinney (1990) predlaže tri faze duž kontinuuma koji na jednoj strani pretpostavlja neistraženi identitet, na drugoj ima formirani identitet uz angažman, dok se u sredini nalaze točke istraživanja. Zanimljivo je da se manjinske skupine suočavaju s dodatna dva problema: prepoznavanjem razlika između svoje i kulture etničke većine, te sviješću da takve razlike često pretpostavljaju društveni disparitet, često ekonomske naravi.

Iako se identitet formira u adolescenciji, postoje prethodne faze, čak i u djetinjstvu. Etnička kategorizacija, odnosno sposobnost da se razumiju razlike između etničkih skupina, moguća je već kod djece od tri-četiri godine, koja mogu svrstavati fotografije pojedinaca u grupe na osnovi boje kože (Rice, Ruiz, Padilla, 1974; Goldstein, Koopman, Goldstein, 1979). Etnička identifikacija je sposobnost da se pojedinac poistovjećuje sa svojom etničkom skupinom. Ona je moguća od pete godine, ali je potpuna kod djece od devet godina (Laosa, 1984).

Etnička stabilnost pretpostavlja svijest o tome da je etnicitet čovjekov atribut koji je postojan u vremenu. Shvaćanje da je etnicitet stabilan u vremenu javlja se u sedmoj godini života, a potpun je u osmoj, odnosno devetoj (Aboud, Skerry, 1983; Aboud, 1984). Osim tih, postoje i druge karakteristike etničkog identiteta koje su vidljive u djetinjstvu: poznavanje i manifestiranje ponašanja koja su vezana uz identitet putem odgoja u obitelji (prihvatanje alimentarnih stilova, religiozne prakse itd.); percepcija involviranja obitelji u širu (izvornu) etničku zajednicu, što potencira razlike između in i out grupa (Phinney, Rotheram 1987; Phinney, 1990).

Posljednja karakteristika etničkog identiteta, ujedno i najzanimljivija za naše istraživanje, jest sposobnost da se razvijaju stavovi o vlastitoj i drugim etničkim grupama (Phinney, Rotheram 1987). Etnički su stavovi karakterističan način da se reagira na vlastitu i druge etničke skupine. Takve reakcije mogu biti pozitivne ili negativne i mogu varirati u pogledu intenziteta.

Sklonost da se pripadnike vlastite etničke skupine vrednuje pozitivno nazivamo etničkom preferencijom, a u ekstremnim slučajevima, odnosno kada se vlastiti narod preferira uvijek i unatoč svemu, takav stav nazivamo etnocentri-zmom. Negativan stav prema drugim etničkim skupinama nazivamo etničkom predrasudom (Aboud, 1987).

Etničke stavove karakteriziraju kognitivna komponenta, odnosno vjerovanja o pojedinoj etničkoj skupini, afektivna komponenta koja se odnosi na emocije koje prate takve stavove, te konativna komponenta koja se odnosi na ponašanja i aktivnosti koje poduzimamo s obzirom na etničku pripadnost pojedinca ili grupe.

U posljednja tri desetljeća afirmirala su se dva teorijsko-metodološka pristupa u istraživanju razvoja etničkih stavova. Prvi je socio-kognitivni, koji proučava razvoj etničkih stavova kao rezultat socijalnih i kognitivnih evolutivnih promjena (Katz, 1976; Phinney, Rotheram 1987; Aboud, 1988). Drugi se temelji na SIT-u, ili teoriji socijalnog identiteta (Tajfel, Turner, 1979, 1986; Turner, 1982) i na SCT-u, odnosno teoriji auto-kategorizacije (Turner i dr., 1987).

Socio-kognitivni model predviđa da su etnički stavovi “neizbježna, ali ne i trajna dimenzija razvoja” (Aboud, 1988), te da etnička preferencija i predrasude dostižu maksimum intenziteta između pete i sedme godine, odnosno da se između sedme i devete godine njihova snaga smanjuje, a kasnije se razvijaju kritički stavovi prema vlastitom etnosu manje diskriminacijski prema drugim etnicitetima (Katz, Sohn, Salk, 1975).

Za naše je potrebe možda najproduktivniji okvir koji su u posljednje vrijeme postavili različiti istraživači (Vaughan, 1987; Milner, 1996; Nesdale, 2000), a kojim se razvoj etničkih stavova proučava integracijom modela SIT i SCT.

Takav pristup pretpostavlja da su etnički i, općenito, intergrupni stavovi, funkcija socijalne kategorizacije i identifikacije s vlastitom grupom (Brown, 1995; Powlisha, 1995; Bigler, Jones, Lobliner, 1997). Kategorizacija omogućuje da se formira pojednostavljena percepcija društvene sredine u kojoj se razlike između društvenih grupa potenciraju, a one unutar grupe zanemaruju. Identifikacija omogućuje da se odabirom jedne od raspoloživih kategorija određuje vlastita društvena, u našem slučaju etnička, pripadnost. Drugim riječima, preferencije i predrasude vide se kao posljedica pripadnosti jednoj društvenoj grupi.

Takav je pristup važan i zbog toga što ne pretpostavlja mogućnost smanjivanja predrasuda i etničke preferencije nakon određene dječje dobi, već, naprotiv, smatra se da su takvi nalazi više rezultat korištene metodologije nego izraz faza razvoja, te da se nakon dječje dobi predrasude, uključujući i etničke, i preferencija za in-group u određenim društvenim kontekstima mogu povećati (Rice i dr., 1974; Nesdale, 2000).

Napokon, određeni stupanj nacionalne vezanosti postoji u svim društvenim grupama i smatra se normalnim, jer ona predstavlja oblik neposredne kohezije. Gotovo neizbježan produkt “normalne etnocentričnosti” je odbijanje ili nepoštovanje out-grupa, ali dok etničke skupine koje žive u dodiru zadržavaju vrijednosnu i normativnu autonomiju može se postići zadovoljavajući stupanj tolerancije i suživota.

Do sukoba, naprotiv, dolazi kada su u pitanju kompeticije na osnovi kulturne diferencijacije, koje su usmjerene postizanju određenih konkretnih ciljeva (materijalna dobra, moć, prestiž, ekonomska sigurnost, autonomija itd.). Nije zanemariv, međutim, ni utjecaj iracionalnih pobuda, mitova, osobnih frustracija i političkih manipulacija, što može igrati značajnu ulogu u stvaranju međuetničkih tenzija i konflikata.

3. Stavovi prema vlastitoj naciji

Odnos prema vlastitoj naciji ispitali smo istom baterijom od 11 stavova koju smo (uz iznimku jedne čestice, koja je ispitivala odnos prema jugoslavenstvu) koristili u prvom našem istraživanju omladine, davne 1986. godine (Flere, 1986; Vrcan, 1988). Instrument je primijenjen ponovno 1999. godine (Baranović, 2002), što nam daje mogućnost komparacije između generacija mladih posljednjih dvadesetak godina.

U ovom aktualnom istraživanju, posebno su vrijedni podaci prikupljeni na uzorku starijih ispitanika, koji nam prvi put omogućuju usporedbu stavova mladih s onima koji su tipični za odrasle generacije, uključujući i one koja se poklapa s dobi njihovih roditelja.

Ispitanici su reagirali na ponuđene stavove odgovorima na Likertovoj ljestvici od pet stupnjeva: od “uopće se ne slažem” (1) do “potpuno se slažem” (5).

Rezultate smo najprije obradili frekvencijski i usporedili s onima iz 1986. i 1999. godine; kao relevantne uzeli smo postotke potpunog prihvatanja (ocjena 5 na ljestvici), srednje ocjene (aritmetičke sredine stupnja odgovora) i standardne devijacije (tablica 1).

Sličnu smo usporedbu učinili između mladih i starijih iz istraživanja 2004. godine (tablica 4).

Faktorskom analizom reducirali smo 11 tvrdnji iz ljestvice na glavne komponente uz upotrebu Kaiser-Guttmanovog kriterija ekstrakcije uz ortogonalnu rotaciju (varimax), pogodnu za dodatnu autonomnu obradu faktora (tablica 2).

Upravo zato, mogli smo izračunati faktorske bodove metodom regresije, a potom, analizom varijance, i značajnost razlika za nekoliko socio-demografskih “nezavisnih” varijabli: spol, dob, regionalna pripadnost, socioprofesionalni status, rezidencijalni status, obrazovanje, religioznost, bračni status i stranačka preferencija (tablica 3). Budući da je primijenjena statistička obrada identična s onom iz 1999., a djelomično i s onom iz 1986. godine, rezultati su usporedivi.

Faktorizirali smo i rezultate odgovora starijih ispitanika, kako bismo vidjeli postoje li dobne razlike u latentnim strukturama nacionalne vezanosti (tablica 5).

Tablica 1: Nacionalna (ne)vezanost mladih 1986., 1999. i 2004. godine

Stavovi	1986.			1999.			2004.		
	Pot. slag. (%)	a.s.	s.d.	Pot. slag. (%)	a.s.	s.d.	Pot. slag. (%)	a.s.	s.d.
Svaka nacija treba obnavljati i njegovati svoje nacionalne ideale. (<i>idealobn</i>)	26,4	3,66	1,15	32,5	3,73	1,16	53,0	4,28	0,92
Ja se u istoj mjeri osjećam pripadnikom svoje nacije i općeljudske zajednice. (<i>istamjer</i>)	46,3	4,15	0,98	42,2	3,95	0,97	52,7	4,20	1,00
Nijedna bitna osobina čovjeka ne proizlazi iz njegove nacionalne pripadnosti. (<i>nebitnac</i>)	44,2	4,00	1,08	33,1	4,08	1,00	39,7	3,72	1,28
Za svaku naciju je nužno da bude otvorena prema svijetu i utjecaju drugih kultura. (<i>otvorena</i>)	40,5	3,95	1,10	40,6	3,26	1,29	38,0	3,89	1,10
Osjećam se pripadnikom svoje nacije i tom osjećaju dajem prioritet.*** (<i>priornac</i>)	–	–	–	18,6	2,23	1,18	30,9	3,62	1,23
Svi pripadnici moje nacije trebali bi uvijek i u svakom pogledu više cijeniti vlastitu naciju od drugih. (<i>nadnac</i>)	9,5	2,45	1,33	19,4	3,36	1,20	30,7	3,48	1,37
Čovječanstvo predstavlja jedinu pravu ljudsku zajednicu i stoga je svaka podjela na nacije ili štetna ili suvišna. (<i>kozmpol</i>)	33,8	3,76	1,12	21,7	3,40	1,16	24,8	3,31	1,32
Treba voljeti čak i nedostatke svoje nacije. (<i>nedosvoj</i>)	16,0	3,00	1,34	17,8	2,44	1,25	23,3	3,24	1,34
Prema drugim nacijama treba uvijek biti oprezan i suzdržan, čak i kada su ti prijatelji. (<i>oprezvan</i>)	6,3	2,27	1,28	7,6	4,10	0,94	8,9	2,40	1,32
Otvorenost prema svijetu donosi svakoj naciji više štete nego koristi. (<i>stetaotv</i>)	6,6	2,19	1,23	2,7	2,14	1,09	7,1	2,40	1,22
Nacionalno mješoviti brakovi unaprijed su osuđeni na propast. (<i>brakmješ</i>)	3,7	1,90	1,13	4,7	3,19	1,28	5,4	2,00	1,23

*** Ova je čestica 1986. bila sadržajno prilagođena kako bi mjerila jugoslavenstvo.

Prvi zaključak koji se nameće jest da se ekstremna vezanost za naciju nalazi u drugoj polovici ljestvice, dok su bolje zastupljeni stavovi umjerene nacionalne identifikacije i otvorenosti prema drugim nacijama. Vrlo dobro prihvaćeni stavovi, dakle oni koje u najsnažnijem obliku prihvaća više od 50% mladih, odnosno koji imaju prosječnu ocjenu iznad 4, odražavaju umjerenu nacionalnu identifikaciju. To su tvrdnje o potrebi njegovanja i obnavljanja nacionalnih ideala, te o istodobnom prihvaćanju nacionalnog i globalnog građanstva.

Činjenica je također da je okrenutost ka nacionalnim idealima u recentnom istraživanju prvi puta na čelu hijerarhije prihvaćenosti: 1986. takav je stav zastupao tek svaki četvrti mladi Hrvat (26,4%), 1999. svaki treći (32,5%), a 2004. svaki drugi (53%). Evidentno je također da su, općenito, nacionalno obojeni stavovi značajno zastupljeniji u ovom istraživanju u odnosu na dva prethodna.

Treći i četvrti stav u rangu pripadaju otvorenom etničkom svjetonazoru kao dokaz da dio današnje mlade generacije zastupa vrijednosti tolerancije i suživota. Gotovo 40% ispitanika smatra da nacija ne pripada bitnim ljudskim

osobinama (39,7%, 5% više od 1999., ali ujedno i 5% manje nego 1986.); 38% misli da moramo biti otvoreni prema drugim kulturama.

Prvi stav koji označava čvrsti pozitivan odnos prema vlastitoj naciji, ali ne i nužno negativan stav prema drugima, nalazi se na petom mjestu, a zastupa ga gotovo jedna trećina (30,7% ispitanih). On označava nacionalni osjećaj koji daje prioritet vlastitoj naciji. Takav je stav jedini koji nismo mjerili 1986., ali znamo da je značajno snažniji od 1999., kada ga je zastupalo 18,6% mladih (odnosno, srednja ocjena je narasla s 2,23 na 3,62, dakle od ispodprosječnosti do blage iznadprosječnosti).

Slično, stav o nekritičnom preferiranju vlastite nacije zastupa za nijansu manji postotak mladih (30,7%), za trećinu više od 1999. (19,4%) i dvije trećine više od 1986. godine.

Tek jedna četvrtina mladih zastupa tipičan stav kozmopolitizma (24,8%, srednja ocjena 3,31), nešto više od kraja 90-tih (21,7%), ali manje od 80-tih godina (jedna trećina).

Kod drugih etnocentričnih stavova, o ozbiljnoj zastupljenosti možemo govoriti tek kod tvrdnje o potrebi da se vole čak i nedostaci vlastite nacije (23,3% i prosječna ukupna ocjena 3,24). Taj je stav značajno narastao od 80-tih, kada ga je zastupalo 16% mladih i od 90-tih godina (17,8%). Ostali stavovi ekstremne okrenutosti prema naciji nalaze se na začelju ranga, zastupljeni s manje od 10% mladih.

Frekvencijska analiza ponukala nas je da, prije faktorske analize, izradimo mapu etničkih stavova na osnovi multidimenzionalnog skaliranja (slika 1). Mapu prikazujemo uz napomenu da su korištene kratice čije se potpuno značenje može naći u tablici 1 (u zagradi iza svakog pripadajućeg stava).

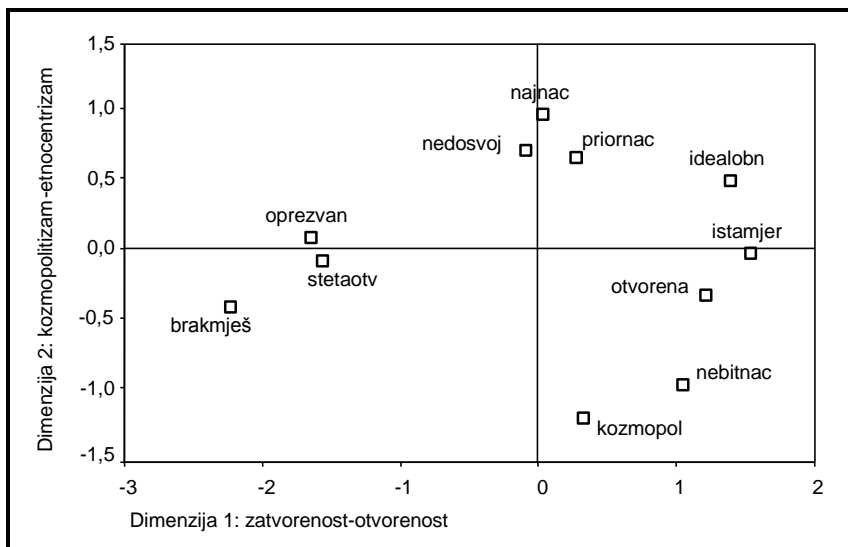
Mapa, izrađena korištenjem metode izračunavanja Euklidove distance između varijabli, bez dodatnih standardizacija i uz zadane 2x2 dimenzije, proizvođači osi koje smo nazvali zatvorenost-otvorenost (vodoravna) i kozmopolitizam-etnocentrizam (okomita).

Donji desni kvadrant označava naglašenu otvorenost i kozmopolitizam. Ovdje su se smjestila tri stava: kozmopolitizam, nebitnost nacije za život pojedinca te, na granici, otvorenost prema drugim etnicitetima.

Gornji desni kvadrant određuje otvorenost i etnocentrizam. Ovdje se smjestio jedan stav: potreba da se obnove nacionalni ideali, dok se na samoj granici nalazi stav o istovjetnoj vezi nacije i općeljudske zajednice.

Između desnog i lijevog gornjeg kvadranta, dakle u području etnocentrizma i neodređene, odnosno difuzne otvorenosti-zatvorenosti, nalaze se tri stava: prioritet nacionalnih osjećaja, potreba da se više cijeni vlastita nacija od drugih i da se vole i njeni nedostaci.

Slika 1: Mapa nacionalne (ne)vezanosti mladih

U donjem lijevom kvadrantu, sigurno u području zatvorenosti i difuzno u odnosu na etnocentrizam-kozmpolitizam, nalaze se posljednja tri stava: o štetnosti mješovitih brakova, o oprezu prema pripadnicima drugih nacija i o šteti od otvaranja prema svijetu. Dakle, najmanje zastupljeni stavovi, koji možda više karakteriziraju općenito patološki odnos prema sredini u kojoj pojedinac živi nego oblikovanu nacionalnu svijest.

Multidimenzionalno skaliranje redovito pokazuje kompleksnost odnosa između svjetonazora s mnogim graničnim područjima koji nisu neposredno uočljivi.

Klasična metoda kojom se definira takva kompleksnost je faktorska analiza. Ona nam je pokazala da korelacija između odgovora svih ispitanika na svim stavovima, koji mjere odnos prema etnicitetu, proizvodi tri latentne dimenzije (faktora) koji zajedno objašnjavaju 55,4% ukupne varijance. Tablica 2 pokazuje strukture triju dobivenih faktora.

Prvi faktor označava *nacionalnu identifikaciju*, odnosno ne-ekstremni model vezanosti za naciju koji a priori ne isključuje uvažavanje drugih etniciteta i suživot s njima. Blaga saturacija ovog faktora sa stavom kojim se određuje podjednaka vrijednost nacionalne i nad-nacionalne (kozmpolitske) vezanosti dokazuje da se ovdje radi o dimenziji koja se nekada zvala patriotizmom. Od sličnog faktora iz istraživanja 1999. ovaj se, osim iz tih razloga, razlikuje i zbog nedostatka jedne čestice (potreba opreznosti prema drugim, čak i "prijateljskim" nacijama), koja pridonosi njegovoj umjerenosti.

Tablica 2: Faktorska struktura nacionalne (ne)vezanosti – mladi

Stavovi	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Osjećam se pripadnikom svoje nacije i tom osjećaju dajem prioritet.	.760		
Svaka nacija treba obnavljati i njegovati svoje nacionalne ideje.	.719		
Svi pripadnici moje nacije trebali bi uvijek i u svakom pogledu više cijeniti vlastitu naciju od drugih.	.708	.306	
Treba voljeti čak i nedostatke svoje nacije.	.637		
Prema drugim nacijama treba uvijek biti oprezan i suzdržan, čak i kad su ti prijatelji.		.745	
Nacionalno mješoviti brakovi unaprijed su osuđeni na propast.		.737	
Otvorenost prema svijetu donosi svakoj naciji više štete nego koristi.		.733	
Nijedna bitna osobina čovjeka ne proizlazi iz njegove nacionalne pripadnosti.			.722
Čovječanstvo predstavlja jedinu pravu ljudsku zajednicu, i stoga je svaka podjela na nacije ili štetna ili besmislena.			.720
Za svaku naciju je nužno da bude otvorena prema svijetu i utjecaju drugih kultura.			.624
Ja se u istoj mjeri osjećam pripadnikom svoje nacije i općeljudske zajednice.	.331		.600
<i>% zajedničke varijance</i>	20,9	17,8	16,7

Drugi faktor se bez dvojbi može nazvati *etnocentrizam*. On je također vrlo sličan istoimenom faktoru iz prošlog istraživanja, od kojeg se razlikuje samo zbog nedostatka jedne negativno saturirane čestice (o potrebi da nacije budu otvorene prema drugim kulturama).

Posljednja je latentna dimenzija neosporno *kozmpolitizam* i također se razlikuje od sličnog faktora iz 1999. radi nedostatka, u ovom slučaju blago pozitivno zasićene čestice o potrebi otvorenosti prema drugima.

Možemo, dakle, zaključiti kako dobiveni rezultati potvrđuju sposobnost instrumenta da diskriminira populaciju na osnovi nacionalne vezanosti i to u tri modela: umjerene nacionalne identifikacije, radikalnog etnocentrizma i naglašenog kozmpolitizma.

Sada ćemo, metodom analize varijance, testirati razlike koje ta tri modela nacionalne vezanosti proizvode unutar osnovnih socijalnih skupina mlade populacije.

Tablica 3 pokazuje postojeće razlike između mladih u prihvaćanju obrazaca nacionalne vezanosti. Sa znakom dva plusa (++) označavamo kategorije znatno iznad prosjeka, s plusom (+) one iznad prosjeka, s 0 one koje su u prosjeku zajedničkih rezultata. Analogno, s dva minusa (--) označene su skupine znatno ispod prosjeka, te s minusom (-) one ispod prosjeka.

Tablica 3: Razlike između mladih u prihvaćanju faktora nacionalne (ne)vezanosti

Obilježja mladih	Nacion. identifikacija	Etnocentrizam	Kozmopolitizam
<i>Socioprofesionalni status</i>	<i>F=6,37; Znač.: 0,00</i>	<i>F=14,64; Znač.: 0,00</i>	<i>F=2,80; Znač.: 0,04</i>
Zaposleni	0	0	
Nezaposleni	0	+	
Učenici	+	+	
Studenti	+	--	
<i>Spol</i>	<i>F=0,85; Znač.: 0,36</i>	<i>F=1,22; Znač.: 0,27</i>	<i>F=16,74; Znač.: 0,00</i>
Zene			+
Muškarci			-
<i>Dob</i>	<i>F=5,27; Znač.: 0,01</i>	<i>F=6,56; Znač.: 0,01</i>	<i>F=2,78; Znač.: 0,06</i>
15-19 godina	+	+	
20-24 godine	0	0	
25-29 godina	0	0	
<i>Obrazovanje oca</i>	<i>F=7,31; Znač.: 0,00</i>	<i>F=13,85; Znač.: 0,00</i>	<i>F=1,24; Znač.: 0,29</i>
Osnovna škola	+	++	
KV/VKV	+	+	
Srednja škola	0	-	
VŠS, VSS i više	-	-	
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F=6,44; Znač.: 0,00</i>	<i>F=27,63; Znač.: 0,00</i>	<i>F=2,90; Znač.: 0,03</i>
Osnovna škola	+	+	
Ind./zanatska škola	+	++	
Srednja škola	-	-	
VŠS, VSS i više	-	-	
<i>Mjesto stanovanja</i>	<i>F=2,26; Znač.: 0,08</i>	<i>F=13,20; Znač.: 0,00</i>	<i>F=1,40; Znač.: 0,24</i>
Selo		+	
Mali grad		0	
Veliki grad		--	
Zagreb		--	
<i>Regionalna pripadnost</i>	<i>F=18,13; Znač.: 0,00</i>	<i>F=12,35; Znač.: 0,00</i>	<i>F=3,98; Znač.: 0,01</i>
Sjeverna Hrvatska	0	+	-
Sred. Hrvatska	+	+	+
Istra i Primorje	--	--	+
Istočna Hrvatska	0	+	0
Dalmacija	++	+	-
Zagreb	0	--	0
<i>Religioznost</i>	<i>F=52,53; Znač.: 0,00</i>	<i>F=25,71; Znač.: 0,00</i>	<i>F=1,46; Znač.: 0,23</i>
Religiozni	+	+	
Neodlučni	--	--	
Nereligiozni	--	--	
<i>Sranačka identifikacija</i>	<i>F=13,75; Znač.: 0,00</i>	<i>F=11,68; Znač.: 0,00</i>	<i>F=4,29; Znač.: 0,01</i>
HDZ	++	++	-
HNS	-	--	+
HSP	++	+	--
HSS	++	++	0
SDP	-	--	0
Neodlučni	-	0	0

Kao značajne razlike analizirane su one sa stupnjem značajnosti ispod 0,01. U tablici 3 takve su razlike označene simbolima (++,+,0,-,--), dok su ostala polja prazna.

Vrijednosti F-omjera pokazuju da su diskriminativnija obilježja religioznost, regionalna pripadnost te obrazovanje ispitanika (ovo posljednje samo u odnosu na etnocentrizam). Najslabije razlike proizvode spol i dob.

Faktori nacionalne identifikacije i etnocentrizma daleko su diskriminativniji od kozmopolitizma.

Obrazac nacionalne identifikacije prisutniji je kod mladih iz Dalmacije i Srednje Hrvatske, kod simpatizera HDZ-a i HSP-a, onih s nižim osobnim i očevim obrazovanjem, te najmlađih. Izrazito niske vrijednosti pokazuju nereligiozni i religiozno neodlučni ispitanici te oni iz Istre i Primorja.

Etnocentrizam je snažniji kod mladih ispitanika, dakle učenika, ali i kod nezaposlenih, nižeg osobnog i očevog obrazovanja. Isto tako, jači je kod ruralnog stanovništva, kontinentalne Hrvatske (izuzev Zagreba) i Dalmacije te kod religiozne mladeži i simpatizera HDZ-a, HSS-a i HSP-a. Niska etnocentričnost češća je kod mladih iz Istre, Primorja i Zagreba, kao i općenito kod urbanog stanovništva, višeg osobnog i očevog obrazovanja, kod nereligioznih i neodlučnih u pogledu vjere te kod mladih bliskih HNS-u i SDP-u.

Napokon, kozmopolitizam, kao zaseban i samostalan faktor, ne može se definirati samo kao suprotnost etnocentrizmu. On može biti promišljena vrijednosna orijentacija, ali i posljedica globalizacije, te stoga ne čudi da proizvodi strukturu razlika koja je drugačija od ostala dva faktora. Osnovni segmenti mladih zapravo se slabo razlikuju u pogledu (ne)kozmpolitizma, što dokazuje da otvorenost prema svijetu može koegzistirati s (umjerenijim) oblicima nacionalne vezanosti. U ovom slučaju, iznimku čine tri obilježja mladih. Prvo je spol, gdje žene pokazuju otvoreniji stav prema svijetu od muškaraca. U pogledu regionalne pripadnosti registriramo blage, iako značajne razlike: Istra i Primorje i Srednja Hrvatska proizvode nešto naglašeniji, a Dalmacija i Sjeverna Hrvatska niži kozmopolitizam. Ne-kozmpolititi su simpatizeri HSP-a i HDZ-a, a nešto skloniji kozmopolitizmu su pristaše HNS-a.

Prije nego pređemo na usporedbu nacionalne i europske vezanosti, posvetit ćemo pažnju rezultatima postignutim na uzorku starijih ispitanika i njihovoj komparaciji s upravo analiziranim podacima na uzorku mladih.

Tablica 4 pokazuje frekvencije na uzorku starijih ispitanika zajedno s ponovno navedenim istovjetnim podacima za mlade.

Usporedba između starijih i mladih ispitanika pokazuje naglašenije rezultate starijih kako u postocima odgovora, tako i u njihovim srednjim vrijednostima. Rang odgovora je gotovo identičan (osim kod 3. i 4. stava u redosljedu) i, sažeto rečeno, možemo pokazati nekoliko tendencija.

1. U obje skupine ispitanika dominira stav koji označava nacionalnu identifikaciju, s time što ga više prihvaćaju stariji (61,8% nasuprot 53,0%, odnosno 4,37 nasuprot 4,28).
2. Slijede tri stava koja pripadaju tolerantnom svjetonazoru ili pak kozmopolitizmu, time da ih snažnije prihvaćaju stariji.
3. Potom slijede stavovi koji označavaju naglašenu nacionalnu identifikaciju i etnocentrizam, a i kod njih su ekstremniji odgovori više naglašeni kod starijih ispitanika.

S dovoljno pouzdanosti možemo zaključiti da mladi i stariji ispitanici pokazuju vrlo sličnu hijerarhiju stavova nacionalne (ne)vezanosti i da se svi ti stavovi potenciraju s porastom dobi.

Tablica 4: Nacionalna (ne)vezanost mladih i starijih 2004. godine

Stavovi	Mladi			Stariji		
	Potpuno slaganje (%)	a.s.	s.d.	Potpuno slaganje (%)	a.s.	s.d.
Svaka nacija treba obnavljati i njegovati svoje nacionalne ideale.	53,0	4,28	0,92	61,8	4,37	0,94
Ja se u istoj mjeri osjećam pripadnikom svoje nacije i općeljudske zajednice.	52,7	4,20	1,00	61,0	4,31	1,04
Nijedna osobina čovjeka ne proizlazi iz njegove nacionalne pripadnosti.	39,7	3,72	1,28	44,7	3,80	1,33
Za svaku naciju je nužno da bude otvorena prema svijetu i utjecaju drugih kultura.	38,0	3,89	1,10	46,8	4,02	1,14
Osjećam se pripadnikom svoje nacije i tom osjećaju dajem prioritet.	30,9	3,62	1,23	43,9	3,84	1,28
Svi pripadnici moje nacije trebali bi uvijek i u svakom pogledu više cijeniti vlastitu naciju od drugih	30,7	3,48	1,37	35,1	3,48	1,45
Čovječanstvo predstavlja jedinu pravu ljudsku zajednicu i stoga je svaka podjela na nacije ili štetna ili suvišna.	24,8	3,31	1,32	30,7	3,34	1,42
Treba voljeti čak i nedostatke svoje nacije.	23,3	3,24	1,34	29,7	3,30	1,47
Prema drugim nacijama treba uvijek biti oprezan i suzdržan, čak i kada su ti prijatelji.	8,9	2,40	1,32	13,7	2,58	1,42
Otvorenost prema svijetu donosi svakoj naciji više štete nego koristi.	7,1	2,40	1,22	7,9	2,37	1,29
Nacionalno mješoviti brakovi unaprijed su osuđeni na propast.	5,4	2,00	1,23	7,2	2,19	1,29

Da je sama struktura orijentacija nacionalne (ne)vezanosti vrlo slična u mladosti i zrelijoj dobi pokazuju rezultati faktorske analize na uzorku starijih ispitanika (tablica 5), pri čemu tri dobivena faktora objašnjavaju 55,6% ukupne varijance.

Tablica 5: Faktorska struktura nacionalne (ne)vezanosti – stariji

Stavovi	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Osjećam se pripadnikom svoje nacije i tom osjećaju dajem prioritet.	.764		
Svi pripadnici moje nacije trebali bi uvijek i u svakom pogledu više cijeniti vlastitu naciju od drugih.	.718	.362	
Svaka nacija treba obnavljati i njegovati svoje nacionalne ideje.	.700		
Treba voljeti čak i nedostatke svoje nacije.	.654		
Nacionalno mješoviti brakovi unaprijed su osuđeni na propast.		.762	
Prema drugim nacijama treba uvijek biti oprezan i suzdržan, čak i kad su ti prijatelji.	.323	.707	
Otvorenost prema svijetu donosi svakoj naciji više štete nego koristi.		.701	
Čovječanstvo predstavlja jedinu pravu ljudsku zajednicu, i stoga je svaka podjela na nacije ili štetna ili besmislena.			.713
Ja se u istoj mjeri osjećam pripadnikom svoje nacije i općeljudske zajednice.			.663
Nijedna bitna osobina čovjeka ne proizlazi iz njegove nacionalne pripadnosti.			.659
Za svaku naciju je nužno da bude otvorena prema svijetu i utjecaju drugih kultura.			.635
<i>% zajedničke varijance</i>	<i>21,2</i>	<i>17,6</i>	<i>16,8</i>

Faktori su vrlo slični onima dobivenim na uzorku mladih ispitanika, kako u strukturi, tako i u tumačenju ukupne varijance.

Izvjesta razlika se može primijetiti samo u prvoj komponenti, gdje, za razliku od strukture dobivene kod mladih, nedostaje jedan stav koji označava podjednaku pripadnost vlastitoj naciji i općeljudskoj zajednici, a umjesto njega nalazimo, iako slabo zasićenu, tipičnu etnocentričnu tvrdnju po kojoj treba sumnjati u pripadnike drugih naroda čak i kada su ti prijatelji. Drugim riječima, ovaj faktor kod starijih označava radikalniji obrazac nacionalne vezanosti nego kod mladih (zbog čega ga se može nazvat faktorom “naglašene nacionalne identifikacije”), dok ostala dva – etnocentizam i kozmopolitizam - ostaju isti.

Nakon novih saznanja stečenih usporedbom starijih i mladih ispitanika, vratimo se analizi našeg osnovnog uzorka (mladih) s namjerom ustanovljavanja mogućih razlika i povezanosti faktora nacionalne (ne)vezanosti sa stavovima o europskoj integraciji (tablice 6 i 7). Za tu svrhu, koristit ćemo najreprezentativnije stavove svakog faktora (najbolje zasićenu tvrdnju za svaku latentnu dimenziju sažetu u tri kategorije odgovora), i računom hi-kvadrata testirati značajnost

razlika u odnosu na dva stava prema Europi: onaj koji označava percepciju Europske unije (“Kakvu, općenito sliku imate o Europskoj uniji?”) i onaj koji mjeri podršku ulasku Hrvatske u EU (“Podržavate li ulazak Hrvatske u Europsku uniju?”). Povezanost ćemo testirati analizom regresije.

Tablica 6: Reprezentativni stavovi nacionalne (ne)vezanosti i percepcija Europske unije (%)

Reprezentativni stavovi nacionalne (ne)vezanosti		Općenita slika o EU		
		Negativna ili vrlo negativna	Neutralna	Positivna ili vrlo pozitivna
NACIONALNA IDENTIFIKACIJA		$\chi^2=12,58; s.s.=4; p=.01$		
Osjećam se pripadnikom svoje nacije i tom osjećaju dajem prioritet.	Potpuno ili uglavnom se ne slažem	13,6	47,6	38,8
	Niti se slažem niti se ne slažem	10,7	56,6	32,8
	Potpuno ili uglavnom se slažem	15,6	50,1	34,3
	<i>Ukupno</i>	<i>13,9</i>	<i>51,4</i>	<i>34,6</i>
ETNOCENTRIZAM		$\chi^2=24,26; s.s.=4; p=.001$		
Prema drugim nacijama treba uvijek biti oprezan i suzdržan, čak i kada su ti prijatelji.	Potpuno ili uglavnom se ne slažem	12,3	49,2	38,5
	Niti se slažem niti se ne slažem	12,2	57,3	30,6
	Potpuno ili uglavnom se slažem	18,9	51,3	29,7
	<i>Ukupno</i>	<i>13,7</i>	<i>51,6</i>	<i>34,7</i>
KOZMOPOLITIZAM		$\chi^2=11,04; s.s.=4; p=.03$		
Nijedna bitna osobina čovjeka ne proizlazi iz njegove nacionalne pripadnosti.	Potpuno ili uglavnom se ne slažem	19,2	47,7	33,0
	Niti se slažem niti se ne slažem	14,0	52,1	33,9
	Potpuno ili uglavnom se slažem	12,1	52,4	35,5
	<i>Ukupno</i>	<i>13,8</i>	<i>51,5</i>	<i>34,6</i>

Čestica koje najbolje označava faktor *nacionalne identifikacije* je: “Osjećam se pripadnikom svoje nacije i tom osjećaju dajem prioritet” (0.76).

Faktor *etnocentrizma* najbolje reprezentira stav: “Prema drugim nacijama treba uvijek biti oprezan i suzdržan, čak i kada su ti prijatelji” (0.74).

Kozmopolitizam je najbolje predstavljen stavom: “Nijedna bitna osobina čovjeka ne proizlazi iz njegove nacionalne pripadnosti” (0.72).

Kod ova tri stava odgovore smo saželi u tri kategorije: “potpuno ili uglavnom se ne slažem”, “niti se slažem niti se ne slažem” i “potpuno ili uglavnom se slažem”.

Stav koji mjeri percepciju EU također smo saželi u tri stupnja odgovora: “vrlo ili uglavnom negativna” slika, “neutralna” i “vrlo ili uglavnom pozitivna”.

Napokon, podršku za ulazak u EU dihotomizirali smo u odgovore Da-Ne.

Primijenimo li strože kriterije značajnosti razlika od 0,01 i niže, zaključit ćemo da stav nacionalne identifikacije i etnocentrizma statistički značajno diskriminiraju ispitanike u pogledu njihove percepcije EU, dok kozmopolitizam ne proizvodi razlike. Drugim riječima, etnocentričniji ispitanici i, u manjoj mjeri, oni s izraženom nacionalnom identifikacijom imaju negativnu percepciju Europske unije češće nego drugi. Postoci su vidljivi iz tablice, i na njima posebno ne inzistiramo, jer se oni prečesto mijenjaju da bi bili mjerodavni, dok tendencije vjerojatno ostaju nepromijenjene.

Takav je pristup posebno nužan kada govorimo o stavu o ulasku u Europsku uniju, jer on ovisi o mnogim društvenim i političkim faktorima, ili naprosto o procjeni vremena koje dijeli jednu državu od početka ili od okončanja procesa integracije u EU, a što utječe na mjerodavnost postotaka odgovora. Oni su, naprosto, izraz javnog mnijenja, i kao takvi zapravo ne-znanstvena kategorija. Smjerovi i tendencije su, međutim, trajni, jer ovise o odnosu između fenomena.

Odnosi, dakle, između stavova koji najbolje reprezentiraju nacionalnu identifikaciju, etnocentrizam i kozmopolitizam i stav prema ulasku Hrvatske u EU prikazani su u tablici 7.

Samo etnocentrizam statistički značajno razlikuje mlade u pogledu podrške ulasku Hrvatske u Europsku uniju, pri čemu nacionalno isključiviji ispitanici češće od ostalih odbijaju podržati ulazak Hrvatske u Uniju.

Možemo dakle, zaključiti, da kozmopolitizam najvjerojatnije nema prediktivnu vrijednost za stav mladih prema integraciji Hrvatske u EU, dok jaka nacionalna identifikacija, a posebno nacionalna isključivost mogu pridonijeti negativnoj percepciji institucionalizirane Europe i negativnom stavu prema europskim asocijacijama.

Treba na kraju napomenuti da je, u trenutku istraživanja, među etnocentričnijim ispitanicima jedva jedna petina njih izražavala negativan stav prema ulasku Hrvatske u Europsku uniju, što je daleko od današnjih vrijednosti.

Tablica 7: Reprezentativni stavovi nacionalne (ne)vezanosti i stav prema ulasku Hrvatske u Europsku uniju (%)

Reprezentativni stavovi nacionalne (ne)vezanosti		Podrška ulasku Hrvatske u EU	
		Da	Ne
<i>NACIONALNA IDENTIFIKACIJA</i>		$\chi^2=0,79$; s.s.=2; $p=.06$	
Osjećam se pripadnikom svoje nacije i tom osjećaju dajem prioritet.	Potpuno ili uglavnom se ne slažem	87,1	12,9
	Niti se slažem niti se ne slažem	88,5	11,5
	Potpuno ili uglavnom se slažem	87,0	13,0
	<i>Ukupno</i>	<i>87,47</i>	<i>12,6</i>
<i>ETNOCENTRIZAM</i>		$\chi^2=20,47$; s.s.=2; $p=.001$	
Prema drugim nacijama treba uvijek biti oprezan i suzdržan, čak i kada su ti prijatelji.	Potpuno ili uglavnom se ne slažem	89,1	10,9
	Niti se slažem niti se ne slažem	89,5	10,5
	Potpuno ili uglavnom se slažem	81,0	19,0
	<i>Ukupno</i>	<i>87,5</i>	<i>12,5</i>
<i>KOZMOPOLITIZAM</i>		$\chi^2=0,73$; s.s.=2; $p=.70$	
Nijedna bitna osobina čovjeka ne proizlazi iz njegove nacionalne pripadnosti.	Potpuno ili uglavnom se ne slažem	86,1	13,9
	Niti se slažem niti se ne slažem	87,5	12,5
	Potpuno ili uglavnom se slažem	87,8	12,2
	<i>Ukupno</i>	<i>87,5</i>	<i>12,5</i>

4. Stavovi prema drugim nacijama

Jedan od zanimljivih načina istraživanja problematike nacionalne vezanosti je socijalna distanca, shvaćena kao aktivna dimenzija predrasude, odnosno kao spremnost da se poduzmu aktivnosti prema određenom društvenom objektu. Preciznije, time se mjeri prihvatljivi stupanj intimnosti u odnosima s pripadnicima određene društvene skupine. Pojam je, kao što je poznato, operacionalizirao Bogardus 1925. godine, kada je izradio poznatu istoimenu ljestvicu socijalne distance, koja je kasnije u originalnom ili prilagođenom obliku upotrijebljena u tisućama istraživanja. U originalnom se obliku instrumentom mjeri spremnost ispitanika da s određenom grupom (ne s boljim ili lošijim

predstavnicima, kojih možda osobno poznaje, već sa skupinom uopće, odnosno s ideal-tipskim predstavnicima) ima jedan ili više od slijedećih tipova odnosa: brak ili srodstvo, osobno prijateljstvo u istom kružoku ili klubu, susjedstvo, zajednička radna okolina, građanin iste zemlje, posjete mojoj zemlji, potpuno isključenje iz moje zemlje.

U našem smo istraživanju koristili sličan instrument, ali korigiran na način da ne sadrži negativne odnose, odnosno ne predviđa isključenje iz zemlje, već različite oblike odnosa, od najmanje do najviše intimnih: od braka ili bliskog srodstva (7), preko obavljanja čelne funkcije u političkom životu zemlje ispitanika (6), druženja i posjećivanja (5), pretpostavljenosti na poslu (4), suradnje na poslu (3), susjedstva (2) i stalnog života u istoj zemlji s ispitanikom (1). Socijalna distanca mjerila se u odnosu na Hrvate i 13 drugih nacija (Albanci, Amerikanci, Bošnjaci, Crnogorci, Česi, Francuzi, Talijani, Mađari, Makedonci, Nijemci, Rusi, Slovenci i Srbi).

Iako je lista nacionalnosti identična s onom iz 1999. podaci nisu, na žalost, usporedivi jer je u istraživanju od 2004. godine bilo moguće dati samo jedan odgovor za svaku naciju, dok ranije broj odgovora nije bio definiran. Dobiveni rezultati prikazani su u tablici 8.

Tablica 8: Socijalna distanca prema pripadnicima određenih nacija - mladi

Nacionalna pripadnost	Spremnost da budu u bliskom srodstvu (%)	a.s.	s.d.
Hrvati	64,6	5,71	2,13
Talijani	19,2	3,64	2,23
Nijemci	16,6	3,60	2,15
Francuzi	17,9	3,56	2,22
Amerikanci	15,9	3,43	2,15
Mađari	12,8	3,06	2,13
Česi	12,3	2,93	2,13
Bošnjaci	11,4	2,92	2,13
Slovenci	12,5	2,85	2,16
Rusi	11,1	2,84	2,11
Makedonci	10,8	2,77	2,11
Crnogorci	9,4	2,51	2,06
Srbi	9,7	2,44	2,10
Albanci	8,4	2,38	2,02

U začelju ranga nalaze se nacije bivše jugoslavenske federacija (osim Rusa) – od Albanaca, koji su posljednji s prosječnom ocjenom od 2,38 (od mogućih 7) i 8,4% mladih građana Hrvatske koji bi s njima imao najintimnije odnose (bračne ili rodne), do Bošnjaka, s prosječnom ocjenom od 2,93 i 11,4% ispitanika spremnih

na sve oblike osobnih odnosa. Česi i Mađari nalaze se u sredini ranga, ali s još uvijek ispodprosječnih ocjena (oko 3). Amerikanci su prva nacija prema kojoj mladi Hrvati pokazuju nešto što bismo nazvali prosječnu socijalnu bliskost (srednja ocjena 3,4 i 15,9% spremnih na najintimnije odnose), i u toj su grupi s nešto višim ocjenama Francuzi, Nijemci i (kao najprihvatljiviji od drugih nacija), Talijani (3,64 odnosno 19,2%). Da mladi Hrvati ne štede niti sebe pokazuje stupanj socijalne bliskosti koju imaju prema drugim Hrvatima i Hrvatima: 5,71 i manje od dvije trećine ispitanika koji imaju afinitet prema najintimnijim odnosima s, uglavnom, svojim narodom (odnosno 35,4% smatra da ih nema!).

Slični su podaci dobiveni kod starijih ispitanika, uz dvije relevantnije razlike: da preferiraju Nijemce nad Talijanima (3,21 naspram 3,12, odnosno 13,9% nasuprot 13,3% u pogledu spremnosti za blisko srodstvo) te da u prosjeku pokazuju veću etničku distancu od mladih. Tako, dok je za Hrvate srednja vrijednost odgovora 5,62 nasuprot 5,71 znakovito je da niti jedna druga nacija ne dostiže prosječnu ocjenu etničke bliskosti (3,5): Nijemci, Talijani, Francuzi i Amerikanci pokazuju srednje vrijednosti od 3,06 do 3,21, dok su svi ostali ispod te ocjene, pri čemu Rusi, Crnogorci, Srbi i Albanci dijele ocjene ispod 2,5.

Naš je zaključak da, u pogledu distance prema ljudima iz drugih nacionalnosti, u Hrvatskoj neke stare predrasude nisu još prevladane, osobito kod građana srednje i starije dobi. Tablica 9 ilustrira upravo izrečene konstatacije.

Tablica 9: Socijalna distanca prema pripadnicima određenih nacija – stariji

Nacionalna pripadnost	Spremnost da budu u bliskom srodstvu (%)	a.s.	s.d.
Hrvati	64,0	5,62	2,23
Talijani	13,9	3,21	2,15
Nijemci	13,3	3,12	2,15
Francuzi	12,5	3,07	2,1
Amerikanci	13	3,06	2,17
Mađari	11,6	2,83	2,11
Česi	11,7	2,79	2,11
Bošnjaci	10,7	2,6	2,07
Slovenci	10,9	2,6	2,08
Rusi	9,9	2,57	2,04
Makedonci	9,7	2,43	2,03
Crnogorci	9,5	2,33	2,02
Srbi	10,1	2,31	2,06
Albanci	9,1	2,16	1,97

Napokon, tvrdnju da su ispitanici starijih generacija etnocentričniji od današnje mladeži potkrjepljuju i međugeneracijske razlike u procjeni neravnopravnosti između određenih društvenih grupa u Hrvatskoj kao i razlike u percepciji ugrožavanja nacionalnog identiteta ulaskom u Europsku uniju. Zadnje dvije tablice (10 i 11) pokazuju da ispitanici iz skupine starijih nešto više nego mladi smatraju nacionalne manjine privilegiranom skupinom te češće drže da će ulazak u Europsku uniju ugroziti hrvatski nacionalni identitet.

Tablica 10: Procjena položaja pripadnika nacionalnih manjina u odnosu na Hrvate – mladi i stariji (%)

Dob	Lošiji	Isti	Bolji
Mladi	33,3	51,8	14,9
Stariji	26,6	57,3	16,1

Tablica 11: Stav da uključivanje u EU ugrožava identitet hrvatskog naroda – mladi i stariji

Dob	Potpuno slaganje (%)	a.s.	s.d.
Mladi	16,3	2,26	1,05
Stariji	21,1	2,37	1,11

5. Zaključak

U ovom smo poglavlju analizirali nacionalnu vezanost i doveli je u odnos sa stavovima prema europskim integracijama. Odnos prema vlastitoj naciji ispitali smo baterijom od 11 stavova na koja su ispitanici reagirali na Likertovoj ljestvici slaganja od pet stupnjeva.

Odgovori pokazuju da su kod mladih najbolje zastupljeni stavovi umjerene nacionalne identifikacije, zatim oni koji označavaju otvorenost prema svijetu, dok su etnocentrične tvrdnje na začelju dobivene hijerarhije.

Činjenica je također da je stav koji najbolje predstavlja nacionalnu identifikaciju prvi put u našim istraživanjima na čelu ranga, kao što je evidentno da su nacionalno obojeni stavovi, kako oni umjereni tako i oni ekstremni, zastupljeniji u odnosu na 1986 i 1999. godinu. Ovakav porast nacionalne vezanosti kod mladih bilo bi arbitrarno pripisati nekom izoliranom faktoru. Može se pretpostaviti da sve veća neizvjesnost u pogledu budućnosti, sve manje povjerenje u političko vodstvo, sve izraženiji egzistencijalni problemi, sve veće razlike između bogatih i siromašnih te sve suženije perspektive rezultiraju traženjem sigurnijih modela odnosa prema drugima, prema društvu u cjelini i

pojedinin njegovim dijelovima. Nacija predstavlja jedno sigurno utočište, kao što su to obitelj i Crkva, i razumljivo je da, u kontekstu društvene nestabilnosti, oni dobivaju na važnosti.

Uz to, treba reći da ostaju stabilno snažni i stavovi otvorenosti prema svijetu koji su često komplementarni, a ne suprotni stavovima nacionalne identifikacije. To ujedno ukazuje na kompleksnost problema nacionalne vezanosti i činjenicu da ona ne mora biti isključiva, već da može koegzistirati i sa stavovima koji pridonose procesima europske asocijacije.

U pogledu nacionalne vezanosti, naravno, mladi nisu homogeni, već različite podskupine reaguju na različite načine. Tri faktorski dobivene strukture nacionalne vezanosti (umjerena nacionalna identifikacija, radikalni etnocentrizam i naglašeni kozmopolitizam) proizvode najjače razlike ovisno o religioznosti, regionalnoj pripadnosti i stranačkoj preferenciji ispitanika. Tako su nacionalno orijentirani mladi značajno religiozniji od ostalih, simpatizeri su konzervativnih stranaka i žive u Dalmaciji, Srednjoj i Istočnoj Hrvatskoj. Oni su češće od ostalih porijeklom sa sela, iz obitelji u kojima otac ima niži stupanj obrazovanja, osobno imaju nižu naobrazbu te, unutar uzorka mladih, pripadaju najmlađoj kohorti (15-19 godina) i skupini učenika. Veću nacionalnu vezanost pokazuju i nezaposleni, što je u skladu s promatranjem etnocentrizma kao zaštitnog mehanizma ličnosti pojedinca. Izrazito nižu nacionalnu vezanost iskazuju mladi istarske, zagrebačke i sjeverno-hrvatske provenijencije, neodlučni u pogledu religije ili ateisti, urbane provenijencije i višeg obiteljskog i osobnog obrazovanja.

S druge strane, u pogledu kozmopolitizma mladi pokazuju znatno homogenije rezultate.

Kontrolna skupina ispitanika (svi stariji od 30 godina) proizvodi sličnu hijerarhiju stavova nacionalne vezanosti, analogne strukture, uz posebnost da su gotovo svi stavovi u prosjeku jače izraženi, što bi se moglo dovesti u vezu s polarizacijom i, vjerojatno, s petrifikacijom usvojenih stavova. Fenomen polarizacije nužan je proizvod kumulacije iskustava, dok je petrifikacija s jedne strane produkt dobi i društvenih i psihofizioloških promjena koje ona donosi, a s druge kanalizira iskustva u jednom smjeru i pospješuje njihovu selektivnu kumulaciju.

Nacionalnu vezanost stavili smo i u odnos s percepcijom Europske unije i s podrškom ulaska Hrvatske u EU. Svjesni promjenjivosti ovakvih stavova, koji se često moraju tretirati prvenstveno kao izraz javnog mnijenja, odlučili smo im pristupiti oprezno i zahvatiti samo glavne tendencije.

Tako, s dovoljno pouzdanosti, možemo zaključiti da etnocentričniji ispitanici i, u manjoj mjeri, oni s izraženom nacionalnom identifikacijom češće nego drugi

imaju negativnu percepciju Europske unije, dok i ovdje kozmopolitizam ne proizvodi statistički značajne razlike.

U pogledu potrebe ulaska Hrvatske u EU, samo etnocentričnost statistički značajno razlikuje mlade, pri čemu nacionalno isključiviji ispitanici češće od ostalih odbijaju podržati ulazak Hrvatske u Europsku uniju, dok kozmopolitizam i (umjerena) nacionalna identifikacija nemaju nikakvu prediktivnu vrijednost.

Na kraju, odlučili smo ispitati socijalnu (etničku) distancu prema određenim nacijama, kako onima s kojima su Hrvati gradili bivšu jugoslavensku federaciju, tako i nekim zapadnoeuropskim i srednjoeuropskim narodima.

Općenito gledajući, na začelju ranga, nisko vrednovane, nalaze se nacije bivše jugoslavenske federacija i Rusi, dok se, kao nešto ispodprosječno vrednovani, na sredini ljestvice nalaze pripadnici nekih srednjoeuropskih nacija (Česi i Mađari). Stanovnici europskog zapada i jugozapada, osobito Talijani, koji zauzimaju prvu poziciju iza Hrvata, i Nijemci, pokazuju zadovoljavajuće rezultate već time što su vrednovani prosječnim ocjenama. Stupanj socijalne bliskosti koju mladi građani Hrvatske imaju prema drugim Hrvaticama i Hrvatima, napokon, pokazuje izvjesnu dozu samokritike, jer oko jedne trećine mladih nema osobitog afiniteta prema, uglavnom, vlastitom narodu, s kojim najradije ne bi stupali u trajnije institucionalizirane intimne odnose.

Slični su podaci dobiveni kod starijih ispitanika: rang socijalne distance je uglavnom isti, s time da oni u prosjeku pokazuju veću etničku distancu od mladih. Tako, znakovito je da niti jedna nacija osim Hrvata ne dostiže prosječnu ocjenu etničke bliskosti (3,5). Zaključujemo da u pogledu distance prema ljudima iz drugih nacionalnosti, ali i etničkih stavova prema njima u Hrvatskoj, neke stare predrasude nisu još prevladane, osobito kod građana srednje i starije dobi.

Takva naglašenija etnocentričnost starijih generacija, teorijski gledano, potkrijepila bi teoriju integracije modela SIT i SCT, nasuprot socio-kognitivnog modela. Integracijski SIT i SCT model ne pretpostavlja mogućnost smanjivanja predrasuda i etničke preferencije nakon određene dječje dobi, poslije koje se predrasude, uključivši i etničke, i preferencija za in-group u određenim društvenim kontekstima mogu povećati. Očito je da mi spadamo upravo u jedan takav (multietnički opterećeni) društveni kontekst.

Moramo međutim naglasiti i činjenicu da, unatoč intergeneracijskih razlika u nacionalnoj vezanosti u korist starije skupine, nalazimo intrageneracijske razlike u korist najmlađih ispitanika u našem uzorku (15-19 godina). Razni su autori u prošlosti uočili taj fenomen i opisali ga tzv. U-krivuljom, koja zorno ilustrira višu nacionalnu obojenost pojedinca u ranijoj i poznoj životnoj dobi, kao izraz, s jedne strane, adolescentske tranzicijske krize, a s druge dugogodišnje perseveracije u doživljaju i proizvodnji (očito) negativnih iskustva s određenom out-groupom.

Literatura

- Aboud, F. E. (1984): Social and Cognitive Bases of the Identity Constancy. *Journal of Genetic Psychology*, 145: 227-239.
- Aboud, F. E. (1987): The Development of Ethnic Self-identification and Attitudes, u: Phinney, J. S.; Rotheram, M. J. (ur.): *Children's ethnic socialization: pluralism and development*. Newbury Park: Sage Publications.
- Aboud, F. E. (1988): *Children and Prejudice*. Oxford: Basil Blackwell.
- Aboud, F. E.; Skerry S. A. (1983): Self and Ethnic Concept in Relation to Ethnic Constancy. *Canadian Journal of Behavioral Science*, 15:14-26.
- Baranović, B. (2002): Mladi u Hrvatskoj: između nacionalnog identiteta i europske integracije, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: IDIZ.
- Bigler, R. S.; Jones L. C.; Loblinger D. B (1977): Social Categorization and the Formation of Intergroup Attitudes in Children. *Child Development*, 68: 530-543.
- Bogardus, E. S. (1925): Measuring Social Distance. *Journal of Applied Psychology*, 9: 299-308.
- Brown, R. J. (1995): *Prejudice: Its Social Psychology*. Oxford: Blackwell.
- Erikson, E. (1974): *Gioventù e crisi di identità*. Roma: Armando.
- Flere, S. (1986): Odnos mladih prema etnosu, u: Aleksić, J. i dr.: *Položaj, svest i ponašanje mlade generacije Jugoslavije*. Beograd – Zagreb: CIDID - IDIS.
- Goldstein, C.; Koopman, E.; Goldstein, H. (1979): Racial Attitudes in Young Children as a Function of Interracial Contact in the Public Schools. *American Journal of Orthopsychiatry*, 49: 88-99.
- Katz, P. A. (1976): *Toward the Elimination of Racism*. New York: Pergamon Press.
- Katz, P. A.; Sohn, M. E.; Salk, S. R. (1975): Perceptual Concomitants of Racial Attitudes in Urban Grade-School Children. *Developmental Psychology*, 2: 135-144.
- Laosa, L. (1984): Social Policies Toward Children of Diverse Ethnic Racial and Language Groups in the United States, u: Stevenson, H.; Siegel, A. (ur.): *Child Development Research and Social Policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Marcia, J. (1980): Identity in Adolescence, u: Adelson, J. (ur.): *Handbook of Adolescent Psychology*. New York: Wiley.
- Milner, D. (1996): Children and Racism: Beyond the Valley of Dolls ..., u: Robinson W. P. (ur.): *Social Group and Identities: Developing the Legacy of Henry Tajfel*, Butterworth Heinemann, Oxford: Blackwell.
- Nesdale, A. R. (2000): Developmental Changes in Children Ethnic Preferences and Social Cognitions. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 20(4): 501-519.
- Phinney, J. S. (1990): Ethnic Identity in Adolescents and Adults: Review of Research. *Psychological Bulletin*, 108: 499-514.

- Phinney, J. S.; Rotheram, M. J. (1987): Introduction: Definition and Perspectives in the Study of Children's Ethnic Socialization, u: Phinney, J. S.; Rotheram, M. J. (ur.): *Children's ethnic socialization: pluralism and development*. Newbury Park: Sage Publications.
- Powlishta, K. K. (1995): Intergroup Processes in Childhood: Social Categorization and Sex Role Development. *Development Psychology*, 30: 526–536.
- Rice, A. S.; Ruiz, R. A.; Padilla, A. M. (1974): Person Perception, Self-identity, and Ethnic Group Preference in Anglo, Black and Chicago Pre-school and Third-grade Children. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 5: 100-108.
- Tajfel, H.; Turner, J. (1979): An Integrative Theory of Intergroup Conflict, u: Austin, W.; Worchel, S. (ur.): *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey: Brooks/Cole.
- Tajfel, H.; Turner, J. (1986): The Social Identity Theory of Intergroup Behavior, u: Worchel, S.; Austin, W. (ur.): *Psychology of Intergroup Relations*. Chicago: Nelson-Hall.
- Turner, J. C. (1982): Towards a Cognitive Redefinition of the Social group, u: Tajfel, H. (ur.): *Social Identity and Intergroup Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Turner, J. C.; Hoog M. A. i dr. (1987): *Rediscovering the Social Group: A Self-categorization Theory*. Oxford: Basic Blackwell.
- Vaughan, G. M. (1987): A Social Psychological Model of Ethnic Identity Development, u: Phinney, J. S.; Rotheram, M. J. (ur.): *Children's ethnic socialization: pluralism and development*. Newbury Park: Sage Publications.
- Vrcan, S. (1988): Mladi i nacija, u: Radin, F. (ur.): *Fragmenti omladine*. Zagreb: RKSSOH/IDIS.
- Weinrich, J. (1988): The Operationalization of Ethnic Identity, u: Berry, J.; Annis, R. (ur.): *Ethnic Psychology: Research and Practice with Immigrants, Refugees, Native People, Ethnic Groups and Sojourners*. Amsterdam: Swets and Zeitlinger.

Vlasta Ilišin
Ivona Menduš

MLADI I EUROPSKA UNIJA: PERCEPCIJA POSljedICA INTEGRACIJE

1. Uvod

Europska integracija je kompleksan, dinamičan i relativno dugotrajan proces. Dobro je poznato da su se ideje i inicijative za integraciju pojavile neposredno nakon Drugog svjetskog rata, te da je sam proces ujedinjenja stalno napredovao unatoč povremenim zastojevima i teškoćama (Mintas-Hodak, 2004; Obradović, 2004). Također je nesporno da Europska unija ima korijene u ekonomskim interesima, no od inicijalnog ekonomski motiviranog povezivanja šest europskih zemalja, postupno se šire i područja obuhvaćena integracijom, i raste broj europskih zemalja koje se priključuju Uniji (Davies, 2003). Tako je današnja Europska unija zajednica 25 zemalja, a uz dominantnu ekonomsku, ojačale su politička, socijalna i kulturna dimenzija ujedinjenja. U svojih pola stoljeća postojanja, institucije, ovlasti i politike Europske unije formirane su u svrhu rješavanja problema koje vlade pojedinačnih zemalja ne mogu same rješavati, no mogla bi se voditi duga rasprava o tome jesu li te institucije, ovlasti i politike postojeće probleme uspješnije rješavale i što će, po tom pitanju, donijeti budućnost (Kraus, 2000; Pinder, 2003).

Sektorsko i zemljopisno širenje Europske unije utječe i na promjene u istraživanju fenomena europske integracije. Kako konstatiraju S. Hix i K. H. Goetz (2000:2), od početka tog procesa teorijska i istraživačka nastojanja bila su primarno fokusirana na spoznaju i analizu utjecaja institucija i aktera zemalja članica na razvoj EU, dok se u novije doba – inicirano proširenjem EU na manje razvijeni europski jug 1980-ih – sve veći značaj pridaje analizama utjecaja EU na dinamiku i opseg promjena u zemljama članicama. Tome je svakako moguće dodati kako je takvo pomicanje istraživačkog interesa osobito aktualno nakon posljednjeg i najvećeg jednokratnog proširenja EU iz 2004., kada se među 10 novih članica našlo i osam bivših postsocijalističkih država. Te su zemlje još prije 15 godina i u ekonomskom i u političkom smislu bile potpuno nekompatibilne državama koje su stvorile i razvile EU, a tranzicijski su se procesi očito odvijali takvom dinamikom i kvalitetom da su postale spremne za punopravno

članstvo. Unatoč priznatoj spremnosti, logično je pretpostaviti da na nizu područja u tim zemljama EU može i nastoji djelovati direktno, kao subjekt koji ultimativno zahtijeva određene prilagodbe postojećim europskim standardima i normama, ali i indirektno, kao osnaživač postojećih ili novih trendova te kao katalizator pri stvaranju novih institucionalnih oblika, a sve u cilju stvaranja Uniji primjerenih institucija i načina njihova funkcioniranja.

Što se utjecaja na zemlje članice tiče, najistraženije područje svakako je utjecaj integracije na javno mnijenje, i to ponajprije na percepciju EU među građanima uključenih zemalja. Ta je istraživanja EU trajno stimulirala, za što postoji vrlo logičan razlog. Naime, europska integracija je projekt kojeg su ponajprije inicirale i vode političke elite (Hix, Goetz, 2000:14), ali kako presudnu ulogu u njegovu prihvatanju i razvoju imaju građani uključenih europskih zemalja, nužno je pratiti njihove reakcije na zbivanja i na zajedničkom europskom i na domaćem planu. U većini tih istraživanja polazi se od utilitarne hipoteze, koja sugerira da pojedinci i grupe u državama članicama vrednuju EU iz rakursa svojih stvarnih ili pretpostavljenih konkretnih interesa (Eichenberg, Dalton, 1993; Gabel, Whitten, 1997; Gabel, 1998). Prema nizu autora, razlog tomu je činjenica da je među europskim građanima EU dominantno percipirana kao ekonomska zajednica, dok građani izvan Europe – primjerice u SAD-u – Uniju prije svega vide kao političku zajednicu (Duch, Taylor, 1997; Gabel, Whitten, 1997; Mitev, 1999; Topalova, 2000). Međutim, kad se nastanak, procesi i odnosi unutar Europske unije stave u kontekst teorije igara, građani ih sve više shvaćaju kao igru s ne-nultom sumom, umjesto kao igru s unaprijed određenim “kolačem” (Perko-Šeparović, 1975; McLean, 1997) – drugim riječima, dobitak jednog aktera (bila to neka nacionalna država, sama Europska unija, lokalna zajednica ili pojedinac) dovodi do ukupno veće moći i blagostanja cijelog sustava, dok kompeticijsko poimanje procesa širenja i produbljivanja EU i nadalje postoji, ali je izraženo u manjoj mjeri.

Mnogobrojna istraživanja europskog javnog mnijenja rezultirala su utvrđivanjem nekoliko osnovnih tendencija. Tako se pokazalo da se stavovi o EU mijenjaju, i to pod utjecajem internih i eksternih faktora (odnosno zbivanja i procesa, kako u pojedinima zemljama, tako i na razini EU); da je recepcija EU različita u različitim zemljama, a što ovisi o specifičnostima svake pojedine zemlje; da različite društvene i interesne grupe u zemljama članicama imaju različita očekivanja od europske integracije; da je podrška europskoj integraciji dominantno pod utjecajem ekonomske komponente, odnosno odlučujući je odnos nacionalnih i ekonomskih uvjeta naspram mjerljivih beneficija koje se očekuju; da građani iz zemalja i regija, za koje se smatra da imaju komparativne prednosti, ujedno očekuju veće koristi i iskazuju snažniju potporu EU (Eichenberg, Dalton, 1993; Duch, Taylor, 1997; Gabel, Whitten, 1997; Gabel, 1998; Green, 1999; Nelsen, Guth, 2003). No, smatra se kako, osim tih

socioekonomskih elemenata, na pozitivan stav spram EU utječu i politički i kulturni faktori, odnosno percepcija potrebe za demokratizacijom određenih država i društava, postojanje većeg socijalnog kapitala, posebice u dimenziji povjerenja (pri čemu se povjerenje u domaće institucije seli i na razinu EU), veća otvorenost prema drugim kulturama i narodima (zajedno s pozitivnim stavovima spram imigranata) te porast kulturne svijesti o europskom identitetu, koja je, usput rečeno, snažnija među mladima nego među starijima (Turner, 1994; Mitev, Riordan, 1996; Žagar, 1998; Green, 1999; Hix, Goetz, 2000; Putnam, 2000; Topalova, 2000; Nelsen, Guth, 2003; Adnanes, 2004, Pinterić, 2005). Navedene se tendencije mogu sažeti u konstataciju da su stavovi građana spram EU izrazito dinamična i promjenjiva kategorija koja je dominantno pod utjecajem specifičnih političkih, sociokulturnih, društvenih, a osobito socioekonomskih okolnosti, kako na domaćem planu, tako i na razini EU.

Hrvatska je dobar primjer za naznačene trendove. Neki istraživački nalazi već su pokazali da potpora EU i ulasku Hrvatske u nju varira (Baranović, 2002; Ilišin, 2002). Tako je na samom početku tranzicijskog razdoblja zabilježena najveća potpora ulasku, ali je pod utjecajem ratnih zbivanja i iznevjerenih očekivanja o ponašanju međunarodne zajednice i EU, te nacionalne homogenizacije i izolacije Hrvatske 1990-ih ona trajno opadala do početka 2000. (Sirotić, 1992; Ilišin, 2002), dok najnovija medijska istraživanja javnog mnijenja bilježe najnižu potporu. Većina analitičara drži da je potonji sunovrat podrške europskom projektu izravna posljedica odgađanja pregovora (u ožujku 2005.) o pristupanju Hrvatske EU zbog nezadovoljstva Unije suradnjom Hrvatske s Haškim sudom, a što u Hrvatskoj, pored ostaloga, revitalizira proces nacionalne homogenizacije. No, time se pokazuje da su, kada je riječ o Hrvatskoj, i eksterno i interno politički uvjeti postali presudni, a posljedica je svojevrsno zanemarivanje ekonomskih, socijalnih i kulturnih komponenata procesa pridruživanja EU. A što se mladih Hrvatske tiče, prije pet godina konstatirano je da je za veliku većinu njih, unatoč stanovitoj rezerviranosti i strahu, Europa bila “atraktivan socijalni prostor, koji i Hrvatskoj i njima osobno omogućava bolje razvojne uvjete” (Baranović, 2002:152).

Pet godina relativno je dugo razdoblje kada su u pitanju ispitivanja javnog mnijenja o nekom fenomenu, a osobito kada je riječ o odnosu spram nečeg tako dinamičnog kao što je proces europske integracije. Tijekom tog razdoblja, u EU su se zbile epohalne promjene koje povećavaju šanse Hrvatske za ulazak u nju, ali i u samoj Hrvatskoj došlo je do promjena koje su omogućile ubrzavanje procesa pridruživanja. Taj je proces – za mnoge nedovoljno ili poluinformirane promatrače – naglo zastao, i to sigurno bitno utječe na stavove građana (uključujući i mlade). Međutim, treba imati na umu da je ovo naše istraživanje provedeno početkom 2004. godine, dakle u vrijeme iščekivanja *avisa* kojim je

Hrvatska u travnju iste godine i dobila status zemlje kandidata, a to je svakako moglo utjecati na veće iskazivanje pozitivnih stavova prema EU.

U ovoj analizi koncentrirani smo na ispitivanje odnosa mladih prema EU. Cilj istraživanja jest ustanoviti kakva su očekivanja prednosti i nedostataka od uključivanja Hrvatske u EU, kako su percipirani potencijalni dobitnici i gubitnici u procesu europske integracije, kakva je percepcija Europe i Europske unije, te da li je i u kojem smjeru došlo do promjena u odnosu prema europskoj integraciji. U sklopu tako formuliranog cilja istraživanja ispituje se međusobna diferencijacija mladih s obzirom na njihova različita sociodemografska, sociostrukturna i sociokulturna obilježja. U tako koncipiranoj analizi nastojat će se odgovoriti na pet pitanja: 1) da li se u odnosu prema EU mladi razlikuju od starijih; 2) kakav odnos imaju mladi prema ispitivanim dimenzijama europske integracije, odnosno očekuju li više koristi ili gubitaka od uključivanja Hrvatske u EU; 3) da li se, i u kojem smjeru, promijenio odnos mladih prema EU u promatranom petogodišnjem razdoblju; 4) da li se mladi međusobno razlikuju s obzirom na različita socijalna obilježja; 5) da li se hrvatski ispitanici, napose mladi, razlikuju od ispitanika, mladih i opće populacije u Europskoj uniji. Za utvrđivanje eventualnih razlika unutar populacije mladih koristi se ukupno 10 obilježja: dob, spol, socioprofesionalni status, provenijencija, domicil, stupanj obrazovanja ispitanika i njihovih očeva, regionalna pripadnost, religijska samoidentifikacija i stranačka identifikacija. Osim navedenih obilježja, u pojedinim analizama je za utvrđivanje eventualnih razlika unutar populacije mladih korišteno još sedam stavova ispitanika: percepcija ispitanika o Europskoj uniji, percepcija potencijalne osobne koristi od ulaska Hrvatske u EU, predviđanje godine ulaska Hrvatske u EU, zadovoljstvo vlastitim životom, viđenje vlastite budućnosti i budućnosti društva te želja za odlaskom u inozemstvo. Usporedba po osnovi tih tzv. nezavisnih varijabli trebala bi pokazati koja od promatranih obilježja na individualnoj razini najviše utječu na percepciju EU među mladima. Interpretirat će se one razlike i povezanosti (proizišle iz primjene hi-kvadrat testa i analize varijance) koje su značajne na razini .0001 i manje. Kao što je iz ciljeva analize vidljivo, komparativna analiza koristi se na tri razine – prva je usporedba mladih i starijih, druga je usporedba rezultata ispitivanja mladih iz 1999. i 2004. godine, a treća je usporedba ispitivanja u Hrvatskoj iz 2004. godine s europskim ispitivanjima mladih 1997. i 2001. te ispitivanjem opće populacije u Europskoj uniji 2004. godine (nakon proširenja) i u zemljama kandidatima 2003. godine, prije proširenja (s tim da se za navedene komparacije, osim u slučaju usporedbe mladih i starijih, raspolaže razmjerno ograničenim brojem varijabli).

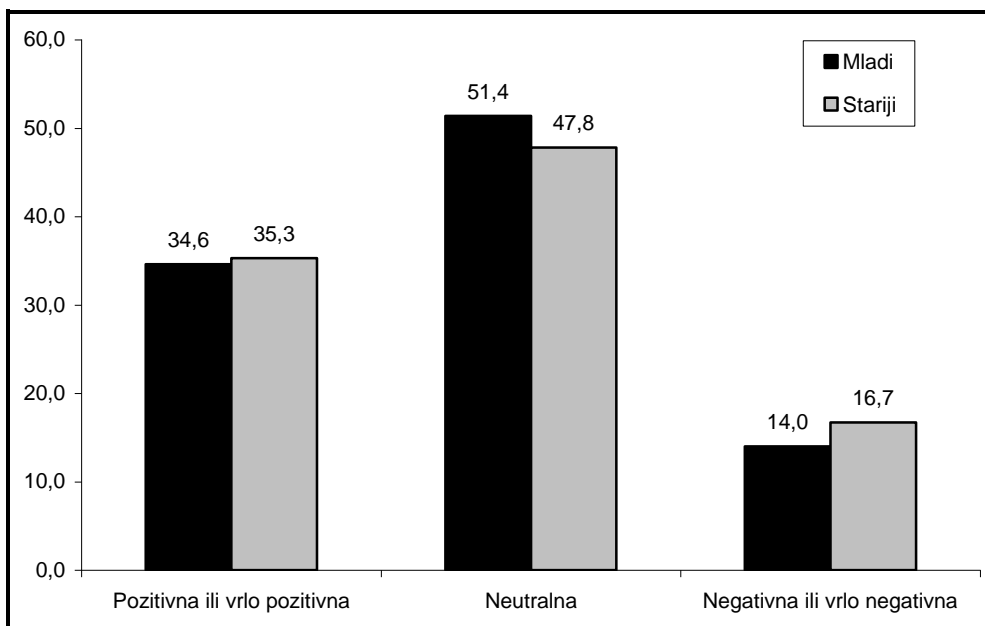

2. Prednosti i nedostaci integracije Hrvatske u EU

U ovom dijelu analize bavimo se nekim problemima koji se tiču procesa i eventualnih posljedica pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji. Konkretno, radi se o općenitoj percepciji EU, podržavanju ulaska Hrvatske u tu zajednicu, procjeni godine eventualnog pridruživanja Hrvatske EU, te procjeni potencijalnih pozitivnih i negativnih efekata uključivanja Hrvatske u tu asocijaciju, kao i okolnosti koje otežavaju proces pridruživanja.

Kakvu su sliku općenito o EU imali ispitanici početkom 2004. pokazuje grafikon 1. Kako je ovdje više riječ o dojmu nego o čvrstom stavu, i kako su se u proteklih godinu i pol dana zbili događaji za koje je očekivano da su utjecali na stavove o EU, zacijelo bi danas rezultati izgledali drugačije.

Grafikon 1: Općenita slika o Europskoj uniji - mladi i stariji (%)

Većina mladih imala je neutralan stav spram EU, dok je svaki treći ispitanik iskazivao pozitivan, a svaki sedmi negativan stav. Dominacija neutralnog odnosa spram EU govori o tome da su naknadni događaji u odnosima između Hrvatske i Unije pali na plodno tlo, odnosno da su zasigurno smanjili neutralnost mladih – i to ponajprije u smjeru negativnog stava. Mladi se u ovom pogledu gotovo ne razlikuju od starijih, kod kojih je definiranost stava u oba smjera tek nešto izraženija.

Mladi su u odnosu prema EU prilično homogeni, jer jedini utjecaj bilježe spol i stranačka preferencija (tablica 1).

Tablica 1: Općenita slika o EU s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Pozitivna slika	Neutralna slika	Negativna slika
<i>Spol</i>	$\chi^2=36,17$		
Žene	30,1	58,3	11,7
Muškarci	39,0	44,8	16,3
<i>Stranačka identifikacija</i>	$\chi^2=39,53$		
HDZ	37,7	50,1	12,2
HNS	42,0	47,5	12,3
HSP	26,1	44,8	29,1
HSS	36,6	53,8	9,7
SDP	37,5	50,4	12,1
Neodlučni	31,4	55,4	13,2
UKUPNO	34,6	51,4	14,0

Rodne razlike jasno pokazuju kako žene natprosječno imaju neutralan stav spram EU, dok muškarci nešto više navode i pozitivan i negativan stav. Stranačke su diferencijacije očekivane: po pozitivnom stavu prema EU prednjače pristaše HNS-a, a po negativnom simpatizeri HSP-a. Takvi su stavovi konvergentni stranačkoj retorici i vidi se kako su mladi prepoznali koje su stranke najuvjerljivije u promoviranju svojih programskih opredjeljenja u pogledu EU.

Ispitanicima je postavljeno i pitanje podržavaju li ulazak Hrvatske u EU, pri čemu su ponuđena kratka obrazloženja eventualne podrške (tablica 2).

Tablica 2: Razlozi podržavanja ulaska Hrvatske u EU – mladi i stariji (%)

Podrška ulasku Hrvatske u EU	Mladi	Stariji
Da, jer smatram da će to donijeti velike koristi Hrvatskoj	21,1	18,3
Da, jer smatram da je uključivanje u šire integracije i asocijacije neminovno za opstanak malih zemalja	16,9	20,7
Da, iako smatram da se od tog ulaska previše očekuje	49,5	46,9
Ne podržavam	12,5	14,2

Kao što se vidi, početkom 2004. godine ulazak Hrvatske u EU načelno je podržavalo gotovo devet desetina ispitanika. To je vrlo visok postotak, i vjerojatno je bio uvjetovan tadašnjom uzlaznom linijom u odnosima Hrvatske i EU, kruna čega je bilo dobivanje statusa zemlje-kandidata. Također je vidljivo da se mladi i stariji neznatno razlikuju, pri čemu mladi tek malo više općenito podržavaju pridruživanje, i to kao euroentuzijasti i euroskeptici (prvi i treći stav), dok se stariji nešto više priklanjaju eurorealističkom (tj. drugom) stavu.

No, znatno su zanimljivija odabrana obrazloženja podrške. Petinu mladih koji od ulaska očekuju veliku korist možemo nazvati euroentuzijastima; šestinu koja uključivanje u šire asocijacije smatra nužnim za opstanak malih zemalja možemo okvalificirati eurorealistima; polovicu koja iskazuje stanovitu zadržku možemo opisati kao euroskeptike; a stav osmine koja ne podržava ulazak u EU možemo zvati antieuropskim. Svakako su najintrigantniji skeptični ispitanici, ne samo zato što su najbrojniji, nego i zato što je to skupina na koju zbivanja u EU i Hrvatskoj mogu najviše djelovati – bilo da se pod utjecajem novih saznanja argumentirano priklone projektu integracije kao euroentuzijasti ili eurorealisti, bilo da dio njih prihvati antieuropski stav. Promatrano sa stajališta ciljeva i uloge političkih aktera (osobito nositelja vlasti), može se reći da gotovo polovica mladih čeka da joj se podastru uvjerljivi argumenti o dobrobitima ulaska u Uniju. Ako su neki drugi akteri na političkoj sceni uvjerljiviji – posebice ako im u tome pomažu događaji koji započeti proces pridruživanja čine tegobnijim, nego što su se mnogi nadali – logično je očekivati da je dio skeptičnih ispitanika u međuvremenu prešao u tabor antieuropski raspoloženih građana.

Mladi se međusobno primjetno razlikuju s obzirom na razloge njihove podrške ulasku u EU. To pokazuju agregirani podaci u tablici 3.

Na diferenciranje mladih najviše utječe stupanj postignutog obrazovanja: s njegovim porastom slabi euroentuzijizam, a raste eurorealizam. Istodobno, mladi školovani za neko radničko zanimanje najmanje odabiru eurorealističko obrazloženje, a natprosječno demonstriraju antieuropski stav; mladi sa srednjim obrazovanjem natprosječno su euroskeptični, a oni s visokim obrazovanjem eurorealisti (pri čemu su, kao i najniže obrazovani, najmanje antieuropski raspoloženi). Regionalne su razlike zanimljive: najviše euroentuzijasta ima u Dalmaciji i Istočnoj Hrvatskoj, a najmanje u Zagrebu i Istri i Primorju, gdje je najviše eurorealista i euroskeptika, dok antieuropske stavove najrjeđe iskazuju mladi iz Središnje Hrvatske te Istre i Primorja. Zanimljive su i razlike po osnovi socioprofesionalnog statusa: najviše entuzijazma demonstriraju učenici i nezaposlena mladež, među kojima je i najmanje euroskeptika, no istodobno učenici iskazuju najmanje, a nezaposleni najviše antieuropskog raspoloženja; studenti su natprosječno euroskeptični, a ispodprosječno euroentuzijasti. Razlike s obzirom na dob mladih djelomice slijede i razlike u socioprofesionalnom statusu i razlike u stupnju obrazovanja. Tako se pokazalo da s porastom dobi opada euroentuzijizam, a raste eurorealizam i donekle antieuropsko raspoloženje, dok najviše euroskeptika ima u srednjoj dobnoj kohorti mladih. Na koncu, djevojke iskazuju više euroskepticizma, a mladići euroentuzijazma i antieuropskog raspoloženja.

Tablica 3: Podrška ulasku Hrvatske u EU s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Euroentuzijasti	Eurorealisti	Euroskeptici	Antieuropski stav
<i>Spol</i>	$\chi^2=18,22$			
Žene	18,5	16,3	54,1	11,1
Muškarci	23,6	17,5	45,0	13,6
<i>Dob</i>	$\chi^2=33,13$			
15 – 19 godina	27,7	15,3	45,3	11,7
20 – 24 godine	19,1	15,2	53,5	12,2
25 – 29 godina	16,7	20,3	49,5	13,5
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=33,13$			
Zaposleni	17,2	18,8	51,1	12,9
Nezaposleni	26,0	13,5	46,2	14,4
Učenici	28,6	16,1	45,8	9,5
Studenti	14,9	18,1	54,0	13,0
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=63,72$			
OŠ i manje	28,4	16,7	44,5	10,4
Ind./zanat. škola	26,6	9,9	47,9	15,6
Srednja škola	15,9	17,9	53,2	13,1
VŠS, VSS i više	15,0	24,8	50,0	10,2
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=53,12$			
Sjeverna Hrvatska	18,7	16,7	50,7	13,9
Središnja Hrvatska	22,5	15,6	52,0	9,8
Istra i Primorje	14,5	21,5	53,3	10,7
Istočna Hrvatska	27,0	14,2	45,4	13,4
Dalmacija	29,1	14,5	44,6	11,7
Zagreb	12,8	20,5	53,8	12,8
UKUPNO	21,1	16,9	49,5	12,5

Navedene razlike promatrane zajedno pokazuju da je odabir razloga za podršku ulasku u EU povezan sa socijalnom kompetencijom mladih – što su mladi kompetentniji (obrazovaniji, stariji i nastanjeni u razvijenijim regijama), slabi njihov euroentuzijizam, a jača eurorealizam i euroskepticizam. Ova tendencija otvara pitanje o tome na čemu su utemeljeni iskazani stavovi. Naime, stječe se dojam da slabije poznavanje društvenih procesa i odnosa relevantnih za proces pridruživanja rezultira većim euroentuzijazmom. Također, pitanje je da li oni koji su pretpostavljeno društveno osvješteniji (obrazovaniji, stariji) doista raspoložu boljim uvidom u relevantna kretanja, ili zapravo svojim skepticizmom ukazuju na to da način na koji je građanima prezentiran projekt europske integracije i mjesto Hrvatske u tome nije primjeren.

Procjenu vjerojatne godine ulaska Hrvatske u EU ovdje promatramo kao indikator eurooptimizma i europesimizma, pri čemu konkretni rezultati pripadaju skupini onih koji bi danas zasigurno izgledali puno drukčije nego početkom 2004.

godine. U tablici 4 prikazani su odgovori na pitanje za koju godinu ispitanici drže da će biti godina pridruživanja Hrvatske EU.

Tablica 4: Procjena godine ulaska Hrvatske u EU – mladi i stariji (%)

Procijenjena godina ulaska Hrvatske u EU	Mladi	Stariji
2007/08.	29,1	35,6
2010.	33,9	34,2
2015.	7,6	5,9
Nakon 2015.	4,4	3,0
Ne znaju	20,2	16,7
To ih uopće ne zanima	4,8	4,6

Početak 2004., među mladima je – ako sve koji su ulazak Hrvatske u EU očekivali do 2010. skupimo zajedno – bilo dvije trećine eurooptimista, 12% europesimista, petina nije mogla procijeniti, a oko 5% je to pitanje potpuno ignoriralo. Bilo je to vrijeme kada se s najviših političkih mjesta širio optimizam da bi Hrvatska mogla ući u EU zajedno s Bugarskom i Rumunjskom do 2008. godine, pa je i logično da se većina mladih bila odlučila za skorije datume. Ovdje je zanimljivo da su se stariji pokazali većim optimistima, pri čemu i nešto rjeđe ne znaju procijeniti. Ova generacijska razlika sugerira da su mladi možda bili nešto kritičniji spram pripremljenosti Hrvatske za pridruživanje pa su utoliko bili i malo suzdržaniji po pitanju potencijalnog vremena ulaska.

Što se mladih tiče, procjena datuma ulaska u EU varira samo s obzirom na socioprofesionalni status i stranačku identifikaciju (tablica 5)¹.

Za razliku od razloga potpore ulasku u EU, procjena kada će se to dogoditi ovisi o stranačkoj identifikaciji. To sugerira da je riječ o politički obilježenom stavu. Najvećim su se optimistima pokazali glasači HDZ-a i HSS-a, a nešto ublažen optimizam iskazuju pristaše HNS-a i SDP-a. S druge strane su, kao najveći pesimisti, simpatizeri HSP-a, a njima slično misle i simpatizeri HSS-a, koji, osim toga, i natprosječno ne mogu procijeniti. Dakako, stranački neodlučni ispitanici češće ne znaju procijeniti ili ih godina ulaska uopće ne zanima (dok simpatizeri SDP-a iskazuju najveće zanimanje). Kao što se moglo i očekivati, učenici su najoptimističniji, dok su studenti oprezniji u svom optimizmu i češće imaju pesimistične procjene te manje izjavljuju da ne mogu procijeniti.

¹ Za potrebe utvrđivanja statistički značajnih razlika obavljeno je djelomično sažimanje rezultata, tj. odgovori “2015.” i “nakon 2015.” objedinjeni su u odgovor “2015. i kasnije”.

Tablica 5: Procjena godine ulaska Hrvatske u EU s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	2007/08.	2010.	2015. i kasnije	Ne znaju	Ne zanima ih
<i>Socioprofes. status</i>	$\chi^2=44,26$				
Zaposleni	29,8	31,5	11,7	21,9	5,1
Nezaposleni	27,9	33,4	10,1	22,8	5,8
Učenici	35,2	33,4	8,8	17,6	5,1
Studenti	22,7	39,0	17,9	17,7	2,6
<i>Stranačka identifikacija</i>	$\chi^2=73,46$				
HDZ	34,5	32,7	9,0	18,5	5,2
HNS	26,6	43,2	12,9	13,7	3,6
HSP	26,9	38,1	17,9	14,2	3,0
HSS	35,1	20,2	17,0	24,5	3,2
SDP	30,4	41,9	11,2	15,4	1,2
Neodlučni	25,1	30,3	12,3	25,2	7,2
UKUPNO	29,1	33,9	12,0	20,2	4,8

Ukratko rečeno, optimistička procjena godine ulaska Hrvatske u EU se početkom 2004. više temeljila na željama i vjeri u retoriku vladajuće političke elite, a manje je proizlazila iz promišljanja o tome koliko Hrvatska udovoljava postavljenim kriterijima.

Upravo će o tome više riječi biti u narednoj analizi. Naime, u tablicama 6, 7 i 8 prikazano je kako ispitanici procjenjuju okolnosti koje otežavaju pridruživanje Hrvatske EU te koje pozitivne i negativne efekte očekuju od tog ulaska. Osim usporedbe mladih i starijih, u ovim tablicama registrirane su i promjene u stavovima mladih u proteklih pet godina, a rezultati su rangirani na osnovi odgovora mladih u 2004. godini. Pritom su odgovori na stupnjevima 4 i 3 zbrojeni (“vrlo otežava” i “uglavnom otežava”, odnosno “potpuno se slažem” i “uglavnom se slažem”), jer nam je cilj prikazati dominantan smjer odnosa ispitanika prema EU.

Percepcija okolnosti koje otežavaju pridruživanje Hrvatske EU (tablica 6) pokazuje da ispitanici u podjednakoj mjeri adresiraju odgovornost i na Hrvatsku i na EU². Iako je među mladima na prvom mjestu ekonomska nepripremljenost Hrvatske, vrlo visoko su plasirani i politički uvjeti. Posebno su indikativne promjene koje su među mladima nastale od 1999. do 2004. godine. Tendencija je jednoznačna: poraslo je isticanje teškoća za koje je odgovorna EU³ i smanjilo

² Gotovo ista rang-ljestvica otežavajućih okolnosti dobila bi se i da je prikazan samo najviši stupanj, tj. ocjena “vrlo otežava” (za koju se odlučilo između cca 40 i 17% mladih). Naime, u tom bi slučaju samo prve dvije otežavajuće okolnosti zamijenile mjesta, dok bi poredak na ostatku ljestvice ostao identičan.

³ Godine 1999., kao otežavajuća okolnost nije bilo predloženo nezadovoljstvo EU zbog neodgovarajuće suradnje Hrvatske s Haškim sudom. Naime, tada je Hrvatska bila još preдалe od pridruživanja da bi se u javnosti puno govorilo o bilo kojem konkretnom

se navođenje teškoća za koje je odgovorna Hrvatska. Čini se tako da su mladi postali zadovoljniji situacijom u Hrvatskoj – posebice na političkom planu (što bi mogao biti indikator zbiljski ostvarene demokratizacije u hrvatskom društvenom i političkom životu) – i da su istodobno postali nezadovoljniji odnosom EU prema Hrvatskoj. Stariji u tom pogledu imaju još zaoštrenije stavove: oni manje od mladih vide Hrvatsku kao krivca otežanog pristupa, a istodobno veću odgovornost pripisuju samoj EU. Ovi stavovi, i starijih i mladih, a osobito promjene nastale unutar populacije mladih, upućuju na to da su vjerojatno nastale i promjene u percepciji potencijalnih prednosti i nedostataka uključivanja Hrvatske u EU.

Tablica 6: Komparativni prikaz percepcije okolnosti koje otežavaju ulazak Hrvatske u EU (%)

Otežavajuće okolnosti	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Nedovoljna gospodarska razvijenost Hrvatske	83,4	79,5	74,5
Nezadovoljstvo EU suradnjom Hrvatske s Haškim sudom	–	76,3	74,4
Nedovoljno demokratiziran društveni i politički sustav u Hrvatskoj	83,7	75,4	71,3
Prestrogi kriteriji koje EU postavlja budućim članicama	56,1	69,8	75,1
Nesposobnost vlasti da se prilagodi zahtjevima i standardima EU	73,1	64,3	60,3
Nepраведno nametnuti uvjeti Hrvatskoj za uključivanje u EU	50,6	63,3	70,2
Nedovoljno poštivanje ljudskih i manjinskih prava u Hrvatskoj	62,6	57,7	54,6
Interes nekih vladajućih grupa u zemlji da se Hrvatska ne uključi u EU	60,6	50,1	51,2

Podaci u tablici 7 pokazuju da od dvije trećine do preko četiri petine mladih smatra da će na svakom od ponuđenih područja Hrvatska ostvariti prednosti integracijom u Europsku uniju⁴. Najveće koristi mladi očekuju na individualnom i sociokulturnom planu, zatim na socioekonomskom, pa političkom, a najmanje

zahtjevu, iako je bilo indicija da bi taj problem mogao eskalirati. Danas je to druga po važnosti otežavajuća okolnost, koja zajedno s percepcijom prestrogih kriterija i nepravedno nametnutih uvjeta od strane EU, zacijelo stimulira jačanje negativnog stava prema Uniji.

⁴ U ovom slučaju potpuno slaganje s potencijalnim koristima iskazalo je od 52 do 28% mladih. Rang-ljestvica na osnovi samo tih odgovora izgledala bi drukčije utoliko što bi u sredini ljestvice došlo do manjih pomaka u korist mogućnosti zapošljavanja, višeg životnog standarda i boljeg upoznavanja drugih kultura i religija.

na području vojne zaštite. Iako velika većina mladih očekuje svekolike pozitivne efekte pridruživanja, usporedba s podacima iz 1999. pokazuje kako je u većini aspekata došlo do smanjivanja percepcije potencijalnih koristi, osobito u pogledu očekivanja višeg životnog standarda, bržeg gospodarskog razvoja te brže demokratizacije i bolje zaštite ljudskih prava. Pitanje je da li te promjene ukazuju na gubitak iluzija, ili su možda mladi danas nešto zadovoljniji postignutim stupnjem socioekonomskog i demokratskog razvoja Hrvatske, a što onda pomoć Unije na tom planu čini manje važnom. Sudeći po prethodnim podacima o percepciji otežavajućih okolnosti, vjerojatnijom se čini prva pretpostavka. S druge strane, porasla su očekivanja na individualnom, odnosno sociokulturnom planu. Mladi žele putovati i upoznati druge ljude, narode, kulture i religije, što ukazuje na porast uvažavanja vrijednosti multikulturalizma.

Tablica 7: Komparativni prikaz percepcije pozitivnih efekata ulaska Hrvatske u EU (%)

Očekivane pozitivne posljedice	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Veće mogućnosti za putovanja i sklapanje prijateljstava	79,5	83,7	79,4
Bolje i kvalitetnije obrazovanje	84,5	83,5	77,3
Kvalitetniji i brži gospodarski razvoj	96,0	82,2	79,6
Bolje mogućnosti zapošljavanja	87,8	80,5	75,7
Bolja zaštita ljudskih i manjinskih prava	89,8	79,5	75,7
Viši životni standard ljudi	91,5	77,5	72,6
Brža demokratizacija društva	89,8	77,2	76,7
Bolje upoznavanje religija i kultura drugih naroda	65,2	76,2	75,2
Bolja vojna zaštita Hrvatske	67,5	66,2	62,4

Kao što se moglo i očekivati, stariji sve potencijalne prednosti uključivanja Hrvatske i EU opažaju u nešto manjoj mjeri, premda i među njima velika većina smatra da će u svim promatranim aspektima doći do pozitivnih pomaka. Može se reći da u mjeri u kojoj manje percipiraju Hrvatsku kao odgovornu za teškoće koje joj stoje na putu pridruživanja, manje i očekuju da će Hrvatska ostvariti željene koristi.

Trendovi koji se mogu vidjeti u tablici 8 logično su povezani s prethodno razmatranim nalazima. Kada je, dakle, riječ o potencijalnim negativnim posljedicama integriranja, čak se dvije trećine mladih boji zavisnosti Hrvatske o razvijenim europskim zemljama, a tri petine smatra da to povećava mogućnost gospodarske eksploatacije. Gotovo još polovica mladih drži da europske mjere i standardi ograničavaju razvoj Hrvatske, dok ih je najmanje (ali ipak oko trećine)

zabrinuto zbog ugrožavanja nacionalnog identiteta i državnog suvereniteta⁵. Takva hijerarhija mogućih negativnih posljedica u suglasju je s opažanjem otežavajućih okolnosti – naime, ako Hrvatska nije dovoljno gospodarski razvijena, ulaskom u višestruko razvijenije okruženje, njezina inferiornost i ovisnost o pomoći bogatih dolazi još više do izražaja. Iako se na osnovi primjera drugih manje razvijenih zemalja može računati na izdašniju pomoć nakon ulaska u EU, čini se da dosadašnja iskustva s ulaskom stranog kapitala u Hrvatsku bude u mladima strah da će slični procesi biti nastavljeni i kasnije. A kako se već pokazalo da su mladi skloniji veću odgovornost za otežan proces pridruživanja pripisati Europskoj uniji nego Hrvatskoj i pritom ne polažu velike nade u sposobnost vlasti da se prilagodi zahtjevima EU (pa otuda i da valjano vodi pregovore o pridruživanju), njihova bojazan za socioekonomski razvoj Hrvatske u okvirima EU izgleda razumljiva. No, teže je razumjeti zašto se od 1999. do 2004. gotovo udvostručio broj mladih koji u određenoj mjeri opažaju sve potencijalne nepoželjne posljedice integracije. Naime, iako su već početkom 2004. bile vidljive stanovite pozitivne promjene u tranzicijskim zemljama koje su u proljeće te godine postale i formalno članice Europske unije, čini se da naši mladi za to ili nisu znali, ili su stvari promatrali isključivo iz vizure situacije u zemlji i odnosa Hrvatske i EU, u kojima se već tada – unatoč optimističkom ozračju i dojmu da su ti odnosi u uzlaznoj liniji – naslućivalo da bi moglo biti značajnih problema.

Tablica 8: Komparativni prikaz percepcije negativnih efekata ulaska Hrvatske u EU (%)

Očekivane negativne posljedice	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Čini Hrvatsku ovisnom o razvijenim europskim zemljama (kulturno, politički, gospodarski itd.)	37,9	66,4	70,3
Povećava mogućnost gospodarske eksploatacije Hrvatske	36,9	59,8	66,7
Ekonomskim standardima i mjerama ograničava gospodarski razvoj Hrvatske	25,3	48,2	50,6
Ugrožava nacionalni identitet hrvatskog naroda	20,5	38,4	44,4
Narušava suverenitet hrvatske države	18,5	34,8	40,2

⁵ Kada se promatraju odgovori samo na stupnju potpunog slaganja, pokazuje se da navedene bojazni iskazuje od 31 do 13% mladih, što govori kako veći dio onih koji opažaju potencijalne negativne efekte nije apsolutno uvjeren da stvari moraju završiti loše po Hrvatsku. Inače, i na osnovi samo ovog stupnja slaganja rang-ljestvica bi izgledala potpuno identično.

Stariji su se i u ovom slučaju pokazali dosljednima: koliko su manje opažali potencijalne prednosti, toliko potencijalne negativne posljedice priključivanja ističu u nešto većoj mjeri.

Prethodnu komparativnu analizu može se sažeti u konstataciju da značajna većina i mladih i starijih očekuje pozitivne efekte od ulaska u EU, kao i da u podjednakom broju opažaju otežavajuće okolnosti u procesu pridruživanja, dok i jedni i drugi u manjoj mjeri iskazuju bojazni zbog potencijalnih negativnih posljedica. Pritom su mladi oni koji imaju veća pozitivna i manja negativna očekivanja, kao što su i nešto manje skloni EU promatrati kao onu stranu koja otežava uključivanje Hrvatske u EU. Ti nam trendovi omogućuju zaključak da mladi u odnosu na starije imaju nešto pozitivniji stav spram Europske unije i procesa integracije.

Ovu dionicu zaključit ćemo faktorskom analizom 22 varijable koje promatramo kao indikator odnosa spram Europske unije. U tablici 9 prikazana je dobivena faktorska struktura (ukupne varijance 57,4%), a u tablici 10 skupni rezultati analize varijance.

Faktorska analiza proizvela je vrlo zanimljive i u prva dva slučaja tendencijski jednoznačne faktore, dok analiza varijance pokazuje da među mladima postoji ograničen broj razlika.

Prvi faktor može se bez zadržke imenovati kao *proeuropska orijentacija*, pri čemu je osobito zanimljivo da je u njega uključeno svih devet predloženih prednosti uključivanja Hrvatske u Europsku uniju. To znači da su mladima koji natprosječno zastupaju proeuropsku orijentaciju podjednako važne sve dimenzije integracije – i socioekonomska i sociokulturna i politička. Mladi su u prihvaćanju proeuropske orijentacije vrlo homogeni, i jedino njihova stranačka identifikacija pridonosi pojavi statistički značajnih (iako slabih) razlika. Iz tablice 10 vidi se da pristaše HDZ-a natprosječno, a simpatizeri HSP-a ispodprosječno zastupaju proeuropsku orijentaciju. Pozicija glasača HSP-a je očekivana, dok će stavovi HDZ-ovih simpatizera biti jasniji nakon uvida u daljnje rezultate.

Drugi je faktor također sadržajno neupitan, i kao takav nazvan je *antieurovska orijentacija*. On uključuje svih pet stavova koji govore o potencijalnim negativnim posljedicama pridruživanja Hrvatske EU, što govori o konzistenciji antieuropske orijentacije. I u ovom slučaju, stranačka identifikacija diferencira mlade, a tome se pridružuje i religijska samoidentifikacija. Konkretno, ovaj put i pristaše HDZ-a i pristaše HSP-a natprosječno iskazuju antieuropsku orijentaciju, a slično je i s religioznim ispitanicima. Na suprotnom su polu simpatizeri HNS-a, HSS-a i SDP-a te nereligiozni i u religijskom smislu neodlučni ispitanici.

Tablica 9: Faktorska struktura teškoća i posljedica ulaska Hrvatske u EU

Teškoće i posljedice ulaska Hrvatske u Europsku uniju	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5
Bolje i kvalitetnije obrazovanje	.754				
Bolje mogućnosti zapošljavanja	.739				
Viši standard ljudi	.722				
Bolja zaštita ljudskih i manjinskih prava	.720				
Kvalitetniji i brži gospodarski razvoj	.690				
Brža demokratizacija društva	.681				
Bolje upoznavanje kultura i religija drugih naroda	.648				
Bolja vojna zaštita Hrvatske	.631				
Veće mogućnosti za putovanja i sklapanja prijateljstava	.618				
Čini Hrvatsku ovisnom o razvijenim europskim zemljama		.779			
Povećava mogućnost gospodarske eksploatacije Hrvatske		.764			
Ograničava gospodarski razvoj Hrvatske		.757			
Narušava suverenitet Hrvatske		.740			
Ugrožava nacionalni identitet hrvatskog naroda		.739			
Uključivanje otežava nedovoljno demokratiziran politički sustav Hrvatske			.742		
Uključivanje otežava nedovoljna gospodarska razvijenost Hrvatske			.721		
Uključivanje otežava nezadovoljstvo EU suradnjom Hrvatske s Haškim sudom			.563		
Uključivanje otežavaju prestrogi kriteriji EU				.820	
Uključivanje otežavaju neopravdano nametnuti uvjeti EU Hrvatskoj				.803	
Uključivanje otežava interes nekih vladajućih grupa u zemlji da se Hrvatska ne uključi u EU					.760
Uključivanje otežava nesposobnost vlasti da se prilagodi zahtjevima i standardima EU			.466		.561
Uključivanje otežava nedovoljno poštivanje ljudskih i manjinskih prava u Hrvatskoj			.434		.560
<i>% zajedničke varijance</i>	<i>20,0</i>	<i>14,3</i>	<i>9,0</i>	<i>7,5</i>	<i>6,6</i>

Sva tri preostala faktora proizašla su iz grupiranja percepcipiranih okolnosti koje otežavaju ulazak Hrvatske u EU. Tako je treći faktor označen kao *političke i ekonomske otežavajuće okolnosti*, jer ga konstituiraju stavovi koji adresiraju odgovornost na Hrvatsku, i to najviše zbog nedovoljne demokratiziranosti društva, gospodarske razvijenosti i suradnje s Haškim sudom. Te okolnosti kao otežavajuće za željenu integraciju natprosječno ističu nereligiozni i neodlučni ispitanici (nasuprot religioznima) te stanovnici Sjeverne Hrvatske i Istre i Primorja (nasuprot ispitanicima iz Dalmacije).

Tablica 10: Razlike između mladih u prihvaćanju faktora teškoća i posljedica ulaska Hrvatske u EU

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4	Faktor 5
<i>Mjesto rođenja</i>				<i>F-omjer=6,61</i>	
Selo				+	
Mali grad				0	
Veliki grad				-	
Zagreb				-	
<i>Mjesto stanovanja</i>				<i>F-omjer=8,36</i>	
Selo				+	
Mali grad				0	
Veliki grad				-	
Zagreb				-	
<i>Reg. pripadnost</i>				<i>F-omjer=8,72</i>	
Sjeverna Hrvatska				0	
Sred. Hrvatska				+	
Istra i Primorje				-	
Istočna Hrvatska				+	
Dalmacija				0	
Zagreb				-	
<i>Religioznost</i>		<i>F-omjer=9,24</i>	<i>F-omjer=8,88</i>	<i>F-omjer=21,85</i>	<i>F-omjer=9,49</i>
Religiozni		+	-	+	-
Neodlučni		-	+	0	+
Nereligiozni		-	+	-	+
<i>Stranačka identif.</i>	<i>F-omjer=4,94</i>	<i>F-omjer=7,62</i>		<i>F-omjer=15,71</i>	
HDZ	+	+		+	
HNS	0	-		-	
HSP	-	+		+	
HSS	0	-		+	
SDP	0	-		-	
Neodlučni	0	0		0	

Legenda: - ispod zajedničkog prosjeka; 0 u zajedničkom prosjeku; + iznad zajedničkog prosjeka

Nametnute barijere za integraciju (četvrti faktor) ponovo je jednoznačan: čine ga stavovi koji u EU prepoznaju glavnog krivca za postojanje otežavajućih okolnosti u procesu pridruživanja. To je latentna dimenzija koja se u određenom smislu može promatrati kao bliska antieuropskoj orijentaciji, premda su u ovom slučaju mladi manje homogeni. Kako se vidi iz tablice 10, odgovornost EU više ističu mladi ruralne provenijencije i domicila, oni koji žive u Središnjoj i Istočnoj Hrvatskoj, religiozni ispitanici te pristaše HDZ-a, HSP-a i HSS-a. Istodobno, s viđenjem EU kao odgovorne za postojeće teškoće u procesu pridruživanja Hrvatske znatno se manje slažu mladi rođeni i nastanjeni u većim urbanim središtima te u Istri i Primorju ili Zagrebu. Njima se pridružuju nereligiozni ispitanici i simpatizeri HNS-a i SDP-a.

Na koncu, peti faktor – *opstrukcija i nepripremljenost za integraciju* – ponovo govori o odgovornosti Hrvatske za postojanje otežavajućih okolnosti na putu u EU. Pritom se prepoznaju neke grupe u društvu koje svjesno djeluju da Hrvatska ostane izvan EU, a potom nesposobnost vlasti da se prilagodi zahtjevima EU, kao i nedovoljna nastojanja oko zaštite ljudskih prava. Jedina razlika utvrđena je na osnovi religijske samoidentifikacije – religiozni ispitanici i u ovom slučaju manje pristaju na odgovornost Hrvatske za razliku od nereligioznih i religijski neodlučnih ispitanika.

Nakon uvida u dobivene trendove, komentar svakako zahtijeva opredjeljivanje na osnovi stranačke identifikacije, koja se ujedno pokazala i najutjecajnijim obilježjem kada je riječ o ispitivanom segmentu odnosa mladih prema EU. Ne iznenađuju pristaše HSP-a (koji su dosljedno antieuropski usmjereni), kao ni pristaše HNS-a i SDP-a (kao naklonjeniji EU), no zbunjenost izazivaju simpatizeri HDZ-a. Ta se skupina mladih u pogledu mogućih pozitivnih i negativnih posljedica hrvatskog priključenja EU, kao i u viđenju postojećih otežavajućih okolnosti u tom procesu, zapravo primjetno podijelila na proeuropski i antieuropski orijentirane. Naime, pristaše HDZ-a prednjače u iskazivanju euroentuzijazma (skori datum ulaska Hrvatske u EU uz veće opažanje potencijalnih prednosti toga čina), što bi se moglo protumačiti kao bezrezervno pristajanje uz novu politiku vrha stranke i države. Istodobno, glasači HDZ-a se nalaze i među onima koji natprosječno demonstriraju antieuropske stavove (tj. više opažaju potencijalne neželjene posljedice integracije i više okrivljuju EU zbog nametnutih barijera), što je zapravo slično stavovima simpatizera HDZ-a iz 1999. godine⁶, kada je i stranačko vodstvo u najmanju ruku manifestiralo distanciranost od Europe i europskih vrijednosti i standarda. Takva podijeljenost mladog biračkog tijela HDZ-a koincidira s analitičkim uvidima koji upozoravaju da je konvergencija stavova HDZ-ovih glasača i stranačke elite ozbiljno narušena upravo zbog odnosa spram EU. Iz toga slijedi da bi se po toj osnovi – posebice ako potraju teškoće oko dobivanja datuma za početak pregovora o ulasku Hrvatske u EU - mogla očekivati daljnja diferencijacija (pa i raskoli) u HDZ-u, kao i osipanje stranačkog biračkog tijela. Uostalom, rezultati parlamentarnih izbora 2003. i lokalnih izbora 2005. jasno su naznačili da potpora HSP-u (kao zagovorniku antieuropske politike) raste na račun HDZ-a. Logično je pretpostaviti da taj proces još nije završen i da će onaj dio pristaša

---

⁶ Prije pet godina su pristaše HDZ-a, kao i danas, više od ostalih prihvaćali antieuropsku orijentaciju i isticali problem nametnutih barijera, manje su pristajali na odgovornost Hrvatske za otežavanje procesa integracije, dok se u pogledu proeuropske orijentacije nisu razlikovali od pristaša ostalih stranaka (Baranović, 2002:148). U ovom kontekstu valja još primijetiti da su pristaše HSP-a od 1999. do 2004. evoluirali u smjeru dosljednijeg zastupanja antieuropske orijentacije.

HDZ-a kojima je bliska antieuropska orijentacija svoje simpatije preusmjeriti na HSP. Najkraće rečeno, pomak HDZ-a prema desnom centru čini nezadovoljnim desno krilo stranačkih pristaša, koji se stoga odlučuju za njima primjereniju političku opciju.

Drugi po značajnosti, ali i zanimljivosti, jest utjecaj religijske samoidentifikacije na odnos prema EU. Jasno se pokazalo da je deklarirana religioznost – koja se u Hrvatskoj praktički može poistovjetiti s katoličkom vjeroispovješću – povezana s pojačanim zastupanjem antieuropske orijentacije i kritičnošću u pogledu uloge EU u procesu pridruživanja Hrvatske toj asocijaciji te istodobno s manjim prihvaćanjem odgovornosti Hrvatske za usporavanje tog procesa. Ta je tendencija na tragu promjena u populaciji mladih u Europi, a koje pokazuju da među mladim katolicima – koji su desetljećima više podržavali proces europske integracije nego protestanti i ateisti – posljednjih godina ta potpora slabi (Nelsen, Guth, 2003:110). To posredno govori da su neke signale, koji su stizali iz vrha Katoličke crkve, vjernici protumačili kao izraz neodobravanja (primjerice, nezadovoljstvo zbog neuvrštanja kršćanske tradicije u temelje predloženog Europskog ustava bilo je i sasvim eksplicitno izraženo). No, u Hrvatskoj zacijelo djeluju i neki specifični momenti, kao što je povezanost religijskog i nacionalnog identiteta. Otuda je moguće pretpostaviti da su vjernici u većoj mjeri i nacionalno vezani, što uključuje brigu oko nacionalnog identiteta i suvereniteta, ali i stanovitu dozu nekritičkog odnosa spram vlastite nacije i države. U takvoj konstelaciji jedna supranacionalna i naizgled birokratski kruta institucija kao što je EU izaziva strah i, posljedično, svojevrsnu odbojnost.

Sva ostala promatrana obilježja mladih zapravo su sporadično povezana s analiziranim dimenzijama odnosa prema EU, što pokazuje da on još nije racionalno utemeljen, odnosno nije posljedica utilitarnog promišljanja potencijalnih posljedica pridruživanja Hrvatske EU. Drugim riječima, odnos prema EU više je određen ideološkom nego ekonomsko-razvojnou dimenzijom. Treba očekivati da će se to promijeniti kada otpočne pregovori oko niza konkretnih rješenja, što će u prvi plan izbaciti socioekonomska pitanja i ujedno ponuditi građanima, pa tako i mladima, više informacija i argumenata za izgradnju racionalnog odnosa spram europske integracije.

3. Društvene i političke posljedice integracije Hrvatske u EU

U ovom dijelu predmet analize su teme vezane uz neke političke, društvene, gospodarske i kulturne posljedice pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji. Radi se o percepciji potencijalnih prednosti i nedostataka koje će izgradnja Europe i EU donijeti u sljedećem desetljeću, zatim o bojaznima ispitanika vezanim uz izgradnju EU, o međusobnom negativnom i pozitivnom utjecaju

zemalja članica na EU i obratno, o područjima u kojima države članice odluke mogu donositi samostalno ili zajedno s Europskom unijom, o potencijalnim dobitnicima i gubitnicima budućeg hrvatskog članstva te povezano s tim, o građanima koji posjeduju jednu od vještina koja olakšava adaptaciju – znanje stranih jezika.

Kad je riječ o tome kako bi Europska unija mogla izgledati za 10 godina, mladi općenito gledano imaju pozitivniju sliku od starijih ispitanika. U tablici 11 prikazana je rang-ljestvica odgovora mladih i starijih u Hrvatskoj (ispitanici su mogli odabrati najviše tri od predloženih 11 odgovora) te podaci za mlade iz EU.

Tablica 11: Komparativni prikaz očekivanih promjena za građane EU u idućih deset godina (%)

Promjene za građane EU u idućih 10 godina	Mladi u EU		Hrvatska 2004.	
	1997. ⁷	2001. ⁸	Mladi	Stariji
Lakše putovanje, rad, studiranje, život u Europi	47,7	45,1	65,5	57,4
Uporaba eura kao jedine valute	41,8	48,1	45,0	44,4
Bolja kvaliteta života	23,3	25,0	43,1	40,2
Više prilika za zapošljavanje	29,9	28,3	42,4	41,8
Manja diskriminacija stranaca	28,8	27,4	17,3	16,0
Otežani proces donošenja odluka	22,5	21,6	14,9	14,9
Više društvenih problema	17,8	13,3	13,1	17,4
Veća ravnopravnost spolova	16,1	16,7	12,3	9,3
Veća nezaposlenost	14,6	10,7	7,4	9,7
Nestanak EU	-	-	1,3	2,2
Nešto drugo	-	-	1,1	1,7

Iz rang-ljestvice se vidi da je samo jedan odgovor izabrala većina ispitanika u Hrvatskoj, a to je tvrdnja da će EU svojim građanima u budućnosti donijeti lakša putovanja, rad, studiranje i život. No znatan broj mladih očekuje uporabu eura, bolju kvalitetu života i više prilika za zapošljavanje. Drugim riječima, njihova su očekivanja uvelike orijentirana na poboljšanja na socioekonomskom planu. Kada

⁷ Podaci su preuzeti iz Eurobarometra 47.2 *The Young Europeans* (1997: 107-108), a odnose se na mlade iz 15 članica EU (prije proširenja u svibnju 2004. godine), u dobi od 15 do 24 godine, pa stoga nisu u potpunosti usporedivi s našim nalazima, ali mogu poslužiti za okvirnu usporedbu.

⁸ Podaci su preuzeti iz Eurobarometra 55.1 *The Young Europeans in 2001* (2001: 17) i također se odnose na mlade iz 15 članica EU (prije proširenja u svibnju 2004. godine), u dobi od 15 do 24 godine.

se tim očekivanim promjenama pribroji manja diskriminacija stranaca i veća ravnopravnost spolova, može se reći da velika većina mladih u idućoj dekadi očekuje pozitivne promjene u EU. Nepoželjne promjene, kao što su otežano odlučivanje te povećanje društvenih problema i nezaposlenosti, očekuje znatno manje ispitanika. Broj onih koji smatraju da bi moglo doći do propasti EU potpuno je zanemariv. Gledajući navedene nalaze integralno, može se konstatirati da mladi u Hrvatskoj očekuju kako će se u idućih deset godina u EU zbiti promjene koje će građanima tih zemalja donijeti više dobiti nego teškoća. Ovi su nalazi tako u suglasju s ranije već ustanovljenim većinskim očekivanjima da će ulaskom u EU Hrvatska ostvariti znatno više koristi nego štete.

Mladi i stariji u Hrvatskoj uglavnom se ne razlikuju po svojim očekivanjima mogućih promjena u EU. Jedine međugeneracijske razlike vidljive su u slučaju lakšeg putovanja, rada, studiranja i života u EU – što više ističu mladi, i očekivanja da će biti više društvenih problema – što više navode stariji.

U usporedbi sa svojim hrvatskim vršnjacima i s vlastitim mišljenjem četiri godine prije, mladi u EU 2001. su više naglašavali uporabu eura kao jedine valute. Iako je 1997. godina bila godina uvođenja eura, tada su mladi smatrali da će EU za deset godina donijeti veću mogućnost lakšeg putovanja, rada i života bilo gdje u Europi. Bolju kvalitetu života, kao moguću posljedicu postojanja Europske unije, ispitanici u Hrvatskoj skoro dvostruko češće spominju nego mladi u Europskoj uniji. Sljedeći stav, kojeg zastupa dosta manje ispitanih Europljana tiče se očekivanja više prilika za zapošljavanje, što je kod hrvatske mladeži tek na četvrtom mjestu. Negativne posljedice koje bi EU mogla uzrokovati u idućem desetljeću, mladi u Hrvatskoj slabije percipiraju nego njihovi vršnjaci u Uniji, mada su i stavovi mladih Europljana o tim problemima postali nešto blaži četiri godine nakon prvog istraživanja.

Analiza s obzirom na promatrana obilježja mladih u Hrvatskoj pokazala je da su oni prilično homogeni u percepciji budućnosti EU, jer se samo u isticanju prve tvrdnje konzistentno pojavljuju statistički značajne razlike, dok je to kod ostalih odgovora sporadično. Tako stav da će EU svojim građanima u idućih 10 godina donijeti lakša putovanja, rad, studiranje i život najviše zastupaju ispitanici iz Dalmacije te Istre i Primorja ($\chi^2=34,13$), mladi koji su odrasli i žive ($\chi^2=36,50$; $\chi^2=27,20$) u Splitu, Rijeci i Osijeku, zatim učenici i studenti ($\chi^2=35,62$), pristaše HNS-a i SDP-a ($\chi^2=34,55$) te oni koji imaju pozitivnu sliku o Europskoj uniji ($\chi^2=56,82$). Nasuprot njima se nalaze ispitanici iz Sjeverne Hrvatske, koji su odrasli i žive na selu, nezaposleni, te pristaše HSS-a. Logično, u tu skupinu spadaju i oni koji o EU imaju negativnu sliku, ali bez obzira na to, čak 50% njih smatra da bi EU ipak mogla značiti poboljšanje životnih šansi u bliskoj budućnosti. Što se tiče upotrebe eura kao jedine valute, jedina se razlika javlja kod mladih između 20 i 24 godine koji takav razvoj događaja smatraju vjerojatnijim ($\chi^2=16,03$), posebno za razliku od najmlađe kohorte ispitanih.

Značajna razlika javlja se kad je riječ o boljoj kvaliteti života, gdje ispitanici koji pozitivno percipiraju EU češće navode takav ishod ($\chi^2=132,33$) za razliku od onih s negativnom slikom Unije. Slične razlike postoje i kod više prilika za zapošljavanje, što češće zastupaju oni koji o EU imaju pozitivnu sliku ($\chi^2=70,27$). S druge strane, oni koji negativno percipiraju Uniju više očekuju otežani proces donošenja odluka ($\chi^2=117,37$), više društvenih problema ($\chi^2=116,72$) i veću nezaposlenost ($\chi^2=60,46$).

Radi se, dakako, o određenim bojaznima koje ljudi osjećaju prema jednom tako složenom, a ponekad i nerazumljivom procesu kao što je izgradnja ujedinjene Europe i Europske unije. Zbog toga smo posebno ispitivali određene strahove povezane s tim procesom. Tablica 12 prikazuje komparativne podatke o mogućim negativnim posljedicama integracije Europe i izgradnje EU samo na stupnju "da" (trostupanjnska ljestvica inače obuhvaća stupnjeve "da", "ne znam", "ne"). Podaci o percepciji ispitivanih bojazni ispitanika iz 25 zemalja Europske unije odnose se pritom na njihove vlastite zemlje.

Tablica 12: Komparativni prikaz bojazni ispitanika vezanih uz izgradnju ujedinjene Europe i EU (%)

Bojazni	EU 25* 2004.	Hrvatska 2004.	
		Mladi	Stariji
Kraj hrvatske kune	56	58,9	64,6
Povećanje preprodaje droge i međunarodnog organiziranog kriminala	65	52,2	65,5
Više poteškoća hrvatskim poljoprivrednicima	65	45,3	56,3
Pridruživanje EU stajat će Hrvatsku previše novca	64	44,6	55,4
Prelazak radnih mjesta u zemlje s nižim troškovima proizvodnje	74	39,5	47,2
Gubitak moći manjih zemalja-članica	46	39,1	49,2
Bogatije zemlje plaćaju više od drugih	-	29,4	34,2
Sve manja uporaba hrvatskog jezika	40	20,4	24,3
Gubitak hrvatskog nacionalnog identiteta i kulture	42	20,3	25,1
Gubitak socijalnih privilegija	52	12,8	21,1

* Europska komisija, 2005:141

Gledajući dobivene rezultate integralno, može se reći da se mladi ispitanici u Hrvatskoj najviše plaše kraja domaće valute i porasta kriminalnih radnji, dok je ostale strahove izrazilo manje od polovice ispitanih. Među njima su najprisutniji strahovi koji su poglavito vezani za socioekonomsko područje, a to su teži položaj poljoprivrednika, visoki troškovi pridruživanja i gubitak radnih mjesta zbog razlika u troškovima proizvodnje. Značajan broj mladih boji se i potencijalno inferiornog položaja Hrvatske kao male zemlje, ali upola manje njih izražava strah zbog gubitka nacionalnih obilježja, kao što su jezik i kultura. Zanimljivo je da se gubitka socijalnih privilegija boji samo jedan od deset mladih ispitanika, možda stoga što se još nisu suočili s najgorim posljedicama takvog gubitka.

Iz navedenih podataka je očito da nema većih razlika između mladih i starijih ispitanika oko redoslijeda posljedica kojih se boje, ali su razlike očite u razini iskazanih bojazni – stariji ispitanici konzistentno pokazuju veću razinu straha od mladih. To ne začuđuje, jer je logično da mladi u usporedbi sa starijom populacijom općenito imaju veće rezerve optimizma, pa i u ovom slučaju. Najvidljivija se razlika nalazi opet na kraju ljestvice gdje je vidljivo da se stariji ispitanici dvostruko više boje gubitka socijalnih privilegija, jer su već jednom u životu bili suočeni s takvim razvojem događaja – raspadom socijalističkog sustava i posljedičnim krahom sustava socijalne zaštite i sigurnosti.

Za razliku od hrvatskih ispitanika, a nakon “big bang” proširenja u svibnju 2004. godine, europski ispitanici najveći strah izražavaju kad je riječ o prelasku radnih mjesta u druge zemlje, gdje su troškovi proizvodnje niži, a čak dvije trećine njih boji se rasta kriminala i trgovine drogom (što korespondira s odgovorima hrvatskih građana), poteškoća za poljoprivrednike i cijene izgradnje Europe koju njihova zemlja treba platiti. Naspram relativno visoke bojazni Europljana vezane uz nacionalni identitet, uporabu jezika te socijalne privilegije u Europskoj uniji, ispitanici iz Hrvatske su znatno manje zabrinuti kad je o tome riječ, a sasvim je moguće da se tu radi o razlici u iskustvima. Najveću razinu straha od različitih posljedica izgradnje Europe, u samoj Uniji izražavaju žene, stariji ispitanici koji imaju nižu razinu obrazovanja i oni koji o EU znaju malo (Europska komisija, 2005:145).

Kako nas je, osim usporedbe s europskim zemljama, zanimalo i strukturiranje mogućih negativnih posljedica izgradnje Europe i EU, prethodno analizirane bojazni su podvrgnute faktorskoj analizi i analizi varijance. Tablica 13 pokazuje tri dobivena faktora (ukupne varijance 49,8%).

Tablica 13: Faktorska struktura bojazni od izgradnje ujedinjene Europe i EU

Bojazni	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Gubitak hrvatskog nacionalnog identiteta i kulture	.841		
Sve manja uporaba hrvatskog jezika	.816		
Gubitak socijalnih privilegija	.560		
Pridruživanje EU stajat će Hrvatsku previše novca		.740	
Više poteškoća hrvatskim poljoprivrednicima		.639	
Povećanje prodaje droge i međunarodnog organiziranog kriminala		.606	
Bogatije zemlje plaćaju više od drugih			.711
Prelazak radnih mjesta u zemlje s nižim troškovima proizvodnje			.592
Gubitak moći manjih zemalja-članica		.370	.549
Kraj hrvatske kune		.325	.485
% zajedničke varijance	27,6	12,0	10,2

Gubitak nacionalnog identiteta naziv je prvog faktora, jer ga prvenstveno konstituiraju bojazni od gubitka hrvatske samobitnosti (identiteta, kulture i jezika),

a potom socijalnih privilegija. Analiza varijance je pokazala da se u zastupanju ovih stavova mladi međusobno najviše razlikuju, ali s razmjerno niskim F-omjerima (od 39,6 do 6,93). Konkretno, ove negativne posljedice izgradnje Europe i EU natprosječno zastupaju najmlađi ispitanici (nasuprot najstarijoj dobnoj kohorti), koji su završili osnovnu ili srednju školu (za razliku od visokoobrazovanih ispitanika), zatim učenici (naspram zaposlenih i studenata), iz Sjeverne i Istočne Hrvatske (nasuprot ispitanika iz Središnje Hrvatske, Istre i Primorja te Zagreba), koji su pristaše HDZ-a, HSP-a i HSS-a (za razliku od simpatizera HNS-a i SDP-a) te religiozni ispitanici (naspram nereligioznih), oni koji o Europskoj uniji imaju negativnu sliku (nasuprot onih koji o njoj imaju pozitivno mišljenje) i koji smatraju da im hrvatsko članstvo u EU ne bi donijelo nikakve osobne prednosti (za razliku od onih koji smatraju da bi ipak imali osobnih koristi od ulaska Hrvatske u EU)⁹.

Drugi se dobiveni faktor može svesti pod zajednički naziv *porast socio-ekonomskih troškova i nesigurnosti*, jer se uglavnom radi o utjecaju izgradnje Europe i Europske unije na neke gospodarske procese, ali i organizirani kriminal i krijumčarenje i preprodaju droge kao veliki socijalni problem s nesagledivim posljedicama po društvo i njegovo gospodarstvo. Taj faktor natprosječno zastupaju mladi koji žive na selu (F-omjer=6,06), religiozni (F-omjer=12,85) za razliku od nereligioznih, oni s negativnom slikom Europske unije (F-omjer=45,62) te ispitanici koji nisu sigurni bi li im hrvatsko članstvo u Europskoj uniji donijelo ikakve prednosti ili ne (F-omjer=56,53) naspram onih koji su sigurni da takav razvoj događaja njima samima ne bi donio nikakve prednosti.

Treći je faktor sastavljen od posljedica koje se ukratko mogu opisati kao *porast nejednakosti između država članica EU*. Radi se, naime, o razlikama koje bi se mogle javiti između velikih i bogatih naspram malih i siromašnijih zemalja koje ulaze u Uniju, što njihovu početnu nejednakost možda produbi umjesto smanji. To je, dakako, povezano i s problemom političke moći malih zemalja – problemom koji je još više potenciran proširenjem Unije i nemogućnošću malih zemalja da nastupaju s ravnopravnih pozicija u donošenju odluka koje se tiču svih. Analiza varijance je pokazala da se u percepciji ovakvog razvoja situacije u Europskoj uniji mladi međusobno ne razlikuju ni po jednom promatranom obilježju.

Idući ispitivani stavovi tiču se upravo posljedica proširenja Europske unije novim članicama, uključujući Hrvatsku. Tablica 14 prikazuje komparativne podatke o mogućim posljedicama proširenja EU samo na stupnju “da” (inače je korištena trostupanjnska ljestvica koja obuhvaća stupnjeve “da”, “ne znam” i “ne”)

---

⁹ Podrobniji podaci o rezultatima vezanim uz pitanje o percepciji osobnih prednosti koje bi ispitanici mogli imati od ulaska Hrvatske u EU nalaze se u tablici 25.

za mlade i starije ispitanike u Hrvatskoj te za ispitanike iz 15 zemalja koje su 2002. godine bile kandidatkinje za ulazak u Europsku uniju.

Tablica 14: Komparativni prikaz stavova o proširenju EU (%)

Značenje proširenja EU	CC-15 2002.*	Hrvatska 2004	
		Mladi	Stariji
S više zemalja-članica, Europa će biti kulturno bogatija	64	60,5	65,9
Što je više zemalja-članica EU, to će ona biti važnija u svijetu	69	55,9	60,6
Što je više zemalja-članica EU, to će više mira i sigurnosti biti zajamčeno u Europi	67	51,1	58,3
Članstvo moje zemlje u EU vodilo bi višoj kvaliteti života	64	49,7	52,6
Moja zemlja ima puno za pružiti EU	53	49,5	60,6
Članstvo u EU pomoglo bi nacionalnom gospodarstvu	67	49,3	48,6
Članstvo moje zemlje u EU je povijesno i zemljopisno prirodno, opravdano	64	46,2	58,2
S proširenjem, moja bi zemlja imala vlastiti glas koji bi se glasnije čuo u Europi	62	45,1	50,3
Vodstvo moje zemlje čini što je potrebno da bismo postali članica EU u bliskoj budućnosti	54	32,0	42,8
S proširenjem, porasla bi nezaposlenost u mojoj zemlji	23	14,4	21,1

* Europska komisija, 2002:117

Iz tablice 14 je vidljivo da svi ispitanici iz Hrvatske naglašavaju pozitivne posljedice proširenja po samu Europsku uniju, a radi se o povećanju kulturnog bogatstva, važnosti, mira i sigurnosti u Europi. Nakon njih slijede pozitivne posljedice koje se tiču Hrvatske, kao što su viša kvaliteta života, poboljšanje situacije u nacionalnom gospodarstvu i poboljšanje statusa Hrvatske u Europi. Zanimljivo je relativno nisko vrednovanje napora koje hrvatsko vodstvo ulaže u budući hrvatski ulazak u EU: samo trećina mladih smatrala je da je Vlada premijera Sanadera u tom trenutku činila sve potrebno kako bi Hrvatska uskoro postala članicom EU.

Očite su razlike između mladih i starijih ispitanika u zastupanju određenih stavova; kao i u prethodno obrađenom pitanju, i ovdje stariji zastupaju sve stavove više od mladih, no pritom postoje i neke razlike u rangiranju tih stavova. Stariji u većoj mjeri smatraju da Hrvatska ima puno toga za pružiti Europskoj uniji, ali i da je njeno članstvo povijesno i zemljopisno prirodno, tj. opravdano. Usto, znatne se razlike primjećuju i kad je riječ o naporima hrvatskih vlasti na uključivanju Hrvatske u EU (skoro 43% starijih smatra da je to slučaj) te kad je riječ o rastu nezaposlenosti u Hrvatskoj nakon proširenja (stav koji zastupa svaki peti ispitanik starije dobi).

U slučaju ispitanika iz zemalja koje su prije tri godine bile kandidatkinje za ulazak u Uniju, otprilike dvije trećine smatra da je sedam navedenih tvrdnji istinito i to tvrdnji koje se tiču poboljšanja situacije u njihovoj vlastitoj zemlji i u

samoj Europskoj uniji. Nešto malo više od polovine svih ispitanika smatralo je da njihovo vodstvo čini sve potrebno da bi postali dijelom Unije te da joj pritom imaju što ponuditi. Samo četvrtina ispitanika smatrala je da bi proširenje moglo uzrokovati porast nezaposlenosti u njihovoj zemlji. Najuočljivija razlika prema ispitanicima iz Hrvatske nalazi se u činjenici da su sve navedene tvrdnje bile više prihvaćene u bivšim zemljama kandidatkinjama. To se jedino ne odnosi na osjećaj nacionalnog ponosa (“moja zemlja ima puno za pružiti EU”), na koji su mladi ispitanici iz Hrvatske odgovorili slično kao i oni iz zemalja kandidatkinja, a stariji su tu tvrdnju čak i više isticali.

S obzirom da su se već kod rangiranja stvorile određene grupe stavova, bilo bi zanimljivo vidjeti kako su ti stavovi ustvari strukturirani. Iz tog je razloga provedena faktorska analiza, koja je rezultirala trima faktorima ukupne varijance 52,2%, prikazanim u tablici 15, dok su rezultati analize varijance dobivenih faktora navedeni u tablici 16.

Tablica 15: Faktorska struktura stavova o značenju proširenja EU

Značenje proširenja EU	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
S više zemalja-članica, Europa će biti kulturno bogatija	.713		
Što je više zemalja-članica EU, to će ona biti važnija u svijetu	.687		
Članstvo Hrvatske u EU je povijesno i zemljopisno prirodno, opravdano	.596		
Što je više zemalja-članica EU, to će više mira i sigurnosti biti zajamčeno u Europi	.579		
S proširenjem, Hrvatska bi imala vlastiti glas koji bi se glasnije čuo u Europi	.493	.357	
Članstvo u EU pomoglo bi nacionalnom gospodarstvu		.743	
S proširenjem, porasla bi nezaposlenost u Hrvatskoj		-.721	
Hrvatsko članstvo u EU vodilo bi višoj kvaliteti života	.401	.673	
Hrvatsko vodstvo čini što je potrebno da bismo postali članica EU u bliskoj budućnosti			.862
Hrvatska ima puno za pružiti EU			.638
<i>% zajedničke varijance</i>	29,9	12,3	10,0

Prvi dobiveni faktor nazvan je *višestruka korist od proširenja EU* zato što se sastoji od stavova vezanih uz povećanje moći te asocijacije, kako prema unutra (kad je riječ o kulturnom bogatstvu, miru i sigurnosti), tako i prema vani (važnost EU u svijetu). Tim se stavovima pridružuju i dva stava vezana uz Hrvatsko članstvo u Uniji: onaj o opravdanosti takvog članstva i o jačanju hrvatske političke moći. Objasnjeno rječnikom teorije igara: veća moć jednog igrača (Hrvatske)

povećava moć cijelog sustava (EU) u tzv. igri s ne-nultim rezultatom. Ovaj stav natprosječno zastupaju samo oni čiji je stav prema Europskoj uniji i inače pozitivan (a ispodprosječno oni koji o EU imaju negativnu sliku), dok se mladi ne razlikuju u njegovom zastupanju po ostalim promatranim obilježjima.

Tablica 16: Razlike između mladih u prihvaćanju faktora značenja proširenja EU

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
<i>Mjesto rođenja</i>		<i>F-omjer=6,32</i>	<i>F-omjer=5,47</i>
Selo		0	+
Mali grad		+	0
Veliki grad		+	+
Zagreb		-	-
<i>Mjesto stanovanja</i>			<i>F-omjer=8,42</i>
Selo			+
Mali grad			0
Veliki grad			0
Zagreb			-
<i>Reg. pripadnost</i>			<i>F-omjer=7,83</i>
Sjeverna Hrvatska			0
Sred. Hrvatska			+
Istra i Primorje			0
Istočna Hrvatska			0
Dalmacija			+
Zagreb			-
<i>Religioznost</i>			<i>F-omjer=11,97</i>
Religiozni			+
Neodlučni			-
Nereligiozni			-
<i>Stranačka identifikacija</i>		<i>F-omjer=7,46</i>	<i>F-omjer=7,92</i>
HDZ		+	+
HNS		+	-
HSP		-	+
HSS		+	+
SDP		+	-
Neodlučni		0	0
<i>Slika o EU</i>	<i>F-omjer=114,88</i>	<i>F-omjer=161,39</i>	
Negativna	-	-	
Neutralna	0	0	
Pozitivna	+	+	

Legenda: - ispod zajedničkog prosjeka; 0 u zajedničkom prosjeku; + iznad zajedničkog prosjeka

Drugi faktor je dobio naziv *pozitivan utjecaj proširenja na Hrvatsku*, jer sadrži dva stava koja odražavaju moguće pozitivne učinke Hrvatskog priključenja EU (pomoć nacionalnom gospodarstvu, viša kvaliteta života – potpomognute stavom o povećanju hrvatske političke moći u Europi), te odbijanjem stava da će u Hrvatskoj doći do porasta nezaposlenosti nakon proširenja, a što ukazuje na pozitivan odnos prema uključenju Hrvatske u EU. U zastupanju ove latentne dimenzije postoje sljedeće razlike: natprosječno ga zastupaju mladi rođeni u malim i velikim gradovima (za razliku od onih rođenih i odraslih u Zagrebu), kao i

oni koji imaju pozitivnu percepciju Europske unije (nasuprot onima koji o njoj imaju općenito negativno mišljenje), a ispodprosječno ga – za razliku od simpatizera drugih stranaka - zastupaju pristaše HSP-a (što je sasvim u skladu s proklamiranim stavom te stranke o ulasku u euro-integracijske procese).

Opravdanje hrvatskog ulaska u EU naziv je trećeg faktora, koji objašnjava desetinu ukupne varijance. Ovaj faktor sadrži dva stava koja se često čuju na domaćoj javnoj sceni kad se govori o ulasku Hrvatske u Uniju: hrvatske vlasti čine sve potrebno za hrvatsko članstvo u EU i Hrvatska ima puno za pružiti Uniji. Pritom je zanimljivo da se u ovom faktoru ne nalazi stav o tome kako je članstvo Hrvatske opravdano i povijesno i zemljopisno, koji se s prethodna dva često povezuje. Što se tiče promatranih obilježja mladih, upravo je ovaj faktor pokazao najviše razlika među mladim ispitanicima. Najviše ga prihvaćaju ispitanici koji su rođeni i odrasli na selu i u velikim gradovima (za razliku od Zagrepčana), oni koji žive na selu (opet se od njih razlikuju stanovnici Zagreba), odnosno u Središnjoj Hrvatskoj i Dalmaciji (Zagreb se tu ponovno razlikuje), religiozni ispitanici (nasuprot neodlučnima i nereligioznima) i konačno, pristaše HDZ-a, HSP-a i HSS-a (sve stranke koje naglašavaju hrvatske komparativne prednosti u odnosu na Europu) naspram simpatizera HNS-a i SDP-a koji ovaj stav ispodprosječno prihvaćaju.

Svakako je važno ispitati mišljenje građana o različitim područjima odlučivanja koji se tiču njihova vlastitog života i njegove kvalitete. Stoga smo ispitivali što ispitanici misle o 25 specifičnih pitanja o kojima je dosada odlučivala samo Republika Hrvatska. Ulaskom u EU, takva će se praksa sigurno mijenjati, pa će o nekim pitanjima riječ imati i Unija, a neka će ostati u izričitoj nadležnosti Hrvatske. U tablici 17 se nalazi komparativni prikaz stavova o ispitivanim područjima, a navedeni su samo podaci za odgovor “nacionalna vlada zajedno s EU” (usto je ponuđen i odgovor “samo nacionalna vlada”). S obzirom da je u istraživanju Europske komisije na uzorku opće populacije svih 25 zemalja EU bilo postavljeno isto pitanje, ovdje prikazujemo i te rezultate.

Iz dobivenih rezultata, najvidljivija je činjenica da za 20 od ukupno 25 promatranih područja, više od polovine ispitanika misli da bi trebala biti predmetom zajedničkog odlučivanja hrvatske vlade i Europske unije. Dva od posljednjih pet područja inače spadaju u okvir onog što se naziva klasičnim upravnim područjima – pravosuđe i policija, što su ispitanici ispravno prepoznali – međutim, zanimljivo je to što upravo na prvom području počiva supranacionalni karakter Europske unije (na *acquis communautaireu*, zajedničkim pravilima), dok je policija drugi od ukupno tri stupa na kojoj počiva EU, što izgleda ispitanike nije osobito impresioniralo. Oko poljoprivrede i ribolova se naročito lome koplja kad je riječ o ulasku Hrvatske u EU, pa ne iznenađuje što se to pitanje pojavljuje kao ono o kojem Hrvatska treba odlučivati samostalno. Isto vrijedi i za kulturnu

politiku, koja se može shvatiti kao jamstvo opstanka hrvatske kulture i različitosti u “velikoj Europi”. Usto je zanimljivo, kako su i mladi i stariji ispitanici izdvojili prihvaćanje izbjeglica (a stariji k tome i politiku useljavanja) kao jedno od područja o kojima Hrvatska treba sama donositi odluke. Za pretpostaviti je da je to rezultat nedavnih iskustava s problemom izbjeglištva koje je Hrvatsku za vrijeme i nakon rata dodatno gospodarski i socijalno iscrpilo, pa stoga ispitanici smatraju da bi o tom problemu naša vlada samostalno trebala donositi odluke.

Tablica 17: Komparativni prikaz stavova o područjima o kojima bi nacionalna vlada trebala odlučivati zajedno s EU (%)

Područja odlučivanja	EU-25* 2004.	Hrvatska 2004.	
		Mladi	Stariji
Borba protiv organiziranog kriminala	76	89,3	85,8
Borba protiv trgovine i iskorištavanja ljudi	81	87,3	83,5
Borba protiv droga	73	85,1	83,5
Informacije o EU	71	83,5	79,9
Borba protiv siromaštva	58	81,2	75,4
Sprječavanje kriminala mladih	39	77,3	74,6
Znanstvena i tehnološka istraživanja	67	76,4	75,5
Borba protiv nezaposlenosti	47	75,8	71,7
Sprječavanje urbanog nasilja	32	68,4	60,9
Vanjska politika prema državama izvan EU	68	67,7	64,4
Humanitarna pomoć	72	67,3	62,7
Potporna regijama u gospodarskim poteškoćama	60	64,6	65,9
Valuta	63	59,0	62,9
Zaštita okoliša	67	58,2	56,3
Obrazovanje	33	58,1	52,6
Obrana	57	56,6	54,6
Osnovna pravila za elektronske medije/tisak	34	55,1	57,8
Pravila za politički azil	58	54,5	52,1
Zdravstvena i socijalna skrb	33	52,0	50,5
Politika useljavanja	58	50,5	46,6
Prihvaćanje izbjeglica	56	45,7	49,2
Pravosuđe	36	44,3	38,6
Kulturna politika	34	37,3	31,7
Poljoprivredna i ribolovna politika	50	37,1	37,6
Policija	30	36,0	31,8

* Europska komisija, 2005:35

Što se tiče gornjeg dijela ljestvice, može se zaključiti da od prvih devet područja, čak pet spada u područje prevencije i borbe protiv različitih zala modernog života: organiziranog kriminala, kriminala mladih, urbanog nasilja, trgovine i iskorištavanja ljudi i raspačavanja droga. Jasno je da su ispitanici prepoznali izrazitu potrebu za nadnacionalnim djelovanjem baš na ovim područjima stoga što ni te same kriminalne radnje ne poznaju niti priznaju državne granice, pa ih djelovanje po principu suverenosti neće suzbiti ni pobijediti. Druga dva područja koja se nalaze pri vrhu ljestvice tiču se drugačije vrste borbe, a koja je pretpostavka za uspjeh na prethodno spominjanim područjima, borbe protiv siromaštva i nezaposlenosti (osnove pa i uzroka svih oblika kriminala). Uz sve to, pri vrhu ljestvice se nalaze i informiranje o EU te znanstvena i tehnološka istraživanja, što nije osobito teško za objasniti. Naime, iskustva su već pokazala da znanstvena i tehnološka istraživanja zahtijevaju zajednički napor, rad i financijsku potporu, ako se žele postići vrhunski rezultati.

U sredini ljestvice nalaze se raznorodna područja od kojih se tri ipak mogu svesti pod zajednički nazivnik. Radi se, naime, o područjima koja spadaju u klasično poimanje suverene države: vanjskoj politici, nacionalnoj valuti i obrani. Očigledan je proces rastakanja takvog poimanja i stvaranja novih odnosa potaknutih procesima europske integracije, ali i globalizacije. Zahvaćena istim procesima nalaze se i pitanja humanitarne pomoći, obrazovanja (pritom nije zanemariv utjecaj tzv. Bolonjske deklaracije o visokoškolskom obrazovanju, koja omogućuje polaznicima bilo kojeg sveučilišta ustrojenog po toj deklaraciji da pohađaju ili završe svoj studij na bilo kojem drugom takvom sveučilištu) i osobito zaštite okoliša (ni posljedice ugrožavanja čovjekova okoliša ne poznaju državne granice, kao što je to bio slučaj s kriminalom, pa stoga zahtijevaju zajednički napor i zajedničke standarde). Nije slučajno što se među navedenim područjima nalazi i pitanje potpore regijama s gospodarskim poteškoćama kad je to jedno od područja za koje se najviše izdvaja iz zajedničkog europskog budžeta putem tzv. regionalne/strukturne/kohezijske politike. Usto, ovo je pitanje izrazito značajno za Hrvatsku, u kojoj su evidentne razlike u razvijenosti različitih regija (npr. Zagreb i Zagrebačka županija u odnosu na Liku ili Istočnu Slavoniju) i kojoj će takva zajednička izdvajanja mnogo značiti kada su u pitanju ujednačeniji razvoj i povećanje životnog standarda. Ostala pitanja na sredini ljestvice tiču se određenih pravila koja bi hrvatska vlada trebala donositi zajedno s Europskom unijom: u područjima elektronskih medija/tiska, političkog azila, politike useljavanja i zdravstvene i socijalne skrbi – što zastupa svaki drugi ispitanik.

Europski podaci o pitanju supsidijarnosti, tj. podjele poslova na način da ih obavlja najniža moguća razina koja ih može učinkovito i djelotvorno odraditi, pokazuju nam neke razlike u usporedbi s hrvatskim rezultatima. Naime, natpolovična većina Europljana smatra da bi dvije trećine navedenih poslova

njihova zemlja trebala obavljati u suradnji s EU, dok ispitanici u Hrvatskoj isto mišljenje imaju o čak četiri petine područja. Vidljive su i razlike u rangiranju pojedinih pitanja: stanovnici EU manje podupiru zajedničko odlučivanje kad je riječ o sprečavanju kriminala mladih i urbanog nasilja, obrazovanju, osnovnim pravilima za medije i tisak, zdravstvenoj i socijalnoj skrbi te borbi protiv nezaposlenosti. Pitanja o kojima Europljani vjeruju da bi se najbolje rješavala zajedničkim naporima, za razliku od hrvatskih ispitanika, jesu zaštita okoliša, imigracijska politika, prihvaćanje izbjeglica i, dakako, poljoprivredna i kulturna politika. Uzrok posljednjem nalazu mogao bi se nalaziti u “panici” koju dižu određene strukture hrvatskog društva kad je o hrvatskoj poljoprivredi i ribolovu u EU riječ, dok stanovnici EU godinama, pa i desetljećima, uživaju određena prava dodijeljena zajedničkom poljoprivrednom i ribolovnom politikom i stoga su manje zaštitnički raspoloženi prema svojim ribarima i ratarima.

Ukrštanje stavova o navedenim područjima s promatranim socijalnim obilježjima mladih rađeno je samo na stupnju “hrvatska vlada zajedno s EU”, a dobiveni rezultati tek sporadično proizvode statistički značajne razlike. Tako se po spolu mladi razlikuju samo u vezi informiranja o Europskoj uniji ($\chi^2=21,01$), pri čemu su žene češće za zajedničko odlučivanje. Kad je o regionalnoj pripadnosti riječ, Istrani i Primorci zastupaju zajedničko odlučivanje o valuti više od Dalmatinaca ($\chi^2=31,48$), dok ispitanici iz Središnje Hrvatske smatraju da bi o poljoprivrednoj i ribolovnoj politici trebalo odlučivati zajednički, za razliku od ispitanika iz Dalmacije ($\chi^2=15,72$). Vjerojatno se radi upravo o razlici između pozicije poljoprivrednika (poljoprivrednici u EU dobivaju visoke subvencije iz poljoprivrednih fondova) i pozicije ribara (ispitanici iz Dalmacije vjerojatno prenose bojazan hrvatskih ribara da će ulaskom Hrvatske u EU, riblje bogatstvo u Jadranskom moru biti manje zaštićeno i na većem udaru ribara iz drugih zemalja, kao što su to Italija i Slovenija). Obilježje mladih ispitanika koje je pokazalo statistički značajne razlike po svakom ispitivanom području (izuzev pitanja zaštite okoliša i područja kulturne politike) jest slika o Europskoj uniji. Mladi koji imaju pozitivnu percepciju EU bez iznimke više zastupaju svaki oblik suradnje Hrvatske i EU, dok oni s negativnom percepcijom Unije konzistentno manje zastupaju bilo kakav oblik suradnje (χ^2 se kreću od 15,29 do 60,86).

Pitanje potencijalnih dobitnika i gubitnika zbog hrvatskog članstva u Europskoj uniji posebno je ispitivano. U tablici 18 prikazani su komparativni podaci o određenim skupinama za koje su ispitanici trebali procijeniti hoće li im biti “bolje”, “ni bolje ni lošije” ili “lošije”.

U gornjoj trećini tablice nalaze se skupine za koje se pretpostavlja da će se bolje snaći u situaciji nastaloj ulaskom Hrvatske u EU nego ostatak stanovništva. Radi se o stručnjacima, osobama koje se služe stranim jezicima, mladima, te menadžerima i velikim tvrtkama. I mladi i stariji ispitanici su jednako rangirali

njihov potencijalni uspjeh, tj. dobitak. Pri sredini ljestvice nalaze se oni za koje i mladi i stariji ispitanici smatraju da će ulaskom Hrvatske u EU znatno poboljšati svoj sadašnji položaj: riječ je o poduzetnicima, nezaposlenima i raznim manjinama. Može se pretpostaviti da su ispitanici prepoznali njihov trenutno nepovoljniji položaj i njegovo potencijalno poboljšanje koje bi, ulaskom Hrvatske u EU, moglo biti izazvano širenjem tržišta i kulturne perspektive.

Tablica 18: Percepcija potencijalnih dobitnika/gubitnika zbog hrvatskog članstva u EU – mladi i stariji (%)

Skupine dobitnika/gubitnika	Bolje		Ni bolje ni lošije		Lošije	
	Mladi	Stariji	Mladi	Stariji	Mladi	Stariji
Stručnjaci	78,0	81,3	20,1	17,7	1,9	1,0
Oni koji govore strane jezike	75,4	77,9	23,7	21,5	0,9	0,6
Mladi ljudi	67,8	77,1	28,4	25,4	3,8	3,4
Menadžeri	64,9	66,8	30,5	28,5	4,5	4,7
Velike tvrtke	62,0	56,8	30,5	35,4	7,8	17,2
Poduzetnici	48,8	51,3	41,1	38,2	10,1	10,5
Nezaposleni	46,4	41,3	39,4	42,2	14,2	16,6
Pripadnici kulturnih, vjerskih ili drugih manjina	40,8	36,2	53,8	57,7	5,4	6,2
Političari	38,0	34,0	44,8	42,8	17,2	23,3
Neki dijelovi Hrvatske, više nego drugi	35,3	36,8	54,5	52,2	10,3	11,0
Radnici	33,6	31,0	50,5	48,5	15,9	20,4
Stanovnici Zagreba	32,9	32,3	60,3	61,9	6,8	5,8
Svi građani Hrvatske	32,4	32,7	58,4	57,0	9,2	10,3
Nastavnici	32,2	30,1	62,4	64,4	5,3	5,5
Javni službenici	28,7	25,2	63,9	63,7	7,4	11,0
Poljoprivrednici	28,0	26,7	41,1	33,9	30,8	39,4
Umirovljenici	28,0	26,7	61,5	60,5	12,8	15,1

Ostatak ljestvice zauzimaju skupine za čiji status ispitanici vjeruju da će ostati manje-više jednak sadašnjem – osobito se tu ističu nastavnici, javni službenici, umirovljenici, stanovnici glavnog grada te općenito hrvatski građani. Ni tu nema prevelikih razlika u mišljenju između mladih i starijih ispitanika, osim eventualno u pogledu poljoprivrednika za koje stariji nešto manje misle da će dobiti ili ostati u istom položaju ulaskom u EU nego mladi. Najzanimljiviji dio tablice svakako se odnosi na tzv. gubitnike koje i mladi i stariji ispitanici prvenstveno vide među poljoprivrednicima (skoro trećina mladih i 40% starijih zastupa taj stav), dok za ostale skupine manje od četvrtine ispitanih misli da će im se položaj pogoršati. Među njima predvode političari, možda stoga što ispitanici smatraju da bi ulaskom u EU i u Hrvatskoj počeo funkcionirati sustav političke odgovornosti za efekte vlastitog (ne)rada. Uz njih, tu se nalaze skupine koje su ionako u nepovoljnijem položaju, kao što su radnici, nezaposleni i

umirovljenici, a čak svaki deseti ispitanik smatra da se to odnosi i na sve građane Hrvatske.

S obzirom da nas je zanimalo grupiranje ispitivanih skupina, proveli smo faktorsku analizu i analizu varijance. Dobivena su četiri faktora koja objašnjavaju 53,9% ukupne varijance, a prikazana su u tablici 19, dok se analiza varijance nalazi u tablici 20.

Tablica 19: Faktorska struktura potencijalnih dobitnika/gubitnika zbog hrvatskog članstva u EU

Skupine dobitnika/gubitnika	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
Poljoprivrednici	.713			
Nastavnici	.685			
Umirovljenici	.682			
Javni službenici	.643			.429
Radnici	.643			
Nezaposleni	.601			
Poduzetnici	.391			.385
Svi građani Hrvatske		.745		
Stanovnici Zagreba		.721		
Neki dijelovi Hrvatske, više nego drugi		.697		
Mladi ljudi		.560	.445	
Oni koji govore strane jezike			.717	
Stručnjaci			.673	
Menadžeri			.520	.403
Pripadnici kulturnih, vjerskih i drugih manjina			.389	
Političari				.748
Velike tvrtke				.586
<i>% zajedničke varijance</i>	<i>29,4</i>	<i>10,2</i>	<i>7,9</i>	<i>6,4</i>

Prvi dobiveni faktor nazvan je *potencijalni gubitnici integracije* jer se radi o skupinama koje su prethodno identificirane kao one čiji se status neće poboljšati u odnosu na ostatak stanovništva (pri čemu prednjače poljoprivrednici), a koje se većinom percipiraju kao skupine koje su inače u lošijem društvenom položaju. No da će i ove skupine poboljšati svoj status ulaskom u EU natprosječno smatraju učenici, te oni koji imaju pozitivan stav o Europskoj uniji naspram onih koji je negativno percipiraju. Uz njih, ovaj stav natprosječno zastupaju i oni mladi koji drže da će od hrvatskog ulaska u EU imati osobnih prednosti (F-omjer=55,55), za razliku od onih koji ne misle da će sami time išta dobiti.

Tablica 20: Razlike između mladih u prihvaćanju faktora potencijalnih dobitnika/gubitnika zbog ulaska Hrvatske u EU

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3	Faktor 4
<i>Dob</i>			<i>F-omjer=12,11</i>	
15 – 19 godina			–	
20 – 24 godina			0	
25 – 29 godina			+	
<i>Socioprof. status</i>	<i>F-omjer=6,14</i>			
Zaposleni	–			
Nezaposleni	–			
Učenici	+			
Studenti	–			
<i>Obrazov. ispitanika</i>			<i>F-omjer=7,44</i>	
OŠ i manje			–	
Ind./zanatska škola			–	
Srednja škola			0	
VŠS, VSS i više			+	
<i>Reg. pripadnost</i>		<i>F-omjer=5,40</i>		<i>F-omjer=4,65</i>
Sjeverna Hrvatska		–		–
Sred. Hrvatska		+		+
Istra i Primorje		0		–
Istočna Hrvatska		0		+
Dalmacija		+		0
Zagreb		0		–
<i>Religioznost</i>				<i>F-omjer=8,70</i>
Religiozni				+
Neodlučni				–
Nereligiozni				–
<i>Stranačka identif.</i>			<i>F-omjer=4,86</i>	
HDZ			0	
HNS			+	
HSP			–	
HSS			0	
SDP			+	
Neodlučni			–	
<i>Slika o EU</i>	<i>F-omjer=47,69</i>	<i>F-omjer=81,37</i>	<i>F-omjer=23,79</i>	
Negativna	–	–	–	
Neutralna	0	0	0	
Pozitivna	+	+	+	

Legenda: – ispod zajedničkog prosjeka; 0 u zajedničkom prosjeku; + iznad zajedničkog prosjeka

Potencijalni dobitnici integracije naziv je drugog dobivenog faktora, jer se radi o onim društvenim skupinama za koje ispitanici smatraju da će biti dobitnici ulaska Hrvatske u Europsku uniju. Radi se o stanovnicima glavnog grada i nekih hrvatskih regija nauštrb drugih, mladima te, zanimljivo, o svim građanima Hrvatske. Usporedbom ovog faktora s promatranim obilježjima mladih dobivaju se dvije statistički značajne razlike: stanovnici Središnje Hrvatske i Dalmacije ovaj faktor zastupaju više od ostalih, nasuprot stanovnika Sjeverne Hrvatske koji ga ispodprosječno ističu; mladi s pozitivnim stavom prema Europskoj uniji zauzimaju ovaj stav više od prosjeka, za razliku od ispitanika koji o EU imaju negativnu sliku. Usto, natprosječno zastupanje ovog faktora može se naći i kod mladih koji smatraju da će ulaskom Hrvatske u EU i osobno profitirati (F-omjer=77,17), naspram onih koji misle da se za njih time ništa neće promijeniti na bolje.

Treći faktor bismo mogli nazvati *sigurni dobitnici integracije*, jer ga u prvom redu čine oni s određenim znanjima i vještinama koje će im pomoći da se bolje snađu u novonastaloj situaciji. Dakle, radi se o osobama koje govore strane jezike, o stručnjacima, menadžerima, a zanimljivo je da su se tu našle i razne manjine (očito percipirane kao sposobnije za adaptaciju) te mladi ljudi. Kad ovaj faktor usporedimo s promatranim obilježjima mladih, nalazimo da ga natprosječno zastupaju najstariji ispitanici naspram najmlađe dobne skupine mladih, zatim visokoobrazovani nasuprot ispitanicima koji imaju završenu osnovnu i trogodišnju srednju školu, simpatizeri HNS-a i SDP-a nasuprot pristašama HSP-a i stranački neopredijeljenim ispitanicima, te konačno oni koji o Europskoj uniji imaju pozitivnu sliku, za razliku od mladih čija je percepcija EU negativna. I kod ovog faktora postoji statistički značajna razlika između ispitanika s uvjerenjem da će imati osobne koristi od hrvatskog ulaska u EU (F-omjer=27,59) koji ga natprosječno zastupaju, od mladih koji misle da zbog toga neće doći do pozitivnih pomaka u njihovim životima.

Četvrti faktor je najjednostavnije objasniti, a i najmanje je heterogen po promatranim obilježjima mladih. Možemo ga nazvati *političko-ekonomska elita kao dobitnik integracije*, jer su uključeni političari i velike tvrtke, a dodatno se tu nalaze i javni službenici, menadžeri i poduzetnici. Samo dva obilježja mladih razlikuju one koji natprosječno zastupaju ovaj faktor od onih koji ga zastupaju nešto ispod prosjeka: to su stanovnici Središnje i Istočne Hrvatske naspram stanovnika svih ostalih hrvatskih regija (izuzev Dalmacije) te religiozni ispitanici za razliku od onih koji su nereligiozni ili vjerski neopredijeljeni.

S obzirom da su osobe koje govore strane jezike spomenute među onima koji su vjerojatni dobitnici budućeg hrvatskog članstva u Europskoj uniji, zanimljivo je pogledati koliko takvih osoba u Hrvatskoj ima i po kojim se obilježjima razlikuju. Tablica 21 daje komparativni prikaz podataka o znanju stranog jezika na stupnju “aktivno se služim” (ostali odgovori na trostupanjskoj ljestvici glase “pasivno se služim” i “ne služim se”).

Tablica 21: Komparativni prikaz znanja stranih jezika (%)

Strani jezik	Mladi u EU		Hrvatska 2004.	
	1997.*	2001.**	Mladi	Stariji
Engleski	54,0	50,4	44,0	14,7
Njemački	11,0	13,2	11,0	9,6
Talijanski	-	3,5	4,7	6,5
Francuski	20,0	17,5	1,1	1,6
Ostali	-	-	3,0	3,1

* Europska komisija, 1997:40

** Europska komisija, 2001:8

Podaci o aktivnom znanju stranih jezika u Hrvatskoj nisu osobito laskavi, barem što se tiče mladih ispitanika, koji engleskim i njemačkim jezikom barataju više ili znatno više nego stariji ispitanici, ali u slučaju francuskog, talijanskog i “ostalih” jezika (gdje su zajedno navedeni ruski, španjolski i neki drugi jezici) situacija izgleda obratno. Kad je riječ o jezicima koji se i najčešće koriste u Europskoj uniji – engleskom i francuskom – situacija je jako zanimljiva. Nekad *lingua franca* - jezik diplomacije i visoke kulture – a danas skoro egzotičan, francuski jezik u Hrvatskoj govori samo 1,1% mladih i 1,6% starijih ispitanika. S druge strane, jezik suvremene, globalne i globalizirane komunikacije, engleski, aktivno govori nešto manje od polovine mladih Hrvatske, dok se na istoj razini njime služi čak 30% manje starijih ispitanika. Stoga nije ni čudno što su njegovi govornici percipirani kao potencijalni dobitnici europske integracije. Isto tako, nezanemariv broj mladih ispitanika, jedan od deset, služi se njemačkim jezikom, dok isto vrijedi za nešto manje od desetine starijih. Iz podataka europskih istraživanja o znanju stranih jezika u mladoj populaciji moglo bi se zaključiti da su razlike primjetne. Naime, aktivno znanje engleskog jezika među mladima u Hrvatskoj je 6-10% niže nego u promatranim europskim zemljama, dok je aktivno znanje francuskog jezika poražavajuće nisko.

Za usporedbu po socijalnim obilježjima mladih, izvorni podaci o znanju stranih jezika sažeti su na način da su zbrojene vrijednosti za aktivno i za pasivno služenje stranim jezicima (sažete vrijednosti iznose 82,7% za engleski jezik, 42,1% za njemački, 18,2% za talijanski i 6,0% za francuski jezik). Kad se s podacima o znanju stranih jezika kod hrvatske mladeži usporede promatrana obilježja mladih, dolazimo do zaključka da se ispitanici najviše međusobno razlikuju po svom poznavanju engleskog jezika. Tako se njime više služe mladi iz Zagreba naspram mladih u Središnjoj i Istočnoj Hrvatskoj ($\chi^2=143,59$), studenti nasuprot zaposlenih ($\chi^2=199,31$), najmlađi ispitanici za razliku od mladih iz najstarije dobne kohorte ($\chi^2=21,59$), mladi koji žive u Zagrebu i velikim gradovima, nasuprot ispitanika sa sela ($\chi^2=178,34$), oni koji su rođeni i odrasli u gradu Zagrebu ili drugim velikim gradovima, za razliku od rođenih i

odraslih na selu ($\chi^2=190,0$), visokoobrazovani naspram ispitanika sa završenom trogodišnjom srednjom školom ($\chi^2=192,26$), nereligiozni u usporedbi s mladima koji su vjerski neopredijeljeni ($\chi^2=29,16$), te konačno, simpatizeri HNS-a naspram pristaša HDZ-a ($\chi^2=59,48$). Što se njemačkog jezika tiče, njega slabije poznaju stanovnici Dalmacije, a bolje Zagrepčani ($\chi^2=77,05$), zatim mladi koji su zaposleni, za razliku od studenata ($\chi^2=51,69$), njime lošije barataju muškarci nego žene ($\chi^2=15,89$), kao i ispitanici s trogodišnjom srednjom školom naspram visokoobrazovanih ($\chi^2=30,27$). Poznavanje talijanskog jezika izaziva statistički značajne razlike u smislu da ga češće govore mladi koji su iz Istre i Primorja, a rjeđe oni koji su iz Istočne i Središnje Hrvatske ($\chi^2=515,02$), zatim studenti naspram nezaposlenih ($\chi^2=30,44$), mladi iz velikih gradova u usporedbi s ispitanicima koji žive na selu ($\chi^2=67,61$) te oni koji su rođeni i odrasli u velikim gradovima naspram rođenih i odraslih na selu ($\chi^2=73,32$), visokoobrazovani u usporedbi s mladima koji imaju trogodišnju srednju školu ($\chi^2=52,98$) te birači HNS-a za razliku od pristaša seljačke stranke ($\chi^2=40,03$). Što se francuskog jezika tiče, njega više govore jedino u Dalmaciji, za razliku od mladih iz Središnje Hrvatske ($\chi^2=32,79$). Znanje nekog od ostalih ispitivanih jezika nije polučilo nikakve statistički značajne razlike po promatranim obilježjima mladih.

4. Percepcija posljedica integracije Hrvatske u EU na osobnom planu

U ovom se dijelu analiziraju odgovori ispitanika na pitanja vezana uz percepciju posljedica hrvatskog članstva na njih osobno. Riječ je o općenitom osjećaju identiteta, kako hrvatskog, tako i europskog, o tome što znači “biti građaninom Europske unije”, o potencijalnim osobnim prednostima ulaska Hrvatske u EU i o tome koje su to prednosti i nedostaci, te konačno, o mišljenju ispitanika o odlasku u inozemstvo i životu i radu u nekoj od zemalja Europske unije.

Kako bi se mogli analizirati podaci o percipiranim osobnim pozitivnim ili negativnim posljedicama integracije Hrvatske u EU, prvo bi trebalo vidjeti koliko su građani Hrvatske svoj identitet povezali s Republikom Hrvatskom, odnosno s Europom kao širim zemljopisnim pojmom i referentnim civilizacijskim krugom. Pitanje o identitetu postavljeno je po uzoru na slična ispitivanja u Europi – od ispitanika se tražilo da odrede jesu li i koliko ponosni na činjenicu da su građani Hrvatske odnosno Europljani. U tablici 22 su prikazani komparativni podaci za mlade i starije ispitanike sažeti na sljedeći način: “da” (sadrži odgovore “vrlo ponosan/a” i “ponosan/a”), “ne” (sadrži odgovore “ne naročito ponosan/a” i “nimalo ponosan/a”) i “ne osjeća se” za one koji nemaju osjećaj pripadnosti ispitivanom identitetu.

Tablica 22: Komparativni prikaz podataka o privrženosti nacionalnom i europskom identitetu (%)

Građanin/ka svoje zemlje	EU 25* 2004.	Hrvatska 2004.	
		Mladi	Stariji
Da	86	73,1	75,4
Ne	11	24,3	22,9
Ne osjeća se	2	2,6	1,7
Euroljanin/ka			
Da	68	54,4	50,1
Ne	26	31,9	35,1
Ne osjeća se	7	13,7	14,9

* Europska komisija, 2005:99

Iz prikazanih je rezultata lako uočiti da je oko tri četvrtine svih ispitanika, i mladih i starijih, ponosno ili vrlo ponosno na činjenicu da su građani Hrvatske. Pritom su mladi znatno manje ponosni, a više izražavaju negativan stav prema tom identitetu. Skoro su zanemarivi podaci o nepostojanju osjećaja hrvatskog identiteta. To, međutim, nije slučaj s europskim identitetom, čijim se dijelom ne osjeća skoro 15% svih ispitanika (stariji nešto više od mladih zastupaju taj stav). Kad je riječ o ponosu zbog europskog identiteta, svaki drugi mladi i stariji ispitanik je vrlo ponosan ili ponosan zbog toga, dok otprilike trećina svih ispitanika izjavljuje da nije osobito ponosna odnosno da nije nimalo ponosna. Dok su stariji ispitanici kod hrvatskog identiteta pokazivali jaču privrženost, zanimljivo je da mladi prednjače u pozitivnom vrednovanju svog europskog identiteta.

Zanimljivo je da i mladi i stariji ispitanici u Hrvatskoj osjećaju manji nacionalni ponos od stanovnika zemalja koje su članice EU – pitanje je što može biti uzrok tome, možda općenito veće nezadovoljstvo vlastitim životom pa i situacijom u kojoj se zemlja nalazi – što začuđuje s obzirom da je Hrvatska nedavno, za vrijeme rata, mobilizirala sav nacionalni ponos. Hrvatski odgovori su najslabiji odgovorima ispitanika iz Njemačke, od kojih jedna četvrtina nije osobito ili uopće ponosna na svoju nacionalnost (Europska komisija, 2005: 100), dok najviše ponosa izražavaju Irci, Grci, Finci i Slovenci (oko 97%). S druge strane, razumljivo je da europski ispitanici više ističu svoj ponos što su Europljani, jer su imali vremena i prilike osjetiti što to ustvari znači. No, treba svakako naglasiti da su građani 15 starih zemalja članica manje ponosni na svoje europskoštvo (oko dvije trećine) u usporedbi s građanima novih članica EU (78%). Svom europskom identitetu u EU su najprivrženiji mladi, visokoobrazovani, rođeni u EU te oni koji smatraju da o Uniji znaju jako puno (Europska komisija, 2005: 102).

Usporedbom s promatranim obilježjima mladih u Hrvatskoj, integralno se može reći da ta obilježja ne uzrokuju statistički značajne razlike kod europskog identiteta, no kod hrvatskog je situacija donekle različita. Tako su muškarci ponosniji na svoje “hrvatstvo” od žena ($\chi^2=23,14$), stanovnici Dalmacije ponosniji su od Istrana i Primoraca ($\chi^2=41,64$), religiozni ispitanici izražavaju ponos više od nereligioznih ($\chi^2=92,75$), a simpatizeri HDZ-a i HSP-a osjećaju se kao ponosni građani Hrvatske više od pristaša narodnjaka ($\chi^2=66,0$). Izuzev socijalnih obilježja mladih, pitanje identiteta je povezano i s nekim drugim varijablama, poglavito sa zadovoljstvom vlastitim životom te s percepcijom vlastite budućnosti i budućnosti društva. Podaci su prikazani u tablici 23, s tim da je varijabla zadovoljstva vlastitim životom sažeta na tri stupnja (inače je sadržavala pet stupnjeva, od “potpuno sam zadovoljan/na” do “potpuno sam nezadovoljan/na”), kao i varijable osobne i društvene budućnosti (u izvornom obliku postoji petostupanjska ljestvica, od “budućnost će biti mnogo gora od sadašnjosti” do “budućnost će biti mnogo bolja od sadašnjosti”).¹⁰

Tablica 23: Privrženost nacionalnom i europskom identitetu s obzirom na neke stavove mladih (%)

Stavovi mladih	Građanin/ka Hrvatske			Europljanin/ka		
	Da	Ne	Ne osjeća se	Da	Ne	Ne osjeća se
<i>Zadovoljstvo životom</i>	$\chi^2=73,83$			$\chi^2=50,13$		
Zadovoljni/ne	78,3	19,2	2,5	59,2	28,3	12,6
Ni zadovoljni/ne ni nezadovoljni/ne	67,1	30,4	2,5	49,8	34,1	16,1
Nezadovoljan/na	50,0	45,8	4,2	33,5	51,5	15,0
<i>Percepcija vlastite budućnosti</i>	$\chi^2=20,79$			$\chi^2=34,3$		
Bolja	75,5	22,3	2,2	58,8	29,0	12,2
Ista	71,0	25,3	3,8	48,3	36,7	14,9
Gora	61,8	34,9	3,3	40,5	39,5	20,0
<i>Percepcija budućnosti društva</i>	$\chi^2=20,06$			$\chi^2=36,18$		
Bolja	76,3	21,8	2,0	59,2	29,9	10,9
Ista	72,1	24,7	3,2	51,4	34,0	14,6
Gora	64,6	31,7	3,7	44,1	34,7	21,2
UKUPNO	73,1	24,3	2,6	54,4	31,9	13,7

¹⁰ Cjeloviti odgovori na pitanje 84, o zadovoljstvu vlastitim životom, i pitanje 70, o percepciji osobne i društvene budućnosti, mogu se naći u Upitniku u Prilogu na kraju knjige.

Iz navedenih se podataka može zaključiti da oni koji su zadovoljniji vlastitim životom i koji očekuju da će njihova vlastita budućnost i budućnost društva u kojem žive biti bolja, istodobno iskazuju veću razinu ponosa i zbog toga što su građani Hrvatske i zbog činjenice da su Europljani. S druge strane, mladi koji su nezadovoljni vlastitim životom i pesimistično gledaju na vlastitu budućnost i budućnost društva, iskazuju manju razinu ponosa, pa čak i u potpunosti odbacuju jedan, odnosno drugi identitet (to je u većoj mjeri vidljivo kod europskog identiteta, a manje je izraženo kod “hrvatstva”).

Kako bi se još bolje objasnila te sadržajem ispunila varijabla europskog identiteta, ispitanicima je na izbor ponuđeno sedam odgovora, od kojih su mogli odabrati najviše tri, o tome što znači “biti građaninom Europske unije”. U tablici 24 je prikazana rang-ljestvica odgovora za mlade i starije ispitanike te podaci o stavovima mladih u EU.

Tablica 24: Komparativni prikaz stavova o tome što znači “biti građanin EU” (%)

Biti građanin Europske unije znači	Mladi u EU		Hrvatska 2004.	
	1997.*	2001.**	Mladi	Stariji
Pravo rada u bilo kojoj zemlji Europske unije	62,4	57,4	70,9	71,8
Mogućnost studiranja u bilo kojoj zemlji Europske unije	45,7	41,9	53,7	42,4
Pravo na trajno preseljenje u bilo koju zemlju Europske unije	51,5	50,8	41,8	33,8
Pristup zdravstvenoj i socijalnoj skrbi bilo gdje u Europskoj uniji	34,6	31,7	37,3	48,4
Pravo glasovanja na izborima za Europski parlament u zemlji-članici u kojoj prebivate	20,3	21,9	12,6	12,2
Pravo glasovanja na državnim izborima u zemlji-članici u kojoj prebivate	17,7	17,4	11,5	12,8
Pravo glasovanja na lokalnim izborima u zemlji-članici u kojoj prebivate	19,9	20,8	9,6	10,2

* Europska komisija, 1997:112-115

** Europska komisija, 2001:18

Pravo rada i mogućnost studiranja u bilo kojoj zemlji Europske unije jedini su odgovori koje zastupa više od polovine mladih ispitanika, dok je starijima, razumljivo, najbitnije spomenuto pravo rada, a zatim pristup zdravstvenoj i socijalnoj skrbi. Mladi također u visokom postotku smatraju da je i pravo na trajno preseljenje u bilo koju zemlju EU važan dio sadržaja “europskog građanstva”. I kod mladih i kod starijih ispitanika najmanje važnim pokazalo se opće aktivno pravo glasa, bilo da se radi o izborima za Europski parlament, o izborima na državnoj razini ili na lokalnoj razini u zemlji u kojoj osoba prebiva – otprilike svaki deseti ispitanik ističe ta prava kao važna za pojam “građanina EU”.

Pravo na rad, život i studij u bilo kojoj zemlji članici EU predstavlja ključne elemente shvaćanja “europskog građanstva” i kod mladih iz same Unije.

Redosljed tih stavova nije se tijekom promatranih godina promijenio, ali je opala razina njihova zastupanja. Nema velike razlike između mladih u Hrvatskoj i mladih u EU ni kad je riječ o pristupu zdravstvenoj i socijalnoj skrbi. Međutim, razlike među vršnjacima iz različitih zemalja nastaju kad je riječ o različitim izbornim procesima, čiju važnost ispitanici iz Hrvatske slabo prepoznaju, dok je kod europske mladeži osobito znakovito više vrednovanje lokalnih od državnih izbora, jer se upravo na toj razini bira vlast koja će određivati kvalitetu života svojih stanovnika. U Hrvatskoj je situacija obratna, a za pretpostaviti je da je uzrok tome visoka politizacija lokalne politike i nesposobnost lokalnih samoupravnih jedinica da se pobrinu za osnovne potrebe svojih stanovnika.

Kad je riječ o usporedbi ponuđenih odgovora s promatranim obilježjima mladih, statistički značajne razlike javljaju se samo sporadično i kod nekih odgovora. Tako socioprofesionalni status ispitanika utječe na isticanje prava glasovanja na državnim izborima na način da učenici i studenti to pravo navode rjeđe od zaposlenih i nezaposlenih ispitanika ($\chi^2=18,71$), a mogućnosti studiranja u bilo kojoj zemlji više navode, što je i logično, studenti i učenici nego zaposleni ispitanici ($\chi^2=60,56$). Mogućnost studiranja u bilo kojoj zemlji EU isto tako češće zastupaju mladi koji simpatiziraju narodnjačku i socijaldemokratsku stranačku opciju za razliku od pristaša seljačke i pravaške stranačke struje ($\chi^2=32,01$). Obrazovanje utječe na vrednovanje prava glasovanja na izborima za Europski parlament, što više ističu visokoobrazovani ispitanici naspram onih koji imaju završenu osnovnu školu ($\chi^2=18,21$). Slika koju ispitanici imaju o Europskoj uniji utječe na zastupanje prava rada u bilo kojoj zemlji EU – oni koji imaju pozitivnu sliku o EU navode to pravo češće od onih koji o EU imaju negativnu predodžbu ($\chi^2=26,99$) – te na vrednovanje pristupa zdravstvenoj i socijalnoj skrbi bilo gdje u EU – mladi s pozitivnom percepcijom više zastupaju taj stav nego mladi kod kojih je ta percepcija negativna ($\chi^2=17,62$).

Kao što je već nekoliko puta prethodno uočeno, jako je važna predodžba ispitanika o osobnim prednostima koje bi im hrvatsko članstvo u Europskoj uniji moglo donijeti ili ne. Tako 28% mladih (i samo 23,2% starijih ispitanika) smatra da će od hrvatskog ulaska u EU imati osobne koristi. S druge strane, otprilike jednak broj mladih (i čak 43,2% starijih) smatra da im to neće donijeti nikakve prednosti. O tom pitanju 44,4% mladih (i trećina starijih ispitanika) nema definirano mišljenje, tj. ne zna odgovoriti. Kad je riječ o statistički značajnim razlikama u zastupanju navedenih stavova, tablica 25 prikazuje relevantne tendencije među mladima.

Tablica 25: Percepcija osobnih koristi od ulaska Hrvatske u EU s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Osobna korist		
	Da	Ne	Ne znam
<i>Spol</i>	$\chi^2=18,17$		
Ženski	23,8	28,1	48,1
Muški	32,0	27,3	40,7
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=24,51$		
Zaposleni	26,9	32,0	41,2
Nezaposleni	25,7	30,5	43,9
Učenicima	29,5	19,8	50,7
Studenti	30,4	26,0	43,6
<i>Religioznost</i>	$\chi^2=25,73$		
Religiozni	25,4	28,7	45,9
Neodlučni	36,6	20,5	42,9
Nereligiozni	32,8	31,3	35,8
<i>Stranačka identifikacija</i>	$\chi^2=38,01$		
HDZ	29,0	24,3	46,7
HNS	40,3	20,9	38,8
HSP	16,5	36,8	46,6
HSS	27,7	23,4	48,9
SDP	33,7	29,1	37,2
Neodlučni	23,6	29,4	47,0
<i>Slika o EU</i>	$\chi^2=410,59$		
Negativna	10,5	63,3	26,2
Neutralna	17,8	26,9	55,3
Pozitivna	49,7	14,4	35,9
UKUPNO	28,0	27,7	44,4

Evidentno je da mladi koji značajno više zastupaju stav kako će im ulazak Hrvatske u Europsku uniju donijeti osobne koristi imaju sljedeća obilježja: muškog su spola, dolaze iz studentske, odnosno učeničke populacije, vjerski su neopredijeljeni, pristaše su HNS-a i imaju pozitivnu sliku o EU. S druge strane, mladi koji značajnije smatraju da od hrvatskog članstva u EU neće imati nikakve koristi uglavnom su djevojke, zaposleni, nereligiozni ispitanici koji simpatiziraju pravaše i imaju negativnu percepciju EU. Neodlučni u pogledu svoje budućnosti jednom kad Hrvatska uđe u EU obično su ženskog spola, učenici, religiozni, mladi koji su pristaše seljačke stranke i, dakako, oni koji o EU imaju neutralnu sliku.

Usko povezano s pitanjem potencijalne osobne koristi od hrvatskog ulaska u Europsku uniju jest i pitanje osobnog značenja EU za ispitanike. Ispitanici su od deset odgovora o tome što najbolje opisuje ono što im osobno znači EU mogli odabrati najviše tri. U tablici 26 je prikazana rang-ljestvica odgovora za mlade i starije ispitanike, zajedno s nalazima istraživanja o stavovima mladih u EU.

Tablica 26: Komparativni prikaz stavova ispitanika o značenju EU (%)

Značenje Europske unije	Mladi u EU		Hrvatska 2004.	
	1997.*	2001.**	Mladi	Stariji
Način stvaranja bolje budućnosti za mlade	34,2	28,1	54,5	51,1
Način stvaranja radnih mjesta	29,4	24,4	43,1	34,0
Mogućnost da idem gdje želim unutar Europske unije	34,8	39,1	40,5	26,9
Zajamčeni trajni mir unutar Europske unije	24,1	22,7	23,0	27,8
Sredstvo poboljšanja gospodarske situacije u Europskoj uniji	34,0	31,1	21,8	27,4
Način zaštite prava građana	13,1	15,9	19,1	22,7
Puno birokracije, trošenje vremena i novca	14,4	11,9	12,4	17,7
Opasnost od gubitka kulturne raznolikosti	12,0	11,0	10,3	9,7
Europska vlada	26,2	31,2	9,7	9,4
Samo san, utopijska ideja	7,6	5,1	8,8	11,6

* Europska komisija, 1997:103-106

** Europska komisija, 2001:16

Prikazani podaci sugeriraju da ni mladi ni stariji ispitanici u Hrvatskoj nemaju homogenu percepciju značenja Europske unije. Samo se jedan odgovor kod obje ispitivane populacije javlja u natpolovičnom broju slučajeva – EU kao način stvaranja bolje budućnosti za mlade. Više od 40% mladih ističe kako je to i način da se stvore radna mjesta te da znači otvaranje mogućnosti za slobodno kretanje unutar EU. Ove stavove stariji ispitanici dosta manje percipiraju kao odlučujuće za značenje EU. Svaki peti mladi ispitanik smatra kako je EU sredstvo poboljšanja gospodarske situacije i način da se zaštite građani zemalja koje su njene članice. S druge strane, stariji ispitanici više od mladih vjeruju da je EU garancija ekonomskog boljitka, ali i više od mladih ističu eurobirokraciju kao važnu odrednicu Unije. Jedan od deset mladih smatra da Europska unija znači preveliku birokratizaciju, opasnost od kulturne uravnilovke i samo san. Stariji, s druge strane, češće ističu utopijski karakter te asocijacije, dok i mladi i stariji ispitanici podjednako malo smatraju da bi Europska unija značila nekakvu “europsku vladu”, nadređenu nacionalnim državama koje su članice Unije.

Za razliku od svojih vršnjaka u Hrvatskoj, mladi iz 15 članica EU naglašavaju slobodu kretanja unutar Unije kao najvažniju, a zastupanje tog stava je poraslo od 1997. do 2001. Pojam “europske vlade”, relativno zanemaren kod

hrvatske mladeži, postaje sve izraženiji u stavovima mladih u Europi, dok su blagi pad doživjela shvaćanja EU kao sredstva poboljšanja gospodarske situacije, stvaranja bolje budućnosti za mlade i otvaranje novih radnih mjesta. Mladi se i u Hrvatskoj i u Europskoj uniji podjednako malo boje mnogobrojne birokracije, gubitka kulturne raznolikosti i utopizma europske ideje.

Usporedba ispitivanih stavova s promatranim socijalnim obilježjima mladih samo je sporadično rezultirala statistički značajnim razlikama. Najčešće isticani stav, onaj o boljoj budućnosti za mlade, najviše zastupaju učenici, naspram zaposlenih ispitanika ($\chi^2=33,20$), što je i logično, zatim ispitanici s osnovnoškolskim obrazovanjem u usporedbi s visokoobrazovanom mladeži ($\chi^2=21,05$) te Dalmatinci za razliku od ispitanika iz Zagreba i Središnje Hrvatske ($\chi^2=25,64$). Važnost EU za način stvaranja radnih mjesta ističu ispitanici s najmanjim stupnjem obrazovanja naspram visokoobrazovanih ($\chi^2=20,61$) te pristaše HDZ-a i SDP-a, za razliku od simpatizera pravaške orijentacije ($\chi^2=25,64$), što je teško objašnjiv nalaz. Eventualno bi se to moglo pripisati činjenici da su i HDZ i SDP, barem na deklarativnoj razini, stranke koje podupiru Hrvatsko pridruživanje EU, dok pristaše HSP-a, u skladu sa svojom prethodno utvrđenom negativnom percepcijom Unije, češće odbijaju priznati EU bilo kakve pozitivne učinke. Mogućnost odlaska bilo gdje unutar Unije razlikuje se po samo jednom promatranom obilježju mladih – osobito ju ističu mladi Istrani i Primorci, za razliku od ispitanika iz Sjeverne Hrvatske ($\chi^2=25,07$). Da će Europska unija donijeti bolju gospodarsku situaciju svojim članicama natprosječno vjeruju zaposleni ispitanici, za razliku od učenika ($\chi^2=18,57$) te mladi s višim i visokim obrazovanjem, a naspram ispitanika sa završenom osnovnom školom ($\chi^2=21,65$). Europsku uniju kao način zaštite prava svojih građana češće percipiraju nereligiozni ispitanici naspram religioznih ($\chi^2=18,33$), a kao san, tj. utopiju češće je spominju simpatizeri HSP-a u usporedbi s pristašama narodnjačke i socijaldemokratske opcije ($\chi^2=23,44$).

Nešto veću heterogenost među ispitanicima u pogledu viđenja značenja EU izazvali su njihovi stavovi o samoj Europskoj uniji. Stoga su, radi preglednosti, ti podaci navedeni zasebno u tablici 27 (samo za odgovor “da”).

Najveće razlike po ispitivanim stavovima stvara percepcija potencijalne osobne koristi od ulaska Hrvatske u Europsku uniju. Ispitanici koji smatraju da će od hrvatskog pridruženja imati koristi češće vjeruju da EU znači bolju budućnost za mlade, stvaranje radnih mjesta, slobodu kretanja unutar Unije i bolju gospodarsku situaciju, dok mladi koji misle da im ulazak Hrvatske u EU neće donijeti nikakvu osobnu korist češće zastupaju stav da EU pati od visoke birokratiziranosti, da je to samo utopija koja će izazvati gubitak kulturnih razlika, te zanimljivo, smatraju da Europska unija znači neku vrstu “europske vlade” - supranacionalno tijelo koje donosi odluke o životima građana umjesto njihovih nacionalnih vlada. Uz navedene stavove ispitanika, utjecajna je i slika

mladih o Europskoj uniji, pa tako oni koji o njoj imaju pozitivnu predodžbu češće smatraju da će njeno postojanje poboljšati budućnost mladih, stvoriti nova radna mjesta i unaprijediti ekonomsku situaciju. Nasuprot njih nalaze se ispitanici koji imaju negativnu percepciju o EU, pa stoga češće naglašavaju njenu visoku birokratiziranost, utopističku narav i bojazan od gubitka kulturnih razlika.

Tablica 27: Percepcija značenja Europske unije s obzirom na stavove mladih o EU (%)

Stavovi o EU	Bolja buduć. mladih	Stvaranje radnih mjesta	Sloboda kretanja	Bolja gospod. situacija	Velika birokratiziranost	Gubitak kult. razlika	Europska vlada	San, utopija
<i>Slika o EU</i>	$\chi^2=184,8$	$\chi^2=38,93$		$\chi^2=54,14$	$\chi^2=134,99$	$\chi^2=70,4$		$\chi^2=128,08$
Negativna	22,2	25,7		9,8	31,6	22,5		24,4
Neutralna	51,7	44,0		19,3	11,9	10,9		9,3
Pozitivna	70,0	47,2		30,1	4,5	4,4		1,6
<i>Godina ulaska RH u EU</i>	$\chi^2=42,35$			$\chi^2=36,33$				$\chi^2=37,57$
2007/08.	61,3			26,3				5,8
2010.	54,7			24,6				5,9
2015. ili kasnije	44,4			20,0				10,4
Ne znam	49,9			14,1				14,6
Ne zanima me	36,8			7,4				15,8
<i>Osobna korist ulaska RH u EU</i>	$\chi^2=204,08$	$\chi^2=99,52$	$\chi^2=25,97$	$\chi^2=21,82$	$\chi^2=124,34$	$\chi^2=45,62$	$\chi^2=21,91$	$\chi^2=116,19$
Da	74,4	55,0	47,2	27,3	2,5	5,7	5,7	1,6
Ne	31,7	26,1	32,2	15,8	24,3	17,4	13,9	19,2
Ne znam	55,0	45,4	40,5	21,5	11,0	8,6	9,2	6,7
UKUPNO	54,5	43,1	40,5	21,8	12,4	10,3	9,7	8,8

Kad je riječ o mladima koji su optimistični glede godine hrvatskog ulaska u Uniju, može se zaključiti kako više od ostalih smatraju da će ona utjecati na poboljšanje budućnosti mladih i gospodarske situacije svojih članica, a skoro je beznačajan broj onih kojima je EU samo utopijska ideja. Kao njihov antipod javljaju se mladi koje ne zanima koje će godine Hrvatska postati članicom EU.

Još jedan važan pokazatelj stava hrvatskih građana o Europskoj uniji upravo je pitanje vezano uz njihovu spremnost da dio ili čak cijeli život provedu u nekoj od zemalja članica EU (u slučaju starijih ispitanika radi se o njihovoj spremnosti da prihvate takvu odluku svoje djece). U tablici 28 nalazi se komparativni prikaz podataka o mladoj i starijoj populaciji za pozitivan odgovor (ispitanici su za svaki ponuđeni odgovor birali "da" ili "ne").

Dobiveni rezultati pokazuju kako su mladi u Hrvatskoj relativno spremni napustiti vlastitu zemlju i u jednoj od zemalja Europske unije potražiti bolje uvjete za rad (više od dvije trećine mladih bi se upustilo u rad na neko vrijeme u EU) i studiranje (na to je spreman svaki drugi mladi ispitanik). Dosta su niže vrijednosti vezane uz trajnije oblike života u nekoj od europskih zemalja – otprilike svaki peti mladi ispitanik želio bi zasnovati obitelj s građaninom/gr građankom neke zemlje

članice EU, trajno se tamo nastaniti ili pak raditi cijeli svoj radni vijek. U usporedbi s navedenim podacima za mlade, stariji ispitanici pokazuju veću konzervativnost prema mogućem odlasku svoje djece u neku zemlju Unije. Najspremniji su ipak pristati na njihovo studiranje i usavršavanje (čak i više nego što bi to željeli mladi ispitanici), nešto malo manje na privremeni rad, a dosta manje na brak svoje djece sa stranim državljanima te trajno prebivalište ili cijeli radni vijek svoje djece u nekoj od zemalja koje su članice Europske unije.

Tablica 28: Rang-ljestvica stavova o odlasku u neku zemlju EU – mladi i stariji (%)

Stavovi	Mladi*	Stariji**
Raditi neko vrijeme	71,2	60,6
Studirati, usavršavati se	54,9	68,0
Zasnovati obitelj s građaninom/kom te zemlje	23,7	20,9
Trajno se nastaniti	19,0	14,3
Raditi cijeli radni vijek	17,1	13,3

* Mladi su odgovarali na pitanje što bi osobno željeli učiniti u nekoj od zemalja EU.

** Stariji su odgovarali na pitanje što bi željeli da njihova djeca učine u nekoj od zemalja EU.

Svakako je zanimljivo provjeriti postoje li statistički značajne razlike među mladim ispitanicima po promatranim obilježjima. Dobiveni rezultati u tablici 29 odnose se na odgovor “da”.

Želju za privremenim radom u nekoj od zemalja EU češće izražavaju najmlađi ispitanici (od 15 do 19 godina), za razliku od mladih koji spadaju u najstariju dobnu kohortu, zatim učenici i studenti nasuprot zaposlenima i nezaposlenima, mladi koji nisu u braku i oni koji bi i inače zauvijek ili na dulje vrijeme otišli u inozemstvo za razliku od ispitanika koji ne bi dulje ni zauvijek htjeli napustiti vlastitu zemlju. Kod mogućnosti studiranja, odnosno usavršavanja, javljaju se najznačajnije razlike između ispitanika s različitim obilježjima. Takvu bi mogućnost u manjoj mjeri iskoristili muškarci, nezaposleni (a najviše studenti), rođeni na selu, gdje i žive (za razliku od mladih koji su rođeni i žive u Zagrebu), mladi sa završenim trogodišnjim školama (naspram visokoobrazovanih ispitanika), stanovnici Središnje Hrvatske za razliku od Istrana, Primoraca i Zagrepčana, oni koji su razmišljali da na dulje vrijeme ili zauvijek odu u inozemstvo, te konačno, ispitanici koji ne osjećaju ponos zbog činjenice da su Europljani – nasuprot mladih koji su ponosni i vrlo ponosni na svoj europski identitet ($\chi^2=22,45$). Stupiti u bračne odnose s državljaninom/kom neke od zemalja članica EU više bi željeli muškarci, zaposleni u odnosu na studente, vjerski neopredijeljeni i nereligiozni ispitanici za razliku od religioznih, mladi koji o EU imaju pozitivnu predodžbu naspram onih koji je negativno percipiraju, te ispitanici koji bi rado zauvijek išli u inozemstvo uz odgovarajuću priliku, ali i bez obzira na sve, nasuprot mladima koji ne bi odlazili iz Hrvatske ni na dulje vrijeme ni zauvijek.

Tablica 29: Stavovi o odlasku u neku od zemalja EU s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Raditi neko vrijeme	Studirati, usavršavati se	Zasnovati obitelj s građaninom/kom te zemlje	Trajno se nastaniti	Raditi cijeli radni vijek
<i>Spol</i>		$\chi^2=15,37$	$\chi^2=26,28$		
Ženski		59,3	18,8		
Muški		50,6	28,5		
<i>Dob</i>	$\chi^2=17,45$				
15 – 19 godina	74,8				
20 – 24 godine	73,5				
25 – 29 godina	65,2				
<i>Mjesto rođenja</i>		$\chi^2=39,24$			
Selo		47,2			
Mali grad		59,9			
Veliki grad		57,6			
Zagreb		64,8			
<i>Mjesto stanovanja</i>		$\chi^2=38,0$		$\chi^2=22,84$	
Selo		47,3		15,4	
Mali grad		59,2		24,3	
Veliki grad		58,4		14,4	
Zagreb		64,3		22,1	
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=26,31$	$\chi^2=119,63$	$\chi^2=20,10$		
Zaposleni	66,1	47,9	19,2		
Nezaposleni	67,5	39,4	21,4		
Učenici	77,1	64,7	27,7		
Studenti	77,0	71,7	29,2		
<i>Obrazovanje ispitanika</i>		$\chi^2=101,90$			
OŠ i manje		58,0			
Ind./zanatska škola		32,0			
Srednja škola		58,1			
VSS, VSS i više		70,2			
<i>Regionalna pripadnost</i>		$\chi^2=32,69$			
Sjeverna Hrvatska		50,1			
Sred. Hrvatska		42,8			
Istra i Primorje		62,6			
Istočna Hrvatska		53,3			
Dalmacija		54,3			
Zagreb		64,1			
<i>Religioznost</i>			$\chi^2=22,89$	$\chi^2=36,63$	$\chi^2=17,29$
Religiozni			20,9	16,0	15,1
Neodlučni			31,9	26,5	22,2
Nereligiozni			30,2	30,2	24,3
<i>Slika o EU</i>			$\chi^2=38,85$	$\chi^2=21,35$	$\chi^2=18,50$
Negativna			14,5	12,0	10,9
Neutralna			21,2	17,5	15,6
Pozitivna			31,5	24,0	21,5
<i>Zadovoljstvo životom</i>				$\chi^2=32,29$	$\chi^2=34,63$
Zadovoljan/na				32,5	31,3
Ni zadovoljan/na ni nezadovoljan/na				21,4	19,0
Nezadovoljan/na				15,4	13,8
<i>Odlazak u inozemstvo</i>	$\chi^2=333,23$	$\chi^2=113,44$	$\chi^2=190,65$	$\chi^2=656,17$	$\chi^2=500,55$
Ni na dulje vrijeme, ni zauvijek	41,1	36,9	8,3	1,8	2,9
Da, na dulje vrijeme	88,4	63,6	23,3	7,9	8,5
Da, zauvijek	76,7	63,6	43,4	57,1	48,8
Nisam o tome razmišljao/la	60,7	42,3	11,2	6,6	3,7
UKUPNO	71,2	54,9	23,7	19,0	17,1

Ispitanici koji su iskazali manju želju da se trajno nastane u nekoj od zemalja EU su oni koji žive u velikim gradovima (dok mladi iz malih gradova najviše žele trajno živjeti izvan Hrvatske), zatim religiozni ispitanici (na suprotnoj strani su nereligiozni), mladi koji inače imaju pozitivnu sliku o EU (za razliku od onih koji je doživljavaju negativno), mladi koji su općenito zadovoljni svojim životom (suprotno od ispitanika nezadovoljnih svojim životnim prilikama) i ispitanici koji smatraju da bi, gledano generalno, rado zauvijek otišli bilo gdje u inozemstvo (naspram njih se nalaze mladi koji bi otišli samo na kratko vrijeme). Konačno, cijeli radni vijek u nekoj od zemalja Europske unije radije bi proveli nereligiozni ispitanici, što je obratno od stava religioznih, mladi koji o EU imaju pozitivnu predodžbu za razliku od, prema Europskoj uniji negativno nastrojenih ispitanika, oni koji su, dakako, svojim životom općenito nezadovoljni, a naspram zadovoljnih te mladi koji bi, svejedno radi li se o zemlji članici EU ili nekoj sasvim drugoj, rado zauvijek otišli u inozemstvo.

Kako izgleda distribucija odgovora o odlasku u inozemstvo općenito (nevezano samo uz zemlje članice Europske unije), može se vidjeti u tablici 30. Inače, mogući odgovori tvorili su petostupanjsku ljestvicu, s tim da je stupanj “da, išao/la bih zauvijek” zbroj odgovora “išao/la bih zauvijek kad bi mi se pružila odgovarajuća prilika” i “išao/la bih zauvijek bez obzira na sve”, dok su ostali odgovori prezentirani u izvornom obliku.

Tablica 30: Komparativni prikaz stavova ispitanika o odlasku u inozemstvo (%)

Stavovi o odlasku u inozemstvo	Mladi		Stariji
	1999.	2004.	2004.
Ne bih išao/la na duže vrijeme, ni zauvijek	18,1	22,5	51,4
Ne bih išao/la zauvijek, ali bih išao na dulje vrijeme	39,7	39,4	20,2
Išao/la bih zauvijek	21,3	25,9	15,3
O tome nisam razmišljao/la	21,0	12,2	13,1

Kao što se vidi iz tablice 30, gotovo 40% mladih bi željelo dulje vrijeme raditi i živjeti u inozemstvu, a čak četvrtina bi željela zauvijek napustiti Hrvatsku. To su visoki postoci koji upozoravaju na latentno prisutnu opasnost od “odljeva mozgova” i najvitalnijeg dijela stanovništva, što je za male i relativno nerazvijene zemlje izrazito nepoželjno. Mladi se danas razlikuju od generacije mladih s kraja prošlog stoljeća najviše po tome što skoro dvostruko rjeđe tvrde

kako o odlasku u inozemstvo nisu uopće razmišljali. Usto je i porastao postotak onih koji bi u inozemstvo išli zauvijek, uz odgovarajuću priliku, ali i bez nje.¹¹

S druge strane, stariji ispitanici natpolovično naglašavaju kako u inozemstvo ne bi išli ni na dulje vrijeme ni zauvijek (što ne iznenađuje, jer su vjerojatno poslovno i/ili obiteljski čvršće vezani uz Hrvatsku nego mladi), a samo nešto više od 15% njih smatra privlačnom ideju o odlasku u inozemstvo zauvijek.

Mladi se u pogledu ispitivanih stavova statistički značajno razlikuju po više promatranih obilježja, kao što je vidljivo u tablici 31.

Mladi koji su manje spremni na odlazak u inozemstvo (na dulje vrijeme ili zauvijek) češće pripadaju najstarijoj dobnoj kohorti, žive na selu (za razliku od mladih iz Zagreba), zaposleni su te visokoobrazovani i ili s trogodišnjim stručnim obrazovanjem (a za obje te obrazovne skupine može se pretpostaviti da su u Hrvatskoj uspjele naći odgovarajući posao), zatim oni čiji je otac bez kvalifikacija, religiozni ispitanici, te oni koji o Europskoj uniji imaju negativnu sliku i ponosni su što su građani Hrvatske. Za privremeni odlazak u inozemstvo najviše spremnosti iskazuju mladi iz većih urbanih centara, studenti i učenici (nasuprot nezaposlenima) i mladi s četverogodišnjim srednjim obrazovanjem (suprotno onima s trogodišnjom školom), dok najmanju želju pokazuju najstariji omladinci, potomci oca bez kvalifikacija te oni mladi koji se ne osjećaju kao građani Hrvatske (što je iznenađujuće). Mladi koji žele zauvijek otići u inozemstvo natprosječno se regrutiraju iz redova nezaposlenih (a najmanje iz skupine studenata), te onih koji o EU imaju pozitivnu sliku (za razliku od mladih s negativnim doživljajem EU) i ne osjećaju se kao građani Hrvatske (suprotno onima koji su ponosni što su njeni građani). Što se tiče onih mladih koji nisu razmišljali o odlasku u inozemstvo pokazuje se da razmišljanje o tome raste linearno s dobi, urbaniziranošću mjesta stanovanja te obrazovanjem ispitanika i njihovih očeva. O eventualnom odlasku u inozemstvo češće od ostalih razmišljaju još studenti, nereligiozni ispitanici, te oni koji imaju negativnu sliku o EU i nisu ponosni što su građani Hrvatske.

---

¹¹ Kako ne postoje drastične razlike između izražene volje o odlasku u inozemstvo kad je riječ o mladima 1999. i 2004. godine, zanimljivo je usporediti iste podatke iz istraživanja provedenog 1986. na populaciji mladih. Tada se, naime, pokazuje da je u međuvremenu “došlo do povećanja stupnja spremnosti za napuštanje zemlje (...). Znatno je, naime, opao broj mladih ljudi koji rezolutno odbijaju odlazak u inozemstvo” (Štimac Radin, 2002: 250). Konkretno, broj mladih koji ne bi u inozemstvo otišli ni privremeno ni zauvijek smanjio se s cca 33% na cca 18%. Identičan je trend zabilježen i u drugim tranzicijskim zemljama (Adnanes, 2004) što se promatra kao posljedica političke liberalizacije bivših socijalističkih zemalja i porasta aspiracija za stjecanjem materijalnog standarda kakvog imaju žitelji u razvijenim europskim zemljama.

Tablica 31: Stavovi o odlasku u inozemstvu s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Odlazak u inozemstvo			
	Ni na dulje vrijeme, ni zauvijek	Da, na dulje vrijeme	Da, zauvijek	Nisam razmišljao/la o tome
<i>Dob</i>	$\chi^2=41,01$			
15 – 19 godina	17,9	42,3	25,0	14,8
20 – 24 godine	19,5	42,3	26,6	11,5
25 – 29 godina	30,2	33,4	26,2	10,3
<i>Mjesto stanovanja</i>	$\chi^2=36,30$			
Selo	25,6	35,7	23,7	15,0
Mali grad	20,5	38,2	29,3	12,0
Veliki grad	20,3	49,0	23,3	7,4
Zagreb	19,1	45,4	27,2	8,4
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=82,32$			
Zaposleni	27,2	35,2	25,2	12,3
Nezaposleni	25,5	28,4	33,5	12,6
Učenici	16,0	44,1	24,1	15,8
Studenti	18,5	52,5	21,6	7,4
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=52,99$			
OŠ i manje	19,2	38,6	27,2	14,9
Ind./zanatska škola	27,3	28,4	27,8	16,5
Srednja škola	20,5	45,1	24,0	10,4
VSS, VSS i više	30,4	36,1	27,4	6,1
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=41,08$			
OŠ i manje	30,7	29,9	24,0	15,5
KV, VKV	19,9	40,9	24,6	14,6
Srednja škola	20,2	42,0	26,6	11,2
VSS, VSS i više	21,9	42,3	28,3	7,6
<i>Religioznost</i>	$\chi^2=44,90$			
Religiozni	24,9	39,6	22,6	12,9
Neodlučni	14,4	39,5	34,4	11,6
Nereligiozni	18,4	35,8	37,8	8,0
<i>Slika o EU</i>	$\chi^2=37,01$			
Negativna	33,0	38,0	19,2	9,8
Neutralna	21,6	39,6	24,4	14,4
Pozitivna	19,5	39,5	31,0	10,0
<i>Građanin Hrvatske</i>	$\chi^2=47,43$			
Ne osjeća se građaninom RH	11,5	23,1	48,1	17,3
Nije ponosan/a	17,0	39,5	33,7	9,7
Ponosan/a je	24,7	40,0	22,6	12,7
UKUPNO	22,5	39,4	25,9	12,2

Iz navedenih pokazatelja uočava se tendencija da povoljnije socijalizacijske okolnosti stimuliraju stvaranje želje za odlaskom u inozemstvo na dulje vrijeme. Vjerojatno se ta mladež osjeća osposobljenom da u inozemstvu nastavi obrazovanje (što se osobito vidi kod studenata) ili izgradi profesionalnu karijeru uz adekvatnu materijalnu naknadu. Ujedno se može pretpostaviti da ispitanici za zemlje u koje bi rado otišli uglavnom uzimaju razvijene države Zapada, čiji veliki dio otpada upravo na Europsku uniju, pa stoga povezanost percepcije o EU i želje za odlaskom u inozemstvo ne iznenađuje. Također ne iznenađuje da

zauvijek najviše želi otići nezaposlena mladež kojoj se takav korak vjerojatno čini jedinim preostalim načinom osiguranja vlastite egzistencije. Svakako je važan i nalaz da visokoobrazovana mladež prednjači među onima koji ne žele na dulje vrijeme ni zauvijek otići u inozemstvo, a da je po želji da ode na dulje vrijeme ili zauvijek slična ostalim skupinama mladih. Kada se tim trendovima doda podatak da studenti najviše žele otići na dulje vrijeme (ali ne i zauvijek) može se sugerirati da osiguranje odgovarajućih uvjeta za rad i stručno usavršavanje mladih stručnjaka u Hrvatskoj može na efikasan način smanjiti opasnost od “odljeva mozгова”.

5. Zaključna razmatranja

Odnos građana prema procesu europske integracije i Europskoj uniji dinamična je kategorija, koja varira od zemlje do zemlje i od razdoblja do razdoblja. Na promjene stavova utječu, kako zbivanja na razini EU, tako i procesi u svakoj pojedinoj zemlji. No, unatoč razlikama i promjenama, postoje tendencije trajnije naravi koje objašnjavaju odnos građana prema procesima i institucijama ujedinjene Europe. Utoliko i podaci prikupljeni na uzorku mladih i starijih u Hrvatskoj početkom 2004. godine omogućuju uvid, ne samo u tadašnje stavove, koji su više ili manje podložni promjenama, nego i u trendove koji omogućuju dobivanje znanstvenih spoznaja o istraživanom predmetu.

U ovoj je analizi odnos ispitanika prema europskoj integraciji i EU ispitivan brojnim indikatorima, pri čemu je naglasak stavljen na percepciju posljedica priključivanja Hrvatske Europskoj uniji. No, ispitivani su i drugi aspekti odnosa prema Europi i EU koji predstavljaju širi kontekst za razumijevanje percepcije posljedica ulaska u Uniju.

Dobiveni rezultati pokazuju da je većina mladih i starijih u Hrvatskoj imala zapravo neutralnu sliku o EU – iako je više onih s pozitivnom nego s negativnom slikom – a logično je pretpostaviti da se ta neutralnost može razmjerno lako promijeniti pod utjecajem raznih faktora. Čak je oko devet desetina ispitanika početkom 2004. podržavalo integraciju Hrvatske u Europsku uniju. Među njima je bilo najviše euroskeptika, tj. onih koji smatraju da se od pridruživanja previše očekuje. Istodobno, euroentuzijasta (koji očekuju svekolike dobrobiti od pridruživanja) i eurorealista (koji drže da je integracija neminovna za opstanak malih zemalja) bilo je znatno manje. Dominacija euroskeptika ponovo upozorava na nestabilnost odnosa prema EU, na kojeg mogu djelovati konkretna zbivanja i u EU i u samoj Hrvatskoj. Međutim, usprkos iskazanoj skepsi, dvije trećine ispitanika očekivalo je da Hrvatska najkasnije do 2010. postane ravnopravna članica Unije.

Iskustva i drugih tranzicijskih zemalja pokazala su kako na putu u ujedinjenu Europu stoje brojne teškoće. Naši su ispitanici te teškoće podjednako adresirali i na Hrvatsku i na EU, s tim da je od 1999. do 2004. među mladima porastao broj onih koji naglašavaju odgovornost EU, a smanjio se broj onih koji ističu odgovornost Hrvatske. Međutim, za utvrđivanje odnosa spram europske integracije i ulaska Hrvatske u Uniju, najvažniji su nalazi o očekivanim pozitivnim i negativnim posljedicama nakon integriranja Hrvatske u EU. Ponovno i mladi i stariji očekuju više prednosti nego nepoželjnih posljedica. No, pritom se pokazalo kako je tijekom pet godina među mladima došlo do blagog opadanja pozitivnih, a rasta negativnih očekivanja. Usprkos tim tendencijama, očekivanja mladih su pozitivnija od očekivanja starijih. Najveća pozitivna očekivanja registrirana su na individualnom i sociokulturnom planu, dok je opao socioekonomski entuzijazam. Dapače, upravo se zbog socioekonomske nepripremljenosti Hrvatske za ulazak u razvijeno europsko okruženje očekuje najviše negativnih posljedica.

Uvid u percepciju društvenih i političkih posljedica hrvatske integracije u Europsku uniju ostvaren je pomoću još niza pokazatelja. Tako je ispitivanje očekivanog razvoja EU u narednih deset godina pokazalo da samo mogućnost olakšanih putovanja, rada, studiranja i života u Europi očekuje većina ispitanika, pri čemu se mladi tom mišljenju priklanjaju u dva od tri slučaja. No, u priličnoj mjeri pribojavaju se troškova integracije za Hrvatsku i pogoršanja položaja poljoprivrednika. Stariji ispitanici očekuju više društvenih problema nego mladi, uključujući i veću razinu nezaposlenosti. Negativne posljedice po vlastitu zemlju, mladi u Hrvatskoj također slabije percipiraju, nego što je to slučaj s njihovim vršnjacima u Uniji. Vezano uz bojazni od izgradnje ujedinjene Europe i Europske unije, ustanovili smo da se mladi u Hrvatskoj najviše boje kraja hrvatske valute i porasta kriminala, a najmanje potencijalnog gubitka socijalnih privilegija. Stariji ispitanici, s druge strane, konzistentno pokazuju veću razinu straha u svim ispitivanim elementima. Strahovi ispitanika iz proširene EU nešto su drugačiji – najviše je izražena bojazan od transfera radnih mjesta u druge zemlje, porasta kriminala i trgovine drogom, poteškoća za poljoprivrednike i cijene koju zbog izgradnje EU njihova zemlja mora platiti. I mladi i stariji ispitanici iz Hrvatske, manje su od Europljana zabrinuti za gubitak nacionalnog identiteta, jezika i socijalnih privilegija.

Jedna od najvažnijih komponenti izgradnje Europe i EU jest proces proširenja, premda aktualna kriza u koju je zapao europski integracijski proces može rezultirati zastojem u tempu i njegovu opsegu. Svi naši ispitanici naglašavaju višestruke koristi od proširenja EU, zatim slijedi pozitivan utjecaj proširenja po Hrvatsku, a nisko su vrednovani naponi hrvatskih vlasti za ulazak u Uniju. Stariji sve navedene stavove prihvaćaju više od mladih, pri čemu i više vrednuju hrvatske kvalitete. Gotovo dvije trećine ispitanika iz zemalja kandidata

za EU su, s druge strane, 2002. godine visoko ocijenili sve potencijalne pozitivne posljedice proširenja EU, ali je četvrtina pokazala i bojazan od mogućeg porasta nezaposlenosti u svojoj zemlji.

Eventualno pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji značit će i promjenu u načinu donošenja odluka, u smislu da će se neke donositi na nacionalnoj razini, a neke zajednički s EU. Naši su se ispitanici u tom pogledu pokazali vrlo spremnima za integraciju, jer ih većina misli da bi četiri petine promatranih područja trebalo biti predmetom zajedničke odluke Hrvatske i EU. Jedina područja u kojima bi, po mišljenju mladih ispitanika, Hrvatska trebala samostalno odlučivati jesu prihvaćanje izbjeglica, pravosuđe, kultura, poljoprivreda i ribarstvo te policija. Europljani o istom pitanju imaju različito mišljenje, pa tako za dvije trećine navedenih poslova misle da bi ih njihova zemlja trebala obavljati zajedno s EU, dok bi samostalno trebala odlučivati u područjima sprječavanja kriminala mladih, urbanog nasilja, zatim u obrazovanju, osnovnim pravilima o medijima, o zdravstvenoj i socijalnoj skrbi te o nezaposlenosti.

Posebno je indikativna percepcija potencijalnih dobitnika i gubitnika hrvatskog članstva u EU. Različite društvene skupine su na osnovi percepcije mladih grupirane u potencijalne gubitnike integracije (npr. poljoprivrednici, umirovljenici, radnici, nezaposleni), potencijalne dobitnike integracije (kao što su stanovnici glavnog grada i nekih regija, te mladi, ali i svi građani Hrvatske), te sigurne dobitnike integracije koji su i najbolje pripremljeni za ulazak Hrvatske u EU (stručnjaci, oni koji govore strane jezike, politička elita, menadžeri, velike tvrtke). Pokazalo se, zapravo, da mladi najvećim dobitnicima integracije u EU smatraju one društvene skupine koje su i u današnjim hrvatskim okvirima u razmjerno boljem položaju, a oni čiji je sadašnji položaj nezavidan i kojima bi bolja budućnost bila najpotrebnija, percipirani su kao potencijalno najmanji dobitnici. Ohrabrujuće je tek to što mladi same sebe svrstavaju u potencijalne dobitnike, što znači da smatraju kako postojeće sposobnosti i potencijali njihove generacije samo trebaju optimalne okolnosti da bi se iskazali u punoj mjeri. Kako su ljudi koji govore strane jezike percipirani kao sigurni dobitnici ulaska u Uniju, posebno smo ispitali i taj aspekt pripremljenosti za proširenje. Podaci o znanju stranih jezika ne oduševljavaju pretjerano, osobito kad se usporede sa znanjem stranih jezika mladih u EU. Na prvom je mjestu, dakako, engleski jezik. No, za razliku od europskih rezultata gdje slijedi znanje francuskog, u Hrvatskoj je drugi najčešći strani jezik njemački. Mladi oba ta jezika više znaju nego stariji ispitanici, dok su u lošijem položaju kad je riječ o ostalim ispitivanim stranim jezicima (talijanski, francuski i ruski).

U ovom smo istraživanju ustanovili i to kako je oko tri četvrtine naših ispitanika ponosno na činjenicu da su građani Hrvatske, dok je nešto preko polovice mladih i nešto manje starijih ponosno zbog činjenice da su Europljani.

Mladi su ti koji su nešto kritičniji spram nacionalnog identiteta i istodobno prednjače u pozitivnom vrednovanju svog europejstva. No, najzanimljiviji nalaz jest da svi hrvatski ispitanici osjećaju manje nacionalnog ponosa od stanovnika Europske unije, dok je razumljivo da ispitanici iz EU više ističu svoj ponos što su Europljani. Odgovori ispitanika na pitanje o sadržaju pojma “građanin Europske unije” pokazuju da ni mladi ni stari nemaju koherentno poimanje građanstva u EU. Ipak, pravo na rad, život i studij u bilo kojoj članici EU predstavlja ključne elemente shvaćanja tog građanstva i kod mladih u Hrvatskoj i kod onih iz same Unije. I kod mladih i kod starijih ispitanika u Hrvatskoj najmanje se važnim pokazalo opće aktivno pravo glasa, bez obzira radi li se o izborima za Europski parlament, za nacionalna ili za lokalna predstavnička tijela.

Samo jedan od četiri ispitanika iz Hrvatske smatra da će od hrvatskog članstva u EU imati osobne koristi, dok skoro polovica mladih i trećina starijih ispitanika o tome nema definirano mišljenje. Jasno je da je taj osjećaj usko vezan uz pitanje osobnog značenja Europske unije za ispitanike, pri čemu ni mladi ni stariji nemaju homogenu percepciju značenja EU. Samo se jedan odgovor javlja u natpolovičnom broju slučajeva – EU je način stvaranja bolje budućnosti za mlade, dok je malu potporu dobila tvrdnja da EU znači nekakvu “europsku vladu”, nadređenu nacionalnim državama koje su članice Unije. Za razliku od mladih Hrvatske, mladi iz zemalja Unije najviše naglašavaju slobodu kretanja, dok je vremenom upravo pojam “europske vlade” postao izraženiji u stavovima europske mladeži. I kod mladih u Hrvatskoj i kod mladih u EU, podjednako je nizak strah od eurobirokracije, gubitka kulturne raznolikosti i utopizma europske ideje.

Zaintrigirani čestom javno isticanom zabrinutošću o brojnim odlascima mladih, osobito visokoobrazovanih ljudi u inozemstvo, smatrali smo da je potrebno istražiti spremnost naših ispitanika da neko vrijeme ili zauvijek provedu u inozemstvu. Prema našim podacima, dvije petine mladih željelo bi dulje vrijeme živjeti (i raditi ili studirati) u inozemstvu, dok bi zauvijek tamo otišla četvrtina hrvatske mladeži. Želja mladih da steknu određena znanja, materijalna sredstva i iskustva u inozemstvu nije upitna, posebice ako znamo da su mladi i inače najmobilniji i najfleksibilniji segment društva. No podatak da četvrtina mladih želi zauvijek napustiti zemlju (pri čemu neće svi to i učiniti) jest zabrinjavajući kada ga promatramo iz rakursa ljudskog kapitala koji je za opstojnost i optimalan razvoj male zemlje, kao što je Hrvatska, izuzetno važan. Usto, važno je napomenuti da je u petogodišnjem razdoblju porastao postotak mladih koji bi u inozemstvo išli zauvijek, uz odgovarajuću priliku, ali i bez takve prilike, što je indikator nepovoljnih trendova u društvenom razvoju Hrvatske. Stariji ispitanici, s druge strane, pokazuju veću konzervativnost prema mogućem odlasku svoje djece u neku od zemalja Unije, s tim da su ipak spremni pristati na njihovo studiranje i usavršavanje u EU, a samo oko 14% njih bi

željelo da se njihova djeca trajno nastane ili cijeli radni vijek provedu u nekoj od zemalja članica Europske unije.

Analiza diferenciranja mladih u njihovu odnosu spram europske integracije i EU pokazala je da korištena socijalna obilježja imaju ograničen utjecaj. Drugim riječima, mladi su relativno homogeni u svom doživljaju ujedinjene Europe i očekivanjima od pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji. No, stanovite razlike postoje, a one su ponajviše uvjetovane stranačkom identifikacijom, socioprofesionalnim statusom, regionalnom pripadnošću i religijskom samo-identifikacijom. Iz toga slijedi da najviše utjecaja na stavove spram procesa europske integracije imaju ideološko-politička opredjeljenja te konkretan društveni status i specifičnosti šire sredine. Tako se pokazalo kako su pristaše stranaka lijevog centra, učenici i studenti, stanovnici razvijenijih regija i nereligiozni ispitanici skloniji EU i procesu integracije, pri čemu više naglašavaju pozitivne posljedice i potencijalne dobiti od hrvatskog pridruživanja Uniji nego što iskazuju bojazni od negativnih posljedica. Takvi su, ali u nešto manjoj mjeri, i mladi muškarci, akademski obrazovani, mladi urbanog porijekla i/ili domicila, dok su dobne razlike unutar mladih nekonzistentne. Otuda se najkraće može reći kako se veća socijalna kompetencija mladih odražava i na formiranje stabilne i konzistentne proeuropske orijentacije. Kako tu skupinu čini ipak manjina mladih, očito je da je nužan veliki trud zagovornika integracije, osobito vladajućih političkih aktera, kako bi za taj cilj uvjerljivim argumentima pridobili i onu većinu mladih koja je kolebljiva i utoliko podložna utjecajima, često i oprečne naravi.

Na kraju se mogu izdvojiti dvije najvažnije tendencije koje proizlaze iz rezultata istraživanju o odnosu mladih prema procesu europske integracije. Prva pokazuje da je mlada generacija u Hrvatskoj prepoznata – i od strane mladih i od strane starijih – kao jedan od potencijalno najvećih dobitnika procesa europske integracije i, u tom kontekstu, pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji. Drugi trend pokazuje da mladi u odnosu na starije konzistentno demonstriraju izraženiju proeuropsku orijentaciju. Obje ove tendencije sugeriraju da su potencijali mladih resurs s kojim treba ozbiljno računati na putu Hrvatske u EU, a potom i njezinom adekvatnom razvoju u novom okruženju. Utoliko bi, uz sve ostale štete koje bi nastale zaustavljanjem procesa proširenja EU, jedna od nepoželjnih posljedica bila i slabljenje motivacije i eurooptimizma mladih u Hrvatskoj. Negativne posljedice bile bi utoliko veće, jer bi te komponente, u povoljnijim okolnostima – kojima bi pridonijela i sigurnost ulaska Hrvatske u EU – mogle biti iskorištene kao jedan od važnijih generatora razvoja zemlje, koji nikako da krene u željenom smjeru.

Literatura

- Adnanes, M. (2004): Exit and/or Voice? Youth and Post-Communist Citizenship in Bulgaria. *Political Psychology* 25(5): 795-815.
- Baranović, B. (2002): Mladi u Hrvatskoj - između nacionalnog identiteta i europske integracije, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 125-154.
- Davies, P. (2003): Widening Participation and the European Union: direct action - indirect policy?. *European Journal of Education* 38(1): 99-116.
- Duch, R.; Taylor, M. (1997): Economics and the vulnerability of the Pan-European Institutions. *Political Behavior* 19(1): 65-80.
- Eichenberg, R. C.; Dalton, R. J. (1993): Europeans and the European Community: The Dynamics of Political Support for European Integration. *International Organization* 47(4): 507-534.
- Europska komisija (1997): *Eurobarometer 47.2: The Young Europeans*, Luksemburg: OPOCE.
- Europska komisija (2001): *Eurobarometer 55.1: The Young Europeans in 2001*. Luksemburg: OPOCE.
- Europska komisija (2002): *Candidate countries Eurobarometer: Public opinion in the countries applying for European Union membership*. Luksemburg: OPOCE.
- Europska komisija (2005): *Eurobarometer 62.: Public opinion in the European Union*. Luksemburg: OPOCE.
- Gabel, M. (1998): Public Support for European Integration: An European Test of Five Theories. *Journal of Politics* 60(2): 333-354.
- Gabel, M.; Whitten, G. D. (1997): Economic Conditions, Economic Perceptions and Public Support for European Integration. *Political Behavior* 19(1): 81-96.
- Green, D. M. (1999): *Who are "The Europeans"?* *European Political Identity in the Context of the Post-war Integration Project*. Mimeo: University of Wisconsin.
- Hix, S.; Goetz, K. H. (2000): Introduction: European Integration and National Political Systems. *West European Politics* 23(4): 1-26.
- Ilišin, V. (2002): Mladi i politika, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 155-202.
- Kraus, W. (2000): *Budućnost Europe*. Osijek-Zagreb-Split: Panliber.
- McLean, I. (1997): *Uvod u javni izbor*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti / Politička misao.
- Mintas-Hodak, Lj. (2004): Povijest europskih integracija, u: Mintas-Hodak, Lj. (ur.): *Uvod u Europsku uniju*. Zagreb: MATE d.o.o., 3-31.

- Mitev, P.; Riordan, J. - ur. (1996): *Europe. The Young. the Balkans*. Sofia: International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations.
- Nelsen, B. F.; Guth, J. L. (2003): Religion and Youth Support for the European Union. *Journal of Common Market Studies* 41(1): 89-112.
- Obradović, T. (2004): Širenje evropskih integracija, u: Mintas-Hodak, Lj.(ur.): *Uvod u Evropsku uniju*. Zagreb: MATE d.o.o., 33-49.
- Perko-Šeparović, I. (1975): *Teorije organizacije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Pinder, J. (2003): *Evropska unija: kratak uvod*. Sarajevo: Šahinpašić.
- Pinterić, U. (2005): Razvoj in vloga evropske identitete za nadaljnji razvoj Evropske unije, u: Haček, M. i Zajc, D. (ur.): *Slovenija v EU: Zmožnosti in priložnosti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Putnam, R. D. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Sirotić, S. (1992): *Povezivanje s Evropskom zajednicom: stavovi stanovništva*. Zagreb: Institut za razvoj i međunarodne odnose.
- Štimac Radin, H. (2002): Rizici nezaposlenosti, u: Ilišin, V.; Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu / Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 231-258.
- Topalova, V. (2000): Europe and European identity concepts of young Bulgarians, u: Mitev, P. (ur.): *Balkan youth and perception of other*. Sofia: International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations, 141-164.
- Turner, B. S. (1994): Postmodern culture / modern citizens, u: Steenbergen van, B. (ur.): *The condition of citizenship*. London: Sage, 153-168.
- Žagar, M. (1998): Evropski integracijski procesi, supranacionalnost in nacionalne identitete v Evropi, u: Zajc, D. (ur.): *Evropeizacija slovenske politike*. Ljubljana: Slovensko politološko društvo.

Ivona Mendeš

ZNANJE I INFORMIRANOST O EUROPSKOJ UNIJI

1. Uvod

Svijet bez medija u današnjem umreženom i isprepletenom društvu gotovo je nemoguće zamisliti. Njihovo je širenje nezaustavljivo i oni su gotovo neprimjetno postali dijelom života svijui. Uz recentnu pojavu novih načina komunikacije, vijesti, internet i mobilne komunikacije uzimaju sve više maha i šire utjecaj procesa kojim je obilježeno sve što se u suvremenom svijetu događa, bilo to za ili kontra tog procesa – procesa globalizacije.

Neke jednostavne premise o kojima se treba razmišljati kad se raspravlja o medijima tiču se prava građana na potpuno i objektivno informiranje, tj. dobivanje jasnih i objektivnih informacija koje se tiču političkih, ekonomskih i socijalnih pitanja važnih za njihov svakodnevni život. Očito je, naravno, da takvi “čisto informativni” mediji ne postoje zasebno, kao u nekoj vrsti vakuuma, nego imaju i druge funkcije – kao što je edukacija, zabava itd. Osim toga, sve jače ispreplitanje i integracija različitih medija posljedica su procesa globalizacije i otvaranja tržišta različitih zemalja prema utjecaju izvana, pa smo sve više svjedoci jednakih ili sličnih sadržaja u cijelom svijetu (Ilišin, 1988; 2002; Kevin i dr., 2004).

Mediji su također tvornice vlastitih proizvoda, koji imaju specifičnu težinu po društvo, i u kulturnom i u političkom smislu. Mediji stvaraju sadržaj tzv. masovne kulture, što bi bila “kultura stvorena prema masovnim normama industrijske proizvodnje, širena tehničkim sredstvima masovne difuzije (...), obraća se (...) jednom divovskom aglomeratu jedinki, skupljenih neovisno od unutrašnjih struktura društva” (E. Morin, prema: Ilišin, Marinović Bobinac, Radin, 2001:16). Taj “opijum za mase” uzrokuje zguljivanje kulturne vrijednosti s većine sadržaja ili, s druge strane, zanemarivanje te vrijednosti u korist pojednostavljenja i zgodnog pakiranja onog što se sluša, gleda, čita, odnosno konzumira. Zbog navedenih razloga nerealno je očekivati da postoji medijski sustav u kojem su potpune i objektivne informacije dostupne uvijek i bez obzira na temu o kojoj je riječ.

Što se tiče medija i demokracije, oni u sustavu koji pretendira biti demokratski pružaju informacije o političkom životu, o kreiranju i provedbi javnih politika i o donošenju odluka. Pritom se pretpostavlja postojanje transparentnog sustava koji dopušta pristup informacijama. Osim toga, od medija se očekuje da će dati građanima cijeli spektar mišljenja i analiza koje se tiču politike i društva, zajedno s argumentacijom za raspravu o tim temama. Mediji su, kod nekih autora, stoga i dobili naziv “četvrte vlasti” u državi (uz zakonodavnu, izvršnu i sudsku), jer u ime javnosti igraju ulogu psa čuvara kad je riječ o ponašanju političkih institucija i aktera (Inglis, 1997; Peruško Čulek, 1999; Kevin, 2004).

Javna percepcija o ulozi i djelovanju medija igra važnu ulogu utoliko što može pokazati koliki i kakav utjecaj imaju na “prosječnog” gledatelja, što njega/nju zanima u cijelom moru informacija i kako ta činjenica utječe na njegovo/njeno mišljenje o cijelom nizu različitih problema i pitanja iz društvenog života. Pritom treba uzeti u obzir tzv. zakon blizine koji tvrdi da sve jednake pojave, stvari i događaji imaju to manje odjeka što su udaljeniji od neke određene točke promatranja – pojedinca zanima njegov svakodnevni život, događaj koji je “blizu”. Čimbenici koji pritom utječu na ocjenu blizine su, dakako, osobni interesi, zemljopisna blizina, vrijeme događaja, psihosocijalni faktori (npr. život, zdravlje, sigurnost i sl.), te političko-ideološki (ljudi se zanimaju za uvjerenja koja su im bliska), socioprofesionalni, sociokulturni i generacijski čimbenici (Bobić, 1987:15).

Posebnu skupinu među stanovništvom, kad je o informiranju i informiranosti riječ, čine upravo mladi. U pokušaju poimanja načina na koji se mladi informiraju i zašto, korisno bi bilo upozoriti da mnogi autori vjeruju kako se pogrešno izjednačava “masovno” s “pasivnim”. Naime, u središtu zanimanja teorije zadovoljenja potreba (*uses and gratifications*) upravo je aktivnost primatelja informacija, u ovom slučaju mladih. Drugim riječima, mediji služe za zadovoljavanje nekih posebnih ljudskih potreba, kao što su prvenstveno informiranje, a zatim i obrazovanje, potvrda vlastitog identiteta, zabava, bijeg iz stvarnosti i sl. (Ilišin, 2001). Iz tog je razloga razumljivo što mladi, populacija čiji identitet još nije do kraja izgrađen, koja se velikim dijelom još uvijek nalazi na nekom stupnju stjecanja obrazovanja, koja mnogo polaže na zabavu i razonodu i koja se, konačno, suočava s uzrocima i posljedicama svoje društvene marginalizacije, koristi medije za sve navedene svrhe (Ilišin, 1988; 1999; 2002).

Sve od navedenog je istina i za zemlje u tranziciji kao što je Hrvatska, koje se suočavaju s dodatnim izazovom inkorporiranja *acquis communautaire* Europske unije u vlastiti pravni, politički i društveni sustav. U tom se kontekstu može reći da su mediji kao glavni izvori informacija za građane, prošli brze promjene u načinu prikupljanja i pružanja informacija. Nove ili ponovno

uspostavljene nacionalne države su usto uhvaćene u procjep između pitanja koja se tiču “nacionalnog interesa” i pitanja od “javnog, odnosno općeg interesa”, što izravno utječe na ulogu medija kao “graditelja nacije”, kao onih koji razvijaju ili potiču razvitak nacionalnog identiteta i ulogu medija kao čuvara poslova koji se tiču općeg dobra (Kevin, 2004).

Postojeći rezultati vezani uz informiranje o Europskoj uniji, njenim politikama i institucijama, kazuju kako su televizija i dnevne novine glavni izvori podataka o navedenim temama, dok radio zaostaje za njima, iako je povjerenje ispitanika u vijesti dobivene s radija najveće (Europska komisija, 2003c). Osim toga, razina korištenja tih medija je bila slična i u zemljama koje su do proširenja u svibnju 2004. godine bile kandidatkinje za ulazak u EU (Europska komisija, 2003a). Može se tvrditi, unatoč bilo kakvoj skepsi koja može postojati kad je riječ o medijima, kako je jasno da se europski građani oslanjaju na medije kako bi dobili informacije iz političkog, društvenog, kulturnog i inog života. Uporaba novih tehnologija za prikupljanje informacija, odnosno korištenje interneta, u ovom je kontekstu u stalnom porastu, no samo 12-15% građana navodi taj masovni medij kao izvor informacija o EU. Situacija koja se tiče mladih i Europske unije, pokazuje veću uporabu interneta, osobito u zemljama koje su se nalazile ili se nalaze u procesu približavanja Uniji (Europska komisija, 2003b). I nalazi Svjetskog internet projekta pokazuju kako korisnici interneta smatraju da je on vrlo važan izvor informacija. Međutim, povjerenje i pouzdanost informacija koje se distribuiraju ovim putem, pitanje je za raspravu i izaziva zabrinutost iskusnih korisnika interneta u gotovo svim zemljama (Kevin, 2004).

U ovoj analizi fokusirali smo se na ispitivanje općenitog odnosa mladih prema informiranosti o društvenim i političkim temama, ali i specifičnog odnosa prema informiranosti o Europskoj uniji, njenim javnim politikama, institucijama i procesima koji je se tiču. Cilj istraživanja jest ustanoviti kakvo je znanje i informiranost mladih o Europskoj uniji i procesu europske integracije. U tom se kontekstu analizira korištenje određenih medija, praćenje specifičnih sadržaja u medijima, informiranost o Europskoj uniji i procesu približavanja Hrvatske toj asocijaciji te stvarno znanje povezano s procesom hrvatskog približavanja Uniji, koje teme vezane uz EU pobuđuju veći ili manji interes, koji izvori informiranja pritom igraju ulogu i koliko su poznate neke institucije Europske unije. U sklopu tako operacionaliziranog cilja istraživanja ispituje se i diferencijacija mladih u odnosu na starije, kao i mladih međusobno s obzirom na njihova različita sociodemografska, sociostrukturalna i sociokulturna obilježja. U tako postavljenoj analizi nastojat će se odgovoriti na četiri pitanja: 1) razlikuju li se mladi od starijih u svojoj informiranosti općenito i informiranosti vezanoj uz EU, specifično; 2) koliko su mladi zainteresirani za određene teme iz političkog i društvenog života te teme vezane uz EU; 3) razlikuju li se mladi međusobno s

obzirom na različita socijalna obilježja; 4) tamo gdje je to moguće usporediti, razlikuju li se hrvatski ispitanici, napose mladi, od ispitanika u bivšim zemljama kandidatkinjama za EU i u samoj Europskoj uniji. Za utvrđivanje eventualnih razlika unutar populacije mladih koristi se ukupno 10 obilježja: dob, spol, socioprofesionalni status, provenijencija, domicil, stupanj obrazovanja ispitanika i njihovih očeva, regionalna pripadnost, religijska samoidentifikacija i stranačka identifikacija. Osim navedenih obilježja, u pojedinim analizama smo koristili i sljedeće stavove ispitanika: percepciju ispitanika o Europskoj uniji, percepciju potencijalne osobne koristi od ulaska Hrvatske u EU, praćenje vijesti na televiziji, radiju, u dnevnim novinama i na internetu, praćenje tema vezanih uz EU, NATO i euroatlantske organizacije u medijima, procjenu vlastite informiranosti o Europskoj uniji, zbivanjima u njoj i procesu približavanja Hrvatske EU, podršku ulasku Hrvatske u Uniju i posjedovanje računala. Usporedba na osnovi tih varijabli trebala bi pokazati koja od promatranih obilježja na individualnoj razini najviše utječu na znanje i informiranost mladih o Europskoj uniji i procesu integracije. Interpretirat će se one razlike i povezanosti (proizišle iz primjene hi-kvadrat testa i analize varijance) koje su značajne na razini .0001 i manje. Komparativna analiza koristi se na dvije razine – prva je usporedba mladih i starijih, a druga je usporedba ispitivanja u Hrvatskoj iz 2004. godine s europskim ispitivanjima provedenim na uzorku populacije starije od 15 godina u 13 zemalja kandidatkinja za Europsku uniju 2002. godine (što uključuje i zemlje koje nisu u međuvremenu ušle u EU: Bugarsku, Rumunjsku i Tursku) te ispitivanjem opće populacije u samoj Europskoj uniji 2004. godine nakon proširenja (s tim da za potonju komparativnu analizu raspoložemo razmjerno ograničenim brojem varijabli).

2. Mladi i informiranje

U ovom se dijelu žele utvrditi osnovni podaci o informiranju i informiranosti mladih u Hrvatskoj. U tom smislu, bit će analiziran pristup ispitanika medijima općenito, napose učestalost praćenja vijesti na televiziji, radiju, u dnevnim novinama i na internetu te učestalost praćenja specifičnih tema iz društvenog i političkog života.

U bilo kojem istraživanju vezanom uz informiranje, možda je najvažnije ispitati općenito mjesto medija u životu ispitanika, odnosno, jesu li s medijima u kontaktu i koliko. Stoga smo nastojali ispitati doseg najčešćih medija s kojima bi se ispitanici mogli susresti, a učestalost praćenja vijesti putem tih medija mjerili smo petostupanjskom ljestvicom (“svaki dan”, “više puta tjedno”, “jednom ili dvaput tjedno”, “rjeđe” i “nikad”). U svrhu lakšeg baratanja i jednostavnije interpretacije podataka, prva dva stupnja spojena su u jedinstveni odgovor “često”, a posljednja dva u odgovor “rijetko ili nikad”. Usporedni podaci za mlade i starije ispitanike u Hrvatskoj 2004. te za ispitanike iz 13 zemalja koje su

krajem 2002. godine bile kandidatkinje za članstvo u Europskoj uniji, prikazani su u tablici 1.

Tablica 1: Komparativni prikaz učestalosti praćenja medija (%)

Mediji	Često			Ponekad			Rijetko ili nikad		
	CC 13 2002.*	HR 2004.		CC 13 2002.	HR 2004.		CC 13 2002.	HR 2004.	
		Mladi	Stariji		Mladi	Stariji		Mladi	Stariji
Televizija	84	70,9	87,9	7	14,6	5,7	9	14,6	6,4
Dnevne novine	41	48,5	50,5	17	21,6	16,6	43	29,9	32,9
Radio	48	47,2	59,6	9	14,0	12,0	42	38,8	28,4
Internet	–	24,0	9,8	–	13,6	5,5	–	62,3	84,7

* Europska komisija, 2002:34-35

Iz navedenih podataka je lako primijetiti da primat u čestom praćenju vijesti drži televizija kao medij koji je najpristupačniji, ali koji traži i najmanje angažmana od strane svoje publike. Nezanemariv je i postotak redovitih čitatelja dnevnih novina i slušatelja radijskih informativnih emisija, a internet, kao novi medij, kojem je iz raznih razloga (potrebno je dosta novaca, a i znanja za njegovo korištenje) teže pristupiti, bilježi znatno manji postotak redovitih korisnika.

Možda najzanimljiviji rezultati prikazani u tablici, odnose se na ponekad drastične razlike u korištenju nekih medija između mladih ispitanika i onih starijih od 30 godina. Prva se razlika tiče čestog gledanja televizijskih vijesti – skoro 20% više starijih tvrdi da redovito prati informativne emisije na televiziji u usporedbi s mladima. Iako razlika nije tako velika, primjetna je i kod korištenja radijskih emisija za informiranje; naime, tri petine starijih i nešto malo manje od polovine mladih navodi da često slušaju radijske vijesti. Razlike u korištenju interneta kao sredstva za praćenje vijesti vidljivije su kad pogledamo odgovor “rijetko ili nikad” – starijih koji ne koriste internet da bi saznali različite novosti ima 20% više nego mladih, dok skoro četvrtina mladih učestalo koristi taj novi medij (za razliku od tek desetine starijih).

Kad je riječ o podacima iz zemalja koje su krajem 2002. godine bile kandidatkinje za članstvo u EU, drugim riječima, zemalja koje su tada bile u približno sličnoj situaciji kao što je to danas Hrvatska u procesu približavanja Europskoj uniji, zanimljivo je primijetiti da su naši ispitanici (to se osobito odnosi na stariju populaciju) puno češći gledatelji, čitatelji i slušatelji različitih medija i informacija.

Da bi se provjerilo postojanje određenih statistički značajnih razlika unutar mlade populacije u Hrvatskoj u praćenju navedenih medija, prethodno navedeni podaci koji se tiču samo pozitivnih odgovora ukršteni su s ispitivanim obilježjima mladih. Dobiveni rezultati nalaze se u tablici 2.

Tablica 2: Praćenje određenih medija s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Televizija	Dnevne novine	Radio	Internet
<i>Spol</i>		$\chi^2=33,89$		
Ženski		42,3		
Muški		54,3		
<i>Dob</i>	$\chi^2=24,23$		$\chi^2=42,97$	
15 – 19 godina	66,4		39,4	
20 – 24 godina	68,5		46,4	
25 – 29 godina	77,7		55,9	
<i>Mjesto rođenja</i>		$\chi^2=48,96$		$\chi^2=59,38$
Selo		43,4		17,7
Mali grad		45,9		24,4
Veliki grad		60,4		33,8
Zagreb		58,5		33,7
<i>Mjesto stanovanja</i>		$\chi^2=53,84$		$\chi^2=51,37$
Selo		42,2		18,3
Mali grad		47,2		24,8
Veliki grad		58,9		29,7
Zagreb		59,8		33,4
<i>Socioprofesionalni status</i>		$\chi^2=50,94$	$\chi^2=42,94$	$\chi^2=102,16$
Zaposleni		52,1	52,8	19,06
Nezaposleni		40,1	50,2	15,6
Učenici		42,2	35,4	28,9
Studenti		57,3	47,7	34,4
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=43,94$	$\chi^2=63,39$	$\chi^2=38,39$	$\chi^2=97,72$
OŠ i manje	65,7	38,5	38,9	24,1
Ind./zanatska škola	64,7	44,9	49,0	11,3
Srednja škola	73,1	53,3	47,9	25,4
VSS, VSS i više	83,9	59,0	61,1	37,6
<i>Regionalna pripadnost</i>		$\chi^2=94,97$		$\chi^2=36,58$
Sjeverna Hrvatska		43,2		19,1
Sred. Hrvatska		41,9		20,9
Istra i Primorje		62,1		26,7
Istočna Hrvatska		34,7		20,9
Dalmacija		51,9		23,6
Zagreb		60,1		33,6
<i>Religioznost</i>				$\chi^2=28,35$
Religiozni				22,5
Neodlučni				25,5
Nereligiozni				32,7
<i>Stranačka identifikacija</i>		$\chi^2=38,57$		
HDZ		44,4		
HNS		56,8		
HSP		53,0		
HSS		46,8		
SDP		57,5		
Neodlučni		45,9		
<i>Posjedovanje računala</i>		$\chi^2=48,38$		$\chi^2=377,55$
Ne		39,9		6,8
Da		55,1		37,6
UKUPNO	70,9	48,5	47,2	24,0

Iz navedenih je podataka uočljivo da informiranje putem određenih medija izaziva znatne razlike među mladima. Prvenstveno se radi o čitanju dnevnih novina i praćenju novosti putem interneta. Kako je televizor sastavni dio 92,8% kućanstava u Hrvatskoj (*Osnovne karakteristike...*, 2003), za očekivati je da će većina mlade populacije bez velikih iznimaka koristiti taj medij za informiranje. Jedina dva obilježja po kojima se mladi razlikuju su dob (mladi koji se nalaze u najstarijoj dobnoj kohorti čine veći dio redovitog televizijskog gledateljstva za razliku od najmlađih ispitanika) i obrazovanje (najrjeđe ili nikakvo praćenje televizijskih vijesti pokazuju mladi sa završenom industrijskom ili zanatskom školom, dok visokoobrazovani u više od četiri petine slučajeva često gledaju informativne emisije na TV-u). Ni radijske emisije o različitim novostima ne diskriminiraju mlade osobito po ispitivanim obilježjima. I tu se mladi ispitanici razlikuju po dobi – opet su najstariji ispitanici ti koji često prate vijesti na radiju, a gotovo svaki drugi najmlađi ispitanik izbjegava radijske informativne emisije; zatim po obrazovanju: još veća razlika postoji među najobrazovanim ispitanicima i, u ovom slučaju, mladima koji su završili samo osnovnu školu, nego u slučaju televizijskih vijesti; te konačno, po socioprofesionalnom statusu – najčešće su slušatelji novosti zaposleni ispitanici, a u skladu s prethodnim podatkom vezanim uz obrazovanje, najmanje pažnje vijestima na radiju posvećuju učenici.

Najviše razlika tiče se informiranja putem dnevnih novina. Može se reći da njihov vjerni čitatelj izgleda ovako: muškarac koji je rođen, odrastao i stanuje u Zagrebu, Splitu, Rijeci ili Osijeku (na suprotnom polu nalaze se ispitanici sa sela), koji studira ili radi (nasuprot njemu nalaze se učenici i nezaposleni ispitanici), stekao je visokoškolsku naobrazbu (za razliku od osoba s najnižom kvalifikacijom), živi u najrazvijenijim hrvatskim regijama – Istri i Primorju, odnosno Zagrebu (s druge strane nalaze se ispitanici iz Istočne Hrvatske), glasač je HNS-a ili SDP-a (dok HDZ-ovi simpatizeri spadaju među najmanje redovite čitatelje dnevnih novina) i posjeduju osobno računalo.

Ugrubo se može tvrditi da najčešći “surferi” internetom svojim obilježjima jako nalikuju čitateljima dnevnih novina, osim što su u ovom slučaju najredovitiji posjetitelji najrasprostranjenije svjetske mreže studenti i učenici (dok nezaposleni i zaposleni ispitanici, znači oni koji su ušli u svijet rada, očito imaju manje prilike koristiti nove tehnologije da bi se informirali), zatim najobrazovaniji ispitanici (naspram mladih koji su završili neku trogodišnju srednju školu), Zagrepčani (za razliku od mladih iz Istočne, Sjeverne i Središnje Hrvatske) i nereligiozni ispitanici (pritom mladi koji izražavaju visok stupanj religioznosti rijetko ili nikada ne koriste internet za informiranje).

Kako bi se produbila spoznaja o načinu informiranja, ispitanici su trebali odgovoriti na pitanja o najčešćim temama iz društvenog i političkog života koje

prate u medijima. Usporedni podaci za mlade i starije ispitanike iz našeg istraživanja te za ispitanike iz 13 kandidatskih zemalja prije proširenja Europske unije nalaze se u tablici 3.

Tablica 3: Komparativni prikaz tema iz društvenog i političkog života koje ispitanici prate (%)

Teme	Često			Ponekad			Nikada		
	CC 13	HR 2004.		CC 13	HR 2004.		CC 13	HR 2004.	
	2002.*	Mladi	Stariji	2002.	Mladi	Stariji	2002.	Mladi	Stariji
Zabava i estrada	-	64,3	34,5	-	30,4	52,0	-	5,3	13,5
Sport	34	48,8	35,3	34	36,4	39,9	33	14,8	24,8
Znanost i obrazovanje	-	31,2	29,3	-	51,4	54,5	-	17,4	16,2
Crna kronika	-	30,9	28,3	-	48,2	50,7	-	20,9	21,0
Kultura i umjetnost	38	20,0	23,3	45	53,6	55,2	17	26,4	21,5
Gospodarstvo	45	19,5	44,7	41	52,1	46,0	14	28,4	9,2
Socijalni problemi	61	18,4	44,0	31	58,6	46,6	8	23,0	9,3
Okoliš	38	18,3	26,2	46	58,5	56,9	19	23,2	16,9
Vanjska politika	32	13,2	25,1	44	48,5	53,2	23	38,3	21,7
Lokalna politika	37	12,8	28,7	44	48,8	52,2	19	38,4	19,1
Stranački i politički život	48	11,4	32,6	39	52,2	50,2	14	36,4	17,2
Rad Vlade, Sabora, Predsjednika	-	10,9	33,4	-	47,0	49,6	-	42,1	17,0
Europska unija	37	10,8	19,8	45	57,6	59,0	18	31,5	21,2
NATO, ostale euroatlantske org.	-	5,8	10,0	-	44,8	51,1	-	49,4	38,9

* Europska komisija, 2002:112

Na prvi se pogled može reći da mladi puno češće prate teme koje se tiču nekih pitanja i problema iz društvenog života, nego što je to slučaj s politički obojenim temama. Jedina tema koja prelazi pedesetpostotno praćenje među mladom populacijom odnosi se na novosti iz sfere zabave i estrade. Stariji ispitanici nijednu temu ne prate toliko često, ali je njihovo zanimanje puno ujednačenije raspoređeno među različitim temama, a više nego dvostruko (u slučaju rada Vlade, Sabora i Predsjednika čak i trostruko) češće prate teme iz političkog života. Tema koja povremeno zaokuplja pozornost oko tri petine svih ispitanika upravo je tema Europske unije, a nešto manje je to slučaj s ostalim euroatlantskim organizacijama i NATO-om, koje su istodobno i najmanje zanimljiva tema i mladima i starijim ispitanicima.

Što se tiče podataka iz zemalja koje su 2002. godine bile kandidatkinje za ulazak u EU, okvirno se može reći da su ispitanici iz tih 13 zemalja bili češći konzumenti i više zainteresirani za sve usporedive teme osim u slučaju sporta, kojeg mladi u Hrvatskoj daleko više prate, i gospodarstva, praćenje kojega je identično između starijih ispitanika i ispitanika iz zemalja kandidatkinja. Demografska analiza podataka iz Srednje i Istočne Europe pokazala je da muškarci obraćaju više pozornosti na vijesti o samoj Europskoj uniji (87%

prema 77% žena). Najmlađi i najstariji ispitanici najmanje obraćaju pažnju na bilo koju vrstu informacija u usporedbi s tadašnjim zemljama članicama EU. Isto tako, najobrazovaniji daleko više prate sve vrste tema (91%), za razliku od onih koji su obrazovni sustav napustili prije svoje šesnaeste godine (74%) (Europska komisija, 2002:113).

Kako nas je zanimalo moguće strukturiranje ispitivanih tema, provedena je faktorska analiza i analiza varijance po promatranim obilježjima mlade populacije. Dobiveni faktori (ukupne varijance 55,3%) prikazani su u tablici 4, a rezultati analize varijance u tablici 5.

Tablica 4: Faktorska struktura tema iz društvenog i političkog života u medijima

Teme	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
Vanjska politika/međunarodni odnosi	.788		
Europska unija	.758		
Stranački i politički život	.755	-.327	
Rad Vlade, Sabora i Predsjednika	.703		
Gospodarstvo	.682		
Socijalni problemi	.677		
NATO i ostale euroatlantske organizacije	.669		
Lokalna politika	.660		
Znanost i obrazovanje	.559	.446	
Okoliš	.526	.522	
Zabava i estrada		.634	.394
Kultura i umjetnost	.479	.515	-.410
Crna kronika			.631
Sport			.438
<i>% zajedničke varijance</i>	<i>35,6</i>	<i>11,4</i>	<i>8,3</i>

Prvi dobiveni faktor dobio je naziv *zanimanje za društveno-političke teme*, a radi se o faktoru koji sadrži većinu onih tema za koje je već utvrđeno da ih mladi rijetko prate i koje su vezane za različite oblike političkog djelovanja (vanjska politika, EU, NATO, stranački život, Vlada, Sabor, predsjednik Republike, lokalna politika) ili za kontroverzne teme iz društvenog života koje su neizostavni dio političke sfere (gospodarstvo, socijalni problemi, znanost i obrazovanje, okoliš).

Tablica 5: Razlike između mladih u prihvaćanju faktora tema iz društvenog i političkog života u medijima

Obilježja mladih	Faktor 1	Faktor 2	Faktor 3
<i>Dob</i>	<i>F-omjer=63,601</i>		<i>F-omjer=13,636</i>
15 – 19 godina	–		+
20 – 24 godina	0		0
25 – 29 godina	+		–
<i>Mjesto stanovanja</i>	<i>F-omjer=8,907</i>		
Selo	–		
Mali grad	–		
Veliki grad	–		
Zagreb	+		
<i>Socioprofesionalni status</i>	<i>F-omjer=32,146</i>	<i>F-omjer=12,402</i>	
Zaposleni	0	–	
Nezaposleni	–	–	
Učenici	–	0	
Studenti	+	+	
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	<i>F-omjer=36,641</i>	<i>F-omjer=24,713</i>	<i>F-omjer=6,942</i>
OŠ i manje	–	–	+
Ind./zanatska škola	0	–	+
Srednja škola	+	0	0
VSS, VSS i više	+	+	–
<i>Regionalna pripadnost</i>	<i>F-omjer=9,423</i>		<i>F-omjer=5,133</i>
Sjeverna Hrvatska	0		–
Sred. Hrvatska	+		–
Istra i Primorje	–		0
Istočna Hrvatska	–		–
Dalmacija	–		+
Zagreb	+		–
<i>Religioznost</i>			<i>F-omjer=7,780</i>
Religiozni			+
Neodlučni			0
Nereligiozni			–
<i>Stranačka identifikacija</i>	<i>F-omjer=10,819</i>		
HDZ	0		
HNS	+		
HSP	+		
HSS	–		
SDP	0		
Neodlučni	–		
<i>Slika o EU</i>	<i>F-omjer=12,388</i>		
Negativna	+		
Neutralna	–		
Pozitivna	+		
<i>Praćenje vijesti na TV-u</i>	<i>F-omjer=131,861</i>		<i>F-omjer=11,393</i>
Rijetko ili nikad	–		–
Ponekad	0		0
Često	+		+
<i>Praćenje vijesti u dnevnim novinama</i>	<i>F-omjer=65,211</i>	<i>F-omjer=7,871</i>	<i>F-omjer=31,40</i>
Rijetko ili nikad	–	–	–
Ponekad	0	0	0
Često	+	+	+
<i>Praćenje vijesti na radiju</i>	<i>F-omjer=37,443</i>	<i>F-omjer=9,514</i>	
Rijetko ili nikad	–	–	
Ponekad	0	+	
Često	+	+	
<i>Praćenje vijesti na internetu</i>	<i>F-omjer=16,822</i>	<i>F-omjer=36,458</i>	
Rijetko ili nikad	–	–	
Ponekad	+	0	
Često	+	+	

Legenda: – ispod zajedničkog prosjeka; 0 u zajedničkom prosjeku; + iznad zajedničkog prosjeka

Mladi koji iznadprosječno prate društveno-političke teme spadaju u najstariju dobnu kohortu, stanuju u Zagrebu, studiraju, imaju četverogodišnje srednjoškolsko ili visokoškolsko obrazovanje, regionalno pripadaju Zagrebu i Središnjoj Hrvatskoj, glasaju za HNS i HSP (izgleda da je njihovo biračko tijelo najviše politizirano), imaju ili pozitivnu ili negativnu sliku o Europskoj uniji (oba "ekstremna" stajališta, očito, izazivaju veće zanimanje za politička pitanja, a to korespondira i s prethodnim nalazom vezanim uz stranačku identifikaciju), često prate vijesti na televiziji, radiju, u dnevnim novinama i na internetu, dok čak i povremeno informiranje putem ovog posljednjeg medija izaziva iznadprosječno zanimanje za društveno-političke teme. Naspram mladih s navedenim karakteristikama nalaze se najmlađi ispitanici koji stanuju na selu, malim i velikim gradovima, nezaposleni i učenici, zatim mladi sa završenom osnovnom školom, iz Istre i Primorja, Dalmacije i Istočne Hrvatske, nereligiozni, simpatizeri HSS-a ili stranački neopredijeljeni, ispitanici s neutralnom percepcijom EU, te dakako svi oni koji rijetko ili nikada ne koriste nijedan od ispitivanih medija.

Zanimanje za teme iz kulturnog i zabavnog života naziv je drugog faktora, jer se sastoji upravo od navedenih područja, uz dodatak znanosti, ekoloških tema i manjka zanimanja za politički i stranački život. Ovaj faktor proizvodi najmanje statistički značajnih razlika po promatranim obilježjima, a iznadprosječno ga zastupaju mladi koji studiraju (naspram njih se nalaze ispitanici koji su dio radne populacije), zatim ispitanici s najvišim stupnjevima obrazovanja (za razliku od mladih koji su završili samo osnovnu, odnosno industrijsku ili zanatsku srednju školu) te mladi koji često čitaju vijesti u dnevnim novinama ili na internetu i oni koji ih povremeno ili često slušaju na radiju (za razliku od ispitanika koji rijetko ili nikada ne koriste te medije za informiranje).

Posljednji, treći, faktor dobio je ime *zanimanje za sport i crnu kroniku*, a radi se o područjima koje mladi najviše prate (uz dodatak zabave i estrade i odsutnost zanimanja za teme iz kulture i umjetnosti), a koja zahtijevaju najmanje angažmana kad je riječ o razumijevanju i stvaranju stavova. Karakteristike mladih prilično ih diskriminiraju u prihvaćanju ovoga faktora. Iznadprosječno ga zastupaju mladi najmlađe životne dobi, sa završenom osnovnom ili trogodišnjom srednjom školom, stanovnici Dalmacije, religiozni i česti čitatelji novina. Na suprotnom polu nalaze se visokoobrazovani ispitanici iz najstarije dobne kohorte, iz svih ostalih dijelova Hrvatske (izuzev Istre i Primorja), nereligiozni i ispitanici koji rijetko ili nikada ne posežu za dnevnim novinama.

3. Informiranost o Europskoj uniji

S obzirom da je glavna tema našeg istraživanja odnos mladih prema EU i europskom integracijskom procesu, logično je da nas je zanimalo i koliko su ispitanici informirani o problematici Europske unije. Stoga su ovdje prikazani

rezultati sljedećih pitanja: o općenitoj informiranosti ispitanika o EU i zbivanjima u njoj, o malo specifičnijoj temi vezanoj uz približavanje Hrvatske Uniji, o temama koje su vezane uz politike i ustanove Europske unije te o načinima informiranja koji se tiču navedenih tema.

U tablici 6 nalazi se usporedni prikaz subjektivne ocjene ispitanika o tome koliko dobro su informirani o Europskoj uniji i zbivanjima u njoj. Pitanje je izvorno sadržavalo petostupanjsku ljestvicu (“vrlo dobro”, “osrednje”, “vrlo malo”, “nisam uopće informiran/a” i “to me uopće ne zanima”) koja je sažeta na način da se prva dva stupnja nalaze u odgovoru “dobro informiran/a”, treći i četvrti u “slabo informiran/a”, a peti je ostao u izvornom obliku.

Tablica 6: Komparativni prikaz samoprocjene stupnja informiranosti o EU i zbivanjima u njoj (%)

Informiranost o EU	EU 25* 2004.	Hrvatska 2004.	
		Mladi	Stariji
Dobro informirani	25	54,2	63,5
Slabo informirani	73	37,9	30,5
Ne zanima ih	2 ¹	7,9	6,0

* Europska komisija, 2005:37

Odmah su vidljive dvije značajne stvari: nešto više od polovine mladih izjavilo je da su dobro informirani o Europskoj uniji i zbivanjima u njoj, naspram čak dvije trećine starijih, koji smatraju da su dobro informirani. Kako bi se informiranost o toj temi stavila u jedan širi kontekst, dovoljno je pogledati podatke o stanovnicima 25 zemalja Europske unije, za koje bi se očekivalo da raspolažu boljim znanjem o sustavu u kojem žive, i vidjeti da čak 73% smatra kako je slabo informirano o toj problematici. Zapravo, ispitanici iz Hrvatske stariji od 30 godina tvrde da su daleko više informirani o samoj Europskoj uniji od europske populacije starije od 15 godina. Što se tiče postotka mladih i starijih ispitanika u Hrvatskoj koji su izjavili da ih ta tema uopće ne zanima, on je relativno malen, no nažalost, ne raspolažemo istovjetnim, tj. usporedivim podatkom za ispitanike iz Europske unije, kako bismo ga kontekstualizirali.

Prema podacima o ispitanicima iz 25 zemalja Europske unije, o samoj Uniji manju razinu informiranosti pokazuju žene, stariji ispitanici (pretpostavka je da mladi u kontakt s informacijama o EU dolaze za vrijeme školovanja, dok je u Hrvatskoj sasvim suprotna situacija, jer mladi nemaju nikakvo obrazovanje o strukturi i procesima u EU) te obrazovaniji ispitanici (Europska komisija,

¹ Ovaj se odgovor u istraživanju Europske komisije ne odnosi na odgovor “ne zanima me” nego “ne znam”.

2005:38). Zanimljivo će biti vidjeti nastaju li neke statistički značajne razlike po promatranim obilježjima kod hrvatske mlade populacije kad je riječ o informiranosti u vezi Europske unije. Dobiveni podaci nalaze se u tablici 7.

Tablica 7: Samoprocjena stupnja informiranosti o EU s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Dobro informirani	Slabo informirani	Ne zanima ih
<i>Spol</i>	$\chi^2=22,50$		
Ženski	48,5	42,6	9,0
Muški	59,7	33,4	6,9
<i>Dob</i>	$\chi^2=22,86$		
15 – 19 godina	49,2	39,9	10,9
20 – 24 godina	53,5	39,6	6,9
25 – 29 godina	60,1	34,1	5,8
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=49,60$		
Zaposleni	56,6	37,3	6,1
Nezaposleni	44,4	46,5	9,1
Učenici	50,5	37,4	12,1
Studenti	64,2	31,0	4,8
<i>Obrazovanje oca</i>	$\chi^2=36,29$		
OŠ i manje	43,5	47,2	9,3
KV/VKV	51,4	40,7	8,0
Srednja škola	58,0	33,7	8,3
VSS, VSS i više	62,6	31,8	5,7
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=60,65$		
OŠ i manje	48,6	39,0	12,4
Ind./zanatska škola	43,3	47,3	9,3
Srednja škola	58,7	35,6	5,7
VSS, VSS i više	67,0	29,6	3,5
<i>Slika o EU</i>	$\chi^2=101,77$		
Negativna	63,3	24,0	12,7
Neutralna	44,7	46,0	9,3
Pozitivna	65,1	31,3	3,7
<i>Praćenje EU u medijima</i>	$\chi^2=352,37$		
Nikad	28,4	53,2	18,4
Ponekad	61,7	35,0	3,3
Često	88,8	10,7	0,5
<i>Praćenje NATO-a u medijima</i>	$\chi^2=252,37$		
Nikad	37,5	49,1	13,3
Ponekad	67,7	29,7	2,6
Često	88,8	9,5	1,7
UKUPNO	13,6	77,7	8,7

Čak osam ispitivanih karakteristika mladih pokazuje razlike s obzirom na njihovu informiranost o Europskoj uniji. Tako se može primijetiti da su dobro informirani mladi muškarci iz najstarije dobne kohorte, zatim studenti (u usporedbi s nezaposlenima), oni koji su sami, kao i njihovi očevi postigli visoki stupanj obrazovanja, mladi s pozitivnom percepcijom EU, te ispitanici koji često u medijima prate pitanja vezana uz Europsku uniju, euroatlantske organizacije i NATO, dok su, s druge strane, slabo informirane djevojke i najmlađi ispitanici, nezaposleni, oni koji su završili samo osnovu školu kao i njihovi očevi, ispitanici s neutralnom slikom o Europskoj uniji i oni koji nikada ne prate pitanja vezana uz EU, NATO i ostale slične integracije.

Ispitanici koji tvrde da ih problematika vezana uz Europsku uniju uopće ne zanima dijele sljedeće karakteristike: ženskog su spola, još su tinejdžeri i pohađaju srednju školu, ili su kao i njihovi očevi, završili samo osnovno obrazovanje, imaju negativnu sliku o EU i nikada u medijima ne prate teme vezane za nju.

Ima li ispitanika koje možda osobito ne zanima sama Europska unija i o njoj se ne žele informirati, ali koji smatraju da su informirani o procesu približavanja Hrvatske Europskoj uniji? Da bismo saznali odgovor na to pitanje prikupili podatke navedene u tablici 8.

Ispitanici su mogli odabrati između četiri odgovora (“dobro informiran/a”, “dovoljno informiran/a”, “nedovoljno informiran/a” i “potpuno neinformiran/a”), ovdje sažeta u dva stupnja “dobro informiran/a” i “nedovoljno informiran/a”. Isto se odnosi i na podatke iz 2002. godine prikupljene na općoj populaciji starijoj od 15 godina u zemljama kandidatkinjama za ulazak u EU.²

Tablica 8: Komparativni prikaz samoprocjene stupnja informiranosti o procesu približavanja svoje zemlje EU (%)

Informiranost o približavanju zemlje EU	CC 13* 2002.	Hrvatska 2004.	
		Mladi	Stariji
Dobro informirani	28	44,0	48,9
Nedovoljno informirani	70	56,0	51,0

* Europska komisija, 2002:126

² Napomena: podaci Europske komisije se odnose na proces približavanja svake od zemalja koje su 2002. godine bile kandidatkinje za ulazak u Europsku uniju.

Rezultati mladih i starijih ispitanika u vezi s ovim pitanjem pokazuju nešto drugačije trendove od podataka o informiranosti u vezi same Europske unije, gdje je procjena razine vlastite informiranosti bila dosta viša. I u ovom su slučaju mladi nešto slabije informirani od starijih ispitanika, pri čemu je zadovoljstvo vlastitom informiranošću izrazilo 44% mladih. U usporedbi, skoro je polovina starijih ispitanika zadovoljna razinom svoje informiranosti o procesu približavanja Hrvatske EU. Smatramo, međutim, da to nije jako dobar rezultat te da bi institucije zadužene za pružanje informacija javnosti o Europskoj uniji, njenim institucijama i politikama te Hrvatskoj u procesu približavanja možda trebale posvetiti više pozornosti upravo tim pitanjima, jer je očito da stanovnici Hrvatske, a osobito mlada populacija, takve informacije treba.

Iz usporedbe podataka o ispitanicima u Hrvatskoj i u bivšim zemljama kandidatkinjama za članstvo, lako je zaključiti kako ispitanici iz našeg istraživanja daleko boljom ocjenjuju svoju informiranost nego su to 2002. godine činili stanovnici ostalih zemalja kandidatkinja. Naime, samo je jedna četvrtina njih smatrala da je dobro informirana o procesu približavanja njihove zemlje Europskoj uniji. Demografska analiza njihovih rezultata pokazala je kako je čak trećina muškaraca dovoljno samopouzdana da tvrde kako su jako dobro informirani, za razliku od jedne petine žena. Također, razina informiranosti u zemljama kandidatkinjama drastično je rasla s porastom obrazovanosti ispitanika (Europska komisija, 2002:127).

I ovdje nas je zanimalo postoje li neke značajne razlike vezane uz informiranje o procesu hrvatskog približavanja Europskoj uniji s obzirom na promatrane karakteristike mlade populacije. Dobiveni rezultati nalaze se u tablici 9.

U slučaju informiranosti mladih o približavanju Hrvatske EU, oni koji smatraju da su dobro informirani uglavnom su muškarci koji su rođeni i odrasli u velikom gradu, te tamo i borave, studenti su ili visokoobrazovani, a o Europskoj uniji gaje pozitivnu sliku.

Za razliku od toga, mladi koji su izjavili da su nedovoljno informirani o hrvatskom približavanju Uniji imaju sljedeće karakteristike: ženskog su spola, rođeni su i odrasli na selu, tamo i trenutno stanuju, nezaposleni su, imaju završenu industrijsku ili zanatsku školu, a o samoj Europskoj uniji imaju neutralnu predodžbu.

Tablica 9: Samoprocjena stupnja informiranosti o približavanju Hrvatske EU s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Dobro informirani	Nedovoljno informirani
<i>Spol</i>	$\chi^2=32,19$	
Ženski	37,6	62,4
Muški	50,2	49,8
<i>Mjesto rođenja</i>	$\chi^2=19,94$	
Selo	40,3	59,7
Mali grad	44,2	55,8
Veliki grad	57,0	43,0
Zagreb	44,8	55,2
<i>Mjesto stanovanja</i>	$\chi^2=22,92$	
Selo	40,5	59,5
Mali grad	42,5	57,5
Veliki grad	58,2	41,8
Zagreb	47,3	52,7
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=19,28$	
Zaposleni	44,0	56,0
Nezaposleni	37,6	62,4
Učenici	42,3	57,7
Studenti	52,4	47,6
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=30,70$	
OŠ i manje	40,3	59,7
Ind./zanatska škola	35,4	64,6
Srednja škola	46,4	53,6
VSS, VSS i više	56,8	43,2
<i>Slika o EU</i>	$\chi^2=52,88$	
Negativna	47,5	52,5
Neutralna	36,4	63,6
Pozitivna	54,0	46,0
UKUPNO	56,0	44,0

S obzirom da smo smatrali kako je potrebno zasebno istražiti koja su to područja, problemi i teme vezane za Europsku uniju o kojima ispitanici žele više informacija, postavili smo o tome pitanje od čijih su ponuđenih odgovora ispitanici mogli izabrati najviše tri koja ih najviše zanimaju. U tablici 10 nalaze se dobiveni rezultati za mladu i stariju populaciju u Hrvatskoj i za ispitanike iz

zemalja koje su 2002. godine, pri provedbi istraživanja, bile kandidatkinje za ulazak u Europsku uniju.

Tablica 10: Komparativni prikaz tema vezanih uz EU, o kojima ispitanici žele više informacija (%)

Teme vezane uz EU	CC 13* 2002.	Hrvatska 2004.	
		Mladi	Stariji
Politika prema mladima	61	56,0	28,7
Obrazovna politika	57	24,9	17,2
Gospodarstvo EU općenito	53	24,4	47,0
Socijalna politika	52	21,8	39,2
Okoliš	47	17,6	11,9
Zaštita potrošača	47	17,5	20,8
Euro	54	16,8	10,8
Jedinstveno europsko tržište	46	13,5	12,7
Europsko državljanstvo/građanstvo	54	12,0	6,3
Poljoprivreda	–	12,0	21,6
Proširenje EU	47	9,5	7,6
Kulturna politika	48	8,6	6,1
Međunarodni odnosi EU	–	8,4	8,2
Zajednička vanjska i sigurnosna politika	46	7,2	10,9
Regionalna politika	53	6,7	9,5
Europski proračun	–	5,6	4,7

* Europska komisija, 2002:114

Ne iznenađuje nalaz kako mlade u Hrvatskoj najviše zanima upravo europska politika usmjerena prema mladima, jer se većina njih još nalazi u dobi u kojoj se mogu nadati da će ih se ta politika ticati, pod pretpostavkom da Hrvatska u Europsku uniju uđe u nekom razumnom roku (pet do deset godina). No, za razliku od tog najčešće isticanog područja, sve ostale ponuđene teme pobudile su relativno malo zanimanja kod mladih ispitanika. Jedna četvrtina njih bi nešto više željela saznati o obrazovnoj politici (opet, nalaz koji ne iznenađuje) i o europskom gospodarstvu općenito. Izuzev socijalne politike, sve ostale teme pobuđuju zanimanje manje od petine mladih ispitanika.

Nasuprot tome, stariji ispitanici su mnogo više zainteresirani za gospodarstvo u Europskoj uniji, zatim za socijalnu politiku (interes je i tu, naravno, potaknut specifičnom životnom situacijom odraslih – potrebom za boljim poslom, kvalitetom života, mirovinom, zdravstvom, socijalnim davanjima i sl.), a nakon toga i za politiku prema mladima (može se pretpostaviti da je to važno svima koji imaju djecu). Osim toga, jedan od pet starijih ispitanika pokazuje i zanimanje za

zaštitu potrošača, poljoprivredne teme i obrazovnu politiku. Najmanje interesa starijih ispitanika potiče pitanje europskog državljanstva, tj. građanstva u EU, kulturne politike i europskog proračuna.

S obzirom da način na koji je pitanje bilo postavljeno u istraživanju kandidatskih zemalja 2002. nije identičan načinu korištenom u našem istraživanju, nije moguća izravna komparacija podataka, no mogu se donekle općenito analizirati. Prva četiri područja su tako identična po redosljedu kod mladih u Hrvatskoj i kod stranih ispitanika, što pokazuje da je mišljenje hrvatske mladeži na tragu nekih općih trendova. Izuzevši to, ispitanici iz bivših zemalja kandidatkinja više pozicioniraju pitanja vezana uz euro, europsko državljanstvo, tj. građanstvo i regionalnu politiku, što odudara od rezultata našeg istraživanja. Podacima za područja poljoprivrede, međunarodnih odnosa Europske unije i europskog proračuna nismo raspolagali pa je tu bilo kakva usporedba nemoguća.

Analiza dobivenih podataka s obzirom na promatrana obilježja mlade populacije, pokazuje da su statistički značajne razlike nasumce raspoređene osim u nekim slučajevima. Tako o politici prema mladima više žele znati najmlađi ispitanici ($\chi^2=63,77$), učenici ($\chi^2=45,26$), mladi koji su završili osnovnu školu ili imaju zanatsko obrazovanje ($\chi^2=36,36$), i svi koji nikad ne prate vijesti vezane za stranački i politički život ($\chi^2=18,05$), socijalnu politiku ($\chi^2=16,00$), gospodarstvo ($\chi^2=39,78$), vanjsku politiku i međunarodne odnose ($\chi^2=15,31$), lokalnu politiku ($\chi^2=23,76$), rad Vlade, Sabora i Predsjednika ($\chi^2=26,88$), a često prate novosti iz zabave i estrade ($\chi^2=31,72$). Više o obrazovnoj politici u Europskoj uniji željele bi znati djevojke ($\chi^2=52,23$), učenici i studenti ($\chi^2=37,75$), ispitanici s osnovnoškolskim i visokoškolskim obrazovanjem – očito zainteresirani za nastavak ili dopunu dotadašnje naobrazbe ($\chi^2=27,71$), svi koji često prate novosti iz svijeta znanosti i obrazovanja ($\chi^2=113,97$), kulture ($\chi^2=50,30$), socijalne politike ($\chi^2=22,03$) i vijesti o Europskoj uniji ($\chi^2=16,71$). Gospodarstvo Europske unije zanimljivo je najstarijoj kohorti mladih ($\chi^2=44,36$), zaposlenima ($\chi^2=34,60$), mladima koji često prate vijesti iz stranačkog i političkog života ($\chi^2=63,91$), socijalne politike ($\chi^2=28,31$), gospodarstva ($\chi^2=174,42$), vanjske politike i međunarodnih odnosa ($\chi^2=55,22$), lokalne politike ($\chi^2=40,62$), Europske unije ($\chi^2=39,86$), rada Vlade, Sabora i Predsjednika Republike ($\chi^2=54,50$) i NATO-a i ostalih euroatlantskih organizacija ($\chi^2=30,84$). Za socijalnu politiku EU su više zainteresirani ponovno mladi iz najstarije dobne skupine ($\chi^2=15,48$), i oni koji žive u Zagrebu ili nekom velikom gradu ($\chi^2=19,81$) te naravno oni koji i inače često prate temu socijalne politike u medijima ($\chi^2=77,64$). O pitanjima vezanim za okoliš i Europsku uniju, više bi voljeli saznati najmlađi ispitanici ($\chi^2=22,16$) i učenici ($\chi^2=22,72$) – vjerojatno zato što o tim problemima i inače uče u školi – i oni koji imaju završenu osnovnu školu ($\chi^2=24,32$) i, logično, mladi koji i inače često prate temu okoliša u medijima ($\chi^2=58,16$). O pitanjima vezanim uz euro, više bi željeli znati muškarci ($\chi^2=24,17$) iz Dalmacije ($\chi^2=22,34$). Problematika poljoprivrede u

Europskoj uniji više zanima najstarije ispitanike među mladima ($\chi^2=15,47$), one koji su rođeni, odrasli ($\chi^2=66,69$) i žive na selu ($\chi^2=50,72$), koji imaju završenu trogodišnju srednju školu ($\chi^2=19,65$) i pristaše su HSS-a ($\chi^2=59,99$) te mlade koji u medijima često prate pitanja vezana uz gospodarstvo ($\chi^2=49,05$).

Sljedeći dio fokusiran je na izvore informacija putem kojih hrvatski građani saznaju nešto o Europskoj uniji, njenim politikama i ustanovama. Tablica 11 sastoji se od pet odgovora koji su bili ponuđeni ispitanicima i jednog (odgovor "ostalo") koji se sastoji od odgovora "specijalizirani uredi državne vlasti za informiranje", "kontakt sa saborskim zastupnicima", "politički skupovi", "tijela državne vlasti", "sindikati", "profesionalne udruge" i "nešto drugo" – dakle, od svih onih izvora informiranja koje mladi ispitanici koriste manje od 5%. Uz to, postoci za stupanj "da" navedeni su i za ispitanike iz proširene Europske unije, s tim da odgovor "nevladine organizacije" njima nije bio ponuđen, a odgovor "ostalo" spoj je sljedećih ponuđenih odgovora: "drugi tisak", "sastanci" i "nešto drugo".

Tablica 11: Komparativni prikaz izvora informiranja o EU, njenim politikama i ustanovama (%)

Izvori informiranja o EU	EU 25* 2004.	Hrvatska 2004.	
		Mladi	Stariji
Mediji (tisak, televizija, radio)	77	91,7	95,0
Rasprave s rodbinom, prijateljima, kolegama	23	50,0	48,0
Internet, World Wide Web	21	29,1	13,1
Knjige, brošure, informativni letci	16	18,8	15,5
Nevladine organizacije	–	7,3	6,5
Ostalo	9	20,6	28,4

* Europska komisija, 2005:51

Svakako, s obzirom na prethodne rezultate, ne iznenađuje činjenica da se najviše ispitanika i u zemljama Europske unije i u Hrvatskoj o EU informira putem elektronskih medija i tiska. Pritom stariji ispitanici u Hrvatskoj u vrlo visokom postotku koriste baš taj izvor podataka. Na drugom mjestu se i kod starijih i kod mladih ispitanika nalaze razgovori i rasprave koje vode s rodbinom, prijateljima i kolegama, putem kojih saznaju nove informacije vezane uz politiku i ustanove EU. I ovdje mladi više nego dvostruko češće od starijih ispitanika, koriste internet da bi saznali nešto o Europskoj uniji. Knjigama, brošurama i letcima služi se jedan od pet mladih i 15% starijih ispitanika – upravo to je najčešći način informiranja o složenijim pitanjima vezanim uz EU koje je koristilo bivše Ministarstvo za europske integracije, tj. koje koristi sadašnje Ministarstvo vanjskih poslova i europskih integracija. S obzirom da ne

posjedujemo informacije o razini diseminacije podataka koju želi postići Ministarstvo svojim publikacijama za građane, ne možemo tvrditi je li ili nije postignut njihov proklamirani cilj. Konačno, jedini preostali odgovor koji je odabralo više od 5% svih ispitanika odnosi se na informiranje putem djelatnosti civilnog društva, tj. nevladinih organizacija. S obzirom da je taj sektor relativna novost u hrvatskom društvu, postotak utjecaja koji je postigao, barem po pitanju politika i institucija Europske unije, nikako nije zanemariv.

Usporedba s ispitanicima starijim od 15 godina iz zemalja članica EU, pokazuje da su hrvatski građani češći korisnici svih ponuđenih izvora informiranja nego su to europski stanovnici. To bi se moglo objasniti činjenicom da je Hrvatska trenutno “bombardirana” različitim informacijama vezanim uz EU zbog aspiracija za članstvo, dok zemljama unutar EU to više nije politički prioritet broj jedan. Uz to, građani Europske unije koji više koriste navedene izvore su uglavnom muškarci (osim u slučaju rasprava s obitelji i prijateljima), stariji ispitanici redovitiji su korisnici elektronskih medija i tiska, dok se mladi više oslanjaju na razgovor, te osobito na internet kao izvor informacija, visokoobrazovani više koriste sve navedene izvore u usporedbi s ispitanicima s niskom razinom obrazovanja i, na koncu, ispitanici koji su za sebe utvrdili da znaju mnogo ili dovoljno o Europskoj uniji, koriste svaki navedeni izvor više nego ispitanici koji tvrde da o tom pitanju znaju malo ili nimalo (Europska komisija, 2005:52).

Željeli smo utvrditi postoje li i neke statistički značajne razlike u načinu informiranja o Europskoj uniji, njenim politikama i ustanovama, kad je riječ o promatranim obilježjima mlade populacije u Hrvatskoj. Rezultati takve analize nalaze se u tablici 12, a treba napomenuti da je kategorija “ostalo” ovdje izostavljena, jer je sastavljena od ponuđenih odgovora koji su previše heterogeni da bi se na njoj radila analiza.

Rezultati dobiveni ovakvom analizom ne odudaraju od podataka dostupnih za građane Europske unije. Pritom je zanimljivo da praćenje informacija putem elektronskih medija i tiska izaziva razlike samo kad je riječ o percepciji EU općenito (mladi koji imaju pozitivnu sliku EU više prate te izvore informiranja nego oni čija je predodžba negativna), o praćenju Europske unije u medijima, što je logično (oni koji takve teme često prate, češće će se koristiti i ovim izvorom informiranja), te o općenitoj ocjeni vlastite informiranosti o Uniji (dobro informirani, kao i u europskom istraživanju, češće koriste ovaj izvor informiranja od onih koje to pitanje ne zanima). Kad je riječ o raspravama i razgovoru s najbližima, očito je da taj način prikupljanja informacija više koriste ispitanici koji su rođeni, odrasli i stanuju u Zagrebu (naspram mladih sa sela), studenti (za razliku od nezaposlenih i učenika), mladi s četverogodišnjim srednjoškolskim i visokoškolskim obrazovanjem, mladi koji simpatiziraju HSP, za razliku od HSS-ovaca, ispitanici koji nemaju neutralnu sliku o EU, te kao i kod prethodnog izvora, oni koji smatraju da su dobro informirani i mladi koji i inače prate pitanja vezana uz EU u medijima.

Tablica 12: Izvori informiranja o Europskoj uniji, njenim politikama i ustanovama s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Mediji	Rodbina i prijatelji	Internet, www	Knjige, brošure	NVO
<i>Spol</i>					
Ženski			$\chi^2=16,40$ 24,9	$\chi^2=12,53$ 21,9	
Muški			33,1	15,7	
<i>Mjesto rođenja</i>					
Selo		$\chi^2=26,85$ 44,9	$\chi^2=27,48$ 23,5		
Mali grad		50,0	30,6		
Veliki grad		54,0	36,9		
Zagreb		61,7	36,2		
<i>Mjesto stanovanja</i>					
Selo		$\chi^2=21,17$ 44,8	$\chi^2=30,75$ 23,5		
Mali grad		50,9	29,8		
Veliki grad		54,2	38,6		
Zagreb		58,6	36,3		
<i>Socioprofesionalni status</i>					
Zaposleni		$\chi^2=38,76$ 50,6	$\chi^2=62,01$ 26,7	$\chi^2=30,96$ 16,5	
Nezaposleni		43,6	16,9	12,7	
Učenici		43,6	33,8	20,4	
Studenti		62,1	40,2	26,9	
<i>Obrazovanje ispitanika</i>					
OS i manje		$\chi^2=25,99$ 43,0	$\chi^2=74,96$ 28,1	$\chi^2=35,34$ 18,6	$\chi^2=21,45$ 4,5
Ind./zanatska škola		44,9	12,8	8,5	4,5
Srednja škola		55,7	32,4	21,1	8,8
VSS, VSS i više		52,2	44,1	26,1	12,2
<i>Regionalna pripadnost</i>					
Sjeverna Hrvatska			$\chi^2=22,34$ 29,6		
Sred. Hrvatska			20,6		
Istra i Primorje			34,0		
Istočna Hrvatska			24,9		
Dalmacija			26,8		
Zagreb			36,5		
<i>Religioznost</i>					
Religiozni					$\chi^2=19,73$ 6,0
Neodlučni					8,4
Nereligiozni					14,4
<i>Stranačka identifikacija</i>					
HDZ		$\chi^2=27,51$ 49,8			
HNS		57,6			
HSP		58,2			
HSS		36,2			
SDP		57,5			
Neodlučni		44,7			
<i>Slika o EU</i>					
Negativna	$\chi^2=27,29$ 87,7	$\chi^2=21,36$ 55,4			
Neutralna	89,8	44,8			
Pozitivna	96,0	55,1			
<i>Praćenje EU u medijima</i>					
Nikad	$\chi^2=155,06$ 82,3	$\chi^2=115,75$ 34,5	$\chi^2=118,92$ 14,7	$\chi^2=96,77$ 9,9	$\chi^2=58,91$ 2,9
Ponekad	95,8	54,8	33,0	19,6	7,7
Često	97,2	72,9	50,7	40,2	18,7
<i>Informiranost o EU</i>					
Dobro informiran/a	$\chi^2=155,93$ 97,4	$\chi^2=95,88$ 59,3	$\chi^2=101,72$ 38,3	$\chi^2=50,47$ 24,1	$\chi^2=32,52$ 10,2
Slabo informiran/a	88,1	41,8	19,8	13,8	4,5
Ne zanima me	70,1	25,3	10,8	5,7	0,6
UKUPNO	91,7	50,0	29,1	18,8	7,3

Korištenje interneta za informiranje o Uniji izaziva najviše razlika po promatranim obilježjima mladih. Tako njega najviše koriste muškarci, koji su rođeni i odrasli u velikom gradu, a tamo i žive (za razliku od ispitanika iz ruralnih područja), studenti naspram nezaposlenih, visokoobrazovani nasuprot zanatlija, mladi iz zagrebačke regije za razliku od mladih iz Središnje Hrvatske, ispitanici koji često prate vijesti o EU u medijima i inače, te mladi koji smatraju da su dobro informirani o ovoj problematici. Knjige, brošure i letke, općenito rečeno, više koriste žene, studenti ili osobe s visokom naobrazbom, dobro informirani ispitanici i oni koji u medijima često prate teme vezane uz EU. I, na kraju, nevladine organizacije izvor su informiranja o Europskoj uniji mladima, koji su visokoobrazovani, nereligiozni, relativno često prate područje EU u medijima i smatraju da su dobro informirani po tom pitanju. Na temelju iznesenih nalaza, može se samo zaključiti da ne postoje neke velike razlike između mladih ispitanika u Hrvatskoj i građana Europske unije kad je riječ o načinu informiranja o politikama i ustanovama EU.

4. Znanje o Europskoj uniji

Prethodno smo utvrdili kako izgleda razina informiranosti ispitanika o približavanju Hrvatske Europskoj uniji zasnovana na osobnoj ocjeni. Drugim riječima, radilo se o subjektivnoj mjeri informiranosti ispitanika o procesu hrvatskog približavanja EU. U tablici 13 se, s druge strane, nalazi komparativni prikaz njihovog objektivnog znanja, zasnovan na specifičnom pitanju o približavanju Hrvatske Europskoj uniji. Inače, ovo je ispitivanje obavljeno početkom 2004. godine, prije nego što je Hrvatska postala kandidatkom za ulazak u Europsku uniju. Nakon prvotne analize dobivenih rezultata, u tekstu će se dalje koristiti podaci u obliku trostupanjske ljestvice: “točan odgovor”, “netočan odgovor” i “ne znam”.

Tablica 13: Znanje o procesu približavanja Hrvatske EU – mladi i stariji(%)

Znanje ispitanika		Mladi	Stariji
Točan odgovor	Hrvatska je podnijela zahtjev za punopravno članstvo u EU	32,6	35,6
Netočan odgovor	Hrvatska je kandidat za članstvo u EU	22,4	20,3
	Hrvatska je u tijeku pregovora o članstvu u EU	25,6	28,0
	Hrvatska je punopravan član EU	1,0	1,1
Ne znam		18,4	15,0

Gledajući dobivene rezultate, pomalo je zabrinjavajuća razina (ne)znanja o ovom početnom aspektu vezanom za odnose Hrvatske i Europske unije. Osobito

je to slučaj kada se u obzir uzme činjenica da je istraživanje provedeno u jeku jakog medijskog praćenja ove problematike, s obzirom da je Hrvatska tada podnijela *avis* Europskoj komisiji čiji je odgovor čekala nekoliko mjeseci. Uglavnom, općenito se može zaključiti da je otprilike trećina mladih i nešto malo više starijih ispitanika znala točan odgovor na postavljeno pitanje, a dva od tri ispitanika nisu. Dva ponuđena odgovora ni u ovom trenutku ne odgovaraju stvarnosti i bilo bi zanimljivo ponovno ispitati građane kako bi se utvrdilo je li razina znanja u međuvremenu narasla ili nije.

Kako bi se utvrdile karakteristike mladih koji su znali, pogriješili ili nisu znali točan odgovor, provedena je analiza po promatranim obilježjima mlade populacije, čiji se skupni rezultati nalaze u tablici 14.

Na osnovi navedenih nalaza, može se reći da su mladi koji su točno odgovorili na postavljeno pitanje o hrvatskom približavanju EU imali sljedeće karakteristike: muškarci su, stanovnici Zagreba (naspram ispitanika iz ruralnih dijelova Hrvatske), studiraju (za razliku od mladih koji su još uvijek učenici) ili su već stekli visokoškolsko obrazovanje (za razliku od mladih s trogodišnjom srednjoškolskom naobrazbom), dolaze iz zagrebačke regije (naspram mladih iz Istočne Hrvatske), često prate vijesti na televiziji, u dnevnim novinama i na internetu, često u svim medijima prate problematiku Europske unije, imaju pozitivnu sliku o EU, smatraju da su o približavanju Hrvatske Uniji dobro informirani te podržavaju ulazak Hrvatske, jer misle da je to neminovno. Nasuprot njima se nalaze ispitanici koji su netočno odgovorili na postavljeno pitanje. Češće se radi o muškarcima koji stanuju u nekom od tri velika grada, učenici su ili zaposleni, imaju trogodišnju srednju školu, žive u Središnjoj i Istočnoj Hrvatskoj, često prate vijesti na televiziji, a povremeno i u dnevnim novinama i na internetu, a podržavaju taj proces, jer smatraju da će Hrvatska imati velike koristi od ulaska u EU. Po ostalim promatranim obilježjima, ovi se ispitanici ne razlikuju od mladih koji su točno odgovorili na pitanje. Uz sve to, postoje i razlike kad je riječ o onima koji su odmah ustvrdili da ne znaju odgovor. Radi se o djevojkama, koje žive na selu, o nezaposlenima i učenicima, o osobama sa završenom zanatskom školom, o mladima iz Sjeverne, odnosno Istočne Hrvatske, o ispitanicima koji rijetko ili nikada ne prate vijesti ni na televiziji, ni u dnevnim novinama ni na internetu, pa im je razina opće informiranosti relativno niska, o mladima koji o EU ne gaje ni pozitivnu ni negativnu predodžbu, o ispitanicima koji nikada u medijima ne prate teme vezane za EU, NATO ili euroatlantske organizacije, o mladima koji su izjavili da su inače nedovoljno dobro informirani o procesu hrvatskog približavanja Europskoj uniji te o ispitanicima koji ne podržavaju njen ulazak u EU.

Tablica 14: Znanje o procesu približavanja Hrvatske EU s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Netočan odgovor	Točan odgovor	Ne znam
<i>Spol</i>	$\chi^2=22,72$		
Ženski	46,0	31,4	22,6
Muški	51,7	33,9	14,4
<i>Mjesto stanovanja</i>	$\chi^2=46,67$		
Selo	49,1	27,5	23,4
Mali grad	49,3	33,2	17,5
Veliki grad	50,8	35,7	13,6
Zagreb	46,6	43,1	10,3
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=33,87$		
Zaposleni	49,5	33,1	17,4
Nezaposleni	47,6	29,0	23,4
Učenici	49,9	27,6	22,5
Studenti	48,2	41,0	10,8
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=61,21$		
OŠ i manje	48,4	27,4	24,2
Ind./zanatska škola	51,0	23,6	25,4
Srednja škola	49,3	36,7	14,1
VSS, VSS i više	45,6	43,4	11,0
<i>Regionalna pripadnost</i>	$\chi^2=52,81$		
Sjeverna Hrvatska	47,1	29,7	23,1
Sred. Hrvatska	56,6	25,4	17,9
Istra i Primorje	47,5	34,7	17,8
Istočna Hrvatska	52,5	24,5	23,0
Dalmacija	47,1	36,6	16,4
Zagreb	46,7	43,0	10,3
<i>Praćenje vijesti na TV-u</i>	$\chi^2=74,58$		
Rijetko ili nikad	44,1	24,1	31,7
Ponekad	45,4	26,8	27,8
Često	50,6	35,6	13,8
<i>Praćenje vijesti u novinama</i>	$\chi^2=111,12$		
Rijetko ili nikad	47,3	22,9	29,8
Ponekad	51,5	28,5	20,0
Često	48,8	40,4	10,8
<i>Praćenje vijesti na internetu</i>	$\chi^2=37,77$		
Rijetko ili nikad	47,4	30,1	22,4
Ponekad	52,8	34,1	13,1
Često	50,7	38,2	11,1
<i>Slika o EU</i>	$\chi^2=49,95$		
Negativna	48,7	32,0	19,3
Neutralna	45,9	30,4	23,7
Pozitivna	53,6	36,3	10,1
<i>Praćenje EU u medijima</i>	$\chi^2=126,62$		
Nikad	44,1	24,4	31,6
Ponekad	50,0	35,8	14,2
Često	56,5	41,1	2,3
<i>Informiranost o približavanju EU</i>	$\chi^2=125,05$		
Dobro informiran/a	52,5	39,8	7,8
Nedovoljno informiran/a	46,1	27,1	26,8
<i>Podrška ulasku Hrvatske u EU</i>	$\chi^2=30,06$		
Da, velika korist	51,9	31,4	16,7
Da, neminovno	51,0	38,6	10,4
Da, ali previsoka očekivanja	48,1	32,1	19,9
Ne	44,1	29,1	26,7
UKUPNO	49,0	32,6	18,4

Uz prethodno pitanje koje se ticalo znanja ispitanika o procesu približavanja Hrvatske Europskoj uniji, istraživali smo da li su ispitanici upoznati s postojanjem nekih glavnih institucija Europske unije. Ponudeni odgovori bili su dihotomni: “da” i “ne”. Usporedni podaci za mlade i starije ispitanike iz našeg istraživanja, te za ispitanike iz 25 zemalja članica EU, za odgovor “da” nalaze se u tablici 15.

Tablica 15: Komparativni prikaz obaviještenosti o nekim institucijama EU (%)

Institucije	EU 25* 2004.	Hrvatska 2004.	
		Mladi	Stariji
Europski parlament	92	84,7	87,3
Europska komisija	82	65,9	72,8
Vijeće ministara Europske unije	66	64,3	74,4
Europska središnja banka	71	52,7	63,0
Sud pravde Europskih zajednica	75	30,2	43,0
Odbor regija Europske unije	28	18,5	25,7

* Europska komisija, 2005:106

Kao i u Europi, i u Hrvatskoj je, neovisno o starosti ispitanika, najpoznatija upravo ona institucija koja bi trebala štititi građane od tzv. demokratskog deficita Europske unije – Europski parlament. Za pretpostaviti je da je viša razina njegove poznatosti ispitanicima u samoj Uniji posljedica činjenice da su oni već imali prilike sudjelovati u njegovom konstituiranju. Druga institucija po poznatosti, ali vjerojatno prva po obuhvatu različitih pitanja koja se Europske unije tiču, Europska komisija, izazvala je reakciju kod dvije trećine mladih i nešto više starijih ispitanika, dok kod Europljana za tu instituciju zna četiri od pet ispitanika. Vijeće ministara je po poznatosti slično kod hrvatske mlade populacije i ispitanika iz EU, dok stariji ispitanici kod nas tu instituciju prepoznaju nešto češće. Europska središnja banka je posljednja od navedenih institucija čija poznatost i kod mladih i kod starijih ispitanika u Hrvatskoj iznosi više od 50%, pri čemu gotovo dva od tri starija ispitanika tvrde da im je ta institucija poznata. Najveća diskrepancija između ispitivane populacije mladih i starijih u Hrvatskoj i ispitanika iz EU javlja se kod poznatosti Suda pravde Europskih zajednica. Vjerojatno je i ovdje uzrok u češćem susretanju građana iz Europske unije s odlukama tog suda. Odbor regija je relativno malo poznat kod sve tri populacije, iako je zahvaljujući strukturnoj, tj. kohezijskoj politici Europske unije jako utjecajna i važna institucija.

Kako bismo utvrdili postoje li neke razlike u karakteristikama mladih koji tvrde da poznaju navedene institucije, analizirali smo njihove odgovore po promatranim obilježjima, a nalazi su prezentirani u tablici 16.

Tablica 16: Obaviještenost o nekim institucijama EU s obzirom na obilježja mladih (%)

Obilježja mladih	Eu. parlament	Eu. komisija	Vijeće ministara	Središnja banka	Sud pravde EZ	Odbor regija
<i>Spol</i>		$\chi^2=14,72$			$\chi^2=12,57$	
Ženski		61,8			26,5	
Muški		69,9			33,8	
<i>Dob</i>		$\chi^2=55,63$	$\chi^2=19,40$	$\chi^2=25,01$		
15 – 19 godina		57,0	59,7	45,4		
20 – 24 godina		64,5	62,4	53,8		
25 – 29 godina		76,3	70,8	59,0		
<i>Socioprofesionalni status</i>	$\chi^2=20,71$	$\chi^2=23,21$		$\chi^2=29,82$		
Zaposleni	86,4	67,8		56,9		
Nezaposleni	80,5	66,1		47,8		
Učenici	81,1	57,2		44,4		
Studenti	89,9	71,9		59,7		
<i>Obrazovanje ispitanika</i>	$\chi^2=26,58$	$\chi^2=37,05$	$\chi^2=19,65$	$\chi^2=24,73$		
OŠ i manje	79,9	57,8	58,4	44,7		
Ind./zanatska škola	80,7	62,8	60,6	51,6		
Srednja škola	87,8	68,9	67,4	56,0		
VSS, VSS i više	90,7	78,5	71,9	61,4		
<i>Regionalna pripadnost</i>		$\chi^2=22,92$		$\chi^2=29,38$		$\chi^2=29,34$
Sjeverna Hrvatska		66,2		50,9		17,6
Sred. Hrvatska		63,0		57,6		19,7
Istra i Primorje		72,4		65,8		29,2
Istočna Hrvatska		60,7		44,5		15,5
Dalmacija		61,1		52,5		20,2
Zagreb		73,5		52,9		12,9
<i>Slika o EU</i>			$\chi^2=26,81$			
Negativna			65,8			
Neutralna			59,4			
Pozitivna			71,6			
<i>Praćenje EU u medijima</i>	$\chi^2=49,66$	$\chi^2=62,53$	$\chi^2=46,06$	$\chi^2=45,99$	$\chi^2=30,21$	$\chi^2=26,95$
Nikad	76,7	55,7	55,9	43,1	23,5	14,0
Ponekad	87,8	68,5	66,1	54,9	31,6	18,8
Često	92,5	83,6	80,8	68,2	42,7	29,9
<i>Praćenje NATO-a u medijima</i>	$\chi^2=27,21$	$\chi^2=54,70$	$\chi^2=50,41$	$\chi^2=39,66$	$\chi^2=30,74$	$\chi^2=18,26$
Nikad	80,7	59,2	58,0	46,2	24,9	15,3
Ponekad	88,7	70,6	68,6	57,4	34,3	20,6
Često	91,4	88,7	87,1	70,7	44,3	29,3
UKUPNO	84,7	65,9	64,3	52,7	30,2	18,5

Poznavanje Europske komisije i Europske središnje banke izazivaju najviše statistički značajnih razlika. S druge strane, Europski parlament je najpoznatiji studentima (nasuprot učenicima i nezaposlenima), odnosno visoko obrazovanim ispitanicima (naspram mladima koji su stekli samo osnovnoškolsku naobrazbu) te mladima koji često u medijima prate temu EU, ali i NATO-a i euroatlantskih organizacija ($\chi^2=27,21$). Po boljem poznavanju Europske komisije kao institucije EU razlikuju se mladi sa sljedećim karakteristikama: muškarci iz najstarije

dobne kohorte, studenti (naspram učenika) i visokoobrazovani ispitanici (za razliku od ispitanika s osnovnom školom), mladi iz Zagreba, Istre i Primorja (naspram Dalmatinaca i ispitanika iz Istočne Hrvatske) i, konačno, mladi koji često prate područja EU, NATO-a i ostalih sličnih integracija u medijima ($\chi^2=54,70$). Za Vijeće ministara Europske unije češće su čuli najstariji ispitanici s visokoškolskim obrazovanjem, s pozitivnom slikom o EU (naspram ispitanika koji o njoj imaju neutralnu percepciju) te mladi koji često u medijima prate pitanja EU-a, NATO-a i drugih euroatlantskih organizacija ($\chi^2=50,41$). Za Europsku središnju banku više su čuli najstariji ispitanici, studenti i visokoobrazovana mladež, mladi iz Istre i Primorja (za razliku od mladih iz Istočne Hrvatske) te mladi koji, kao i u prethodnim slučajevima, više prate ove teme u medijima, uključujući i temu drugih euroatlantskih organizacija i NATO-a ($\chi^2=39,66$). Mladi koji su više od ostalih čuli za Sud pravde Europskih zajednica su uglavnom muškarci koji često prate prethodno navedene teme u medijima ($\chi^2=30,74$). Za Odbor regija Europske unije, kao najmanje poznatu instituciju od šest istraživanih, najviše su čuli mladi iz Istre i Primorja (što ne iznenađuje, s obzirom da je upravo Istra jedna od europskih regija u Hrvatskoj), a najmanje oni iz Zagreba (iznenađujući podatak, kojeg je teško interpretirati) te, naravno, svi ispitanici koji u medijima često prate teme NATO-a, euroatlantskih organizacija ($\chi^2=18,26$) i Europske unije. Ukratko se može reći da su mladi na višoj socioprofesionalnoj, socioekonomskoj i obrazovnoj razini ti koji više znaju o institucijama Europske unije.

5. Zaključne napomene

Informiranost građana o važnim društvenim, kulturnim i političkim problemima važno je pitanje za svako društvo, pa tako i hrvatsko. U našem slučaju ono je posebno vezano uz problem informiranosti o Europskoj uniji, njenoj strukturi i procesima te položaju Hrvatske u tom kontekstu. Kako je pridruživanje Europskoj uniji postavljeno kao glavni politički prioritet Hrvatske, oko kojeg je postignut gotovo potpuni konsenzus svih relevantnih političkih aktera na hrvatskoj društvenoj sceni, nije zanemarivo pitanje koliko su hrvatski građani uopće informirani o relevantnim činjenicama i kako ocjenjuju svoj interes za ta pitanja.

Kada je riječ o informiranju i informiranosti mladih u Hrvatskoj rezultati su pokazali da mladi relativno često prate vijesti u svim medijima, s tim da u tome zaostaju i za starijim ispitanicima i za ispitanicima iz bivših zemalja kandidatkinja za EU. Taj se nalaz ne odnosi jedino na korištenje interneta kao izvora informacija, u čemu mladi daleko prednjače pred starijima, a iz podataka danih u samom uvodu, i pred današnjim stanovnicima Europske unije. Usto, mladi se međusobno najviše razlikuju upravo po korištenju interneta i čitanju

dnevnih novina, s time da su društveno kvalificiraniji mladi (obrazovaniji, iz urbanih sredina i bogatijih regija te prosječno stariji) ti koji češće koriste i jedan i drugi medij kako bi se informirali.

Što se tiče sadržaja koje ispitanici prate u medijima, uočljivo je da su mladi puno više zainteresirani za zbivanja iz društvenog i kulturnog života, a puno manje za politički konotirane teme. Stariji ispitanici uglavnom ujednačeno prate gotovo sve teme iz društvenog, političkog i kulturnog života, a i mnogo su zainteresiraniji za one političke naravi. Usporedba s ispitanicima iz 13 zemalja kandidatkinja za EU pokazala je da su oni daleko više zainteresirani za sve teme (osim sporta) od hrvatskih ispitanika. Dubljom analizom praćenja ponuđenih sadržaja, dobili smo tri faktora nazvanih zanimanje za društveno-političke teme, zanimanje za teme iz kulturnog i zabavnog života i zanimanje za sport i crnu kroniku. Mladi koji prate teme što sačinjavaju prvi faktor uglavnom spadaju među socijalno i kulturno kompetentnije, drugu skupinu tema prati otprilike jednako profilirana mladež (uz manje izražene razlike po promatranim obilježjima), a treći skup sadržaja zanima nisko obrazovane i religiozne mlade iz Dalmacije.

Drugi skup tema kojim se bavi ova analiza tiče se informiranosti i interesa za informacije vezane uz Europsku uniju. U slučaju procjene o vlastitoj razini informiranosti o EU, nešto više od polovine mladih izjavilo je da su dobro informirani o Europskoj uniji i zbivanjima u njoj, naspram čak dvije trećine starijih koje se smatraju dobro informiranima. S druge strane, rezultati i mladih i starijih ispitanika su iznenađujuće visoki u usporedbi s podacima o informiranosti stanovnika 25 zemalja Europske unije gdje čak 73% ispitanika smatra da su slabo informirani o toj problematici. Što se tiče razlika među mladima, najinformiraniji, po vlastitom sudu, su muškarci, iz najstarije dobne kohorte, studenti i visokoobrazovani, mladi koji pozitivno percipiraju Europsku uniju i koji i inače prate teme vezane uz nju.

Usko vezano uz pitanje informiranosti o samoj Europskoj uniji bilo je i pitanje o općoj informiranosti glede hrvatskog približavanja toj asocijaciji. Rezultati pokazuju ponešto drugačiji trend nego prethodni nalazi. U ovom slučaju, 44% mladih, za razliku od skoro polovine starije populacije, smatra da su o tom procesu dobro informirani. Iznenađuje pritom činjenica da su istovjetno prikupljeni podaci iz zemalja kandidatkinja za EU obznaneli mnogo manju ocjenu vlastite informiranosti po tom pitanju. Mladi iz Hrvatske koji se smatraju dobro informiranima uglavnom su muškarci iz velikih gradova koji studiraju ili su visokoobrazovani, a o EU imaju pozitivnu sliku.

Kad je riječ o temama i problemima vezanim uz EU o kojima ispitanici žele više informacija, rezultati nam govore da su i mladima u Hrvatskoj i ispitanicima iz zemalja kandidatkinja za EU najzanimljivije teme vezane upravo uz politiku EU prema mladima i obrazovanju, a zatim gospodarstvo i socijalnu

politiku. S druge strane, stariji ispitanici mnogo su više zainteresirani za posljednje dvije teme. Uz sve to, pitanja vezana uz proširenje EU, kulturnu politiku, međunarodne odnose, regionalnu politiku i proračun EU najmanje su zanimljiva mladima. Međusobne razlike mladih su po navedenim sadržajima vezanim uz EU uglavnom nasumce raspoređene.

Načini na koji se ispitanici informiraju o Europskoj uniji i prethodno navedenim sadržajima prvenstveno obuhvaćaju masovne medije (tisak, televiziju i radio), a tek onda druge oblike informiranja kao što su rasprave s najbližima, surfanje internetom, specijalizirane knjige i drugi tiskani materijali te rad nevladinih organizacija. U korištenju navedenih izvora nema većih razlika između mladih i starijih ispitanika, osim u slučaju interneta, kao što je to i prethodno utvrđeno. Kad je riječ o ispitanicima iz 25 zemalja članica EU, oni u manjoj mjeri navode sve navedene izvore kao način informiranja o Europskoj uniji, njenim politikama i ustanovama.

Posljednji dio ovog dijela čine kontrolna pitanja, a vezana su uz objektivno znanje ispitanika o određenim temama vezanim uz Europsku uniju. Tako je pitanje o tome gdje se Hrvatska u trenutku ispitivanja nalazila u procesu približavanja EU polučilo zapravo poražavajuće rezultate: točan odgovor znala je otprilike trećina mladih i starijih ispitanika. Drugo postavljeno pitanje ticalo se poznatosti određenih institucija Europske unije. Mladi i stariji ispitanici nisu previše različiti po svom znanju kada je riječ o tom pitanju: i jednima i drugima je najpoznatija institucija Europski parlament, zatim Europska komisija, zatim Vijeće ministara EU, pa Europska središnja banka, dok je za ostale institucije čulo manje od 40% hrvatskih ispitanika. Ispitanici iz Europske unije su više upoznati sa svakom od navedenih institucija, što ne iznenađuje s obzirom da imaju više prilika susretati se s njima u svakodnevnom životu. No, neznanje hrvatskih ispitanika o procesu pridruživanja vlastite zemlje Europskoj uniji dovodi u sumnju njihovu procjenu vlastite informiranosti o EU i njezinim institucijama. Realno je pretpostaviti da je ta informiranost slabija nego što bi se to po iskazima ispitanika moglo zaključiti, a takvu pretpostavku potkrepljuju i nalazi da ispitanici iz europskih zemalja svoju informiranost o EU ocjenjuju lošijom nego hrvatski ispitanici. Otkuda tako nekritičan stav hrvatskih ispitanika o vlastitoj informiranosti teško je dokučiti. Jedno od mogućih objašnjenja moglo bi biti to da, kako znaju da je tema EU važna za Hrvatsku danas, nisu ni u anketi željeli priznati da zapravo nisu zadovoljavajuće informirani, a drugo bi moglo biti da su ispitanici samu činjenicu kako mediji pojačano prate probleme europske integracije i odnosa Hrvatske s EU zamijenili s vlastitim praćenjem tih tema.

Socijalna obilježja mladih u Hrvatskoj, koja uzrokuju najveće razlike u zauzimanju i prihvaćanju ispitivanih stavova i percepcija, prvenstveno su ona koja se tiču razine sociokulturne kvalificiranosti (socioprofesionalni status i obrazovanje ispitanika), zatim je to spol, a potom provenijencija, regionalna

pripadnost i dob ispitanika. Na razlike među mladima najmanje utječe obrazovanje oca, zatim religioznost i domicil te stranačka identifikacija. Najveću razinu informiranosti i znanja pokazuju muškarci iz najstarije dobne kohorte mladih, oni koji su rođeni i stanuju u velikim gradovima (uključujući Zagreb), stanovnici najrazvijenijih regija (Zagreb, Istra i Primorje), studenti i zaposleni te oni s visokoškolskom naobrazbom, nereligiozni i simpatizeri liberalno i lijevo orijentiranih stranaka (HNS-a i SDP-a), s tim da se tu povremeno javljaju i mladi koji su pristaše HSP-a, jer je upravo to stranka koja dio svog imidža gradi na glasnom protivljenju hrvatskoj asocijaciji s Europskom unijom. Uz sve to, valja reći da su i s boljim znanjem i informiranošću o Europskoj uniji, njenim politikama, ustanovama i procesom proširenja, povezani i pozitivni stavovi o različitim aspektima Europske unije (slika o EU, praćenje tema s njom povezanih u medijima, podrška hrvatskom pridruživanju Uniji i sl.), što najvjerojatnije znači da se međusobno uvjetuju.

Zaključno se može reći da odgovori ispitanika pokazuju kako hrvatski građani – i mladi, i stariji – nisu toliko zainteresirani za problematiku Europske unije koliko bi to njena prisutnost u medijima i na političkom dnevnom redu implicirala, pri čemu je njihovo znanje o odnosima Hrvatske i EU na još nižoj razini. Otuda slijedi da je potrebno provesti snažnu i sveobuhvatnu javnu kampanju usmjerenu upravo na povećanje i informiranosti i znanja građana o Europskoj uniji i onome što ona predstavlja kako bi, u trenutku kada to dođe na dnevni red, stanovnici Hrvatske mogli donijeti argumentiranu odluku o pristupanju svoje zemlje toj zajednici europskih zemalja. Takva kampanja ima tim više smisla, što su najnovija zbivanja oko Europskog ustava pokazala da i građani EU imaju problema s deficitom znanja i informiranosti o stvarima vezanima uz Uniju, a o kojima odlučuju. Lekcija o puno većem trudu koji je potrebno uložiti kako bi se pridobili građani za tako važan politički projekt kao što je izgradnja ujedinjene Europe, koju je dobila europska politička elita, korisno je upozorenje i za domaću političku elitu koja treba animirati svoje građane za uključivanje Hrvatske u proces europske integracije. Kako su mladi ti koji bi trebali biti dobitnici nakon pridruživanja Hrvatske EU i koji bi svoje najproduktivnije životno razdoblje trebali započeti u novom okruženju, posebno je važno osmisliti kampanje informiranja na način blizak i uvjerljiv mladoj generaciji.

Literatura

- Bobić, D. (1987): *Što s događajem? O umijeću novinskog obavještavanja*. Zagreb: Informator.
- Europska komisija (2002): *Candidate countries Eurobarometer: Public opinion in the countries applying for european union membership*. Luxembourg: OPOCE.

- Europska komisija (2003a): *Eurobarometer 2003.1: Public opinion in the candidate countries. Youth in the new Europe*. Luxembourg: OPOCE.
- Europska komisija (2003b): *Eurobarometer 2003.2: Public opinion in the candidate countries*. Luxembourg: OPOCE.
- Europska komisija (2003c): *Standard Eurobarometer 59: Public Opinion in the European Union*. Luxembourg: OPOCE.
- Europska komisija (2005): *Eurobarometer 62. Public opinion in the European Union*. Luxembourg: OPOCE.
- Ilišin, V. (1988): Interesi i slobodno vrijeme, u Radin, F. (ur.): *Fragmenti omladine*, Zagreb: IDIS/CDD, 119-131.
- Ilišin, V. (1999): *Mladi na margini društva i politike*. Zagreb: Alinea.
- Ilišin, V. (2002): Interesi i slobodno vrijeme mladih, u: Ilišin, V., Radin, F. (ur.): *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 269-302.
- Ilišin, V., Marinović Bobinac, A. i Radin, F. (2001): *Djeca i mediji*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Inglis, F. (1997): *Teorija medija*. Zagreb: Barbat: AGM.
- Kevin, D. i dr. (2004): *Final report of the study on "the information of the citizen in the EU: obligations for the media and the Institutions concerning the citizen's right to be fully and objectively informed"*. Düsseldorf: European Institute for the Media.
- Osnovne karakteristike potrošnje i primanja kućanstava od 2001. do 2003.* (2003): Državni zavod za statistiku. http://www.dzs.hr/hrv/2004/13-2-1_1h2004.htm
- Peruško Čulek, Z. (1999): *Demokracija i mediji*. Zagreb: Barbat

SAŽETAK

Tema ove istraživačke studije je odnos mladih Hrvatske prema europskom integracijskom procesu, uključivši i pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji, te njihova sociopolitička pripremljenost za integraciju u ujedinjenu Europu. Analiza se zasniva na dijelu podataka prikupljenih početkom 2004. u cijeloj Hrvatskoj u sklopu znanstveno-istraživačkog projekta *Mladi i europski integracijski procesi*. Osnovni uzorak mladih od 15 do 29 godina činilo je 2000 ispitanika, a kontrolni uzorak starijih od 30 godina obuhvatio je 1000 ispitanika. Dobiveni nalazi o mladima sustavno su komparirani s rezultatima istraživanja *Vrijednosni sustav mladih i društvene promjene u Hrvatskoj*, provedenog početkom 1999. na identično strukturiranom uzorku mladih od 1700 ispitanika. Podaci o hrvatskoj mladeži uspoređeni su i s odgovarajućim nalazima iz nekoliko europskih istraživanja.

Europska integracija je dinamičan i višedimenzionalan proces, a u ovom je istraživanju naglasak stavljen na političku i vrijednosnu dimenziju integracije. Geneza političkog razvoja Europske unije pokazala je kako se, unatoč oscilacijama u procesu integracije, može prepoznati napredovanje k izgradnji Europe vrijednosti, u kojoj se pred sve uključene zemlje postavljaju jednako visoki demokratski zahtjevi. Dosadašnja istraživanja europskog integracijskog procesa nedvojbeno su pokazala da odnos građana spram EU varira u funkciji vremena i ovisi o specifičnostima pojedinih zemalja, odnosno društava. Hrvatska je tranzicijska zemlja koja je zakoračila u proces demokratske konsolidacije, a nakon 2000. je i izašla iz svojevrsne vanjskopolitičke izolacije. Danas je Hrvatska zemlja koja se nastoji priključiti ujedinjenoj Europi i uspjela je dobiti status zemlje kandidata za ulazak u EU, ali s neizvjesnim početkom pregovora o pridruživanju. Iako se kao glavna prepreka dobivanju datuma pregovora navodi nezadovoljstvo EU suradnjom Hrvatske s Haškim sudom, aktualne tendencije i zbivanja u zemlji pokazuju kako Hrvatska nije adekvatno pripremljena za ulazak u Uniju ni na političkom, ni na socijalnom, a posebice ne na ekonomskom planu. Naznačena saznanja ujedno su i polazišta u istraživanju odnosa mladih Hrvatske spram europskog integracijskog procesa.

Za valjanu analizu tog odnosa nužan je prethodni uvid u neke aspekte političke pripremljenosti mladih za europsku integraciju Hrvatske. Pritom je posebna pozornost posvećena političkim vrijednostima, stavovima i participaciji mladih, čije longitudinalno praćenje omogućuje detektiranje promjena nastalih tijekom posljednjih pet godina. Komparirani podaci su pokazali da je u

promatranom razdoblju među mladima poraslo, ionako relativno visoko, prihvaćanje gotovo svih ustavnih načela, kao i harmonično viđenje politike te institucionalno povjerenje, dok se nerad, nedisciplina i neodgovornost u većoj mjeri nego ranije percipiraju kao društveni problem. Recentni podaci također pokazuju da mladi danas više opažaju postojanje obrazovnih, rodnih i dobnih nejednakosti u hrvatskom društvu, kao i pogoršanje političke zastupljenosti svih marginalnih skupina. S druge strane, oslabilo je razumijevanje sukoba i demokratskih pravila (osobito uloge opozicije), smanjilo se isticanje kriminala u pretvorbi i privatizaciji kao problema, manje se opaža postojanje socijalnih i vjerskih nejednakosti, oslabio je i socijalni aktivizam i politička participacija, a smanjilo se i viđenje uključivanja u podmlatke političkih stranaka i osnivanja autonomnih stranaka mladih kao oblika aktivnosti koje bi mogle pridonijeti njihovom aktivnijem sudjelovanju u društvu. Otuda slijedi zaključak da neke promjene tendencijski vode daljnjoj društvenoj, prvenstveno političkoj, (samo)pasivizaciji i marginalizaciji mladih.

Kontinuitet tendencija ustanovljenih i u prethodnim istraživanjima potvrđuju nalazi da mladi nisu monolitna grupa kada su u pitanju prihvaćanje političkih vrijednosti, iskazivanje političkih stavova i razina političke participacije. Najveće diferenciranje prisutno je u pogledu ionako ne osobito prisutne tolerancije spram većine promatranih društvenih pojava i skupina, percepciji nezaposlenosti kao najvažnijeg društvenog problema i uzroka postojećih teškoća, opažanju postojanja političkih nejednakosti te iskazanom interesu za politiku, kao i viđenju uloge "dijaspore" u hrvatskom političkom životu. Kada se ti rezultati promatraju integralno, pokazuje se da mlade međusobno ponajviše diferencira stupanj postignutog obrazovanja i socioprofesionalni status, a zatim stranačka identifikacija, socijalno porijeklo i etape sazrijevanja. Sve navedene diferencijacije mladih moguće je sažeti ocrtavanjem dvije velike, razmjerno polarizirane skupine: jednu čini socijalno kompetentnija mladež koja naginje ideološko-političkim opcijama lijevoga centra, a drugu socijalno inferiornija mladež koja inklinira desnom polu ideološko-političkog spektra. Socijalno kompetentnija omladina je liberalnija, kritičnija prema društvenoj realnosti i političkim akterima, pri čemu manifestira i veće uvažavanje demokratskih institucija i procedura, a što je indikator važnosti povoljnijih okolnosti u procesu političke socijalizacije.

Recentni su podaci omogućili i ustanovljavanje međugeneracijskih razlika koje nisu enormne, ali su indikativne. Komparativna analiza stavova mladih i starijih pokazala je da mladi više od starijih iskazuju povjerenje u medije, da su tolerantniji spram niza društvenih pojava i skupina koje izazivaju prijepore u hrvatskoj i europskoj javnosti te senzibilniji u pogledu nacionalnih nejednakosti. Mladi više od starijih percipiraju rat kao glavni uzrok aktualnih teškoća, znatno

više vjeruju u vlastitu generaciju kao društvenu snagu koja može pokrenuti pozitivne trendove, izražavaju veću spremnost za uključivanje u razne građanske akcije te više vjeruju da ih televizija i udruge mladih mogu pokrenuti za aktivno sudjelovanje u društvenim poslovima. Istodobno, mladi manje od starijih prihvaćaju vrijednosti demokratskog poretka, ali su i manje skloni harmoničnom shvaćanju politike, manje su socijalno osjetljivi, izražavaju manje povjerenja u institucije vlasti, među političkim prioritetima rjeđe ističu socioekonomske ciljeve i očuvanje tradicije, manje izabiru nemoral i kriminal u privatizaciji kao uzrok sadašnjih problema, u manjoj mjeri opažaju korupciju u svim područjima društvenog života (osim školstva), manje vjeruju u pozitivan doprinos stručnjaka i poduzetnika u prevladavanju kriznih trendova, manje su zainteresirani za politiku i manje participiraju u političkim strankama te manje vjeruju u mobilizatorsku ulogu demokratskog obrazovanja, volontiranja, političkih stranaka i nevladinih udruga, kao i u doprinos obitelji i obrazovnog sustava u stimuliranju društvenog angažmana mladih. Ustanovljeno međugeneracijsko diferenciranje se objašnjava teorijom životnih ciklusa, a što znači da su te razlike uglavnom posljedica različitog ukupnog društvenog statusa i iskustava mladih i starijih. To podrazumijeva da većina mladih još nije preuzela trajne društvene uloge i da su njihova neposredna iskustva ograničena na samo neka društvena područja, među kojima politika nema istaknuto mjesto. Postojeće međugeneracijske razlike posljedica su i činjenice da većina starijih baštini iskustvo iz drukčijega poretka, što u određenoj mjeri formira njihov sadašnji sustav političkih vrijednosti, a koji se u nekim elementima, posebice vezanim za socijalne dimenzije, razlikuje od sustava političkih vrijednosti mladih. S druge strane, približavanju mladih i starijih pridonosi zajedničko epohalno iskustvo, odnosno život u specifičnom sociopovijesnom razdoblju. Odsutnost dubokih međugeneracijskih podvojenosti također upućuje na to da, unatoč radikalnim promjenama koje su nastale raspadom starog i uspostavljanjem novog društvenog i političkog poretka, mehanizam prenošenja političkih vrijednosti sa starijih generacija na mlađe funkcionira u primjetnoj mjeri zajedno s manjkavostima koje postoje u izgrađenoj političkoj svijesti starijih.

Iako se pokazalo kako mladi u Hrvatskoj nešto manje prihvaćaju tradicionalne vrijednosti nego stariji, na nekim su područjima istodobno konzervativniji od svojih europskih vršnjaka. Na to ukazuje veća orijentiranost mladih Hrvatske na obitelj i manja tolerancija nekih pojava i skupina u suvremenom društvu. Pritom je i socijalna participacija hrvatske mladeži na nižoj razini nego što je to slučaj s njihovim europskim vršnjacima.

Odnos prema ljudskim pravima je također jedan od indikatora političke pripremljenosti mladih Hrvatske za integraciju u demokratsku Europu u kojoj se promiču visoki standardi zaštite ljudskih prava i sloboda. Rezultati istraživanja o

vrednovanju pojedinačnih ljudskih prava i sloboda pokazuju da mladi u najvećem broju prihvaćaju pravo na obrazovanje, pravo na rad i osobnu sigurnost, pravo na privatnost, socijalnu zaštitu starih i ugroženih, jednakost pred zakonom, prava žena te pravo na vlasništvo. Analiza je pokazala da preferencija pojedinačnih ljudskih prava i sloboda nije uvjetovana promatranim sociodemografskim i sociostrukturnim obilježjima mladih, osim obrazovanjem, a što ukazuje na značajnost sustava obrazovanja kao agensa poboljšanja stanja ljudskih prava. Oko trećine mladih je nezadovoljno poštivanjem ljudskih prava u Hrvatskoj danas kao i prije pet godina, postotak neodlučnih je opao, a porastao je broj onih koji drže da se ljudska prava u Hrvatskoj uglavnom ili potpuno poštuju. Rezultati analize po socijalnim obilježjima mladih pokazali su da je sposobnost procjene i veća kritičnost spram statusa ljudskih prava u Hrvatskoj povezana sa življenjem u ekonomski prosperitetnijim regijama, lijevom ideološko-političkom orijentacijom i ženskim spolom. Usporedbom procjene doprinosa institucija, udruga i značajnih pojedinaca na populaciji mladih 1999. i 2004. ustanovljeno je da današnja generacija mladih u većoj mjeri percipira doprinos svih promatranih aktera (osim oporbe) zaštitu ljudskih prava i sloboda u Hrvatskoj. Točnije, većina mladih za sve aktere procjenjuje da potpuno ili uglavnom pridonose ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj, a to se posebice odnosi na percepciju doprinosa najviših institucija vlasti. Na percepciju statusa ljudskih prava u Hrvatskoj i doprinosa promatranih aktera ostvarivanju tih prava primjetno najviše utječe regionalna pripadnost i stranačka identifikacija, a potom socijalno porijeklo, spolna pripadnost i religijska samoidentifikacija mladih.

Usporedba prihvaćenosti promatranih ljudskih prava i sloboda na populaciji mladih i starijih ispitanika u Hrvatskoj pokazuje da stariji većinu pojedinačnih ljudskih prava i sloboda prihvaćaju u većoj mjeri od mladih te iskazuju manju kritičnost spram sadašnjeg poštivanja tih prava i sloboda u Hrvatskoj pri čemu i doprinos svih promatranih aktera više vrednuju.

Sumarno, analiza pokazuje da mladi ljudska prava i slobode visoko prihvaćaju kada se o njima govori na načelnoj razini, ali da do stanovitog nesuglasja dolazi kada je riječ o konkretnim pravima i praksi u Hrvatskoj. Iako je stupanj prihvaćenosti vrijednosti ljudskih prava i sloboda među mladima visok, pronađena su i odstupanja koja ukazuju na pojačanu potrebu za dodatnim angažiranjem pojedinih socijalizacijskih agensa, osobito obrazovnog sustava i političkih aktera.

Nacionalna vezanost mladih još je jedan indikator koji je relevantan za njihov odnos prema europskoj integraciji. Istraživanje je pokazalo da su kod mladih najbolje zastupljeni stavovi umjerene nacionalne identifikacije, zatim oni koji označavaju otvorenost prema svijetu, dok su etnocentrične tvrdnje na

začelju dobivene hijerarhije. Pritom se pokazalo kako je stav koji najbolje reprezentira nacionalnu identifikaciju prvi puta u našim istraživanjima na čelu ranga, kao što je evidentno da su nacionalno obojeni stavovi, kako oni umjereni, tako i oni ekstremni, zastupljeniji u odnosu na 1986. i 1999. godinu. Ovakav porast nacionalne vezanosti kod mladih može se protumačiti izraženijim egzistencijalnim problemima i većom neizvjesnošću u pogledu budućnosti, porastom razlika između bogatih i siromašnih kao i manjim povjerenjem u političko vodstvo. Neposredno suočavanje s takvom društvenom nestabilnošću rezultira traženjem sigurnijih modela odnosa prema drugima, prema društvu u cjelini i pojedinim njegovim dijelovima, pri čemu nacija predstavlja jedno od sigurnih utočišta, kao što su to obitelj i Crkva. Ipak, treba reći da stabilno snažni ostaju i stavovi otvorenosti prema svijetu koji su često komplementarni, a ne suprotni stavovima nacionalne identifikacije. To ujedno ukazuje na kompleksnost problema nacionalne vezanosti i činjenicu da ona ne mora biti isključiva, nego da može koegzistirati i sa stavovima koji pridonose procesima europske asocijacije.

U pogledu nacionalne vezanosti, naravno, mladi nisu homogeni. Rezultati analize su pokazali kako su nacionalno orijentirani mladi značajno religiozniji od ostalih, simpatizeri su konzervativnih stranaka, žive u Dalmaciji, Srednjoj i Istočnoj Hrvatskoj, češće su porijeklom sa sela i iz obitelji u kojima otac ima niži stupanj obrazovanja, osobno imaju nižu naobrazbu te, unutar uzorka mladih, pripadaju najmlađoj kohorti (15-19 godina) te skupinama učenika i nezaposlenih. S druge strane, izrazito nižu nacionalnu vezanost iskazuju mladi istarske, zagrebačke i sjeverno-hrvatske provenijencije, neodlučni u pogledu religije ili ateisti, urbane provenijencije i višeg obiteljskog i osobnog obrazovanja. No kada je riječ o kozmopolitizmu, mladi pokazuju znatno homogenije rezultate.

Osobito je indikativno da etnocentričniji ispitanici i, u manjoj mjeri, oni s izraženom nacionalnom identifikacijom češće imaju negativnu percepciju Europske unije, dok nacionalno isključiviji ispitanici odbijaju podržati i ulazak Hrvatske tu asocijaciju.

Ispitivanje socijalne (etničke) distance prema određenim nacijama pokazalo je da se na začelju ranga nalaze nacije bivše jugoslavenske federacije i Rusi, dok se, kao nešto ispodprosječno vrednovani, na sredini ljestvice nalaze pripadnici nekih srednjoeuropskih nacija (Česi i Mađari). Stanovnici europskog zapada i jugozapada, osobito Talijani, koji zauzimaju prvu poziciju iza Hrvata, i Nijemci, pokazuju zadovoljavajuće rezultate već time što su vrednovani prosječnim ocjenama. No i stupanj socijalne bliskosti koju mladi građani Hrvatske imaju prema drugim Hrvaticama i Hrvatima pokazuje određenu dozu samokritike, jer oko jedne trećine mladih nema osobitog afiniteta prema, uglavnom, vlastitom narodu.

Stariji se ispitanici od mladih razlikuju po tome što izraženije zastupaju stavove na ljestvici nacionalne vezanosti kao što u prosjeku pokazuju i veću etničku distancu. Međutim, činjenica je da, unatoč postojanju intergeneracijskih razlika u nacionalnoj vezanosti u korist starije skupine, nalazimo i intrageneracijske razlike u korist najmlađih ispitanika u našem uzorku (15-19 godina). Taj je fenomen u literaturi već opisan tzv. U-krivuljom, koja zorno ilustrira višu nacionalnu obojenost pojedinca u ranijoj i staroj životnoj dobi. Tako se veća nacionalna vezanost s jedne strane pojavljuje kao izraz adolescentske tranzicijske krize, a s druge kao posljedica dugogodišnje perseveracije u doživljaju i proizvodnji (vjerojatno) negativnih iskustva s određenom out-grupom.

Odnos ispitanika prema europskoj integraciji i EU ispitivan je brojnim indikatorima, pri čemu je naglasak stavljen na percepciju posljedica priključivanja Hrvatske Europskoj uniji. No, ispitivani su i drugi aspekti odnosa prema Europi i EU koji predstavljaju širi kontekst za razumijevanje percepcije posljedica ulaska u Uniju. Dobiveni rezultati pokazuju da je većina mladih i starijih u Hrvatskoj imala zapravo neutralnu sliku o EU, iako je više onih s pozitivnom nego s negativnom slikom. Čak je devet desetina ispitanika početkom 2004. podržavalo integraciju Hrvatske u Uniju, među kojima je najviše euroskeptika, tj. onih koji smatraju da se od pridruživanja previše očekuje. Istodobno, euroentuzijasta (koji očekuju svekolike dobrobiti od pridruživanja) i eurorealista (koji drže da je integracija neminovna za opstanak malih zemalja) bilo je znatno manje. Što se tiče teškoća koje stoje Hrvatskoj na putu u ujedinjenu Europu ispitanici su ih podjednako adresirali i na Hrvatsku i na EU, s tim da je od 1999. do 2004. među mladima porastao broj onih koji naglašavaju odgovornost EU, a smanjio se broj onih koji ističu odgovornost Hrvatske. Osobito je važan nalaz da mladi očekuju znatno više pozitivne nego negativne posljedice nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju. No, pritom se pokazalo kako je, tijekom pet godina, među mladima došlo do blagog opadanja pozitivnih, a rasta negativnih očekivanja. Najveća pozitivna očekivanja registrirana su na individualnom i sociokulturnom planu, dok je opao optimizam u pogledu socioekonomskog napretka. Dapače, upravo se zbog socioekonomske nepripremljenosti Hrvatske za ulazak u razvijeno europsko okruženje očekuje najviše negativnih posljedica.

Ispitivanje očekivanog razvoja EU u narednih deset godina pokazalo je da samo mogućnost olakšanih putovanja, rada, studiranja i života u Europi očekuje većina ispitanika, posebice mladih. Mladi se u priličnoj mjeri pribojavaju troškova integracije za Hrvatsku i pogoršanja položaja poljoprivrednika. Negativne posljedice po vlastitu zemlju, mladi u Hrvatskoj također slabije percipiraju, nego je to slučaj s njihovim vršnjacima u Uniji. Vezano uz bojazni od izgradnje ujedinjene Europe i Europske unije, ustanovili smo da se mladi u

Hrvatskoj najviše boje kraja hrvatske valute i porasta kriminala, a najmanje potencijalnog gubitka socijalnih privilegija. Strahovi ispitanika iz proširene EU nešto su drugačiji – najviše je izražena bojazan od transfera radnih mjesta u druge zemlje, porasta kriminala i trgovine drogom, poteškoća za poljoprivrednike i cijene koju zbog izgradnje EU njihova zemlja mora platiti. I mladi i stariji ispitanici iz Hrvatske su manje od Europljana zabrinuti za gubitak nacionalnog identiteta, jezika i socijalnih privilegija.

Svi naši ispitanici naglašavaju višestruke koristi od proširenja EU, zatim slijedi pozitivni utjecaj proširenja za Hrvatsku, a nisko su vrednovani naponi hrvatskih vlasti za ulazak u Uniju. Eventualno pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji značit će i promjenu u načinu donošenja odluka, u smislu da će se neke donositi na nacionalnoj razini, a neke zajednički s EU. Naši su se ispitanici u tom pogledu pokazali vrlo spremnima za integraciju, jer ih više od polovine misli da bi četiri petine promatranih područja trebalo biti predmetom zajedničke odluke Hrvatske i EU. Jedina područja u kojima bi, po mišljenju mladih ispitanika, Hrvatska trebala samostalno odlučivati jesu prihvaćanje izbjeglica, pravosuđe, kultura, poljoprivreda i ribarstvo te policija. Europljani o istom pitanju imaju različito mišljenje, pa tako za dvije trećine navedenih poslova misle da bi ih njihova zemlja trebala obavljati zajedno s EU, dok bi samostalno trebala odlučivati u područjima sprječavanja kriminala mladih, urbanog nasilja, zatim u obrazovanju, osnovnim pravilima o medijima, o zdravstvenoj i socijalnoj skrbi te o nezaposlenosti.

Različite društvene skupine su na osnovi percepcije mladih grupirane u potencijalne gubitnike integracije (poljoprivrednici, umirovljenici, radnici, nezaposleni), potencijalne dobitnike integracije (kao što su stanovnici glavnog grada i nekih regija, te mladi, ali i svi građani Hrvatske) te sigurne dobitnike integracije koji su i najbolje pripremljeni za ulazak Hrvatske u EU (stručnjaci, pojedinci koji govore strane jezike, politička elita, menadžeri, velike tvrtke). Pokazalo se, zapravo, da mladi drže kako su najveći dobitnici integracije u EU one društvene skupine koje su i u današnjim hrvatskim okvirima u razmjerno boljem položaju, a oni čiji je sadašnji položaj nezavidan i kojima bi bolja budućnost bila najpotrebnija, percipirani su kao potencijalno najmanji dobitnici. Ohrabrujuće je tek to što mladi same sebe svrstavaju u potencijalne dobitnike, što znači kako smatraju da postojeće sposobnosti i potencijali mlade generacije trebaju samo optimalne okolnosti da bi se iskazali u punoj mjeri. Međutim, podaci o znanju stranih jezika ne oduševljavaju pretjerano, osobito kad se usporede sa znanjem stranih jezika mladih u zemljama Europske unije.

U ovom smo istraživanju ustanovili i to kako je oko tri četvrtine naših ispitanika ponosno na činjenicu da su građani Hrvatske, dok je nešto preko

polovice i mladih i nešto manje starijih ponosno zbog činjenice da su Europljani. Mladi su ti koji su nešto kritičniji spram nacionalnog identiteta i istodobno prednjače u pozitivnom vrednovanju svog europejstva. No, najzanimljiviji nalaz jest da svi hrvatski ispitanici osjećaju manje nacionalnog ponosa od stanovnika Europske unije, dok je razumljivo da ispitanici iz EU više ističu svoj ponos što su Europljani. Odgovori ispitanika na pitanje o sadržaju pojma “građanin Europske unije” pokazuju da ni mladi ni stariji nemaju koherentno poimanje građanstva u EU. Ipak, pravo na rad, život i studij u bilo kojoj članici EU predstavlja ključne elemente shvaćanja tog građanstva i kod mladih u Hrvatskoj i kod onih iz same Unije. I kod mladih i kod starijih ispitanika u Hrvatskoj najmanje se važnim pokazalo opće aktivno pravo glasa, bez obzira radi li se o izborima za Europski parlament, za nacionalna ili za lokalna predstavnička tijela.

Samo jedan od četiri ispitanika iz Hrvatske smatra da će od hrvatskog članstva u EU imati osobne koristi, dok skoro polovica mladih i trećina starijih ispitanika o tome nema definirano mišljenje. Jasno je da je taj osjećaj usko vezan uz pitanje osobnog značenja Europske unije za ispitanike, pri čemu ni mladi ni stariji nemaju homogenu percepciju značenja EU. Samo se jedan odgovor javlja u natpolovičnom broju slučajeva – EU je način stvaranja bolje budućnosti za mlade, dok je malu potporu dobila tvrdnja da EU znači nekakvu “europsku vladu”, nadređenu nacionalnim državama koje su članice Unije. Za razliku od toga, mladi iz zemalja Unije najviše naglašavaju slobodu kretanja, dok je vremenom upravo pojam “europske vlade” postao izraženiji u stavovima europske mladeži. I kod mladih u Hrvatskoj i kod mladih u EU, podjednako je nizak strah od eurobirokracije, gubitka kulturne raznolikosti i utopizma europske ideje.

U pogledu spremnosti mladih za život izvan granica Hrvatske, pokazalo se da bi gotovo dvije petine njih željelo neko vrijeme živjeti (i raditi ili studirati) u inozemstvu, dok bi zauvijek tamo otišla četvrtina hrvatske mladeži. Stariji ispitanici, s druge strane, pokazuju veću konzervativnost prema mogućem odlasku svoje djece u neku od zemalja Unije, s tim da su ipak spremni pristati na njihovo studiranje i usavršavanje u EU, a samo bi svaki sedmi ispitanik želio da se njihova djeca trajno nastane ili cijeli radni vijek provedu u nekoj od zemalja članica Europske unije.

Analiza diferenciranja mladih u njihovu odnosu spram europske integracije i EU pokazala je da korištena socijalna obilježja imaju ograničen utjecaj. Drugim riječima, mladi su relativno homogeni u svom doživljaju ujedinjene Europe i očekivanjima od pridruživanja Hrvatske Europskoj uniji. No, stanovite razlike postoje, a one su ponajviše uvjetovane stranačkom identifikacijom, socioprofesionalnim statusom, regionalnom pripadnošću i religijskom samo-identifikacijom. Iz toga slijedi da najviše utjecaja na stavove spram procesa

europske integracije imaju ideološko-politička opredjeljenja te konkretan društveni status i specifičnosti šire sredine. Tako se pokazalo kako su pristaše stranaka lijevog centra, učenici i studenti, stanovnici razvijenijih regija i nereligiozni ispitanici skloniji EU i procesu integracije, pri čemu više naglašavaju pozitivne posljedice i potencijalne dobiti od hrvatskog pridruživanja Uniji, nego što iskazuju bojazni od negativnih posljedica. Otuda se najkraće može reći kako se veća socijalna kompetencija mladih odražava i na formiranje stabilne i konzistentne proeuropske orijentacije. Inače, mladi se od starijih ponajviše razlikuju po tome što više očekuju pozitivne posljedice od integracije Hrvatske u EU i istodobno manje problema i neželjenih posljedica.

Kada je riječ o informiranju i informiranosti mladih u Hrvatskoj rezultati su pokazali da mladi relativno često prate vijesti u svim medijima, s tim da u tome zaostaju i za starijim ispitanicima i za ispitanicima iz bivših zemalja kandidatkinja za EU. Taj se nalaz ne odnosi jedino na korištenje interneta kao izvora informacija, u čemu mladi daleko prednjače pred starijima. Pritom se mladi međusobno najviše razlikuju upravo po korištenju interneta i čitanju dnevnih novina, s tim da su društveno kvalificiraniji mladi (obrazovaniji, iz urbanih sredina i bogatijih regija te prosječno stariji) ti koji češće za informiranje koriste i jedan i drugi medij. Što se tiče sadržaja koje ispitanici prate u medijima, uočljivo je da su mladi puno češće zainteresirani za zbivanja iz društvenog i kulturnog života, a puno manje za politički konotirane teme. Usporedba s ispitanicima iz 13 zemalja kandidata za EU pokazala je da su oni daleko više zainteresirani za sve teme (osim sporta) od hrvatskih ispitanika.

U pogledu procjene o vlastitoj razini informiranosti o EU, nešto više od polovine mladih izjavilo je da su dobro informirani o Europskoj uniji i zbivanjima u njoj, naspram čak dvije trećine starijih koji smatraju da su dobro informirani. S druge strane, rezultati i mladih i starijih ispitanika su iznenađujuće visoki u usporedbi s podacima o informiranosti stanovnika 25 zemalja Europske unije, u kojoj čak tri četvrtine ispitanika smatra da su slabo informirani o toj problematici. Usko vezano uz pitanje informiranosti o samoj Europskoj uniji jest i pitanje o općoj informiranosti glede hrvatskog približavanja toj asocijaciji. Rezultati pokazuju ponešto drugačiji trend nego prethodni nalazi. U ovom slučaju, manje od polovine mladih smatra da su o tom procesu dobro informirani. Zanimljivo je pritom da su istovjetno prikupljeni podaci iz zemalja kandidatkinja za ulazak u EU pokazali mnogo manju ocjenu ispitanika o vlastitoj informiranosti po tom pitanju. Kad je riječ o temama i problemima vezanim uz EU o kojima ispitanici žele više informacija, ustanovljeno je da su i mladima u Hrvatskoj i ispitanicima iz zemalja kandidata za ulazak u EU najzanimljivije teme vezane upravo uz politiku Unije prema mladima i obrazovanju, a zatim uz gospodarstvo i socijalnu politiku. Uz sve to,

pitanja vezana uz proširenje EU, kulturnu politiku, međunarodne odnose, regionalnu politiku i proračun EU mladima su najmanje zanimljiva. Načini na koji se ispitanici informiraju o Europskoj uniji prvenstveno obuhvaćaju masovne medije (tisak, televiziju i radio), a tek onda druge oblike informiranja kao što su rasprave s najbližima, surfanje internetom, specijalizirane knjige i drugi tiskani materijali te rad nevladinih organizacija. U korištenju navedenih izvora nema većih razlika između mladih i starijih ispitanika, osim u slučaju interneta. Kad je riječ o ispitanicima iz 25 zemalja članica EU, oni u manjoj mjeri navode sve navedene izvore kao način informiranja o Europskoj uniji, njenim politikama i ustanovama.

Ispitivanje objektivnog znanja ispitanika o određenim temama vezanim uz Europsku uniju polučilo je porazne rezultate. Tako je na pitanje o tome gdje se Hrvatska u trenutku ispitivanja nalazila u procesu približavanja EU točan odgovor znala samo trećina mladih i starijih ispitanika. Drugo postavljeno pitanje ticalo se poznatosti određenih institucija Europske unije. Mladi i stariji ispitanici nisu previše različiti po svom znanju kad je o tom pitanju riječ: i jednima i drugima je najpoznatija institucija Europski parlament, zatim Europska komisija, zatim Vijeće ministara EU, pa Europska središnja banka, dok je za ostale institucije čulo manje od dvije petine hrvatskih ispitanika. Ispitani građani iz Europske unije, dakako, više su upoznati sa svakom od navedenih institucija

Socijalna obilježja mladih, koja uzrokuju najveće razlike u pogledu njihove informiranosti, prvenstveno su ona koja se tiču razine sociokulturne kvalificiranosti (socioprofesionalni status i stupanj obrazovanja), zatim je to spol, a potom provenijencija, regionalna pripadnost i dob ispitanika. Najveću razinu informiranosti i znanja pokazuju muškarci iz najstarije dobne kohorte mladih, oni koji su rođeni i stanuju u velikim gradovima, stanovnici najrazvijenijih regija, studenti i zaposleni te oni s visokoškolskom naobrazbom, nereligiozni i simpatizeri liberalno i lijevo orijentiranih stranaka. Uz sve to, valja reći da su s boljim znanjem i informiranošću o Europskoj uniji, njenim politikama, ustanovama i procesom proširenja, povezani i pozitivni stavovi o različitim aspektima Europske unije (slika o EU, praćenje tema s njom povezanih u medijima, podrška hrvatskom pridruživanju Uniji i sl.), što najvjerojatnije znači da se međusobno uvjetuju. Međugeneracijske usporedbe, pak, pokazale su da su stariji zainteresiraniji za većinu medijski posredovanih tema, i to posebice politiku, te da svoju informiranost procjenjuju boljom nego mladi svoju.

Najkraće rečeno, rezultati istraživanja informiranosti i znanja hrvatskih građana – i mladih i starijih – o Europskoj uniji pokazali su da oni nisu toliko zainteresirani za problematiku Europske unije koliko bi to njena prisutnost u

medijima i na političkom dnevnom redu implicirala, pri čemu je njihovo znanje o odnosima Hrvatske i EU na još nižoj razini. Otuda slijedi da je potrebno provesti snažnu i sveobuhvatnu javnu kampanju usmjerenu upravo na povećanje i informiranosti i znanja građana o Europskoj uniji i onome što ona predstavlja, kako bi u trenutku kada to dođe na dnevni red, stanovnici Hrvatske mogli donijeti argumentiranu odluku o pristupanju svoje zemlje toj zajednici europskih zemalja.

Prezentirani rezultati istraživanja mogu se sažeti u nekoliko tendencija i konstatacija šire naravi.

Politička kultura mladih u nizu aspekata svjedoči o približavanju poželjnim demokratskim standardima – posebice u pogledu prihvaćanja temeljnih liberalno-demokratskih vrijednosti i načelne spremnosti na društveni angažman – ali su njihova društvena moć i socijalni kapital na niskoj razini. Pritom su mladi svjesni svoje društvene i političke marginaliziranosti te prepoznaju cijeli spektar mjera koje bi mogle pridonijeti tome da zadobiju stanovitu moć i postanu aktivni građani, kako je to i poželjno u demokratskom društvu, ali nedovoljno koriste kanale socijalne i političke promocije koji su im na dispoziciji.

Današnja generacija mladih iskazuje nižu razinu socijalne osjetljivosti i više je orijentirana na individualne napore i obiteljske resurse u ostvarivanju svojih životnih ciljeva. Pritom se ne čini da su svjesni toga kako će nejednak pristup postojećim društvenim resursima današnjih mladih generirati nejednak društveni status u njihovoj zreloj dobi. Otuda se može očekivati širenje i produblivanje procesa socijalnog raslojavanja koje bi trebalo biti korigirano mehanizmima da se, što je više moguće, osigura jednakost šansi u pristupu društvenim resursima (ponajprije obrazovanju). Time se želi reći da je ljudski kapital ono s čim u Hrvatskoj, kao maloj i nedovoljno razvijenoj zemlji, treba vrlo promišljeno postupati. To ujedno znači maksimalno ulaganje u razvoj ljudskih potencijala pri čemu su mladi na prvom mjestu.

Međugeneracijske razlike u pogledu pripremljenosti za ulazak Hrvatske u Europsku uniju i odnosa spram europske integracije nisu takvog tipa i opsega da bi se moglo govoriti o jazu generacija, ali jesu indikativne. Najuočljivije je to da su se mladi pokazali liberalnijima, tolerantnijima i fleksibilnijima, da više vjeruju u potencijale vlastite generacije i da su konzistentno više proeuropski orijentirani, pri čemu upravo svoju generaciju doživljavaju kao jednog od sigurnijih dobitnika hrvatske integracije u ujedinjenu Europu. Ti trendovi sugeriraju da su potencijali mladih resurs s kojim treba ozbiljno računati na putu Hrvatske u EU.

Proces približavanja Hrvatske Europskoj uniji povezan je s različitim teškoćama koje utječu na stavove građana o važnosti ulaska Hrvatske u Uniju. U ovom je istraživanju jasno detektirano da, za razliku od hrvatske političke elite, i mladi i stariji građani integraciju Hrvatske u EU ne smatraju najvažnijim političkim ciljem. Politički prioriteti građana su znatno drukčiji, a njihova potpora projektu europske integracije slabi. Stoga je realno očekivati da će se taj trend nastaviti ukoliko potraju problematična zbivanja u Europskoj uniji te teškoće u odnosima Hrvatske i EU, ali i nepovoljna gospodarska i socijalna kretanja u Hrvatskoj. Zbog toga pred vladajućom političkom elitom stoje dvije komplementarne i podjednako važne zadaće: pokretanje razvoja Hrvatske i argumentirano objašnjavanje građanima svrhovitosti integriranja Hrvatske u ujedinjenu Europu.

SUMMARY

The subject of this study – *The Youth in Croatia and the European Integration* – is the relationship of youth toward the European integration process, including the Croatian accession to the European Union, as well as their sociopolitical readiness for integration into a united Europe. The analysis is based on a section of data gathered in early 2004, on the entire Croatian territory, and conducted within the scientific and research project *Youth and the European Integration Process*. The basic sample of youth, aged 15 to 29, consisted of 2000 examinees, and the control sample of persons older than 30 consisted of 1000 examinees. The obtained findings on youth have been systematically compared to results from the previous research project, *The Value System of Youth and Social Changes in Croatia*, conducted in early 1999, on an identically structured sample of 1700 young examinees. Data on Croatian youth has also been compared to the corresponding findings of several European researches.

European integration is a dynamic and multidimensional process, and in this research, the accent was on the political and normative dimensions of integration. The genesis of the political development of European Union has indicated that, in spite of the oscillations in the process of integration, there is a recognizable progress toward the construction of a Europe of values, where all the included countries meet with equally high democratic demands. The existing research into the European integration process has undoubtedly shown that the relationship of citizens toward the EU varies as a function of time, and depends on the specific situation in certain countries or societies. Croatia is a transitional country that has stepped into the process of democratic consolidation, and after the year 2000, it had also stepped out of a certain kind of international isolation. Today, Croatia is a country trying to join the united Europe, which has managed to obtain the status of a candidate country for accession into the EU, albeit with an uncertain date for accession negotiations. Even though the main obstacle for the start of negotiations is supposedly the lack of satisfaction of the EU with the Croatian cooperation with the Hague Tribunal, the existing tendencies and events in the country indicate that Croatia is not adequately prepared to join the Union: not at the political, nor the social, and especially not at the economic plain. The indicated findings are also the starting points in the research of the relationship of Croatian youth toward the European integration process.

A valid analysis of this relationship demands a previous insight into some aspects of the political readiness of youth for European integration of Croatia.

With that in mind, special attention was dedicated to political values, attitudes and participation of youth, whose longitudinal monitoring enables a detection of changes that took place during the past five years. The data comparison showed that during the observed period of time, the young people's otherwise relatively high acceptance of almost all the constitutional values, as well as the harmonious perception of politics and institutional trust have increased, while the lack of hard work, discipline and responsibility are now perceived as a social problem to a greater extent than before. The recent data also indicates that today's youth perceive the existence of educational, gender and age inequalities in the Croatian society to a larger degree, as well as the worsening of political representation of all marginal groups. On the other hand, the understanding of conflicts and democratic rules (especially the role of the opposition) has weakened, the perception of crime in ownership conversion and privatization as a problem has decreased, there is also a weaker perception of the existence of social and religious inequalities, the social activism and political participation have decreased, and the attitude about inclusion into youth organizations of political parties and the establishment of independent youth parties as forms of activities that might contribute to a more active participation of youth in the society has decreased. From hence comes the conclusion that certain changes tend to lead to further social, most of all political, (self)passivization and marginalization of young people.

The continuity of tendencies established in the previous research projects, confirm the finding that the young are not a monolithic group when it comes to acceptance of political values, expression of political attitudes and the level of political participation. The greatest differentiation is present regarding the not so present tolerance toward most observed social phenomena and groups, the perception of unemployment as the most important social problem and the cause of existing difficulties, the perception of existence of political inequalities and the stated interest in politics, as well as the perception of the role of the "diaspora" in the Croatian political life. When these results are observed integrally, it is obvious that the young are mostly differentiated by the level of obtained knowledge and their socio-professional status, then party identification, social origin and the phase of maturity. All the mentioned differentiations of youth can simply be summarized by outlining two large, relatively polarized groups: one consists of socially more competent youth, inclined to the ideological and political options of the left center, and the other consists of a socially inferior youth, inclined toward the right pole of the ideological-political spectrum. The socially more competent youth is more liberal, more critical toward the social reality and the political actors, they manifest a greater respect for democratic institutions and procedures, which is an indicator of the importance of favorable circumstances in the process of political socialization.

The recent data enabled us to establish the existence of inter-generational differences, which are not enormous but are significant. The comparative analysis of the attitudes of both the young and the older examinees, demonstrated that the young state a higher degree of trust in the media than the older examinees, that they are more tolerant toward a number of social phenomena and groups, which cause dispute both in the Croatian and the European public opinion arena, as well as more sensitive regarding ethnic inequalities. The young perceive war as the main cause of current difficulties to a greater extent than the elders, they have considerably more trust in their own generation as a social force that could initiate positive trends, they express a greater readiness for inclusion in different civil society activities, and believe more that television and youth organizations could mobilize them into active participation in social affairs. At the same time, the young are slower than the older examinees to accept the value of a democratic order, however, they are also less prone to have a harmonious understanding of politics, they are less socially sensitive, they express less trust in the institutions of power, the socioeconomic goals and the preservation of tradition are less often among their political priorities, they less often think immorality and criminal activities in the privatization process are the cause of current problems, they perceive a smaller level of corruption in all areas of social life (aside from education), they believe less in the positive contribution of experts and entrepreneurs to overcoming the trends of crisis, they are less interested in politics and participate less in political parties, and they have a smaller level of faith in the mobilization role of education for democracy, volunteer work, political parties and non-governmental organizations, as well as the contribution of the family and education system in the stimulation of the young people's social engagement. The established inter-generational differentiation can be explained through the life cycle theory, meaning the mentioned differences are mostly the effect of differing social statuses and the complete experiences of the young and the older examinees. That means that most young people have not assumed some of the permanent social roles, and that their immediate experiences are limited only to some social areas among which politics do not have a prominent place. The existing inter-generational differences are also the result of the fact that most older examinees draw on their experience gained in a different social and political regime, which to a certain measure forms their existing system of political values that is, in certain elements, especially those related to the social dimension, different than the youth's system of political values. On the other hand, the congruence of the young and older examinees is contributed to by a common experience of an era, that is, life in a specific socio-historic period. The absence of deep inter-generational ambiguities also indicates that, in spite of the radical changes that have appeared through the decomposition of the old and the set-up of a new social and political order, the mechanism for transposing

political values from the older generations to the young ones, functions to a considerable degree, along with the transfer of the shortcomings that exist in the structured political awareness of the older generation.

Even though it was established that the youth in Croatia accept the traditional values to a smaller degree compared to the elders, the young are at the same time somewhat more conservative in certain areas than their European counterparts. Pointing to this finding is the greater orientation of the Croatian youth toward the family and a smaller extent of tolerance of certain phenomena and groups in the contemporary society. At that, the social participation of the Croatian young generation is at a lower level than the participation of their European peers.

The attitude toward human rights is also one of the indicators of political preparedness of Croatian youth for integration into a democratic Europe, which promotes high standards in the protection of human rights and freedoms. The research results about the evaluation of individual human rights and freedoms, show that the youth accept the right to an education, the right to work and personal security, the right to privacy, the social protection of the elderly and those in other precarious situations, the equality before the law, the rights of women and the right to ownership the most. The analysis has shown that the preference of individual human rights and freedoms is not caused by the observed socio-demographic and socio-structural characteristics of the young, aside from education, which points to the significance of the education system as an agent of improvement of the state of human rights. Approximately a third of the young examinees were not satisfied with the respect for human rights in Croatia today nor were they satisfied five years ago, the percentage of the undecided has decreased in that period of time, and the number of those that think human rights in Croatia are mostly or completely respected has increased. The results of the analysis of social attributes of youth indicate that the ability of assessment and a higher degree of criticism toward the status of human rights in Croatia is related to life in economically more prosperous regions, a left ideological-political orientation as well as the female gender. The comparison of the evaluation of the contribution of institutions, organizations and significant individuals in the population of youth in 1999 and in 2004, established that the generation of youth today perceives a higher level of contribution of all observed participants (except for the opposition) to the protection of human rights and freedoms in Croatia. More precisely, most of the young assess that all the participants, completely or mostly, contribute to the realization of human rights in Croatia, which especially refers to the perception of the contribution of the highest institutions of power. The perception of the status of human rights in Croatia and the contribution of the observed actors to the realization of those rights, are considerably highly influenced by regional affiliation and party

identification, followed by their social background, their gender and the religious self-identification of the young.

The comparison of acceptance of the observed human rights and freedoms of the populations of young and older examinees in Croatia, indicates that the elders accept most individual human rights and freedoms more than the young, and that they also express less criticism toward today's respect for those rights and freedoms in Croatia, while validating the contribution of all the observed actors to a higher degree.

To summarize, the analysis has shown that the young accept human rights and freedoms very highly at the level of principle, but that there is a certain disagreement when it comes to concrete rights and practices in Croatia. Even though the degree of acceptance of the value of human rights and freedoms is high among the young, there are also deviations indicating an increased need for additional engagement of certain agents of socialization, especially the education system and the political actors.

The national affiliation of youth is another indicator relevant to its relationship toward the European integration. The research has shown that the attitude most represented with the youth is one of moderate national identification, then the ones signifying an openness toward the world, while ethno-centric statements are at the back of the obtained hierarchy. The attitude that had demonstrated the highest representation of national identification is for the first time at the top of the rank in all our research projects, just as it is evident that nationally tinted attitudes, both moderate and extreme, are more represented now than in 1986 or in 1999. Such an increase of the national affiliation of the young can be interpreted by the fact that there is more emphasis on existential problems and that there is a higher uncertainty regarding the future, then the increase of differences between the rich and the poor, as well as a smaller degree of trust in the political leadership. The immediate confrontation with this type of social instability, results in a search for safer modes of relationships with other people, the society as a whole and some of its parts, where the nation represents one of the safe havens, much like family and church. However, it is necessary to emphasize that the attitudes of openness toward the world are quite stabile, and that they are often complementary instead of being opposite to attitudes of national identification. At the same time, this points to the complexity of the problem of national affiliation and the fact that it does not have to be exclusive, but can actually coexist with attitudes that enhance the process of European association.

Regarding their national affiliation the young are, of course, not homogenous. The results of the analysis have shown that the nationally oriented youth is significantly more religious than the others, they prefer the conservative

parties, live in Dalmatia, Central and Eastern Croatia, they originate more often from rural areas and families, where the father has a lower degree of education, they personally have a lower level of education and, within the youth sample, they belong to the youngest age cohort (age 15 to 19), and the groups of pupils and the unemployed. On the other hand, a significantly lower national affiliation is expressed by youth coming from the Istrian, Zagreb and Northern Croatia provenience, those indecisive about religion or atheists, youth of urban background and a higher family and personal education status. However, regarding cosmopolitanism, the young demonstrate significantly more homogenous results.

It is especially indicative that the more ethno-centric examinees and, to a smaller degree, those with a pronounced national identification, more often have a negative perception of the European Union, while the nationally more exclusive examinees refuse to even support the accession of Croatia into the European Union.

The examination of the social (ethnic) distance toward certain nations has demonstrated that the young have put members of the former Yugoslav federation and Russians at the back of the scale, while, with an under-average evaluation, the center of the scale is occupied by members of certain Central and Eastern European nations (the Czech and the Hungarian). Inhabitants of the European Western and Southwestern territories, especially the Italians, which occupy the first position after form the Croats, and the Germans, demonstrate satisfactory results just by being evaluated by average grades. However, the degree of social closeness that the young citizens of Croatia feel toward other Croatian men and women, indicates a certain dose of self-criticism, because approximately one third of the young do not feel an especially high level of affinity toward, for the most part, their own nationals.

The older examinees differ from the young in that they more pronouncedly represent attitudes at the center of the national affiliation scale, as well as indicate a higher ethnical distance on average. However, the fact is that, in spite of the existence of inter-generational differences when it comes to national affiliation where the older examinees dominate, there are also inter-generational differences that indicate a better position of the youngest examinees in our sample (aged 15 to 19). This phenomenon has already been described in literature by the so-called U-curve, which vividly illustrates a higher national affiliation of individuals at their earlier and later periods of life. Thus, the greater national affiliation, on the one hand, seems to appear as an expression of an adolescent transitional crisis, and on the other, as a consequence of a long-term perseverance of the perception and production of (most probably) negative experiences with a specific out-group.

The relationship of the examinees toward the European integration and the European Union has been investigated via numerous indicators, where the emphasis was on the perception of the possible consequences of Croatian accession to the EU. However, other aspects of the relationship toward Europe and the EU have been the object of research, presenting a wider context for understanding the perception of consequences of joining the Union. The obtained results demonstrated that most of the young and of the older examinees in Croatia actually had a neutral image of the EU, even though those with a positive image exceed those that perceive the EU negatively. Actually, nine tenths of the examinees have in the beginning of 2004, supported the Croatian integration into the Union, but among those examinees, there is a highest number of euro-skeptics, that is, those that believe that too much is expected from the accession. At the same time, there were considerably less euro-enthusiasts (those that expect all-around benefits from the integration) and euro-realists (who believe that integration is inevitable for the survival of small countries). As for the difficulties standing in the way of the Croatian road to a united Europe, the examinees had equally addressed them to both Croatia and the European Union, however, the number of young emphasizing the accountability of the EU has increased from 1999 to 2004, and the number of those accenting Croatia's responsibility has, in the same period of time, decreased. The finding that the young expect significantly more positive than negative consequences after the Croatian accession into the European Union, is especially important. However, in this regard, there has been a mild decrease in the expectation of the positive, and an increase of the negative consequences among the young during the last five years. The highest positive expectations have been registered at the individual and the socio-cultural planes, while the optimism regarding the socio-economic progress has decreased. Indeed, the lack of socio-economic preparedness of Croatia for the entrance into the developed European surrounding is expected to yield the most negative consequences.

The research of the expected development of the EU in the coming ten years, has shown that only the possibility of easier travel, work, study and life in Europe is expected by most of the examinees, especially the young ones. The young are quite fearful of the costs Croatia might have from the integration and of the worsening position of the agricultural population. The negative consequences expecting their own country are, however, less perceived by the youth in Croatia, than by their counterparts in Europe. Related to the fears from the construction of a united Europe and European Union, we have established that the youth in Croatia is most afraid of the abolition of the Croatian currency and the increase of crime, and its smallest fear has to do with the potential loss of social privileges. The fears of examinees in the enlarged Europe are somewhat different – the most expressed fear is that of labor transfer into other countries,

the increase of crime and drug trade, the difficulties expecting the farmers and the price their country has to pay due to the development of the EU. Both the young and the old examinees in Croatia are less worried about the loss of national identity, language and their social privileges than the European examinees.

All our examinees emphasize the multiple benefits of the EU enlargement, followed by the positive effects of that enlargement for Croatia, while the efforts of the Croatian government, regarding the accession to the Union, are valued quite poorly. The potential accession of Croatia into the European Union shall also signify a change in the decision-making process, meaning that some of those decisions will be reached at the national level, and some jointly with the EU. Our examinees have, in this regard, demonstrated a high level of readiness for integration, because more than half of them believes that four fifths of the observed areas should be the object of joint decision-making by the EU and Croatia. The only areas in which, in the opinion of the young examinees, Croatia should decide autonomously are the acceptance of refugees, the judiciary, culture, agriculture, fisheries and the police. The Europeans differ in their opinions on these issues from the Croats, and believe two thirds of the observed affairs should be decided on jointly by their country and the EU, while their country should be autonomous in deciding about education, basic rules about the media, health and social care and unemployment.

Different social groups have, based on the perception of youth, been grouped into potential losers of the integration (farmers, the retired, workers, the unemployed), potential winners of the integration process (such as the inhabitants of the capital and certain regions, the young, as well as the Croatian population as a whole), and certain winners of the process of integration, which are also the best prepared for Croatian accession into the EU (experts, foreign language speakers, the political elite, managers, large companies). Actually, it was shown that the young consider the social groups which are in a relatively better position in the Croatian society today to be the greatest winners of EU integration, and those whose current status is unenviable, who are in the greatest need of a better future, were perceived as those that will potentially gain the least. The only encouraging fact is that the young are seeing themselves as the potential winners, meaning they believe the existing abilities and potentials of the young generation only need optimal circumstances in order to reach their peak. However, the data about the knowledge of foreign languages in Croatia are not very exhilarating, especially compared to the knowledge of foreign languages of the youth in the European Union countries.

Within this research, we have also found that approximately three quarters of our examinees are proud of being Croatian citizens, while around half of the young, and somewhat less of the elders are proud to be European. The young are

the ones to be more critical toward their national identity, and at the same time they lead in the positive validation of their European identity. However, the most interesting finding concerns the fact that all the Croatian examinees feel less national pride than the inhabitants of the European Union, while it is understandable that the examinees in the EU emphasize their pride of being European more. The answers of the examinees regarding the question about the contents of the concept “being a citizen of the European Union” indicate that neither the young, nor the older examinees possess a coherent understanding of the EU citizenship. Still, the right to work, live and study in any EU member, represents the key element for the understanding of EU citizenship, both with the young people in Croatia and with the youth in the Union. The young and the older Croatian examinees believe that active suffrage is the least important, regardless of whether the elections in question include the European Parliament, the national or the local representative bodies.

Only one out of four Croatian examinees believes the Croatian membership in the EU might benefit them personally, while almost half of all the young and a third of the older examinees do not possess a defined opinion on this issue. It is clear that this feeling is closely related to the question of the personal meaning the European Union holds for the examinees, where neither the young nor the elders have a homogenous perception of the meaning of the EU. A single response appeared in an above-average number of cases – the EU is a way of creating a better future for the young – while the claim that the EU signifies a sort of “European government”, superimposed to the national states which are members of the Union, received a small level of support. Unlike that, the young from the Union countries emphasize the freedom of movement most often, while in time, the very concept of “European government” became more pronounced in the attitudes of the European youth. The young people in Croatia, as well as in the EU, express an equally small level of fear of the euro-bureaucracy, the loss of cultural diversity and the utopian idea of Europe.

Considering the readiness of the young to live outside of Croatian borders, we have found that almost two fifths of them would like to live (and work and study) abroad for a while, while a quarter of the Croatian youth would like to leave the country forever. The older examinees, on the other hand, demonstrate a higher level of conservativeness toward the possible departure of their children into one of the countries of the Union, but they are, however, ready to accept their possible studying and training in the EU, while only one out of seven examinees would like his/her children to permanently live or spend their entire working life in one of the countries, which are members of the European Union.

The analysis of the differentiation of the young in their relationship toward the European integration and the EU, has indicated that the used social characteristics have a limited influence. In other words, the young are relatively

homogenous in their perception of a united Europe and the expectations from the Croatian accession to the European Union. However, certain differences do exist, and they are mostly caused by party identification, socio-professional status, regional affiliation and religious self-identification. This means that the most influential attributes, when it comes to attitudes toward the European integration process, are the ones consisting of ideological-political attitudes and the current social status along with the specifics of the wider environment. Thus, we have found that the sympathizers of parties that belong to the left center, then pupils and students, the inhabitants of the more developed regions and the non-religious examinees are more inclined toward the EU and the integration process, and at that, they emphasize the positive consequences and the potential gains from the Croatian accession into the Union, more than they express their concerns with the negative consequences. Hence, the concise conclusion would be that the greater social competence of the young is reflected in the establishment of a stable and more consistent pro-European orientation. Otherwise, the young differ from their older counterparts in their higher expectance of positive effects from the Croatian integration into the EU and, at the same time, in the lower perception of expected problems and undesirable consequences.

Considering information sources and the level of information of the young in Croatia, the results show that the young follow the news in all the media outlets relatively often, but that they do lag behind the older examinees, and the examinees coming from the former EU candidate countries. This finding does not apply only to the use of the Internet as a source of information, where the young people are far superior to the older examinees. With that in mind, it is interesting that the young differ the most among each other, in the use of Internet and the reading of daily newspapers, where the socially more qualified young examinees (the more educated, coming from an urban environment and richer regions and averagely older ones) are the ones that use both media for obtaining information more often. As for the contents the examinees look for in the media, it is visible that the young are much more interested in events from the social and cultural life, and much less in issues related to politics. A comparison with the examinees from 13 countries that were EU candidates, demonstrated that they are far more interested in all the contents (aside from sports) than the Croatian examinees.

Regarding the assessment of their own level of information about the EU, somewhat more than half of the young have stated that they are well informed about the European Union and events in it, compared to two thirds of the older examinees believing they are well informed. On the other hand, the results of both the young and the older examinees are surprisingly high, compared to the data on the level of information of the inhabitants in the 25 countries of the

European Union, where three quarters of the examinees thought they were poorly informed about the issue. Closely related to the question of the level of information about the European Union itself, is the question about the general level of information about the Croatian accession to that association. The results demonstrate a somewhat different trend than the previous finding. In this case, less than half of the young consider themselves to be well informed about the process. It is interesting that the identically gathered data on this issue, from the former EU candidate countries, yielded a much lower evaluation by the examinees on their own level of information. Regarding issues and problems related to the EU that the examinees would like more information on, we have established that both the youth in Croatia and the examinees from the former EU candidate countries, find issues related to the Union's policy on youth and education to be the most interesting, followed by the economy and social policy. Along with that, the issues regarding the enlargement of the EU, the cultural policy, the international relations, the regional policy and the EU budget are the ones the young find to be the least interesting. The manner in which the examinees gather information on the European Union mostly include the mass media outlets (the press, the television and the radio), and only then other forms of information gathering, such as discussions with their families and friends, surfing the Internet, specialized books and other published material, and the activities of non-governmental organizations. There are no significant differences in the use of the stated sources of information between the young and the older examinees, except in the case of the Internet. Considering the examinees from the 25 EU member countries, they use all of the observed sources as a way of getting information about the European Union, its policies and institutions, in a smaller amount.

The examination of the objective knowledge of the examinees on specific issues related to the European Union has yielded devastating results. Thus, when asked about the phase Croatia was in, regarding the accession process into the EU, at the moment the research was being conducted, the correct answer was given by only a third of both the young and the older examinees. The second question asked, dealt with the familiarity of certain institutions of the European Union. The young and the older examinees do not differ very much from each other regarding their knowledge of this issue: the most familiar institution to both of them is the European Parliament, followed by the European Commission, then the EU Council of Ministers, then the European Central Bank, while all the other institutions were familiar to less than two fifths of the Croatian examinees. The examined citizens of the European Union are, understandably, more familiar with each of the observed institutions.

The social attributes of the young, causing the greatest differences regarding their level of information, are mostly the ones connected to their level

of socio-cultural qualifications (the socio-professional status and the level of education), followed by gender, and then provenience, regional affiliation and the age of the examinees. The highest level of information and knowledge belongs to men from the oldest age cohort of youth, those born and living in large cities, the inhabitants of the most developed regions, students and the employed examinees, as well as those with a higher education degree, the non-religious and examinees preferring liberal and left-wing parties. Along with all that, it is important to stress that a better level of knowledge and information about the European Union, its policies, institutions and enlargement process, correlates to positive attitudes about the different aspects of the European Union (the image of the EU, the following of issues related to it, the support for the Croatian accession to the Union, and so on), which, most probably, means that they are mutually determined. The inter-generational comparison has, on the other hand, indicated that the older examinees are more interested in most issues appearing in the media, especially politics, and that they assess their level of information to be better than do the young examinees.

To put it shortly, the results of the research on the information level and knowledge of the Croatian citizens – both young and old – about the European Union, have indicated that they are not that interested in the European Union issues, as much as their level of presence in the media and the political agenda might imply, and the examinee's knowledge about the relationship of Croatia and the EU is at an even lower level. Henceforth, it is necessary to conduct a strong and comprehensive public campaign directed precisely at the increase of the level of information and knowledge of the citizens about the European Union and what it represents, so that when the issue comes to the agenda, the Croatian inhabitants might make an educated decision about their country's accession to that community of European states.

The research results presented above may be summarized into a number of tendencies and statements of a wider nature.

The political culture of the young testifies, in a number of aspects, to an approximation to the desirable democratic standards – especially regarding the acceptance of basic liberal-democratic values and the readiness for social engagement, at least in principle – however, their social power and social capital are at a low level. At that, the young are aware of their own social and political marginalization, and recognize an entire plethora of measures that might help them gain a certain measure of power and become active citizens, as is desirable in a democratic society, but they do not use sufficiently the channels of social and political promotion, which are at their disposal.

Today's generation of youth expresses a lower level of social sensitivity and is more oriented toward individual efforts and family resources in the

realization of life goals. At that, it seems that the young are not aware of the fact that an unequal access to existing social resources of the young generation today will have generated an unequal social status when they come of age. Hence, we can expect a widening and deepening of the process of social decomposition, that should be corrected through mechanisms that are supposed to ensure the highest possible equality of chances in the access to social resources (most of all, education). What we mean to say is that human capital is what Croatia, as a small and an insufficiently developed country, should deal with very thoughtfully. This, at the same time, signifies a maximum of investment into the development of human potentials, where the young generation certainly comes first.

The inter-generational differences regarding the readiness of Croatia for accession into the European Union, and the relationship toward the European integration, are not of such a type and scale that there could be any mention of a generational gap, however, they are indicative. The most visible fact is that the young have demonstrated a more liberal, tolerant and flexible disposition, that they have a higher belief in the potentials of their own generation, and that they are consistent in their pro-European orientation, where they see their own generation as one of the certain winners of the Croatian accession into a united Europe. These trends suggest that the potentials of the young are a resource to be seriously reckoned with on the Croatian road into the EU.

The process of the Croatian accession into the European Union is linked to different difficulties that affect the attitudes of citizens about the importance of Croatian entrance into the EU. Through this research, we have clearly detected that, unlike the Croatian political elite, both the young and the older citizens do not consider the Croatian integration into EU, to be the most important political goal. The political priorities of the citizens seem to be quite different, and their support to the project of European integration is weakening. It is, then, realistic to expect this trend to continue if the problematic events in the European Union persist, just as the difficulties in the relationship of Croatia and the EU, as well as the unfavorable economic and social trends in Croatia itself. This is why there are two equally important political tasks facing the ruling political elite: the initiation of the development of Croatia and an well-argued explanation to the Croatian citizens why the country's integration in the united Europe is purposeful.

PRILOG

Upitnik

INSTITUT ZA DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA U ZAGREBU
Zagreb, Amruševa 11
tel.: 48 10 264; 49 22 299

MLADI I EUROPSKI INTEGRACIJSKI PROCESI

Upitnik

Istraživanje *Mladi i europski integracijski procesi* realizira Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. Projekt je odobrilo i financira Ministarstvo znanosti i tehnologije RH, a sufinancira Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.

Tema istraživanja je odnos mladih i ostalih građana Hrvatske prema Europi i procesima europskih integracija. Anketiranje se obavlja na uzorku od 2000 mladih (od 15 do 29 godina starosti) i 1000 ispitanika starijih od 30 godina.

Ispitivanje je anonimno. Dobiveni podaci koristit će se isključivo u znanstvene svrhe. Molimo Vas stoga da iskreno odgovorite na sva postavljena pitanja, jer samo Vaša potpuna suradnja jamči da će ovo istraživanje biti uspješno provedeno.

Zahvaljujemo Vam na suradnji.

Zagreb, siječanj 2004. godine

Broj upitnika |__|__|__|

Šifra naselja |__|__|__|__|__|__| - |__|__|__|

Napomene urednice:

Za anketiranje mladih i starijih ispitanika korišteni su zasebni upitnici. Međutim, kako su se oni međusobno razlikovali samo u dva pitanja, ovdje prikazujemo distribucije odgovora za mlade i starije ispitanike zajedno. Slovo **M** označava odgovore mladih, a slovo **S** starijih ispitanika.

Distribucija odgovora prikazana je na razini postotaka i prosječnih vrijednosti, odnosno aritmetičkih sredina (u intervalnim ljestvicama).

Korišteni instrument prikazujemo u integralnom obliku, iako je u ovoj studiji interpretiran dio korištenih varijabli. Ostale će biti interpretirane u drugoj studiji, koja je u pripremi.

0. Županije	M	S
1. Zagrebačka	6,8	6,8
2. Krapinsko-zagorska	3,2	3,2
3. Sisačko-moslavačka	4,2	4,0
4. Karlovačka	3,3	3,2
5. Varaždinska	4,3	4,4
6. Koprivničko-križevačka	2,8	2,8
7. Bjelovarsko-bilogorska	2,8	2,8
8. Primorsko-goranska	7,3	7,2
9. Ličko-senjska	1,2	1,2
10. Virovitičko-podravska	1,9	2,0
11. Požeško-slavonska	2,0	2,0
12. Brodsko-posavska	3,9	4,0
13. Zadarska	3,5	3,6
14. Osječko-baranjska	7,0	7,2
15. Šibensko-kninska	2,8	2,8
16. Vukovarsko-srijemska	4,4	4,4
17. Splitsko-dalmatinska	10,6	10,4
18. Istarska	4,9	4,8
19. Dubrovačko-neretvanska	2,8	2,8
20. Međimurska	2,8	2,8
21. Grad Zagreb	17,6	17,6

1. Jeste li?	M	S
1. Zaposleni	34,5	46,6
2. Nezaposleni	20,8	16,2
3. Učenik/ca	22,8	–
4. Student/ica	20,9	–
5. Poljoprivrednik/ca	0,9	3,5
6. Kućanica/domaćica	–	4,4
7. Umirovljenik/ica	–	29,3

2. Spol	M	S
1. Ženski	49,1	51,5
2. Muški	50,9	48,5

3. Dob	M	S
1. 15-19 godina	33,2	–
2. 19-24 godine	34,0	–
3. 25-29 godina	32,8	–
4. 30-39 godina	–	27,6
5. 40-49 godina	–	28,7
6. 50-59 godina	–	21,0
7. 60 i više	–	22,7

4. Stalno mjesto boravka	M	S
1. Selo	43,3	42,9
2. Mali grad	29,3	29,8
3. Veliki grad	10,1	10,3
4. Zagreb	17,4	17,0

5. Gdje ste Vi i Vaši roditelji najvećim dijelom proveli djetinjstvo do 15. godine?				
		A Vi	B Otac	C Majka
1. Na selu	M	43,3	53,5	52,7
	S	57,8	66,4	67,1
2. U malom gradu	M	30,3	25,8	26,4
	S	22,3	18,9	19,0
3. U velikom gradu	M	11,2	10,8	10,1
	S	9,1	8,0	7,8
4. U Zagrebu	M	14,9	9,4	10,6
	S	10,4	5,6	5,5
Bez odgovora	M	0,3	0,5	0,2
	S	0,4	1,1	0,6

6. Koje ste obrazovanje stekli Vi, Vaš otac i majka?				
		A Vi	B Otac	C Majka
1. Bez školske spreme, nezavršena OŠ	M	0,7	3,5	4,0
	S	4,5	17,9	24,9
2. Završena osnovna škola	M	26,3	15,4	23,5
	S	14,3	36,6	46,4
3. Trogodišnja stručna škola (ŠUP, zanatske i industrijske škole)	M	17,7	28,9	18,0
	S	20,4	19,7	8,4
4. Ostale srednje škole	M	43,8	30,3	34,3
	S	35,9	16,0	13,8
5. Viša škola	M	4,6	9,3	8,9
	S	10,0	4,2	3,0
6. Fakultet	M	6,5	10,5	9,4
	S	13,7	4,5	2,2
7. Magisterij, specijalizacija, doktorat znanosti	M	0,4	1,4	1,4
	S	1,0	0,2	0,3
8. Ostalo	M	0,1	0,2	0,1
	S	0,2	0,5	0,7
Bez odgovora	M	–	0,6	0,4
	S	–	0,4	0,3

7. Kako stanujete?	M	S
1. Kao podstanar	7,7	4,2
2. S roditeljima u njihovom stanu ili kući	74,7	13,1
3. U vlastitom ili supružnikovom stanu ili kući	14,5	79,2
4. Ostalo	2,9	3,3
Bez odgovora	0,1	0,2

8. Vaše bračno stanje	M	S
1. Neoženjen/neudana	79,6	9,5
2. Oženjen/udata, bez djece	4,1	8,9
3. Oženjen/udata, s jednim ili više djece	13,0	64,6
4. Rastavljen/a	0,8	5,4
5. Živimo zajedno, ali nismo vjenčani	2,1	1,9
6. Udovac/udovica	0,3	9,7

9. Koje ste nacionalnosti?	M	S
1. Hrvat/ica	94,8	93,0
2. Srbin/kinja	1,8	2,8
3. Musliman/ka (Bošnjak/inja)	0,2	0,6
4. Albanac/ka	0,2	0,2
5. Crnogorac/ka	–	–
6. Čeh/inja	0,1	–
7. Mađar/ica	–	0,1
8. Makedonac/ka	–	–
9. Nijemac/ica	0,1	–
10. Rom/kinja	–	–
11. Rusin/ka	–	–
12. Slovak/inja	–	–
13. Slovenac/ka	–	0,3
14. Talijan/ka	0,4	0,6
15. Židov/ka	0,2	–
16. Ostale nacionalnosti	0,2	0,1
17. Neopredijeljeni	1,5	1,6
18. Regionalna pripadnost	0,3	0,5
Bez odgovora	–	0,1

10. Neovisno o tome imate li pravo glasa, za koju biste stranku glasovali da su sada izbori?	M	S
1. Akcija socijaldemokrata Hrvatske	0,3	0,1
2. Demokratski centar	0,8	1,1
3. Hrvatski blok	0,4	0,2
4. Hrvatska demokratska zajednica	24,6	31,3
5. Hrvatski istinski preporod	0,1	–
6. Hrvatska narodna stranka	6,2	7,4
7. Hrvatska socijalno liberalna stranka	1,7	1,5
8. Hrvatska stranka prava	6,3	4,1
9. Hrvatska seljačka stranka	4,7	5,7
10. Hrvatska stranka umirovljenika	0,4	3,3
11. Istarski demokratski sabor	1,4	1,2
12. Libra	0,2	0,2
13. Liberalna stranka	0,4	0,3
14. Primorsko goranski savez	–	0,3
15. Socijaldemokratska partija Hrvatske	13,0	10,7
16. Samostalna demokratska srpska stranka	0,1	0,1
17. Srpska narodna stranka	0,1	0,1
18. Socijalistička radnička partija	0,4	0,6
19. Neka druga stranka	3,3	1,7
20. Ne zna; ne podržava nijednu stranku	35,6	29,9
Bez odgovora	–	0,2

11. Kakav je vaš odnos prema religiji?	M	S
1. Uvjereni/a sam vjernik/ica i prihvaćam sve što moja vjera uči	41,1	46,0
2. Religiozan/a sam premda ne prihvaćam sve što moja vjera uči	32,0	29,3
3. Dosta razmišljam o tome, ali nisam na čistu da li vjerujem ili ne vjerujem	10,5	7,4
4. Prema religiji sam ravnodušan/a	5,5	4,8
5. Nisam religiozan/a iako nemam ništa protiv religije	9,5	11,2
6. Nisam religiozan/a i protivnik sam religije	0,6	0,6
Bez odgovora	0,9	0,7

12. Koje strane jezike govorite?						
		3	2	1	b. o.	a. s.
		Aktivno se služim	Pasivno se služim	Ne služim se		
1. Engleski	M	43,9	38,8	17,3	–	2,27
	S	14,6	27,9	56,9	0,6	1,57
2. Francuski	M	1,1	4,9	94,0	–	1,07
	S	1,6	3,2	93,8	1,4	1,06
3. Njemački	M	11,0	31,1	57,9	–	1,53
	S	9,6	25,0	65,0	0,4	1,44
4. Talijanski	M	7,4	13,5	79,1	–	1,28
	S	6,4	9,6	83,2	0,8	1,23
5. Ruski	M	0,5	1,7	97,9	–	1,03
	S	1,1	6,0	91,8	1,1	1,08
6. Španjolski	M	0,6	4,1	95,3	–	1,05
	S	0,2	0,9	97,8	1,1	1,01
7. Neki drugi	M	1,9	1,8	96,0	0,2	1,06
	S	1,8	2,2	93,9	2,1	1,06

13. Biste li rado išli na duže vrijeme ili zauvijek u inozemstvo?	M	S
1. Ne bih išao/la na duže vrijeme, ni zauvijek	22,4	51,2
2. Ne bih išao/la zauvijek, ali bih išao/la na duže vrijeme	39,3	20,1
3. Išao/la bih zauvijek kad bi mi se pružila odgovarajuća prilika	21,4	12,2
4. Išao/la bih zauvijek bez obzira na sve	4,4	3,1
5. O tome nisam razmišljao/la	12,1	13,0
Bez odgovora	0,4	0,4

14. Biste li željeli u nekoj od zemalja EU učiniti sljedeće?			
<i>Odgovori mladih ispitanika</i>	2 Da	1 Ne	b. o.
1. Studirati, usavršavati se	54,8	45,0	0,2
2. Raditi neko vrijeme	71,2	28,7	0,1
3. Raditi cijeli radni vijek	17,0	82,8	0,2
4. Zasnovati obitelj s građaninom/kom te zemlje	23,7	76,2	0,1
5. Trajno se nastaniti	19,0	80,9	0,1

14. Biste li željeli da Vaša djeca u nekoj od zemalja EU učine sljedeće?			
<i>Odgovori starijih ispitanika</i>	2 Da	1 Ne	b. o.
1. Studiraju, usavršavaju se	66,8	31,5	1,7
2. Rade neko vrijeme	59,7	38,8	1,5
3. Rade cijeli radni vijek	13,0	84,7	2,3
4. Zasnuju obitelj s građaninom/kom te zemlje	20,3	76,9	2,8
5. Trajno se nastane	14,0	83,6	2,4

15. Koliko često pratite vijesti u sljedećim medijima?								
		5	4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Svaki dan	Više puta tjedno	Jednom ili dvaput tjedno	Rjeđe	Nikad		
1. Televizija	M	41,7	29,2	14,6	10,9	3,7	–	3,94
	S	73,4	14,5	5,7	5,4	1,0	–	4,54
2. Radio	M	23,7	23,5	14,0	25,3	13,5	0,1	3,19
	S	38,8	20,5	11,9	19,6	8,7	0,5	3,61
3. Dnevne novine	M	24,5	24,0	21,6	21,4	8,5	–	3,35
	S	31,4	18,8	16,5	20,5	12,2	0,6	3,37
4. Internet	M	11,3	12,7	13,6	22,3	40,1	0,1	2,33
	S	5,3	4,4	5,4	11,9	71,9	1,1	1,58

16. Koje teme iz društvenog i političkog života pratite u medijima?							
		3	2	1	b. o.	a. s.	
		Često	Ponekad	Nikada			
1. Stranački i politički život	M	11,2	51,6	36,0	1,2	1,75	
	S	32,1	49,4	16,9	1,6	2,15	
2. Socijalni problemi	M	18,2	58,1	22,8	0,9	1,95	
	S	43,3	45,9	9,2	1,6	2,35	
3. Gospodarstvo	M	19,4	51,7	28,2	0,7	1,91	
	S	44,0	45,3	9,1	1,6	2,35	
4. Vanjska politika/Međunarodni odnosi	M	13,1	48,1	38,0	0,8	1,75	
	S	24,7	52,3	21,4	1,6	2,03	
5. Lokalna politika	M	12,6	48,3	38,0	1,1	1,74	
	S	28,0	50,9	18,6	2,5	2,10	
6. Sport	M	48,5	36,2	14,8	0,5	2,34	
	S	34,7	39,2	24,4	1,7	2,10	
7. Kultura i umjetnost	M	19,8	53,1	26,2	0,8	1,94	
	S	22,9	54,2	21,1	1,8	2,02	
8. Okoliš	M	18,1	57,9	23,0	1,0	1,95	
	S	25,6	55,6	16,5	2,3	2,09	
9. Europska unija	M	10,7	57,0	31,2	1,1	1,79	
	S	19,3	57,5	20,7	2,5	1,99	
10. Znanost i obrazovanje	M	30,8	50,8	17,2	1,1	2,14	
	S	28,6	53,1	15,8	2,5	2,13	
11. Rad Vlade, Sabora i Predsjednika	M	10,8	46,6	41,7	0,9	1,69	
	S	32,8	48,7	16,7	1,8	2,16	
12. Zabava i estrada	M	63,8	30,2	5,3	0,8	2,59	
	S	34,0	51,2	13,3	1,5	2,21	
13. Crna kronika	M	30,7	47,9	20,7	0,7	2,10	
	S	27,9	49,9	20,7	1,5	2,07	
14. NATO i ostale euroatlantske organizacije	M	5,8	44,3	48,8	1,1	1,56	
	S	9,8	50,0	38,0	2,2	1,71	

17. Procijenite koliko ste informirani o Europskoj uniji i zbivanjima u njoj?		M	S
1. Vrlo dobro		8,7	12,9
2. Osrednje		45,5	50,6
3. Vrlo malo		32,1	26,1
4. Nisam uopće informiran/a		5,7	4,4
5. To me uopće ne zanima		7,9	6,0
Bez odgovora		0,1	-

18. Mislite li da ste dobro informirani o procesu približavanja Hrvatske Europskoj uniji?	M	S
1. Dobro informiran/a	7,9	11,2
2. Dovoljno informiran/a	36,1	37,6
3. Nedovoljno informiran/a	48,0	45,3
4. Potpuno neinformiran/a	7,9	5,6
Bez odgovora	0,1	0,3

19. O kojim temama, vezanim uz Europsku uniju, biste željeli dobiti više informacija? (Zaokružite najviše TRI odgovora)	M	S
1. Politika prema mladima	56,0	28,7
2. Ustanove EU	3,9	2,9
3. Obrazovna politika	24,9	17,2
4. Euro	16,8	10,8
5. Gospodarstvo EU općenito	24,4	47,0
6. Regionalna politika	6,7	9,5
7. Europsko državljanstvo/gradanstvo	12,0	6,3
8. Socijalna politika	21,8	39,2
9. Zajednička vanjska i sigurnosna politika	7,2	10,9
10. Kulturna politika	8,6	6,1
11. Proširenje EU	9,5	7,6
12. Jedinstveno europsko tržište	13,5	12,7
13. Zaštita potrošača	17,5	20,8
14. EMU (Europska monetarna unija)	1,9	1,1
15. Okoliš	17,6	11,9
16. Poljoprivreda	12,0	21,6
17. Međunarodni odnosi EU	8,4	8,2
18. Europski proračun	5,6	4,7

20. Na koji se način informirate o Europskoj uniji, njenim politikama i ustanovama?				
		2 Da	1 Ne	b. o.
1. Mediji (tisak, televizija, radio)	M	91,4	8,3	0,3
	S	94,5	5,0	0,5
2. Rasprave s rodbinom, prijateljima, kolegama	M	49,9	49,9	0,2
	S	47,2	51,1	1,7
3. Knjige, brošure, informativni letci	M	18,7	81,2,0	0,2
	S	15,2	82,7	2,1
4. Internet, World Wide Web	M	29,0	70,7	0,3
	S	12,9	85,8	1,3
5. Specijalizirani uredi državne vlasti za informiranje	M	1,9	97,8	0,3
	S	2,0	95,8	2,2
6. Kontakt sa saborskim zastupnicima	M	2,1	97,6	0,3
	S	2,5	95,4	2,1
7. Politički skupovi	M	3,9	95,9	0,3
	S	6,5	91,5	2,0
8. Tijela državne vlasti	M	3,0	96,7	0,3
	S	4,4	93,4	2,2
9. Nevladine organizacije	M	7,2	92,5	0,2
	S	6,4	91,8	1,8
10. Sindikati	M	2,4	97,4	0,3
	S	5,5	92,5	2,0
11. Profesionalne udruge	M	2,7	96,9	0,4
	S	2,9	95,2	1,9
12. Nešto drugo	M	4,4	95,2	0,4
	S	3,9	91,1	5,0

21. Kakvu, općenito, sliku imate o Europskoj uniji?	M	S
1. Vrlo negativnu	2,8	2,8
2. Negativnu	10,9	13,9
3. Neutralnu	50,7	47,2
4. Pozitivnu	31,5	33,1
5. Vrlo pozitivnu	2,6	1,8
Bez odgovora	1,5	1,2

22. Kako se osjećate kao građanin/građanka Hrvatske odnosno kao Europljanin/ka?								
		5 Vrlo ponosan	4 Ponosan	3 Ne naročito ponosan	2 Nimalo ponosan	1 Ne osjećam se	b. o.	a. s.
1. Kao građanin/ka Hrvatske	M	30,3	42,8	20,9	3,4	2,6	0,1	3,95
	S	34,0	41,2	20,3	2,5	1,7	0,3	4,04
2. Kao Europljanin/ka	M	11,7	42,3	27,4	4,2	13,6	0,6	3,35
	S	12,4	37,0	29,8	4,8	14,7	1,3	3,28

23. Molimo Vas da procijenite zašto i koliko je poželjno uključivanje Hrvatske u Europsku uniju. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)								
Uključivanje Hrvatske u EU je poželjno jer uključuje:		4 Potpuno se slažem	3 Uglavnom se slažem	2 Uglavnom se ne slažem	1 Uopće se ne slažem	b. o.	a.s.	
1. Kvalitetniji i brži gospodarski razvoj	M	38,4	43,2	11,7	5,9	0,8	3,15	
	S	38,4	40,8	12,1	8,3	0,4	3,10	
2. Bržu demokratizaciju društva	M	28,2	48,0	15,9	6,6	1,3	2,99	
	S	30,1	45,6	14,5	8,6	1,2	2,98	
3. Viši životni standard ljudi	M	37,8	39,3	15,3	7,1	0,5	3,08	
	S	34,0	38,0	17,9	9,2	0,9	2,98	
4. Bolju zaštitu ljudskih i manjinskih prava	M	36,5	42,4	14,7	5,7	0,7	3,11	
	S	34,8	40,1	15,6	8,4	1,1	3,02	
5. Bolje upoznavanje kultura i religija drugih naroda	M	34,0	41,7	17,4	6,2	0,7	3,04	
	S	30,8	43,4	16,1	8,3	1,4	2,98	
6. Bolje mogućnosti zapošljavanja	M	42,7	37,2	13,7	5,6	0,7	3,18	
	S	38,2	36,6	16,1	7,9	1,2	3,06	
7. Bolje i kvalitetnije obrazovanje	M	43,2	39,3	10,9	5,3	1,3	3,22	
	S	38,2	38,1	14,9	7,5	1,3	3,08	
8. Bolju vojnu zaštitu Hrvatske	M	28,0	37,7	23,5	9,9	0,9	2,84	
	S	26,1	35,6	21,8	15,3	1,2	2,73	
9. Veće mogućnosti za putovanja i sklapanja prijateljstva	M	51,7	31,5	10,2	6,0	0,5	3,30	
	S	42,1	36,6	12,2	8,2	0,9	3,14	

24. Molimo Vas da procijenite zašto i koliko je nepoželjno uključivanje Hrvatske u Europsku uniju. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)							
Uključivanje Hrvatske u EU nije poželjno jer:		4 Potpuno se slažem	3 Uglavnom se slažem	2 Uglavnom se ne slažem	1 Uopće se ne slažem	b. o.	a. s.
1. Ugrožava nacionalni identitet hrvatskog naroda	M	16,2	22,0	32,7	28,4	0,7	2,26
	S	20,9	23,1	27,0	28,2	0,8	2,37
2. Narušava suverenitet hrvatske države	M	12,6	22,0	36,7	28,1	0,7	2,19
	S	15,4	24,5	30,5	28,9	0,7	2,27
3. Povećava mogućnost gospodarske eksploatacije Hrvatske	M	25,0	34,1	27,7	12,1	1,0	2,73
	S	33,0	32,9	21,9	11,1	1,1	2,89
4. Čini Hrvatsku ovisnom o razvijenim europskim zemljama (kulturno, politički, gospodarski, itd.)	M	31,2	34,8	22,1	11,4	0,5	2,86
	S	36,4	33,3	17,1	12,3	0,9	2,95
5. Ekonomskim standardima i mjerama ograničava gospodarski razvoj Hrvatske	M	18,8	29,1	32,2	19,3	0,7	2,48
	S	22,4	27,6	28,0	20,8	1,2	2,52

25. Označite koliko navedene okolnosti otežavaju priključivanje Hrvatske Europskoj uniji. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku okolnost)							
		4 Vrlo otežava	3 Uglavnom otežava	2 Uglavnom ne otežava	1 Uopće ne otežava	b. o.	a. s.
1. Nedovoljna gospodarska razvijenost Hrvatske	M	36,2	42,8	15,6	4,8	0,6	3,11
	S	37,4	35,7	17,6	8,7	0,6	3,02
2. Nedovoljno demokratiziran društveni i politički sustav u Hrvatskoj	M	28,3	46,6	18,6	5,9	0,6	2,98
	S	28,9	41,9	20,1	8,3	0,8	2,92
3. Prestrogi kriteriji koje Europska unija postavlja budućim članicama	M	28,1	41,2	22,7	7,3	0,7	2,91
	S	36,5	38,0	18,2	6,5	0,8	3,05
4. Nepravedno nametnuti uvjeti Hrvatskoj za uključivanje u EU	M	27,2	35,2	26,2	10,3	1,0	2,80
	S	37,0	32,6	19,1	10,4	0,9	2,97
5. Nedovoljno poštivanje ljudskih i manjinskih prava u Hrvatskoj	M	19,5	37,6	29,6	12,3	1,0	2,65
	S	21,2	32,9	28,7	16,4	0,8	2,59
6. Interes nekih vladajućih grupa u zemlji da se Hrvatska ne uključi u EU	M	15,5	34,2	34,2	15,2	0,9	2,50
	S	18,8	31,8	32,5	15,8	1,1	2,54
7. Nesposobnost vlasti da se prilagodi zahtjevima i standardima EU	M	25,1	38,7	26,1	9,4	0,6	2,80
	S	22,6	37,0	25,4	13,8	1,2	2,69
8. Nezadovoljstvo EU suradnjom Hrvatske s Haškim sudom	M	39,5	36,1	16,7	6,8	0,9	3,09
	S	38,3	35,3	15,6	9,8	1,0	3,03

26. Podržavate li ulazak Hrvatske u Europsku uniju?		M	S
1. Da, jer smatram da će to donijeti velike koristi Hrvatskoj		21,1	18,2
2. Da, jer smatram da je uključivanje u šire integracije i asocijacije neminovno za opstanak malih zemalja		16,9	20,6
3. Da, iako smatram da se od tog ulaska previše očekuje		49,3	46,7
4. Ne podržavam		12,4	14,1
Bez odgovora		0,3	0,4

27. Gdje se Hrvatska trenutno nalazi u procesu približavanja Europskoj uniji?	M	S
1. Hrvatska je punopravan član EU	0,9	1,1
2. Hrvatska je podnijela zahtjev za punopravno članstvo u EU	32,5	35,5
3. Hrvatska je kandidat za članstvo u EU	22,3	20,2
4. Hrvatska je u tijeku pregovora o članstvu u EU	25,5	27,9
5. Ne znam	18,3	14,9
Bez odgovora	0,5	0,4

28. Za koju godinu mislite da je najvjerojatnija godina pridruživanja Hrvatske Europskoj Uniji?	M	S
1. 2007/8. godina	29,1	35,4
2. 2010. godina	33,9	34,0
3. 2015. godina	7,6	5,9
4. Nakon 2015.	4,4	3,0
5. Ne znam	20,2	16,6
6. To me uopće ne zanima	4,8	4,6
Bez odgovora	0,1	0,5

29. Mislite li da bi Hrvatsko članstvo u Europskoj uniji Vama osobno donijelo prednosti ili ne?	M	S
1. Da	27,9	23,0
2. Ne	27,6	42,9
3. Ne znam	44,2	33,3
Bez odgovora	0,3	0,8

30. Koja/e od sljedećih tvrdnji najbolje opisuje/u što Europska unija znači Vama osobno? <i>Zaokružite najviše TRI odgovora</i>	M	S
1. Način stvaranja bolje budućnosti za mlade	54,5	51,1
2. Europska vlada	9,7	9,4
3. Mogućnost da idem gdje želim unutar Europske unije	40,5	26,9
4. Zajamčeni trajni mir unutar Europske unije	23,0	27,8
5. Sredstvo poboljšanja gospodarske situacije u Europskoj uniji	21,8	27,4
6. Način stvaranja radnih mjesta	43,1	34,0
7. Način zaštite prava građana	19,1	22,7
8. Puno birokracije, trošenje vremena i novca	12,4	17,7
9. Samo san, utopijska ideja	8,8	11,6
10. Opasnost od gubitka kulturne raznolikosti	10,3	9,7
11. Nešto drugo	2,4	2,3

31. Za što od navedenog mislite da znači "biti građaninom Europske unije"? <i>(Zaokružite najviše TRI odgovora)</i>	M	S
1. Pravo na trajno preseljenje u bilo koju zemlju Europske unije	41,8	33,8
2. Pravo rada u bilo kojoj zemlji Europske unije	70,9	71,8
3. Pravo glasovanja na lokalnim izborima u zemlji-članici u kojoj prebivate	9,6	10,2
4. Pravo glasovanja na državnim izborima u zemlji-članici u kojoj prebivate	11,5	12,8
5. Pravo glasovanja na izborima za Europski parlament u zemlji-članici u kojoj prebivate	12,6	12,2
6. Pristup zdravstvenoj i socijalnoj skrbi bilo gdje u Europskoj uniji	37,3	48,4
7. Mogućnost studiranja u bilo kojoj zemlji Europske unije	53,7	42,4
8. Nešto drugo	1,6	3,5

32. Jeste li čuli za sljedeće institucije?				
		2 DA	1 NE	b. o.
1. Europski parlament	M	84,5	15,2	0,3
	S	87,3	12,7	–
2. Europska komisija	M	65,8	34,0	0,1
	S	72,8	27,2	–
3. Vijeće ministara Europske unije	M	64,2	35,6	0,2
	S	74,4	25,6	–
4. Sud pravde Europskih zajednica	M	30,1	69,7	0,2
	S	43,0	57,0	–
5. Europska središnja banka	M	52,6	47,2	0,2
	S	63,0	37,0	–
6. Odbor regija Europske unije	M	18,5	81,2	0,3
	S	25,7	74,3	–

33. Mislite li da bi navedenim skupinama bilo bolje ili lošije hrvatskim članstvom u Europskoj uniji? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku skupinu)						
		3 Bolje	2 Ni bolje ni lošije	1 Lošije	b. o.	a. s.
1. Oni koji govore strane jezike	M	75,0	23,5	0,9	0,6	2,74
	S	77,5	21,4	0,6	0,5	2,77
2. Velike tvrtke	M	61,7	30,3	7,5	0,6	2,55
	S	56,4	35,2	7,7	0,7	2,49
3. Političari	M	37,7	44,6	17,1	0,6	2,21
	S	33,6	42,3	23,0	1,1	2,11
4. Stručnjaci	M	77,5	20,1	1,8	0,5	2,76
	S	80,7	17,6	1,0	0,7	2,80
5. Mladi ljudi	M	67,3	28,2	3,8	0,7	2,64
	S	70,5	25,2	3,4	0,9	2,68
6. Svi građani Hrvatske	M	32,2	58,1	9,2	0,6	2,23
	S	32,3	56,4	10,2	1,1	2,22
7. Stanovnici Zagreba	M	32,7	59,9	6,7	0,6	2,26
	S	31,6	60,6	5,7	2,1	2,26
8. Neki dijelovi Hrvatske, više nego drugi	M	35,0	54,0	10,2	0,8	2,25
	S	36,3	51,5	10,8	1,4	2,26
9. Radnici	M	33,4	50,2	15,8	0,6	2,18
	S	30,7	48,0	20,2	1,1	2,11
10. Poduzetnici	M	48,5	40,8	10,1	0,6	2,39
	S	50,7	37,7	10,4	1,2	2,41
11. Nastavnici	M	32,1	62,1	5,3	0,5	2,27
	S	29,7	63,5	5,4	1,4	2,25
12. Javni službenici	M	28,5	63,3	7,3	0,8	2,21
	S	24,9	62,9	10,9	1,3	2,14
13. Poljoprivrednici	M	27,8	40,8	30,6	0,7	1,97
	S	26,4	33,5	38,9	1,2	1,87
14. Nezaposleni	M	46,2	39,2	14,2	0,4	2,32
	S	40,8	41,7	16,4	1,1	2,25
15. Umirovljenici	M	25,5	61,1	12,7	0,7	2,13
	S	24,1	59,7	14,9	1,3	2,09
16. Pripadnici kulturnih, vjerskih ili drugih manjina	M	40,6	53,5	5,4	0,6	2,35
	S	35,8	57,1	6,1	1,0	2,30
17. Menadžeri	M	64,5	30,3	4,5	0,7	2,60
	S	66,2	28,2	4,7	0,9	2,62

34. Uzevši sve u obzir, što mislite da će svojim građanima donijeti Europska unija u idućih deset godina? (Zaokružite najviše TRI odgovora)	M	S
1. Lakše putovanje, rad, studiranje, život u Europi	65,5	57,4
2. Uporabu eura kao jedine valute	45,0	44,4
3. Bolju kvalitetu života	43,1	40,2
4. Više prilika za zapošljavanje	42,4	41,8
5. Manju diskriminaciju stranaca	17,3	16,0
6. Veću ravnopravnost spolova	12,3	9,3
7. Otežani proces donošenja odluka	14,9	14,9
8. Više društvenih problema	13,1	17,4
9. Veću nezaposlenost	7,4	9,7
10. Nestanak EU-a	1,3	2,2
11. Nešto drugo	1,1	1,7

35. Plašite li se osobno da u moguće dolje navedene posljedice izgrađivanja Europe i EU?						
		3	2	1		
		Da	Ne znam	Ne	b. o.	a. s.
1. Povećanje preprodaje droge i međunarodnog organiziranog kriminala	M	52,0	30,6	17,0	0,4	2,35
	S	65,1	22,3	12,0	0,6	2,53
2. Pridruživanje EU stajat će Hrvatsku previše novca	M	44,5	44,7	10,6	0,2	2,34
	S	55,1	36,0	8,4	0,5	2,47
3. Više poteškoća hrvatskim poljoprivrednicima	M	45,1	38,4	16,1	0,4	2,29
	S	55,9	30,2	13,2	0,7	2,43
4. Kraj hrvatske kune	M	58,6	27,3	13,5	0,6	2,45
	S	64,2	22,6	12,6	0,6	2,52
5. Gubitak moći manjih zemalja-članica	M	38,9	46,6	14,0	0,6	2,25
	S	48,7	36,5	13,7	1,1	2,35
6. Sve manja uporaba hrvatskog jezika	M	20,3	27,7	51,5	0,5	1,69
	S	24,2	27,9	47,3	0,6	1,77
7. Prelazak radnih mjesta u zemlje s nižim troškovima proizvodnje	M	39,2	48,9	11,1	0,8	2,28
	S	46,6	39,8	12,3	1,3	2,35
8. Gubitak hrvatskog nacionalnog identiteta i kulture	M	20,2	31,0	48,2	0,6	1,72
	S	24,9	26,3	47,9	0,9	1,77
9. Bogatije zemlje plaćaju više od drugih	M	29,2	54,0	16,0	0,8	2,13
	S	33,6	43,4	21,3	1,7	2,13
10. Gubitak socijalnih privilegija	M	12,8	56,2	30,4	0,6	1,82
	S	20,9	45,2	33,1	0,8	1,88

36. Mislite li da bi za svako od navedenih područja, odluke trebala donositi hrvatska vlada sama ili zajedno s EU, jednom kad Hrvatska postane članica? Zaokružite odgovarajući broj za svako područje)				
		2	1	b. o.
		Samo Hrvatska vlada	Hrvatska vlada zajedno s EU	
1. Humanitarna pomoć	M	32,5	67,1	0,3
	S	37,2	62,4	0,4
2. Informacije o EU	M	16,5	83,0	0,5
	S	20,0	79,4	0,6
3. Znanstvena i tehnološka istraživanja	M	23,5	76,1	0,4
	S	24,3	74,9	0,8
4. Borba protiv nezaposlenosti	M	24,0	75,5	0,5
	S	28,2	71,5	0,3
5. Potpora regijama u gospodarskim poteškoćama	M	35,2	64,4	0,4
	S	33,9	65,6	0,5
6. Borba protiv siromaštva	M	18,7	81,0	0,3
	S	24,5	75,2	0,3
7. Vanjska politika prema državama izvan EU	M	32,1	67,4	0,5
	S	35,4	63,9	0,7
8. Zdravstvena i socijalna skrb	M	47,9	51,8	0,3
	S	49,2	50,2	0,6
9. Zaštita okoliša	M	41,6	58,0	0,3
	S	43,4	55,8	0,8
10. Valuta	M	40,8	58,7	0,4
	S	36,7	62,3	1,0
11. Obrazovanje	M	41,7	57,8	0,5
	S	47,1	52,3	0,6
12. Obrana	M	43,3	56,3	0,4
	S	45,1	54,2	0,7
13. Poljoprivredna i ribolovna politika	M	62,5	36,9	0,6
	S	62,1	37,4	0,5
14. Osnovna pravila za elektronske medije/tisak	M	44,7	54,8	0,5
	S	41,9	57,5	0,6
15. Kulturna politika	M	62,5	37,1	0,4
	S	67,9	31,5	0,6
16. Borba protiv droga	M	14,9	84,6	0,5
	S	16,4	83,0	0,6
17. Borba protiv trgovine i iskorištavanja ljudi	M	12,7	86,9	0,5
	S	16,4	83,2	0,4
18. Borba protiv organiziranog kriminala	M	10,7	88,8	0,5
	S	14,2	85,6	0,2
19. Sprječavanje kriminala mladih	M	22,6	77,0	0,4
	S	25,3	74,2	0,5
20. Sprječavanje urbanog nasilja	M	31,5	68,2	0,3
	S	38,7	60,4	0,9
21. Politika useljavanja	M	49,3	50,3	0,3
	S	53,1	46,3	0,6
22. Pravila za politički azil	M	45,3	54,3	0,4
	S	47,6	51,8	0,6
23. Prihvatanje izbjeglica	M	54,1	45,5	0,4
	S	50,5	48,9	0,6
24. Pravosuđe	M	55,4	44,1	0,5
	S	61,2	38,5	0,3
25. Policija	M	63,7	35,8	0,5
	S	68,0	31,7	0,3

37. Slažete li se s navedenim tvrdnjama koje se tiču proširenja Europske unije novim članicama, uključujući Hrvatsku?						
		3	2	1	b. o.	a. s.
		Da	Ne znam	Ne		
1. Članstvo u EU pomoglo bi nacionalnom gospodarstvu	M	49,1	39,3	11,2	0,5	2,38
	S	48,4	38,6	12,6	0,4	2,36
2. Što je više zemalja-članica EU, to će ona biti važnija u svijetu	M	55,6	33,2	10,6	0,5	2,45
	S	60,4	28,4	10,8	0,4	2,50
3. Što je više zemalja-članica EU to će više mira i sigurnosti biti zajamčeno u Europi	M	51,1	35,7	12,6	0,6	2,39
	S	58,1	31,7	9,8	0,4	2,48
4. Članstvo Hrvatske u EU je povijesno i zemljopisno prirodno, opravdano	M	45,9	42,6	10,9	0,6	2,35
	S	58,0	33,7	8,0	0,3	2,50
5. S više zemalja-članica, Europa će biti kulturno bogatija	M	60,2	30,2	9,1	0,5	2,51
	S	65,5	24,3	9,6	0,6	2,56
6. Hrvatsko članstvo u EU vodilo bi višoj kvaliteti života	M	49,5	38,9	11,0	0,6	2,39
	S	52,2	35,1	11,9	0,8	2,41
7. S proširenjem, Hrvatska bi imala vlastiti glas koji bi se glasnije čuo u Europi	M	44,7	39,0	15,5	0,7	2,29
	S	50,0	34,1	15,4	0,5	2,35
8. Hrvatska ima puno za pružiti EU	M	49,0	38,0	11,9	1,1	2,37
	S	59,6	30,1	8,6	1,7	2,52
9. Hrvatsko vodstvo čini što je potrebno da bismo postali članica EU u bliskoj budućnosti	M	31,8	51,5	16,1	0,6	2,16
	S	42,6	40,3	16,7	0,4	2,26
10. S proširenjem, porasla bi nezaposlenost u Hrvatskoj	M	14,3	53,2	31,8	0,7	1,82
	S	21,0	46,2	32,4	0,4	1,89

38. Procijenite u kojoj bi mjeri idealno društvo kakvim ga Vi zamišljate trebalo imati niže navedene karakteristike. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)							
		4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Poželjno	Uglavnom poželjno	Uglavnom nepoželjno	Nepoželjno		
1. Sve važnije odluke donose računala	M	9,3	11,6	15,7	62,9	0,6	1,67
	S	8,8	9,3	12,6	68,4	0,9	1,58
2. Društvo najviše ulaže u razvoj znanosti	M	46,0	37,3	11,4	4,7	0,6	3,25
	S	54,0	30,3	9,4	5,3	1,0	3,34
3. Sve važne društvene odluke donose stručnjaci	M	47,9	32,5	11,4	7,4	0,8	3,22
	S	59,9	25,7	7,9	5,8	0,7	3,41
4. Razvoj znanosti i tehnologije najvažniji je društveni cilj	M	37,6	39,9	15,4	6,1	1,0	3,10
	S	49,3	32,6	13,5	3,7	0,9	3,29
5. Najveći utjecaj u društvu imaju prirodno nadareni	M	23,8	36,9	25,1	13,4	0,8	2,72
	S	32,1	35,7	20,3	10,9	1,0	2,90
6. Za sve obrazovne institucije uvedeni su jedinstveni, svjetski standardi	M	46,0	31,3	13,6	8,3	0,8	3,16
	S	50,4	28,5	11,4	8,9	0,8	3,21
7. Postoji velik broj kulturnih i umjetničkih institucija	M	50,2	33,7	11,0	4,4	0,7	3,31
	S	52,2	32,2	10,7	3,4	1,5	3,35
8. Rad je osnovna društvena vrijednost i smisao života	M	52,0	32,3	10,0	4,9	0,8	3,32
	S	71,6	20,7	4,9	1,9	0,9	3,63
9. Umjesto ljudi rade roboti	M	8,0	10,6	18,9	61,8	0,8	1,64
	S	5,0	8,1	16,4	69,6	0,9	1,48

Pred sobom imate četiri puta po dvanaest ljestvica koje na krajevima sadrže pridjeve suprotnog značenja. Gore iznad svake ljestvice nalazi se crtom označeno mjesto na koje trebate upisati riječ (pojam) koji će Vam reći naš anketar. Nakon toga Vaš će zadatak biti da pročitate svaki par pridjeva i da zaokružite onaj broj koji, prema Vašem mišljenju, bolje pristaje uz pojam zadan za ocjenjivanje.

Ako se kod neke ljestvice nikako ne možete odlučiti za jedan pridjev, molimo Vas da zaokružite nulu (0).

Primjera radi, uzet ćemo jedan pojam kojeg poslije nećete trebati procijeniti. Neka taj pojam bude SMRT. Prva ljestvica na obrascu je sljedeća:

TOPLO ! _ ! ! ! _ ! ! ! _ ! ! ! HLADNO
3 2 1 0 1 2 3

Ako Vas pojam "smrti" jako podsjeća na toplo, zaokružiti ćete brojk "3" uz pridjev TOPLO. Ako Vas jako podsjeća na hladno, zaokružiti ćete brojk "3" blizu HLADNO. Ako Vas smrt ne podsjeća ni na jako toplo ni na jako hladno, nego na jedan od tih pridjeva samo do određenog stupnja, označite taj stupanj s "1" ili "2" (ovisno o jačini) na strani pridjeva koji je prema Vašem mišljenju bliži zadanom pojmu. Ako Vas smrt uopće ne podsjeća ni na toplo ni na hladno, zaokružite "0".

Radite tako za svaku zadanu ljestvicu i to na osnovi prvog utiska, što brže i bez mnogo razmišljanja.

39. MOJ OTAC										
		3	2	1	0	1	2	3	b. o.	
Toplo	M	49,4	23,0	9,0	8,7	2,4	1,9	3,3	2,2	Hladno
	S	54,3	20,1	7,4	9,2	1,4	1,5	3,5	2,6	
Jako	M	44,6	25,2	10,8	10,2	2,7	1,9	2,3	2,2	Slabo
	S	50,2	23,1	8,1	8,8	2,8	1,6	2,7	2,7	
Prljavo	M	2,5	1,7	3,1	17,5	8,8	20,6	43,4	2,3	Čisto
	S	1,6	1,2	2,0	15,8	10,2	17,2	49,3	2,7	
Sporo	M	6,0	7,2	8,3	24,5	9,3	19,3	23,0	2,5	Brzo
	S	6,9	6,4	5,7	25,3	9,7	15,8	27,2	3,0	
Svijetlo	M	39,8	21,7	10,9	16,1	3,7	2,6	2,6	2,6	Mračno
	S	46,2	20,4	9,3	14,1	2,7	1,8	2,6	2,9	
Maleno	M	3,4	3,6	5,4	17,9	8,8	22,0	36,9	2,1	Veliko
	S	2,8	4,4	4,6	15,1	8,3	20,8	41,1	2,9	
Lijepo	M	39,9	24,4	11,1	16,4	2,1	1,9	2,0	2,3	Ružno
	S	47,0	19,4	10,9	14,6	1,5	1,8	2,1	2,7	
Grubo	M	3,7	5,4	9,2	20,7	12,6	21,2	24,8	2,4	Nježno
	S	4,3	5,1	9,7	17,7	10,4	16,5	33,6	2,7	
Napeto	M	10,7	12,5	12,4	18,5	9,8	15,1	18,5	2,5	Opušteno
	S	9,4	9,2	8,9	20,3	6,9	15,1	27,3	2,9	
Plitko	M	3,5	2,7	5,7	33,7	10,6	17,7	23,6	2,5	Duboko
	S	3,0	3,4	5,7	30,3	8,1	16,6	29,8	3,1	
Daleko	M	10,4	5,5	5,2	20,1	7,8	15,6	33,3	2,2	Blizu
	S	14,2	6,2	5,9	18,2	7,0	12,7	32,9	2,9	
Slatko	M	23,0	17,8	11,6	35,6	3,7	2,6	3,5	2,1	Gorko
	S	31,5	14,7	9,9	32,9	3,7	2,0	2,7	2,6	

40. JA										
		3	2	1	0	1	2	3	b. o.	
Toplo	M	43,8	26,7	8,6	13,1	2,3	1,4	2,0	2,3	Hladno
	S	49,4	23,0	7,1	12,8	1,7	0,7	2,5	2,8	
Jako	M	32,7	25,4	14,3	14,9	5,0	3,1	2,4	2,2	Slabo
	S	39,3	22,0	11,5	13,8	4,0	3,0	3,5	2,9	
Prljavo	M	1,2	1,3	1,9	15,9	7,3	21,1	48,9	2,3	Čisto
	S	0,6	1,5	2,1	13,9	7,1	17,7	54,4	2,7	
Sporo	M	3,5	5,1	7,6	20,6	9,5	22,5	28,7	2,5	Brzo
	S	3,9	4,8	5,2	20,5	9,7	17,9	35,3	2,7	
Svijetlo	M	38,7	25,7	11,0	15,1	3,0	2,3	1,8	2,4	Mračno
	S	44,2	24,0	9,3	14,7	2,3	1,3	1,3	2,9	
Maleno	M	5,6	5,8	7,7	22,7	11,9	20,2	23,9	2,2	Veliko
	S	5,8	5,5	7,6	20,8	10,3	18,1	29,2	2,7	
Lijepo	M	31,3	27,2	14,0	21,0	2,0	1,3	0,7	2,3	Ružno
	S	35,3	25,0	13,8	18,2	2,5	1,3	1,0	2,9	
Grubo	M	1,9	3,0	5,7	18,8	12,1	24,8	31,5	2,2	Nježno
	S	1,5	2,3	4,2	17,5	10,5	21,5	39,5	3,0	
Napeto	M	9,5	10,6	11,0	18,0	11,7	15,9	21,0	2,3	Opušteno
	S	9,1	11,1	8,5	17,8	7,9	15,9	26,6	3,1	
Plitko	M	2,1	1,9	3,3	36,3	10,3	18,9	25,0	2,2	Duboko
	S	2,7	3,6	3,8	32,1	8,3	18,5	28,0	3,0	
Daleko	M	4,8	4,4	4,1	33,8	7,7	16,0	26,9	2,3	Blizu
	S	6,5	4,5	3,9	26,5	7,5	14,1	34,1	2,9	
Slatko	M	27,7	21,0	12,8	30,9	2,7	1,4	1,2	2,2	Gorko
	S	31,1	16,8	11,3	31,3	2,8	2,1	1,9	2,7	

41. BOG										
		3	2	1	0	1	2	3	b. o.	
Toplo	M	61,9	12,7	6,1	13,6	1,0	0,9	1,5	2,4	Hladno
	S	64,5	11,9	4,4	12,8	0,3	1,0	2,0	3,1	
Jako	M	60,9	13,3	6,6	13,1	1,6	1,0	1,2	2,2	Slabo
	S	62,5	11,6	4,7	12,8	1,7	2,1	1,6	3,0	
Prljavo	M	0,7	0,8	0,9	15,8	4,1	8,8	66,7	2,2	Čisto
	S	1,0	1,0	1,3	13,6	2,8	7,6	69,8	2,9	
Sporo	M	7,0	3,8	3,9	37,1	5,2	7,9	32,4	2,7	Brzo
	S	9,3	4,8	4,4	31,1	4,5	7,4	34,6	3,9	
Svijetlo	M	69,3	9,4	4,2	12,0	1,0	0,6	1,2	2,2	Mračno
	S	70,1	8,5	3,3	12,4	0,8	0,9	1,3	2,7	
Maleno	M	2,2	1,2	1,2	14,2	3,7	7,9	67,1	2,3	Veliko
	S	2,1	1,0	1,5	14,4	3,5	9,0	65,5	3,0	
Lijepo	M	61,7	11,1	5,7	17,2	1,1	0,4	0,8	2,1	Ružno
	S	67,4	9,6	3,6	14,3	0,7	0,6	1,1	2,7	
Grubo	M	0,9	1,5	1,9	26,1	5,5	11,1	50,6	2,3	Nježno
	S	1,0	1,3	1,8	19,6	5,1	12,0	56,5	2,7	
Napeto	M	1,6	2,2	2,1	31,6	4,4	9,4	46,4	2,4	Opušteno
	S	2,9	2,5	2,9	25,4	3,7	9,3	49,8	3,5	
Plitko	M	2,0	1,2	1,5	29,9	3,6	8,7	50,7	2,4	Duboko
	S	2,3	1,4	1,8	25,8	3,7	8,0	53,8	3,2	
Daleko	M	19,8	4,8	4,5	20,5	3,7	8,6	35,8	2,3	Blizu
	S	16,8	4,4	2,5	18,3	4,1	6,9	43,8	3,2	
Slatko	M	36,9	10,4	6,7	40,4	1,2	1,2	0,9	2,2	Gorko
	S	43,8	12,1	4,9	32,7	1,0	1,3	1,2	3,0	

42. Označite stupanj točnosti koji pridajete navedenim tvrdnjama. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)								
		5 Potpuno točno	4 Uglavnom točno	3 Niti točno niti netočno	2 Uglavnom netočno	1 Netočno	b. o.	a. s.
1. Poslušnost i poštivanje autoriteta su najvažnije odlike koje djeca trebaju naučiti	M	38,5	28,9	21,0	6,5	4,9	0,3	3,90
	S	54,2	22,6	15,3	3,9	3,9	0,1	4,19
2. Svaki čovjek treba potpuno vjerovati u neku natprirodnu silu čijim se odlukama pokorava bez pogovora	M	8,3	12,2	19,8	17,2	42,2	0,3	2,27
	S	15,6	11,1	18,4	14,2	40,4	0,3	2,47
3. Ono što je mladima najpotrebnije to je stroga disciplina bezobzirna odlučnost i volja da radi i bori se za porodicu i domovinu	M	17,8	21,1	27,8	16,3	16,7	0,2	3,07
	S	32,4	18,8	24,6	11,0	13,0	0,2	3,47
4. Danas kada se ljudi najrazličitijih vrsta kreću na sve strane i toliko međusobno miješaju čovjek mora obratiti pažnju i paziti da ne dobije neku zaraznu bolest	M	36,3	22,4	21,5	10,1	9,3	0,4	3,67
	S	53,1	17,5	15,5	7,5	6,0	0,4	4,05
5. Ono što je ovoj zemlji potrebnije od zakona i političkih programa je nekoliko hrabrih, neumornih, odanih vođa u koje narod može imati povjerenje	M	36,3	20,7	20,0	9,6	13,2	0,2	3,57
	S	42,5	16,6	16,7	7,9	15,9	0,4	3,62
6. Ne postoji ništa gore od čovjeka koji ne osjeća veliku ljubav, zahvalnost i poštovanje prema svojim roditeljima	M	45,1	26,6	17,5	5,7	5,0	0,1	4,01
	S	58,1	19,7	13,5	4,6	3,9	0,2	4,24
7. Vjerojatno će jednog dana biti dokazano da se astrologijom (čitanjem iz zvijezda) mogu objasniti mnoge stvari	M	10,4	14,5	27,4	22,0	25,3	0,4	2,63
	S	13,1	13,4	25,4	21,0	26,8	0,3	2,65
8. Svi ratovi i svi socijalni problemi mogu jednog dana biti okončani nekim zemljotresom ili poplavom koja će uništiti cijeli svijet	M	25,6	16,3	23,8	14,8	19,3	0,2	3,14
	S	26,7	15,4	20,8	13,0	24,0	0,1	3,08
9. Homoseksualci nisu bolji od kriminalaca i treba ih oštro kažnjavati	M	10,4	7,8	15,9	15,3	50,4	0,2	2,12
	S	18,7	7,8	16,9	15,3	40,7	0,6	2,48
10. Nikada nitko nije naučio nešto što stvarno vrijedi osim kroz patnju	M	12,2	16,5	31,1	16,6	23,1	0,5	2,78
	S	19,7	17,2	26,7	14,4	21,4	0,6	2,99
11. Često mi dođe da nekoga udarim	M	10,6	9,8	19,2	23,1	36,4	1,0	2,35
	S	7,0	6,0	16,4	21,7	47,9	1,0	2,02
12. Ja se nikome ne sklanjam s puta	M	7,6	10,7	29,8	23,4	28,0	0,5	2,46
	S	10,1	7,4	25,3	21,2	35,1	0,9	2,36
13. Znam da su mnogi nesposobni ljudi na visokim položajima	M	54,6	23,6	13,5	4,5	3,3	0,5	4,22
	S	62,5	17,7	13,0	2,3	3,7	0,8	4,34
14. Ponekad mi dođe da bih razbijao/la stvari	M	10,6	10,0	21,7	24,4	32,8	0,5	2,41
	S	6,9	5,9	16,9	21,1	49,0	0,2	2,00
15. Koji put sam morao/la biti grub/a s drskim ili dosadnim ljudima	M	18,8	21,4	27,5	19,7	12,1	0,5	3,15
	S	18,1	18,5	26,5	19,7	16,6	0,6	3,02
16. Ne podnosim da se itko petlja u moje poslove	M	22,5	23,2	30,2	15,0	8,7	0,3	3,36
	S	25,6	19,4	28,2	15,2	11,4	0,2	3,33
17. Razljutim se kad mi netko daje savjete, a da ga nisam pitao/la	M	12,9	16,2	28,3	22,0	20,3	0,3	2,79
	S	14,7	14,7	27,4	19,7	23,3	0,2	2,78

18. Mrzim kukavice	M	20,7	16,4	26,6	16,6	19,1	0,6	3,03
	S	28,1	12,7	23,4	13,6	21,5	0,7	3,12
19. Često sam stidljiv/a u prisutnosti osoba suprotnog spola	M	6,9	13,4	22,0	20,9	36,4	0,5	2,33
	S	7,7	9,1	18,9	18,9	44,7	0,7	2,16
20. Osjećam tremu pred nepoznatim ljudima	M	7,3	12,4	25,4	24,1	30,6	0,4	2,42
	S	7,6	10,2	23,6	17,5	40,8	0,3	2,26
21. Postajem nervozan/a i nesiguran/a kad prilazim nastavniku ili rukovoditelju	M	6,7	13,4	25,1	21,4	33,1	0,3	2,39
	S	5,9	10,1	19,8	20,1	43,5	0,6	2,14
22. Zabrinut/a sam za ono što će mi se dogoditi	M	14,0	20,5	30,4	16,5	18,2	0,4	2,96
	S	21,0	19,1	25,9	13,6	20,1	0,3	3,07
23. Često se moram boriti da ne pokažem da sam stidljiv/a	M	5,8	10,4	22,2	25,3	35,9	0,3	2,24
	S	6,9	8,3	19,9	19,8	44,6	0,5	2,13
24. Teško mi je započeti razgovor kad upoznam nove ljude	M	6,0	12,6	19,6	22,2	39,3	0,3	2,23
	S	6,1	13,5	18,5	16,0	45,5	0,4	2,18
25. Bilo bi mi vrlo neugodno uzeti riječ pred većim skupom ljudi	M	14,6	16,8	27,3	19,3	21,6	0,4	2,83
	S	19,3	15,9	24,8	15,7	23,7	0,6	2,91
26. Često brinem nisam li nečim što sam rekao/la učinio/la nešto glupo ili neprilično	M	12,9	16,3	29,1	22,3	19,0	0,4	2,82
	S	14,9	13,0	29,3	20,3	21,7	0,8	2,79

43. Ljudi na različite načine ocjenjuju stvari i okolnosti u društvenom životu. Naznačite koliko Vi osobno smatrate poželjnim ili nepoželjnim sljedeće okolnosti i situacije. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)

		4 Vrlo poželjno	3 Uglavnom poželjno	2 Uglavnom nepoželjno	1 Potpuno nepoželjno	b. o.	a. s.
1. Dobar materijalni položaj (dosta novca, stan i sl.)	M	55,2	39,0	3,7	1,7	0,5	3,48
	S	52,2	40,8	4,8	1,9	0,3	3,44
2. Ugledan društveni položaj	M	38,1	45,5	12,7	3,2	0,5	3,19
	S	34,8	44,7	16,2	4,0	0,3	3,11
3. Postati poznat/a u svom zanimanju ili struci po rezultatima svoga rada	M	52,8	35,6	8,9	2,1	0,5	3,40
	S	49,6	33,2	12,7	4,2	0,3	3,29
4. Doći na rukovodeći položaj	M	31,9	43,5	18,5	5,5	0,6	3,02
	S	19,9	38,4	27,0	14,4	0,3	2,64
5. Iskazivati svoju nacionalnu pripadnost i biti vjeran/a nacionalnoj tradiciji	M	24,5	38,8	25,4	10,9	0,5	2,77
	S	30,0	33,2	23,1	13,1	0,6	2,81
6. Potvrditi se u radu političkih stranaka i institucija	M	7,4	19,9	38,1	34,1	0,6	2,01
	S	9,3	17,1	32,4	40,6	0,6	1,95
7. Razonoditi se i bavljati po volji	M	54,7	32,9	9,3	2,5	0,5	3,41
	S	45,6	36,5	12,8	4,3	0,8	3,24
8. Biti svoj gospodar i baviti se onim što se želi	M	72,1	23,2	2,9	1,1	0,6	3,67
	S	71,7	24,5	2,4	0,6	0,8	3,69
9. Postati poznat/a u sportu, glazbi i zabavi	M	20,7	30,6	29,2	18,7	0,8	2,54
	S	14,3	22,8	27,9	33,9	1,1	2,18
10. Živjeti mimo u krugu obitelji	M	63,3	27,9	6,7	1,7	0,5	3,54
	S	83,0	14,1	1,8	0,7	0,4	3,80
11. Živjeti u skladu s učenjem svoje vjere	M	33,8	39,6	16,9	9,3	0,4	2,98
	S	50,6	30,5	10,7	7,3	0,9	3,26

44. Za koje kvalitete mislite da su najvažnije pri nalaženju dobrog posla? (Zaokružite najviše TRI odgovora)	M	S
1. Dobro opće obrazovanje	54,7	61,0
2. Vještine timskog rada	20,3	14,6
3. Komunikacijske vještine	47,6	40,3
4. Dobar izgled	12,3	9,6
5. Ambicija	31,7	23,8
6. Poznavanje poslovnog svijeta	12,9	14,1
7. Stručne kvalifikacije	34,6	53,2
8. Poznavanje stranih jezika	35,9	33,2
9. Poznavanje informatičke tehnologije	25,6	20,1
10. Završen pripravnički staž	6,6	4,8
11. Nešto drugo	3,9	3,9

45. Koji su glavni razlozi velike nezaposlenosti u Hrvatskoj? (Zaokružite najviše DVA odgovora)	M	S
1. Nasljeđeni gospodarski problemi iz socijalizma	17,5	21,1
2. Prijelaz iz društvenog u privatno vlasništvo	28,3	38,9
3. Posljedice rata i agresije na Hrvatsku	35,9	30,0
4. Puno ljudi radi na crno pa nezaposlenost i nije toliko visoka	13,1	11,1
5. Pad proizvodnje i nedovoljni gospodarski razvoj	29,2	29,0
6. Država ne poduzima ništa da smanji nezaposlenost i otvori nova radna mjesta	25,9	19,9
7. Visoki porezi i doprinosi na plaće zaposlenih sprečavaju razvoj poduzetništva i novo upošljavanje	15,4	11,1
8. Veliko otpuštanje radnika uslijed privatizacije poduzeća	26,0	28,5
9. Nešto drugo	1,3	1,9

46. Mnogi misle da je Hrvatska danas u velikim gospodarskim i socijalnim problemima. Što je, po Vašem mišljenju, posebno utjecalo na takvo stanje? (Zaokružite najviše DVA odgovora)	M	S
1. Rat i njegove posljedice	61,7	54,7
2. Preveliki zahtjevi radnika i sindikata	3,4	2,0
3. Loša politika HDZ-a od 1990. do 2000.	41,6	41,3
4. Loša politika koalicijske vlade od 2000. do 2003.	14,7	13,9
5. Neodgovorno ponašanje opozicijskih stranaka	7,2	4,9
6. Nemoral novih poduzetnika i kriminal	42,6	53,4
7. Stanje naslijeđeno iz vremena socijalizma	12,2	12,2
8. Ponašanje Zapada prema Hrvatskoj	3,4	5,2

47. Tko bi najviše mogao učiniti da Hrvatska izađe iz sadašnjih teškoća? (Zaokružite najviše DVA odgovora)	M	S
1. Privatni poduzetnici i menadžeri	27,3	33,3
2. Političari i političke stranke	38,0	37,2
3. Poljoprivrednici	7,2	8,8
4. Radnici	15,0	14,6
5. Stručnjaci i intelektualci	51,0	56,7
6. Crkveni velikodostojnici i svećenici	1,5	1,8
7. Mladi	40,1	28,5
8. Službenici u javnim i državnim službama	5,6	3,7

48. Što mislite koji su najvažniji problemi hrvatskog društva danas? (Zaokružite najviše TRI odgovora)	M	S
1. Gospodarski problemi	48,8	54,0
2. Socijalne razlike	19,7	24,1
3. Nerad, nedisciplina i neodgovornost	19,1	19,9
4. Kriza morala	15,1	20,0
5. Nezaposlenost	58,7	51,4
6. Školski i obrazovni sustav	6,4	4,3
7. Zagađenost ljudske okoline	3,3	1,3
8. Pojava organiziranog kriminala	12,8	16,6
9. Nedovoljna demokratiziranost društva	4,5	3,6
10. Međunacionalni odnosi	2,9	1,3
11. Kriminal u pretvorbi i privatizaciji	25,5	32,8
12. Stambeni problemi	3,9	2,7
13. Alkoholicizam, narkomanija i slično	11,3	7,0
14. Nepoštivanje ljudskih prava i sloboda	6,2	3,4
15. Vjerski problemi	0,6	0,5
16. Loše vrednovanje rada i znanja	17,0	15,4
17. Mito i korupcija	28,2	23,1
18. Nešto drugo	0,5	0,8

49. U kojoj bi se mjeri hrvatska vlast trebala usmjeriti na ostvarenje svakog od navedenih ciljeva?		4	3	2	1		a. s.
		Puno	Donekle	Malo	Nimalo	b. o.	
1. Borba protiv kriminala i korupcije	M	85,8	12,3	0,9	0,5	0,4	3,84
	S	94,1	5,1	0,3	0,1	0,4	3,94
2. Duhovna obnova	M	17,9	40,4	30,6	10,5	0,5	2,66
	S	29,5	35,1	25,2	9,4	0,8	2,85
3. Ekonomski rast i razvoj	M	80,7	15,2	2,6	0,6	0,9	3,78
	S	88,1	9,2	1,5	-	1,2	3,88
4. Jačanje vojne moći i sigurnosti države	M	21,2	38,9	28,2	11,3	0,4	2,70
	S	20,8	32,7	31,8	13,5	1,2	2,62
5. Kažnjavanje ratnih zločina i suradnja s Hagom	M	29,2	38,7	21,8	9,7	0,6	2,88
	S	32,7	30,5	24,7	11,3	0,8	2,85
6. Očuvanje prirodnog okoliša i prostora	M	67,4	24,7	6,5	1,0	0,4	3,59
	S	72,1	20,8	6,1	0,5	0,5	3,65
7. Osiguranje ljudskih prava i sloboda	M	75,8	19,3	3,9	0,4	0,6	3,71
	S	79,0	15,8	4,2	0,1	0,9	3,75
8. Osiguranje socijalne pravde i sigurnosti za sve	M	77,0	19,1	3,0	0,3	0,6	3,74
	S	84,2	12,3	2,8	0,2	0,5	3,81
9. Poboljšanje položaja žena	M	52,9	33,4	10,7	2,5	0,5	3,37
	S	57,4	32,2	7,9	1,9	0,6	3,46
10. Poboljšanje položaja mladih	M	75,7	19,9	3,2	0,6	0,6	3,72
	S	75,7	19,9	3,0	0,6	0,8	3,72
11. Poticanje populacijskog rasta	M	44,0	37,5	14,1	3,9	0,5	3,22
	S	51,8	32,0	12,6	2,8	0,8	3,34
12. Potpora Hrvatima u Bosni i Hercegovini	M	18,6	35,8	31,0	14,3	0,4	2,59
	S	17,7	31,0	30,6	20,1	0,6	2,47
13. Razvoj privatnog poduzetništva	M	46,7	37,2	12,7	2,8	0,5	3,29
	S	58,3	30,3	8,5	2,2	0,7	3,46
14. Razvoj regija i decentralizacija Hrvatske	M	40,0	39,1	16,6	3,9	0,4	3,16
	S	46,7	34,5	12,4	5,6	0,8	3,23

15. Ulazak Hrvatske u Europsku Uniju	M	41,6	39,2	11,7	6,9	0,5	3,16
	S	45,0	34,0	12,5	7,9	0,6	3,17
16. Skladan život Hrvata i manjinskih zajednica u Hrvatskoj	M	42,2	39,5	14,8	3,1	0,4	3,21
	S	49,3	33,8	11,5	4,6	0,8	3,29
17. Smanjenje nezaposlenosti	M	90,1	7,3	1,3	0,7	0,6	3,88
	S	94,5	3,8	0,6	0,5	0,6	3,94
18. Unapređenje odnosa sa susjednim zemljama	M	52,4	37,0	8,3	1,7	0,7	3,41
	S	55,5	33,3	9,0	1,4	0,8	3,44
19. Zaštita digniteta Domovinskog rata	M	42,0	36,7	15,5	5,1	0,8	3,16
	S	54,6	28,4	12,4	3,9	0,7	3,55

50. Što mislite koji su najvažniji problemi mladih u našem društvu danas? (Navedite najviše TRI odgovora)	M	S
1. Prevelika okupiranost zabavom i potrošnjom	16,7	17,5
2. Nizak životni standard	40,8	38,6
3. Nedostatak interesa za društvena i politička zbivanja	10,6	9,2
4. Alkohelizam	16,6	14,3
5. Nedostatak životne perspektive	40,0	43,3
6. Društveno neprihvatljivo ponašanje (nasilje, vandalizam i sl.)	12,0	13,3
7. Nekvalitetno obrazovanje	11,2	10,6
8. Nedovoljno sudjelovanje mladih u društvenim i političkim poslovima	8,0	8,9
9. Važnost "veza", a ne sposobnosti i stručnosti	27,3	25,8
10. Narkomanija	20,0	22,1
11. Masovni odlazak mladih stručnjaka u druge zemlje	15,6	13,3
12. Nezaposlenost	39,4	41,1
13. Vladavina "staraca"	13,1	9,2
14. Nedovoljna briga društva za mlade	11,6	11,4
15. Nešto drugo	0,5	0,4

51. Što bi trebalo učiniti da se problemi mladih kod nas počnu djelotvornije rješavati? (Navedite najviše TRI odgovora)	M	S
1. Osigurati sudjelovanje mladih u procesu odlučivanja na svim razinama	46,7	46,5
2. Zakonom ograničiti i nadzirati sastajališta mladih (disco klubove i sl.)	10,3	15,2
3. Osigurati jednake šanse u obrazovanju i zapošljavanju za sve	61,6	62,2
4. Uvesti stroge kazne za dilere droge i ograničiti prodaju alkohola	40,6	51,2
5. Osnovati posebno ministarstvo za mlade	17,7	11,5
6. Izraditi nacionalnu strategiju za promicanje dobrobiti mladih	22,5	21,1
7. Osnovati posebne fondove za inicijative mladih u različitim sektorima	22,1	15,1
8. Srednje i visoko obrazovanje prilagoditi novim životnim potrebama	38,5	35,4
9. Nešto drugo	0,6	0,8

52. Što mislite tko je najodgovorniji za rješavanje problema mladih u našem društvu? (Zaokružite najviše TRI odgovora)	M	S
1. Roditelji	71,3	77,1
2. Nevladine organizacije	6,5	3,7
3. Organizacije mladih	17,7	12,4
4. Vlada	42,7	47,3
5. Mediji	22,1	20,2
6. Škola (fakultet)	44,6	48,4
7. Svaka mlada osoba za sebe	52,6	46,6
8. Vjerske ustanove	5,0	4,2
9. Netko drugi	0,6	0,6

53. Navedite glavne razloge zbog kojih mislite da mladi ljudi dulje ostaju u roditeljskom domu. (Zaokružite najviše DVA odgovora)	M	S
1. Štede za bolji početak života	20,8	12,1
2. Danas se kasnije sklapa brak ili započinje zajednički život s partnerom	34,8	32,5
3. Roditeljima je potrebna financijska potpora njihove djece	6,8	7,6
4. Ne mogu si priuštiti da se odsele	75,5	76,5
5. Žele udobnosti doma bez odgovornosti koje iz toga slijede	18,3	19,8
6. Roditelji su danas manje strogi	7,4	9,3
7. Nema dovoljno prikladnih stambenih prostora	13,7	21,0
8. Dijeljenje stanova (cimerstvo) nije tako popularno	1,9	1,4
9. Nešto drugo	0,8	1,2

54. Izaberite instituciju, strukturu, medij ili skupinu ljudi za koju mislite da je najvažnija pri poticanju aktivnog sudjelovanja mladih u društvu? (Zaokružite samo JEDAN odgovor)	M	S
1. Poznate javne osobe	6,6	6,9
2. Obitelj i prijatelji	32,8	38,2
3. Televizija	15,0	9,5
4. Radio	0,9	0,5
5. Političke stranke	6,0	5,8
6. Obrazovni sustav	19,9	26,6
7. Organizacije mladeži	14,4	9,8
8. Internet forumi	2,2	1,6
9. Tisak/Novine	1,2	0,6
Bez odgovora	1,0	0,5

55. Za koje mjere mislite da bi najviše potakle aktivno sudjelovanje mladih u društvu i lakše ostvarivanje njihovih posebnih interesa?				
		2 Da	1 Ne	b. o.
1. Samostalne političke stranke mladih	M	57,4	42,0	0,6
	S	55,7	43,5	0,8
2. Pomladci unutar postojećih političkih stranaka (stranačke mladeži)	M	60,0	39,6	0,4
	S	62,6	36,8	0,6
3. Individualna uključenost u postojeće političke stranke	M	53,3	46,2	0,5
	S	63,9	35,2	0,9
4. Individualna uključenost u nevladine udruge	M	61,3	37,9	0,7
	S	69,8	29,5	0,7
5. Uključenost u različite interesne udruge mladih	M	81,0	18,6	0,4
	S	82,7	16,4	0,9
6. Zakonsko uvođenje obvezne zastupljenosti (tzv. kvote) mladih u tijelima vlasti na svim razinama	M	58,2	41,2	0,6
	S	60,0	38,9	0,7
7. Nikakvo političko organiziranje mladih nema smisla	M	19,2	80,2	0,6
	S	16,8	82,2	1,0
8. Smanjenje dobi potrebne za glasovanje na izborima	M	14,9	84,4	0,6
	S	12,6	86,4	1,0
9. Uvođenje posebne kampanje informiranja za mlade	M	72,7	26,6	0,7
	S	68,0	30,7	1,3
10. Uvođenje obaveznih obrazovnih programa o građanskim pravima i demokraciji	M	65,9	33,6	0,4
	S	72,1	27,3	0,6
11. Obraćanje mladima i uzimanje u obzir njihovog mišljenja prije donošenja odluka	M	87,4	12,1	0,5
	S	87,9	11,5	0,6
12. Osnivanje klubova za mlade	M	81,6	18,1	0,3
	S	79,5	19,7	0,8

13. Poticanje dobrovoljnog rada (volonterstva)	M	72,6	26,9	0,5
	S	79,9	19,2	0,9
14. Nešto drugo	M	27,4	72,1	0,4
	S	22,4	65,8	11,8

56. U svakom društvu postoji određeni stupanj neravnopravnosti između pojedinih društvenih skupina. Molimo Vas da procijenite kakav je odnos između navedenih skupina kod nas. (Zaokružite odgovarajući odgovor za svaku skupinu)

		3 U boljem su položaju	2 U istom su položaju	1 U lošijem su položaju	b. o.	a. s.
1. Pripadnici nacionalnih manjina u odnosu na pripadnike hrvatskog naroda	M	14,8	51,7	33,2	0,4	1,82
	S	16,0	57,1	26,5	0,4	1,89
2. Članovi oporbenih političkih stranaka u odnosu na članove vladajućih stranaka	M	6,8	54,5	38,3	0,4	1,68
	S	6,9	54,0	38,6	0,5	1,68
3. Siromašni u odnosu na bogate	M	3,3	5,4	90,7	0,5	1,12
	S	2,7	5,6	91,4	0,3	1,11
4. Stanovnici sela u odnosu na stanovnike grada	M	8,6	28,8	62,1	0,5	1,46
	S	10,4	30,0	59,3	0,3	1,51
5. Nezaposleni u odnosu na zaposlene	M	3,3	9,2	86,9	0,6	1,15
	S	2,9	6,9	89,4	0,8	1,13
6. Mladi u odnosu na starije	M	22,2	37,9	39,3	0,6	1,83
	S	18,4	37,2	43,4	1,0	1,75
7. Neobrazovani u odnosu na obrazovane	M	3,9	14,6	81,0	0,5	1,22
	S	2,2	14,9	82,2	0,7	1,19
8. Žene u odnosu na muškarce	M	4,6	54,0	41,1	0,4	1,63
	S	4,6	51,9	43,2	0,3	1,61
9. Ateisti u odnosu na vjernike	M	3,2	75,4	21,1	0,4	1,82
	S	3,4	75,6	20,3	0,7	1,83

57. U sljedećoj tablici navedeni su razni odnosi koje možemo imati s ljudima različitih nacionalnosti. Kada biste bili u prilici da odlučujete, koje biste od tih odnosa prihvatili? (Označite broj odnosa koji prihvaćate za svaku nacionalnost. Intenzitet odnosa raste s lijeva na desno, stoga Vas molimo da označite samo JEDAN, i to najveći odnos koji ste spremni prihvatiti s pripadnicima navedenih nacionalnosti)

		1 Da stalno žive u mojof zemlji	2 Da stanuju u mom susjedstvu	3 Da mi budu suradnici na poslu	4 Da mi budu prepo- stavljani na poslu	5 Da se s njima družim i posjećujem	6 Da obavljaju čelne funkcije u političkom životu	7 Da budu u bliskom srodstvu (brak i sl.)	8 Ne želim nikakav odnos s njima	b. o.	a. s.
1. Albanci	M	46,6	14,5	9,7	1,5	9,3	2,2	8,4	4,2	3,7	2,72
	S	52,7	14,0	7,9	1,0	5,3	1,0	9,2	3,7	5,2	2,48
2. Amerikanci	M	24,5	13,9	18,9	4,1	17,2	2,3	15,9	1,3	1,9	3,53
	S	29,9	15,9	18,5	2,6	13,3	2,6	12,6	1,5	3,1	3,20
3. Bošnjaci	M	34,3	17,2	12,2	2,1	15,0	2,4	11,4	2,4	3,0	3,11
	S	40,0	17,7	12,0	1,6	9,9	1,1	10,8	2,9	4,0	2,84
4. Crnogorci	M	42,6	16,5	9,6	2,4	10,2	1,7	9,4	3,7	3,9	2,81
	S	46,3	16,5	8,9	0,9	7,6	0,8	9,6	3,5	5,9	2,63
5. Česi	M	32,6	17,9	14,2	2,5	12,5	2,3	12,3	2,4	3,4	3,13
	S	36,3	19,0	12,3	1,3	12,5	1,1	11,8	1,9	3,8	2,94

6. Hrvati	M	11,7	3,4	2,9	2,1	7,9	5,8	64,6	0,1	1,7	5,72
	S	13,3	3,9	3,2	0,7	7,5	5,7	64,1	0,1	1,5	5,63
7. Francuzi	M	24,4	13,0	15,5	3,4	19,2	2,5	17,9	1,4	2,6	3,68
	S	33,0	15,5	13,4	2,6	14,7	2,2	13,1	1,4	4,1	3,17
8. Talijani	M	22,9	14,1	15,4	3,4	18,8	2,6	19,2	1,2	2,6	3,73
	S	30,5	15,7	15,4	2,3	15,9	1,7	13,4	1,4	3,7	3,24
9. Mađari	M	30,2	17,6	15,2	2,8	14,2	2,2	12,8	1,9	3,2	3,22
	S	34,4	18,9	12,8	2,1	12,1	1,7	11,7	2,2	4,1	3,02
10. Makedonci	M	37,2	16,2	12,0	3,0	12,3	1,9	10,8	2,7	4,0	2,99
	S	40,2	17,6	11,8	1,9	10,2	1,0	10,0	2,6	4,7	2,79
11. Nijemci	M	22,9	11,1	18,0	7,7	16,3	4,0	16,6	1,0	2,4	3,68
	S	29,0	14,2	15,9	6,1	13,3	2,9	14,0	1,5	3,1	3,34
12. Rusi	M	35,4	15,5	14,0	2,8	13,1	1,9	11,1	2,9	3,4	3,07
	S	44,7	16,8	10,1	1,1	8,5	1,0	9,8	2,8	5,2	2,66
13. Slovenci	M	36,6	15,6	13,2	2,2	12,0	2,2	12,5	2,7	3,1	3,08
	S	40,6	18,2	10,8	1,9	9,8	1,1	11,0	2,6	4,0	2,82
14. Srbi	M	46,1	13,8	8,3	1,6	10,3	1,8	9,7	4,6	3,8	2,83
	S	48,6	15,1	7,2	1,1	7,3	0,9	10,2	3,8	5,8	2,64

58. Naznačite koliko su Vam prihvatljive dolje navedene skupine. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)

		5 Potpuno prihvatljivo	4 Uglavnom prihvatljivo	3 Ni prihvatljivo ni neprihvatljivo	2 Uglavnom neprihvatljivo	1 Potpuno neprihvatljivo	b. o.	a. s.
1. Borci za zaštitu okoliša	M	64,4	21,1	10,4	2,3	1,6	0,2	4,45
	S	67,4	16,4	11,8	2,2	1,7	0,5	4,53
2. Homoseksualci i lezbijke	M	11,0	11,2	20,2	17,3	39,9	0,4	2,36
	S	5,8	4,1	15,6	15,6	58,3	0,6	1,83
3. Borci za prava životinja	M	48,1	23,5	18,9	5,7	3,6	0,3	4,07
	S	40,8	20,8	21,8	8,8	7,3	0,5	3,79
4. Komunisti	M	4,2	4,5	17,8	20,2	52,9	0,3	1,87
	S	4,6	5,3	20,7	16,6	52,4	0,4	1,93
5. Feministi	M	8,3	9,2	24,1	19,9	37,6	0,9	2,30
	S	8,7	8,1	26,1	17,0	39,4	0,7	2,29
6. Islamski fundamentalisti	M	0,7	1,3	7,8	13,1	76,4	0,7	1,36
	S	0,6	0,6	3,3	6,9	88,0	0,6	1,18
7. Ekstremni desničari (neofašisti/neonacisti)	M	1,6	1,9	9,6	14,9	71,3	0,6	1,47
	S	1,4	1,1	5,7	6,8	84,4	0,6	1,27
8. Teroristi	M	1,2	0,9	2,0	3,8	91,5	0,5	1,16
	S	0,6	0,6	0,8	1,2	96,1	0,7	1,07
9. Borci protiv rasizma	M	49,3	19,3	13,2	4,4	13,4	0,5	3,87
	S	48,6	18,4	13,4	3,9	14,9	0,8	3,83
10. Antiglobalisti	M	10,2	10,6	33,3	17,4	27,4	1,2	2,58
	S	10,1	9,1	33,6	12,4	32,9	1,9	2,50
11. Skinheads	M	1,2	1,2	6,4	10,6	79,2	1,5	1,32
	S	1,5	0,3	3,8	5,2	87,9	1,3	1,20
12. Navijačke skupine	M	12,2	12,0	27,8	18,6	28,7	0,6	2,60
	S	5,0	6,6	22,5	17,0	48,1	0,8	2,03

59. Mislite li da navedena ljudska prava treba uvijek štiti? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)							
		3	2	1	b. o.	a. s.	
		Treba uvijek štiti	To ovisi o situaciji	Ne znam			
1. Sloboda govora	M	80,1	18,3	1,2	0,4	2,79	
	S	81,0	17,4	1,1	0,5	2,80	
2. Sloboda udruživanja	M	60,4	35,1	4,1	0,3	2,57	
	S	61,8	33,9	3,6	0,7	2,59	
3. Jednakost pred zakonom	M	89,0	9,2	1,4	0,4	2,88	
	S	91,6	7,0	0,7	0,7	2,92	
4. Pravo na rad	M	94,0	4,7	0,6	0,6	2,94	
	S	96,9	1,8	0,8	0,5	2,97	
5. Pravo na vlasništvo	M	85,3	12,3	1,7	0,7	2,84	
	S	91,1	7,5	1,0	0,4	2,90	
6. Pravo na privatnost	M	89,2	9,3	1,0	0,4	2,89	
	S	93,2	5,2	1,1	0,5	2,93	
7. Sloboda medija	M	68,1	28,8	2,7	0,5	2,66	
	S	77,4	20,1	1,9	0,6	2,76	
8. Sloboda informiranja	M	79,4	18,7	1,6	0,4	2,78	
	S	85,2	12,3	1,9	0,6	2,84	
9. Pravo na obrazovanje	M	95,0	3,5	1,1	0,5	2,94	
	S	96,7	2,2	0,7	0,4	2,96	
10. Prava žena	M	88,7	8,9	1,7	0,7	2,88	
	S	91,1	7,3	1,1	0,5	2,90	
11. Kulturna autonomija	M	66,3	27,3	5,7	0,7	2,61	
	S	70,6	24,9	3,7	0,8	2,67	
12. Prava nacionalnih manjina	M	60,3	32,9	6,4	0,5	2,54	
	S	66,1	28,8	4,2	0,9	2,62	
13. Sloboda savjesti	M	75,6	18,7	5,0	0,8	2,71	
	S	81,7	14,3	3,4	0,6	2,79	
14. Osobna sigurnost	M	91,0	7,0	1,3	0,7	2,90	
	S	95,1	3,1	1,3	0,5	2,94	
15. Pravo na azil	M	43,6	45,4	9,9	1,0	2,34	
	S	51,7	40,0	7,4	0,9	2,45	
16. Socijalna zaštita starih i ugroženih	M	89,1	8,2	2,1	0,6	2,87	
	S	94,5	4,0	0,9	0,6	2,94	

60. Pažljivo pročitajte sljedeće tvrdnje i zaokružite za svaku koliko se s njom slažete odnosno ne slažete. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)								
		5	4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Potpuno se slažem	Uglavnom se slažem	Neodlučan sam	Uglavnom se ne slažem	Uopće se ne slažem		
1. Svaka nacija treba obnovljati i njegovati svoje nacionalne ideje	M	53,0	26,0	16,0	2,7	1,4	0,9	4,28
	S	61,8	18,4	14,5	3,3	1,3	0,7	4,37
2. Svi pripadnici moje nacije trebali bi uvijek i u svakom pogledu više cijeniti vlastitu naciju od drugih	M	30,4	22,9	23,0	9,0	13,8	0,9	3,48
	S	35,2	18,5	21,3	8,0	16,4	0,6	3,48
3. Ja se u istoj mjeri osjećam pripadnikom svoje nacije i općeljudske zajednice	M	52,2	22,5	18,9	3,2	2,2	1,0	4,20
	S	61,0	17,0	14,5	3,9	2,8	0,8	4,31

4. Nijedna bitna osobina čovjeka ne proizlazi iz njegove nacionalne pripadnosti	M	39,4	17,1	25,7	9,3	7,7	0,8	3,72
	S	44,7	15,3	21,8	7,5	9,3	1,4	3,80
5. Osjećam se pripadnikom svoje nacije i tom osjećaju dajem prioritet	M	30,6	24,4	26,9	9,7	7,5	0,9	3,62
	S	44,0	18,2	21,1	8,2	7,6	0,9	3,84
6. Čovječanstvo predstavlja jedinu pravu ljudsku zajednicu i stoga je svaka podjela na nacije ili štetna ili besmislena	M	24,6	19,7	29,9	11,7	13,1	1,0	3,31
	S	30,8	14,5	27,8	9,6	16,4	0,9	3,34
7. Nacionalno mješoviti brakovi unaprijed su osuđeni na propast	M	5,3	8,0	18,6	16,8	50,3	1,0	2,00
	S	7,2	9,2	23,0	15,4	44,2	1,0	2,19
8. Prema drugim nacijama treba uvijek biti oprezan i suzdržan čak i kada su ti prijatelji	M	8,8	12,3	23,9	18,7	35,2	1,2	2,40
	S	13,8	12,9	23,5	15,7	33,2	0,9	2,58
9. Za svaku naciju je nužno da bude otvorena prema svijetu i utjecaju drugih kultura	M	37,6	26,1	25,4	6,1	3,8	1,0	3,89
	S	46,7	20,5	21,4	5,9	4,0	1,5	4,02
10. Treba voljeti čak i nedostatke svoje nacije	M	23,1	19,8	29,1	11,9	15,2	1,0	3,24
	S	29,8	17,7	21,7	11,4	18,3	1,1	3,30
11. Otvorenost prema svijetu donosi svakoj naciji više štete nego koristi	M	7,0	9,1	32,3	19,1	31,5	1,0	2,40
	S	7,9	10,5	27,5	16,5	36,1	1,5	2,37

61. Koliko se u Hrvatskoj poštuju ljudska i civilna prava i slobode građana?	M	S
1. Poštuju se u potpunosti	3,2	4,1
2. Uglavnom se poštuju	45,0	54,1
3. Uglavnom se ne poštuju	28,8	25,2
4. Uopće se ne poštuju	4,6	3,3
5. Ne znam, ne mogu procijeniti	18,2	12,5
Bez odgovora	0,2	0,8

62. Označite koliko svaka od navedenih institucija i grupa pridonosi ostvarivanju ljudskih prava u Hrvatskoj? (Zaokružite odgovarajući odgovor za svaku instituciju)		4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Vrlo pridonosi	Uglavnom pridonosi	Uglavnom ne pridonosi	Uopće ne pridonosi		
1. Vlada	M	17,2	53,4	22,1	6,7	0,6	2,82
	S	23,8	51,1	20,5	4,1	0,5	2,95
2. Sabor	M	16,4	50,9	25,2	7,0	0,5	2,77
	S	22,8	52,7	19,6	4,5	0,4	2,94
3. Predsjednik Republike	M	23,2	46,6	21,6	8,1	0,6	2,85
	S	32,6	45,9	15,0	6,0	0,5	3,06
4. Stranke na vlasti	M	14,7	48,1	28,6	7,9	0,7	2,70
	S	20,3	48,9	24,2	6,2	0,4	2,90
5. Oporba	M	8,2	49,2	33,9	7,8	1,0	2,58
	S	13,3	50,6	27,3	7,6	1,2	2,70
6. Nevladine organizacije (HHO, Amnesty International)	M	30,0	38,5	22,2	8,4	0,9	2,91
	S	36,6	37,3	17,6	7,9	0,6	3,03

i dr.)							
7. Ugledne nepolitičke osobe	M	19,9	38,7	30,1	10,5	0,8	2,68
	S	26,8	41,0	23,3	8,3	0,6	2,87
8. Crkva (vjerska zajednica)	M	28,0	42,6	20,6	8,1	0,8	2,91
	S	34,9	36,8	18,5	9,5	0,3	2,97
9. Mediji	M	21,8	49,7	22,1	5,7	0,6	2,88
	S	25,0	49,9	18,9	5,8	0,4	2,94
10. Pravosuđe / Hrvatski pravni sustav	M	15,3	41,6	29,8	12,6	0,6	2,60
	S	17,7	39,4	28,8	13,6	0,5	2,62

63. Molimo Vas da za svaku od dolje navedenih tvrdnji zaokružite slažete li se s njom ili ne.				
		2	1	b. o.
		Da	Ne	
1. Svatko ima pravo zastupati svoje mišljenje, premda većina misli drukčije od njega	M	97,8	1,8	0,4
	S	97,1	2,6	0,3
2. Svaki građanin ima pravo, u slučaju nužde, izraziti svoje uvjerenje na ulici	M	73,9	25,4	0,7
	S	69,9	29,7	0,4
3. Interesi cijelog naroda moraju biti iznad svih posebnih interesa	M	68,9	30,2	0,9
	S	74,4	25,1	0,5
4. Sukobi raznih interesnih grupa u našem društvu štete općem interesu države	M	69,4	29,8	0,9
	S	76,8	22,5	0,7
5. Građani nemaju pravo na štrajk ako time ugrožavaju javni red	M	43,1	56,3	0,6
	S	47,9	51,8	0,3
6. U svakom društvu postoje sukobi koji se moraju riješiti silom	M	24,5	74,9	0,7
	S	22,8	76,7	0,5
7. Prava demokracija nije zamisliva bez opozicije	M	70,2	28,6	1,3
	S	81,6	17,4	1,0
8. Svaka politička stranka mora imati šansu da dođe na vlast	M	64,4	34,5	1,1
	S	68,0	31,6	0,4
9. Zadaća opozicije nije kritiziranje vlade, nego podržavanje njezina rada	M	44,2	54,3	1,5
	S	45,5	53,4	1,1
10. Naš hrvatski ustav ima slabosti, ali je u usporedbi s drugima ipak najbolji	M	23,0	75,5	1,5
	S	37,7	61,0	1,3
11. U dosadašnjem radu Sabor je onoliko koliko je zakonski predviđeno kontrolirao ono što je činila Vlada	M	44,8	53,4	1,7
	S	45,6	53,3	1,1
12. Predsjednik Republike je onoliko koliko je zakonski predviđeno kontrolirao ono što je činila Vlada	M	54,2	44,7	1,1
	S	55,9	43,2	0,9
13. Predsjednik Republike, Sabor i Vlada dijelili su vlast u našoj Republici u skladu sa zakonom	M	55,0	43,5	1,5
	S	57,1	42,0	0,9

64. Označite koliko su Vam važne sljedeće vrijednosti društvenog i političkog poretka. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku vrijednost)							
		4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Vrlo važno	Uglavnom važno	Uglavnom nevažno	Potpuno nevažno		
1. Sloboda	M	93,4	5,7	0,3	0,2	0,4	3,93
	S	94,4	4,8	0,3	-	0,5	3,95
2. Jednakost	M	85,5	12,0	1,5	0,5	0,5	3,83
	S	86,9	10,7	1,4	0,4	0,6	3,85
3. Nacionalna ravnopravnost	M	70,2	21,6	6,1	1,7	0,4	3,61
	S	74,1	19,2	4,6	1,5	0,6	3,67
4. Mirotvorstvo	M	75,4	19,2	4,0	0,8	0,6	3,70

5. Socijalna pravda	S	79,7	16,4	2,7	0,6	0,6	3,76
	M	81,6	15,5	2,0	0,5	0,5	3,79
6. Poštivanje prava čovjeka	S	88,9	9,6	0,9	0,2	0,4	3,88
	M	91,5	6,5	1,3	0,2	0,5	3,90
7. Nepovredivost vlasništva	S	93,1	5,9	0,3	0,2	0,5	3,93
	M	73,4	21,1	3,9	0,9	0,7	3,68
8. Očuvanje prirode i čovjekova okoliša	S	85,4	12,4	1,4	0,3	0,5	3,84
	M	77,5	18,7	2,8	0,5	0,5	3,74
9. Vladavina prava	S	82,3	15,0	2,0	0,3	0,4	3,80
	M	63,5	25,7	7,7	2,2	0,8	3,52
10. Demokratski i višestranački sustav	S	78,2	16,1	4,4	0,8	0,5	3,73
	M	58,1	29,2	9,4	2,6	0,7	3,44
11. Ravnopravnost spolova	S	71,6	22,8	4,2	1,0	0,4	3,66
	M	78,7	15,9	3,6	1,3	0,6	3,73
	S	79,1	16,5	3,0	0,9	0,5	3,75

65. Molimo Vas da odgovorite koliko se slažete sa sljedećim tvrdnjama? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku vrijednost)							
		4 Vrlo važno	3 Uglavnom važno	2 Uglavnom nevažno	1 Potpuno nevažno	b. o.	a. s.
1. Prvenstveno je muškarac taj koji mora izdržavati svoju obitelj	M	21,1	30,2	21,6	26,9	0,1	2,46
	S	24,4	31,3	19,2	24,7	0,4	2,56
2. Muškarci i žene trebali bi zajednički dijeliti kućanske poslove i skrbiti o djeci	M	67,0	26,3	4,9	1,6	0,2	3,59
	S	69,7	22,8	5,2	2,0	0,3	3,61
3. Profesionalni uspjeh važniji je za muškarca nego za ženu	M	12,0	22,5	26,8	38,4	0,3	2,08
	S	19,0	25,2	22,3	33,2	0,3	2,30
4. Pobačaj bi trebalo zakonom zabraniti	M	20,9	12,4	24,1	42,1	0,6	2,12
	S	20,4	11,8	22,7	44,4	0,7	2,08
5. Žena je u stanju žrtvovati se za obitelj mnogo više od muškarca	M	38,8	30,4	17,3	13,0	0,4	2,95
	S	50,6	26,8	11,6	10,5	0,5	3,18
6. Dok su djeca mala bolje je da muškarac radi, a žena ostane kod kuće i brine za djecu	M	37,3	33,4	17,5	11,6	0,2	2,97
	S	55,2	24,1	11,8	8,6	0,3	3,26
7. Iako su pred zakonom u pravima izjednačene s muškarcima, žene moraju raditi daleko više kako bi postigle isto što i muškarac	M	34,6	33,6	19,7	11,8	0,3	2,91
	S	45,0	30,3	14,9	9,4	0,4	3,11
8. Uključivanjem većeg broja žena u politiku poboljšat će se kvaliteta cijelog društva	M	27,6	44,3	20,4	7,2	0,4	2,93
	S	34,7	38,6	17,8	8,5	0,4	3,00
9. U Hrvatskoj bi bilo više demokracije kada bi žene ravnomjerno s muškarcima sudjelovale u donošenju političkih odluka	M	30,0	44,4	19,1	6,2	0,3	2,98
	S	38,6	36,4	16,9	7,7	0,4	3,06
10. Žene nemaju iste šanse kao i muškarci da budu izabrane na najvažnije stranačke i političke dužnosti	M	34,6	34,5	19,9	10,7	0,3	2,93
	S	39,5	32,5	16,5	11,2	0,3	3,01

66. Što mislite kako bi se moglo povećati sudjelovanje žena u političkom životu Hrvatske? (Zaokružite samo JEDAN odgovor)	M	S
1. Političke stranke trebale bi isticati više ženskih kandidata na svojim listama i u izbornim jedinicama	20,5	20,9
2. Žene bi trebale pokazati više inicijative i interesa, uključiti se u rad političkih stranaka i unutar njih izboriti se za visoke položaje na kojima se donose odluke	31,9	30,3
3. Trebalo bi zakonski propisati obavezan postotak zastupljenosti (tzv. kvote) žena u svim političkim tijelima (Saboru, Vladi, Županijskim skupštinama te Gradskim i Općinskim vijećima)	13,1	11,6
4. Žene bi trebale osnovati vlastitu političku stranku	8,2	5,1
5. Novine i televizija trebale bi puno više prostora posvećivati ovom pitanju	7,0	6,0
6. Nezavisne ženske organizacije trebale bi u izornoj kampanji pomagati ženskim kandidatima	2,6	2,0
7. Kućanske poslove i brigu o djeci ravnomjerno trebaju dijeliti supružnici kako bi žene imale više vremena za bavljenje politikom	6,4	8,8
8. Ne smatram da je potrebno povećati prisutnost žena u politici	8,8	14,2
9. Nešto drugo	0,3	0,4
Bez odgovora	1,1	0,7

67. Jesu li u političkom životu Hrvatske dovoljno zastupljene navedene skupine? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku skupinu)						
		3	2	1	b. o.	a. s.
		Da	Ne znam	Ne		
1. Žene	M	15,8	31,8	52,1	0,3	1,64
	S	22,0	21,2	56,6	0,2	1,65
2. Mladi	M	5,4	20,7	73,6	0,3	1,32
	S	6,7	18,6	74,5	0,2	1,32
3. Nacionalne manjine	M	29,5	46,9	23,4	0,3	2,06
	S	42,5	36,7	20,5	0,3	2,22
4. Hrvatska "dijaspora"	M	30,9	49,9	18,8	0,3	2,12
	S	39,8	39,8	20,1	0,3	2,20

68. Mislite li da bi u Hrvatskom saboru trebalo zakonski osigurati odgovarajuću zastupljenost sljedećih skupina? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku skupinu)						
		3	2	1	b. o.	a. s.
		Da	Ne znam	Ne		
1. Žene	M	58,8	25,6	15,4	0,2	2,43
	S	55,9	20,7	22,8	0,6	2,33
2. Mladi	M	68,2	21,3	10,1	0,4	2,58
	S	68,3	17,8	13,3	0,6	2,55
3. Nacionalne manjine	M	35,6	43,3	20,9	0,2	2,15
	S	35,6	36,0	27,6	0,8	2,08
4. Hrvatska "dijaspora"	M	27,2	45,3	26,8	0,7	2,00
	S	29,1	36,9	33,4	0,6	1,96

69. Zaokružite one organizacije ili skupine kojih ste član/ica?)	M	S
1. Politička stranka	5,3	8,7
2. Organizacija za zaštitu ljudskih prava	0,6	0,9
3. Organizacija za zaštitu ženskih prava	0,4	0,3
4. Mirotvorna organizacija	0,6	0,9
5. Organizacija za zaštitu okoline	2,4	3,1
6. Sindikat	4,1	12,4
7. Sportska udruga ili skupina	15,8	7,5
8. Kulturna ili umjetnička skupina	6,5	6,3
9. Udruga mladeži	4,7	–
10. Neka druga	2,3	5,1
11. Nisam član/ica nijedne organizacije ni skupine	66,7	67,0

70. Kako Vi osobno gledate na bližu budućnost i to svoju i našeg društva? (Zaokružite odgovarajući broj za oba slučaja)			
		A Vaša	B Društva
1. Budućnost će biti mnogo gora od sadašnjosti	M	4,9	8,5
	S	8,6	8,4
2. Budućnost će biti samo nešto gora od sadašnjosti	M	5,7	9,2
	S	10,3	8,4
3. Budućnost će biti ista kao i sadašnjost	M	22,5	24,8
	S	32,8	24,7
4. Budućnost će biti nešto bolja od sadašnjosti	M	45,0	42,9
	S	36,3	44,2
5. Budućnost će biti mnogo bolja od sadašnjosti	M	19,8	12,5
	S	10,5	11,7
Bez odgovora	M	2,0	2,1
	S	1,5	2,6

71. Što mislite kako će izgledati Hrvatska u idućih deset godina? (Zaokružite odgovarajući broj za oba slučaja)							
		4 Potpuno se slažem	3 Uglavnom se slažem	2 Uglavnom se ne slažem	1 Uopće se ne slažem	b. o.	a. s.
1. Sabor će postati najvažniji činitelj hrvatske politike	M	20,0	44,3	23,2	11,6	0,9	2,73
	S	30,7	38,0	18,3	11,6	1,4	2,89
2. Bit će dovoljan broj radnih mjesta za sva zanimanja	M	10,8	28,6	35,4	24,5	0,7	2,26
	S	10,5	25,3	32,5	30,6	1,1	2,16
3. Obrazovni sustav bit će neefikasan i zastario	M	13,3	28,1	33,5	24,2	0,8	2,31
	S	16,0	28,6	31,6	22,7	1,1	2,38
4. Razvoj demokracije u Hrvatskoj osigurat će nekoliko podjednako jakih političkih stranaka	M	26,3	35,6	25,8	11,2	1,0	2,78
	S	35,1	34,4	18,2	11,0	1,3	2,95
5. Turizam će biti nekvalitetan i preskup u usporedbi s drugim mediteranskim zemljama	M	14,3	22,9	29,7	32,4	0,7	2,19
	S	18,3	25,3	24,9	30,5	1,0	2,32
6. Hrvatska kultura i umjetnost imat će mali značaj u europskim i svjetskim razmjerima	M	16,2	29,8	30,2	23,0	0,9	2,39
	S	17,8	32,3	25,0	23,8	1,1	2,45
7. Upravljanje državnim proračunom bit će mnogo racionalnije	M	16,3	35,0	32,0	15,8	0,9	2,52
	S	21,7	34,9	24,9	17,2	1,3	2,62
8. Hrvatska će biti savršeno mjesto za organizirani kriminal	M	14,4	22,5	35,2	27,1	0,8	2,24
	S	15,8	25,2	29,5	28,3	1,2	2,29
9. Nevladine organizacije imat će veći utjecaj nego danas	M	18,5	42,9	26,7	10,7	1,2	2,70
	S	25,6	34,8	25,2	12,6	1,8	2,75
10. Oslabit će utjecaj Crkve na društveni život	M	14,9	31,5	30,5	21,9	1,1	2,40
	S	14,5	28,2	27,2	28,7	1,4	2,29
11. Bit će više blagdana i praznika	M	10,7	18,6	37,7	32,3	0,8	2,08
	S	9,3	18,1	28,6	42,6	1,4	1,94
12. U Hrvatskoj će živjeti više pripadnika drugih nacija i rasa	M	29,3	38,0	20,8	10,8	1,0	2,87
	S	31,0	34,1	20,0	13,9	1,0	2,83

72. Primjećujete li postojanje korupcije u sljedećim područjima društvenog i političkog života u Hrvatskoj?							
		4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Puno	Donekle	Malo	Nimalo		
1. Zdravstvo	M	44,9	39,4	12,4	2,7	0,6	3,27
	S	54,8	32,2	9,9	2,4	0,7	3,40
2. Školstvo	M	30,4	41,2	21,6	5,9	1,0	2,97
	S	24,0	42,8	23,9	8,4	0,9	2,83
3. Sudstvo	M	54,0	31,5	10,3	3,2	0,9	3,38
	S	60,5	26,1	9,6	2,9	0,9	3,46
4. Policija	M	48,9	34,5	12,7	2,9	1,0	3,31
	S	44,9	34,3	16,0	4,1	0,7	3,21
5. Javna uprava (administracija)	M	36,1	41,1	17,3	4,7	0,8	3,09
	S	40,4	38,8	16,0	4,0	0,8	3,17
6. Tijela lokalne samouprave	M	37,1	38,6	18,3	5,3	0,8	3,08
	S	39,9	38,3	16,3	4,6	0,9	3,15
7. Tijela državne vlasti	M	44,4	37,0	13,6	4,3	0,8	3,22
	S	46,8	35,9	12,3	4,4	0,6	3,26

73. Za svaku od navedenih institucija recite koliko joj vjerujete ili ne vjerujete?)								
		5	4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Potpuno vjerujem	Uglavnom vjerujem	Neodlučan sam	Uglavnom ne vjerujem	Uopće ne vjerujem		
1. Tisak	M	5,5	24,5	45,6	16,3	7,8	0,4	3,04
	S	5,9	21,2	47,1	17,0	8,5	0,3	2,99
2. Radio	M	8,1	33,8	43,5	10,4	3,9	0,4	3,32
	S	8,0	32,1	46,0	10,5	3,2	0,2	3,31
3. Televizija	M	10,5	35,0	39,1	10,6	4,2	0,6	3,37
	S	10,6	29,5	44,2	11,9	3,6	0,2	3,32
4. Pravosuđe / hrvatski pravni sustav	M	4,2	18,3	38,3	25,2	13,6	0,4	2,74
	S	4,3	13,8	38,5	25,9	17,1	0,4	2,62
5. Policija	M	6,1	24,9	37,0	20,6	11,2	0,3	2,94
	S	5,7	22,4	41,9	20,3	9,5	0,2	2,94
6. Vojska	M	10,9	29,5	34,7	16,9	7,6	0,4	3,19
	S	15,6	28,5	33,6	15,4	6,7	0,2	3,31
7. Crkva	M	23,8	29,8	22,9	12,8	10,2	0,5	3,45
	S	27,9	25,5	22,8	12,1	11,6	0,1	3,46
8. Sindikati	M	4,6	23,0	43,4	19,4	8,9	0,6	2,95
	S	5,5	23,3	37,6	20,1	12,9	0,6	2,88
9. Političke stranke	M	1,1	8,2	33,4	32,6	24,3	0,4	2,29
	S	2,2	9,0	37,7	30,2	20,6	0,3	2,42
10. Javne službe	M	2,8	16,9	49,1	21,8	8,5	0,7	2,84
	S	3,7	14,4	48,4	24,0	8,9	0,6	2,80
11. Velike tvrtke	M	2,7	16,5	43,1	25,1	11,8	0,9	2,73
	S	3,0	13,6	43,7	25,3	13,7	0,7	2,67
12. Hrvatska vlada	M	3,3	17,5	40,3	23,7	14,6	0,6	2,71
	S	7,1	20,1	43,5	19,5	9,6	0,2	2,96
13. Hrvatski sabor	M	3,4	18,3	40,4	23,1	14,3	0,5	2,73
	S	7,3	22,7	43,4	17,1	9,3	0,2	3,02
14. Nevladine organizacije	M	6,6	27,8	39,2	16,7	9,0	0,6	3,06
	S	10,4	28,3	40,1	14,3	6,7	0,2	3,21
15. Predsjednik Republike	M	12,8	28,6	33,4	14,3	10,4	0,4	3,19

		S	18,1	31,0	32,9	10,9	6,9	0,2	3,43
74. Procijenite u kojoj ste mjeri spremni osobno sudjelovati u određenim aktivnostima s ciljem rješavanja problema u društvu. (Zaokružite odgovarajući broj za svaku tvrdnju)									
			4 Potpuno sam spreman	3 Uglavnom sam spreman	2 Uglavnom nisam spreman	1 Uopće nisam spreman	b. o.	a. s.	
1. Glasanje na izborima	M		62,0	22,2	7,2	8,2	0,4	3,39	
	S		74,4	15,1	4,4	5,6	0,5	3,59	
2. Osobno kontaktiranje političara	M		7,9	17,9	25,2	48,2	0,8	1,85	
	S		11,2	15,3	23,4	49,3	0,8	1,88	
3. Pisanje političarima	M		7,5	13,3	22,4	56,1	0,7	1,72	
	S		9,2	11,4	20,6	57,9	0,9	1,72	
4. Uključenje u rad političkih stranaka	M		6,6	14,5	25,1	52,9	0,9	1,75	
	S		7,7	10,8	20,3	60,0	1,2	1,66	
5. Uključenje u rad civilnih udruga	M		12,3	29,9	28,3	28,8	0,7	2,26	
	S		15,3	25,5	24,0	34,1	1,1	2,22	
6. Novčani prilozi političkim strankama	M		1,9	4,9	17,7	75,0	0,6	1,33	
	S		1,7	6,0	15,9	75,7	0,7	1,33	
7. Pisanje novinama	M		10,0	19,3	27,6	42,4	0,6	1,97	
	S		8,0	15,4	23,5	52,3	0,8	1,79	
8. Potpisivanje peticija	M		35,9	31,6	14,5	17,3	0,7	2,87	
	S		33,6	29,0	15,1	21,4	0,9	2,75	
9. Izrada letaka	M		11,7	22,0	23,2	42,2	0,9	2,03	
	S		5,4	11,9	20,2	61,5	1,0	1,61	
10. Organiziranje štrajka	M		8,0	12,5	23,5	55,2	0,8	1,73	
	S		5,5	9,4	18,2	65,7	1,2	1,54	
11. Organiziranje građanskih akcija	M		12,9	21,3	24,6	40,6	0,6	2,07	
	S		16,5	19,8	21,6	41,4	0,7	2,11	
12. Sudjelovanje u TV emisijama	M		8,2	17,6	25,4	48,2	0,6	1,86	
	S		6,9	12,7	20,4	59,2	0,8	1,67	
13. Pokretanje novih građanskih inicijativa ili nevladinih udruga	M		8,6	16,7	28,4	45,6	0,7	1,88	
	S		10,3	17,1	21,2	50,7	0,7	1,87	
14. Prikupljanje novčanih sredstava za rješenje određenog problema	M		19,3	25,4	25,1	29,7	0,5	2,34	
	S		20,1	27,7	18,9	32,6	0,7	2,36	
15. Kontaktiranje međunarodnih institucija i ukazivanje na određeni problem u društvu	M		11,0	21,1	26,8	40,6	0,5	2,03	
	S		13,2	18,2	20,9	46,9	0,8	1,98	

75. Kako ocjenjujete vlastiti utjecaj na važne odluke? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku odluku)									
			4 Veliki	3 Osrednji	2 Mali	1 Nikakav	b. o.	a. s.	
1. Na poslu, u školi ili fakultetu	M		19,8	44,1	22,4	12,7	1,0	2,72	
	S		16,9	32,3	20,1	28,8	1,9	2,38	
2. U vašoj obitelji ili kućanstvu	M		39,5	48,3	9,8	1,9	0,5	3,26	
	S		57,5	35,1	4,9	1,8	0,7	3,49	
3. U lokalnoj zajednici u kojoj živite	M		5,4	30,0	36,9	27,0	0,6	2,14	
	S		5,4	30,0	36,9	27,1	0,6	2,14	
4. U društvenom i političkom životu zemlje	M		2,2	12,1	25,7	59,3	0,6	1,57	
	S		3,5	8,2	28,1	59,6	0,6	1,55	
5. U krugu prijatelja	M		41,7	49,3	6,4	1,9	0,6	3,32	

	S	25,1	58,6	11,6	4,2	0,5	3,05
--	---	------	------	------	-----	-----	------

76. Kakav je Vaš osobni stav o sljedećim pojavama? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku pojavu)							
		4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Potpuno prihvatljivo	Uglavnom prihvatljivo	Uglavnom neprihvatljivo	Potpuno neprihvatljivo		
1. Seks prije braka	M	71,3	21,1	4,1	3,4	0,1	3,60
	S	52,6	28,6	9,8	8,3	0,7	3,26
2. Eutanazija	M	19,6	28,5	28,6	22,2	1,1	2,46
	S	16,9	22,8	23,3	35,8	1,2	2,21
3. Mito i korupcija	M	3,2	3,7	13,1	79,4	0,6	1,30
	S	1,6	2,0	6,9	89,2	0,3	1,16
4. Razvod	M	33,5	27,0	21,5	17,7	0,3	2,76
	S	23,5	27,9	23,5	24,9	0,2	2,50
5. Doniranje organa	M	62,7	22,4	7,1	7,5	0,2	3,41
	S	55,5	27,6	8,3	8,5	0,1	3,30
6. Pravo homoseksualaca na brak	M	15,5	17,7	20,7	46,0	0,1	2,03
	S	7,0	12,6	16,4	63,8	0,2	1,63
7. Dekriminalizacija lakih droga	M	15,7	16,4	20,9	46,4	0,7	2,01
	S	6,6	10,1	15,0	67,5	0,8	1,55
8. Rađanje izvanbračne djece	M	34,7	30,2	20,2	14,9	0,1	2,85
	S	25,3	33,3	22,3	18,5	0,6	2,66
9. Smrtna kazna	M	15,8	14,2	21,8	48,0	0,3	1,98
	S	17,2	13,9	19,4	48,8	0,7	1,99
10. Homoseksualna iskustva	M	8,1	8,5	16,4	66,6	0,5	1,58
	S	3,4	4,1	11,4	80,4	0,7	1,30
11. Obavezni test na AIDS	M	51,6	26,5	13,6	7,9	0,4	3,22
	S	48,8	26,6	13,4	9,9	1,3	3,16
12. Seksualno obrazovanje u školi	M	62,8	25,8	5,8	5,2	0,4	3,47
	S	58,5	25,4	9,3	6,2	0,6	3,37
13. Genetski modificirana hrana	M	4,4	9,1	21,7	64,5	0,3	1,53
	S	3,0	4,7	16,4	75,2	0,7	1,35
14. Pravo homoseksualaca na posvajanje djece	M	6,0	11,1	18,6	64,2	0,2	1,59
	S	3,1	6,6	10,5	79,5	0,3	1,33
15. Kloniranje	M	3,7	6,0	16,7	73,4	0,2	1,40
	S	1,4	3,2	9,2	86,0	0,2	1,20
16. Prisilna kirurška operacija pedofila (kastacija)	M	20,5	13,6	19,4	46,2	0,4	2,08
	S	18,8	11,6	15,5	53,6	0,5	1,96
17. Život u izvanbračnoj zajednici	M	42,0	28,1	15,9	13,7	0,4	2,99
	S	33,0	30,0	18,1	18,1	0,8	2,79
18. Siromašni ne smiju imati mnogo djece	M	10,9	20,2	29,0	39,3	0,6	2,03
	S	10,8	21,3	26,7	40,9	0,3	2,02
19. Dekriminalizacija prostitucije	M	16,3	19,1	23,0	41,0	0,6	2,11
	S	12,5	17,0	20,0	49,8	0,7	1,92

77. Navedite stupanj svog interesa za svaku od navedenih pojava.						
		3	2	1	b. o.	a. s.
		Veliki	Srednji	Nikakav		
1. Vojska i vojne stvari	M	11,6	38,6	49,4	0,4	1,62
	S	8,9	38,2	52,4	0,5	1,56
2. Sport i sportska zbivanja	M	46,9	42,5	10,3	0,3	2,37
	S	32,2	48,3	19,1	0,4	2,13
3. Školovanje i obrazovanje	M	56,4	38,6	4,7	0,3	2,52
	S	48,7	40,3	10,8	0,2	2,38

4. Tehnika i tehnička dostignuća	M	41,5	48,5	9,8	0,3	2,32
	S	38,3	46,7	14,7	0,3	2,24
5. Politika i politička zbivanja	M	10,7	50,7	38,4	0,2	1,72
	S	20,5	55,5	23,4	0,6	1,97
6. Zabava i razonoda	M	75,5	22,7	1,2	0,5	2,75
	S	47,8	45,3	6,6	0,3	2,41
7. Rad i posao	M	69,8	27,7	1,9	0,6	2,68
	S	75,2	20,9	3,7	0,2	2,72
8. Vjera i vjerski život	M	29,5	51,2	18,7	0,5	2,11
	S	40,6	41,8	17,3	0,3	2,23
9. Seks i ljubav	M	76,3	21,9	1,4	0,5	2,75
	S	51,1	39,6	8,5	0,8	2,43
10. Prijateljstva i poznanstva	M	87,6	11,1	0,9	0,4	2,87
	S	73,5	24,9	1,4	0,2	2,72
11. Znanost i znanstvena dostignuća	M	45,0	47,8	6,6	0,5	2,39
	S	42,6	45,6	11,3	0,5	2,31
12. Umjetnost i kultura	M	34,1	52,8	12,7	0,3	2,21
	S	38,0	48,9	12,7	0,4	2,25
13. Nacionalna prošlost i sudbina vlastite nacije	M	24,9	57,2	17,3	0,5	2,08
	S	35,3	52,6	11,7	0,4	2,24
14. Putovanja	M	73,0	25,0	1,7	0,3	2,71
	S	51,0	39,7	8,9	0,4	2,42
15. Obiteljski život, brak i djeca	M	70,1	25,7	3,8	0,4	2,67
	S	86,8	10,6	2,1	0,5	2,85

78. Koliko često obavljate navedene aktivnosti u svom slobodnom vremenu? (Zaokružite odgovarajući broj uz svaku aktivnost)						
		3	2	1	b. o.	a. s.
		Često	Ponekad	Nikada		
1. Posjećujem sportske priredbe	M	20,6	56,0	22,8	0,7	1,98
	S	7,8	46,7	45,2	0,3	1,62
2. Posjećujem disco-klubove i druge plesnjake	M	37,3	49,7	12,5	0,5	2,25
	S	2,7	23,2	73,6	0,5	1,29
3. Slušam radio	M	64,2	32,1	3,3	0,3	2,61
	S	53,9	41,2	4,6	0,3	2,49
4. Slušam rock i sl. glazbu	M	50,7	36,4	12,1	0,8	2,39
	S	27,8	37,4	34,3	0,5	1,93
5. Slušam narodnu glazbu	M	24,8	35,7	38,5	1,0	1,86
	S	20,8	42,7	35,8	0,7	1,85
6. Slušam klasičnu glazbu	M	11,0	44,5	43,7	0,8	1,67
	S	15,8	44,3	39,6	0,3	1,76
7. Idem na koncerte	M	18,6	59,5	21,3	0,7	1,97
	S	5,3	41,6	52,7	0,4	1,52
8. Idem u kazalište	M	7,3	45,4	46,7	0,6	1,60
	S	5,9	34,9	58,8	0,4	1,47
9. Idem na kino-predstave	M	21,7	59,8	18,0	0,5	2,04
	S	6,2	41,7	51,7	0,4	1,54
10. Idem na tulume i sl.	M	36,4	51,1	11,8	0,6	2,25
	S	4,7	25,4	69,0	0,9	1,35
11. Idem u kavane, kafiće i sl.	M	63,7	31,5	4,2	0,6	2,60
	S	23,3	48,1	27,9	0,7	1,95
12. Gledam televiziju i video	M	80,5	18,0	0,9	0,5	2,80
	S	78,9	18,9	1,5	0,7	2,78
13. Čitam knjige (beletristika i ostala neobavezna)	M	30,1	49,6	19,9	0,4	2,10

literatura)	S	32,0	45,2	22,5	0,3	2,10
14. Sudjelujem u igrama na sreću (lutrija, sportska prognoza, kladionice, i dr. sl.)	M	18,5	45,7	35,4	0,4	1,83
	S	16,6	42,6	40,6	0,2	1,76
15. Idem na izlete i šetnje	M	29,8	58,8	11,1	0,3	2,19
	S	28,1	53,8	17,9	0,2	2,10
16. Posjećujem javne tribine	M	4,1	32,6	62,5	0,8	1,41
	S	4,4	27,6	66,9	1,1	1,37
17. Posjećujem umjetničke izložbe	M	5,7	36,9	56,9	0,4	1,49
	S	7,8	33,7	58,0	0,5	1,50
18. Spavam ili se izležavam	M	34,0	56,8	8,8	0,5	2,25
	S	13,3	60,3	25,9	0,5	1,87
19. Aktivno se bavim sportom	M	20,6	40,1	38,9	0,4	1,82
	S	5,5	27,3	66,4	0,8	1,39
20. Družim se s prijateljima	M	82,6	15,9	0,9	0,6	2,82
	S	60,2	38,2	1,3	0,3	2,59
21. Družim se s rodbinom	M	57,5	39,0	2,6	0,9	2,55
	S	57,8	39,7	2,1	0,4	2,56
22. Čitam dnevne i/ili tjedne novine	M	46,9	47,1	5,3	0,6	2,42
	S	47,4	44,2	8,1	0,3	2,39
23. Idem u crkvu (mise, predavanja, propovijedi)	M	21,6	53,6	24,4	0,4	1,97
	S	29,9	45,7	24,0	0,4	2,06
24. Igram kompjutorske i video igre	M	23,9	42,6	33,1	0,4	1,91
	S	5,9	20,6	72,9	0,6	1,33
25. Bavim se političkim aktivnostima	M	2,0	12,4	85,1	0,4	1,16
	S	3,4	10,6	85,4	0,6	1,18
26. Bavim se humanitarnim i volonterskim radom	M	3,3	22,8	73,5	0,4	1,30
	S	5,3	20,1	74,0	0,6	1,31
27. Obavljam kućne i obiteljske poslove	M	48,1	44,1	7,3	0,5	2,41
	S	70,3	24,3	4,6	0,8	2,66
28. Bavim se honorarnim radom	M	10,2	31,0	58,4	0,4	1,52
	S	7,3	22,1	69,8	0,8	1,37
29. Idem u kupovinu	M	50,5	43,4	5,7	0,5	2,45
	S	63,1	31,0	5,3	0,6	2,58
30. Bavim se hobijem	M	33,4	44,2	21,8	0,6	2,12
	S	22,3	41,2	35,6	0,9	1,87

79. Koristite li navedene droge ili stimulanse? (Zaokružite odgovarajući broj za svako sredstvo)							
		4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Često	Rijetko	Probao/la sam	Nisam probao/la		
1. Hašiš, marihuana i sl.	M	2,6	6,0	25,2	65,3	0,9	1,45
	S	0,5	1,0	8,4	89,4	0,7	1,12
2. Heroin, ecstasy, kokain i sl.	M	0,2	1,1	8,9	89,1	0,7	1,12
	S	0,1	0,3	1,4	97,3	0,9	1,02
3. Tablete za smirenje, koncentraciju i sl.	M	1,5	4,4	17,2	75,9	1,0	1,31
	S	3,1	10,5	19,5	66,2	0,7	1,50
4. Alkohol	M	13,3	42,6	28,9	14,7	0,6	2,55
	S	6,9	37,8	31,4	23,6	0,3	2,28
5. Cigarete, duhan	M	33,4	12,0	27,2	26,7	0,6	2,52
	S	32,8	8,6	26,7	31,7	0,2	2,43

80. Izazivaju li kod vas navedene pojave nezadovoljstvo, odnosno zadovoljstvo? (Zaokružite odgovarajući znak za svaki odgovor)						
		3	2	1	b. o.	a. s.
		Zadovoljstvo	Ni jedno ni drugo	Nezadovoljstvo		
1. Upisi u srednje škole	M	44,2	48,7	6,3	0,8	2,38
	S	34,2	55,3	9,4	1,1	2,25
2. Upisi na fakultete i više škole	M	45,0	45,1	9,1	0,8	2,36
	S	34,1	53,9	10,7	1,3	2,24
3. Način školovanja	M	25,5	50,6	23,1	0,9	2,02
	S	24,3	51,5	22,9	1,3	2,01
4. Mogućnosti zapošljavanja	M	33,8	23,2	41,8	1,1	1,92
	S	31,8	22,1	45,1	1,0	1,87
5. Način služenja vojnog roka	M	17,0	54,3	27,4	1,3	1,89
	S	18,8	55,7	23,8	1,7	1,95
6. Mogućnosti rješavanja stambenog pitanja	M	33,3	29,3	36,4	1,1	1,97
	S	34,0	28,9	36,0	1,1	1,98
7. Mogućnosti ekonomskog osamostaljivanja	M	37,7	27,4	34,0	0,9	2,04
	S	37,2	27,5	34,1	1,2	2,03
8. Mogućnosti da se ljudi bave onim što žele i što im je važno	M	56,4	20,5	22,2	0,9	2,35
	S	56,2	20,8	22,0	1,0	2,35
9. Mogućnosti napredovanja u struci i zanimanju	M	57,2	23,8	17,9	1,1	2,40
	S	52,9	24,4	21,5	1,2	2,32
10. Mogućnosti političkog djelovanja	M	11,1	59,9	27,8	1,2	1,83
	S	15,3	60,1	23,6	1,0	1,92
11. Mogućnosti zabave i razonode	M	68,5	24,4	6,1	1,0	2,63
	S	53,7	38,9	6,5	0,9	2,48
12. Mogućnosti da se slobodno izražava vlastito mišljenje	M	65,1	27,7	6,2	1,0	2,59
	S	65,0	28,6	5,4	1,0	2,60
13. Kvaliteta zdravstvene zaštite	M	45,9	35,0	17,9	1,2	2,28
	S	47,1	27,1	25,1	0,7	2,22

81. Što Vi mislite koliko su navedeni činitelji ili osobine važni za napredovanje u našem društvu? (Zaokružite stupanj važnosti za svaki činitelj ili osobinu)								
		5	4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Jako važno	Uglavnom važno	Niti važno niti nevažno	Uglavnom nevažno	Potpuno nevažno		
1. Sreća, sretan slučaj, povoljan stjecaj okolnosti	M	51,6	29,5	12,9	3,4	2,0	0,7	4,26
	S	52,4	26,1	13,7	3,7	3,7	0,4	4,20
2. Visoka obrazovanost	M	48,1	32,9	13,5	3,0	1,6	0,8	4,24
	S	54,1	26,8	14,5	2,5	1,7	0,4	4,30
3. Podmićivanje onih na visokim položajima (korupcija)	M	28,6	23,7	20,8	10,7	15,3	0,9	3,40
	S	31,5	24,1	19,6	7,7	16,8	0,3	3,46
4. Zalaganje na radu, dobro obavljanje posla	M	47,4	31,8	14,4	3,9	1,8	0,7	4,20
	S	49,8	26,9	15,6	4,6	2,8	0,3	4,17
5. Osobne ili obiteljske veze i poznanstva	M	51,9	30,1	11,8	3,3	2,1	0,7	4,27
	S	53,6	29,7	10,3	3,3	2,7	0,4	4,29
6. Aktivnost u političkim strankama	M	19,1	22,6	26,2	17,5	13,6	1,0	3,16
	S	28,1	26,4	22,2	12,2	10,6	0,5	3,49

7. Vlastite sposobnosti	M	50,2	27,7	14,2	4,6	2,5	0,9	4,20
	S	49,4	24,7	16,7	4,6	4,1	0,5	4,11
8. Poštenje, pravednost i strpljivost te korektan odnos prema drugima	M	40,1	25,0	20,3	8,7	5,1	0,8	3,87
	S	45,2	20,7	18,6	8,1	7,0	0,4	3,89
9. Novac, imetak	M	43,9	32,2	15,5	4,4	3,1	0,8	4,10
	S	47,2	28,6	16,8	2,9	4,2	0,3	4,12
10. "Snažljivost" pod svaku cijenu, lukavost, "promućurnost"	M	45,3	30,1	14,9	5,9	3,0	0,8	4,10
	S	47,1	28,0	15,4	4,8	4,1	0,6	4,10
11. Poslušnost i pokornost pretpostavljenima	M	23,2	29,6	30,2	9,9	6,2	0,8	3,54
	S	29,5	26,0	27,0	9,5	7,6	0,4	3,61
12. Politička podobnost	M	22,1	22,2	27,3	14,5	12,9	1,0	3,26
	S	32,9	21,3	22,2	11,6	11,4	0,6	3,53
13. Nacionalna pripadnost	M	21,1	25,0	28,0	13,4	11,6	0,9	3,31
	S	22,8	22,7	27,9	11,4	14,8	0,4	3,27

82. Koliko često razgovarate o navedenim temama s roditeljima i prijateljima?										
Odgovori mladih ispitanika	A – S roditeljima					B – S prijateljima				
	Često	Ponekad	Nikad	b. o.	a. s.	Često	Ponekad	Nikad	b. o.	a. s.
	3	2	1			3	2	1		
1. O obiteljskim odnosima	49,7	46,1	3,4	0,8	2,47	31,2	55,1	12,7	1,0	2,19
2. O svojim prijateljima i poznanicima	36,2	56,7	6,2	1,0	2,30	67,3	30,4	1,2	1,1	2,67
3. O problemima na poslu, studiju ili u školi	47,3	44,2	7,2	1,3	2,41	60,9	34,0	3,9	1,2	2,58
4. O seksu i ljubavi	7,4	48,4	43,2	1,1	1,64	61,9	31,9	5,3	1,0	2,57
5. O izlascima i provođenju slobodnog vremena	24,7	58,5	15,8	1,0	2,09	77,7	20,0	1,4	1,0	2,77
6. O financijskim problemima	49,6	41,6	7,9	0,9	2,42	31,0	51,2	16,8	1,0	2,14
7. O svojoj budućnosti	51,4	42,1	5,5	1,0	2,46	46,9	45,8	6,2	1,1	2,41
8. O glazbi, filmovima, knjigama i sl.	18,3	58,1	22,6	1,0	1,96	64,1	31,4	3,4	1,1	2,61
9. O politici i društvu	15,8	51,1	32,0	1,1	1,84	21,1	46,8	31,2	0,9	1,90
10. O sportu	23,1	52,4	23,5	0,9	2,00	45,1	42,1	11,9	0,9	2,33
11. O zdravlju i zdravstvenim problemima	44,3	48,5	6,3	0,9	2,38	24,8	58,6	15,7	0,9	2,09

82. Koliko često razgovarate o navedenim temama s pojedinim osobama?															
Odgovori starijih ispitanika	A – S djecom					B – S bračnim partnerom					C – S prijateljima				
	Često	Ponekad	Nikad	b. o.	a. s.	Često	Ponekad	Nikad	b. o.	a. s.	Često	Ponekad	Nikad	b. o.	a. s.
	3	2	1			3	2	1			3	2	1		
1. O obiteljskim odnosima	47,6	34,8	5,3	12,3	2,48	64,2	13,1	3,9	18,8	2,74	25,7	60,8	12,6	0,9	2,13
2. O svojim prijateljima i poznanicima	23,2	52,4	11,7	12,7	2,13	48,1	28,9	3,8	19,2	2,55	37,6	56,8	4,2	1,4	2,34

3. O problemima na poslu, studiju ili u školi	24,8	37,4	24,7	13,1	2,00	48,0	22,3	9,8	19,9	2,48	27,2	53,7	17,3	1,8	2,10
4. O seksu i ljubavi	5,5	36,1	45,7	12,7	1,54	43,9	28,3	8,6	19,2	2,44	16,2	53,8	28,7	1,3	1,87
5. O izlascima i provođenju slobodnog vremena	24,6	42,8	19,8	12,8	2,06	39,4	32,0	9,3	19,3	2,37	32,5	53,5	12,4	1,6	2,20
6. O financijskim problemima	27,1	39,1	21,1	12,7	2,07	64,1	13,2	3,7	19,0	2,75	25,7	51,8	21,1	1,4	2,05
7. O svojoj budućnosti	24,4	43,0	19,4	13,2	2,06	51,7	21,9	6,8	19,6	2,56	21,7	58,6	17,8	1,9	2,04
8. O glazbi, filmovima, knjigama i sl.	25,8	42,5	18,5	13,2	2,08	28,5	39,3	12,9	19,3	2,19	29,7	51,3	17,6	1,4	2,12
9. O politici i društvu	13,4	39,2	34,3	13,1	1,76	30,1	38,4	12,3	19,2	2,22	31,5	55,4	12,1	1,0	2,20
10. O sportu	20,8	41,1	25,2	12,9	1,95	18,6	36,4	25,6	19,4	1,91	29,5	48,2	21,1	1,2	2,09
11. O zdravlju i zdravstvenim problemima	41,2	37,3	8,6	12,9	2,37	55,4	21,4	4,0	19,2	2,64	36,7	55,9	6,1	1,3	2,31

83. U koju od navedenih skupina možete svrstati sebe i svoje roditelje prema poslu kojeg obavljaju (ako su u mirovini ili su umrli, navedite posljednji posao koji su obavljali)? (Zaokružite odgovarajući broj za svakog roditelja)

		A Vi	B Otac	C Majka
1. Nije zaposlen/a	M	63,9	6,1	24,8
	S	22,8	5,3	40,8
2. Individualni poljoprivrednik/ca	M	1,1	6,5	4,8
	S	4,9	21,8	17,1
3. Radnik/ca	M	15,3	39,9	29,8
	S	26,8	42,8	21,1
4. Službenik/ca	M	6,6	10,4	16,7
	S	13,7	7,8	7,7
5. Stručnjak s VŠS ili VSS, ali nije rukovodilac	M	5,5	9,6	10,1
	S	11,5	4,4	3,0
6. Rukovodilac odjela, pogona i sl.	M	1,6	5,7	2,7
	S	6,0	2,7	0,8
7. Direktor, pomoćnik direktora i sl.	M	0,5	2,8	1,2
	S	1,8	1,6	0,6
8. Samostalno obavlja djelatnost	M	1,8	6,4	2,5
	S	3,6	5,1	1,4
9. Vlasnik ili suvlasnik radnje sa zaposlenicima	M	0,7	2,3	1,5
	S	1,4	1,1	0,4
10. Poslodavac, vlasnik ili suvlasnik poduzeća	M	0,5	3,7	1,2
	S	1,6	0,9	0,2
11. Ostalo	M	2,1	5,1	3,6
	S	5,5	5,1	6,4

Bez odgovora	M	0,4	1,4	1,0	
	S	0,4	1,4	0,5	
84. Koliko ste općenito zadovoljni svojim životom?				M	S
1. Potpuno sam zadovoljan/na				11,8	9,2
2. Zadovoljan/na sam				49,0	44,3
3. Nisam ni zadovoljan/na ni nezadovoljan/na				28,1	33,7
4. Nezadovoljan/na sam				7,1	9,1
5. Potpuno sam nezadovoljan/na				1,2	1,3
Bez odgovora				2,8	2,4

85. Koje od sljedećih naprava visoke tehnologije posjedujete (Vi ili obitelj), a koje osobno koristite? (Zaokružite odgovarajući broj u lijevom stupcu i odgovarajući broj u desnom stupcu za svaku napravu)							
		Posjedujem	3 Često koristim	2 Povremeno koristim	1 Ne koristim	b. o.	a. s.
1. Računalo PC	M	59,0	44,0	29,4	26,3	0,3	2,18
	S	49,2	20,3	19,2	60,2	0,3	1,60
2. Laptop	M	7,9	5,2	6,1	88,6	0,2	1,16
	S	7,9	3,7	4,0	90,0	2,3	1,12
3. DVD-player	M	38,6	23,8	24,2	51,6	0,3	1,72
	S	32,6	11,6	16,7	71,0	0,7	1,40
4. Mobitel	M	97,6	89,1	7,2	3,5	0,2	2,86
	S	95,3	51,8	19,1	28,7	0,4	2,23

86. Za koje svrhe najčešće koristite računalo? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku svrhu)							
		4 Često	3 Povremeno	2 Nikad	1 Ne koristim računalo	b. o.	a. s.
1. Za igranje	M	23,5	36,1	15,8	24,5	0,1	2,59
	S	5,7	18,3	16,0	59,1	0,9	1,70
2. Za pisanje	M	31,6	35,0	8,8	24,5	0,1	2,74
	S	16,9	18,1	6,3	58,5	0,2	1,93
3. Za učenje, vježbanje	M	18,1	32,3	24,6	24,8	0,2	2,44
	S	5,5	14,9	19,2	59,7	0,7	1,66
4. Za crtanje, grafiku	M	11,2	25,8	38,1	24,8	0,1	2,23
	S	4,1	10,8	24,5	59,7	0,9	1,59
5. Za internet	M	40,9	25,3	9,0	24,6	0,1	2,83
	S	13,9	16,3	10,1	59,4	0,3	1,85
6. Za programiranje	M	7,4	15,5	51,9	25,0	0,2	2,05
	S	2,3	5,3	31,6	60,2	0,6	1,49
7. Za gledanje TV programa	M	5,7	11,3	57,7	25,2	0,2	1,97
	S	2,1	4,8	32,8	59,9	0,4	1,49
8. Za nešto drugo	M	16,1	21,0	38,2	24,6	0,1	2,29
	S	6,0	10,9	22,1	59,7	1,3	1,63

87. Za koje svrhe najčešće koristite internet? (Zaokružite odgovarajući broj za svaku svrhu)							
		4	3	2	1	b. o.	a. s.
		Često	Povremeno	Nikad	Ne koristim internet		
1. Za surfanje	M	34,3	29,3	6,0	30,3	0,1	2,68
	S	7,3	16,4	8,3	67,6	0,4	1,63
2. Za dopisivanje (e-mail)	M	26,9	29,7	13,0	30,4	0,1	2,53
	S	9,3	14,6	8,1	67,6	0,4	1,65
3. Za komunikaciju (chat, forume, itd.)	M	17,3	25,5	26,7	30,3	0,2	2,30
	S	3,9	8,9	19,0	67,7	0,5	1,49
4. Za izradu Web stranica	M	4,8	10,1	54,5	30,5	0,1	1,89
	S	1,2	3,9	26,7	68,0	0,2	1,38
5. Za korištenje usluga određenih kanala (channels)	M	5,9	13,7	49,8	30,5	0,1	1,95
	S	2,6	6,4	23,0	67,7	0,3	1,44
6. Za telefoniranje	M	2,3	7,0	60,2	30,4	0,1	1,81
	S	0,8	2,2	28,5	68,0	0,5	1,35
7. Za kupovanje	M	2,1	8,4	58,7	30,5	0,2	1,82
	S	1,1	4,7	25,7	68,0	0,5	1,39
8. Za informiranje o novostima kod nas i u svijetu	M	24,6	31,9	13,0	30,4	0,1	2,51
	S	11,5	14,4	6,3	67,6	0,2	1,70
9. Za nešto drugo	M	13,4	20,5	35,6	30,5	0,1	2,17
	S	4,3	8,9	18,2	67,3	1,3	1,50

88. Koji je glavni razlog zbog kojeg ne koristite računalo?	M	S
1. Zato što ga nemam	21,5	36,0
2. Zato što ga ne znam koristiti	0,6	7,3
3. Zato što me to uopće ne zanima	2,9	16,5
4. Koristim računalo	75,0	39,7
Bez odgovora	0,1	0,5

BILJEŠKE O AUTORIMA

Damir Grubiša (1946) - diplomirao je i doktorirao na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, a postdiplomski studij međunarodnih odnosa završio je na City University of New York. Specijalizirao je mirovne studije na Sveučilištu u Namuru (Belgija) i Stadtschleiningu (Austrija). Predavao je politološke predmete na Filozofskom i Pravnom fakultetu u Rijeci. Od 2004. godine radi kao docent na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu te nekoliko godina predaje na Sveučilištu u Bologni (kolegije Politički sustav EU i Politička teorija europske integracije). Objavio je dvije knjige, nekoliko kritičkih izdanja izabranih djela N. Machiavellija i T. Morea te brojne studije, članke i priloge u domaćim i međunarodnim časopisima i zbornicima. Bio je pokretač i urednik časopisa *Argomenti*, a sada je glavni urednik časopisa *Politička misao*.

Vlasta Ilišin (1954) - diplomirala je, magistrirala i doktorirala na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. U Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu radi od 1986. godine, trenutno kao viša znanstvena suradnica. Kao stalna vanjska suradnica je od 1992. do 2004. godine predavala sociologiju sporta na Kineziološkom fakultetu, a sudjelovala je u dodiplomskoj i poslijediplomskoj nastavi na nekoliko fakulteta društvenih znanosti na Sveučilištu u Zagrebu. Bavi se istraživanjima s područja sociologije mladih, socijalne stratifikacije, sociologije politike, sociologije kulture i sociologije masovnih medija. Samostalno ili u koautorstvu objavila je sedam knjiga i brojne znanstvene radove u časopisima i zbornicima. Članica je uredništava časopisa *Politička misao* i *Sociologija sela* te biblioteke *Znanost i društvo*.

Ivona Mendeš (1977) – diplomirala je na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Kao asistentica radila je u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu od 2000. do 2003. godine, nakon čega prelazi na Fakultet političkih znanosti gdje je asistentica na kolegijima Znanost o upravljanju i Javni menadžment. Bavi se istraživanjima s područja sociologije mladih, javne politike i Europske unije. Objavila je dva znanstvena i sedam stručnih radova.

Dunja Potočnik (1975) - diplomirala je na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Trenutno je na doktorskom studiju sociologije na istom fakultetu. Od 2003. godine zaposlena je kao asistentica u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu gdje je angažirana na istraživanjima s područja sociologije mladih. Objavila je jedan znanstveni i šest stručnih radova u časopisima i zbornicima.

Furio Radin (1950) - diplomirao je, magistrirao i doktorirao na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. U Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu radio je od 1981. do 1992. godine. Od te je godine zastupnik u Hrvatskom saboru, a od 2000. je predsjednik Odbora za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. Bavi se istraživanjima s područja psihologije i sociologije mladih, te sociologije manjinskih etničkih skupina. Samostalno ili u koautorstvu objavio je devet knjiga i veći broj znanstvenih radova u časopisima i zbornicima.

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
Zagreb, Amruševa 11
tel: +385 1 4810 264; fax: +385 1 4810 263
e-mail: idiz@idi.hr

Glavna urednica

Jasenska Kodrnja

Uredništvo

Ivana Batarelo
Vlasta Ilišin
Mladen Labus
Katarina Prpić
Dušica Seferagić
Nikola Skledar

Lektura

Ante Vujičić

Prijevod na engleski jezik

Ivona Mendeš

Grafičko oblikovanje naslovnice

pinhead_ured, Zagreb

Grafička priprema

Relja Bosanac

Tisak i uvez

Čvorak d.o.o., Zagreb

Naklada

700 primjeraka